

Міністерство освіти і науки України

Міжнародний гуманітарний університет

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Випуск 2016 **25**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 25

Статті учасників
Другої міжнародної мультидисциплінарної конференції
«Чорноморські наукові студії»
13 травня 2016 року

Відповідальний редактор випуску – канд. юрид. наук, доц. К.В. Громовенко

Одеса
2016

Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Фенікс, 2016. – Вип. 25. – 316 с.

Викладено результати досліджень науково-педагогічних працівників у галузях права, філософії, історії, політології, психології, лінгвістики та перекладознавства, дизайну, мистецтвознавства.

Збірник зібраний та підготовлений до друку співробітниками кафедри загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету та розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

**Друкуються відповідно до рішення
Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 6 від 26 лютого 2016 року**

Редакційна рада:

С.В. Ківалов, академік Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф. – голова Ради; А.Ф. Крижановський, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України – заст. голови Ради; К.В. Громовенко, канд. юрид. наук, доц.; О.М. Головченко, д-р екон. наук; О.А. Івакін, д-р філос. наук, проф.; М.П. Коваленко, д-р фіз-мат. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України; І.В. Ступак, д-р філол. наук, проф.; Г.П. Пекліна, д-р мед. наук, проф.

Редакційні колеги за напрямками:

Філософія та соціально-гуманітарні науки

К.М. Вітман, д-р політ. наук, проф.; Е.А. Гансова, д-р соціол. наук, проф.; Л.І. Корміч, д-р іст. наук, проф.; Т.О. Крижановська, канд. філос. наук; Овчинникова А. П., д-р мистецтвознавства, проф.; В.Г. Піщемуха, канд. іст. наук, доцент; М.А. Польовий, д-р іст. наук, проф.; Г.Х. Яворська, д-р пед. наук, проф.

Юридичні науки

Т.О. Анцупова, д-р юрид. наук, доцент; Т.С. Ківалова, д-р юрид. наук, проф.; О.С. Кізлова, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України; А.С. Нестеренко, д-р юрид. наук, доцент.

Філологічні науки

Н.В. Бардіна, д-р філол. наук, проф.; К.Б. Зайцева, канд. філол. наук, доцент; М.І. Зубов, д-р філол. наук, проф.; В.Д. Каліущенко, д-р філол. наук, проф.; Л.І. Морошану, канд. філол. наук, доцент; О.М. Образцова, д-р філол. наук, проф., В.Г. Таранец, д-р філол. наук, проф.

**Статті друкуються мовою оригіналу за авторською редакцією.
Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.**

Відповідальний секретар – канд. філос. наук, доцент кафедри загальногуманітарних дисциплін
Крижановська Тетяна Олександрівна

Адреса редакції: Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна
e-mail: conference.mgu@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 8958 від 13 липня 2004 року

Розділ 1
Національне
та міжнародне право

---

*А.Ф. Крижановський,
ректор Міжнародного гуманітарного університету,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрНУ,
м.Одеса, Україна*

ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК: МІЖ ЗАКОННИМИ ІНТЕРЕСАМИ І СУБ'ЄКТИВНИМ ПРАВОМ

***Анотація.** Законний інтерес і суб'єктивне право – правові категорії, які потребують осягнення у співвідношенні з правовим порядком. В правових системах, де забезпечення правового порядку позиціонується у контексті суспільного договору як обов'язок державної влади, право громадянина на правовий порядок кореспондується з можливістю суб'єктних домагань до влади і компенсацією потерпілому державою шкоди, заподіяної злочином.*

***Ключові слова:** правовий порядок, законний інтерес, суб'єктивне право, злочин, відшкодування шкоди, право на правовий порядок.*

Розпочну з алегорії. У людському житті є немало необхідних, життєвоважливих речей, які, зазвичай, не помічаються, сприймаються, як данність: повітря, нормальне здоров'я, позитивний клімат у сім'ї чи колективі, і багато чого іншого. Саме до таких, на перший погляд, непомітних, але надзвичайно важливих речей, відноситься правовий порядок у цивілізованому суспільстві.

Категорія «правовий порядок» відображає інтегральний стан правової реальності, весь широкий спектр суспільних відносин у правовій сфері. Так, сучасне суспільне буття людини немислиме без забезпечення фундаментальних основ – прав і свобод, законних інтересів, найголовніші з яких мають вітальне значення у системі координат існування соціуму і особи. Право на життя, свободу та особисту недоторканість, повагу до гідності, недоторканість житла, власність є не тільки конституційними нормативами, які окреслюють соціально-правові можливості людини. У сукупності правова фіксація і реальне забезпечення визнаних у сучасному світі прав і свобод формує у суспільстві певний правовий устрій, який надійно впорядковує цю важливу, дуже чутливу сферу суспільного буття.

Правопорядок – це стан правової сфери, якість правової впорядкованості, організованості і захищеності, які кожен відчуває постійно протягом всього свого буття – у громадських місцях, на роботі, у відносинах з представниками влади, з пересічними громадянами, навіть у сім'ї, тобто у процесі всієї життєдіяльності, що дотична до суспільства і права. Проте, з цього, досить спрощеного визначення можемо зробити висновок, що правопорядок «супроводжує» людину у суспільстві протягом всього нашого буття, правопорядок є «правовим фоном», на тлі якого це буття розгортається. І якщо цей фон сприятливий, якщо особа відчуває себе у суспільстві захищеною, а відносини з іншими – впорядкованими, надійними і передбачуваними, вона не витрачає свою духовну енергію на зведення «захисних редутив», на війну «всіх проти всіх», а спрямовує її на користь собі і суспільству. Іншими словами, правопорядок – це один із факторів і передумов комфортного, точніше – цивілізованого правового життя.

Різні соціологічні джерела, наукові дослідження і публікації у засобах масової інформації свідчать, що серед пріоритетів українського суспільства впорядкованість суспільного життя, безпечність існування людини у соціумі є одним із стійких і значущих. Певно, що генетична пам'ять українського народу зберігає інформацію про небезпеки для виживання і самого існування нації пережитих нами хаосу смут, воєн та панування неправда. Новітня ж історія і трагічне сьогодення тільки загострюють відчуття незахищеності людини перед жорстокою стихією війни, але, й, що драматичніше – і перед стихією злочинності, «дев'ятим валом» правопорушень, невидимою армією організованої злочинності, вкрай низькою ефективністю правоохоронних структур щодо захисту прав «пересічного» українця, тотальною корумпованістю і кричущою безвідповідальністю влади всіх рівнів за результа-

ти своєї діяльності. Тому необхідність забезпечення належного цивілізованого правового порядку є безальтернативним імперативом, необхідною передумовою цивілізаційних трансформацій та позитивних змін у суспільному житті українців вже сьогодні і у майбутньому.

Прагнення до порядку закладене у самій природі людини і суспільства, бо впорядкованість, організованість та безпечність буття є однією із головних передумов виживання як окремої людини, так і суспільства у цілому. Історія свідчить, що найбільших успіхів у економічній, соціальній і культурній сферах досягали народи, які вирізнялися саме у царині організованості і впорядкування своєї життєдіяльності. То ж очевидно, що таке бажане українцями економічне процвітання і добробут у розбурханому, неусталеному суспільстві будуть залишатися мріями до тих пір, поки право не стане важливою складовою культури, а правовий порядок – органічним компонентом правового життя суспільства.

З цього можна дійти висновку: потреба у правому порядку – це важлива особистісна і суспільна потреба, що має задовольнятися тією системою можливостей і засобів, які властиві сучасному суспільству. «Складовими» цієї системи слід визнати саму особу, суспільство, громадянське суспільство, право і державу. Право при цьому виступає формою конституювання (офіційного визнання) легітимних і легальних принципів, приписів і нормативів, які встановлюють рамки діяльності щодо забезпечення правопорядку кожним із цих суб'єктів. Так, наприклад, людина має право на необхідну оборону, тобто на захист своїх інтересів, а також інтересів інших осіб, суспільних інтересів від протиправних посягань. Звертаю увагу: необхідна оборона – це право, а не юридичний обов'язок особи (хоча моральний обов'язок тут «присутній» також). Певними правами у царині забезпечення правопорядку володіють інституції громадянського суспільства – добровільні організації сприяння поліції, правозахисні організації та ін. Ця діяльність є виявом ініціативи і взаємодопомоги людей, передусім, у відносинах з державною владою, але також і у сфері захисту інтересів громадян від посягань правопорушників, зловживання правом та ін.

Зовсім інша справа – діяльність держави та її інституцій у сфері забезпечення правового порядку. Правопорушення (адміністративні, цивільно-правові, дисциплінарні, а особливо – найнебезпечніші з них – злочини) не просто порушують формальні, загальнообов'язкові правові нормативи, закріплені правом порядок цивілізованих відносин між людьми у суспільстві. Кожне правопорушення спричиняє шкоду – моральну, тілесну, матеріальну, – конкретним членам суспільства, а також – соціуму як такому, підриває особисте і суспільне відчуття захищеності і безпечності людського буття у соціумі, руйнує нормальні суспільні відносини між членами суспільства, а, в кінцевому рахунку – завдає шкоди правовому порядку.

Тому очевидно, що правовий порядок у суспільстві виникає, встановлюється, забезпечується завдяки тому, що соціальні суб'єкти (окремі люди, їх групи і суспільство в цілому) зацікавлені у ньому, і підтримують його системою вироблених суспільством форм, методів і засобів. Як вказує І.О. Ільїн, «...велика численність людей повинна, передусім, мати єдиний, і причому, саме спільний інтерес, а не велику численність окремих, індивідуальних інтересів, які стоять один до одного у відносинах конкуренції і виключення. Цей інтерес має бути не тільки властивим кожній людині окремо, але й всім зразу і спільно, так, щоб задоволення його було би можливим тільки через об'єднання всіх. Таким інтересом, як вже ясно з попереднього, є вдосконалення спільного життя за посередництвом встановлення і підтримання справедливого порядку. Це основний інтерес, дійсно, єдиний і загальний для всіх членів зразу...» [1, с. 112]. Незаперечність зацікавленості індивідів, соціальних груп, і всього суспільства у тому, щоби правовий порядок забезпечувався повсякчасно, щоб він надійно підтримувався як на загальносуспільному, так і на регіональному і локальному рівнях, і визначає необхідність уточнення його «статусу» у середовищі правових явищ, які характеризують суб'єктивні права та законні інтереси.

«Перше наближення» до цього аспекту правового порядку свідчить про наявність у його природі окремих рис, які властиві обом названим категоріям. З одного боку, у перспективному плані, правовий порядок виступає як законний інтерес, у якому є зацікавленим кожен громадянин.

З іншого, у ретроспективному плані, у особи, яка є потерпілою від правопорушення, виникають претензії не тільки до правопорушника, але й до держави і державних інституцій, які мають забезпечувати правовий порядок, що унеможливить певні протиправні явища. Наприклад, у ситуації, коли крадії чи грабіжники правоохоронними органами і правосуддям не встановлені і не притягнуті до відповідальності, та не відшкодовано спричинену правопорушеннями шкоду, ці претензії адресуються державі у вигляді суб'єктивних домагань (нехай і у декларативній формі чи морального характеру). Проте, тут необхідне уточнення: це домагання має не тільки морально-етичну, але й правову складову, бо відносини громадянства між особою і державою іманентно обумовлюють обов'язок держави захищати майно, права і свободи громадянина, у тому числі й від протиправних посягань. З позицій суспільства, і окремої особи – потерпілого, – це є не правом, а саме обов'язком державної влади зі всіма його наслідками повного відновлення порушених прав особи, у тому числі, й матеріальної шкоди. Щоправда, домінуюча позитивісько-правова парадигма є несприйнятливою для такого дискурсу, то ж допоки-що реалізація подібних домагань стримується і обґрунтовується відсутністю відповідних (прямих) правових нормативів. Тому у вітчизняній правовій доктрині цивільний позов в кримінально-правовому провадженні, як розглядувана у суді разом з кримінальною справою вимога про відшкодування спричиненої злочином шкоди, а також цивільний позов у рамках цивільного судочинства, заявлений у зв'язку зі скоєним злочином, є, по суті, єдиним процесуально забезпеченим способом відшкодування заподіяної злочином шкоди. Зафіксоване у статті 56 Конституції України право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень є дуже важливим, але, як свідчить практика, має дуже обмежене застосування. Це стосується і норми ч. 4 ст. 62 Конституції України яка встановлює, що у разі скасування вироку суду як неправосудного, держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [2]. Це свідчить про наявність у законодавстві України доволі обмеженого набору засобів, які спонукають державну владу підтримувати затребуваний суспільством рівень правового порядку у суспільстві.

Правові ж системи багатьох країн містять, наряду з засобами цивільно-правового судочинства, і можливість компенсації шкоди від злочинів самою державою. Так, у Великобританії Законом про компенсацію шкоди від злочинів 1995 року (Criminal Injuries Compensation Act 1995), особи, яким у результаті одного чи кількох серйозних злочинів заподіяна шкода, мають право на її компенсацію з боку держави, якщо цей злочин тягне за собою арешт підозрюваного до суду у випадках, коли шкода не може бути компенсована винуватцем самостійно [3]. При цьому компенсація за шкоду здоров'ю підлягає виплаті незалежно від того, засуджена судом особа, яка скоїла злочин, чи ні. Поширення практики, коли особи, винні у завданні шкоди, не постають перед судом, а, отже, і не компенсують шкоду (наприклад, терорист-смертник, який загинув після здійснення терористичного акту), призвело до прийняття Закону про компенсацію шкоди 2005 р., яким встановлено, що цей закон застосовується у всіх випадках заподіяння шкоди особі, якщо неможливо подати вимоги про її відшкодування за порядком цивільного чи кримінального судочинства [4]. Зазначений підхід характеризує загальну спрямованість правової системи на підтримання і розвиток такого модусу відносин громадянина і державної влади, як інституції, відповідальної за стан правового порядку, де недоліки правоохоронної діяльності приводять до матеріальної компенсації завданої громадянину злочином шкоди за рахунок державного бюджету. За такої моделі відносин потерпілий знаходиться у статусі особи, наділеної своєрідним «квазі-суб'єктивним (як специфічна юридична фікція) правом», яке виникає внаслідок неспроможності держави забезпечити належний (абсолютний) правовий порядок у суспільстві. Причому, рівень розвитку цього правового інституту не потребує формального закріплення: тут достатньо своєрідної «фігури умовчання», яка надійно спрацьовує завдяки усталеності і вкоріненості у правовій культурі «угоди між громадянином і державою про взаємні права і обов'язки». То ж питання, чи може мати людина у сучасному суспільстві право на

правовий порядок, уявляється зовсім не риторичним. А опосередкування правом тієї царини суспільного життя, яка стосується впорядкованості і безпечності існування людини у рамках соціуму так чи інакше виводить на питання про **правопорядок як суб'єктивне право або як охоронюваний правом інтерес**. Ця іпостась правопорядку має величезне прикладне значення, бо саме тут міститься відповідь на запитання, чи має право індивід і ціле суспільство на те, щоб вимагати від держави забезпечення належного правового порядку? Таке загострення проблеми має свій сенс у тому, що правовий порядок складає одну із важливих передумов нормального, безпечного буття людини у державно організованому суспільстві, отже саме держава має бути відповідальною перед суспільством і індивідами за забезпечення належного правового порядку.

Для вирішення теоретичних і практичних проблем забезпечення правопорядку в Україні вихідне, методологічне значення має визначення “правового статусу” правового порядку, що, насамперед, потребує відповіді на питання: у якій “іпостасі” правовий порядок існує нині у правовій системі України – як обов'язок держави, а тоді, відповідно, як суб'єктивне право громадян, чи «тільки» як охоронюваний законом інтерес?

Конституція України у тому чи іншому контексті згадує про правопорядок чи близькі за змістом поняття у кількох статтях. Стаття 19 встановлює, що правопорядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Частина друга цієї статті визначає принцип законності у діяльності державної влади, а стаття 68 – обов'язок громадян неухильно додержуватися Конституції України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Стаття 92 встановлює, що виключно законами України визначаються основи національної безпеки і громадського порядку, а стаття 116 покладає на Кабінет Міністрів повноваження по здійсненню заходів щодо забезпечення... громадського порядку, боротьби зі злочинністю. І тільки стаття 119 містить норму, згідно з якою місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують... законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян. Стаття ж 138 відносить до відання Автономної Республіки Крим... участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки [2].

Отже, Конституція України переносить “центр тяжіння” у забезпеченні правопорядку на місцевий державний рівень. Відсутність чітких імперативних приписів щодо повноважень вищих державних органів (Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів) у сфері забезпечення правопорядку може свідчити, що українська держава не приймає на себе зобов'язання у повному обсязі (у загальнонаціональному масштабі, на регіональному, місцевому і локальному рівнях) здійснювати функцію забезпечення правового порядку. Це є і свідченням того, що розробники Конституції уявляли собі правопорядок у суспільстві як щось локалізоване і існуюче саме на місцевому рівні. Такі уявлення є доволі необтяжливими, бо ними “знімаються” зобов'язання держави щодо правового впорядкування загальносуспільного буття, необхідності забезпечення цілісності правового порядку у всій державі. Може і через отаке розуміння правопорядку правове поле України нині розірване деструктивними діями певних сил і політиків. Подібне, чи не напівфеодалне відношення до правопорядку в умовах глобалізації є прикладом різкої правової відсталості. Для порівняння: Конституція Австрійської Республіки (ст. 10) встановлює, що до відання Федерації (прошу звернути увагу – федерації, повноваження якої порівняно з унітарною державою у цій сфері є доволі обмеженими – А.К.) відноситься законодавство і виконавча діяльність у сфері “...підтримання суспільного спокою, порядку і безпеки, включаючи надання першої різносторонньої допомоги...” [5].

Наведені конституційні положення досить по-різному регулюють відносини щодо забезпечення правопорядку: стаття 119 Конституції України є імперативною, вона покладає на місцеві (обласні, районні, міські, районні в містах) державні адміністрації обов'язок забезпечувати правопорядок на відповідній території. Отже, цей обов'язок місцевих державних адміністрацій кореспондується з правом громадян на забезпечення правопорядку, яке кваліфікується як суб'єктивне право. Але чи означає це, що будь-який громадянин має право вимагати від місцевих державних адмі-

ністрацій виконання обов'язків, пов'язаних із забезпеченням на території його проживання належного правового порядку? Це право гарантоване Конституцією України, але чи може воно бути предметом захисту у судовому порядку? Що ж до забезпечення загальнонаціонального правового порядку, Конституція України не покладає цю функцію на якийсь вищий державний орган. Як кваліфікувати таку ситуацію – як свідому відмову держави від виконання вказаної функції, чи як прогалину у конституційному законодавстві? У будь-якому випадку, якщо ж виходити із соціального призначення і ролі держави, функція охорони правового порядку притаманна сучасній державі, і тільки її засобами у повному обсязі вона і може бути здійснена. А, відтак, це визначає і необхідність закріплення у Конституції України зобов'язання держави підтримувати сучасний правовий порядок у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин И.А. Общее учение о праве и государстве / Ильин И.А. Собрание сочинений : в 10 томах. Т 4. – М.: Русская книга, 1994. – С. 63–148.
2. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 41.
3. Criminal Injuries Compensation Act 1995 [Electronic resource] // Website of UK Office of Public Sector Information. Electronic data (1 file). URL: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/pdf/ukpga_19950053_en.pdf (27.08.09).
4. Injuries Act 2005 [Electronic resource] // Website of UK Office of Public Sector Information. Electronic data (1 file). URL: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2005/pdf/ukpga_20050012_en.pdf (29.08.09).
5. Конституции государств Европейского Союза [под общей редакцией и вступительной статьей Л.А.Окунькова]. – М.: Издательская группа ИНФРА–М–НОРМА, 1997. – 816 с.

А.Ф. Крыжановский. Правовой порядок: между законными интересами и субъективным правом. – Статья.

Аннотация. Законный интерес и субъективное право – правовые категории, которые нуждаются в их осмыслении в соотношении с правовым порядком. В правовых системах, где обеспечение правового порядка позиционируется в контексте общественного договора как обязанность государственной власти, право гражданина на правовой порядок корреспондируется с возможностью субъективных притязаний к власти и возмещения потерпевшему государством вреда, причиненного преступлением.

Ключевые слова: правовой порядок, законный интерес, субъективное право, преступление, возмещение вреда, право на правовой порядок.

Anatoliy F. Kryzhanovsky, Rector of International Humanitarian University, Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Science and Technology Worker of Ukraine. Legal Order: between Lawful Interests and Subjective Law. – Article.

Summary. Lawful interest and subjective law are legal categories, which require conceptualization with regard to legal order. The right of individual to legal order corresponds to availability of subjective claims to the authority and redress of wrong caused by an offence to the aggrieved party by the state in the legal systems where maintenance of legal order is positioned in the context of social agreement viewed as the public authority's obligation.

Key words: legal order, lawful interest, subjective law, offence/crime, redress of wrong, right to legal order.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАЧЕННЯМ ЗМІСТУ ДОГОВОРУ ФОРФЕЙТИНГУ

Анотація. В статті Андрієнко В.В. йдеться про правові питання змісту договору форфейтингу та ті розбіжності, які спричинені різним змістом статей 629 і 638 ЦК України та ч. 1 ст. 180 ГК України та неоднозначністю його доктринального розуміння. Стосовно договору форфейтингу можна виходити із загальних положень ЦК України із врахуванням особливості фінансової послуги та імперативів, які передбачені законом.

Ключові слова: договір, зміст договору, предмет, строк, ціна.

Основний зміст. У доктрині договірної права науковці прийшли до висновку, що «зміст договору як суспільного юридичного акта сторін становлять, по-перше умови, щодо яких сторони дійшли згоди і, по-друге ті умови, які приймаються ними як обов'язкові на основі чинного законодавства» Це – уточнений підхід проф. О.С. Іюффе, який під змістом договору розумів сукупність сформульованих сторонами або передбачених законом його умов на яких засновано укладення договору, і застерігав проти розуміння змісту договору як прав і обов'язків сторін, що утворюють зміст зобов'язання [4, с. 27]. Щодо останнього проф. О.О. Красавчиков зауважив: «Дело в том, что многозначность термина «договор» формирует ситуацию, при которой столь же многозначным становится и понятие «содержание договора». В частности, говоря о содержании договора ведут речь об условиях договора, о правах и обязанностях, составляющих содержание правоотношения (которое возникло из договора), и о пунктах, образующих содержание текста договора. Не пора ли договориться, что содержание договора – это система тех условий, на которых он заключен» [6, с. 172].

Щодо договору форфейтингу, то довгий час ми були позбавлені його позитивної моделі. Певні зрушення відбулися із визнанням у ст. 350 ГК міжнародного факторингу як форфейтингу. Тож слід виходити з договору факторингу та того, що форфейтери, розробляють типові умови договору, які пропонують своїм клієнтам на умовах приєднання. Чинним законодавством передбачені обмеження свободи визначення змісту договору через вказівку на його предмет як безумовну і суттєву умову, а також умов, які є необхідними для даного виду (типу) договору.

Визначення змісту договору через суб'єктивні права і юридичні обов'язки сторін піддано справедливій критиці, з чим ми солідаризуємось, і вбачаємо потребу розрізняти зміст зобов'язання як правовідношення, що виникає з договору та його змісту. Зміст детермінують саме умови договору: суттєві, звичайні та випадкові [7, с. 34] щодо яких і формуються права та обов'язки сторін. До необхідних відносять умови, які відображають природу відповідного договору, наприклад предмет, строк, місце виконання, ціну договору.

Серед суттєвих умов договору форфейтингу основне належить його предмету – фінансовій послугі, як це вказано у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» у ст. 4 якого вказан факторинг, різновидом якого і є форфейтинг. У ст. 1078 ЦК України визначено його предметом є право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, що виникне у майбутньому.

Конструкція договору форфейтингу дозволяє експортеру реалізувати свої грошові вимоги до імпортера без безпосереднього зв'язку з настанням строку платежу чи з іншими обставинами. Отже виникає потреба більш предметно визначити предмет договору форфейтингу. Йо-

го визначеність зумовлена рядом особливостей: він призначений для використання у зовнішньоекономічній діяльності; має спеціальну персоніфікацію – грошові вимоги до імпортера за зовнішньоекономічним контрактом; право грошової вимоги у валюті, що підводить його під вимоги валютного регулювання.

Серед суттєвих умов договору форфейтингу основне приділяється його предмету. Аналіз ст. 1078 ЦК надає підстави виділити два різновиди його предмету (реальний і можливий). Предметом договору є грошова вимога, як прояв цивільних грошових відносин [5, с. 3]. Вважається, що у разі поступки іншої майнової вимоги (право вимоги передачі речі, виконання роботи) слід керуватися загальними нормами про цесію. Предмету договору форфейтингу притаманна визначеність – вимога повинна бути відображена в договорі з таким ступенем конкретизації, який дозволив би ідентифікувати його з ряду інших вимог клієнта у момент укладення договору. До ідентифікаційних ознак відносяться: платник, сума платежу, валюта платежу, вид та номер рахунку в банку, відсоток за банківське обслуговування, дата (дати платежів), спосіб врахування індексів валютних ринків. Така ідентифікація переданої грошової вимоги дозволяє уникнути можливості повторної переуступки клієнтом однієї і тієї ж грошової вимоги.

Момент переходу права грошової вимоги за реально-консенсуальної конструкції договору форфейтингу не завжди співпадає з моментом укладення самого договору. Поступка вимоги боргу вважається такою, що відбулася за умови, коли виникло право на отримання з боржника-імпортера грошових коштів (ціни зовнішньоекономічного контракту). Щодо поступки майбутньої вимоги, то вона вважається такою, що перейшла до фінансового агента лише після виникнення права на отримання з боржника конкретних грошових сум, причому без якого-небудь додаткового оформлення. До настання вказаного моменту клієнт залишається кредитором відповідної вимоги, а саме стороною за договором купівлі-продажу. Клієнт зобов'язаний належним чином виконати всі покладені на нього договором купівлі-продажу обов'язки.

Необхідною умовою договору форфейтингу є дійсність грошової вимоги, право на яку поступається, а такою вона вважатиметься за наявності основних умов: клієнт має право на її передачу; у момент поступки вимоги йому не відомі які-небудь обставини, за яких, боржник має право не виконувати грошову вимогу. Тож перш ніж передати право вимоги, клієнт повинен проконтролювати відповідність вимоги правовим актам країни імпортера, а також платоспроможність боржника у момент виникнення вимоги.

Предметом поступки може бути не одна, а декілька вимог, наприклад, всі вимоги по поставці певного товару, або всі вимоги відносно певного боржника. Форфейтер має право відмовитися від вимог, оплата яких викликає сумніви, що запобігає з'явленню фіктивних правочинів та недобросовісних імпортерів. Форфейтер, як «покупець» боргу, а точніше цінного паперу, що посвідчує право грошової вимоги, має свій економічний інтерес. Він придбаває грошові вимоги, до імпортера з метою отримання комерційної вигоди, визначено самим договором,

До суттєвих умов договору форфейтингу поставки відноситься й ціна. Варто зауважити, що у дослідженнях умови про ціну відносять до звичайних умов договору, що виправдано з огляду на економічні її детермінанти та їх постійну зміну. У ГК України є лише загальні положення про ціни і ціноутворення (Глава 21). Відповідно до ч.2 ст. 189 ГК України ціна є істотною умовою господарського договору й визначається у гривнях, а у зовнішньоекономічних контрактах, за згодою сторін може визначатися в іноземній валюті. Останнє практикується і пов'язується із курсом, ставками рефінансування, попитом на валюту.

Якщо виходити з того, що ціна відноситься до суттєвих умов, то за загальними правилами у подальшому її зміна не допускається. Тим створюються штучні складнощі для економічно взаємовигідного співробітництва сторін. Сторони повинні мати змогу встановлювати ціноутворення за договором у відповідність до об'єктивних умов ринкової економіки. Вважаємо, що в ринкових умовах ціна не може відноситись до суттєвих умов договору в їх буквальному тлумаченні. Цю умову можна було б віднести до звичайних, але для цього ми повинні довести що вона підпадає під

прийняті в доктрині цивільного права ознаки звичайних умов. До них відносяться такі, які передбачаються імперативно чи в силу звичаїв.

Отже, ціна в договорі не відноситься до суттєвих умов, а є необхідною звичайною умовою цього договору, що зумовлене принципом свободи договору щодо ціни у ньому. Ціна в договорі встановлюється домовленістю сторін. У встановлених законом випадках застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, які встановлені договором або законом. Не допускається зміна ціни в договорі після його виконання (ч. 3 ст. 632 ЦК України). Оскільки виконання договору поставки здійснюється частинами, то сторони можуть у договорі передбачити критерії та порядок погодження і перегляду ціни за кожен поставлену партію товару.

Суттєвою умовою є вирішення проблеми відношення витрат на здійснення форфейтингу. Єдиним елементом прямих витрат імпортера за форфейтингом є сплата комісії за видачу гарантії. Це пояснюється підприємницьким характером діяльності банків та інших фінансових установ, які за надання фінансових послуг отримують плату. З економічного боку в абсолютному вираженні, сплачувана імпортером за надання гарантії комісія – це встановлений відсоток від номінальної вартості векселів, які гарантуються або авалюються. Цей відсоток, чи його величина, встановлюється домовленістю між імпортером і гарантом (авалюючим банком) в межах граничних їх величин.

Важливою є умова про розрахунки. Згідно ч. 2 ст. 1087 ЦК України розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю фізичних осіб, пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, провадяться у безготівковій формі, зокрема, із застосування платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту. Як свідчить практика найбільше претензій і позовів щодо неналежного виконання зобов'язань з поставок стосується розрахунків покупця.

До суттєвих умов договору також входить і місце його виконання, яке визначається договором. Якщо місце виконання зобов'язання не встановлено договором, то за зобов'язаннями про передання товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення – за місцем здавання товару перевізникові (пп.2 п.2 ч. 1. ст. 532 ЦК України), а за зобов'язаннями про передачу товару, що виникає на підставі інших правочинів – за місцем виготовлення або зберігання товару, якщо це місце не було відоме кредиторіві на момент виникнення зобов'язання (пп. 3 п.2 ч. 1. ст. 532 ЦК України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавзе Ф.И. Обязательственное право (общие положения) / Ф.И. Гавзе. – Минск. – Из-во БГУ им. В.И.Ленина, 1968. – 272 с.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.nau.ua/doc/?code=436-15
3. Зобов'язальне право: теорія і практика : навч. посібн. [для студентів юрид. вузів і фак ун-тів] / О.В.Дзера, Н.С.Кузнецова, В.В.Луць, та інші; за ред. О.В.Дзери. – К.; Юрінком Інтер, 1998. – 912 с.
4. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М.: Юрид. лит. – 880 с.
5. Карабань Я.А. Грошові зобов'язання за цивільним правом України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Я.А. Карабань. – К., 2014. – 19 с.
6. Красавчиков О.А. Гражданско-правовой договор: понятие, содержание, функции / Антология уральской цивилистики. 1925–1989 : сборник статей. – М. ; Статут, 2001. – С. 156–166.
7. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
8. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15_k

В.В. Андриенко. Правовые аспекты связанные с определением содержания договора форфейтинга.

– *Статья.*

Аннотация. В статье говорится о правовых вопросах содержания договора форфейтинга и разногласиях, вызванных разным содержанием статей 629 и 638 ГК Украины и ч. 1 ст. 180 ГК Украины, неоднозначностью его доктринального понимания. Относительно договора форфейтинга можно исходить из общих положений ГК Украины с учетом особенностей финансовой услуги и императивов, которые предусмотрены законом.

Ключевые слова: договор, содержание договора, предмет, срок, цена.

Valentina V. Andrienko. Legal Aspects Related to the Definition of the Content of the Forfeiting Contract.

– *Article.*

Summary. The article refers to the content of the contract and forfeiting those differences are caused by different contents of articles 629 and 638 CC Ukraine and ch. 1, Art. 180 of the Civil Code of Ukraine and the ambiguity of his doctrinal understanding. Regarding the agreement forfeiting can proceed from the general provisions of Civil Code of Ukraine and taking into account the characteristics of financial services and imperatives required by law. In relation to this agreement are not talking about ordinary and almost accidental conditions.

Key words: contract content of the contract, subject, time, price

УДК 340.131:330.8

Н.Б. Арабаджи,

кандидат юридичних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ЯК ПРАВОВИЙ КАПІТАЛ

Анотація. Стаття присвячена виявленню економічної цінності сучасного правопорядку. З економічних позицій правовий порядок постає як надійний фундамент економічної діяльності в межах держави, що дає підстави розглядати його як правовий капітал суспільства.

Ключові слова: правовий порядок, економічна цінність, правовий капітал.

Тенденції розвитку сучасної загальнотеоретичної юриспруденції демонструють зростання уваги до аксіологічної проблематики права та держави. Правовий порядок, поза сумнівів, є тим феноменом, ціннісний вимір якого має розглядатися під різноманітними кутами зору.

Багато теоретиків та філософів права зробили значний внесок в розвиток аксіологічної проблематики, зокрема, М.М. Алексєєв, С.С. Алексєєв, А.М. Бабенко, О.О. Бандура, В.А. Бачинін, К.В. Горобець, В.В. Дудченко, М.І. Козюбра, О.С. Мельничук, Ю.М. Оборотов, А.В. Поляков, П.М. Рабінович, І.Л. Честнов та ін.

Слід зазначити, що, незважаючи на той факт, що ніхто із сучасних дослідників не ставить під сумнів цінність правового порядку, практично відсутній аналіз економічної цінності правового порядку саме з точки зору його внутрішньої значимості, а не функціональності. Так, економіку права досліджували тільки декілька зарубіжних вчених, таких як Беккер [1], Познер [2], Хайек [3], Шумілов [4] та ін. А тому слід звернутися до інтерпретації категорії економічної цінності по відношенню до правового порядку.

Правовий порядок, розглянутий в **економічному аспекті**, виявляє свою цінність у декількох явищах та процесах. Його, безумовно, складно назвати явищем економічного характеру, оскільки сам по собі термін, скажімо, «економічний порядок» в економічній науці не використовують. Тим не менш, правовий порядок виступає економічним благом, оскільки є передумовою ефективного

функціонування відносин власності, виробництва матеріальних цінностей, обміну товарами, задоволення матеріальних потреб.

Правовий порядок, сприйнятий відповідно до підходів, властивих економічній науці, постає як «правовий капітал» суспільства [5, с. 104], бо саме в ньому накопичуються весь позитивний результат діяльності людей і спільнот у правовій сфері. Звідси, чим більш впорядкованим та розвиненим буде правовий порядок, тим в більшій мірі він буде цінним як такий стан урегульованості суспільних відносин, у якому виявляються важливі для особистості права, свободи та інтереси громадянського суспільства, що дозволяє кожній людині успішно реалізовувати свої економічні права та можливості відповідно до власних інтересів.

Для аналогії правового порядку з капіталом є кілька суто методологічних підстав. Як одна з ключових правових цінностей, правовий порядок може втілюватися та бути присутнім у, так би мовити, знятому вигляді, в усіх інших цінностях правової сфери, з якими стикається людина в процесі свого суспільного життя. Така думка наводить на аналогію з роздумами П. Бурдьє про соціальні капітали [6, с. 238], виявивши закони, за якими різні види капіталу трансформуються один в одного.

Так, П. Бурдьє виділяє три основних види капіталу: економічний, соціальний та культурний та аналізує основні типи капіталу в трьох аспектах: 1) можливість та ступінь конвертованості; 2) ризики втрати та можливості компенсації; 3) способи їх набуття [7, с. 135].

Таблиця 1.

Капітал та його форми

Тип капіталу	Форма капіталу	Конвертованість	Ризик втрати	Спосіб набуття
Економічний	<i>Гроші</i>	<i>Висока</i>	<i>Легко втрачається та легко компенсується</i>	<i>Бізнес</i>
Соціальний	<i>Комунікації</i>	<i>Середня</i>	<i>Інертний капітал, повільно втрачається та повільно компенсується</i>	<i>Соціальні зв'язки</i>
Культурний	<i>Знання</i>	<i>Низька</i>	<i>Не втрачається, компенсації не підлягає</i>	<i>Освіта</i>

Можна припустити, правовий порядок перебуває у просторі двох капіталів – економічного та соціального, причому з очевидним домінуванням останнього.

Соціальний та економічний капітали, що мають різний рівень конвертованості, компенсування та набуття, утворюють такий простір буття правового порядку, де він виявляє свою цінність в тому, що економічна цінність правового порядку демонструє себе в тенденціях економізації права. І якщо до певного часу економізація права відбувалася здебільшого в контексті міжнародної торгівлі (на рівні *lex mercatoria*), то починаючи з другої половини ХХ століття саме економічні мотиви стали основою для створення однієї з найскладніших інтегративних правової системи сучасності – права Європейського Союзу. Фактично, на прикладі цієї організації очевидно, наскільки тісно правовий та економічний порядки взаємодіють на інтегративному рівні, де знімаються внутрішні кон'юнктурні параметри ринку: задоволення економічних інтересів держав-членів Європейського економічного співтовариства вивело на необхідність створення саме правового порядку, з особливими інституційними та функціональними структурами, системою нормативів та цінностей, принципів та джерел, судів та нормотворчих органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach / Gary S. Becker. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wv.uni-magdeburg.de/bizecon/material/becker.1968.pdf>
2. Posner R. A. The Economics of Justice / R. A. Posner. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1983. – 415 p.
3. Хайек Ф. Право, законодавство і свобода / Фридрих фон Хайек [пер. с англ. Б. Пинскер, А. Кустарев]. – М. : ІРИСЭН, 2006. – 648 с.
4. Шумилов В.М. Международное публичное экономическое право : учеб. пособие / В.М. Шумилов. – М. : НИМП, 2001. – 288 с.
5. Крижанівський А.Ф. Аксіологія правопорядку / А.Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 40. – О. : Юрид. л-ра, 2008. – 270 с.
6. Бурдьє П. Практический смысл / Пьер Бурдьє [пер. с фр. : А.Т. Бикбов, К.Д. Вознесенская, С.Н. Зенкин, Н.А. Шматко ; отв. ред. пер. и послесл. Н.А. Шматко]. – СПб. : Алетейя, 2001. – 562 с. – («Gallicinium»).
7. Bourdieu P. The Forms of Capital / Pierre Bourdieu // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education ; Ed. by J. G. Richardson. – N.-Y. : Greenwood, 1986. – 188 p.

Н.Б. Арабаджи. Правовой порядок как правовой капитал. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена выявлению экономической ценности современного правопорядка. С экономических позиций правовой порядок выступает как надежный фундамент экономической деятельности в пределах государства, что дает основания рассматривать его как правовой капитал общества.

Ключевые слова: правовой порядок, экономическая ценность, правовой капитал.

Nataliya B. Arabaji. The Legal Order as the Legal Capital. – Article.

Summary. The article is devoted to research an economic value of contemporary legal order. From economic position legal order steps like effective foundation of economic activities of legal state. So, according this idea legal order is considered as legal capital of society.

Key words: legal order, economic value, legal capital.

УДК 343.131

Д.А. Бялковський,
аспірант,

Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ З РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ, СВОБОД І ІНТЕРЕСІВ ОСІБ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Анотація. В статті розглянуто повноваження слідчого судді в кримінальному процесі України відносно реалізації конституційних прав, свобод і інтересів осіб під час досудового розслідування, а також наводиться класифікація повноважень слідчого судді.

Ключові слова: слідчий суддя, судовий контроль, досудове розслідування, конституційні права, свободи і інтереси осіб.

Законодавче закріплення інституту слідчого судді в кримінальному процесі України обумовлює необхідність теоретичного дослідження його процесуального статусу з метою визначення шляхів подальшого удосконалення зазначеного інституту. При цьому слід зазначити, що будучи запровадженим в результаті реформування кримінально-процесуального законодавства України, яке ознаменувалося прийняттям 13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу України

(далі – КПКУ), інститут слідчого судді, до повноважень якого відноситься здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод і інтересів осіб в кримінальному провадженні, являється принципово новим для кримінального процесу України. На думку Пшенічко С.О., реформування інституту судового контролю в досудовому провадженні у зв'язку з прийняттям та набранням чинності Кримінального процесуального кодексу України проявилось не тільки введенням у кримінальне провадження нового суб'єкта – слідчого судді, але й істотним розширенням меж судового контролю в досудовому провадженні. Воно реалізувалося у визначенні широкого кола слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть бути проведені лише за ухвалою слідчого судді, заходів забезпечення кримінального провадження та інших заходів примусового характеру, на застосування яких слідчий суддя дає дозвіл, а також у чіткому формулюванні переліку скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора, які підлягають розгляду та вирішенню слідчим суддею в досудовому провадженні, регламентації порядку їх розгляду, рішень, що приймаються за результатами розгляду [1, с. 3]. Така широка сфера повноважень потребує їх чіткої класифікації для формування найбільш цілісного уявлення про процесуальний статус слідчого судді, а також визначення і усунення ймовірних недоліків в кримінально-процесуальному законодавстві відносно судового контролю на досудовому провадженні.

Згідно із наведеною в п. 18 ч. 1 ст. 3 КПКУ дефініцією, до повноважень слідчого судді відноситься здійснення у порядку, передбаченому цим кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [2]. Судовий контроль полягає в ухваленні слідчим суддею ряду слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, які значною мірою обмежують конституційні права, свободи і інтереси осіб, ухваленні певних засобів забезпечення кримінального провадження, а також можливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора в ході досудового розслідування. Так, згідно з ч. 1 ст. 233 КПКУ, ніхто не має права проникати в житло чи інше володіння особи з будь-якою метою, крім як за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім окремих випадків, передбачених в ч. 3 даної статті (до яких відносяться випадки спасіння життя людей і майна або безпосереднє переслідування осіб, підозрюваних в скоєнні злочину). Право на недоторканність житла чи іншого володіння особи закріплене в ст. 30 Конституції України, є однією із складових особистої недоторканності та тісно пов'язана з правом на недоторканність особистого і сімейного життя, гарантованого ст. 32 Конституції України [3]. Ці права комплексно декларує ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: «Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції» [4]. Така слідча дія, як огляд житла чи іншого володіння особи, яка передбачає обмеження права на недоторканність житла, у відповідності з ч. 2 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. В ч. 2 ст. 234 КПКУ встановлено, що такий обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді [2]. Аналогічні вимоги встановлені кримінальним процесуальним законодавством України і для здійснення в житлі чи іншому володінні особи слідчого експерименту (ч. 5 ст. 240). Також потребують ухвали слідчого судді практично всі слідчі дії, віднесені законодавцем до категорії негласних (ч.2 ст. 258, ч.4 ст. 267 КПКУ). Виняток становлять такі негласні слідчі дії, як контроль за здійсненням злочину (ст. 271 КПКУ), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПКУ), а також використання конфіденційної співпраці (ст. 275 КПКУ).

Серед засобів забезпечення кримінального провадження без ухвали слідчого судді можуть здійснюватися тільки такі, як виклик слідчим, прокурором (ст. 133 КПКУ), судовий виклик (ст. 134 КПКУ), тимчасове вилучення майна (ст. 167 КПКУ) і затримання особи без ухвали слідчого судді, суду (параграф 2 глави 18 КПКУ). Всі інші засоби забезпечення кримінального провадження під час досудового провадження здійснюються за рішенням слідчого судді по клопотанню слідчого (в деяких випадках узгодженому з прокурором), прокурора або за власною ініціативою, оскільки їх

характер полягає в значному обмеженні конституційних прав, свобод і інтересів осіб. Так, потребує ухвали слідчого судді передбачене ст. 183 КПКУ утримання під вартою, яке обмежує конституційне право на свободу і особисту недоторканість, закріплене ст. 29 КУ, в якій йдеться про те, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, визначеному в законі [3].

Крім того, як зазначає Н.П. Сиза, на основі аналізу норм Глави 4 КПКУ «Докази і доказування» можна стверджувати, що слідчий суддя є суб'єктом доказування, який уповноважений для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, здійснювати оцінку доказів за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом [5, с. 5].

Отже, достатньо широкі межі повноважень слідчого судді відносно судового контролю на досудовому провадженні потребують їх систематизації, чому сприятиме чітка класифікація зазначених повноважень.

В науці кримінального процесу вченими пропонуються різні критерії класифікації повноважень слідчого судді. Так, Ю.В. Скрипіна здійснила класифікацію повноважень слідчого судді залежно від предмета його діяльності на наступні види: щодо вирішення питання про застосування заходів кримінально-процесуального примусу; щодо розгляду скарг на дії (бездіяльність) та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора; щодо вирішення питання про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права і свободи людини; інші повноваження слідчого судді (зокрема, спрямовані на забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження) [6, с. 66–67]. Однак слід зазначити, що на сьогоднішній день дана класифікація не представляється актуальною, оскільки була здійснена до реформування кримінально-процесуального законодавства України 2012 року і відображає норми Кримінально-процесуального кодексу від 28 грудня 1960 року, що втратив чинність.

Ткачук О.С. розділяє повноваження слідчого судді на: а) слідчі процесуальні права й обов'язки слідчого судді (які стосуються прийняття ним рішень про затримання, при обранні запобіжних заходів та інших заходів процесуального примусу, розгляді подання органу дізнання, слідчого чи прокурора про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права людини і громадянина); б) юрисдикційні, або судові (які стосуються розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність особи, яка здійснює дізнання, слідчого чи прокурора) [7]. Проте зазначеною класифікацію не охоплюється ряд процесуальних питань, які не можна віднести ні до слідчих, ні до юрисдикційних, і які можуть виникати як в першому, так і в другому випадках – таких, наприклад, як порядок вирішення питання про відводи, розгляд яких віднесено до компетенції слідчого судді (ч. 2 ст. 81 КПКУ).

Досліджуючи повноваження слідчого судді в кримінальному провадженні за Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року, І. В. Гловюк класифікує їх за такими критеріями: 1) за предметом здійснення; 2) за характером ініціативи; 3) за формою здійснення.

Найбільш розгорнутою є, безумовно, поділ повноважень слідчого судді за предметом здійснення. Так, за предметним критерієм повноваження слідчого судді можна поділити на наступні групи: 1) дозвільні повноваження (пов'язані із вирішенням питань про проведення слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права особи); 2) повноваження із забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів кримінально-процесуального примусу; 3) повноваження із здійснення судового контролю; 4) повноваження із забезпечення доказів у кримінальному провадженні; 5) допоміжні повноваження; 6) повноваження, пов'язані із міжнародним співробітництвом [8, с. 104].

За формою здійснення повноваження слідчого судді можна поділити на такі, що здійснюються в змагальній формі і такі, що здійснюються в незмагальній формі. В цілому змагальною є процедура розгляду клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом розглядається слідчим суддею за участю

прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника; клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, може розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника – ч. 1, 2 ст. 151 КПКУ); про відсторонення від посади (яке, згідно із ч. 1 ст. 156 КПКУ, розглядається за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника); клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, про арешт майна, застосування запобіжного заходу, проведення слідчим суддею допиту (крім винятків, прямо передбачених ч. 2 ст. 163, ч. 2 ст. 172, ч. 6 ст. 193, ч. 1 ст. 225 КПКУ); клопотання про застосування тимчасового арешту, екстрадиційного арешту, клопотання про затвердження згоди особи на видачу (ч. 3 ст. 588 КПКУ), а також розгляд скарг (ч. 3 ст. 306 КПКУ). Змагальний характер може мати і процедура розгляду клопотання про накладення грошового стягнення (оскільки про час і місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, і особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання). Незмагальний характер має процедура розгляду клопотання про привід, про обшук, огляд житла і іншого володіння особи, слідчий експеримент в житлі чи іншому володінні особи, клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу (ч. 3 ст. 189), клопотання про дозвіл проведення негласної слідчої (розшукової) дії (розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання – ч. 1 ст. 248 КПКУ) [8, с. 108–109].

За характером ініціації повноваження слідчого судді можна поділити на: повноваження, що здійснюються за власною ініціативою (наприклад, здійснення судового виклику, накладення грошового стягнення і ін.) і за ініціативою учасників кримінального провадження (сторін, скаржника) [8, с. 108].

Грошевий Ю.М. і Туманянц А.Р. класифікують повноваження слідчого судді за критерієм їх процесуальної спрямованості: повноваження при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування; повноваження при проведенні процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини; повноваження при розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування; інші процесуальні повноваження слідчого судді, спрямовані на забезпечення процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження [9, с. 116–117].

Н.П. Сиза пропонує класифікувати повноваження слідчого судді залежно від змісту і характеру питань, вирішення яких віднесено законом до його компетенції, об'єднавши його повноваження в п'ять груп: 1) вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) вирішення питань про проведення слідчих (розшукових) дій; 3) вирішення питань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення інших процесуальних питань, що потребують неупередженого розгляду. До таких питань можна віднести питання про відводи під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 81), вирішення окремих питань щодо зберігання речових доказів і документів (ч. 7 ст. 100), поновлення процесуального строку (ст. 117), встановлення строку для ознайомлення з матеріалами (ч. 10 ст. 290) [5, с. 15]. Слід зазначити, що будучи заснованою на аналізі Кримінального процесуального кодексу України, така класифікація повністю відповідає системі його норм.

Таким чином, класифікація повноважень слідчого судді за критерієм змісту представляється найбільш доцільною, оскільки структурно відповідає порядку закріплення зазначених повноважень в системі норм кримінального процесуального законодавства, аналіз якого дозволяє об'єднати повноваження слідчого судді в такі основні групи: повноваження, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження; повноваження, пов'язані із розглядом скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора в ході досудового розслідування; повноваження, пов'язані із проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / С. О. Пшенічко. – Одеса, 2014. – 20 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : за станом на 28 лют. 2016 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Законодавство. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Законодавство. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 4 лист. 1950 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Законодавство. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
5. Сиза Н.П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України [Електронний ресурс] / Н.П. Сиза // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – №2(6) – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>
6. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Ю.В. Скрипіна. – Харків, 2008. – 20 с.
7. Ткачук О.С. Повноваження слідчого судді у кримінальному процесі України [Електронний ресурс] / О.С. Ткачук // Новації кримінально-процесуального законодавства: праці конф., 6 липн. 2012 р., Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012 – Режим доступу: <http://www.dduvs.dp.ua>
8. Гловюк І.В. Повноваження слідчого судді у досудовому провадженні / І.В. Гловюк // Митна справа. – 2012. – №. 6. – Частина 2. Книга 2. – С. 103-110.
9. Кримінальний процес : підручник / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

Д.А. Бялковский. Полномочия следственного судьи по реализации конституционных прав, свобод и интересов лиц на досудебном расследовании. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрены полномочия следственного судьи в уголовном процессе Украины относительно реализации конституционных прав, свобод и интересов лиц во время досудебного расследования, а также приводится классификация полномочий следственного судьи.

Ключевые слова: следственный судья, судебный контроль, досудебное расследование, конституционные права, свободы и интересы лиц.

Denis A. Bialkovskiy. Powers of an Investigating Judge in the Implementation of the Constitutional Rights, Freedoms and Interests of Individuals at the Pre-Trial Investigation. – Article.

Summary. The article discusses the powers of an investigating judge in criminal proceeding of Ukraine to exercise the constitutional rights, freedoms and interests of individuals at the pre-trial investigation. As well as the author gives the classification of the powers of the investigating judge.

Key words: investigating judge, judicial control, pre-trial investigation, constitutional rights, freedoms and interests of individuals.

*М.Ф. Головченко,
кандидат юридичних наук,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

СКЛАДОВІ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Розглянуто стан культурного розвитку сучасної держави, складові культурної сфери, сутнісний зміст та форми прояву культури, культура, як цілісний комплексний процес, форми реалізації культурної функції сучасної держави.

Ключові слова: культурна функція, культурний розвиток, культурні цінності суспільства, національна культура, об'єкт культурної функції, предмет культурної функції.

Стан культурного розвитку тієї чи іншої країни є одним з найбільш об'єктивних показників не тільки духовного здоров'я суспільства, але й повноти вирішення тих проблем, в тому числі й економічних, котрі стоять перед ним.

До культурної сфери включають такі явища, як:

– сукупність матеріальних та духовних цінностей суспільства, які, постійно примножуючись, постають об'єктом підтримки та регулюючого впливу з боку держави. Сфера культури – сукупність закладів та заходів, що забезпечують створення, збереження, поширення і засвоєння духовних і культурних цінностей, які становлять культурний здобуток людини і суспільства [9, с. 11];

– художня (народна) творчість (фольклор, народні промисли, ремесла), реалізація творчих потреб та інтересів громадян, бібліотечна та музейна справа, історичні і культурні цінності (спадщина), кінематограф, відповідні об'єкти, що утворюють мережу закладів культури, культурно-дозвільна сфера, культурний обмін тощо [6, с. 33];

– «національна культура» як об'єкт державного управління, що спрямована на внутрішньо національне і загальносвітове функціонування системи цінностей та культурних норм, їх творення, відбір, акумуляцію та ретрансляцію [1, с. 6];

– об'єкт, який з точки зору науки, культури або мистецтва володіє видатною універсальною цінністю для всього людства і відносно якого держава взяла зобов'язання щодо охорони, популяризації та передачі майбутнім поколінням [8, с. 14];

– сукупність окремих сфер: бібліотечна, клубна, музейна справи, сфери інформації, видавничої справи, телебачення і радіомовлення, кінематографії, охорони культурної спадщини тощо, діяльності театральних та архівних установ [3, с. 11];

– духовні і культурні цінності, що становлять культурний здобуток людини й суспільства, забезпечення їх створення, збереження, поширення і засвоєння [5, с. 7];

– мистецтво (театральне, музичне, хореографічне, образотворче, декоративно-прикладне, естрадне, циркове), культурні послуги населенню (клубна, бібліотечна, музейна справи); гастрольна діяльність, кінематографія, телебачення і радіомовлення; видавнича справа, поліграфія та книготоргівля; пам'ятки історії й культури, культурний туризм [4, с. 11].

З метою більш чіткого виділення об'єкта культурної функції держави, слід розрізнити сутнісний зміст та форми прояву культури. Оскільки існує зв'язок мети та функції держави, де перша визначає другу, то критерій «мета – соціальний результат» – це чинник, що визначатиме певну властивість функціонуючого соціального організму. Слушною видається схема культурної функції держави, запропонована В. Шестаком: мета держави – існування та подальший розвиток культури; результат – стабільність існування та розвитку культури, її трансляція від покоління до покоління; а тому об'єкт забезпечення – власне культура як певний суспільний процес, невід'ємна складова життя людини [11, с. 4].

Розвиток культури є природно-історичним процесом, в основі якого лежить розвиток матеріального виробництва, а основні риси взаємозв'язку культури і суспільства обумовлені історично конкретним характером і рівнем розвитку притаманних даному суспільству відносин. Розвиток культури визначається, з однієї сторони, законом історії і конкретних суспільно-економічних формацій, а з іншої – законами, притаманними їй самій. Культура безпосередньо пов'язана з діяльністю, тому людина виступає творцем культурних благ, активним творчим початком культурно-історичного процесу, а не тільки об'єктом і носієм культурних цінностей.

Культура – це соціальна природа людини, що змінюється і розвивається. Культура не прирівнюється до жодного із видів діяльності або до будь-якої сукупності цих видів, адже вона в своїй основі є спосіб діяльності. Очевидно, що культура являє собою історично мінливу конкретику суспільного життя, яка характеризує рівень і спрямованість людської діяльності у всіх її перемінах і відносинах. У цьому зв'язку культура постає як спосіб регуляції, збереження, відтворення і розвитку всіх сфер життя суспільства [7, с. 158].

Як об'єкт культурної функції держави культура – це цілісний комплексний процес, головним орієнтиром якого є людина, її безумовний духовний (моральний і інтелектуальний) розвиток і вдосконалення. Адже стан культурного розвитку тієї чи іншої країни є одним з найбільш об'єктивних показників не тільки духовного здоров'я суспільства, а й повноти вирішення тих проблем, насамперед політичних й економічних, які стоять перед ним [10, с. 1].

Отже, об'єктом культурної функції сучасної держави в цілому виступає культура – процес створення, збереження, накопичення, відтворення і поширення матеріальних і духовних цінностей, в якому найповніше розкривається багатство і різноманіття внутрішньої сутності людини, відображаються її найвищі прагнення, ідеали, і в результаті якого формується єдиний світовий культурний простір. Предметом культурної функції сучасної держави є визначена діяльність держави у культурній сфері життя громадянського суспільства.

Реалізація культурної функції сучасної держави здійснюється у правових та не правових формах. Правові та неправові форми реалізації культурної функції сучасної держави пов'язані з реалізацією державно-владних повноважень у сфері культури, і незважаючи на те, що правові форми виявляють себе як пряме юридичне веління, а організаційні не мають суворой юридичної регламентації, однак останні опосередковано виявляються через позаюридичні засоби, водночас, їх передумови та результати може бути юридично зафіксовано, тобто правові й організаційні форми взаємозалежні, здійснюють взаємовплив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батіщева О.С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О. С. Батіщева. – Л., 2007. – 20 с.
2. Задихайло О.А. Організація управління культурою в Україні (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.А. Задихайло. – Х., 2006. – 19 с.
3. Ігнатченко І.Г. Форми та методи державного управління культурою в Україні : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.Г. Ігнатченко. – Х., 2009. – 20 с.
4. Карлова В.В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / В. В.Карлова. – К., 2003. – 20 с.
5. Копієвська О.Р. Проблеми реалізації культурної функції в республіці Білорусь / О.Р. Копієвська // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 4. – С. 32–38.
6. Мальований М.М. Культура як суспільне явище (методологічний та методичний аспект розгляду) // Горизонти образования. – 2011. – № 3. – С. 154–163.
7. Мельничук О.І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини людства в міжнародному праві : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О.І. Мельничук. – К., 2006. – 19 с.

8. Фесенко Н.С. Державне регулювання розвитку культури на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Н.С. Фесенко. – Х., 2006. – 18 с.
9. Чернець В.Г. Держава і культура: онтологічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2012_4/1.pdf
10. Шестак В.С. До визначення поняття «культура» як об'єкта культурної функції держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2010_49/49/1.pdf

Н.Ф. Головченко. Составляющие культурной функции современного государства. – Статья.

Аннотация. Рассмотрено состояние культурного развития современного государства, составляющие культурной сферы, сущностное содержание и формы проявления культуры, культура как целостный комплексный процесс, формы реализации культурной функции современного государства.

Ключевые слова: культурная функция, культурное развитие, культурные ценности общества, национальная культура, объект культурной функции, предмет культурной функции.

Nicholay F. Golovchenko. Elements of the Cultural Function of the Modern State. – Article.

Summary. Reviewed the state of cultural development of the modern state, components of the cultural sector, essential content and forms of manifestation of culture, culture as a holistic integrated process, forms of implementation of the cultural function of the modern state.

Keywords: cultural function, cultural development, cultural values of society, national culture, functions of culture, cultural functions.

УДК 347.921

Н.М. Денисяк,

викладач,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВИКОНАВЧОГО НАПISУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена вивченню особливостей виконавчого напису як інституту нотаріального права. Автор визначає поняття та сутність виконавчого напису, а також досліджує підстави вчинення виконавчого напису за законодавством України.

Ключові слова: нотаріус, інститут, законодавство, виконавчий напис, нотаріальний акт.

Інститут виконавчих написів має тривалу історію і належить до несудових форм захисту інтересів кредиторів за безспірними зобов'язаннями, підтвердженими документами, що не викликають жодних сумнівів щодо їх достовірності. Відповідно до ст. 18 Цивільного кодексу України захист цивільних прав юридичних та фізичних осіб здійснюється нотаріусом шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом [2, с. 347].

На теоретичному та практичному рівнях проблемні питання виконавчого напису у нотаріальному процесі досліджували як вчені радянського періоду, зокрема: Дзера І.О., Комаров В.В., Юдельсон К.С., Клейман А.Ф., Ейдінова Е.Б., Кабанова М.А. та ін, так і вчені сучасного періоду: Аргунов В.М., Фурса С.Я., Радзієвська Л.К., Комаров В.В., Баранкова В.В., Срух А.М., Круковес Н.В., Нікітін Ю.В. та ін.

Вчинення виконавчого напису є нотаріальною дією, спрямованою на надання документу виконавчої сили. За юридичною природою виконавчий напис є розпорядженням нотаріуса про примусове виконання зобов'язання по сплаті грошових сум чи передачі майна. Визначаючи значення

цієї нотаріальної дії, слід зазначити, що вчинення виконавчого напису є одним із проявів здійснення нотаріатом завдань попереджувального правосуддя, що дозволяє не доводити справу до суду шляхом усунення або зниження ймовірності виникнення спорів.

Для одержання виконавчого напису подаються: а) оригінал нотаріально посвідченого правочину; б) другий примірник претензії кредитора, що направлена боржнику самостійно або через нотаріуса, з доданим поштовим повідомленням про вручення поштового відправлення, на якому повинна бути відмітка відділення зв'язку про вручення претензії або про повернення, із зазначенням причин повернення; в) для вчинення виконавчого напису на договорі іпотеки іпотекодержатель повинен також документально підтвердити, що майно, на яке звертається стягнення, не належить державному чи комунальному підприємству або підприємству, більш як 50 відсотків акцій (часток, паїв) якого перебуває у державній власності.

Для вчинення виконавчого напису, особу слід встановлювати за паспортом громадянина України, паспортом громадянина України для виїзду за кордон, національним паспортом іноземця або документом, що його замінює, посвідкою на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України та можливо за іншими документами, якщо це не суперечить діючому законодавству України. Особа неповнолітнього, до 16 років, встановлюється за свідоцтвом про народження за умови підтвердження, хоч би одного з батьків про те, що ця особа є їх дитиною [4, с. 48].

Дієздатність фізичної особи перевіряється, по-перше, шляхом встановлення віку та відповідної дієздатності особи, по-друге, нотаріус повинен впевнитись, що особа розуміє значення своїх дій та спроможна керувати ними.

Виконавчий напис виконується на загальних підставах, з дотриманням процесуального порядку вчинення виконавчих дій.

При вчиненні виконавчого напису нотаріусами може бути використана інформація з Єдиних та Державних реєстрів інформаційної мережі Міністерства юстиції України, а саме: Державного реєстру іпотек, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Використання цієї інформації надасть можливість нотаріусу мати повну та актуальну інформацію для вчинення виконавчого напису, а учасникам цивільного обороту - можливості ефективної реалізації виконавчого напису [5, с. 20].

Для вчинення виконавчого напису необхідно перевірити наявність певних умов, при яких може бути вчинена нотаріальна дія.

Перша умова – ознайомитися, звірити чи входить заборгованість, відносно якої треба вчинити виконавчий напис в Перелік, де в кожному розділі після найменування вказуються документи, які необхідно пред'явити для вчинення виконавчого напису по кожній заборгованості.

Друга умова – перевірка нотаріусом всіх необхідних для вчинення виконавчого напису поданих документів, які підтверджують наявність зобов'язання та безспірність заборгованості. За наявності спору між сторонами нотаріус відмовляє у вчиненні виконавчого напису та роз'яснює порядок стягнення заборгованості у судовому порядку.

Третя умова – звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису в установлені законом строки.

Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу. Виконавчий напис може бути пред'явлений до виконання протягом трьох років, якщо стягувачем чи боржником є громадянин, по іншим вимогам - протягом одного року. Оскільки строки є процесуальними, їх можна поновити, якщо вони були прострочені з поважних причин. Разом із заявою про поновлення пропущеного строку пред'являється і виконавчий напис. Заява про поновлення пропущеного строку розглядається судом за місцем виконання [1, с. 55].

За відсутності хоча б однієї з умов нотаріус не має право вчинити цю нотаріальну дію і відмовляє у її вчиненні.

Скарга по виконавчому напису подається до відповідного суду за місцезнаходженням державної нотаріальної контори чи робочого місця приватного нотаріуса в 10-денний строк з дня вчинення неправильної нотаріальної дії або відмові [3, с. 6].

Законодавством конкретно не передбачено, яким чином нотаріус може дізнатися про існування такої скарги. Тому на практиці досить часто виникають питання, стосовно того, хто поставить нотаріуса до відома про оскарження виконавчого напису.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безсмертна Н.В. Виконавчий напис як один із способів захисту суб'єктивних прав / Н.В. Безсмертна. – К. : Вісник: юридичні науки, 2007.
2. Другова В.А. Удосконалення правового регулювання звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом вчинення виконавчого напису / В.А. Другова. – К.: Держава і право: Юридичні і політичні науки, 2009.
3. Єщенко А.О. Вчинення виконавчих написів нотаріусом / А.О. Єщенко. – К.: Мала енциклопедія нотаріуса, 2005. – № 1.
4. Єщенко А.О. Вчинення виконавчих написів нотаріусом / А.О. Єщенко. – К.: Мала енциклопедія нотаріуса, 2005. – № 4.
5. Майданик Р.А. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб захисту цивільних прав: теорія і практика застосування / Р.А. Майданик. – Бюлетень Мініюста України, 2009. – № 8.

Н.Н. Денисяк. Актуальные вопросы применения исполнительной надписи по законодательству Украины. – Стаття.

Аннотація. Стаття посвящена изучению особенностей исполнительной надписи как института нотариального права. Автор определяет понятие и сущность исполнительной надписи, а также исследует основания для совершения исполнительной надписи по законодательству Украины.

Ключевые слова: нотариус, институт, законодательство, исполнительная надпись, нотариальный акт.

Natalia N. Denisyak. Topical Issues of the Use of Executive Endorsement by the Legislation of Ukraine. – Article.

Summary. The Article is devoted to the study of the characteristics of the Executive inscriptions of the notary law Institute. The author defines the concept and essence of the writ, and explores the reasons for the Commission of Executive endorsement for the legislation of Ukraine.

Keywords: notary public, Institute, legislation, the Executive inscription notary act.

УДК 314

Т.И. Димитриева,
студентка магистратуры,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ: ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ

Аннотація. Автор статьи раскрывает содержание понятия миграции населения и характеризует научные подходы к изучению понятия миграции населения.

Ключевые слова: миграция населения, миграционный подход, исторический подход, экономический подход, этнографический подход, психологический подход, генетический подход, биологический подход, юридический подход.

Миграция населения (от лат. – *migratio*) – этимологически означает переселение, перемещение. Однако современное значение этого термина значительно шире. Его применяют для обозначения социальных явлений, неоднозначных по своему характеру, последствиям и обуславливающим факторам.

В течении нескольких столетий развитие научных взглядов на миграцию происходило в рамках различных научных подходов: экономического, географического, исторического, политического.

На основе анализа зарубежной и отечественной литературы разработана классификация, включающая 17 основных научных подходов в изучении миграции населения, которые в свою очередь объединяли 45 научных направлений, теорий и концепций, из них 15 приходится на экономический подход, 5 – на социологический, 4 – на миграционный, 3 – на демографический, 2 – на исторический, политический и по одному – на остальные десять подходов [2].

Миграционный подход включает в себя четыре научных концепции.

Мобильный переход (*Mobility Transition*). Основанная идея данной концепции, которую можно рассматривать как элемент теории демографического перехода, заключается в том, что существуют четко выраженные закономерности в увеличении территориальной мобильности, происходящие поэтапно, и эти закономерности представляют существенный элемент процесса модернизации. При этом под территориальной мобильностью понимают все многообразие территориальных передвижений, независимо от расстояния и времени [3].

Миграционный переход является частным случаем мобильного перехода. Концепция миграционного перехода основное внимание уделяет международной безвозвратной миграции, изменениям, которые в ней происходят по мере социально-экономического развития, и ее роли в демографическом развитии на различных стадиях перехода от аграрного к индустриальному обществу. Ее разновидностью является попытка объяснить изменения в международной миграции рабочей силы, «которая, как правило, временно расширяется, когда страна перестраивается для ускоренного экономического роста», и в этом смысле она вполне может рассматриваться в рамках экономического подхода.

Миграциология – научное направление, разрабатываемое отечественными учеными, в частности Б.С. Хоревым, В.А. Ионцевым и др. Главная идея данного научного направления заключается в разработке общей теории миграционной подвижности населения, которая будет базироваться на комплексном подходе в ее изучении и законе подвижности населения, в соответствии с которым миграционное движение по мере общественного прогресса все более становится социально-экономической необходимостью и в целом, как правило, усиливается. Данное понятие представляет собой систему из четырех блоков: 1) общая миграционная подвижность (или миграционная активность населения); 2) территориальное перераспределение населения; 3) миграционное поведение населения; 4) механизм воздействия.

Концепция трёхстадийности миграционного процесса разработана Т.И. Заславской, Л.Л. Рыбаковским и др. Суть концепции заключается в выделении в миграционном процессе трех взаимосвязанных стадий: первая – исходная, подготовительная стадия, в ходе которой происходит формирование территориальной подвижности и принимается решение о миграции; вторая – основная стадия, в ходе которой происходит сам процесс переселения населения; третья – завершающая стадия, в ходе которой происходит процесс приживаемости (адаптации) мигрантов в новом населенном пункте или стране въезда.

Исторический подход включает *историческое направление*, которое можно разделить на несколько крупных направлений: историю миграционного движения, собственно историческое направление и историю развития научных взглядов на миграцию [5].

Историко-демографическое направление исследований миграции. Данное направление развивается в рамках исторической демографии, рассматривает миграцию в контексте исторической эволюции всех демографических процессов, как по миру в целом, так и отдельных регионов и стран.

Экономический подход – является одним из основных при исследовании миграции уже в течение столетий и объединяет 15 направлений, теорий, концепций.

Меркантилизм – одно из первых западных научных направлений, включивших в исследования международную миграцию населения.

Классическая концепция рассматривала международные и внутренние трудовые миграции.

Марксизм – рассматривал миграции как одну из характеристик населения.

Теория «обратной связи» экономических циклов рассматривала на макроуровне международную трудовую миграцию.

Сегментированный рынок труда, или *теория «двойного рынка труда»*. Авторы в рамках этой теории международную миграцию рассматривали как результат постоянного спроса на иностранную рабочую силу, характерного для экономически развитых стран, обусловленного, в частности, дешевизной данной рабочей силы.

Этнографический подход представлен *этнографическим* направлением. Основная идея этого направления заключается в изучении миграции по этническому признаку, выделении определяющей роли того или иного этноса в миграционных потоках и его воздействии на социально-экономическое и культурное развитие различных народов и диаспор. В последние годы в связи с усилением вынужденной миграции большое внимание уделяется ее этническим особенностям.

Психологический подход. В рамках данного подхода можно выделить несколько направлений – стратификационная теория человеческого поведения, концепция совокупной мотивации и др. Но все их можно объединить одним понятием – *мотивационное (поведенческое) направление*. Поскольку все они в большей степени или меньшей мере касаются разнообразных мотивов миграции, которыми руководствуются на всех стадиях миграционного процесса и изучение которых приобретает все большее значение.

Генетический подход представлен генетическим направлением, при котором миграция рассматривается как важный фактор улучшения человеческого генофонда в результате «перемешивания» (репродуктивного воздействия) наций и народов [1].

Биологический подход включает биологически адаптивное направление. Суть этого направления заключается в разделении мигрирующих уже на первой стадии миграционного процесса при помощи специальной методики на «мигрантов-спринтеров» и «мигрантов-стайеров».

Юридический подход – особое внимание концентрирует на воздействии международного права на положение населения, в том числе иностранного населения.

Правоведческое направление состоит в изучении и разработке правовых норм и законодательных актов, направленных, с одной стороны на регулирование основных прав мигрантов, исходя из Всеобщей декларации прав человека, и с другой стороны, на разработку основных понятий и определений (иммигрант, эмигрант, беженец и т.д.). Именно этот подход определяет миграционную политику в отношении как внутренней, так и особенно международной миграции [4].

Разработанная классификация научных подходов в изучении миграции населения позволяет сделать ряд выводов.

Во-первых, она наглядно показывает, что миграция населения является одним из немногих общественных явлений, которое выступает объектом очень большого числа наук и анализ которого уже изначально предполагает комплексность в изучении.

Во-вторых, следует сделать вывод о том, что о каких бы видах миграционного движения не шла речь, в конечном счете, подавляющее их число обуславливается экономической необходимостью получить средства существования и в той или иной мере связано с рынком труда.

ЛИТЕРАТУРА

1. Актуальные проблемы трудовой миграции // Человек и труд. – 2012. – № 8. – С. 29–37.
2. Базыленко Т. Влияние службы занятости на предпринимательскую активность безработных // Человек и труд. – 2012. – № 5. – С. 28–32.
3. Вишнякова В.А. Проблемы трудовой миграции в сфере занятости кризисного состояния // Соц. политика и социология. – 2010. – № 10. – С. 109–114.

4. Гусов А.Ю. Занятость как социально-правовое явление // Труд и социальные отношения. – 2011. – № 1. – С. 110–115.
5. Зинченко Н.Н. причины и сущность социального явления незаконной миграции // СГЗ. – 2012. – № 1. – С. 138–147.

Т.І. Димитрієва. Міграція населення: основні наукові підходи. – Стаття.

Анотація. Автор статті розкриває зміст поняття міграції населення і характеризує наукові підходи до вивчення поняття міграції населення.

Ключові слова: міграція населення, міграційний підхід, історичний підхід, економічний підхід, етнографічний підхід, психологічний підхід, генетичний підхід, біологічний підхід і юридичний підхід.

Tatiana I. Dimitriyeva. Population Shift: Main Scientific Approaches. – Article.

Summary. The author of article discloses the content of concept of population shift and characterizes scientific approaches to studying of concept of population shift.

Key words: population shift, migratory approach, historical approach, economic approach, ethnographic approach, psychological approach, genetic approach, biological approach and legal approach.

УДК 347. 921

Л.В. Діденко,
кандидат юридичних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ВИДИ ТА ЗМІСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. В статті здійснено аналіз окремих видів цивільних процесуальних правовідносин. Автор відмічає, що зміст правовідносин складається із процесуальних дій, а процесуальні права та обов'язки є тільки формою правовідносин.

Ключові слова: правовідносини, цивільний процес, зміст правовідносин.

Досліджуючи цивільні процесуальні правовідносини, необхідно звернутися до загальнотеоретичних питань про види правовідносин. Відповідно до функцій права вони поділяються на регулятивні та охоронні. Регулятивні правовідносини виникають із фактів правомірної поведінки суб'єктів, яка відповідає нормам права. Охоронні правовідносини виникають із фактів неправомірної поведінки суб'єкта, яка вимагає певної реакції держави, пов'язаної з юридичною відповідальністю.

Цивільний процесуальний кодекс, який є єдиним джерелом процесуальних правовідносин у процесі цивільного судочинства, містить як регулятивні норми, так і охоронні, тому цивільні процесуальні правовідносини можуть бути регулятивними, наприклад, ст. 157 ЦПК «Строки розгляду справи», і охоронними, наприклад, ст. 152 ЦПК «Види забезпечення позову».

Правовідносини поділяються за характером обов'язку на правовідносини активного та пасивного типу. Правовідносини активного типу містять обов'язок здійснити певні дії на користь іншої сторони, в цивільних процесуальних правовідносинах, до таких можна віднести відносини, які регулюються ст.ст. 23 «Заяви про самовідводи та відводи», 162 «Обов'язки осіб, присутніх у судовому засіданні», 219 «Виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні» та ін. ЦПК.

Правовідносини пасивного типу характеризуються обов'язком учасника процесу утриматися від небажаних для іншої сторони дій [1, с. 366]. До таких правовідносин можна віднести такі, що

передбачаються ч. 5 ст. 53 ЦПК: «Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи; спілкуватися з особами, які беруть участь у справі, а також з іншими учасниками цивільного процесу, за винятком дій, пов'язаних з проведенням експертизи; розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду, про результати експертизи»; ч. 1 ст. 196 ЦПК: «Під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу» та ін.

За ступенем визначеності суб'єктів цивільні процесуальні правовідносини розмежовуються на абсолютні та відносні. Абсолютні відносини – такі, у яких визначена тільки одна сторона – носій суб'єктивного права, а всі інші зобов'язані утримуватися від порушення цього права. В цивільному процесі такими правовідносинами є право відповідача визнати позов або заперечувати проти нього, інші учасники процесу такого права не мають (ст. 30); тільки сторони можуть ухвалити мирову угоду (ст. 175 ЦПК). Відносні правовідносини містять точно визначені права і обов'язки всіх учасників, як таких, що наділені правом (правомочних), так і правозобов'язаних, наприклад, ст. 10 ЦПК «Змагальність сторін» зобов'язує кожную сторону доводити ті обставини, на які вони спираються, як на докази своїх прав відносно суті справи.

Безумовно, такі види правовідносин «у чистому виді» надзвичайно рідко зустрічаються в цивільному процесуальному праві, оскільки серед них поширені складні правовідносини, які мають ознаки тих чи інших правовідносин: пасивного і активного типу; відносні та абсолютні. Так, наприклад, І.О. Безлюдько, С.С. Бичкова, В.І. Бобрик (автори учбового посібника по цивільному процесу) вважають, що цивільні процесуальні правовідносини мають відносний, а не абсолютний характер, тому що у цивільних процесуальних правовідносинах конкретно відомий суб'єктний склад учасників, правовий статус кожного з них чітко визначений нормами ЦПК [2, с. 31].

Безумовно, цивільні процесуальні правовідносини є відносинами процесуальними, тому що вони виникають на основі норм Цивільного процесуального кодексу. Цивільні процесуальні правовідносини тісно пов'язані, похідні від норм матеріального права, порушення, невизнання або оспорування яких підпадають під цивільно-правову юрисдикцію та позначені у ст. 15 ЦПК: «Суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Законом може бути передбачено розгляд інших справ за правилами цивільного судочинства».

Наведений у ч. 1 цієї статті перелік правовідносин слід вважати не тільки приблизним, а й необмеженим. Отже, ця ознака не дозволяє чітко встановити компетенцію суду у порядку цивільного судочинства. Крім того, такі науковці як С.Я. Фурса, С.В. Щербак, О.І. Євтушенко О.І. [3, с. 8-44] вважають, що серед позначених у переліку правовідносин слід виділяти адміністративні спори, незважаючи на те, що низку правовідносин, у яких однією із сторін є адміністративний орган, розглядають суди за правилами, передбаченими Кодексом адміністративного судочинства України (надалі – КАСУ) [4].

Наприклад, коли постає питання про повноваження органів опіки та піклування, регламентовані Сімейним кодексом України (надалі – СК) [5], можна встановити, що вони мають адміністративний характер. Тому оскарження дій органу опіки і піклування має належати до компетенції адміністративного судочинства. Зокрема, у практиці вказаних авторів був випадок, коли орган опіки та піклування визнав доцільним спілкування батька та дитини, яке було перерване за ініціативою самого батька і такий перерив тривав більше 5-ти років. Коли вирішувалося питання про можливість дитини, яка мала захворювання серця і нервової системи, бачитися з батьком, то орган опіки та піклування не взяв до уваги необхідність вирішувати це питання з урахуванням не тільки інтересів батька, а й враховувати стан здоров'я та інтереси дитини. Тому таке рішення органу опіки і

підкування було оскаржене, але ці відносини формально регламентовані СК, хоча за своїм змістом належать до адміністративних [3, с. 87].

У теорії цивільного процесу питання про зміст правовідносин вирішується по-різному. Одні автори вважають, що зміст цивільних процесуальних відносин складають процесуальні дії суду та учасників процесу [6, с. 124]. Інші уявляють, що зміст правовідносин представляє собою права та обов'язки учасників процесу [7, с. 38]. Треті, синтезуючи ці дві крайні точки зору, дійшли до висновку, що змістом цивільних процесуальних правовідносин є суб'єктивні права та обов'язки учасників процесу, а також їх дії [8, с. 80].

Можна розглянути зміст цивільних правовідносин як права і обов'язки їх учасників. Суб'єктивне цивільно-процесуальне право є міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільно-процесуальних правовідносин. Це складне юридичне утворення, що має особистий зміст та складається з юридичних можливостей, які надані суб'єкту. Юридичні вимоги як складові частини змісту суб'єктивного цивільно-процесуального права мають назву правоможливостей.

За умов великого різноманіття суб'єктивних прав виділяють три основні можливості:

- 1) можливість вимагати, що складає можливість вимагати від зобов'язаного суб'єкта виконання покладених на нього обов'язків;
- 2) можливість на власні дії, що означає можливість самостійно здійснювати суб'єктом фактично та юридично значущі дії;
- 3) право на захист, а саме можливість виконання чи вимоги використання державно-примусових заходів у випадку порушення суб'єктивного права.

Суб'єктивний цивільно-правовий обов'язок – міра необхідної поведінки учасників цивільно-процесуальних правовідносин. Сутність обов'язків складається з необхідності здійснення суб'єктом вказаних дій чи утримання від будь-яких дій. В цивільно-правових правовідносинах існує два типи обов'язків – пасивний та активний.

Обов'язки пасивного типу утворюються цивільно-процесуальними заборонами та за своєю природою означають юридичну неможливість здійснення дій, що порушують інтереси правомочних суб'єктів.

Обов'язок активного типу містить вимогу до суб'єкта здійснити дію. Вимога, що міститься в обов'язку та складає його зміст, означає для зобов'язаного суб'єкта необхідність діяти в інтересах правомочного суб'єкта, тому що вона забезпечується санкцією за невиконання обов'язку.

Суб'єктивні права та обов'язки, що мають учасники цивільно-процесуальних правовідносин складають його правову форму. Особливістю суб'єктивних цивільно-процесуальних прав та обов'язків є їх немайновий характер.

В процесі цивільно-процесуального регулювання суспільних відносин їх учасники набувають прав та обов'язків, які у подальшому й обумовлюють поведінку учасників в рамках існуючих між ними правовідносин. Як і будь-яка інша суспільна система правовідносин встановлюється в результаті взаємодії між особами. В правовідносинах взаємодія його учасників проходить у відповідності до суб'єктивних прав та обов'язків, які вони мають.

В науці цієї думки притримується більшість вчених, хоча існує інший погляд на зміст цивільних процесуальних правовідносин: їхній зміст складається із процесуальних дій, а процесуальні права та обов'язки – тільки форма правовідносин [9, с. 65].

Учасники цивільних процесуальних правовідносин набувають процесуальні права і обов'язки при наявності комплексу обставин, без яких вони не відбудуться.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник : пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – 2-ге вид. – Х. : КОНСУМ, 2005. – 656 с.
2. Бичкова С.С. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / С.С. Бичкова. – К. : Атіка, 2006. – 384 с.
3. Фурса С.Я. Цивільний процес України. Проблеми і перспективи : наук.-практ. посібник / С.Я. Фурса [и др.] ; Центр правових досліджень Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2006. – 448 с.

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2006 р. // Відомості Верховної Ради України, 2005. – №№ 35–37. – Ст. 446.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України, 2002. – №№ 21–22. – Ст. 135.
6. Букина В.С. Основные принципы гражданского процесса / В.С. Букина, М.К. Треушников. – М. : Юридическая литература, 2000.
7. Чорнооченко С.І. Цивільний процес України : навчальний посібник / С.І. Чорнооченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 292 с.
8. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : академічний курс / М.Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.
9. Чечина Н.А. Гражданские процессуальные правоотношения / Н.А. Чечина. – М. : Юристъ, 1996.

Л.В. Диденко. Виды и содержание гражданских процессуальных правоотношений. – Статья.

Аннотация. В статье осуществлен анализ отдельных видов гражданских процессуальных правоотношений. Автор отмечает, что содержание правоотношения состоит из процессуальных действий, а процессуальные права и обязанности являются только формой правоотношений.

Ключевые слова: правоотношения, гражданский процесс, содержание правоотношений.

Larisa V. Didenko. The Types and Contents of Civil Procedural Legal Relationships. – Article.

Summary. In article the analysis of certain types of civil procedural legal relationships. The author notes that the legal content consists of procedural actions and procedural rights and duties are only a form of legal relations.

Key words: legal relations, civil process, the maintenance of relations.

УДК 340.15(477)''16'':343.23/24

Н.І. Долматова,
кандидат юридичних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ТА ПОКАРАНЬ В ЛИТОВСЬКИХ СТАТУТАХ

Анотація. Залежно від характеру злочинної діяльності та її наслідків, злочини у Великому князівстві Литовському ділилися на злочини проти здоров'я, майна і особистої недоторканності. За державні, антифеодальні і релігійні злочини у Великому князівстві Литовському широко застосовувалася колективна відповідальність. Суб'єктом злочину визнавалася тільки людина.

Ключові слова: злочин, кримінальна відповідальність, вина, покарання.

Актуальність дослідження полягає в тому, що законодавство Великого князівства Литовського значну увагу приділило кримінальному праву, спрямованого в основному на захист життя, здоров'я і майна феодалів, які користувалися правом судити і карати залежних від них людей. Узаконене право феодалів судити залежних від них людей призвело до того, що поміщик міг розправитися з простими людьми, ґрунтуючись лише своїми бажаннями і примхами, а не нормами права. Тому говорячи про феодальне кримінальне право, треба розуміти його обмежений характер застосування.

Вивченням литовських статутів а також історії їх походження і розвитку займалися такі вчені як Л.В.Черепнін [7], А.В.Сурилов [5], М.Ф. Володимирський-Буданов [1] та деякі інші зарубіжні та вітчизняні вчені.

Залежно від характеру злочинної діяльності та її наслідків злочину ділилися на злочини проти здоров'я, майна і особистої недоторканності і злочини, які носили протиправний і суспільно небезпечний характер. У другій половині XVI ст. в Білорусі вже було добре розроблене кримінальне право [1, с. 102]. У статуті 1588 року нарівні зі старими нормами кримінального права були відображені нові положення, які відображали почали якості суб'єктів злочину могли виступати як винна людина, так і група осіб, які відповідають за чужий злочин.

На практиці право про обмежену відповідальність за чужу провину в ставленні до простих людей, особливо феодално-залежних, часто не застосовувалося. Так, коли слід злочинця приводив в якесь село, то її жителі повинні були знайти і видати його або відшкодувати всі завдані їм збитки і виплатити судові штрафи.

Колективна відповідальність широко застосовувалася за державні, антифеодалні і релігійні злочини. Відомий випадок, коли за вбивство уніатського архієпископа в місті Вітебську всі жителі міста були покарані ліквідацією органів самоврядування, на них були покладені додаткові податки і повинності, 100 чоловік були засуджені до смертної кари [3, с. 25]. Дзвін міського віча був знятий, будівля ратуші зруйновано, повинна була бути зруйнована і соборна церква.

Суб'єктом злочину зізнавалася тільки людина. За збитки, завдані твариною, відповідав її господар. Особи психічно хворі, найчастіше, до кримінальної відповідальності не притягувалися, але повинні були бути під замком. У деяких випадках від відповідальності звільнялися особи, які вчинили злочин «по дурості» [2, с. 141]. Звільнялись від кримінальної відповідальності і особи, що не досягли певного віку. У Статуті 1566 року передбачалося, що кримінальна відповідальність настає після 14 років, а згідно Статуту 1588 року - після 16 років.

Залежно від об'єкта злочину в феодалному праві можна поділити на такі групи: державні; проти здійснення влади і правосуддя; військові; проти християнської релігії і церкви; проти моралі; проти життя, здоров'я, честі людини; майнові злочини; злочини слуг і феодално-залежних людей проти поміщиків [5, с. 57]. Якщо в діях особи не вбачався умисел скоєння злочину або мала місце необережність, то не застосовувалося і кримінальне покарання. У Статуті 1566 року була зроблена перша спроба сформулювати презумпцію невинності.

Здача ворогові замку і капітуляція гарнізону вважалися тяжким злочином, але здача замку в зв'язку з важким голодом розглядалося як дія, яке було виконано за крайньої необхідності і не підлягало кримінальної відповідальності.

Кримінальне право XVI століття точно не розмежовувало стадії злочинних дій, хоча і відрізнялися вже як злісний намір, підготовка і спроба, які переслідувалися тільки у випадках, безпосередньо передбачених в законі. Наприклад, підготовка бунту і змови проти государя каралися як скоєний злочин [4, с. 78]. Намір у вигляді загрози підпалу майна або вбивства кого-небудь, зобов'язував того, хто погрожував, зробити заяву перед чиновниками, що він цього не зробить і ув'язити поручителів.

Покарання винних осіб вирішувалося по різному в залежності від класової і станової приналежності як потерпілого, так і злочинця. Коли був убитий шляхтич декількома шляхтичами і всі вони були визнані винними, то карався смертю тільки один, за вибором обвинувача (позивача, інші засуджувалися до тюремного ув'язнення і виплати «головщини» [6, с. 161]. Якщо шляхтича вбили прості люди, то смертна кара чекала всіх, скільки б їх не було, і тільки в разі вбивства в бійці кількість простих людей, які підлягали покаранню смертю, обмежувалося трьома особами.

Таким чином, прогресивним явищем в кримінальному праві XVI століття було введення відповідальності шляхти за вбивство простої людини. Однак процесуальний порядок встановлення вини шляхтича в такому злочині був настільки складним, що довести його винність часто було просто неможливо, в зв'язку з чим і сам злочин могло залишитися безкарним. Разом з тим, той факт норм кримінального права, спрямований на захист життя простих людей від свавілля представників привілейованих станів мав значне значення [7, с. 132]. Ця норма так само свідчить про певний прогрес у розвитку кримінального права та впливу на нього впливу ідей гуманізму. У цій частині кримінальне право ВКЛ випереджало право багатьох європейських країн. У тих випадках, коли суд

не в змозі встановити ступінь винності особи в бійці за відсутності свідків, питання винності вирішувалося за жеребом або присяги. Якщо перед початком бійки або під час її хто-небудь загасив свічку і не можна було встановити винного в нанесенні поранень через темряву, то відповідала особа, яка загасила свічку. Всі ці приклади свідчать про те, що законодавство прагнуло передбачити не тільки різні форми вини, а й ті випадки, коли її практично було дуже важко або навіть неможливо встановити і назвати винну особу. Для правильного визначення провини суд повинен був виявляти причинний зв'язок між діянням винного і наслідками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права /М.Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов-на-Дону, 2005. – 425 с.
2. Ключевский В. Русская история. Полный курс лекций в трех книгах / В. Ключевский. – М.: Мысль, 2003. – 330 с.
3. Кудимов А.В. Источники права древней Руси / А.В. Кудимов // История государства и права. – 2006. – № 10. – С. 25.
4. Статут Великого княжества Литовского 1529 г. – Минск, 1960. – 300 с.
5. Сурилов А.В. Общественно-политический строй и право Великого княжества Литовского / А.В. Сурилов. – Кишинев, 1961. – 236 с.
6. Титов Ю.П. Хрестоматия по истории государства и права / Ю.П. Титов – М.: Проспект, 2010. – 480 с.
7. Черепнин Л.В. Образование русского централизованно государства в XIV – XV вв. / Л.В. Черепнин. – М., 1960. – 450 с.

Н.И. Долматова. Правовое значение преступлений и наказаний в Литовских статутах. – Статья.

Аннотация. В зависимости от характера преступной деятельности и ее последствий, преступления в Великом княжестве Литовском делились на преступления против здоровья, собственности и личной неприкосновенности. За государственные, антифеодальные и религиозные преступления в Великом княжестве Литовском широко применялась коллективная ответственность. Субъектом преступления признавался только человек.

Ключевые слова: преступление, уголовная ответственность, вина, наказание.

Natalia I. Dolmatova. Legal Significance of Crime and Punishment in The Lithuanian Statute. – Article.

Summary. Depending on the crime nature and its consequences, crimes were divided into crimes against health, property and personal security in the Grand Duchy of Lithuania. Collective responsibility was widely used for the state, feudal and religious crimes in the Grand Duchy of Lithuania. Only a man was recognized as a perpetrator.

Key words: crime, criminal responsibility, guilt, punishment.

УДК 342.5

В.Ю. Дронов,
здобувач,

*Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Дослідження присвячене процесу поєднання у функціях сучасної держави правової та політичної складових. В ньому розглядається політичний характер деяких ознак функцій держави та пропонується вважати політико-правовий характер однією з ознак.

Ключові слова: функції держави, сучасна держава, державна влада, суверенітет, політика.

«Функція держави» є однією з найбільш досліджених в літературі з теорії держави і права категорію, що стосуються діяльності держави. Цією проблемою опікувалася ціла когорта вчених: А.В. Венгеров, Н.М. Крестовська, А.Ф. Крижановський, В.В. Лазарєв, М.М. Марченко, В.С. Нерсесянц, М.Н. Марченко, Ю.М. Оборотов, О.Ф. Скакун. В дисертаційних дослідженнях низка вчених звертались до проблеми функцій сучасної держави (Джураєва О.О.) [1], становлення внутрішніх функцій (Мотиль І.І.) [2], внутрішніх функцій держави в умовах членства в Європейському Союзі (Сало В.І.) [3]. Ціла низка досліджень присвячені окремим функціям держави, таким як, наприклад, політична (Кузенко У.І.) [4]. Звичайно ж, ці автори та інші вчені-юристи розглядають функції сучасної держави, здебільшого, у правовому аспекті. Разом з тим, не можна не враховувати політичного характеру функцій сучасної держави. Розглянемо деякі з аспектів, що дозволяють говорити про політико-правовий характер функцій держави.

Функції держави тісно пов'язані з таким поняттям як суверенітет, при чому як народний, так і державний. Адже єдиним джерелом влади є народ, ніхто не може узурпувати владу, отже й реалізувати свої функції держава повинна виходячи з цих принципів. При цьому поняття суверенітет також має як правове, так і політичне значення. Держава є учасником, як міжнародно-правових, так і політичних відносин. В умовах кризи суверенітету держави, про який каже Ю.М. Оборотов [5, с. 54], відбувається й криза функцій держави. Адже, безумовно, з одного боку рівень суверенітету держави зумовлює її функції, а саме їхню кількість та сутність, поставлені завдання, а, з іншого боку, рівень виконання функцій, залежність держави у реалізації своїх функцій від внутрішніх та зовнішніх чинників, дають можливість зрозуміти й рівень її суверенітету. Обмеження суверенітету не може не впливати й на функції держави. Наприклад, це має місце при вступі держави до міжнародної організації чи до наддержавного утворення, такого як Європейський союз. В такому випадку частина функцій держави – цілком або в повному обсязі, передаються такій організації або утворенню, які в свою чергу, також мають функції.

В теорії держави і права розроблена ціла низка ознак функцій держави. Ми можемо побачити, що багато з них також мають політичний характер. Так, зазначається, що у функціях предметно виявляється класова і загальнолюдська сутність, соціальне призначення. Функції держави як вираження її соціального призначення показують, у чому знаходить своє виявлення вплив держави на суспільство, її регулююча роль [6, с. 44]. Безумовно, ці питання є й політичними. Вчені визначають особливі форми реалізації функцій держави (правові та організаційні), обумовлені застосуванням специфічних методів управління, у тому числі владно-примусових [7, с. 68]. Зупинимось на формах реалізації функцій держави. Існує думка, що всі функції держава здійснює в правових формах: шляхом правотворчості, видання законів, виконавчо-розпорядчої діяльності, застосування права, контрольно-наглядової діяльності за виконанням законів [8, с. 123]. Проте ми все ж таки будемо розділяти форми на правові та неправові (організаційні). Правові форми можна з впевненістю віднести саме до правової сторони функцій держави. До неправових, зокрема, відносять контрольну, ідеологічну, виховну, інформаційно-технічну (допоміжну), та інші види державної діяльності [7, с. 85]. Серед зазначених форм політичний характер має, як мінімум, ідеологічна форма реалізації функцій держави. В літературі підкреслюється публічно-владний характер функцій держави, оскільки їхня реалізація гарантована з боку держави, у тому числі державним примусом [9, с. 97]. Звичайно ж, публічна влада пов'язана саме з політичною сферою. Функції держави не статичні, їхній склад і зміст визначаються багатьма факторами і постійно змінюються, в деяких своїх аспектах піддаючись потужному впливу стабільних етнокультурних пластів життя суспільства, національних, територіальних особливостей, традицій тощо, і виявляючи тим самим процес еволюції функціональності [10, с. 123]. Очевидно, що серед таких факторів не можна не назвати й політичні, адже функції держави у конкретний період та особливості їхньої реалізації будуть залежати від ідеології, що є пануючою у державі, моделей розподілу влади, політичного устрою. Впливовим фактором є також вибори, що виступають, як політичний процес. Якщо звернутись до моделей розподілу влади, то, наприклад, в класичній ліберальній моделі інститут держави мав надзвичайно

обмежений обсяг компетенції. Адам Сміт, видатний авторитет англосаксонської думки делегував державі обов'язок турбуватися про суспільний порядок, захищати громадян від зовнішніх ворогів та надавати допомогу там, де індивідуальні ресурси не могли впоратись із задоволенням суспільних вимог (освіта, допомога найбіднішим) [11, с. 266]. Вчені підкреслюють й зовнішній вплив на функції держави [10, с. 123]. Тут самий час згадати вже про геополітику, або світову політику. Вплив глобалізації на зміст функцій сучасної держави дослідили у своїй праці Лемак В. та Лемак О. [4].

Висновки. На наш погляд, серед інших ознак функцій сучасної держави, політико-правовий характер має зайняти місце, на яке він заслуговує. Адже залежність функцій держави у конкретний період, суб'єктів та особливостей їхньої реалізації від політичних факторів є очевидною, а держава, її устрій є предметом вивчення не тільки юридичних, а й політичних наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джураєва О.О. Функції сучасної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.О. Джураєва. – Одеса, 2006. – 15 с.
2. Мотиль І.І. Становлення та розвиток внутрішніх функцій Української держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.І. Мотиль. – Київ, 2007. – 22 с.
3. Сало В.І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.І. Сало. – Харків, 2008. – 25 с.
4. Кузенко У.І. Політична функція сучасної держави: поняття, зміст, структура / У.І. Кузенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 28. Т. 1. – С. 23–26. – Бібліогр.: с. 26 (10 назв).
5. Оборотов Ю.М. Загальнотеоретична юриспруденція – теорія держави і права нового часу / Ю.М. Оборотов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. VIII / редкол.: С.В. Кивалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юридична література. – 2009. – с. 54–62.
6. Волинка К.Г. Теорія держави і права: [навч. посіб.] / К.Г. Волинка. - К.: МАУП, 2003. — 240 с.
7. Бабаєв В.К. Теория государства и права: учебник / под ред. В.К. Бабаева. – М.:Юристъ, 2003. – 592 с.
8. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: [учебник для вузов] / А.Ф. Черданцев. – М.: Юрайт, 2000. – 432 с.
9. Теория государства и права: [учебник для вузов] / Бережнов А.Г., Воротилин Е.А., Кененов А.А. и др.; под ред. Марченко М.Н. – М.: Зерцало, 2004. – 800 с.
10. Головистикова А.Н. Проблемы теории государства и права: [учебник] / А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев. – М.: ЭКСМО, 2005. – 649 с.
11. Жиро Т. Политология [пер. с польск.] / Т. Жиро. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2006. – 428 с.
12. Лемак В. Функції сучасної держави: новий зміст в умовах глобалізації / В. Лемак, О. Лемак // Публічне право. – № 1. – 2011. – с. 108–115.

В.Ю. Дронов. Політико-правовий характер функцій сучасного державства. – Стаття.

Анотація. *Исследование посвящено объединению в функциях современного государства правовой и политической составляющих. В нём рассматривается политический характер некоторых признаков функций государства и предлагается считать политико-правовой характер одним их признаков.*

Ключевые слова: *функции государства, современное государство, государственная власть, суверенитет, политика.*

Vladislav Y. Dronov. Political and Law Character of Functions of Modern State. – Article.

Summary. *This research is dedicated to the combination of law and political components in functions of modern state. Political character of some of features of functions of state are viewed. We propose to regard political and law character as one of these features.*

Key words: *functions of state, modern state, state power, sovereignty, politics.*

*А.О. Згама,
кандидат юридичних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ЕНДАВМЕНТ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз сучасного стану законодавчого регулювання ендавменту в Україні як специфічної форми благодійної діяльності.*

***Ключові слова:** ендавмент, благодійництво, благодійна діяльність, некомерційна організація, фінансування університетів та науки.*

Останнім часом активізувався пошук нових довгострокових інструментів благодійності, серед яких провідне місце посів ендавмент. Про ендавмент заговорили як про фактор стабільного розвитку закладів освіти і науки, медицини, культури, мистецтва тощо. Вперше ендавмент було застосовано у Великій Британії (у 1502 р. Леді Маргарет Бюфорт, бабуся Короля Генрі VIII, внесла пожертвування на створення кафедр богослів'я в університетах Оксфорду і Кембриджу), згодом у США (у 1649 р. чотири випускники Гарвардського університету заповіли своєму університету невеличку ділянку землі). Найбільш відомими ендавмент-фондами є Нобілевський, Фонд Сороса, Фонд Білла Гейтса, Фонд Карнегі за міжнародний мир (Carnegi Endowment for International Peace – CEIP), Олімпійський Е. США (U.S. Olympic Endowment).

Дослідження ендавменту, ендавмент-фонду та близьких по їх змісту категорій здійснювали М.Ю. Білінець, О. Вінников, М.В. Дмитришин, Я.М. Миркин, М.О. Стрельчук та інші дослідники. Однак переважна більшість праць вчених стосується економічних аспектів цього явища, тому існує потреба висвітлення питань, пов'язаних не лише із сутністю, але й правовою регламентацією ендавменту в Україні.

Під ендавментом (англ. *endowment* – вклад, дар, пожертвування) слід розуміти ресурсний капітал, який надається благодійниками у вигляді грошових або інших ресурсів на безоплатній основі для фінансування статутних потреб і діяльності неприбуткових організацій, як правило, закладів освіти, медицини, культури, релігійних або спортивних інтересів. При цьому благодійники передають кошти до ендавмент-фонду, формуючи у такий спосіб цільовий капітал. У свою чергу фонд передає капітал у довірче управління відповідній структурі (створеній фондом або самостійній управляючій компанії) при координації та контролі з боку відповідних органів як фонду, так і організацій, для підтримки яких він був створений. Прибуток від управління цільовим капіталом передається повністю тим організаціям, для підтримки яких він був створений, а сам цільовий капітал ендавменту залишається недоторканим. Тіло основного капіталу може бути використане як порука під час залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел або позикових коштів.

Зазначимо, в Україні відсутнє спеціальне законодавство, яке б регулювало застосування ендавменту, на відміну, наприклад, від Франції, Японії, Росії. Натомість нормативне визначення ендавменту міститься у ст. 170 Податкового кодексу України, відповідно до якої під ендавментом розуміється сума коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту. При цьому такий набувач не має права витратити або відчужувати основну суму такого ендавменту без згоди благодійника (п.п. 170.7.5) [1]. Зі змісту цієї ж статті вищезазначеного кодексу можна визначити такі притаманні ендавменту ознаки: 1) формування основного капіталу виключно з коштів і цінних паперів, які благодійник вносить у банк або небанківську фінансову установу; 2) цільове призначення інвестиційного доходу (процентів і дивідендів, нарахованих на основний капітал) – надання цільової благо-

дійної допомоги; 3) можливий строк надання і використання допомоги – понад 12 місяців, що не передбачено для інших видів благодійної допомоги; 4) обов'язок отримувача, який не використав благодійну допомогу протягом узгодженого з благодійником строку і не повернув кошти до закінчення такого строку, - сплатити податок на невикористану суму допомоги; 5) отримувач благодійної допомоги не має права витратити або відчужувати основний капітал ендавменту без згоди благодійника.

Оскільки в Україні ендавменти представлені у благодійній та добродійній діяльності, згадка про ендавмент закономірно міститься і у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [2]. Так, ст. 9 цього закону визначає необхідність використання процентів та дивідендів від управління благодійними ендавментами для: надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами; виконання благодійних програм; спільної благодійної діяльності.

У сфері вищої освіти право створення та використання ендавмент-фондів вищим навчальним закладам (далі – ВНЗ) надано Законом України «Про вищу освіту» [3], яким встановлено зміст статого фонду (ендавменту) ВНЗ як суму коштів або вартість іншого майна, що призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються ВНЗ з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою (п. 22 ст. 1). Нині ендавмент-фонди успішно функціонують при Інституті міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Університеті банківської справи Національного банку та Національному Університеті «Києво Могилянська Академія» та ін. Крім того в проєкті «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року», розробленому робочою групою при Міністерстві освіти і науки України, задекларовано необхідність унормування механізмів створення та управління ендавментами, а також перетворення існуючих фондів при закладах вищої освіти на прозорі ендавменти із закріпленими цілями та стратегічним планом використання дивідендів [4].

Загальні положення щодо ендавментів містяться також у Законах України «Про цінні папери і фондовий ринок» (від 23.02.2006 р. № 3480-IV), «Про інститути спільного інвестування» (від 05.07.2012 р. № 5080-VI), «Про банки і банківську діяльність» (від 07.12.2000 р. № 2121-III), Інструкції Національного банку України про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах (від 12.11.2003 р. № 492).

В Україні ендавменти не визнаються окремою організаційно-правовою формою. Засновником ендавменту може бути будь-яка юридична особа приватного права або громадянин-благодійник. Ендавмент може існувати у формі окремого рахунку фізичної або юридичної особи, яким управляє банк, інвестиційна чи інша фінансова компанія. Ендавмент також не є видом благодійної організації, і законодавство України не вимагає від благодійних організацій мати ендавмент чи інший мінімальний капітал [5, с. 7–8].

Отже, ендавмент не можемо вважати чимось новим та невідомим світовій практиці. Проте, незважаючи на здавалось би вікові напрацювання у цьому напрямку, і нині виявляються складнощі правового характеру застосування ендавменту. Особливостями українського законодавства в питанні ендавментів, слід вважати відсутність норм про: обов'язковість створення ендавментів (як то має місце в Австрії, Словаччині, Франції при реєстрації благодійних фондів); встановлення мінімального розміру основного капіталу ендавменту (такий розмір на банківські вклади чи рахунки, як правило, визначається договорами з окремими фінансовими установами); особливості інвестування капіталу ендавментів (на відміну, наприклад, від Чехії, де ендавментам заборонено інвестувати більше 30 % капіталу у відкриті інвестиційні фонди); види активів, в які має інвестуватися основний капітал ендавментів; порядок поповнення основного капіталу ендавменту з доходів від одержаних процентів та дивідендів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5073-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25. – ст. 1350.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII// Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2716.
4. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/438/43883/HE_Reforms_Strategy_11_11_2014.pdf
5. Створення та управління ендавментами в Україні [Електронний ресурс]. – К., 2014. – 76 с. – Режим доступу: <https://issuu.com/dhrpraxis/docs/endowment/8?e=9550137/9359229>

А.А. Згама. Эндавмент в Украине: правовой аспект. – Статья.

Аннотация. В статье проведен анализ современного состояния законодательного регулирования ендавмента в Украине как специфической формы благотворительной деятельности.

Ключевые слова: ендавмент, благотворительность, благотворительная деятельность, некоммерческая организация, финансирование университетов и науки.

Antonina A. Zgama. Endowment in Ukraine : Legal Aspect. – Article.

Summary. The article deals with the endowment legal regulation as a specific form of charity.

Key words: endowment; charity; philanthropy; non-profit organization; science and university funding.

УДК 342.9

В.І. Ігнатенко,

кандидат юридичних наук,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Анотація. В статті досліджуються окремі історичні етапи формування чергових частин органів внутрішніх справ, трансформація їх правового статусу залежно від чинників соціально-економічного, політичного, організаційно-технічного характеру. Протягом існування чергової частини її статус змінювався, і поступово цей підрозділ зайняв важливе місце в структурі апарату управління органів внутрішніх справ.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, чергова частина, громадський порядок, правове регулювання.

В період формування поліцейських органів Російської імперії XVIII ст. вже виникає необхідність в загальнодоступному органі, який постійно функціонував би і куди в будь-який час можна було б звернутися за допомогою для відновлення та захисту прав. Після прийняття в 1782 р. поліцейського Статуту ця функція покладалася в містах на управи благочиння. Адже стаття цього нормативного акту визначала, що управа благочиння функціонує постійно [1, с. 332].

Крім того, ст. 85 вказаного акту встановлювала, що в кожній частині міста повинен бути приватний пристав, будинок якого, згідно зі ст. 98, повинен бути “відчинений вдень і вночі заради слухання потреб” [1, с. 346]. Як бачимо, приватний пристав виконував частину функцій сучасної

чергової частини органів внутрішніх справ (далі – ОВС) по прийому заяв та повідомлень громадян, невідкладному допиту приведених осіб, взяттю під варту злочинців. Кожного ранку о 8-й годині, на підставі ст. 109 Статуту благочиння, пристав був зобов'язаний доповідати в управі благочиння про те, що трапилося на його ділянці за добу.

Таким чином, вже у XVIII – XIX ст. ст. перед поліцейськими органами Російської імперії постає завдання створення в своїй структурі служби, яка здатна в будь-який час доби необхідним чином реагувати на зміну обстановки. Разом з тим, новітня історія становлення та розвитку чергової служби в системі ОВС приходить на більш пізній період і нерозривно пов'язана зі створенням та розвитком радянської міліції.

Окремі питання діяльності чергових частин органів внутрішніх справ висвітлювали у своїх працях такі вчені, як А.А.Баєв, С.А.Бойко, Н.Н.Варенов, В.І. Васильєв, І.І.Веремеєнко, В.К.Гіжевський, Г.А.Димов, І.Н.Зубов, А.І.Карданов, Б.А.Кісельов, І.І. Колесніков, В.А.Лукашов, А.Х.Міндагулов, В.Г.Мангулов, Г.А.Пахомов, І.Я.Петров, Л.Л.Попов, Д.В.Рівман, В.І.Севрюков, В.Четвериков.

Для порівняльного історико-правового аналізу візьмемо два періоди розвитку чергової служби ОВС.

В перший, відносно довгий період, проходило створення чергової служби ОВС, отримали розвиток штабні функції, назріла об'єктивна необхідність в перетворенні чергових частин в оперативні підрозділи, здатні безпосередньо організувати роботу з розкриття злочинів та забезпечення громадського порядку і безпеки на території, яка обслуговувалася.

Аналіз практики боротьби зі злочинністю показує, що в роки радянської влади виникла нагальна необхідність створення чергової служби в органах міліції. Про це, зокрема, свідчать перші нормативні акти, видані НКВС (Інструкція повітовим, районним начальникам 1919 р., Інструкція карному розшуку 1919 р., Інструкція волосним міліціонерам 1920 р., Інструкція міським, районним начальникам міліції 1920 р.), де згадуються функції міліції, безпосередньо пов'язані з організацією чергової служби.

Взагалі слід зазначити, що в 20-ті рр. XX ст. багато уваги приділялося організації чергової служби як важливому засобу забезпечення оперативної боротьби з небезпечними злочинами. Суттєві зміни в черговій службі пов'язані з проведеною в кінці 1930 року реорганізацією міліції і карного розшуку. 25 травня 1931 року РНК СРСР закріпив цю реорганізацію, затвердивши Положення про робочо-селянську міліцію. Об'єднання міліції та апаратів карного розшуку, а також розширення компетенції органів міліції та їх спеціалізація привели в подальшому до утворення цілої системи служб і підрозділів, обумовили необхідність пристосування чергової служби до нових умов діяльності міліції.

Однак, в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин перебудова діяльності чергової служби була проведена формально і зводилась до виділення для почергового чергування співробітників різних служб і підрозділів міліції. Загалом роль чергових практично зводилась до реєстрації подій і доповідей про них керівництву.

Важливою віхою в становленні чергової служби стало затвердження Наркоматом внутрішніх справ 5 березня 1936 р. Правил внутрішньої служби міліції, якими в міліції вводилось чергування. Деякі обов'язки відповідального чергового, діяльність якого регламентувалася цими правилами, багато в чому схожі з функціональними обов'язками сучасної чергової частини ОВС. Прикладом, зокрема може служити те, що відповідальний черговий особисто або через чергового по відділенню перевіряв несення служби постовими міліціонерами, слідкував за правильним утриманням затриманих тощо, а у випадку тривоги здійснював необхідні заходи щодо того, щоб всі підрозділи і співробітники були своєчасно оповіщені про це.

В травні 1940 р. вводиться в дію Інструкція відповідальному черговому по міському відділенню НКВС, а пізніше – Інструкція відповідальному черговому по районному відділенню сільської місцевості [2, с. 25].

Однак, і в 40-ві, та в першій половині 50-х рр. чергова служба не отримала належного розвитку. А деякі автори відмічають, що за вказаний період відбулося послаблення чергової служби і зниження її ролі в боротьбі зі злочинністю [3, с. 122].

Перетворенню чергових частин в оперативні підрозділи, здатні безпосередньо забезпечити охорону громадського порядку і реагування на конкретні злочини на території, що обслуговувалася, особливо в неробочий для ОВС час, вихідні та святкові дні, перешкоджала як відсутність необхідної кількості транспорту, засобів зв'язку, слабка оснащеність оперативною та криміналістичною технікою, так і правове становище працівників, які виконували обов'язки чергового по органах внутрішніх справ. Таке становище, що існувало до 1954 року, в деякій мірі компенсувалося тим, що оперативні питання забезпечення громадського порядку, розкриття злочинів і розшуку злочинців, як в денний, так і в вечірній час вирішувалися керівниками органів міліції та лінійних служб, особовий склад яких відповідно зі встановленим в 30-х рр. режимом роботи знаходився на службі з 9–10 до 24 годин, а іноді й довше [2, с. 25].

В наступний період до початку 70-х рр. досить непослідовно і неправильно вирішувалося питання організації служби постійних чергових частин. У ряді випадків робилися спроби внести організаційні нововведення повсюдно без врахування місцевих умов і особливостей оперативної обстановки. При цьому при чергових частинах міськрайвідділів оперативні групи несли службу тільки в вечірній та нічний час, залишаючи денний поза увагою [2, с. 27].

В цілому багато дослідників сходяться на думці, що на протязі багатьох років до 1972 р. чергова частина органів внутрішніх справ в силу ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів виступала в ролі звичайного реєстратора повідомлень про правопорушення і не була здатна кваліфіковано реагувати на заяви та повідомлення про злочини своєчасними та рішучими діями [2, с. 158; 4, с. 3].

Наказом МВС СРСР “Про корінне покращення роботи чергових частин органів внутрішніх справ” з 1 січня 1973 р. були введені в дію “Тимчасове типові положення про чергову частину органів внутрішніх справ” і “Тимчасова інструкція по організації роботи чергової частини відділу внутрішніх справ виконкомів районної, міської, окружної Ради депутатів трудящих (відділення міліції)”. Саме після набрання чинності цими нормативними актами почалося активне і цілеспрямоване формування чергових частин як організаторів конкретних дій з забезпечення громадського порядку і розкриття злочинів “по гарячих слідах”.

Звідси саме і починається другий період розвитку чергових частин міськрайвідділів. Якраз в 70-ті рр. МВС СРСР постійно здійснювалися заходи щодо удосконалення діяльності чергових частин органів внутрішніх справ. Зокрема, до таких актів слід віднести накази МВС СРСР 1972 р. “Про корінне покращення роботи чергових частин органів внутрішніх справ”, 1974 р. “Про заходи щодо подальшого посилення контролю за реєстрацією, обліком та розглядом заяв та повідомлень про злочини”, 1975 р. “Про затвердження типових штатів чергових частин органів транспортної міліції”, 1978 р. “Про заходи щодо подальшого вдосконалення діяльності чергових частин органів внутрішніх справ”. Названі акти того періоду внесли дійсно значний вклад в розвиток правового регулювання чергових частин.

Заходи щодо виконання вимог названих нормативних актів привели до створення спочатку в великих і міськрайорганах зі складною оперативною обстановкою, а до кінця 70-х рр. в більшості міськрайорганів постійних (штатних) чергових частин.

І як в подальшому показала практика, це, в свою чергу, виявилось важливим заходом підвищення ефективності органів внутрішніх справ.

В 80-ті рр. чергові частини органів внутрішніх справ отримали подальший розвиток: покращилося їх організаційно - штатне та матеріально-технічне забезпечення, правове регулювання. Цьому сприяло прийняття МВС СРСР ряду нових нормативних актів, які регламентують діяльність чергових частин. Серед нормативно - правових актів того періоду першочергове значення, безумовно, мав наказ МВС СРСР № 130 від 1.07.86 р. “Про заходи щодо вдосконалення діяльності чергових частин органів внутрішніх справ”, яким була затверджена Інструкція “По організації роботи

чергових частин МВС союзної, автономної республіки, ГУВС, УВС крайвиконкомів, УВСТ, ОВСТ”.

В процесі свого розвитку від приватних приставів Російської імперії, відповідальних чергових Радянської держави довоєнного періоду чергова частина виросла в окремий структурний підрозділ, що має неабияке значення в координації діяльності органів внутрішніх справ. Чергова частина перетворилася із простого реєстратора інформації про злочини та події в координуючий, оперативний підрозділ міліції. Основну роль в цій трансформації відіграло законодавство періоду 70 – 80-х рр. ХХ ст. Саме в цей період чергова частина ОВС почала набувати такого значення, яке вона має в сучасній діяльності органів внутрішніх справ.

Так, пройшовши нелегкий шлях в становленні та розвитку, до початку 90-х рр. чергові частини міськрайлінорганів стали займати важливе місце в структурі апарату управління органами внутрішніх справ. З розпадом СРСР розвиток чергових частин як структурних підрозділів в міськрайліноорганах внутрішніх справ не припинився, а, навпаки, набув нового розвитку, свідченням чого стало видання наказу № 485-92, що затвердив собою інструкцію, яка регулювала роботу чергових частин на протязі останніх сімнадцяти років.

І нарешті, останнім нормативно-правовим актом, діючим на сьогоднішній день, став наказ МВС України № 181 від 28.04.2009 р. про затвердження Інструкції “ з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань ”. Цей документ направлений на вдосконалення діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, забезпечення оперативного управління їх силами і засобами, забезпечення цілодобової готовності для реагування на злочинні прояви, надзвичайні ситуації та інші події, координації управління при розкритті злочинів, а також забезпечення захисту прав і свобод людини. Видання цього наказу знаменувало собою початок нового етапу в історії чергових частин органів внутрішніх справ України.

В сучасній черговій частині сходяться всі потоки сигналів та повідомлень про оперативну обстановку, на неї виведені системи оперативного зв'язку, тут зосереджені типові оперативні плани щодо реагування на надзвичайні події та критичні ситуації. Під контролем наряду чергової частини знаходяться зброя та захисні засоби особового складу органу внутрішніх справ. Все це визначає роль чергових частин як найважливіших центрів оперативного управління в системі органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим виключно важливого значення набуває правильна організація діяльності чергової частини як одного з ключових структурних підрозділів органів внутрішніх справ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Российское законодательство X–XX веков : в 9-ти т. Т.5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М.: Юрид. лит., 1978.
2. Лукашов В.А. Организация первоначальных оперативно-розыскных мер раскрытия преступлений : учебное пособие. – К.: КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1981.
3. Колесников И.И. Организационная структура горрайорганов внутренних дел и проблемы ее развития (организационно-правовой и исторический аспекты) : дисс. ... канд. юрид. наук. – М.: Академия МВД СССР, 1982.
4. Миндагулов А.Х. Организация и деятельность дежурных частей горрайорганов внутренних дел: дисс. ... канд. юрид. наук. – М.: Академия МВД СССР, 1975.
5. Наказ МВС України №181 про затвердження Інструкції “з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань ” від 28.04. 2009 р.

В.И. Игнатенко. История развития отдельных структурных подразделений органов внутренних дел. – Стаття.

Аннотация. В статье исследуются отдельные исторические этапы формирования дежурных частей органов внутренних дел, трансформация их прав и обязанностей в зависимости от факторов социально-экономического, политического, организационно-технического характера. На протяжении существования

ния дежурной части её статус изменялся, и постепенно это подразделение заняло важное место в структуре аппарата управления органов внутренних дел.

Ключевые слова: органы внутренних дел, дежурная часть, общественный порядок, правовое регулирование.

Vitaliy I. Ignatenko. History of Development of Separate Structural Department of Police. – Article.

Summary. In scientific clause the history of formation of on duty services of law-enforcement organs, transformation of their rights and duties is investigated depending on the factors socially-economic, political, organizational-technical character. During existence of an on duty service it's the status changed, and gradually this department has borrowed the important place in structure of the device of government of police.

Key words: part the legal status, public order, legal regulation.

УДК 347.9

Ю.П. Ільїна,

кандидат юридичних наук,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИНЦИПІВ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ

Анотація. В статті розкривається зміст деяких принципів, що знайшли законодавче закріплення у проекті Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та проекті Закону України «Про виконавче провадження», які були прийняті за основу у першому читанні 8 жовтня 2015 року. Кожний із принципів розглядається з точки зору їх впливу та застосування при організації та діяльності органів ДВС.

Ключові слова: виконавче провадження, принципи, судові рішення, норми, державна виконавча служба, державні виконавці, приватні виконавці.

Слід зазначити, що сьогодні ми живемо в епоху реформування багатьох органів виконавчої влади, в тому числі і такого найважливішого органу – Державної виконавчої служби України (далі – ДВС), оскільки виконання рішення суду та рішень юрисдикційних органів є невід’ємною частиною правотворчості держави та її діяльності. На підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 17 від 21.01.2015 року було ліквідовано ДВС та покладено на Міністерство юстиції України (далі – Мін’юст) завдання і функції з реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб).

Безумовно, виконання рішень відбувається за допомогою відповідних принципів, що нормативно закріплено у проектах Законів «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» за № 2506а від 14.08.2015 року [1] та «Про виконавче провадження» за № 2507а від 14.08.2015 року [2], які були прийняті за основу у першому читанні та містять ст. 4 першого законопроекту і стаття 2, другого законопроекту регламентують принципи виконавчого провадження.

Дослідженням принципів організації та діяльності ДВС було приділено багато уваги такими вченими, як: Бабичем В.А., Шандруком С., Дубіною О.О., Крупною Л., Кройтором В.А., Фроловим М.М., Ясинком Н.М., Макушевим П.В., Лясковцем О.В., Фурсою С.Я., Щербак С.В., Мальським М.М. та іншими.

Розглянемо декілька із принципів, які знайшли нормативне закріплення у вказаних законопроектах.

Принцип обов'язковості виконання рішень, цілком відповідає задачам виконавчого провадження. Оскільки виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави; невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом.

Як вказує Л. Крупнова, Конституція України відносно цього принципу містить декілька положень, по-перше, ст. 3, яка закріплює, що держава відповідає за результати своєї діяльності. По-друге, ст. 66 Конституції України затверджує, що кожен повинен не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. По-третє, ст. 124 Конституції України закріплює, що рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Усі перелічені вище складові становлять сутність сказаного принципу виконавчого провадження [3, с. 9].

Наступний принцип, який заслуговує увагу, це – принцип уникнення конфлікту інтересів, що міститься у ст. 4 проекті Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» вказано.

Цей принцип можливо було запозичений із ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4], який є одним із принципів перелічених у вказаній нормі.

Слід вказати, що цей принцип, базується на юридичній конфліктології, який за дослідженням В.М. Кудрявцева, означає, що це любий конфлікт, в якому спір пов'язаний із правовідносинами сторін (їх діями, що мають юридичні наслідки або стани), відповідно, суб'єкти, мотивація їх поведінки або об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а конфлікт тягне за собою юридичні наслідки [5, с. 7]. Хоча, Д.І. Дедов надає визначення цього терміну як протиріччя між інтересами особи, які захищені правом і повинні бути задоволені діями іншої уповноваженої принципалом особи (повіреного, керуючого) і особистими інтересами уповноваженої особи [6, с. 1].

Якщо розглянути цей принцип в рамках виконавчого провадження та врахувати вищевказані думки науковців, можна наголосити на тому, що при виникненні конфлікту інтересів між стягувачем та виконавцем, виконавець має право заявити самовідвід враховуючи положення ст. 16 Закону України «Про виконавче провадження» [7], оскільки державний виконавець не може брати участі у виконавчому провадженні і підлягає відводу, якщо він є близьким родичем сторін, їх представників або інших осіб, які беруть участь у виконавчому провадженні, або заінтересований в результаті виконання рішення, або є інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості.

Наступний принцип, який закріплено у ст. 2 проекту Закону України «Про виконавче провадження» це принцип гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами. Цей принцип базується на гласності в діяльності органів ДВС, як слушно вказують П.В. Макушев та О.В. Лясковець на забезпеченні правдивою інформацією громадськість, учасників виконавчого процесу та осіб, які залучаються для проведення виконавчих дій [8, с. 149–150].

Крім цього слід зазначити, що цей принцип реалізується через те, що однією із новел цього законопроекту є закріплення у ст. 8 автоматизованої системи виконавчого провадження, яка передбачає, що реєстрація виконавчих документів, документів виконавчого провадження, фіксування виконавчих дій здійснюється в автоматизованій системі виконавчого провадження, порядок функціонування, надання інформації та умови доступу до якої визначаються Мін'юстом.

Також у ст. 2 проекті Закону України «Про виконавче провадження» закріплено принцип розумності строків виконавчого провадження. Він за своїм змістом відповідає такому принципу, як своєчасності здійснення заходів примусового виконання та виконавчих дій пов'язаний з ідеєю швидкісного і якісного здійснення примусового виконавчого провадження та означає, що виконавчі дії та примусові заходи повинні виконуватися у встановлені законом строки.

Слушною є думка С.Я. Фурси та С.В. Щербака, які вказують, що цей принцип пересікається з принципом правової певності та разом з тим носить більш процесуальний характер та полягає у чіткій регламентації процесуальних строків вчинення виконавчого провадження та їх дотримання державними виконавцями [9, с. 34].

Крім вказаних принципів у ст. 2 проекту Закону України «Про виконавче провадження» міститься принцип співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями. Якщо при зверненні стягнення на майно боржника, шляхом накладення на нього арешту, здійснення від імені боржника і за його рахунок певних дій, примусова діяльність виконавця повинна бути спрямована на задоволення тільки того обсягу вимог стягувача, які встановлені в рішенні суду чи іншого юрисдикційного органу.

Статтею 2 проекту Закону України «Про виконавче провадження» встановлено принцип невтручання у приватне життя, який означає, що законопроектом п. 9, ч. 2 ст. 8 пропонується впровадження Єдиного реєстру боржників. На підставі ч. 3, ч. 4 ст. 9 цього законопроекту до реєстру буде вноситись інформація про всіх боржників, які мають заборгованість за виконавчими документами про стягнення платежів строком більш ніж три місяці. Оскільки сума заборгованості у Єдиного реєстру боржників не буде вказуватися, то буде зазначено лише відповідну категорію стягнення, наприклад, штраф, стягнення матеріальної або моральної шкоди, аліменти тощо. До нього буде внесено інформацію стосовно боржників, які повинні вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення та про боржників які є органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Аналізуючи вищенаведене, можна зауважити, що нормативне закріплення принципів організації та діяльності ДВС в рамках проведення відповідної реформи є обов'язковою мірою та повинно бути реалізовано шляхом прийняття Верховною Радою України Законів України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження».

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 14.08.2015р. № 2506а [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56267
2. Проект Закону «Про виконавче провадження» від 14.08.2015р. № 2507а [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56268
3. Крупнова Л. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави / Л. Крупнова // Юридична Україна. – 2013. – № 7. – С. 8–13.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 20 липня 2012 р. - № 5076-VI. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 27. – ст. 282.
5. Кудрявцев В.М. Юридический конфликт: сферы и механизмы / В.М. Кудрявцев. – М.: Юрист. – 1994. – 171 с.
6. Дедов Д.И. Конфликт интересов / Д.И. Дедов. – М.: Волтерс Клувер. – 2004. – 288 с.
7. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квітня 1999 р. - № 606-XIV. // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
8. Макушев П.В., Лясковець О.В. До питання принципів діяльності Державної виконавчої служби України / П.В. Макушев, О.В. Лясковець // Право і суспільство. – 2015. – № 1. – С. 147–155.
9. Фурса С.Я., Щербак С.В. Виконавче провадження в Україні : [навч. посібник] / С.Я. Фурса, С.В. Щербак; за ред. докт. юрид. наук С.Я. Фурси. – Київ : Атіка. – 2002. – 476 с.

Ю.П. Ильина. Нормативное закрепление некоторых принципов исполнительного производства в рамках проведения реформы. – Статья.

Аннотация. В статье раскрывается содержание некоторых принципов, которые нашли законодательное закрепление в проекте Закона Украины «Об органах и лиц, осуществляющих принудительное исполнение судебных решений и решений других органов» и проекте Закона Украины «Об исполнительном производстве», которые были приняты за основу в первом чтении 8 октября 2015. Каждый из принципов рассматривается с точки зрения их влияния и применения при организации и деятельности органов ГИС.

Ключевые слова: исполнительное производство, принципы, судебные решения, нормы, государственная исполнительная служба, государственные исполнители, частные исполнители.

Julia P. Ilna. Standard Fixing of some Principles of Executive Production within the Framework of the Reform. – Article.

Summary. In article reveals the content of some principles, found legislative fixing in the bill of Ukraine "About bodies and the persons which are carrying out compulsory execution of judgments and decisions of other bodies" and the bill of Ukraine "About executive productions" who were assumed as a basis in the first reading on October 8, 2015. Each of the principles is considered from the point of view of their influence and application at the organization and activity of bodies of PES.

Key words: executive production, principles, court decisions, norms, government executive service, state performers, private performers.

УДК 341.1/8

Victoria L. Kachuriner,
Senior lecturer,
International humanitarian university,
Odessa, Ukraine

ENVIRONMENTAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Summary. Environmental protection is an important question at the political and legal level and a significant problem that exists at the national, regional, European and international levels. The EU has become the base platform for the solution of global problems facing humanity, including the legal basis for the establishment of a unified environmental strategy and the development of common European principles and national legislation on the protection of the environment.

Key words: environment, environmental protection, the European Union policy.

The beginning of XXI century is characterized by two most important destructive tendencies in development of civilization: threat to international security and degradation of natural environment.

Environment protection is the most urgent problem of the European region.

The history of establishment and development of EU Environmental law backs to the period 1957–1971 which was the initial stage of EU legal competence formation in environmental sphere. At that time only individual actions were carried out. Initially, the establishing Treaty of Rome 1957 did not give the European Union the powers in the field of environment protection and consequently, during this period EU actions only indirectly affected this sphere and were undertaken to attain other economically and socially significant purposes. Environmental activity was optional [1, p. 214].

Importance of environmental law of the European Union may be stated for several reasons. Firstly, it is intensively developing. Secondly, it is much younger than international law and national ecological and legal systems. Thirdly, diversified means of ecologically significant behavior regulation of the EU Member States, legal entities and individuals having various legal forms, unequal legal force and political and legal value are presented in its framework. Fourthly, studying of environmental law of the EU countries is required during training of legal specialists [2, p. 329].

The EU law in the field of environment protection is conditioned by several features:

- EU environmental competence is joint with the Member States;
- EU environmental activity is inseparably connected with other directions of the European integration [1, p. 222].

European environmental policy emerges from an institution that is primarily devoted to economic integration and the establishment and maintenance of the internal market. It co-exists with other policies

pursued in the same institutional framework, above all single market policy. It also co-exists with the domestic environmental policies of the member states. A policy decision adopted in one of these areas may generate undesired, and occasionally unexpected, consequences in other areas. For example, the development of packaging waste policy in Europe illustrates this effect [3, p. 352].

The environmental policy of the European Union is nested within a broader institution devoted predominantly to market integration. It also co-exists with the domestic environmental policies of the member states. This institutional arrangement has important consequences for environmental governance in the present Union. Not only does the wide scope for domestic environmental action generate different logics of harmonization for the regulation of products and processes, it also creates an institutional preference for European product standards because this type of regulation allows a trade-off between environmental and single market concerns. This effect is demonstrated by the development of the originally purely environmentally motivated and process-related directive on packaging and packaging waste adopted in 1994.

Every year, some 2 billion tonnes of waste – including particularly hazardous waste – are produced in the Member States of European Union, and this figure is rising steadily. Stockpiling waste is not a viable solution and destroying it is unsatisfactory due to the resulting emissions and highly concentrated, polluting residues. The best solution is, as always, to prevent the production of such waste, reintroducing it into the product cycle by recycling its components where there are ecologically and economically viable methods of doing so.

With a view to breaking the link between growth and waste generation, the European Union has provided itself with a legal framework aimed at the whole waste cycle from generation to disposal, placing the emphasis on recovery and recycling.

Dangerous waste must be stored and treated in conditions that ensure the protection of health and the environment. They must not, in any case be mixed with other dangerous waste and must be packaged or labelled in line with international or union regulations.

In March 2007 started the process of negotiations between Ukraine and the EU on concluding a new enhanced agreement. For 2007–2012 held the 21st round of negotiations on the Association Agreement and 18 rounds of negotiations on Agreement on deep and comprehensive free trade area. On August 9, 2013 the draft Association Agreement was published on the government website. The signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU had two stages: the political part and economic part [4].

According to the report on implementation of the Association Agreement between the European Union and Ukraine the following draft Laws of Ukraine were elaborated: «On Environmental Impact Assessment» and «On Strategic Environmental Assessment» [5, p. 17].

Ukraine shall endeavour to ensure that its legislation will be gradually made compatible with that of the EU. And the approximation of laws shall extend to the following areas in particular: protection of health and life of humans, animals and plants, the environment, consumer protection, technical rules and standards, nuclear laws and regulations, transport and etc.

The environment can be viewed as a resource that amongst other functions is used as a sink for emissions and all other waste created by human production and consumption.

Ukraine shall take measures necessary to ensure that aqueous effluent, emissions into the air and solid waste arising from the use of asbestos are reduced at the source as far as possible, recycled or treated, using the best available technology not involving excessive costs.

The national environmental policy based on the availability of science knowledge, develop the rules and principles of ruling; the development of legislative and other measures in the field of environmental protection; research to develop the knowledge base in relation to working environment and the health and safety of workers; strengthening participation in the process of dialogue with environmental NGOs through appropriate support, including funding from the EU; the exchange of scientific and technical information, effective monitoring of pollution levels and assessment of environment; system of information on the state of the environment; exchange of information and experts, including information and experts dealing with the transfer of clean technologies and the safe and environmentally sound use of biotechnolo-

gy. Ukraine shall support the development of modern methods of information handling, including the media, and stimulate the effective mutual exchange of information.

REFERENCES

1. Vyshnyakov O.K. EU Economic Law : Textbook / O.K. Vyshnyakov and Y.V. Yulinetska (ed.) ; National University "Odessa Academy of Law". – Odessa : Yurydychna literatura, 2011. – 312 p.
2. Kramer L. EU Environmental Law / L. Kramer. – London : Sweet and Maxwell, 2000.
3. Gehring Thomas. Governing in nested institutions: environmental policy in the European Union and the case of packaging waste / Thomas Gehring // Journal of European Public Policy 4:3, September 1997 : 337-54.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344
5. Report on implementation of the Association Agenda and the Association Agreement between the European Union and Ukraine. – Kiev : Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Government Office for European Integration, 2015. – 159 p.

В.Л. Качурінер. Екологічна політика Європейського Союзу. – Стаття.

Анотація. Нині захист навколишнього середовища є ключовим питанням в політичному та правовому просторі й важливою проблемою, яка існує на національному, регіональному, європейському й міжнародному рівнях. ЄС став базовою платформою для вирішення глобальних проблем, які постають перед людством, у тому числі для становлення правових засад єдиної екологічної стратегії і розробки загальноєвропейських принципів і національних систем законодавства про охорону навколишнього середовища.

Ключові слова: навколишнє середовище, охорона навколишнього середовища, політика Європейського Союзу.

В.Л. Качурінер. Экологическая политика Европейского Союза. – Статья.

Аннотация. На современном этапе защита окружающей среды является ключевым вопросом в политическом и правовом пространстве и важной проблемой, которая существует на национальном, региональном, европейском и международном уровнях. ЕС стал базовой платформой для решения глобальных проблем, стоящих перед человечеством, в том числе для становления правовых основ единой экологической стратегии и разработки общеевропейских принципов и национальных систем законодательства об охране окружающей среды.

Ключевые слова: окружающая среда, охрана окружающей среды, политика Европейского Союза.

УДК 347.27(477)"8/13":340.114

О.С. Кізілова,

доктор юридичних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ЗАСТАВА У ПЕРШИХ ДЖЕРЕЛАХ ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ІХ - ХІV СТОЛІТТЯХ

Анотація. У статті аналізуються перші джерела національного права ІХ–ХІV ст., у яких вперше згадується про застава – це звичаєве право, договори Русі з Візантією, княже законодавство, Руська правда. Встановлено, що застава мала особисту форму. Тобто стягування за забезпеченням основного боргу накладалося на особу боржника.

Ключові слова: застава, джерела національного права, особиста форма застави.

Виникнення Київської держави супроводжувалося формуванням феодального права, джерелами якого були: звичаєве право, договори Русі з Візантією, княже законодавство, Руська правда.

У IX–X ст. діяла усна форма звичаєвого права, частина норм якого збереглися в Правді Ярослава – найдавнішої частини Короткої редакції Руської правди.

У числі перших істотних модифікацій, випробуваних старим звичаєм, були ті, що зв'язані з прийняттям і засвоєнням церковного права [1]. Держава надає давньому звичаю не тільки санкцію, а й свій особливий зміст, і призначення. З виникненням держави, панівні класи використовують звичай в своїх інтересах. Найбільш давніми пам'ятниками руського права були російсько-візантійські договори 860, 907, 911, 944 і 971 р., що свідчать про високий міжнародний авторитет Київської Русі і являються цінним джерелом для з'ясування історії розвитку раньофеодального права [2].

Необхідно зазначити, що законодавча діяльність князів була більш активною, і вже в X столітті на Русі вже існував правовий кодекс («Устав и Закон русский» – прототип більш пізнього збірника права – Руської Правди), що не дійшов до нас [3]. «Устав и Закон русский» охороняв феодальну приватну власність і інтереси «ймовитих людей», право власника на розпорядження своїм майном і визначав порядок переходу майна в спадщину. У формуванні права велике значення мала також судова діяльність Великих князів, що сприяла як трансформації старих звичаїв у норми права, так і створенню нових правових норм.

Але, найбільше значення серед правових пам'ятників Київської Русі має, безумовно, Руська правда, що зберегла своє значення до наступних періодів історії не тільки для українського права.

Вона дійшла до нас більш ніж у трьохстах списках (у складі літописів різних юридичних збірників). Ці списки одержували назву або за місцем їх знаходження (Синодальний, Акаделинський), або за іменем тих, хто знаходив їх (Карамзинський, Татищевський та ін.). Прийнято поділяти всі списки на три редакції. Перша редакція зв'язана з ім'ям Ярослава Мудрого і датується між 1016 і 1054 р. і має 17 статей. Друга – була результатом спільної діяльності братів Ярославовичів – Ізяслава, Святослава, Всеволода, датується 1068 роком і складається зі 26 статей, третя редакція, автором якої був Володимир Мономах, створена в 1113 році і уключала вже 121 статтю.

У Давньоруській державі соціальний, політичний, культурний розвиток проходив у тісній взаємодії з сусідніми країнами. І одне з перших місць серед них займала могутня Візантійська імперія. Русько-Візантійські відносини IX–XI ст. – це складний комплекс, що включав в себе і мирні економічні, політичні, культурні зв'язки і гострі військові сутички [4].

У «Повести минулых лет» збереглися чотири тексти російсько-візантійських договорів 907-971р., що містили норми міжнародного, кримінального, приватного права, що свідчать про взаємозв'язок і взаємовплив систем права Русі і Візантії.

Думка про те, що закони Русі XI–XII ст. відображають звичаєве право того часу цілком виправдано, тому що ряд законів римського права, як і в будь-якому іншому, у тому числі й у Візантії «писані розумом» – «*ratio scripta*», тому мабуть, що їхнє запозичення було не настільки помітно. Крім того, рання соціальна організація слов'янських і німецьких племен була в багатьох випадках подібною, результатом якої є вражаючі аналогії в давньому звичаєвому праві слов'янських і німецьких народів. У правову культуру через юридичні тексти проникали також стійкі і глибокі традиційні уявлення давніх людей про порядок, гармонію і дисгармонію, порушення порядку і його відновлення.

Аналіз права інституту спадкування, сімейного права, зобов'язального права приводить до можливості зробити висновок про те, що в поляноруському (українському) праві є риса, що зближає його з нормами норманського звичаєвого права і відрізняло від норм сусідніх слов'янських племен [5]. У давньоруському праві періоду Київської Русі є відсутнім термін для позначення права власності, тому що утримання цього права було різним і залежало від того, хто був суб'єктом, і що фігурувало в якості об'єкта права. Однак ряд статей Короткої Правди дають можливість стверджувати, що Руська правда розмежовувала категорії права власності і володіння, в залежності від розмежування порядку відібрання власником свого майна, виявленого їм, та тим, що знаходилося у

володінні іншої особи (статті 13,14 Короткої Правди). Як об'єкт права власності згадується бойовий кінь, зброя, одяг, тобто все рухоме майно, але частина статей Короткої Правди (24.34, 32), а також Великої (ст. 64, 72) говорять і про право приватної власності на землю [6].

Свідченням існування права приватної власності є розвиненість зобов'язального права. Для раньофеодального права було характерно, що невиконання стороною зобов'язань не тільки тягло за собою майнове стягнення, але і давало потерпілій стороні при певних обставинах право на особу, що не виконала своїх зобов'язань. Розвиток великого землеволодіння привело до виникнення різних груп залежного селянства – смердів, закупов, рядовичей, правоздатність і дієздатність яких була обмежена. Особливий інтерес являє собою така категорія селян як закупа, тому що збереглася вона в Україні аж до XVII століття.

Існують різні точки зору в оцінці економічного, соціального і юридичного положення закупа. Вперше термін «закуп» з'являється у Великій правді в XII в. (це порівняно пізня категорія залежних селян), і Б.Д. Греков, даючи соціально-юридичну характеристику закупнитству, розглядав його аналогію в сільській служивій кабалі [7], А.А. Зимін відносив закупа до холопів [8], більшість дослідників сходяться в думці про те, що точне значення терміна «закуп» – «взяти в заставу» – було ще в XIX столітті доведене М. Ясинським, який здійснив аналіз законодавчих актів Русі XII–XVI століть.

Таким чином, закупнитство за Руською правдою – це особиста застава, навіть статті Великої правди дають йому визначений захист, можливий за даних обставин [1].

Самозастава (як і самопродаж в рабство) відомий із найдавніших часів. Про нього повідомляють закони Солона, давньоримські закони XII таблиць, його не уникає німецьке право, визнавало його і польське право [9].

Особиста застава кредиту звичайно встановлювалась у договорі позики, у випадку невиконання зобов'язання стягнення зверталось не на майно, а на особу боржника, що віддавався «головою до викупу». Договори звичайно відбувалися словесно, але з використанням символічних форм і в присутності свідків.

За Руською правдою «закуп» розглядається як застава, із якої можна одержати відшкодування при несвоєчасній сплаті боргу, право на відчуження особи закупа. І в цьому розумінні поняття застави не відрізняється від його поняття в римському праві.

Визначає Руська правда й обов'язки заставного кредитора. Так, наприклад, «якщо з'ясується, що він (кредитор) вимагає з нього (боржника) грошей, котрі він йому віддав (але вже одержав) і тим самим скривдить відповідача, тоді «гідно віддасть йому свою худобу» (він, позивач, повинний виплатити відповідачу ту суму, що він самий невинно вимагав з відповідача) і, крім того, повинний сплатити відповідачу (уявному боржнику) штраф за образу в 3 гривні» [10].

Така ж норма про заставу містилася й у римському праві – визначення обов'язків заставного кредитора повернути закладене.

Однак, говорити про пряме запозичення римського, або якогось іншого права, у статтях Руської правди досить складно. Тому, що відсутнє саме єдиний термін «застава», хоча закономірності розвитку соціально-економічних відносин феодального ладу призводили до необхідності виникнення схожих правових норм.

Як відзначає Є.О. Харитонов, інститут застави існував у різних формах, тому і не мав загального терміна. Але загальним було те, що «застава здійснювалася шляхом угоди, коли хтось домовлявся про те, щоб його річ була забезпеченням зобов'язань» [11].

В.М. Хвостов, досліджуючи риси застави, котрі були подібні з зобов'язальним правом дійшов висновку про те, що «поняття *obligatio* складається з двох елементів. Першим елементом є *haftung* - відповідальність, що складається з того, що особа {*obligatio personae*} або річ {*obligatio rei*, тобто застава) призначені служити кому-небудь відшкодуванням за що-небудь; другий елемент (і на наш погляд, на це потрібно звернути особливу увагу) *schuld* або *verbindlichkeit* – борг або обов'язок, за яким, встановлюється відповідальність особи або речі. Цей другий елемент зводиться до обов'язку надання (*le is lung*) особистих послуг (*verbindlichkeit*) або майнових жертв» [12].

Величезний інтерес представляють міркування Д. Мейера з цього приводу. Наприклад, він пише: «На підставі дійшовших до нас пам'яток можна міркувати, що найдавніша застава – застава самого себе: про це згадується в Правді дітей Ярославових, у якій, на мою думку, під закупом потрібно розуміти людину-боржника, котра службою розраховується з вірителем. У пізніших актах ім'я закупа замінюється назвою «заставник». Закуп відноситься також і до земель із безсумнівним значенням застави» [13].

Також, цікавим є той факт, що аж до XV століття залишилося дуже мало свідчень про майнову заставу, а вказівок на людей під заставу, особливо в XIII–XIV ст. досить багато.

У давньому побуті, на думку Д. Мейера майже не було майна, на котре можна було віднести стягнення за зобов'язанням: нерухоме, наскільки відомо, зазвичай належало роду, сімейству, а не окремій особі, рухоме майно складалось лише з необхідних речей, при тому в зобов'язання позики, до якого можна віднести всі найдавніші застави, вступали люди незаможні, що тільки і могли собою забезпечувати вірителів.

І якщо римське право явно прагнуло до того, щоб поліпшити положення боржника (так, наприклад, імператор Костянтин скасував *les commissoria*, при якому боржник при найменшому простроченні позбавлявся не тільки повернення своєї речі, але навіть права вимагати винагороду), то руське законодавство навпаки все більше й більше затягувало його в кабалу, що, у кінцевому рахунку, привело до юридичного оформлення кріпосного права.

Таким чином, можна стверджувати, що перші ознаки «застави» були відомі та згадувались вже у правових джерелах у IX–XIV ст. на українських землях цього періоду. Вони були схожі за ознаками на заставу в римському праві, але говорити про запозичення ще не доводиться.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давня Русь: проблеми права і правова ідеологія. – М., 1984. – С. 9.
2. Історія держави і права Української ССР. ч. I. – К., 1987. – С. 64.
3. Черепний Л.У., Суспільно-політичні відношення в Давній Русі і Руській Правді // Давньоруська держава і її міжнародне значення / Л.У. Черепний. – М., 1965. – С. 143.
4. Фроянов И.Я. Киевская Русь. Нариси соціально-економічної історії / И.Я. Фроянов. – Л., 1976. – С. 57.
5. Толочко П. Киевская Русь / П. Толочко. – К.: Абрис, 1996. – С. 46.
6. Історія держави і права Української ССР. Ч. I. – К., 1987. – С. 67–68.
7. Греков Б.Д. Киевская Русь / Б.Д. Греков. – М., 1953. – С. 200–207.
8. Зимин А.А. Холопі на Русі / А.А. Зимин. – М., 1964. – С. 127–142.
9. Капустин М. Общин явлення права в Западній Європі / М.Капустин. – М., 1985. – С. 33.
10. Ермолаев И.П., Кашафутдинов Р.Г. Правда Руська / И.П., Ермолаев, Р.Г. Кашафутдинов. – Казань, 1973. – С. 51.
11. Харитонов Є.О. Приватне право в стародавньому Римі / Є.О. Харитонов. – Одеса, 1996. – С. 119.
12. Хвостов В.М. Система римського права / В.М. Хвостов. – М.: Спарп, 1996. – С. 339.
13. Мейер Д. Давнее русское право залога // Юридичний збірник. – Казань: Вид-во Д. Мейера, 1855. – С. 225–226.

Е.С. Кизлова. Залог в первых источниках права на украинских землях в IX–XIV веках. – Статья.

Аннотация. В статье анализируются первые источники национального права IX–XIV вв., в которых впервые упоминается о залоге – обычное право, договоры Руси с Византией, законодательство князей, Русская правда. Установлено, что залог имел личную форму. То есть, взимание за обеспечением основного долга накладывалось на личность должника.

Ключевые слова: залог, источники национального права, личная форма залога.

Elena S. Kizlova. Pledge of the First Sources of the Ukrainian Lands in the IX–XIV Centuries. – Article.

Summary. In the article the first source of national law IX - XIV c., who first mentioned the pledge - a common law, treaties with Byzantium, prince legislation? Russkaya Pravda. Established that the outpost had personal form. That levy for the provision of principal superimposed on the person of the debtor.

Keywords: pledge, sources of domestic law, personal form of pledge.

*Н.Н. Ковалёва,
доктор юридических наук, профессор,
Саратовская государственная юридическая академия,
г. Саратов, Российская Федерация*

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В РФ

***Аннотация.** Статья обосновывает необходимость внесения изменений в законодательство об административных правонарушениях в связи с быстро развивающимися информационными правоотношениями, которые требуют реформирования действующего законодательства, в частности разработки Информационного кодекса.*

***Ключевые слова:** административная ответственность, информационные правонарушения, информационная сфера, информационное право.*

Более чем десятилетний период действия современного законодательства РФ об административных правонарушениях, основополагающим нормативным актом которого выступает Кодекс об административных правонарушениях [2] (далее КоАП РФ), выявил необходимость его совершенствования в части административно-деликтного регулирования информационных отношений.

Так, в настоящее время, основная часть составов административных правонарушений в сфере информации содержится в главе 13 «Административные правонарушения в области связи и информации». Причем, в этой главе собраны две группы достаточно разных по существу ситуаций. Кроме того, большое количество информационных правонарушений содержится и в других главах КоАП РФ (5, 7, 14, 15, 19, 20 и др). Повысить эффективность реализации мер административной ответственности рассматриваемой сфере, в главе 13 КоАП РФ, могла бы разработка классификаций составов административных правонарушений, которые учитывали бы все аспекты, связанные с поиском, получением и передачей информации, ее производством, а также распространением. Кроме того, анализ норм, устанавливающих административную ответственность в сфере и информации, демонстрирует правовой пробел – объективная сторона соответствующих составов, не содержит весьма распространенные, и причиняющие явный вред правам граждан, незаконную систематизацию, актуализацию, деидентификацию конфиденциальной информации и другие действия.

Следует также отметить, что часты случаи, когда действия, зафиксированные в КоАП РФ, в качестве наказуемых деяний совершает лицо, осуществляющее профессиональную деятельность. С одной стороны такой субъект не просто физическое лицо (гражданин), так как обладает специальными признаками, в том числе, особыми полномочиями. С другой стороны не является должностным лицом, определение которого содержится в ст. 2.4 КоАП РФ. Отсюда следует, что в КоАП РФ необходимо закрепить статус таких субъектов, как особых субъектов административной ответственности.

Административные правонарушения в рассматриваемой сфере имеют ряд особенностей, связанных с их особым влиянием на реализацию конституционных прав граждан, осложнением функционирования государственных органов, более того, при расследовании информационных правонарушений часто недостаточно времени, предназначенного для вынесения решения в отношении большинства административных правонарушений. Поэтому представляется целесообразным дополнить ст. 28.7 КоАП РФ и распространить возможность проведения

административного расследования в отношении информационных правонарушений.

Как отмечает И.Л. Бачило, «сложность отнесения некоторых составов к области информационных правонарушений связана с тем, что они являются пограничными и касаются не только информации, но и той области отношений, где информация работает и является предметом отношений» [2, с. 98].

Несмотря на достаточно большое количество составов административных правонарушений, говорить о том, что в настоящее время созданы все необходимые юрисдикционные средства обеспечения информационной безопасности, пока не приходится. Так, в настоящее время объективно необходимо закрепление ответственности за нарушение требований информационной безопасности. Перспективы развития административной ответственности за правонарушения, посягающие на нормальное функционирование линий и сооружений связи и отношения по поводу информации видятся мне (исходя из реальной угрозы информационной безопасности нашей страны) в постепенном усилении санкций, закрепления дополнительных субъектов правонарушений. Так, не исключается возможность введения квалифицированных составов за информационные правонарушения, совершенные организациями, выполняющими функции иностранного агента.

Разнообразие правонарушения в области хранения документов, совершаемых в информационной сфере настолько велико, что, как в науке, так и в законодательстве различных государств, пока не разработаны единое понятие такого правонарушения, отсутствует терминологическое единство и система теоретических понятий, в полной мере описывающих и отображающих все многообразие деяний и последствий.

Одной из первых проблем при этом, является выработка выбранные для данного правонарушения, основания которое могло служить основой для построения системы законодательства, позволяющего защищать информацию от различных правонарушений и, прежде всего, от преступных посягательств. Правовой режим хранения документов формируется не только на основании федерального законодательства, но и на основании локальных актов органов местного самоуправления и юридического лица.

Вторая проблема состоит в том, что отсутствие всей информации как объекта права не позволяет осуществлять ее правовую охрану в полном объеме.

Третья проблема определяется тем, что информация, не являясь в полном объеме объектом права, не является и объектом вещных прав. Это означает, что существующая информация, имеющая зачастую высокую стоимость, не рассматривается таковой. Отчасти данная проблема решается в Модельном Информационном кодексе для государств-участников Содружества Независимых Государств, который определяет, что информационные ресурсы – любая совокупность информации, включая документы, независимо от содержания, времени и места их создания [4].

Решение этих проблем является толчком развития информационного общества, особенно в части, касающейся новейших информационных технологий.

Особое место занимают информационные правонарушения, ограничивающие права граждан и их объединений на получение информации, а также информированность общества о социально значимых событиях и фактах.

Информирование органами государства граждан о своей деятельности основывается на принципе открытости и доступности такой информации, её достоверности, соблюдении неприкосновенности частной жизни (ст. 23 Конституции РФ [1]) и свободе поиска, получения, распространения и передачи данной информации.

К слову, необходимо отметить, что отношения по обеспечению доступа к информации о деятельности государственных органов и органов местного самоуправления, которая должна предоставляться другим органам, не регулируются вышеуказанным законом. Относительным новшеством является введение в КоАП статей 5.39, 13.27 и 13.28, устанавливающих ответственность за нарушение прав граждан и их объединений на получение информации о деятельности органов государственной власти и органов местного самоуправления.

Однако, ст.13.27 КоАП регулирует лишь отношения по предоставлению информации о деятельности государственных органов и органов местного самоуправления гражданам и юридическим лицам, причем, не казенным предприятиям и организациям, а исключительно частным.

Субъектами правонарушений, предусмотренных статьями 5.39, 13.27 и 13.28 могут быть только должностные лица, обязанные ввиду своих служебных обязанностей предоставлять информацию гражданам и их объединениям.

Для начала, предлагается ст. 5.39 КоАП перенести в Главу 13 Кодекса к остальным правонарушениям в информационной сфере.

С учетом планов по разработки Информационного кодекса РФ и нового Кодекса об административной ответственности РФ необходимо учесть взаимосвязанность данных отраслей правового регулирования и реализовать взаимосвязь в конкретных статьях данных Кодексов. Например, включая в Информационный кодекс РФ обязанности по реализации информационных прав граждан, включать в Кодекс об административной ответственности РФ, соответствующие составы административных проступков, унифицировать подходы к определению административной ответственности при нарушении информационных прав физических и юридических лиц и органов власти. Объединить составы информационных правонарушений, за которые будет предусмотрена административная ответственность в одну главу в новом Кодексе об административной ответственности.

Реализация перечисленных и других возможных мероприятий в сфере административной ответственности за информационные правонарушения позволит повысить качество общественной жизни граждан, а также эффективности функционирования государственных органов, что, в свою очередь, отвечает современным вызовам, в частности построению информационного общества и снижению социальных рисков им создаваемых.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. (с учетом поправок, внесенных Законами РФ от 30 декабря 2008 г. № 6-ФКЗ, от 30 декабря 2008 г. № 7-ФКЗ, от 5 февраля 2014 г. № 2-ФКЗ, от 21 июля 2014 г. № 11-ФКЗ) / Собр. законодательства Рос. Федерации. – 2014. – № 30 (Часть I), ст. 4202.
2. Кодекс об административных правонарушениях Российской Федерации / Собр. законодательства Рос. Федерации. – 2002. – №1, ч.1, ст.1.
3. Бачило И.Л. Административно-правовая ответственность в информационной сфере / Административная ответственность: вопросы теории и практики. Сборник статей. – М.: Изд-во ИГиП РАН. – 2005. – С. 98–109.
4. Модельный Информационный кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств. Часть первая от 3 апреля 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iacis.ru/html/?id=22&pag=692&nid=1> (дата обращения: 12.05.2015).

Н.Н. Ковальова. Тенденції розвитку адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення в РФ. – Стаття.

Анотація. Стаття обґрунтовує необхідність внесення змін до законодавства про адміністративні правопорушення в зв'язку із швидким розвитком інформаційних правовідносин, які вимагають реформування чинного законодавства, зокрема розробки Інформаційного кодексу.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, інформаційні правопорушення, інформаційна сфера, інформаційне право.

Natalia N. Kovaleva. Trends of the Administrative Responsibility for Information Offences in Russia. – Article.

Summary. The article substantiates the necessity of amending the legislation on administrative offenses in connection with rapidly evolving information legal relations, which requires reform of existing legislation, in particular the development of the Information Code.

Key words: administrative responsibility, information offense, information sphere, information law.

*А.М. Коротя,
здобувач кафедри теорії держави і права,
НУ «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО У ДОСТАТУТНИЙ ПЕРІОД (ДО 1529 Р.)

Анотація. В статті розглянуті особливості правового регулювання прав та обов'язків військовослужбовців Великого князівства Литовського (ВКЛ) на основі уставів, грамот, привілеїв, приказів, що видавались сеймом та великим князем ВКЛ.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, грамоти, шляхта, права та обов'язки.

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю вивчення різних принципів, методів і підходів до формування боєздатної армії. З цієї причини важливе значення має історичний досвід створення військових підрозділів на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського (ВКЛ), який зумів протистояти агресії з боку Тевтонського ордена, Золотої Орди та Московської Русі. В історичний період до прийняття 1529 р. Першого Статуту Великого князівства Литовського приймалося велика кількість нормативно-правових актів у вигляді грамот, привілеїв, розпоряджень, які регламентували права та обов'язки військовослужбовців. З огляду на ту обставину, що прийняті нормативно-правові акти стосувалися населення українських земель, має сенс виконати дослідження наявного масиву правових документів. Цей історичний досвід, накопичений в період до прийняття Статутів ВКЛ, потребує свого розгляду та подальшого дослідження.

Аналіз публікацій показує відсутність робіт, присвячених питанню прав та обов'язків військовослужбовців в часи існування ВКЛ. Фрагментарно ця тема зачіпалася в працях А.В. Блануци, Д.П. Ващука, М.В. Довнар-Запольського, С.Г. Ковальової, І.І. Лаппо, Р.М. Лашенка, М.К.Любавського, М.О. Максимейка, І.О. Малиновського, П.П. Музиченка, В.І. Пічети, О.В. Русіної. В цих дослідженнях питання правового статусу військовослужбовця на землях ВКЛ розглядалося побіжно при вивченні загальних проблем державності, системи управління, судів та покарань. Таким чином, можна зазначити, що проблема правового статусу військовослужбовців в період існування ВКЛ є «білою плямою» в історії держави і права України.

Метою роботи є дослідження прав та обов'язків військовослужбовців, правового регулювання їх статусу у достатутний період на території Великого князівства Литовського.

Викладення матеріалів дослідження треба розпочати з розгляду системи формування та структури війська ВКЛ, яка визначала права та обов'язки військовослужбовців. В цій державі військову службу несло шляхетське ополчення чи «рушення» та існувала ленна система. Як вказує П.П. Музиченко, ВКЛ не було монолітним державним утворенням і в правовому відношенні розпалося на ряд земель (областей) [1, с. 11]. Таким землям великий князь видавав так звані «обласні привілеї». Ці привілеї були «рядом», договором між великим князем литовським і місцевою знаттю, згідно з яким українські князі і бояри зобов'язувалися служити великому князю, князь – боронити землю від татар. Ця служба зводилася до відбуття ряду повинностей, з яких найбільш важливою була воєнна.

В Литовській державі існувала класична форма феодального устрою, згідно з яким великий князь наділяв землю шляхту та взамін цього потребував від неї виконання військових обов'язків. Як вказує відомий український дослідник М.В. Довнар-Запольський, будь-яка людина, що отримувала землю чи здобувала право на неї своїми військовими досягненнями, переходила в інший ієра-

рхічний клас – ряди бояр-шляхти, тобто приймала на себе зобов'язання стосовно відбуття воєнної служби [2, с. 644]. З метою впорядкування прав на шляхетство уряд ВКЛ провів у 1528 р. перепис військово-службового стану «земський опис». Таким чином, склалася модель організації війська, яке захищало ВКЛ як у міжусобних війнах, так і в протистоянні з кочовиками. Спустошливі набіги татар вносили низку особливостей в цю модель з причини того, що тодішнє суспільство було більшою мірою спрямоване на захист територій. Одночасно з цим у ВКЛ фіксувалася значна кількість випадків, коли для задоволення військових потреб оборони значна частина селянської верхівки переводилося в число військових слуг з повним або частковим звільненням від інших селянських повинностей. При цьому фіксується значна кількість випадків, коли представники шляхти через руйнацію своїх господарств не мали можливості нести військову повинність, тому уряд зобов'язував їх давати великому князю фіксований податок. Для такої шляхти це означало зміну їх прав та обов'язків в сфері відбуття військової служби. Таким чином, в правовій системі ВКЛ військова служба не так жорстко сполучалася з шляхетним походженням вояка й лицарським способом життя.

Зовнішньополітична ситуація протягом XV–XVI ст.ст. вимагала від ВКЛ напруження всіх матеріальних і людських ресурсів з причини постійних воєн з татарами та Московським царством. Ця обставина вплинула на появу цілого ряду великокнязівських грамот і сеймових постанов, спрямованих на більш повне і рівномірне відбування військових повинностей з «земських» маєтків і поповнення державної скарбниці відповідно до рівня воєнних витрат. До середини XVI ст. основу збройних сил ВКЛ складало посполите рушення – ополчення воєнно-служилого стану, яке збиралося на українських, білоруських та литовських землях, при цьому служба довгий час не регулювалася жодними правилами, а ґрунтувалася на усних чи письмових вказівках, грамотах та запрошеннях великого князя до участі у військовому поході. Першим нормативно-правовим актом, в якому йде мова про військову службу в масштабах всієї держави, є Жмутський привілей 1492 р. Наступним кроком став Вітебський привілей 1503 р., в зміст якого увійшла стаття стосовно того, що жителі вітебської землі завжди повинні бути готові до військової служби. Аналогічна за змістом стаття є в Полоцькому привілеї 1511 р., даному мешканцям полоцької землі. Як вказує М.К. Любавський, більш детальне обговорення військових питань, прав та обов'язків військовослужбовців уперше проходило у 1502 р. на Новгородському сеймі, в якому була прийнята ухвала, що встановила розміри військової повинності, тобто «князья, паны, земляне и дворяне в будущем обязаны выставят с каждых 10 служб одного воина «у зброи на кони, з дровцом»» [3, с. 208]. На Віленському сеймі, який проходив у лютому 1507 р., були прийняті достатньо суворі правила, що регламентують права та обов'язки військових, які отримали назву «Устави про відбуття військової служби». У тексті цього нормативно-правового акту вказувалося на відсутність порядку в організації військової справи, дисципліни у військах ополчення і наказувало суворо карати всіх порушників, а також осіб, що ухилялися від відбування військової повинності. При цьому, в разі, якщо збиралася половина земського ополчення, а друга половина була відсутня, то винних пропонувалося засуджувати до смертної кари через повішення. Щодо військових, які не з'явилися до місця збору ополчення накладалися грошові штрафи, а в разі їх відсутності протягом одного року і одного тижня винні каралися смертю через повішення. Мобілізація посполитого рушення була довгою й неефективною через те, що значна частина шляхти намагалася ухилитися від участі в бойових діях. Аналогічні процеси спостерігаються і в сьогоднішній українській армії, які ведуть гібридну війну з Російською Федерацією та з точки зору історичного досвіду заміна призовників контрактниками є ефективною мірою підвищення її боєздатності.

Великокнязівська влада низкою заходів намагалася поліпшити бойовий стан ополчення та як вказував М.К. Любавський, «цих сил вже було не досить для успішного ведення наступальної й особливо оборонної війни» [3, с. 210]. При цьому оборонна війна потребувала постійного перебування війська на кордонах з Московською державою та Кримським ханством. Такий стан речей наносив значну шкоду ВКЛ з причини масового спустошення татарами українських земель та пору-

шував договірні зобов'язання великих князів литовських по відношенню до українського населення.

В серпні того ж 1507 р. на Мінському сеймі була прийнята «Окружная королевская грамота о власти и правах гетмана во время похода его с войском». З деякою зміною 4-ї та 10-ї статей вона була цілком повторена в іншій «Окружной грамоте», прийнятій на сеймі 5 червня 1508 р. Обидва ці документи визначали права та обов'язки військовослужбовців та містили, говорячи сучасною мовою, елементи основ воїнського статуту і повинні були служити інструментом підтримки дисципліни в земському ополченні.

З метою чіткого правового регулювання прав та обов'язків військовослужбовців 21 січня 1529 р. на Віленському сеймі була прийнята Устава, згідно з якою шляхта ВКЛ поділялася на 5 прошарків. Від першої з них вимагалось відправити до війська 100 жовнірів, від другої – 50, з третьої – по одному жовніру з восьми господарств, представники четвертого та п'ятого прошарку повинні були особисту прийняти участь у військових діях.

Фактори, які визначали права та обов'язки військовослужбовців, змінювалися на землях ВКЛ з плином часу та залежали від економічного стану князівства, добробуту населення, а також зовнішніх загроз, що виходять від Кримського ханства, Османської імперії, Московського царства. Розвиток процесів державотворення показав, що посполите рушення, будучи тимчасовим військом, не могло виконувати одне з найважливіших військово-політичних завдань – обороняти кордони держави. З цієї причини великі князі литовські, починаючи з 1493 р., проводять вербування найманих жовнірів, німців та чехів. Відомо, що за правління Сигізмунда I існувало 5-тисячне наймане військо, яке несло гарнізонну службу на південному кордоні.

Таким чином, в достатутний період військова служба знаходить своє законодавче закріплення з одного боку, як обов'язок, з іншого – як привілея представників панівного класу, що знаходить своє відображення в нормативно-правових актах, які регламентують права та обов'язки військовослужбовців. При цьому низька боєздатність шляхетського ополчення, відсутність належного воєнного вишкілу стали фактором, який сприяв появі найманого війська.

ЛІТЕРАТУРА

1. Музиченко П.П. Звичай як джерело права в українських землях у XIV–XVI століттях / П.П. Музиченко, Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – №1. – С. 10–16.
2. Довнар-Запольский М.В. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах / М.В. Довнар-Запольский. – К. : Типограф имп. ун-та им. Св. Владимира, 1901. – 808 с.
3. Любавський М.К. Очерк истории Литовско-русского государства до Люблинской унии включительно. – М., 1915. – 405 с.

А.Н. Коротя. Правовий статус воєннослужащих Великого княжества литовського в достатутний період (до 1529 з.). – Стаття.

Аннотація. В статті розглянуті особливості правового регулювання прав і обов'язків воєннослужащих Великого княжества Литовського (ВКЛ) на основі уставов, грамот, привілеїв, приказов, которые видавались сеймом и великим князем ВКЛ.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, грамоты, шляхта, права и обязанности.

Anatoliy N. Korotya. Legal Status of Military Grand Duchy of Lithuania in the Period of the Adoption of the Statute (until 1529). – Article.

Summary. The article describes the features of the legal regulation of the rights and duties of soldiers of the Grand Duchy of Lithuania (GDL) on the basis of statutes, charters, privileges, orders that were issued by the Sejm and the Grand Duke of GDL.

Key words: Grand Duchy of Lithuania, letters, gentry, rights and responsibilities.

В.В. Лысенко,
доктор права, доцент,
Комратский государственный университет,
г. Комрат, Республика Молдова

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО И БИЗНЕС: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

***Аннотация.** В настоящей статье исследуется и анализируется сущность и понятие социального предпринимательства в украинской и международной практике. Несмотря на широкое распространение социального предпринимательства в мире, его возможности и особенности функционирования все еще остаются предметом дискуссии. Отсутствие четких нормативных границ термина «социальное предпринимательство» препятствует институционализации данного явления во многих странах, включая Украину.*

***Ключевые слова:** гражданское общество, некоммерческие организации, социальное предпринимательство, социальное предприятие.*

Современная социальная политика государства зависит от уровня взаимоотношений и развития трех составляющих: государства, социально ответственного бизнеса и гражданского общества. Осознание того, что ни один из вышеназванных секторов экономики не способен в одиночку справиться с социальными проблемами, на первый план выводит понимание необходимости поиска путей оптимального межсекторного взаимодействия, с использованием инновационно-предпринимательских средств, позволяющих интегрировать социальный и экономический эффект.

В настоящее время во многих странах, как развитых, так и развивающихся, достаточно популярной является идеология социального предпринимательства (social entrepreneurship), под которым понимается предпринимательская деятельность, направленная на решение социальных проблем, с использованием инновационных методов и технологий [1, с. 46].

Социальное предпринимательство как общественно-экономическое явление возникло в XIX в. Однако всеобщее признание данный феномен получил только в 80–90-е гг. XX в. вследствие расширения масштабов деятельности социальных предпринимателей и объема решаемых ими проблем. Появление все большего числа успешных примеров социального предпринимательства привело к признанию этого вида деятельности как перспективного направления развития некоммерческого сектора, бизнеса и социальной политики государства [2, с. 72]. Награждение Мухаммада Юнуса, социального предпринимателя и основателя микрокредитной организации «Граммин банк» Нобелевской премией мира в 2006 г. заставило общественность, политиков, академическое сообщество взглянуть на социальное предпринимательство по-новому.

Несмотря на широкое распространение социального предпринимательства в мире, его возможности и особенности функционирования все еще остаются предметом дискуссии. Отсутствие четких границ термина «социальное предпринимательство» препятствует институционализации данного явления во многих странах, включая Украину.

Анализируя различные международные и региональные подходы, социальное предпринимательство в научной литературе исследуется в узком и широком смыслах.

1. Социальное предпринимательство в узком смысле может означать применение некоммерческими организациями инновационных подходов с целью получения дохода и реализация его на уставные цели организации.

2. Социальное предпринимательство в широком смысле понимается как инновационная деятельность, как в коммерческом секторе, так и в некоммерческом, либо на их стыке – в организациях смешанного типа, целью которой является решение социальных проблем.

В Европейских странах социальное предпринимательство определяется больше как бизнес с социальной миссией. В отличие от обычного предпринимательства, на первое место выходит социальный аспект, или социальный эффект от предпринимательской деятельности, а затем финансовая эффективность. Важным критерием социальных предприятий в Британии, например, есть коллективная форма собственности и деятельность в интересах территориальных общин. Как видим, субъектом социального предпринимательства здесь выступают предприятия бизнеса с выраженной социальной миссией [3, с. 221].

В США существуют сильные традиции самоорганизации населения, потому и большую часть социальных проблем успешно решают НПО, получая за это финансирование от целевой группы, населения, государства и доноров.

Определение социального предпринимательства также используется в большинстве международных частных и общественных фондах, созданных ради развития и поддержки данного направления социально-экономической деятельности. Ряд фондов определяют социальное предпринимательство скорее как инновационную предпринимательскую деятельность ради социальных превращений в обществе и общинах. Отличием данного подхода является то, что на первое место выходит лидер – социальный предприниматель. Деятельность многих организаций – это поиск социальных новаторов по всем миру, создания благоприятных условий для их труда, их поддержка и признание. И здесь, преимущественно, субъектом социального предпринимательства является человек и его деятельность. Форма организации дела не суть важна и может отличаться – от инициативной группы в общине, – к частному бизнесу или научно-исследовательскому институту.

По вопросу нормативного регулирования, социальное предпринимательство в США и в большинстве стран Европы осуществляется в рамках законов, описывающих различные корпоративные формы, в которых могут существовать социальные предприятия. Также в секторе работают отдельные законодательные акты, касающиеся, в частности, налоговых льгот. Основная тенденция законов – создание специальных организационно-правовых форм и сертификационных систем. Это: низкодоходные компании (*low-profit limited liability company*) в США, публичные благотворительные корпорации (*public benefit corporation*) и организации общественного блага в Великобритании, итальянские социальные кооперативы и «компании, преследующие социальные цели» в Бельгии [4, с. 51].

В Португалии, Греции и Франции имеются законы, направленные на поддержку предприятий кооперативной формы. В 1998 году в Португалии принимается закон о кооперативах общественной солидарности, а в 1999 – в Греции о социальных кооперативах с ограниченной ответственностью. В 2003 году в Финляндии принимается Закон о социальных предприятиях, которые признаются рыночно-ориентированными кооперативами, предназначенными для трудоустройства инвалидов и безработных [5, с. 111]. Особенностью финского законодательства являлось то, что безработные могли создавать кооперативы и принимать в них участие без уменьшения пособия по безработице.

Во Франции популярностью обладают другие понятия – «социальная экономика» и «солидарная экономика». В законодательстве близким к «социальным предприятиям» термином является «кооперативная компания коллективного интереса» [6, с. 56–65]. Она обязана привлекать к своим проектам наемных работников, выгодоприобретателей (клиенты, пользователи, поставщики и т. д.), и «вкладчиков» (ассоциации, коллективы, фирмы, и добровольцы), чтобы производить общественные блага или услуги в интересах коллективов, округов и различных отраслей деятельности. Его специфика – коммерческая форма бескорыстного управления, означающая, что руководители организации не получают доли прибыли от его деятельности.

Значительную структурированную поддержку социальное предпринимательство получает в Южной Корее: Закон о развитии социального предпринимательства был принят здесь еще в 2007 году. Здесь термин «социальное предприятие» распространяется на организации, создающие товары и услуги, и повышающие качество жизни местных жителей путём оказания социальных услуг и

создания рабочих мест. При этом обязательным условием работы соцпредприятия является наличие у него специального сертификата соответствия.

Определение «социальное предпринимательство» законодательно закреплено в таких европейских государствах, как Бельгия и Италия. Так, в Италии с 1991 г. по 2005 г. существовал закон о социальных кооперативах, и только после этого в законодательстве получило оформление понятие социальных предприятий, охватывающее более широкий круг организаций.

Терминологическая специфика наблюдается и в Бельгии. В законодательстве в близком значении к социальному предприятию употребляется термин «организация социальной направленности». Он трактуется широко – под такое понятие может подпасть по сути любая торговая или производственная корпорация, если ее цели не посвящены обогащению ее членов.

Еще один пример использования термина, сходного с социальными предприятиями, но иного по формулировке представляет Канада. В этой стране нет законодательных актов о социальных предприятиях, они также не упоминаются в налоговом законодательстве. Вместо этого используется понятие «компании общественной пользы». Закон о деятельности таких компаний (Community Interest Companies Act, 2012) введен в провинции Новая Шотландия. При этом под общественным назначением понимается такая деятельность, которая приносит благо обществу в целом либо такой части общества, которая должны быть шире группы участников компании [7, с. 23]. Канадский опыт также показывает, что в крупных странах законодательные новшества могут апробироваться на уровне отдельных провинций прежде, чем приобретут универсальный характер для страны в целом.

В Дании понятие «социальное предприятие» менее укоренено, чем понятия «социальная экономика» и «социальные инновации». Но если социальная экономика используется фактически как синоним первого, социальные инновации предполагают комбинацию экономической и моральной ценности и подчеркивают ориентацию на новый тип роста. Социальная экономика охватывает следующие виды предприятий: организации, оказывающие добровольную социальную поддержку людям, попавшим в трудную жизненную ситуацию – это кризисные центры, приюты, группы самопомощи; организации, предлагающие обучение или профессиональную подготовку на рабочем месте для уязвимых групп – так называемые «социальные предприятия трудовой интеграции» (work-integration social enterprises) [8, с. 92]; проекты местного развития и возрождения городских территорий, которые предполагают партнерство между государственными, коммерческими и некоммерческими организациями.

Несмотря на некоторые различия в подходах к правовой регламентации деятельности социальных предприятий Америки, Европы и Азии, общее, что объединяет их, – это стремление оказать поддержку социальному предпринимательству, рассматриваемому как обновленное направление государственной социальной политики.

Важный вклад в разработку и анализ проблем, связанных с развитием социального предпринимательства внесли учёные Дж. Мэйр, Дж. Робинсон, К.Хокертс, К. Альтер, Г. Дис, А. Николлс, Дж. Сколл, М. Юнус, Б. Дрейтон, А. Чо, Дж. Остин и другие. Стоит отметить, что работы большинства обозначенных авторов производят, в первую очередь, оценку механизма благотворительности и ведения социальной работы, не рассматривая теорию социального предпринимательства детально.

Одним из важнейших положений социального предпринимательства является повышение уровня социальной заинтересованности начинающих и опытных предпринимателей. Исследования данной проблемы начали проводиться только в последние десятилетия, и поэтому по данной проблеме отсутствуют фундаментальные научные труды.

В странах СНГ социальное предпринимательство только начинает развиваться. В первую очередь, это связано с особенностями законодательства стран постсоветского пространства, а также со сложностью организации эффективной бизнес-системы.

В области регулирования социального предпринимательства в Украине, оно сегодня определенного правового статуса не имеет, а регулирование в этой области осуществляется на основании

законодательных актов, касающихся бизнеса в целом (большая часть социальных предпринимателей принадлежит к малому бизнесу, а также некоммерческим организациям). На рассмотрение членам Комитета Верховной Рады по вопросам экономической политики соответствующий законопроект был представлен в 2013 году.

Социальное предпринимательство активно развивается в Украине и это обусловлено, с одной стороны, с обострением целого комплекса социальных проблем, с другой стороны – с очевидной неспособностью общества эффективно решать эти проблемы традиционными способами рыночной экономики и государственной поддержки.

Несмотря на определенные успехи социально-ориентированного бизнеса в Украине, на наш взгляд, существует еще множество нерешенных вопросов:

- Первая группа проблем связана с непониманием природы социального предпринимательства со стороны основных групп общества. Социальное предпринимательство является на сегодняшний день новым явлением, его логику не понимают ни общество, ни основные субъекты общественных отношений, в том числе органы налогового и законодательного регулирования, и именно с этим связаны основные барьеры на пути его развития. В общественном сознании существуют стереотипы о несовместимости предпринимательства и общественных организаций.

- Вторая группа проблем отражает трудности законодательного и административного продвижения идеи социального предпринимательства. Во-первых, от принятия законов на государственном уровне до их внедрения на уровне местных сообществ обычно проходит очень много времени; а во-вторых, ввиду сложной экономической ситуации в регионах и на местах просто может не оказаться достаточных ресурсов для реализации законодательных актов.

- Третья группа проблем связана с противоречиями в психологии социального предпринимательства, а именно с объективными различиями в логике предпринимательской и общественной деятельности, которые, соответственно, воплощаются в разном типе людей, склонных ими заниматься.

- Наконец, последняя группа проблем – вопросы привлечения финансовых средств на первом этапе развития социального предпринимательства, отсутствие специальных кредитных и программ, слабый фандрайзинг НКО и ограниченность средств гранта. В некоторых ситуациях также возможны дополнительные «локальные» трудности, как например, высокие ставки арендной платы, и т.д.

Согласно существующей практике, законодательные нормы в сфере социального предпринимательства входят в юридическую практику разных стран двумя способами: путем принятия отдельного закона или через внесение поправок и изменений в существующие законодательные акты.

В Украине целесообразным стала бы разработка отдельного закона о социальном предпринимательстве. Также, на наш взгляд, стоит доработать и расширить законодательные акты, в частности закон об НКО, и дополнить его более подробным описанием субъектов социального предпринимательства, включая коммерческие и некоммерческие организации, индивидуальных предпринимателей, обозначить требования и ограничения для такого рода деятельности, а также установить налоговые льготы, на которые могут рассчитывать такие энтузиасты. Более того, следующим шагом могло бы стать создание отдельных корпоративных форм или типов компаний для субъектов социального предпринимательства.

В качестве требуемых тенденций развития законодательства, регламентирующего социальное предпринимательство можно выделить следующие:

- 1) Ввести определение социального предпринимательства, а также новые организационно-правовые формы социально-ориентированных предприятий;
- 2) Разработать и внедрить специфические формы государственной помощи и поддержки, а равно и контроля, социального предпринимателя;
- 3) Устранить правовые административные барьеры, законодательно обеспечить льготные кредиты, развитие социального партнерства между государственными организациями, бизнесом и некоммерческим сектором;

4) Закрепить правовое обеспечение гарантированного доступа социальных предприятий к выполнению социальных заказов различных государственных агентств и органов путем оказания рыночных социальных услуг;

5) Регламентировать правовой режим управления социальных предприятий, органы которого могут в идеале формироваться из представителей различных заинтересованных групп, сотрудников, волонтеров, благополучателей, представителей власти и местного самоуправления.

Важно отметить, что вследствие роста социальных проблем во всем мире, сопровождающегося отказом правительств многих стран от участия в решении острых социальных проблем, ожидается, что социальное предпринимательство будет набирать обороты и значимость в ближайшем будущем, и Украина не является исключением.

Социальное предпринимательство, вызванное как провалами рынка, так и провалами государства, способно находить инновационные пути создания социальной ценности и вводить рыночные отношения в области, где их раньше фактически не было из-за существования высоких положительных эффектов. Благодаря сочетанию особенностей и характеристик разных секторов экономики социальное предпринимательство способно решать целый ряд социально-экономических задач, которые другие агенты экономики часто не могут.

Социальное предпринимательство приобретает все более широкое распространение в мире благодаря увеличению роста экономической значимости, которое оно приносит для национальных рынков. Социальные предприятия могут сыграть ключевую роль в решении острых социальных и экологических проблем и поддержки инклюзивного роста. Кроме того, они могут создавать новые возможности для трудоустройства, особенно для незащищенных слоев населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Boshee J. Eight Basic Principles for Nonprofit Entrepreneurs // Nonprofit World. 2014. Vol. 19, № 4. P.46.
2. Grassl W. Business models of social enterprise: a design approach to hybridity // ACRN Journal of Entrepreneurship Perspectives. 2012. Vol. 1. P. 78.
3. Job creation through the social economy and social entrepreneurship: report of Organization of Economic Co-operation and Development. Paris: OECD, 2015. P.221.
4. Martin R. J. Social entrepreneurship: the case for a definition / R. J. Martin & S. Osberg // Stanford Social Innovation Review. 2014. Spring. P. 51.
5. Santos F. M. A positive theory of social entrepreneurship / Felipe M. Santos // Journal of Business Ethics. 2012. Vol. 111.
6. Peredo A. M. Social entrepreneurship : a critical review of the concept / A. M. Peredo and M. McLean // Journal of World Business. 2006. Vol. 41, Issue 1. P.56-65.
7. Wilson F. Business models for people, planet (& profits): exploring the phenomena of social business, a market-based approach to social value creation / F. Wilson, J. E. Post // Small Business Economics. 2013. Vol. 40, Issue 3. P. 23.
8. Michelini L. Social innovation and new business models / Laura Michelini. Berlin: Springer, 2012. P. 76.

В.В. Лисенко. Громадянське суспільство і бізнес: міжнародні та регіональні моделі взаємодії. – Стаття.

Анотація. У цій статті досліджується і аналізується сутність і поняття соціального підприємництва в українській і міжнародній практиці. Незважаючи на широке поширення соціального підприємництва в світі, його можливості та особливості функціонування все ще залишаються предметом дискусії. Відсутність чітких нормативних кордонів терміна «соціальне підприємництво» перешкоджає інституціоналізації даного явища в багатьох країнах, включаючи Україну.

Ключові слова: громадянське суспільство, некомерційні організації, соціальне підприємництво, соціальне підприємство.

Vladlena V. Lysenco. Civil Society and Business: International and Regional Models of Interaction. – Article.

Summary. The article analyzes the concept of social entrepreneurship in Ukrainian and international practice. Despite widespread social entrepreneurship in the world, its capabilities and legal status are still under discussion. The lack of clear regulatory of the term «social enterprise» prevents the institutionalization of this phenomenon in many countries, including the Ukraine.

Key words: civil society, non-profit organizations, social entrepreneurship, social enterprise.

УДК 343.9

И.А. Макаренко,
доктор юридических наук, профессор,
Баширский государственный университет,
г. Уфа, Российская Федерация

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ СЛЕДСТВЕННЫХ СИТУАЦИЙ

Аннотация. В статье анализируется сущность и характеристика следственных ситуаций, а также ее составляющие. Указывается, что следственная ситуация – категория не целостная, а динамическая и изменяется в процессе расследования в зависимости от появления новой информации и оценки ее следователем. Правильная оценка следственной ситуации важна как при избрании наиболее целесообразной тактики следственных действий, так и при разработке методических рекомендаций на первоначальном, последующем и заключительном этапах расследования.

Ключевые слова: понятие, содержание следственной ситуации, направление расследования.

Понятие следственной ситуации до сих пор является предметом спора многих ученых. И.Ф. Герасимов считал, что «следственная ситуация – это категория, которая характеризует обстановку расследования, обуславливает принятие решений о направлениях расследования, планирования следственных действий и другие мероприятия» [1, с. 6]. Аналогичной точки зрения придерживается В.К. Гавло. По его мнению, «следственная ситуация – это обстановка расследования, характеризующая совокупностью фактических данных, имеющих существенное значение для уяснения происшедшего события, выдвижения и проверки версий, определения хода и состояния расследования» [2, с. 40].

Л.Я. Драпкин определяет следственную ситуацию «как мысленную динамическую модель, отражающую информационно-логическое, тактико-психологическое, тактико-управленческое и организационное состояние, сложившееся по уголовному делу и характеризующее благоприятный или неблагоприятный характер процесса расследования» [3, с. 17].

По мнению Р.С. Белкина, следственная ситуация имеет по отношению к процессу расследования преимущественно внешний характер, поэтому следственную ситуацию он определял как «совокупность условий, в которых в данный момент осуществляется расследование, то есть та обстановка, в которой протекает процесс доказывания» [4, с. 91–92].

О.В. Булаева пришла к выводу, что следственная ситуация – это прежде всего совокупность объективных, а не субъективных факторов. Оценка сложившейся ситуации следователем не влияет существенным образом на ход и развитие следственной ситуации [5, с. 79]. Считаем, что следственная ситуация – это все же совокупность как объективных, так и субъективных факторов. Ситуация расследования постольку и считается следственной, поскольку профессионализм следователя, умение им сформулировать информационную составляющую сложившейся ситуации, применить необходимые тактические приемы и материально-технический арсенал способствуют ее развитию и разрешению. Положительная динамика следственной ситуации зависит в первую очередь от ее правильной оценки. Поэтому оценка ситуации – это не отдельная, а внутренняя составляющая рассматриваемого понятия.

Поэтому, на наш взгляд, более верной является точка зрения, характеризующая следственную ситуацию как категорию, которая неразрывно связана с процессом расследования. Л.Л. Каневский указывал, что следственную ситуацию нельзя ограничивать только внешней или внутренней стороной процесса предварительного следствия. Ее характеризует совокупность взаимосвязанных элементов, отражающих как обстановку расследования, так и состояние самого следствия [6, с. 79–80]. Ситуация, которую можно назвать следственной, возникает с момента поступления в компетентные органы информации о совершенном преступлении и претерпевает изменения в связи с производством следственных и оперативно-розыскных действий. То есть на конкретный момент времени складывается определенное состояние процесса расследования, анализируя и оценивая которое, следователь принимает решение для его изменения или дальнейшего развития.

По мнению Т.С. Волчецкой, все ситуации изначально можно разделить на «ситуации расследования и ситуации отдельных следственных действий» [7, с. 15]. Некоторые ученые ставят под сомнение целесообразность выделения ситуаций расследования и ситуаций следственного действия как отдельных самостоятельных образований. Так А.И. Копылов считает, что следственная ситуация всегда характеризует одно расследование и обязательно в целом, лишь в таком понимании следственная ситуация будет целостным образованием, имеющим определяющее криминалистическое значение. В ходе одного расследования, – продолжает он – можно, конечно, одновременно выделить ряд ситуаций, в том числе и ситуацию следственного действия. Но тогда, «с одной стороны, каждая из них при ближайшем рассмотрении будет составлять какую-то часть общей следственной ситуации («ситуации расследования»), то есть появится неоправданное дублирование. С другой стороны – и это не менее важно – возникнут непреодолимые затруднения с установлением допустимых границ деления общей следственной ситуации на менее объемные образования» [8, с. 62–63].

Думается, что такой подход противоречит сути следственной ситуации. Следственная ситуация – категория не «целостная», то есть обладающая внутренним единством, а динамическая, которая неоднократно меняется в процессе расследования по мере появления новой информации. Ситуация на момент вынесения обвинительного заключения никогда не будет соответствовать ситуации на момент возбуждения уголовного дела, в связи с этим говорить о единой ситуации расследования вряд ли правильно.

Ситуация следственного действия – это не дублирование «общей следственной ситуации», а отражение фактических данных о ходе расследования на определенный момент предварительного следствия, а именно: на момент решения той или иной тактической задачи, производства определенного следственного действия или комплекса следственных и оперативно-розыскных мероприятий.

Используя вышеперечисленные понятия как базовые, мы пришли к выводу, что типичная следственная ситуация, складывающаяся к моменту проведения следственного действия – это научно-обобщенная категория, которая характеризуется совокупностью компонентов информационного и нравственно-психологического характера, профессиональной и организационной готовностью следователя к производству данного следственного действия, а также отношением иных участников уголовного судопроизводства к результатам следственного действия и к лицу, производящему расследование.

В.И. Комиссаров отмечает, что в следственной тактике особое звучание приобретают промежуточные цели производства того или иного процессуального действия. Именно такие обстоятельства, как источник происхождения, объем и характер информации, которой располагает следователь к моменту начала производства процессуального действия, отношение участников процесса к предстоящему действию, объект воздействия должны определять сущность следственной ситуации [9, с. 95].

Методика расследования преступления любого вида предполагает некоторую свободу выбора следователем линии своего поведения на каждом его этапе. Чтобы сделать правильный выбор необходимо оценить состояние, в котором находится расследование дела в данный момент, то есть складывающуюся следственную ситуацию, и определить задачи на ближайшую перспективу. В зависимости от характера складывающейся следственной ситуации определяются направления расследования преступления на

каждом этапе. Следственная ситуация может оцениваться как *благоприятная* или *неблагоприятная* в зависимости от степени определенности или неопределенности знаний об обстоятельствах расследуемого события. Прежде всего, от степени осведомленности следователя о его характере и об обстоятельствах, подлежащих установлению по делу, находящемуся в его производстве. Одни из этих обстоятельств становятся известны уже на момент возбуждения уголовного дела, другие еще только предстоит выяснить. Их выяснение и составляет ближайшую задачу расследования дела, для решения которой планируются соответствующие следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия.

Сведения, которыми определяется состояние следственной ситуации на первоначальном этапе расследования, включают в себя, прежде всего, сведения о характере имевшего место события, а также сведения о преступнике и его местонахождении. В значительной мере следственная ситуация характеризуется также наличием или отсутствием информации о свидетелях и очевидцах преступления, следах преступления. В начальной стадии расследования ситуация может характеризоваться отсутствием сведений о преступнике или их незначительностью (например, по следам установлено только то, что преступник высокого роста). Иногда сведения о преступнике имеются в распоряжении следователя, но неясен характер события преступления (например, недостача товаров может образоваться как в результате халатности материально ответственного лица, так и в результате хищения им этих товаров). Возможна ситуация, когда и о преступнике, и о событии преступления имеются неполные сведения.

Следственные ситуации должны учитываться для определения направлений расследования не только на первоначальном, но и на последующем его этапе, то есть когда собрано достаточно данных, чтобы с достоверностью судить о характере имевшего место события и личности преступника. При наличии таких данных дальнейшее расследование должно быть направлено на установление иных обстоятельств, входящих в предмет доказывания, в частности, степени виновности привлекаемых к уголовной ответственности лиц, размера причиненного преступлением ущерба, причин и условий, способствовавших совершению преступления и т.д. Существенное влияние на формирование и развитие следственных ситуаций последующего этапа расследования оказывают и обстоятельства, препятствующие ведению следствия, в том числе меры противодействия расследованию, предпринимаемые заинтересованными лицами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Герасимов И.Ф. К вопросу о следственной ситуации // Следственная ситуация: Сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984.
2. Гавло В.К. Следственная ситуация // Следственная ситуация: Сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984.
3. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1987.
4. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. – М.: Юрид. лит., 1988.
5. Булаева О.В. Особенности расследования убийств, совершенных по найму: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2009.
6. Каневский Л.Л. Криминалистическая характеристика преступления, криминальные и следственные ситуации и их значение в раскрытии и расследовании преступлений несовершеннолетних // Вопросы совершенствования борьбы с преступностью несовершеннолетних. – Уфа: Изд-во БашГУ, 1983.
7. Волчецкая Т.С. Моделирование криминальных и следственных ситуаций. – Калининград: Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1994.
8. Копылов И.А. Следственная ситуация и принятие тактических решений (общие положения): Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1984.
9. Комиссаров В.И. Теоретические проблемы следственной тактики. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1987.

І.А. Макаренко. До питання про поняття слідчих ситуацій. – Стаття.

Анотація. У статті аналізується сутність і характеристика слідчих ситуацій, а також її складові. Вказується, що слідча ситуація – категорія не цілісна, а динамічна і змінюється в процесі розслідування в залежності від появи нової інформації і оцінки її слідчим. Правильна оцінка слідчої ситуації важлива як при об-

ранні найбільш доцільної тактики слідчих дій, так і при розробці методичних рекомендацій на початковому, наступному і заключному етапах розслідування.

Ключові слова: поняття, зміст слідчої ситуації, напрям розслідування.

Пона А. Makarenko. Question of the Concept of Investigation Studies. – Article.

Summary. The article analyses the essence, characteristic aspects and elements of investigative situations. The article states that an investigative situation is not an integral category; it is dynamic and changes in the process of an investigation, depending on appearance of new information and its assessment by an investigator. The right assessment of investigative situations is important for selecting the most practicable tactics of investigation activities, and elaborating methodical recommendations on the primary, subsequent and final investigative stages.

Key words: notion, content of investigative situations, investigative lead.

УДК 340.113 (073)

Д.Г. Манько,
кандидат юридичних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Анотація. В статті проведено первісний загальнотеоретичний аналіз правової експертизи юридичних документів. Обґрунтовано виділення публічно-правової та приватноправової сфер проведення правової експертизи. Розкрито сутність технологій проведення експертизи, їх зв'язок із спеціальними методами юридичної техніки й технології.

Ключові слова: правова експертиза, юридична техніка, юридичний документ, правове регулювання, законодавство.

Постановка проблеми. Здійснення ефективного правового регулювання можливо лише за умови наявності системи якісних нормативно-правових актів. Але організація діяльності держави та взаємодія індивідів у соціумі пов'язані із створенням та обігом різноманітних юридичних документів: договорів, заяв, рішень та ін.. І саме від рівня відповідності юридичної документації чинному законодавству та юридичній техніці з одного боку, а з іншого потребам суспільства, залежить якість правового впливу. Одним з ключових етапів у створенні та обігу юридичних документів є правова експертиза.

Слід відмітити, що у сучасній юридичній науці сформульована позиція, згідно з якою правова експертиза визначається як необхідна складова підвищення якості правотворчої діяльності у публічно-правовій сфері. Але питанням існування правової експертизи у приватноправовій сфері не присвячено окремих комплексних загальнотеоретичних розробок.

Відтак, обрана тема дослідження відповідає вимогам актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, щодо визначення природи правової експертизи частково розглядалися у працях таких вчених, як: О.В. Бутенко, В.І. Захарової, В.В. Долежана, О.М. Костенка, В.С. Піголкіна, В.Ф. Погорілка, М.В. Ралдугіна, А.О. Селіванова, О.Ф. Скакун,

О.В. Селезньової, Ю.В. Сидельнікова, В.Ю. Рагозіна, Р.Ф. Халфіної, Ю.С. Шемшученка та ін.

Мета статті. Розкрити сутність технологій проведення правової експертизи юридичних документів як у публічно-правовій так і приватноправовій сферах.

Основний матеріал. Перш ніж виділити та охарактеризувати технології проведення юридичної експертизи, необхідно визначитися із тим, що слід розуміти під цією категорією та які її види можливо виділити.

На сьогоднішній день, ми можемо констатувати, певну монополізацію правової експертизи лише публічно-правовою сферою. Так, з огляду на чинне законодавство, можливо встановити, що регламентування основних положень правової експертизи міститься у положеннях ст. 103 Закону України «Про регламент Верховної Ради України», від 10.02.2010 р., Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р., Методичних рекомендаціях щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів які схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України № 41 від 21 листопада 2000 р., Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, яка затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) та інших нормативно-правових актах в тому числі і кодифікованих (в яких більшою мірою зазначається на можливість, або необхідність проведення експертизи, ніж на визначення порядку її проведення тат сутності).

Подібну ситуацію ми можемо побачити й у загальнотеоретичній юриспруденції, де розуміння та спроби визначення правової експертизи юридичних документів центруються до державної, публічно-правової сфери.

Так, на думку Литвин В.М., правову експертизу проекту закону характеризує як об'єктивне і повне дослідження поданого на розгляд експертів законопроекту відповідно до предмета експертизи, виходячи із загальносуспільних та загальнодержавних інтересів, засад побудови правової системи; відповідності конституційному обов'язку держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини. В словникові окремо визначається наукова правова експертиза закону, що являє собою окремий вид експертизи [1, с. 94–98].

З цього приводу, Рибікова Г.В. зазначає, що можна відмітити різні погляди щодо місця і ролі правової експертизи нормативно-правових актів в процесі правотворчості та правозастосування, а саме: проведення експертизи на стадії правотворчості, не виділяючи окремо правову експертизу; наукове експертне забезпечення правотворчої роботи; використання поняття «рецензування» або уникнення будь-якого терміну щодо такого виду діяльності; відсутність стадії експертизи або будь-якої перевірки проекту нормативно-правового акту в процесі правотворчості; правова експертиза є самостійною стадією процесу правотворчості або окремим етапом однієї із стадій; правова експертиза є складовою частиною правового моніторингу правотворчості та правозастосування [2, с. 30].

Більш широке, та слушне, з наукової точки зору, визначення цієї категорії обґрунтовує Бутенко О.В., який визначає правову експертизу юридичних документів як самостійний етап правотворчого процесу, змістом якого є оцінювання уповноваженими суб'єктами проекту юридичного документа щодо ймовірності ефективного впливу його правових норм на суспільні правовідносини та досягнення відповідного соціального правового ефекту у випадку його прийняття [3, с. 8].

Але не зовсім зрозуміло що автор вкладає у поняття «правотворчий процес». Якщо мова йде про законодавчу процедуру, це знов таки звужує розуміння правової експертизи лише прийняттям нормативно-правових актів, але, якщо мова йде про прийняття будь-яких письмових правових актів (правореалізаційних, правозастосовних та ін.), то у зазначеному аспекті, стає можливим вийти на інший рівень сприйняття правової експертизи.

В цьому аспекті слід проаналізувати саме поняття експертного дослідження, яке по суті є діяльністю компетентного суб'єкта який має спеціальні знання щодо дослідження та вирішення певного питання. В юридичній площині, ми можемо доповнити цю парадигму елементами юридичної справи. Відповідно експертне дослідження в сфері юриспруденції є діяльністю компетентного суб'єкта який має спеціальні знання щодо дослідження та вирішення певного питання, здійснює таке дослідження у відповідності до чинного законодавства, а результати такого дослідження мають юридичне значення.

Наведене розуміння експертного дослідження в юриспруденції дозволяє подолати державоцентристській підхід у розуміння правової експертизи юридичних документів й збагатити його приватноправовою сферою.

По суті, правову експертизу юридичних документів можна представити як певну послідовність дій по перевірці відповідності документів, як у цілому так і окремих частин, чинному законодавству, а також цілям які переслідувалися зацікавленими особами під час створення цих документів.

І якщо розглядати правову експертизу у зазначеному ракурсі, то виникає питання, а чи лише проекти правових актів підлягають експертному дослідженню? Відповідь очевидна – ні. Експертні дослідження можуть бути проведені як щодо проектів документів, так і до вже створених письмових правових актів.

У якості прикладу проаналізуємо проведення правової експертизи юридичних документів у приватноправовій сфері. Зацікавлена особа може звернутися до юриста як із проханням перевірити вже створений нею документ (експертиза документів перед правочином або здійсненням будь-якої юридично-значущою дії), так із проханням проаналізувати отриманий документ (запити, приписи, повідомлення, виклик та ін.).

Відповідно, стає можливим виділити дві групи документів що можуть підлягати експертизі: 1) експертиза отриманих зацікавленою особою документів; 2) експертиза створених зацікавленою особою документів. Результат експертизи документів, як правило, представляється клієнтові (зацікавленій особі) в письмовому виді з рекомендаціями з усунення виявлених порушень.

Відтак, експертиза правових актів (всіх письмових юридичних документів) може провадитися як у публічно-правовій так і приватноправовій сферах.¹

Але виникає питання, щодо порядку проведення експертного дослідження і відповіддю на таке питання є виділення технологій проведення експертизи юридичних документів.

Взявши за основу положення викладені у Розділі III Методичних рекомендацій щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів які схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України № 41 від 21 листопада 2000 р. [4], в яких сформульовано порядок проведення правової експертизи та її предмет, стає можливим виділення наступних технологій: *технологія концептуальної оцінки* письмового правового акта, *технологія системно-юридичної оцінки* письмового правового акта, *технологія юридико-технічної оцінки* письмового правового акта.

Концептуальна оцінка правового акта передбачає визначення сфери суспільних відносин, які він має регулювати, і відповідної галузі права, до якої він належить, а також предмета і методу регулювання конкретного фрагменту цих відносин і засобів впливу на поведінку їх учасників.

Системно-юридична оцінка правового акта передбачає визначення ступеня відповідності існуючих приписів положенням чинного законодавства України та міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і які стосуються предмета регулювання даного правового акта.

Юридико-технічна оцінка правового акта має на меті визначення ступеня його відповідності ustalеним правилам побудови та редакційно-лексичного оформлення відповідних правових актів.

При аналізі зазначених технологій стає можливим встановити, що їх втілення у життя безпосередньо залежить від використання спеціальних методів юридичної техніки й технологій [5, с. 17], а саме юридичного аналізу (вивчення й осягнення фактичних обставин справи); юридико-логічної

---

¹ Слід зазначити, що особливе місце у запропонованій класифікації займає науково-правова експертиза, але питанням аналізу її сутності та встановлення співвідношення із іншими видами, має бути присвячено окреме дослідження.

концентрації (аналізу оптимального шляху правового врегулювання виниклих фактичних обставин); юридичного конструювання (компонування та формалізації результату розгляду справи).

Результати правової експертизи відображаються в експертному висновку, який складається з вступної, аналітичної та підсумкової частин.

У вступній частині визначається об'єкт та предмет правової експертизи, наводяться дані про експерта або групу експертів, які проводили експертизу, назва документу, дата й місце його прийняття.

Аналітична частина повинна містити обґрунтовані зауваження до тексту правового акта відповідно до кожного з наведених блоків питань правової експертизи, а також пропозиції щодо усунення виявлених недоліків.

У підсумковій частині формулюються концептуальна, системно-юридична та юридико-технічна оцінки правового акта, а також його загальна оцінка.

Правовий експертний висновок є письмовою відповіддю на порушене питання щодо відповідності юридичного документу вимогам законодавства та інтересам зацікавленої особи. Така відповідь має надаватися у вигляді думки експерта, підкріпленої судовою практикою, посиланнями на норми законодавства, думки відомих юристів.

Висновки. Підсумовуючи слід зазначити, що правова експертиза юридичних документів має розглядатися як діяльність компетентного суб'єкту, який володіє спеціальними знаннями, щодо встановлення відповідності поданого юридичного документа чинному законодавству, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та інтересам зацікавленої особи.

Правова експертиза юридичних документів може здійснюватися як у приватноправовій так і публічно-правовій сферах.

Основними технологіями проведення правової експертизи юридичних документів є: *технологія концептуальної оцінки письмового правового акта, технологія системно-юридичної оцінки письмового правового акта, технологія юридико-технічної оцінки письмового правового акта.*

Враховуючи суттєву роль юридичних документів у організації правового впливу в сучасній державі, подальше загальнотеоретичне дослідження зазначених питань є вкрай актуальним напрямом наукових розробок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Законотворча діяльність: словник термінів і понять / Заг. ред. акад. НАН України В.М. Литвина. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 344 с.
2. Рибікова Г.В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина / Г. В. Рибікова // Юридичний Вісник, № 4 (29). – О. : Юрид. літ. – 2013р. – С. 28–32.
3. Бутенко О.В. Поняття та сутність правової експертизи юридичних документів / О. Бутенко // Юридична Україна, 2009. – №6. – 144 с.
4. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів які схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України № 41 від 21 листопада 2000 р. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00/para026#o26>
5. Манько Д.Г. Юридична техніка й технології: Курс лекцій / Д.Г. Манько – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 192 с.

Д.Г. Манько. Технології проведення правової експертизи юридических документов. – Стаття.

Анотація. В статъе проведен первоначальный общетеоретический анализ правовой экспертизы юридических документов. Обосновано выделение публично-правовой и частноправовой сфер проведения правовой экспертизы. Раскрыта сущность технологий проведения экспертизы, их связь со специальными методами юридической техники и технологий.

Ключевые слова: правовая экспертиза, юридическая техника, юридический документ, правовое регулирование, законодательство.

Denis G. Manko. Technologies of the Legal Expertise of Legal Documents. – Article.

Summary. In the article the initial general theoretical analysis of the legal expertise of legal documents. Substantiated allocation sphere of public law and private law of legal expertise. The essence of the technology of the legal expertise, their connection with the special methods of legal technique and technology.

Key words: legal expertise, legal technique, legal document, legal regulation, legislation.

УДК 343.123.1(477)

А. Пахлеванзаде,
аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Анотація. У статті розглянуто сучасні тенденції та підходи до вивчення засади розумності строків в українській науковій правовій думці. Проаналізовано актуальні питання та наріжні камені, визначені у кримінально-процесуальній науково-методологічній літературі. Окреслено перспективи подальших досліджень та концептуальні напрямки щодо усунення плюралізму думок та поглядів на цю проблему.

Ключові слова: засада «розумності строків», кримінальне провадження, КПК, хронотоп, темпоральні параметри.

Функціонування поняття “розумність строків” в українському законодавстві неодноразово привертало до себе увагу дослідників, науковців-теоретиків та практиків. У зв'язку з неоднозначністю та спектром дотичних до цього поняття концептів постала нагальна потреба у комплексному підході та холистичному дослідженні зазначеного терміна. У процесі аналізу засади “розумності строків” на стику різних підходів, досліджень, наукових шкіл було окреслено наступні концепції, крізь призму яких вважається доцільним розглядати проблемне поняття:

- галузева концепція, згідно з якою нагальність порушеного питання співвідноситься перш за все з певною галуззю права. Мова йде про господарське, економічне, кримінальне, кримінально-процесуальне право тощо. Такий підхід є слушним, оскільки специфіка кожної галузі права накладає певний відбиток на інтерпретацію змісту та ознак поняття, зміщує акценти у відповідну площину;

- філософська концепція, яка виводить поняття засади “розумності строків” в інтердисциплінарну площину, на рівень узагальнення безвідносно до певної галузі. Мова йде про розгляд витоків, першоджерел та генези поняття “строків” як такого, що пов'язане з поняттям “час” крізь призму міфологічних, релігійних, наукових теорій;

- філологічна концепція, що має точки перетину з попередніми і фокус уваги зміщує на “розумність” строків, шукаючи аргументи pro et contra щодо доречності, доцільності та виправданості використання слова “розумність”, адже за певних умов і у певному контексті поняття є оціночним та містить не зовсім наукову конотацію.

Щодо галузі, яка перебуває безпосередньо у межах наших наукових зацікавлень, то слід зауважити, що функціонування засади “розумності строків” у кримінально-процесуальному кодексі України набуло вагомого значення у зв'язку з євроінтеграційними процесами та ратифікацією статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій зазначене питання – предмет статті 6. Ратифікувавши цю Конвенцію, Україна взяла на себе зобов'язання гарантувати кожній особі, яка знаходиться під її юрисдикцією, закріплені в ній права і свободи. Стаття 6 Кон-

венції у ч. 1 закріпила право кожної людини, проти якої висунуто кримінальне обвинувачення, на справедливий і відкритий його розгляд впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Засада розумних строків у кримінальному провадженні має на меті встановити межу невизначеності підозри і обвинувачення та гарантувати право обвинуваченого від необгрунтованого і надмірного затягування кримінального провадження. Для цього КПК встановлені процесуальні строки – проміжки часу, в межах яких учасники кримінального провадження мають право або зобов'язані вчинити процесуальні дії чи ухвалити процесуальні рішення (коментар до ст. 113 КПК). Розумними прийнято вважати строки, що є об'єктивно необхідними для вчинення процесуальних дій та ухвалення відповідних рішень. Такі дії і рішення мають бути виконані без невинуваченої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного для них КПК. Забезпечення дотримання розумних строків на досудовому розслідуванні покладається на прокурора та слідчого суддю (щодо питань, віднесених до його компетенції), а під час судового провадження у всіх його стадіях – на суд.

Розумні строки – проміжки часу, про які йдеться в коментованій статті, поширюються на всі стадії кримінального провадження. Для досудового розслідування її граничні строки встановлені ст. 219 КПК. Судове провадження в суді першої інстанції формально часовими рамками не обмежене, оскільки кожне провадження має свої особливості щодо обсягу доказової бази, яка підлягає дослідженню, кількості учасників провадження тощо. Проте категорія “розумності” властива і цій стадії. Якщо ж йдеться про розумний строк всього кримінального провадження, то очевидно, що він починає свій перебіг одночасно з повідомленням особі про підозру і завершується судовим розглядом, включаючи апеляційне і касаційне провадження. В контексті кримінального провадження Європейський суд з прав людини встановив, що період розумного строку розпочинається з моменту «вручення індивіду компетентним органом офіційного повідомлення про обвинувачення його у вчиненні кримінального злочину» (судові рішення у справі “Дьюер проти Бельгії”, 1980 р.; у справі “Скле проти Німеччини”, 1982 р.) і завершується остаточним вирішенням справи, включаючи апеляцію і касацію (судові рішення у справі “Девеер проти Бельгії”, 1980 р.).

Частина 3 коментованої статті перераховує критерії, які дають можливість визначити розумність строку провадження щодо кожної конкретної справи про вчинення кримінального правопорушення. Ці критерії, власне, вироблені прецедентною практикою Європейського суду з прав людини та підтверджені рішеннями Конституційного Суду України та вітчизняною судовою практикою.

У своєму рішенні від 30 січня 2003 р. (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) Конституційний Суд України відзначив, що «поняття розумний строк досудового слідства є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення і розслідування злочину». Визначення розумного строку досудового слідства залежить від багатьох факторів, включаючи обсяг і складність справи, кількість слідчих дій, число потерпілих та свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо. Але за будь-яких обставин строк досудового слідства не повинен перевищувати меж необхідності. Досудове слідство повинно бути закінчене у кожній справі без порушення права на справедливий судовий розгляд і права на ефективний засіб захисту, що передбачено ст.ст. 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (абз. 7, 8 п. 8 мотивувальної частини).

У рішенні Конституційного Суду від 18 січня 2012 р. (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) Суд також на конкретному випадку провадження підтвердив свій підхід до «розумного строку», зауваживши, що розумні строки при ознайомленні обвинуваченого і захисника з матеріалами завершеного розслідування повинні визначатися в кожній справі залежно від обсягу матеріалів справи та їх складності, кількості обвинувачених, дій або бездіяльності (поведінки) обвинуваченого чи його захисника та незалежних від волі обвинуваченого чи його захисника чинників (наприклад, хвороби).

Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк стало предметом судового розгляду або щоб кримінальне провадження щодо нього було закрито. Зважаючи на неповноліття обвинуваченого, а також ту обставину, що обвинувачений знаходиться під вартою, ч. 4 коментованої статті зобов'язує суд здійснити кримінальне провадження (судовий розгляд) стосовно них невідкладно і першочергово.

З метою скорочення строків кримінального провадження в суді КПК вперше у вітчизняній законотворчій практиці ввів та врегулював спрощене провадження щодо кримінальних проступків (коментар до Пар. 1 глави 30 КПК) та кримінальне провадження на підставі: 1) угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (коментар до глави 35 КПК). Якщо перший із зазначених інститутів може бути сприйнятий і особливих застережень не викликає, то угода прокурора з підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості у вчиненні тяжкого злочину, навіть внаслідок якого шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам, не може не викликати серйозної стурбованості.

Зокрема, Н.В. Неледва простежила такий факт: «Багато українців сьогодні використовують механізм захисту прав та свобод звертаючись зі скаргами до Європейського суду з прав людини у Страсбурзі. За станом на серпень 2012 року на розгляді в ЄСПЛ знаходиться більш одинадцять тисяч заяв проти України. Такі показники дозволяють нашій країні зайняти почесне п'яте місце за кількістю скарг» [9].

Про нагальність та гостру потребу у науковій регламентації та окресленні засади розумності строків в українському КПК неодноразово наголошували представники різних правових шкіл, наводячи на підтвердження думки аргумент нечіткості у формулюванні даного поняття у законодавстві, його оціночності, емоційної забарвленості, психологічній конотації тощо.

Щодо філософської концепції «строків» як частини загальної хронологічної концепції, звернення до неї виправдовує себе з позицій масштабності і ґрунтовності обраного об'єкта дослідження, інтердисциплінарності та поліфункціональності самого поняття «строки» у значенні «хронологічні межі». Таким чином, категоріальний апарат дослідження на сучасному рівні поповнюється такими концептами як «хронотоп», «хронометрія», «темпоральність» тощо. У цілому, погляд на засаду «розумності строків» з точки зору філософії – це фундаментальний базис та невичерпне джерело насичення юридичного категоріального апарату філософськими поняттями: дослідники і науковці знаходяться в інтердисциплінарній площині, у точці перетину методологій та методик.

Філологічна концепція виконує функцію своєрідного обрамлення, накладання контекстуальних та семіотичних меж на поняття юриспруденції, позбавляючи емоційного та емфатичного забарвлення.

У межах окреслених тенденцій слушним вважаємо зауважити прізвища науковців, які науково концептуалізували різні трактування та підходи до поняття «розумність строків» у юридичному контексті:

- одеська юридична школа, представлена прізвищами А.Ф. Крижанівського та епістемологічним й антропологічним підходами до вивчення правового порядку, правової поведінки та юридичної відповідальності [6], Н.В. Неледві з оглядом «розумності строків» як нового поняття в УКПК[7]; В.В. Солдатського, який фокус уваги зосередив на значенні розумності строків у процесі доказування з урахуванням контексту цивільного права [12];

- Київська юридична школа, представлена колективом науковців в особах М.С. Туркота, І.В. Вернидубова, А.М. Орлеан, О.В. Єні, Г.В. Попова, Л.А. Хрушовой, В.Ф. Гаєвого, В.В. Севрюкова, Н.О. Сиротіної, В.В. Козій, Н.М. Ленчевської, Л.Б. Коваленко, Н.С. Міняйла, Н.В. Лісової, що акцент поставили на процесуальній діяльності прокурора із забезпечення дотримання строків досудового розслідування [11];

- харківська наукова юридична думка, представлена значним обсягом розвідок В. Капліної, яка, перебуваючи у пошуках подолання колізій норм кримінально-процесуального права, висвітлює класичний та новаторський підходи до порушеного питання у контексті практики Європейського суду з прав людини [2; 3; 4; 5].

Строки, що встановлюються судом (наприклад, строк для усунення недоліків позовної заяви чи апеляційної скарги), повинні відповідати принципу розумності. Визначаючи (на власний розсуд) тривалість цих строків, суду необхідно враховувати принципи диспозитивності та змагальності, граничні строки, встановлені законом, для розгляду справи при визначенні строків здійснення конкретних процесуальних дій, складність справи, кількість учасників процесу, можливі труднощі у витребуванні та дослідженні доказів тощо.

Розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту.

З урахуванням практики Європейського суду з прав людини критеріями розумних строків у цивільних справах є: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника (справи «Федіна проти України» від 02 вересня 2010 року, «Смірнова проти України» від 08 листопада 2005 року, «Матіка проти Румунії» від 02 листопада 2006 року, «Літоселітіс проти Греції» від 05 лютого 2004 року та інші).

Нагальна необхідність побудови сильної демократичної, правової і соціальної держави створила передумови для докорінної перебудови української правової системи. Це можливо лише за умови, що сама людина, її конституційні права та свободи стануть головним принципом функціонування суспільства, в якому верховенства набувають загальнолюдські цінності. Саме цим має визначатись якість законів та межі втручання держави у приватне життя людини.

У зв'язку із зазначеними рішеннями Європейського суду з прав людини, Верховний Суд України у своєму листі «Щодо перевищення розумності строків розгляду справ» від 25 січня 2006 року № 1-5/45 зазначив, що судам слід мати на увазі, що відповідно до тлумачення ним положень п. 1 ст. 6 Конвенції тривалість провадження у кримінальній справі для цілей цієї статті розпочинається з моменту винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого, затримання особи за підозрою у скоєнні злочину чи допиту її як підозрюваного (навіть допиту особи як свідка, якщо з протоколу допиту вбачається, що на момент допиту слідчий уже підозрював допитуваного у причетності до конкретного злочину) залежно від того, яка з указаних подій сталася раніше, і закінчується винесенням остаточного рішення у кримінальній справі. При цьому, період розгляду кримінальної справи не ділиться на стадії досудового слідства та судового розгляду й аналізується з точки зору його розумності в цілому.

В зазначеному вище листі Верховного Суду України сформовані наступні два критерії оцінювання розумності строку розгляду справи. Це – складність справи, поведінка заявника та поведінка органів державної влади (насамперед суду).

Більш детально питання визначення розумності строків закріплено в новому Кримінальному процесуальному кодексі України прийнятому Верховною Радою України 13 квітня 2012 року.

Так, п.21 ч.1 ст. 7 нового КПК України розумність строків закріплено на якісно новому рівні в системі кримінально-процесуального права в порівнянні з положеннями КПК України 1960 року та віднесено до загальних засад (принципів) кримінального провадження.

Статтею 28 нового КПК України визначено, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Цією ж статтею визначено чіткий перелік суб'єктів владних повноважень на яких покладається обов'язок забезпечення проведення досудового розслідування у розумні строки. Ними є: прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Частиною 3 ст. 28 нового КПК України визначені наступні критерії для визначення розумності строків кримінального провадження:

1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

З метою уникнення зайвих звернень учасників кримінального провадження до Європейського Суду з прав людини щодо порушення принципу розумності строків, ч. 6 ст. 28 нового КПК України закріплено безпосереднє право підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом.

Засади кримінального процесу – це кримінально-процесуальні норми загального та визначального характеру, вони конкретизуються та деталізуються в нормах права, що стосуються тільки кримінального процесу.

Тільки реалізація всіх засад у їх сукупності, в системі, у взаємозв'язку і взаємодії сприятиме виконанню завдань кримінального судочинства. Можливість застосування кожної засади має бути так урегульовано в законі, щоб жодна засада не заперечувала іншій. Необхідно забезпечити розумний компроміс між окремими засадами, і цим шляхом завжди йшов і йтиме законодавець. Все це зумовлює необхідність передбачити в законі розумні винятки майже з кожної засади кримінального процесу (крім засад законності та презумпції невинуватості). Але це мають бути саме винятки, які не перекреслюють саму засаду, інакше вони перетворяться на загальне правило, на протилежну конкуруючу засаду. У свою чергу, Н.В. Неледва наголошує на порушенні питання необхідності удосконалення п. п. 1, 2, 3, 4 ст. 28 КПК України з метою справедливого правосуддя та запобігання на досудовому слідстві суперечностей між слідчим і потерпілим, обвинуваченим та захисником [9, с. 240].

Аналізуючи темпоральну проблематику, засаду строків та їх розумності, комплексний підхід до законодавчого хронотопу та дотичних понять здійснює І. Г. Оборотов [10]. Наголошуючи на потребі виходу за межі позитивістського методу у процесі аналізу правових явищ, науковець зазначає факт наявності категорії правового часу. Функціонування даної категорії нерозривно пов'язане з темпоральною проблематикою та темпоральними аспектами діяльності, що, на думку автора, є об'єктом правого регулювання. В авторській монографії мова йде про хронологію і хронометрію правового буття, а також про два основні способи вимірювання часу – хронологічний (через зазначення моментів часу та їхнє впорядкування) і хронометричний (через визначення тривалості часових інтервалів). У зазначеному контексті автор розглядає поняття «живої хронології» і подає його тлумачення у юридичному сенсі: 1 – рік прийняття нормативного акта, 2 – фіксація юридичних фактів. Розглядаючи право як соціальний феномен та наголошуючи на потребі у синтезі та інтеграції набутків інших наук у юридичну сферу, залучаючи філософські концепції Бачиніної, Спекторського, Максимова, І. Г. Оборотов виокремлює 3 рівні правової реальності: світ ідей, світ знакових форм, світ взаємодії між соціальними суб'єктами. Таким чином, на правознавчому горизонті доцільним виявляється введення в обіг поняття «правове життя», що нерозривно пов'язане з правовим спілкуванням.

Аналізуючи УКПК та зосереджуючи увагу на понятті розумності строків в аспекті його аналізу продуктивним є розгляд темпоральних параметрів діяльності, регульованих правом, про які йде мова [10] на підставі категорії «правовий час» у трактуванні І.В. Волк, Т. Н. Тенілової, О.В. Пушняка, як наслідку монолітності правової реальності. Розгляд правової реальності у просторово-часовому континуумі є дотичним до діяльності Ж.Л. Бержеля, що також може суттєво поповнити методологію дослідження з теми засади розумності строків.

Засада розумності строків, як така, що безпосередньої пов'язана з категорією часу, подальші трактування отримує і виходячи з інтерпретації часу як моноліту, що функціонує у межах трьох форм, про що занадається у сучасних дослідженнях. Зокрема, І. Г. Оборотов наголошує на існуванні правового часу реального, концептуального, перцептуального [10, с. 64], досліджуючи концептуальний правовий час [10, с. 71], властивості правового часу [10, с. 73–75], темпоральні межі існування норми права [10, с. 100, 103, 104].

Серед прізвищ дослідників, у сфері наукових інтересів яких порушено дане питання, слід зазначити С.Б. Фоміна та його дисертаційне дослідження «Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення», В. Богунова з концепцією «процесуального прискорення» та трьома критеріями розумності, які зафіксовано у КПК, І. А. Тітко з аналізом нормативної сутності оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України, В.Д. Басай, який осмислює досліджуваний концепт та наголошує на тому, що він є важливою засадою кримінального провадження, І.В. Чурікова з принциповим наголосом на необхідності внесенні змін, доповнення та перегляду певних пунктів та положень КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. – Одеса: Фенікс, 2012. – 492 с.
2. Капліна О.В. Колізії норм кримінально-процесуального права і шляхи їх подолання / О.В.Капліна // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 200–207.
3. Капліна О.В. Традиційний та новий погляд на шляхи подолання колізій норм кримінально-процесуального права [Текст] / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 1. – С. 251–262.
4. Капліна О.В. Проблеми правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2. – С. 187–197.
5. Капліна О.В. Правові стандарти Європейського суду з прав людини. Їх вплив на застосування норм кримінально-процесуального законодавства [Текст] / О.Капліна, В. Маринів // Вісник прокуратури. – 2007. – № 8. – С. 65–70
6. Крижанівський А.Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура: монографія / А.Ф. Крижанівський. – Одеса: Фенікс, 2009. – 504 с.
7. Лагута В.О. Належна підготовка справи до судового розгляду як елемент забезпечення розумних строків / О.В. Лагута // Право і суспільство. – 2015. – Ч.6. – № 2. – С. 70–74.
8. Лагута В.О. Розумний строк розгляду на стадії відкриття кримінального провадження / В.О. Лагута // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – Вип. 62. Т.2. – 2014. – С. 35–37.
9. Неледва Н.В. Розумність строків як нове поняття у КПК України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція : зб. наук. пр. / Міжнародний гуманітарний університет. – Одеса : Фенікс, 2013. – Вип. 5. – С. 240–242.
10. Оборотов І.Г. Темпоральні грані права: монографія / І.Г. Оборотов. – Миколаїв: ТОВ “Фірма “Іліон”, 2009. – 230 с.
11. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням: навчально-методичний комплекс (для магістрантів денної форми навчання) / уклад.: М.С. Туркот, І.В. Вернидубов, А.М. Орлеан, О.В. Єні, Г.В. Попов, Л.А. Хруськова, В.Ф. Гаєвий, В.В. Севрюков, Н.О. Сиротіна, В.В. Козій, Н.М. Ленчевська, Л.Б. Коваленко, Н.Є. Міняйло, Н.В. Лісова. – К.: Видавничий центр Національної академії прокуратури України, 2014. – 86 с.
12. Солдатський В.В. Значення у процесі доказування розумності строків у контексті нового

кримінального процесуального кодексу/ В.В. Солдатський // Актуальні проблеми доказування в уголовном производстве: материалы всеукраинской научно-практической Интернет-конференции. – Одесса, 2013. – 27 ноября. – С. 60–63.

А. Пахлеванде. Состояние научного исследования проблемы разумности сроков в отечественной криминально-процессуальной правовой мысли. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрены современные тенденции и подходы к изучению принципа «разумности сроков» в украинской научной правовой мысли. Проанализированы актуальные вопросы и камни преткновения, определенные в криминально-процессуальной научно-методологической литературе. Очерчены перспективы дальнейших исследований и концептуальные направления по устранению плюрализма мыслей и взглядов на данную проблему.

Ключевые слова: принцип «разумности сроков», криминальное производство, КПК, хронотоп, темпоральные параметры.

Alborz Pahlevanzade. The Stage of Scientific Research of the Issue of Reasonable Time at the National Criminal-Procedural Thought. – Article.

Summary. Modern tendencies and approaches to studying of the principle of reasonable time in Ukrainian scientific legal thought are investigated in the article. The topical issues and sticking points defined in the criminal procedural scientific-methodological sources are analyzed. The prospects of further researches and conceptual directions concerning elimination of pluralism of notions and view points on the principle are outlined.

Key words: principle of reasonable time, criminal proceedings, CPC, chronotop, temporal parameters.

УДК 340.13

О.О. Пучков,

аспірант,

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті обґрунтовується необхідність предметного теоретико-правового дослідження природи і сутності правового порядку у сфері національної безпеки. Актуалізація осягнення цього феномена визначається сучасними загрозами національній безпеці України та необхідністю трансформації системи правових засобів її ефективного захисту.

Ключові слова: правовий порядок, безпека, національна безпека, правовий порядок у сфері національної безпеки, законність, правомірна поведінка.

В ситуації, у якій перебуває нині Україна, одним із пріоритетних завдань є забезпечення стійкого, стабільного, надійного правового порядку на усій її території. У контексті ж потужних зовнішніх та внутрішніх загроз і викликів, які постають зараз перед нашою країною, особливої ваги набувають питання ефективного забезпечення і захисту національних інтересів України. Зазначене актуалізує необхідність теоретико-правового осягнення нової для теоретичної і прикладної юриспруденції проблеми – природи, сутності і особливостей функціонування та забезпечення правового порядку у сфері національної безпеки України в умовах сучасного етапу розвитку українського суспільства.

Загальнотеоретична проблематика правового порядку висвітлена у досить великій кількості наукових статей, дисертаційних досліджень, монографій, доповідей на наукових конференціях тощо відомих вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких, як М.Г. Александров, С.С. Алексеев, В.В. Борисов, А.Ф. Крижановський, В.В. Лазарев, М.М. Марченко, В.С. Нерсесянц, П.М. Рабінович,

О.Ф. Скакун, Т.М. Шамба, Л.С. Явич та ін. Разом з тим, проблематика правового порядку у сфері національної безпеки ні у вітчизняній, ні у зарубіжній теоретичній та прикладній юриспруденції не отримала своєї належної предметної розробки.

Мета статті: постановка нової для вітчизняної теоретичної юриспруденції проблеми – осягнення природи і сутності правового порядку у сфері національної безпеки, виявлення ознак і особливостей цього феномена для подальшого обґрунтування категорії «правовий порядок у сфері національної безпеки».

Актуальність дослідження цієї проблеми обумовлена безпрецедентним загостренням ситуації у сфері національної безпеки України у сучасних умовах, її активною перебудовою, відсутністю наукових досліджень за цим напрямом.

Категорія «правопорядок у сфері національної безпеки» синтезується поняттями «правовий порядок» та «національна безпека», що вимагає аналізу кожного з них. Екстраполяція загальнотеоретичної конструкції правового порядку на певну сферу правового впорядкування дає можливість встановити субстанційні особливості цієї різновидності правового порядку. Звернення ж до тієї сфери, яка є правовим полем, де формується правовий порядок, уможливорює встановити його інституційність, суб'єктний склад учасників правових відносин, окреслити контури і відмежувати його від інших різновидів правового порядку.

Необхідною передумовою осягнення природи і сутності правового порядку у сфері національної безпеки є розуміння правового порядку у теоретичній і прикладній юриспруденції.

Домінуючим у теорії права довгий час залишається підхід, згідно з яким субстанційність правового порядку пов'язується з правовими відносинами. Цей підхід асоціювався з ототожненням правового порядку переважно з публічно-правовою сферою, де реалізація права здійснюється, здебільшого, у формі правових відносин. Найбільш поширеною серед науковців є точка зору, що правопорядок уявляє собою стан правових відносин, зв'язків і урегульованість, впорядкованість, що засновані на праві та законності. М.Н. Марченко трактує правопорядок як «певний стан суспільних відносин, який досягається в результаті суворого і неухильного слідування приписам, що містяться в правових нормах, всіма суб'єктами» [16, с. 537].

Ряд авторів розуміє правопорядок як «порядок врегульованих нормами права суспільних відносин, встановлений при дотриманні вимог законності». Розвиваючи цей підхід, інші автори стверджують, що правопорядок – це певна система суспільних відносин, що складаються на основі соціалістичної законності і здійснення її вимог; суть система суспільних відносин, врегульованих правовими нормами. Правопорядок складається у сфері правових відносин в результаті здійснення суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків учасниками даних відносин [12, с. 234].

Прихильники цього підходу також наголошують, що правопорядок це стан суспільних відносин на основі права, законності. Так, С.С. Алексєєв пише, що «правопорядок – це результат законності, що характеризує ступінь здійснення її вимог» [8, с. 219]. П.М. Рабінович в свою чергу зазначає, що правопорядок, як режим (стан) упорядкованості, організованості суспільних відносин, формується в умовах законності [14, с. 231]. Л.С. Явич визначає правопорядок як «реалізовану в суспільних відносинах законність; він лежить в площині відносин, що складаються в процесі здійснення правового статусу та компетенції, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків та включає в себе систему стабільних правових зв'язків та відносин» [17, с. 239]. Близькою є позиція Т.М. Шамби, який розумів під правопорядком «стан відносин, врегульованих правом» [15, с. 46].

Характеризуючи цей підхід, А.Ф. Крижанівський зазначає, що бачення правопорядку у юридичній літературі (часткова у науковій, а здебільшого у навчальній) може бути охарактеризоване як таке, що зберігає риси домінуючого нормативного (позитивістського) підходу до інтерпретації цього явища [9, с. 128].

Інший підхід отримали витоки з прив'язкою правового порядку до приватно-правової сфери, правопорядок формується правозначущою поведінкою різноманітних суб'єктів права. Так, науковці вважають, що правопорядок досягається правомірною поведінкою індивідів, їх взаємодія з дер-

жавою в процесі правового життя. В.В. Лазарєв стверджує, що «правопорядок у суспільстві досягається тоді, коли діяльність всіх суб'єктів права є правомірною, коли належним чином здійснюються суб'єктивні права і виконуються юридичні обов'язки, тобто коли суб'єкти права здійснюють обов'язкові або дозволені дії чи утримуються від здійснення заборонених дій» [10, с. 217]. М.Г. Александров наголошує, що «правопорядок – це порядок вольових суспільних відносин, що врегульовані нормами права, який встановлюється внаслідок забезпечення точного виконання законів і полягає у тому, що: по-перше, загальні заборони не порушуються; по-друге, правовий статус громадян та організацій дотримується і їх правоздатність може безперешкодно реалізуватися; по-третє, учасники суспільних відносин неухильно виконують покладені на них юридичні обов'язки та їм реально гарантовано здійснення суб'єктивних прав» [7, с. 555].

Є і автори, які прагнуть знайти інтеграційний варіант бачення правового порядку через поєднання у його визначеннях поєднання суспільних відносин і правової поведінки. Так, О.Ф. Скакун визначає правопорядок як стан (режим) упорядкованості, урегульованості та погодженості, суспільних відносин на основі норм права, що складаються в умовах реалізації законності, виявляється в правомірній поведінці суб'єктів права та забезпечується державою. «Правопорядок – це атмосфера нормального правового життя, що встановлюється в результаті точного і повного здійснення приписів правових норм (використання прав, виконання обов'язків, додержання заборон) усіма суб'єктами права» [13, с. 631]. Цей підхід, як уявляється, може бути продуктивним і для досягнення правового порядку у сфері національної безпеки, де правове впорядкування утворюється синтезом правових відносин та правозначущої поведінки суб'єктів права.

Важливим для вироблення концепту «правовий порядок у сфері національної безпеки» є здійснення ключового поняття, яким є національна безпека.

Проблема національної безпеки завжди була актуальною для будь-якої країни. Однак, незважаючи на актуальність теми, обсяг наукових досліджень у цій сфері залишається достатньо невеликим. Немаловажним є той факт, що тема національної безпеки за час існування СРСР була фактично під забороною, про що свідчить відсутність відкритих теоретичних досліджень та наукових публікацій з цього питання у радянський період.

В тлумачному словнику під словом «безпека» розуміється «стан, при якому не загрожує небезпека кому чи чому-небудь» [11, с. 39]. Національна ж безпека уявляє собою стан, за якого небезпеки не загрожують людині і громадянину, суспільству та державі.

Слід зазначити, що поняття «національна безпека» закріплено на законодавчому рівні. Визначення, яке міститься у чинній редакції Закону України «Про основи національної безпеки», пройшло свої етапи розвитку. Для формування цього визначення знадобилося більше 13 років.

Вперше за часів незалежності термін «національна безпека» згадується у Концепції (основи державної політики) національної безпеки України. В першій та другій редакції Концепції від 16 січня 1997 року говориться, що «національна безпека України як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей» [6]. Відтак, ми бачимо, що законодавець під поняттям «національна безпека» розумів «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз».

Наступним етапом розвитку стало 22 липня 2003 року, коли набув чинності Закон України «Про основи національної безпеки» (далі – Закон). Окремо слід звернути увагу, що підставою для прийняття Закону послугувало положення п. 17. ст. 92 Конституції України, яке визначає, що виключно законом України регулюються «основи національної безпеки, організація Збройних Сил України і забезпечення суспільного порядку» [1]. На підставі цього положення Основного Закону законодавцем був підготовлений проект Закону про внесення змін до Концепції (основ державної політики) національної безпеки, внесений до Верховної Ради України 13 серпня 2002 року. В пояснювальній записці до законопроекту автори зазначають, що закон повинен замінити Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, яку було схвалено Постановою Верхо-

вної Ради України 16 січня 1997 року № 3/97-ВР [6], у зв'язку з тим, що по-перше, вона застаріла – суттєво змінилась зовнішня і внутрішня геополітична ситуація, а, по-друге, тому що цього вимагає Конституція України.

У редакції Закону від 22 липня 2003 року вперше надане чітке законодавче визначення національної безпеки. Це «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [4]. Але і це визначення з часом зазнало законодавчих змін. З моменту прийняття вищезгаданого Закону законодавцем були внесені доповнення до поняття «національна безпека» у зв'язку з прийняттям з прийняттям 1 липня 2010 року Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [5].

Відтак, доповнення стосувалися окреслення сфер національних інтересів, захищеність яких мало та має забезпечуватись для «сталого розвитку суспільства». Цими сферами виступили: сфера правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління [4].

Отже, поняття «національна безпека» до сьогодення його редакції пройшло певну еволюцію, завдяки чому діюче законодавство закріплює його досить чітким окресленням сфер національної безпеки, без яких неможливий сталий розвиток суспільства і держави.

Розвиток сфери національної безпеки тісно пов'язаний із забезпеченням правового порядку, оскільки кожна держава, в першу чергу, стурбована забезпеченням захисту своїх національних інтересів. Основною метою забезпечення правопорядку у сфері національної безпеки виступає захист національних інтересів, запобігання, протидія та нейтралізація факторів, що можуть становити та становлять реальну або потенційну небезпеку. Такі фактори можуть виникнути як усередині держави, так і ззовні, можуть вчинятися як окремими особами, групами осіб, організаціями, так і державами.

Забезпечення правопорядку у сфері національної безпеки є нагальною потребою суспільства в цілому. Саме цим пояснюється створення державних органів, які наділяються відповідними повноваженнями, для регулювання відносин у найбільш значущих сферах суспільного життя.

Одна з особливостей правопорядку у сфері національної безпеки – це досить розвинене правове підґрунтя цієї діяльності, що свідчить про суспільне значення, яке надається цій діяльності. Так, законодавчим базисом правового порядку у сфері національної безпеки виступає Конституція України, яка закріплює основні начала і принципи національної безпеки; фіксує найважливіші національні інтереси; передбачає створення і функціонування координаційного органу з питань безпеки і оборони при Президентові України – Ради національної безпеки і оборони України та багато іншого. Нормативно-правові акти Президента України – наприклад, Укази, які вводять в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, що в межах компетенції приймає постанови та розпорядження стосовно забезпечення національної безпеки.

Особливу нішу займають міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, наприклад, Хартія Україна-США про стратегічне партнерство [2], яка встановлює загальні принципи співробітництва у сфері оборони і безпеки між Україною і США, Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору [3], що

встановлює сфери консультації/співробітництва з питань, які торкаються забезпечення правопорядку у сфері національної безпеки.

Викладене дає змогу зробити висновок, що правовий порядок у сфері національної безпеки має свій законодавчий базис, доволі велику частину якого займають міжнародні договори, специфічний предмет правового регулювання, який тісно пов'язаний зі сферою державних інтересів, а, відтак, складає окремий правовий інститут, який займає власне місце у правовому житті. Несумнівна суспільна значущість і гостра актуальність забезпечення та підтримання правового порядку у сфері національної безпеки України вимагає ґрунтовного наукового дослідження цього феномена, вироблення теоретичних і практичних рекомендацій, які будуть сприяти успішному вирішенню завдань у зазначеній царині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України [Електронний ресурс]: затверджена Законом України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Хартія Україна – США про стратегічне партнерство [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 19 грудня 2008 року. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/840_140
3. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору [Електронний ресурс]: Україна, НАТО; Хартія, Міжнародний документ від 9 липня 1997 року. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_002
4. Про основи національної безпеки [Електронний ресурс]: Закон України від 19 червня 2003 року № 964- VI. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
5. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики [Електронний ресурс]: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411- VI. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
6. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [Електронний ресурс]: затверджена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року № 3/97-ВР. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>
7. Александров Н.Г. Теория государства и права : учебник / Александров Н.Г., Калинин Ф.И., Мицкевич А.В., Недавий А.Л., и др.; Отв. ред.: Александров Н.Г. – М. : Юрид. лит., 1968. – 640 с.
8. Алексеев С.С. Общая теория права : в двух томах. Т.1. – М.: Юрид. Лит. – 1981. – 361 с.
9. Крижанівський А.Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура : монографія / А.Ф.Крижановський. – Одеса: Фенікс, 2009. – 504 с.
10. Общая теория права и государства : учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 1996. – 472 с.
11. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 53000 слов. Изд. 7-е, стереотип. – М.: Сов. Энциклопедия, 1968. – 900 с.
12. Основы теории государства и права / Отв. ред. С.С. Алексеев – М., 1969. – 337 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків: Еспада, 2009. – 752 с.
14. Рабинович П.М. Основы общей теории права и государства / П.М. Рабинович. – Харьков: Консум, 2005. – 320 с.
15. Шамба Т.М. Советская демократия и правопорядок. – М.: Мысль, 1985. – 160 с.
16. Юридический энциклопедический словарь [отв. ред. М.Н. Марченко]. – М., 2006. – 537 с.
17. Явич Л.С. Общая теория права. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1976. – 286 с.

А.А. Пучков. Правовой порядок в сфере национальной безопасности: к постановке проблемы. – Стаття.

Аннотація. В статті обґрунтовується необхідність предметного теоретико-правового дослідження природи і сутності правового порядку в сфері національної безпеки. Актуалізація освоєння цього феномена визначається сучасними загрозами національній безпеці України і необхідністю трансформації системи правових засобів її ефективної захисту.

Ключевые слова: правовой порядок, безопасность, национальная безопасность, правовой порядок в сфере национальной безопасности, законность, правомерное поведение.

Alexandr A. Puchkov. Legal Order in the Sphere of National Security: to Formulation of the Problem. – Article.

Summary. *The article substantiates the necessity for subjective theoretical-legal research of the nature and essence of the legal order in the sphere of national security. Actualizing development this phenomenon is determined by the contemporary threats to national security of Ukraine and the necessity of transforming the system of legal means of its effective security.*

Key words: *legal order, security, security, national security, legal order in the sphere of national security, legitimacy, legitimate behavior.*

УДК 347

Л.Б. Ситдикова,

*доктор юридических наук, профессор,
Российский государственный социальный университет,
г. Москва, Россия*

К ВОПРОСУ О НЕОБХОДИМОСТИ ВВЕДЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СОБСТВЕННИКОВ ЖИЛЫХ ПОМЕЩЕНИЙ

Аннотация. *страхование ответственности собственниками жилого помещения на сегодняшний день не приобрело надлежащего развития и, как отмечает автор, это связано, прежде всего, с отсутствием нормативно-правовой базы, теоретических положений и формирование единого подхода к проведению страхования ответственности собственников жилых помещений.*

Ключевые слова: *страхование, ответственность, жилое помещение, собственник.*

Страхования ответственности развивается вместе с техническим прогрессом и подкрепляется различными нормативными актами и законами, так как затрагивает практически все сферы жизни. Суть страхования ответственности состоит в том, что страховщик принимает на себя ответственность компенсировать ущерб, причиненный страхователем третьему лицу или группе лиц. Эта область имеет большое значение, как для пострадавшего, так и для причинителя вреда. Иногда компенсация ущерба, причиненных третьим лицам, может оказаться затруднительным для виновной стороны. Оно может вызвать потерю благосостояния и его разорение в случае значительных убытков. Страхование освобождает страхователя от судебных разбирательств, судебных издержек и т.п. Если страхователь (собственник жилого помещения) причинил кому-то ущерб, то его оплачивает страховая компания, а не сам страхователь. У страховых компаний имеется большой штат сотрудников, который позволяет им выяснить, насколько основательны претензии потерпевшего (соседей по лестничной клетке, других соседей), и в каком объеме они подлежат удовлетворению. Такими средствами граждане ни в коем случае не могут располагать.

При страховании гражданской ответственности улучшается положение и потерпевшего [5, с. 7–8]. В случае страхования интересы потерпевшего обеспечены лучшим образом. Как бы высоки не были убытки, страховая компания всегда может полностью возместить причиненный вред. В противном случае, если гражданская ответственность не застрахована, и вред причинен лицом с низким уровнем дохода, то пострадавшая сторона может не получить возмещение в полном объеме. Широкое распространение, как обязательного, так и добровольного страхования гражданской ответственности в России говорит о том, что обществом хорошо осознается его значение.

Следует остановиться на страховании с юридической точки зрения.

Страхование – это правоотношения между страховыми организациями (страховщиками), с одной стороны, и физическими или же юридическими лицами (страхователями), с другой стороны, по обязательствам, целью которого является получение страхователем возмещения (страховой суммы), при наступлении страхового случая. Юридически, отношения по страхованию ответственности оформляются договором между страхователем и страховщиком. Цель этого вида договора заключается в том, чтобы снять с виновной стороны обязанность по возмещению убытков, за нанесение которых на нее возлагается ответственность. Несмотря на то, что цель добровольного страхования ответственности состоит в снятии со страхователя обязанности возмещения вреда, то цель обязательного страхования заключается в защите интересов третьих лиц и возмещение имущественных потерь, потерпевших, от действий страхователя. По мнению автора, это точнее представляет цель обязательного страхования гражданской ответственности.

Страхование ответственности отличается от страхования конкретного имущества, поскольку в последнем случае страхуется конкретная вещь или собственность на заранее определенную сумму, а при страховании ответственности объектом защиты является благосостояние страхователя в целом [5, с. 7–8].

Согласно Закону РФ «Об организации страхового дела в РФ» (далее – Закон о страховании) [1], объектами страхования в РФ могут являться не противоречащие законодательству имущественные интересы, связанные с возмещением страхователем причиненного им вреда личности или имуществу физического лица, а также вреда, причиненного юридическому лицу (страхование ответственности). Согласно Закону о страховании, страхование ответственности относится к самостоятельной отрасли страхования. Гражданский кодекс РФ, однако, исходит из другой позиции. В силу ГК РФ, страхование ответственности является частью имущественного страхования, при этом ответственность по договорам может быть застрахована лишь в случаях, предусмотренных законом. Представляется не совсем верной позиция законодателя, включившего страхование ответственности в имущественное страхование, поскольку объект страхования – имущественные интересы – в данном случае имеет свои особенности.

В юридической науке проблема понятия гражданско-правовой ответственности давно является спорной. В гражданском праве многие понятия применяются в самых различных целях, что предопределяет и смысл соответствующего понятия. Этим, прежде всего, объясняется множественность точек зрения относительно сущности понятия «гражданско-правовая ответственность». На взгляд автора, наиболее правильным является определение, данное О.С. Иоффе, которое наилучшим образом отражает сущность этого понятия: «Гражданско-правовая ответственность есть санкция за правонарушение, вызывающая для нарушителя отрицательные последствия в виде лишения субъективных гражданских прав либо возложения новых или дополнительных гражданско-правовых обязанностей» [3, с. 67].

Исходя из вышесказанного можно сформулировать следующее понятие договора обязательного страхования ответственности собственников жилых помещений: «Под обязательным страхованием ответственности собственников жилых помещений понимается установленная законом, подлежащая исполнению в обязательном порядке под угрозой применения мер государственного воздействия система мероприятий по созданию за счет физических (собственников жилого помещения) и юридических лиц специального фонда средств, используемого в форме наступления для указанных лиц – нарушителей отрицательных имущественных последствий в виде лишения субъективных гражданских прав; возложения дополнительных или новых гражданско-правовых обязанностей для возмещения материального ущерба, причиненного третьим лицам (соседям, другим третьим лицам)».

Страхование ответственности для нашей страны сравнительно новая и довольно сложная отрасль страхования, так как порой трудно определить грань между преступлением и неосторожным поведением, небрежностью и вынужденными действиями в силу сложившихся обстоятельств.

Сдерживающими факторами низких темпов заключения договоров страхования ответственности являются: отсутствие законодательства в данной сфере, регулирующее порядок заключения обязательного страхования ответственности, а на уровне регионов недостаточная поддержка органов региональ-

ной власти льготных программ страхования; отсутствие информации у населения о существующих продуктах страхования ответственности; низкие доходы населения; не качественная работа некоторых страховых организаций на закрепленных регионах; слабость развития спектра новых страховых услуг в сфере жилищно-коммунального хозяйства; отсутствие финансовых средств у подрядных организаций на страхование ответственности при использовании и ремонте жилищного фонда [4, с. 56–58].

Основными препятствиями для развития рынка стали менталитет потенциальных клиентов, их низкая страховая культура. На втором по актуальности месте – проблема неразвитости рекламного-информационного обеспечения при продвижении продуктов по страхованию ответственности [2, с. 45]. Сюда же следует присовокупить, как указывают ряд авторов также и слабое развитие перестраховочного рынка, когда страховщики вынуждены страховать крупные проекты на неполную стоимость, или даже отказывать в приеме на страхование, поскольку возможности собственного удержания ограничены, как и емкость перестраховочного рынка [6, с. 65].

На сегодняшний день по различным оценкам экспертов страхуется только малая часть жилых помещений и уж тем более ответственности перед третьими лицами.

Как показало исследование, страхование ответственности содержит в себе черты, которые свойственны и личному, и имущественному страхованию. Вместе с тем они образует новый вид страхования, который не относится к этим традиционным видам страхования. Будет верным выделение страхования ответственности в отдельную отрасль со специфическим объектом страхования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон РФ от 27 ноября 1992 № 4015-1 (ред. от 29.06.2015) «Об организации страхового дела в Российской Федерации» // Ведомости СНД и ВС РФ. – 1993. – № 2.
2. Глушенко О.С. Структура рынка информационных продуктов и услуг // Сборник научных трудов. Серия «Экономика». – Ставрополь: Северо-Кавказский государственный технический университет, 2008. – С. 37–45.
3. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М., 1975. 872 с.
4. Строительное и жилищное право : учебное пособие / под ред. Н.М. Коновалова, В.К. Писаренко, А.Л. Шиловой. – М.: Московская гос. акад. коммунального хоз-ва и стр-ва, 2010. – 469 с.
5. Кручков А.Ф. Договор страхования гражданской ответственности / А. Ф. Кручков // Страховое право. – 2010. – № 3. – С.7–8.
6. Комментарий к Жилищному кодексу Российской Федерации с образцами правовых документов / под ред. М.Ю. Тихомирова – М.: Проспект, 2009. – 447 с.

Л.Б. Сітдікова. До питання про необхідність введення обов'язкового страхування відповідальності власників житлових приміщень. – Стаття.

Анотація. Страхування відповідальності власників житлового приміщення на сьогоднішній день не набуло належного розвитку і, як зазначає автор, це пов'язано, насамперед, з відсутністю нормативно-правової бази, теоретичних положень та формування єдиного підходу до проведення страхування відповідальності власників житлових приміщень.

Ключові слова: страхування, відповідальність, житлове приміщення, власник.

Liubov B. Sitdikova. To the Question on Necessity of the Obligatory Liability Insurance for the Owners of Premises. – Article.

Summary. The liability insurance of the owners of premises to date has not acquired the adequate development and as the author notes this is due primarily to the lack of a regulatory framework, theoretical principles and a common approach to the conduct of insurance of responsibility of owners of premises.

Key words: insurance, liability, dwelling, the owner.

АДВОКАТУРА У СИСТЕМІ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

***Анотація.** У статті розглядаються питання місця адвокатури у системі суб'єктів запобігання злочинності та видів її запобіжної діяльності. Автор наводить доводи щодо необхідності розробки єдиної цілісної стратегії участі недержавних суб'єктів у запобіганні злочинності та рекомендації щодо її змісту.*

***Ключові слова:** адвокатура, запобігання злочинності, недержавні суб'єкти.*

Збільшення рівня та суттєві якісні зміни злочинності у сучасному світі призводять до активного пошуку нових та вдосконалення вже існуючих способів її запобігання. Запобігання злочинності завжди має наступальний, випереджувальний характер. А тому й система суб'єктів, які його здійснюють, розширює свої межі та постійно пристосовується до змін, що відбуваються у суспільному житті.

Деяким аспектам діяльності адвокатури як суб'єкта запобігання злочинності були присвячені праці Ю.П. Алєніна, В.В. Бахіна, А.Ф. Волобуєва, В.В. Голіни, А.П. Задніпровського, О.М. Джузи, В.В. Коваленка, О.Г. Колба, М.В. Лотоцького та інших.

Дані розробки безсумнівно мають велике наукове та практичне значення. Проте, варто відмітити, що в них висвітлювались лише окремі положення запобіжної діяльності, яка здійснюється адвокатами під час виконання ними своїх професійних обов'язків. Комплексного дослідження місця адвокатури як інституту громадянського суспільства у системі недержавних суб'єктів запобігання злочинності проведено не було. Це зумовлює актуальність здійснення аналізу видів діяльності адвокатури із запобігання злочинності і розробки науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо створення єдиної стратегії (концепції) участі недержавних суб'єктів у запобіганні злочинності.

Під системою суб'єктів запобігання злочинності розуміють сукупність об'єднаних єдиною метою суб'єктів, які здійснюють свої повноваження у взаємозв'язку та за узгодженням у часі та просторі. Дану систему складають юридичні і фізичні особи, які внаслідок своїх повноважень, соціального статусу або громадянського обов'язку виконують запобігання злочинності. Це законодавчі органи, органи виконавчої і судової влади, органи державного і господарського управління, культурно-виховні, навчальні заклади, адміністрації установ, підприємств, фірм, трудові колективи, громадські організації і товариства, охоронні та приватні розшукові установи, сім'я, громадяни [1, с. 151].

У даній системі виділяються дві великі окремі підсистеми: державних та недержавних суб'єктів запобігання злочинності. І якщо система державних органів та установ, що здійснюють таку діяльність, цілком зрозуміла та врегульована нормами чинного законодавства, то система недержавних суб'єктів запобігання злочинності залишає відкритими цілу низку питань щодо своєї структури та порядку функціонування. Традиційно до недержавних суб'єктів відносять громадські, релігійні організації, засоби масової інформації, а от питання ролі та місця адвокатури у цій системі залишається дискусійним.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст. 2 дає визначення адвокатури України як недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством. У ст. 5 За-

кону вказано, що адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб [2].

Таким чином, закон відображає сучасний зміст діяльності адвокатури як самоврядного незалежного інституту, що свідчить про посилення її ролі у правозахисній системі сучасного громадянського суспільства України. Оскільки одне із загально визначених визначень громадянського суспільства передбачає об'єднання людей для задоволення своїх потреб та захисту своїх прав поза, а деколи і проти держави в аспекті збереження свободи, власності та безпеки її громадян.

Діяльність органів адвокатури із запобігання злочинності, враховуючи межі їх професійних завдань та компетенції, поділяють на процесуальну та позапроцесуальну [1, с. 162]. Процесуальна діяльність полягає у виконанні адвокатом своїх обов'язків захисника, представника сторін, захисті прав, свобод і законних інтересів у цивільному, адміністративному, кримінальному процесі. В даному випадку адвокат має змогу виявляти криміногенні обставини, причини та умови, що сприяли (або можуть сприяти) вчиненню протиправних дій їх підзахисними або іншими особами; попереджувати вчинення нових правопорушень з боку клієнтів та не допускати порушень їх прав державними правоохоронними та судовими органами. Запобігання також може здійснюватися через подання клопотань щодо забезпечення особистої безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі; забезпечення особистої безпеки адвоката; здійснення іншої передбаченої законом діяльності тощо. Позапроцесуальна діяльність адвоката знаходить своє вираження через надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; складання заяв, скарг, інших документів правового характеру; надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань; надання допомоги у соціальному та побутовому влаштуванні звільненої особи тощо.

В.В. Коваленко та О.Г. Колб, розглядаючи роль адвокатури у загальносоціальному запобіганні злочинності, дають визначення запобіжній діяльності адвокатури як заснованої на законі та інших нормативно-правових актах добровільної діяльності адвокатури або окремо взятого адвоката, що спрямована на виявлення детермінант конкретно взятого злочину та загалом злочинності в Україні, та шляхом захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, діяльність з їх усунення, блокування, нейтралізації тощо [3, с. 76]. Очевидно, що автори під запобіжною діяльністю тут передбачають цілий комплекс заходів економічного, соціального, правового та іншого характеру. Тобто той весь масив функцій, які адвокат може здійснювати у різних сферах суспільної діяльності (від захисту прав вкладників коштів у банківських установах до випуску інформаційних брошур та виступів у засобах масової інформації).

На підставі аналізу змісту та принципів діяльності адвокатури України відповідно до чинного законодавства М.В. Лотоцький у своїй науковій роботі виділяє основні напрями запобіжної діяльності адвокатури [4, с. 13]. Попри те, що до них відносять усі види адвокатської діяльності, закріплені у ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», також варто включити сюди і діяльність, що впливає із змісту взаємодії адвокатів та їх об'єднань, у першу чергу, з правоохоронними органами і правозахисними організаціями, а також з іншими державними органами та установами, підприємствами та організаціями, органами місцевого самоврядування та окремими громадянами; діяльність адвокатів, що несе реформаційний характер із законодавчої ініціативи; діяльність із аналізу судово-слідчої практики та її узагальнення, що зумовлена професійною діяльністю адвоката тощо.

Особливою рисою запобіжної діяльності адвокатури є ще той факт, що вона забезпечена особливими гарантіями, закріпленими у законодавстві. Це і заборона будь-яких втручань та перешкод адвокатській діяльності, і гарантування рівності прав із іншими учасниками процесу, також гарантія того, що життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом; і те, що адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві, спеціальний порядок притягнення адвоката до відповідальності та здійснення щодо нього слідчих

дій тощо. Завдяки цим гарантіям, забезпеченим державою, інститут адвокатури набуває особливого статусу серед недержавних суб'єктів запобігання злочинності, збільшуються його потенційні можливості у сфері запобігання злочинності.

Адвокатура з огляду на закріплені законодавством її функції та форми діяльності виступає незалежним, недержавним, частково спеціалізованим суб'єктом запобігання злочинності. Але, незважаючи на відносну самостійність та незалежність адвокатури від держави, вона виконує функції, що мають загальнодержавне значення. У неухильному дотриманні правових норм, недопущенні порушень прав, свобод та законних інтересів громадян всіма органами державної влади і місцевого самоврядування, а також їх посадовими особами, громадськими об'єднаннями та іншими особами, відновленні порушеного права та відшкодуванні збитків, спричинених таким порушенням, зацікавлені не тільки окремі громадяни, право яких було порушено. Перш за все, в забезпеченні законності, дотриманні прав та свобод громадян зацікавлене саме суспільство та держава в цілому. Звідси адвокатуру потрібно розглядати не тільки як соціально-правовий інститут, але і як духовно-моральний, інтелектуальний генератор суспільства, спрямований на саморозвиток його внутрішньої сили, надання допомоги його членам з метою задоволення їх потреб та захисту їх інтересів.

Як інститут громадянського суспільства, тобто недержавний інститут, адвокатура все ж таки немовби вмонтована у державну систему (через виконання функції надання професійної правової допомоги) як одна із найважливіших частин механізму відправлення правосуддя та встановлення справедливості. Певний зв'язок адвокатури із державними органами та органами місцевого самоврядування прослідковується, перш за все, через механізм надання та контролю за здійсненням надання безоплатної правової допомоги. Але навіть цей зв'язок ніяким чином не обмежує та не відміняє самостійність адвокатури як недержавного суб'єкта запобігання злочинності.

Така діяльність, хоча і не є прямим завданням адвокатури та більшості інших недержавних суб'єктів, має стати одним із пріоритетних напрямків їх професійної діяльності. Головним чином через величезний потенціал запобігання злочинності, що криється у недержавному секторі та адвокатурі, яка є одним із найпотужніших добровільних професійних громадських об'єднань в Україні, визначальним напрямком функціонування якої є захист прав, свобод та законних інтересів громадян.

Для вдосконалення діяльності та розширення можливостей запобіжного впливу адвокатури необхідно:

- забезпечити належне нормативне регулювання діяльності адвокатури із запобігання злочинності та її взаємодії із іншими недержавними суб'єктами та державою;
- провести удосконалення адвокатської діяльності шляхом акцентування уваги адвокатів та їх об'єднань на проблематиці запобігання злочинності (проведення семінарів, науково-консультативних та методичних програм із даних питань тощо);
- провести аналіз запобіжного впливу адвокатури на теперішньому етапі і розробити план дій по вдосконаленню здійснення такої діяльності у майбутньому.

Здійснити дані пропозиції можливо тільки шляхом створення та впровадження в життя єдиної цілісної стратегії (концепції) участі всього комплексу недержавних суб'єктів у запобіганні злочинності, де адвокатура буде займати своє особливе місце. Положення стратегії мають передбачати системний та безперервний характер запобіжного впливу на злочинність недержавних суб'єктів, який, у свою чергу, має бути спрямований на нейтралізацію, блокування та усунення головних детермінант злочинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. – Х.: Право, 2014. – 440 с.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – ст. 282.
3. Коваленко В.В. Адвокатура як суб'єкт загальносоціального запобігання злочинам / В.В. Коваленко, О.Г. Колб // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 8–9. – С. 73–80.

4. Лотоцький М.В. Адвокатура як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.В. Лотоцький; Класичний приватний університет – Запоріжжя, 2012. – 20 с.

А.В. Соломяна. Адвокатура в системе негосударственных субъектов предупреждения преступности. – Статья.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы о месте адвокатуры в системе субъектов предупреждения преступности и видах ее предупредительной деятельности. Автор приводит доводы о необходимости разработки единой целостной стратегии участия негосударственных субъектов в предупреждении преступности и рекомендации по ее содержанию.

Ключевые слова: адвокатура, предупреждение преступности, негосударственные субъекты.

Anna V. Solomiana. Advocacy in the System of Non-State Subjects of Crime Prevention. – Article.

Summary. The article deals with the place of Advocacy in the system of subjects of crime prevention and types of crime avoiding activities. The author gives arguments about the need to develop a single coherent strategy of non-state subjects in participating in crime prevention and recommendations for the strategy content.

Key words: advocacy, crime prevention, non-state subjects.

УДК 340.111.5:37(477)

Я.О. Тицька,

кандидат юридичних наук,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

РОБОТОДАВЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ

Анотація. У даній статті наведено огляд матеріалів, що розглядають питання залучення роботодавців до правовідносин у сфері освіти, з подальшим узагальненням та висновками.

Ключові слова: освітні правові відносини, теоретико-методологічні підходи, особливості правових відносин, роботодавці.

На сучасному етапі державотворення в Україні, вищий навчальний заклад розглядається, як платформа для розвитку суспільства і конкурентоздатності національної економіки [1]. У таких умовах підвищення значення вищої освіти зумовлено сучасними суспільними запитами щодо зростання людського капіталу задля високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, створення умов для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці і держави у кваліфікованих кадрах, а також модернізації системи вищої освіти з урахуванням процесів європейської інтеграції та розвитку єдиного Європейського простору вищої освіти.

На жаль, сьогодні на вітчизняному ринку праці постала гостра проблема відсутності необхідних фахівців з очікуваними кваліфікаціями та навичками. Ті стандарти, що існують на виробництві, ніяк не співпадають із знаннями, навичками та компетенціями, які здобувачі вищої освіти отримують в результаті закінчення вищого навчального закладу. Тому і складається ситуація диспропорції між професійно-кваліфікаційною структурою фахівців, що готуються навчальними закладами та попитом на ринку праці.

До того ж, на сьогодні гострими залишаються питання участі роботодавців у процесі формування державного замовлення на підготовку професійних кадрів, створення умов для залучення роботодавців до формування вимог щодо компетентності випускників вищої освіти, визначення змісту вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, розвитку навчально-лабораторної бази вищих навчальних закладів, забезпечення місць практики, працевлаштування випускників вищих на-

вчальних закладів. Тому теоретико-правовий аналіз залучення роботодавців до правовідносин у сфері освіти набуває особливої актуальності.

Проблема визначення кола суб'єктів освітніх правовідносин – одна з першочергових у науці освітнього права України. Вона досі не вирішена в нашій державі, тому, що система вищої освіти перебуває на шляху бурхливого реформування [4]. Як відомо, 6 вересня 2014 року вступив в дію Закон України «Про вищу освіту». Новий закон у порівнянні із Законом України «Про вищу освіту» від 17.01.2002, значно розширює коло суб'єктів правовідносин у сфері освіти.

Новим Законом України «Про вищу освіту» передбачено забезпечення правового регулювання правовідносин у сфері вищої освіти. Революційні зміни торкнулися практично усіх статей, але однією із найважливіших новел даного правового акту стало залучення роботодавців та їх об'єднань до правовідносин у сфері освіти. Підтвердженням вищесказаного, є ст. 52 Закону України «Про вищу освіту», згідно із якою до освітнього процесу можуть залучатися роботодавці. Прийняття такої норми є перш за все закріплення на нормативному рівні правового становища роботодавців як суб'єктів правовідносин у сфері освіти. Більш того дана стаття спрямована на створення нормативних передумов виникнення правовідносин між роботодавцями (підприємствами, організаціями, установами усіх форм власності) та вищими навчальними закладами усіх форм власності у сфері підготовки кваліфікованих кадрів.

Співпраця вищих навчальних закладів та роботодавців пронизує усю ідейну складову новоприйнятого Закону України «Про вищу освіту». Так, наприклад, згідно із ст. 3 формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом визначення гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави, а також визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб роботодавців.

Відповідно до ст. 6 даного закону атестація здобувачів вищої освіти здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою вищого навчального закладу. Значення даної норми, важко переоцінити, тому, що навчальний заклад буде зобов'язаний надавати якісні освітні послуги на рівні, визначеному спільно з роботодавцем. Таким чином, представники бізнесу зможуть вплинути на створення конкурентоспроможної освіти, підвищення якості освітніх послуг, стажування на виробництві та сформувані критерії об'єктивної зовнішньої оцінки на принципах взаємодії ринку праці і сфери освіти.

Наведене підтверджується ст. 19 Закону України «Про вищу освіту» згідно із якою Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти складається з двадцяти п'яти членів, три із яких обираються спільним представницьким органом всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців

Окрім того, у Проекті Концепції розвитку освіти України протягом 2015–2025 років наголошено, що зміст професійної освіти повинен бути узгоджений із новими професійними стандартами, які розроблятимуться на компетентнісній основі за участі професійних спільнот та організацій роботодавців та зазначена необхідність у розробленні регіональних програм розвитку професійної освіти за участі роботодавців, що будуть спиратися на реальну потребу у фахівцях (з урахуванням перспектив розвитку регіонів) [5].

Майже революційною новелою, яка сприяє взаємодії роботодавців та сфери освіти є ст. 72. Закону України «Про вищу освіту» згідно із якою, показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, у порядку, встановленому законом, за участю вищих навчальних закладів, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, роботодавців та їх об'єднань.

Питання участі роботодавців у процесі формування державного замовлення на підготовку професійних кадрів, завжди цікавило Конфедерації роботодавців України, адже, відповідно до чинного законодавства участь роботодавців, їх об'єднань у цьому процесі була не передбачена. Відповідно така ситуація значно ускладнювала процес зближення сфери освіти і ринку праці. Розробники нового закону «Про вищу освіту» вищевказаною статтею, визнали необхідність залучення роботодавців та їх об'єднань до процесу формування державного замовлення на підготовку фахівців та його розміщення. Так, згідно із даною нормою передбачено залучення організацій роботодавців до складання середньострокового прогнозу у потребах фахівців.

Неможливо не погодитись із головним консультантом відділу гуманітарної політики Національного Інституту стратегічних досліджень Карпенко М.М., який зазначає, що ефективність взаємодії вузів і роботодавців значно зростає, коли партнери-роботодавці переходять з позиції сторонніх спостерігачів і виключно споживачів освітніх послуг на позицію зацікавлених учасників освітніх і інноваційних процесів, що всіляко сприяють оволодінню студентами комплексом професійних компетенцій, які відповідають вимогам сучасного ринку праці [6].

Вирішення цього завдання породжує нові форми соціального партнерства, нові правові норми і нові типи договорів, які при максимальному узгодженні й реалізації взаємних інтересів сприяють навчальним закладам у підготовці фахівців, а підприємствам у забезпеченні своїх кадрових потреб. Також необхідно наголосити, що участь органів місцевої влади та самоврядування у регулюванні взаємовідносин роботодавців і навчальних закладів має дуже важливе значення.

Яскравий приклад такої соціальної комунікації існує у Великобританії. Співробітництво між роботодавцями та вищими навчальними закладами у сфері професійної освіти здійснюється шляхом укладання Галузевих угод щодо професійних знань, умінь та компетенцій, згідно з якими представники бізнесу беруть активну участь у визначенні переліку загальних умінь, знань та навичок, орієнтованих на вирішення виробничих завдань, у формуванні варіативних планів навчання.

Ступінь залучення роботодавців до функціонування системи професійної освіти залежить на нашу думку, насамперед, у першу чергу від створення інституційних умов у державі. Так, наприклад, у Данії важливою інституційною установою являється Конфедерація професіоналів Данії. До неї входять Професійні Комітети з різних галузевих напрямів. Ці комітети здійснюють моніторинг галузей, конкретних підприємств, з'ясовують необхідність у нових кваліфікаціях, навчальних програмах. Відповідно їх розробляють і пропонують для системи професійної освіти і навчання. Професійні комітети функціонують за кошти роботодавців відповідної галузі. До розвитку професійної освіти й підвищення кваліфікації дорослих активно долучаються професійні спілки Данії [7].

На відмінну від інших країн в Україні згідно із ст 64 Закону України «Про вищу освіту» держава у співпраці з роботодавцями забезпечує створення умов для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, гарантує створення рівних можливостей для вибору місця роботи, виду трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти та суспільних потреб.

З огляду вищесказаного, можемо зробити висновок, що недосконалість законодавчої бази є головною перешкодою у залученні роботодавців до процесу співпраці з навчальним закладом. Таким чином, для включення роботодавців до правовідносин у сфері освіти на позиції зацікавлених учасників освітніх і інноваційних процесів не достатньо норм в Законі України «Про вищу освіту», які не супроводжуються визначеним механізмом реалізації відповідних норм.

На нашу думку продуктивним є варіант прийняття спеціального Закону України «Про залучення роботодавців до підготовки та перепідготовки кадрів, освітніх та наукових процесів», який буде набагато зручнішим для використання та застосування учасниками правовідносин у сфері освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сергій Квіт: Університети – це платформа для розвитку суспільства і конкурентоздатності національної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.mon.gov.ua/ua/actually/39060-sergiy-kvit-universiteti--tse-platforma-dlya-rozvitku-suspilstva-i-konkurentozdatnosti-natsionalnoyi-ekonomiki>

2. Хабермас Ю. Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия / Юрген Хабермас ; пер. с нем. Т.Тягуновой // Социологическое обозрение. – 2008. – Т. 7. – № 1. – С. 3–25.
3. Рабінович П. М. Виявлення соціальної сутності правових і державних явищ – головне завдання юридичної науки / П. М. Рабінович // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 7–13.
4. Тыцкая Я. А. Предмет образовательного права Украины / Я. А. Тыцкая // Право і держава в дослідженнях молодих : науковців : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молод. науковців (м. Одеса, 22–23 березня 2013 р.). – О., 2013. – С. 36–39.
5. Проект Концепції розвитку освіти України протягом 2015–2025 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
6. Карпенко М.М. Перспективи розширення участі роботодавців у розвитку професійної освіти / М.М. Карпенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1417/>
7. Радкевич В.О. Професійна освіта і навчання в Данії / В.О. Радкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/Професійна%20освіта%20i%20навчання%20в%20Данії.pdf>

Я.О. Тыцкая. Работодатели как субъект правоотношений в сфере образования. – Статья.

Аннотация. В данной статье приведен обзор материалов, рассматривающих вопрос привлечения работодателей к правоотношениям в сфере образования, с последующим обобщением и выводами.

Ключевые слова: образовательные правоотношения, теоретико-методологические подходы, особенности образовательных правоотношений, работодатели.

Yana A. Tytskaya. Involving Employers to Educational Law Relations. – Article.

Summary. This article provides an overview of materials that are considering attracting employers to educational law relations, followed by generalizations and conclusions.

Key words: educational law relations, theoretico-methodological approaches, peculiarities of the educational law relations.

УДК 343.9:343.35

Г.Л. Шведова,

кандидат юридичних наук, доцент,

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили,

м. Миколаїв, Україна

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Анотація. Проведено аналіз політичної корупції в Україні, досліджено політичні аспекти породження корупції та політичні засоби протидії їй, визначено політико-кримінологічні аспекти антикорупційної діяльності на сучасному етапі розвитку держави.

Ключові слова: корупція, політика, протидія корупції, антикорупційна діяльність, політична кримінологія.

Політична кримінологія, як окремий напрямок науки кримінології, почала свій розвиток в українській науці не так давно і може створювати широке поле для досліджень сучасних науковців. В українській науковій літературі замало досліджується саме політико-кримінологічний аспект корупції. Здебільшого увага приділяється чи то кримінально-правовому, чи то суто політологічному аспекту. І навіть якщо в назві роботи мова йде про кримінологічний аспект, у змісті досліджується практично кримінально-правова складова, суттєво обмежуючи при цьому предмет дослідження [1, с. 59]. Пов'язаність корупції і політики М.І. Мельник вбачає в тому, що корупція впливає на пі-

дготовку і реалізацію політичних рішень, адже пов'язана із здійсненням публічної влади в усіх сферах суспільного життя, а політика впливає на структуру і динаміку корупції. Отже, корупція не може існувати поза межами влади [2, с. 20].

На думку професора А.І. Долгової корупція може виступати засобом реалізації політичного інтересу, коли влада забезпечує прикриття корупції і дозволяє уникнути кримінальної відповідальності [1, с. 34].

На думку професора О.М. Костенка, корупція як політико-правовий феномен спричиняє певні політичні наслідки і є породженням певних політичних інтересів [3, с. 215]. Тому завданням українського суспільства є знайти цивілізовані методи задоволення політичних потреб. Політичні аспекти корупції вбачаються в тому, що в умовах її системного характеру і надзвичайного поширення державна політика визначається інтересами приватних осіб.

За сучасних умов корупцію в сфері політики можна вважати паралельним державним утворенням тільки в тіньовому його вимірі. Тому чинники, що впливають на політику, обумовлюють спрямованість політичних причин корупційної злочинності та форми антикорупційної політики. Корупцію нерідко використовують просто як зброю в політичній боротьбі за владу. Показовою в цьому питанні, за оцінками Вірджинії Кулудон, є практика антикорупційних компаній, як засобу дискредитації політичних суперників, яка підриває легітимність влади, поглиблює політичну кризу в державі, що вважається характерним для так званої ендемічної корупції, тобто «повного беззаконня» й відповідає за своїми проявами кризовому типу корупції.

За оцінками авторитетних аналітичних служб політична корупція вважається головною причиною політичної кризи в країні і перешкодою для шансу на здійснення внутрішньої модернізації і наближення до європейських стандартів. Визнано, що найбільш вразливими до політичної корупції виявились органи, які мають бути першими у протидії – суди та правоохоронні органи. Поряд з цим висловлюються думки, що політична еліта в Україні не готова сприймати некорумпований стиль політичної поведінки і реальну протидію політичній корупції [4].

Щодо визначення політичної корупції – тут можна взяти за основу наведене міжнародною антикорупційною організацією ТІ в широкому розумінні як «зловживання політичною владою для приватного блага» [4]. Вітчизняний кримінолог Г.В. Маляр розглядає політичну корупцію як політичний злочин у сфері внутрішньої політики і як паралельне державне утворення тільки в тіньовому його вимірі. Корупційна «рента», на думку Г.В. Маляр, в політичному процесі дозволяє її учасникам укріплювати свій власний чи партикулярний політичний вплив [5, с. 49–50].

Коло суб'єктів політичної корупції також певним чином обумовлено особливостями даного виду корупції. Відповідно до них відносять осіб, які беруть участь у політичному процесі, мають або прагнуть набути повноваження приймати або реалізувати політичні рішення та інші особи, які через свої функції можуть вплинути на політичний процес [4]. На підставі таких характеристик суб'єктного кола політичної корупції можна формувати відповідну стратегію протидії саме даному виду корупції, визначити конкретні сфери антикорупційної діяльності та відповідні напрямки. Зокрема, особливість колективних суб'єктів політичної корупції (політичні партії, депутатські фракції) дають підстави звернути на увагу на інші проблеми навколо загального процесу протидії корупції: питання притягнення до відповідальності юридичних осіб за скоєння корупційних правопорушень і застосування до них особливих санкцій, зокрема, заборона діяльності протягом певного часу та інші [6, с. 180].

Особливістю політичної корупції є мотивація у вчиненні таких дій. Такі суб'єкти вдаються до корупційних дій або з метою збагачення або з метою здобуття, збереження або розширення політичної влади. В останньому випадку використовуються такі засоби, як купівля політичної підтримки та лояльності через фаворитизм, клієнталізм, купівлю голосів. Також тут може відбуватись маніпулювання контрольними, наглядовими та правоохоронними інституціями для забезпечення власної безкарності, купівля рішень органів влади [6, с. 181]. Але, поряд з цим, на думку окремих західних дослідників, наявність елемента матеріальної зацікавленості, вимірюваної у грошовому еквіваленті, є

обов'язковим елементом політичної корупції. Також висловлюється думка, що «певні види діянь, які можуть мати ознаки політично корупційних, наприклад, призначення на посади в органах влади представників опозиції з метою стимулювання відповідної політичної сили до підтримки владної команди, можуть бути здійснені в повній відповідності до існуючих правових норм і процедур, хоча їх корупційний зміст може і не приховуватися» [4]. Отже, певні прояви політичної корупції можуть не передбачати юридичної відповідальності, а лише політичну чи моральну, що ускладнює протидію їй.

Більшість вчених виділяють два види політичної корупції: відхилену поведінку, яку поділяють, зокрема, на політичний патронаж, клієнталізм, «покупку голосів» та злочин, до якого відносять підкуп. Політична корупція має свої особливі форми. Так, до проявів політичної корупції, на думку аналітиків Центру Разумкова, можна віднести вихід народних депутатів з політичних сил, за списками яких вони були обрані, і створення ними власних партій. Таким чином, робиться висновок, що значна частина політичних партій в Україні від початку створюється в умовах політичної корупції і для досягнення відповідної мети [4]. Поряд з цим А.О. Сафонов до форм політичної корупції відносить: політичний протекціонізм, політичну спекуляцію, політичну та адміністративну підтримку недержавних підприємств, використання адмінресурсу під час проведення виборчої компанії, підкуп, переслідування опонентів [7, с. 71].

Вважається, що однією із найбільш корумпованих сфер є сфера виборчих компаній, де джерела їх фінансування залишаються невідомими для громадськості, а відповідно – без службових зловживань тут не обійтись з огляду на невисокий рівень зарплат кандидатів та розміри їх грошових вливань у рекламні виборчі компанії, допомогу виборцям. Тут викликає сумніви законність прибутків таких кандидатів або сумлінне виконання ними своїх обов'язків на майбутній виборній посаді з огляду можливого лобювання окремих приватних інтересів як «подяка» за спонсорську допомогу на виборах власнику такої допомоги. Клієнтські відносини в окремих випадках, зокрема, в Південній Кореї, стали достатнім ґрунтом для поширення різних моделей корупційних відносин між представниками влади та бізнесовими колами. Зокрема, за надання привілеїв бізнесовим елітам керівники сучасної Південної Кореї отримували від них фінансову підтримку свого політичного режиму [8, с. 152]. Аналізуючи характер політичної діяльності в Україні, можна зробити висновок, що такі тенденції цілком притаманні й сучасним формам політичних відносин в нашій державі.

Цікавим в даному аспекті буде досвід Південної Кореї в напрямку легалізації платежів політичним партіям від приватних осіб, які розподілялись між партіями Центральною виборчою комісією і оприлюднювались [8, с. 157]. Незважаючи на недостатню ефективність відповідних норм, регламентованих Законом про політичні внески, його положення могли б стати нормативним підґрунтям для легалізації порядку фінансування політичних партій в Україні.

Реалізація задекларованих антикорупційних стратегій зусиллями провідних політичних інститутів і залучення їх до здійснення загальнодержавної антикорупційної політики через свої представництва на місцях дасть змогу отримати більш ефективні результати антикорупційної діяльності по всій країні в цілому. Призначення і роль політичних партій у житті суспільства дозволяє переконатися у необхідності їх залучення до даного процесу. Адже, реалізуючи антикорупційні ініціативи через своїх представників у владі, політичні партії мають всі необхідні важелі впливу на здійснення політичного курсу держави в цій сфері, в першу чергу, через законотворчу діяльність, засоби поширення інформації і впливу на громадську думку. Однією з основних функцій політичної партії, з огляду свого призначення, визнано забезпечення необхідного зв'язку між тими, хто здійснює політичне керівництво та всіма іншими громадянами. І такий зв'язок має стати провідником реалізації антикорупційної політики в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / Анатолий Петрович Закалюк. – у 3 кн. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.

2. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії / Микола Іванович Мельник. – К., 2004. – 400 с.
3. Костенко О.М. Культура і закон у протидії злу / Олександр Миколайович Костенко – Київ: Атіка, 2008. – 352 с.
4. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD111_ukr1.pdf. – 24.03.2016 р
5. Маляр Г.В. Політична злочинність як кримінологічна проблема (загальнотеоретичні положення): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ганна Василівна Маляр. – К.: Київський міжнародний університет, 2009. – 216 с.
6. Коновалов А.В. Перспективы реализации политической ответственности в антикоррупционном законодательстве / А.В. Коновалов // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты. Межведомственный научный сборник. – Т. 2(40). – М., 2010. – С. 175–185.
7. Сафоненко А.О. Антикорупційна політика в умовах трансформації українського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук: 23.00.02 / Андрій Олександрович Сафоненко. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2004. – 186 с.
8. Кім Д. Клієнтелізм і корупція у Південній Кореї / Д. Кім // Політична корупція перехідної доби [пер. з англ. за ред. С. Коткіна та А. Шайо]. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 152–168.

А.Л. Шведова. Политическая коррупция как проблема политической криминологии. – Статья.

Аннотация. Проведён анализ политической коррупции в Украине, исследуются политические аспекты возникновения коррупции и политические средства противодействия ей, определены политико-криминологические аспекты антикоррупционной деятельности на современном этапе развития государства.

Ключевые слова: коррупция, политика, противодействие коррупции, антикоррупционная деятельность, политическая криминология.

Hanna L. Shvedova. The Political Corruption as a Problem of the Political Criminology. – Article.

Summary. In this article the author analyzed the political corruption in Ukraine and researched the different political aspects of the corruption's rise and the corruption's criminality rise and the political facilities of counteraion to it, the political and criminological aspects of the anti-corrupt activity at the modern stage of state's development are determine.

Key words: corruption, policy, the corruption's interaction, the anti-corrupt activity, political criminology.

Розділ 2
Філософія
та соціально-гуманітарні науки

CONNECTING OR DISCONNECTING EUROPE? OPENING SCIENTIFIC ARGUMENT AND EXPLORING HYPOTHESIZED NEW REGIONALISM CYCLE: REGIONALIZATION-COMPETITION-POLITICAL POLARIZATION-DESTABILIZATION

***Summary.** The article is based on game theory, on regional approach to economic development and grounded on regional development theory, neo-institutional theory and neoclassical economic theory. The quantitative model that was generated is based on comparative study, case study and qualitative approach. The problem is the circular nature of new regionalism: regionalism is being followed by regionalization, competition and polarization, that can destabilize political apparatus of any organized structure.*

***Key words:** regionalism, regionalization, polarization, destabilization, economy, demography*

Introduction:

Conceptualization: The primary purpose of this interdisciplinary research is to argue that major political and economic changes have altered the relationships among various layers (horizontal and vertical vectors of adjustment) of the regional system and that these changes have had different effects in the institutional, functional and instrumental spheres of life. Political and economic international relations are in the continuous process of strong vertical reorganization, in which the priority is being shifted downward from the national level. Continental and currently also transcontinental regionalism, although both remain controversial and complicated in their nature became an inescapable feature, and in some cases even an inspiration for modern international relations. Geography, history and culture, but above all specific demographic features are deciding certain political and economic trends, requiring close attention of scholars and proper analysis.

The attention is the bigger the more criticized is an advance of globalization and transcontinental economic integration. The proclaimed cost-cutting transformation of global market becomes more and more deformed in the times of economy crisis, especially in fragile economies of emerging markets and those with structural problems. The performance of self-established global governance remains doubtful, and in contrast to such unimpressive progress the regional initiatives seem to prevail and develop in rapid speed as the rise of multi-polarity continuous. The regional multi-polarity however is not giving yet any answers about probable vector of development, and especially not about the anticipated transformation of politics and policies into polity.

The new regional divisions of multi-polarity have two main cross-cutting aspects, that can impose the required sustainability: financial and political endurance of regions, which are both being a result of multi-puzzled and multileveled game of interdependency in unitary, regionalized and in federal states of Europe [1].

New regionalism is playing an important role in reshaping structural order in Europe. It can do both: bring comfort in a daily struggle on a bumpy road towards political and economic integration but also endanger political balance by questioning hierarchy of existing institutions and change economic profile of regions by introducing high level of competition and competitiveness: **1.** Regionalism (bottom up) can be a specific response to the democracy deficit of the EU and to the crisis of nation-states (i. a. widening participation in democratic procedures). **2.** Region has greater ability than a nation-state (no blocking agent of nation-state's 'xenophobic' nature) to redefine for any higher political purpose the shape of cultural, social

and political structure, hence it can accelerate integration processes. **3.** Regionalism as a model of integration can neutralize so-called paradox of choice (EU officials also partaking in national elections can't act against the national interest). Representatives chosen in the electoral process in the Member states are obliged to represent the national interest and held accountable for any 'doubtful' political decision on supranational level. **4.** Ultra-heterogeneous environment of regionalization (different stages of political and economic development) makes any universal forms of participation absolutely impossible and the natural consequence of the drastic difference at the beginning of the process is the unpredictable difference at the end of the day. **5.** No guarantee of stability (new regionalism is mostly motivated by profit). Regionalism is NOT altruistic and the consequences CAN be dramatic. Regions can't be bound in pursuing cooperation by anything but an efficiency factor and will pre-select the partners. In the effect the core-peripheries division and dependency structure will grow together with important 'side effect' of economic migration. **6.** The possible formation of interdependent hierarchical system. Regional structural diversity can create the channels of formalization and further expanding of institutional inequality. **7.** Regionalization could increase the strive for local empowerment. Centrifugal process can result in the birth of bottom-up social movements, calling for secession, or at least gradual deepening of political autonomy [2].

The general research questions: The process of regionalization can be viewed from several economic perspectives, but they often concentrate on how to better stimulate and address development of regions. It is important to note a methodological dispute, that puts stress on eight fundamental questions: Does the system of subsidizing and refinancing thy needy favor the development of the whole cohesive economic structure or only improve the condition of the beneficiary regions and by weakening the natural competition within the economic organism hurt the skilled ones? Does enlarged economic ability of strongly subsidized regions reduce the natural competitiveness and impair the development of the 'global' system? Does the regional policy (short term vs. long term equalizing policy of regional development) and implementation of top-down stabilization mechanism cocktails result in the divergence or convergence of the peripheries? Is the balanced regional development more or less effective than the polarized system from the 'global' perspective? Does the polarization result in creation of highly dependent or interdependent economic system? Does the economic migration (long term and short term mobility) caused by polarization of economic market result in stabilizing or destabilizing (increase labor effectiveness in host regions vs. i. a. potential housing market crash in less developed regions) the 'global' economic organism? Does the economic migration result in deepening polarization and economic inequity? Does the economic migration effect positively or negatively (top-down spatial solutions for emerging social problems) the political balance and social equilibrium in regions?

The neoclassical theory claims that the priorities of equality and efficiency remain in strong opposition and can't be achieved simultaneously in one economic organism, but it is important to note, that the dispute in that particular area remains inspired by many partially contradicting approaches (endogenous development vs. exogenous development, polarization vs. balanced development). According to some figures from Eurostat the European (urban) regions are economically converging, flattening out income across the continent. What seems interesting, this greater equity of income distribution does not come at the cost of economic growth. The proverbial economic pie both got split more equally and apparently grew in recent years bigger. However what still remains unknown is if the same figures can be maintained if the financial resources of European regional policy will dry out.

The process of regionalization can be viewed from several political perspectives, that mostly concentrate on effectiveness of the political process in balancing sociological and structural challenges of incoherency and historical differences of regions. The methodological dispute differentiates most crucial platforms of explanatory approach by formulating five fundamental questions: Can the heterogeneous nature of regionalism that determines the 'imprinted' lack of structural (vertical and horizontal) and sociological stability be properly maintained by hierarchical political agendas? Can the dynamic nature of regionalism (heterogeneous political actors) be put in one-speed political mainstream of 'regional' development? Can the regions be politically and economically adjusted to fit the frames of institutionalized pro-

cess of regionalization? Can the process be effectively legitimized concerning the low politicization of institutionalized form of regionalization? Can the inevitable result of the low-politicized and interdependent nature of regionalization - the enhancement of informal mechanism in decision making process (low factor of social control) be neutralized by constructivist political discourse and deliberation?

Regionalism is characterized by a high degree of unpredictability. It determines the formation of unorthodox cooperation and corporative mechanisms and procedures, institutionalizing the progressive divergence of potential economic and political players. The result is a scene of rivalry, a hybrid mechanism of networks and behaviors of varying degrees of politicization and formalization and high degree of participation of the economic factor enhancing the competitiveness [3].

But it is important to note, that although strong economic and political competition is decisively influencing the pace of regionalization by deepening differentiation and disparity of all players participating in it, it is also strengthening the level of interdependency. And the interdependent system remains an efficient tool in building a functional network of cooperation and is being perceived by many scholars as a political guarantor of its duration by enforcing procedural and formal stabilization and development of cohesive methods of communications.

Methodological approach and hypothesis: The interdisciplinary project requires the cross-cutting approach deriving from various scientific sub-disciplines of social science such as: political science, economics, sociology, cultural and ethnic studies, area studies; sub-disciplines of formal science: statistics and system sciences and sub-disciplines of professions and applied sciences: family and consumer science, public administration, law and business. The study is based on interdisciplinary application of game theory and on regional approach to economic and political development and grounded strongly on regional development theory, neo-institutional theory and neoclassical economic theory. The quantitative model that will be generated is based on comparative study, case study and qualitative approach. In general the project consists of four major sections:

1. Research into political regionalism and regional economic development theories. This includes the development of a comprehensive definition of new regionalism and a review of research into approaches to economic regional development and political top-down regionalization.

2. Exploring 'practical' dimension of political and economic regionalism by conducting research on social, political and economic developments in European regions.

3. Precisely defining the extend of the structural change and vectors of regionalism (divergence-convergence-polarization-balanced development) in European regions by analyzing interregional and trans-regional economic transfers (degree of polarization) and directions of cross-cutting trans-regional economic migration (dynamic process of polarization).

4. Developing of a applicable economic and political theories-driven quantitative model of regionalization. Quantitative and qualitative research on political and economic processes mirrored by labor migration and economic mobility will deliver hard data concerning potentials, speeds, vectors and political challenges for regionalization in Europe. The model will be presented in form of a game theory driven search engine, verifying (input) given data and delivering (output) the prognosis of the most probable development scenarios and projecting the plausible economic and political threats and chances of regionalism.

By focusing on the labor mobility as on indicator for economic polarization, the process of regionalization can be assessed in its dynamic nature and more 'realistic' dimension. It is also important to note, that, by using a combination of staff surveys, interviews (migration, regional and individual economic activity), and in-depth case studies (regional political and economic institutions) it will be possible to understand the non-quantifiable factors that contribute to broad problem of regional development.

Discussion:

After carefully assessing the impact of indicated theoretical approach (section 1) the followed working hypothesis shall be verified in a process of analysis and synthesis (section 2,3,4):

Hypothesis 1: *A sustainable growth of centrifugal tendencies in Europe is by redefining political identity shifting vertical and horizontal vectors of political balance both in nation state and in the EU*

and by increasing perception of regional autonomy enhancing competitive behavior in regional economy. Regional growth depends on regional, national and international factors, so the effective economic growth model must take all these indicators into account. Regional economic development is strongly connected with political regionalism. It is an environment where comprehensive regional strategy encourages innovation and supports the region's industrial clusters, and promotes high employment figures. In the times of economic crisis and limited development subsidies for the transformation of peripheries and distressed regions, the efficient political management seems to be the key to successful regionalization. Such management requires a comprehensive partnership between local economic and political leadership and creation of effective vertical and horizontal communication system. The network can only be efficient when all parties are implementing solutions necessary for regional development to succeed.

The complicated mosaic of politics, national identity and space is instrumented by the growing tension between centripetal and centrifugal tendencies. Orthodox endogenous political tendencies (regionalism) are being strongly influenced by processes of globalization, Europeanization and economic interdependence, but also are being confronted with newly emerging phenomena like 'new' regionalism [4] and ethno-nationalism; de-territorialisation is being confronted in reciprocal relationship with ethno-territorialism [5], and socio-political identity is becoming key factor in determining economy (globalization vs. regional development) and politics (particularization vs. universalization).

The bottom-up character of regionalism should clearly be distinguished from traditional processes of top-down regional policy. The off-balance position of new regionalism in Europe is to be blamed on the fact that it is not always clear if regionalism means purely institutional top-down regionalization or more political and identity-based bottom-up, constructivism-touched phenomena [6]. In such case, the problem of new regionalism is the proper translation of the social into the political, just to mention popular constructivists-deliberative perspective, in which "participation" is a category of translating people's projects into political spaces – society becomes political when it articulates itself and seeks proper representation.

But going beyond the nation state's "old political societies" and following the process of building a regional society can also increase (to moderate degree) danger of political disintegration of statehood's mechanisms and danger of putting Europe and European regions of today at a critical juncture where, without considering specific presentational mechanisms and proper symbolisms [7], it would be difficult to even conceptualize the integration of newly forged local communities. Such integration becomes also more complicated, when the inevitable question of the legitimation of regional institutions arises.

Every aspect of institutionalization, whether it is a question of social, economic or political order has its special context and is being embedded in symbolic frames. Those frames build a space, a cognitive macrocosm, in which different institutions are being procedurally explained, ordered, integrated and (also normatively) legitimize in an encompassing sense. The process of legalizing and converting institutions into one political organism comes with a prize of inevitable adjustment. The prize seems to be extremely high, only considering multi-polarity of regions and different stages of regionalization process in Europe. Any considerable adjustment patch-work can also be particularly difficult due to ongoing political and social changes or changes in socialization on the regional level, so the mentioned symbolic universe for regionalism as a common concept becomes problematic and consequently the created local representation of regional institutions might become unstable and even questioned if not efficient as expected – it is important to note, that the specific dual relation between people and regional institutions is based on concept, in which the representative is being perceived by the represented as a proper and efficient tool of making-things-done rather than the mutual understanding of structural order that is embodied by those institutions.

Regional representation is not limited to the formal organizational structures performing duties in politics and economy and defining and articulating the lead values. It must be perceived as informal and complex system of involvement and interdependency, that is lacking in symbols and universal patterns of political behavior but is including neoclassical competition-driven behavior and competitiveness as key features of horizontal and vertical relations.

Searching for conceptual tools relevant in dealing with regionalization as a phenomenon related to bottom-up process of bulking political self-awareness in Europe the neoclassical theory seems to be adequate for one important reason: the overwhelming advantage of rational (economic) behavior in new regionalism in contrast to hard-to-specify and complex emotional explanatory mechanism of constructivist approach. A horizontal reorganization in Europe is characterized by the way how various subnational and regional units develop networks that cross and overlap territorial boundaries. This constructivist approach is to perceive regional processes as a tool arranging the political coherence of the region and the resistance to globalization. Regionness [8] is strengthened (theory of externalities) by the inside-out effects of political, economic and cultural processes that establish new boundaries of regions through spillover effect and flexible and dynamic emulation.

New regionalism is much more than just institutional representation of regional interests. It is based on historical and cultural 'heritage', so in order to be effective it has to be institutionally organized in policy-making system. Legitimizing regions in a process of strengthening the political and economic self-awareness involves two main categories: space-time and territory-history. The discursive composition of a region equals the necessity to construct an individual space-in-time territorial entity (parallel concepts of territorialisation and temporalisation) [9]. The need for effectiveness requires finding conceptual connection between discursive form, economic activity and individualism (autonomy) and, *last but not least* distinctive regional identity (experience as a combination of common past and noting differences between regions). Successful combination of those three elements can legitimize the concept of regional individual entity (inside and outside directed arrows of interests) and set foundation for stable and safe regional governance (common political expectations of interdependent future) [10].

Regional societies have become increasingly pluralistic. They use different symbolic universes and are very competitive. The evolution is evident, and clearly visible in the way that business bottom-up initiatives play in the institutionalization of regional economic cooperatives. The combination of political plurality and economic freedoms affects the behavioral pattern and changes the institutional structure of political order. It seems that economic regionalization depends on both political decisions made by regional institutions (on formal and informal basis) and following locational decisions made by private sector (often stimulated by incentives granted by host). In order to maintain the appropriate level of competitiveness the regional governance must stimulate the network of cooperation and political participation securing required level of efficiency. However strongly differentiated European regions remain incapable to equally take part in this game of touch. In fact, expansion of regional economy has been often manifested in the rapid rise of economic pivot regions and of capital-intensive metropolises supporting local enterprising spirit.

Hypothesis 2: ***The strong competition leads to polarization of the economy in regions and between regions and increased labor migration. The mobility (both inflow and outflow) effects the political environment in regions by challenging the social and economic equilibrium. Migration is one of tangible indicators of the process of regionalization.*** Many scholars support the opinion that sustainable differences in regional economic growth rates can depend on a combination of local (political and economic) conditions and their linkages (or lack of it) to the global economy. That could mean, that state and regional government can only stimulate the development but not secure the efficiency of the end-project. That alone depends on combination of local resources, transnational capital, and public-private cross-cutting relations. The combination of regional specialization and economic growth of free European trade space together with specific endogenous factors help to expand the investments securing the rapid increase of regional economy. Lower transaction costs are determining the relocation of production within and between regions. The inevitable result is deepening rift between center and periphery that changes only when economic need integrates new regions with the center. Inward and outward trade linkages and spillover effect force the economy to agglomerate to areas with similar pattern of production, regardless of the intensity of existing trade connections.

Regional economies are based on efficiency factor far more than national ones (regional policies, subsidiary and stimulatory mechanisms) and connected to one another often across national borders, building clusters of activities, in which economic actors operate in territorial and functional spaces bonding characteristics of the global and regional systems. The centers of regional economic development are being organized by horizontal interdependencies between key actors and through hierarchical patterns. They are based more on non-standardized and unique new technologies, requiring the agglomeration of producers and distributors to agreeable places. They potentially strengthen the polarization between the regions weakening peripheries in result. Single market and economic freedoms guaranteed by European treaties are enabling the rapid spurt of economic migration. In opinion of many scholars, the degree of polarization can be measured to some point by the outflow of labor force from peripheries and consequent inflow into the centers of regional economy.

The problem of labor market mobility in Europe has been widely discussed in recent years [11]. Theoretically there are many potential gains from both geographic and job mobility. Important gains might be derived from the relocation of labor from regions with a sustainable surplus of workers to locations with labor shortages, but also from allocation of labor to more productive regions (productivity growth and patterns of efficiency). However, potentially crucial effect of migration (as migrants are often over-represented in low-income jobs) could be the inevitable competition with residents that would depress earnings and exacerbate inequalities [12].

According to general and partial equilibrium model for the world economy, the economic effect of regionalization and opening markets can be of positive nature, but it can be determined also by negative effects of regional labor mobility (i.a. inflow of non-skilled workers) and in result lead to a reduction of the GDP per capita. Labor mobility could, however, help flatten out variance in economic disturbances. Even if labor were able to relocate itself according to the market's needs, assets and infrastructures that the labor uses are not all flexible. Large and sudden (because mobility implies a fast speed of change) fluxes in labor's location would be likely to destabilize regions losing an important share of labor and could potentially be more destabilizing than stabilizing [13]. In the EU context, labor mobility between Member states is limited due in part to the many languages of the EU that would often not be the case considering the trans-regional mobility.

Besides the economic effects, the cultural effects of large scale migration within regions and between the regions can be of a substantial nature - the challenging nature of the migration problem in Europe is caused by the fact that it is NOT only an economic matter, but also a matter affecting very basic social and political conditions of regions.

Intentions to relocate are very strongly embedded in decision-making hierarchy that contains a plurality of competing considerations. It is important to note, that migration intentions must be balanced with diverse and diverging psychological, social, political and economic costs. In order to properly understand the diffusion directions of migration and subsequently to perceive the dynamics of regional polarization researchers must investigate the main factors influencing the process of migration: the micro and macro determinants of regional mobility.

A need for an economic self-improvement (recognizable earnings growth in the host country) is the strongest micro determinant of the choice to migrate. Indicated by scholars pull factors include such elements as employment opportunity, expected wage, social security benefits (welfare magnet), availability of affordable living space in the host country and accessibility of social networks (transferability of social capital to incoming migrants). Migration decision is often related to interpersonal issues such as separation from one's partner, or from relatives, and to personal experience potentially increasing the mobility. It can also be a household decision, in which case the migration is only rationally explainable when utility increase of some of the household members exceed the utility decrease of others and when, according to the risk assessment patterns a possibility to balance a chance to maximize income with a risk of employment is real.

A significant number of social and economic macro determinants can influence the decision to migrate. Indicated by scholars push factors include such elements as: the current labor market situation in the home region, no or bad employment opportunities, excessive taxation and other fiscal burdens, low and irregular income and more generally a low level of wealth mirrored in low GDP. It must be also noted that the relationship of the GDP and migration is not direct and linear and needs more attention: it requires some labor skills and financial possibilities of the potential migrant to successfully relocate. In the effect migrants are mostly representing the low or moderate, but the lowest income cohort (inverted U-shape model).

Different region equals different employment opportunity and often also different income generating process. For highly skilled workers a different income expectations for similar positions held in home and receiving region can play a decisive role as an mobility incentive. It can have largely positive effect in self-selection process, if the wage distribution in the host region is more unequal than in the home region, and negative one, if the income dispersion in the home region is larger. It is important to note that such differences in inequality and differences in average income in host regions are being perceived by low-income workers as a strong scare-off factor.

Due to the financial and economic crises the labor market in Europe has become a central element of both integration and regional policies and politics. The direct correlation between migration and regionalism and their impact on the regional economy is still under debate in Europe [14]. The debate is strongly politicized and still requires scientific approach. The central question of research remains: how these changing conditions (i.a., dynamic nature of polarized economy but also varying regulations towards migration and specifically dynamic regulations explaining how the migrants might enter and operate in the labor market in regions/states) can be put in the frames of systematic comparative study and how to measure the economic impact of migration on the autochthonous population and regional economy. For now, such influence can be only partially measured by the analysis of the wage level development, increase/decrease of job opportunities, unemployment rates and competitiveness. The full impact of migration on the economic systems, on tax revenues of the state/region, etc. can only be estimated but not properly evaluated. The reasons for that are: the uncertainty of how sustainable the number of migrating population is (increase/decrease scale) [15], how the rapidly changing demographic conditions effect both the market (especially import and export), and productivity and consumption levels of the region.

The impact of migration on trans-regional import and export levels can throw a light on the polarization problem. The constantly changing consumption and trade patterns requiring innovative investments, and especially growing capacity of both tradable and non-tradable sectors in centers of development are causing a deepening disproportion in economic potential between metropolises and peripheries. What seems obvious for many scholars is that migrants do contribute to economic growth of a host region as long as they are highly qualified (brain gain effect) and recruited for the expanding sectors of the economies and do not interfere with the social system to much, in which case they might become a liability for a state/region political system [16]. From that perspective cohorts typically affected by migration are the less-educated natives or the earlier migrant population. From the drained region perspective, migration of the same highly educated employees is adding to the polarization of the economy by causing a “brain drain” effect [17] in less developed peripheries (it is important to note, that according to some scholars, regardless of the real scope of labor mobility, it would hardly be politically acceptable that economically-performing regions drain the best workers out of the less-performing regions). There is also little evidence that migrating cohorts entering new economic market can achieve full convergence to native levels in matters of employment and earnings. That is most unlikely considering the required assimilation skills, given heterogeneity and existing sociological limitations. The assimilation is even less predictable for people migrating for non-economic reasons (members of family, relatives). In the effect the migrating population will hardly achieve the average level of productivity unless the native population significantly decline and the migration cohorts will be rewarded with noteworthy economic, social or political incentive.

The correlation between wage and assimilation is evident, same as correlation between migration and politics. Strong polarization and increased migration can not only damage the fragile regional political and economic order, but by inspiring the network of interdependent entities influence the formation of organism of strong vertical and horizontal political dependency.

Conclusion and estimated project effects: This research will provide both scholars and decision makers a scientific model and applicable tool, with which to study actual development trends of regionalization and assess potential risks deriving from the political and economic spatial reconstruction. Additionally, the theoretical framework could be applied to actually facilitate discussions concerning regionalism in its 'practical' dimension. The proposed model is required in order to highlight the optimization-oriented nature of the regionalization at its inception. It can also serve as a comprehensive informational program for local economic and political organizations on the importance of regional transformation and its possible impact on political and economic development. The direct goal (short term effect) of the proposal is to achieve a definitional progress in explaining the new regionalism in Europe as political and economic phenomenon and by closely analyzing the processes of economic transfers and especially by conducting study on trans-regional migration to design a prognostic model for political regionalism trends and possible economic diffusions in regions. The secondary goal (long term effect) is to transfer the unique data gathered in process of conducted interviews, and in-depth case studies on migration into the model of mobility for Europe. The model can find broad use in strategic conceptualization and in finding political answers to economic and sociological challenges of regionalization. Further research can be done to expand the roster of evolutionary mechanisms and to further define the impact of the regionalization mechanisms on a higher number of regional and local participants.

The problem of regionalization is well addressed, documented and thoroughly analyzed by many significant scholars. What is rare is a holistic attempt to put all the little pieces of puzzle together and combine the driving factors specific to different scientific disciplines of politic, economy and sociology that are influencing the diffusion of regionalism in Europe. What is missing is an interdisciplinary model of diffusion operating on hard economic, soft political and *last but not least* hard demographic data. A creative concept, reaching out for patterns defining the nature of the change and ordering the complex of political and economic behaviors of cohorts. Finding the mechanism of evolution can result in ability to project the structural adjustment processes within the political organism, answering political priorities and properly locating the emerging trends (centrifugal vs centripetal tendencies).

The problem of regionalization is complicated for the nature of regional (economic & political) behavior lacks of rigid structural norms and well embedded paradigms. However the scope of the problem of regionalization is of the local, national and global nature, the transformation of European substructures calls for special attention considering the dynamics of political and economic redefinition of the continent. Changing and unpredictable dynamics of regionalization is one of the key challenges of Europeanization and EU-ization, especially considering potentially deepening economic polarization and increased trans-regional migration. However the initial analysis of short-term effect of new regionalism circle indicate a rather low-to-moderate impact of its features upon politics and economy, the long term effect considering the intensifying, multiplying and accumulating effect of migration (i. a. demand/supply ratio) can hardly be overestimated and must undergo proper investigation.

REFERENCES

1. See more: A. Benz, Combined Modes of Governance in EU Policymaking, I. Tömmel, A. Verdun (ed.), Innovative Governance in the European Union. The Politics of Multilevel and Policy-making, Boulder 2008, pp. 27–44.
2. See also: P. Haslinger, Nationalismus und Regionalismus – Konflikt oder Koexistenz?, P. Ther, H. Sundhaussen, (ed.) Regionale Bewegungen und Regionalismen in europäischen Zwischenräumen seit der Mitte des 19. Jahrhunderts, Marburg 2003.

3. See also: A. Benz, D. Fürst, Erfolgsbedingungen für Regional Governance, B. Adamaschek, M. Pröhl (ed.), Regionen erfolgreich steuern Regional Governance – von der kommunalen zur regionalen Strategie, Gütersloh 2003. pp. 190–192
4. W.M. Downs, Regionalism in the EU: Key concepts and project overview, Journal of European Integration, Vol. 24, No. 3/2002, pp 171–173.
5. R. Wodak, G. Weiss, Gilbert, Visions, Ideologies and Utopias in the Discursive Construction of European Identities: Organizing, Representing and Legitimizing Europe, M. Pütz, J. Neff-van Aertselaer, T. van Dijk (Ed.), Communicating Ideologies. Multidisciplinary Perspectives on Language, Discourse, and Social Practice. Frankfurt a. M. 2004, pp. 232–234.
6. S. Bartolini, Political Representation in Loosely Bounded Territories. Between Europe and the Nation-State. Robert Schumann Center Discussion Paper. Florence, 1999
7. E. Voegelin, The New Science of Politics. An Introduction. Chicago 1987, pp. 39–41
8. B. Hettne, Globalization and the New Regionalism: The Second Great Transformation, Globalism and the New Regionalism, B. Hettne, A. Sapir, O. Sunkel (ed.) New York: St. Martin's Press.
9. G. Weiss, Searching for Europe. The problem of legitimisation and representation in recent political speeches on Europe. Journal of Language and Politics, 1/1.
10. Further analysis concerning common regional security concept see also: C. Kupchan, Regionalism Versus Multilateralism: Analytical Notes, J. De Meleo, A. Panagariya (ed.), New Dimensions in Regional integration, New York 1993; C. Kupchan, Regionalizing Europe's Security: The Case for a New Mitteleuropa, E. D. Mansfield, H. V. Milner (ed.) The Political Economy of Regionalism, New York: Columbia University Press 1997.
11. See: T. Boeri, H. Brücker, The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States, Brussels: European Commission, 2000.
12. See interesting remarks about immigrants in Ireland made by: A. Barrett, Y. McCarthy, Immigrants in a Booming Economy: Analysing their Earnings and Welfare Dependence, Labour, 21(4-5) 2007, pp. 789–808
13. The popular “brain drain effect” is being largely described and analysed in: M. Kupiszewski, J. Bijak, The Impact of the EU Enlargement on the Polish Labor Market, Paper presented at Second IZA Migration Workshop: EU Enlargement and the Labour Markets, Bonn 7-8 September 2007.
14. See also: J.D. Angrist, A.D. Kugler, Protective or Counter-Protective? Labour Market Institutions and the Effect of Immigration on EU Natives, The Economic Journal, 113/2003, F302–F331.
15. Many scholars emphasize the circular nature of labor migration. See also: K. Igllicka, The Impact of the EU Enlargement on Migratory Movements in Poland, Center for International Relations, Warsaw, Report No. 12/05, 2005. Some on the other hand predict the sustainable increase of long term labor migrants: P. Kaczmarczyk, M. Okólski, Economic Impacts of Migration on Poland and the Baltic states, Fafo paper 2008:01/2008;
16. Further analysis: World Bank, International Migration, Remittances and the Brain Drain, World Bank 2006; World Bank, Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union, World Bank 2007.
17. See also: G.J. Borjas, Immigration in the High-Skill Labor Markets: The Impact of Foreign Students on the Earnings of Doctorates, National Bureau of Economic Research, Working Paper, No. 12085/2006.

Рафал Бянда, Головний представник в Європі і повноважний Інституту прикладних наук і технологій Вирджинії, Маямі, Флорида. **Об'єднання або роз'єднання в Європі? Відкриваючи наукову дискусію і вивчаючи передбачуваний новий регіоналістський цикл: регіоналізація–суперництво–політична поляризація–дестабілізація. – Стаття.**

Анотація. Стаття заснована на теорії ігор, на регіональному підході до економічного розвитку і ґрунтується на регіональній теорії розвитку, неоінституціональній теорії і неокласичній економічній теорії. Сформована в статті кількісна модель, ґрунтується на порівняльному, казуїстичному і якісному підходах. Проблема статті полягає в круговому характері нового регіоналізму: за регіоналізмом в даний час наступає регіоналізація, конкуренція і поляризація, що може призвести до дестабілізації політичного апарату будь-якої організованої структури.

Ключові слова: регіоналізм, регіоналізація, поляризація, дестабілізація, економіка, демографія.

Рафал Бянда, Главный представитель в Европе и уполномоченный Института прикладных наук и технологий Вирджинии, Маями, Флорида. **Объединяющаяся или разъединяющаяся Европа? Открывая**

научную дискуссию и изучая предполагаемый новый регионалистский цикл: регионализация-соперничество-политическая поляризация-дестабилизация. – Статья.

Аннотация. Статья основана на теории игр, на региональном подходе к экономическому развитию и основывается на региональной теории развития, неинституциональной теории и неоклассической экономической теории. Сформированная в статье количественная модель, основывается на сравнительном, казуистическом и качественном подходах. Проблема статьи состоит в круговом характере нового регионализма: за регионализмом в настоящее время следует регионализация, конкуренция и поляризация, что может привести к дестабилизации политического аппарата любой организованной структуры.

Ключевые слова: регионализм, регионализация, поляризация, дестабилизация, экономика, демография.

УДК 378.2

С.В. Бобрышов,

доктор педагогических наук, профессор,
ГБОУ ВО "Ставропольский государственный педагогический институт",
г. Ставрополь, Российская Федерация

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН И ПРОДУКТ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНОЙ СРЕДЫ ВУЗА

Аннотация. В статье рассматриваются основы современного понимания профессионального педагогического образования как социального и педагогического феномена. Показывается детерминационное влияние специфической среды педагогического вуза на организацию процесса подготовки будущего педагога. Определен комплекс значимых характеристик педагогического вуза в региональном контексте его деятельности.

Ключевые слова: педагогическое образование, педагогический вуз, учитель, профессионально-ценностное сознание, профессиональная деятельность, профессиональные отношения, научно-исследовательская деятельность, регионализация образования.

Последние документы министерства образования и науки РФ свидетельствуют, что одним из ведущих направлений реализуемого сегодня процесса реформирования профессионального образования выступает приведение его в соответствие с современной социокультурной, экономической, правовой и политической ситуацией, взаимосвязано проявляющейся как в общероссийском, так и региональном контекстах. Понимание нюансов этого процесса принципиально важно в отношении педагогического образования, так как именно профессия педагога (профессиональная модель личности учителя, модель педагогической деятельности и др.), да и любой вуз, осуществляющий подготовку педагогов, как социальный институт, как дидактическая и воспитательная системы в наибольшей степени испытывают деформации и потрясения от изменений и неопределенностей в трактовках общих смыслов и предназначения образования в обществе, требуют максимального учета регионального контекста, представляющего как синтез специфических факторов и потенциалов региона.

Соответственно представляется целесообразным рассмотреть современные ведущие смыслы педагогического образования, уточнить ценностно-смысловую и технологическую архитектуру вуза, осуществляющего подготовку будущих педагогов, определить комплекс значимых характеристик педагогического вуза в региональном контексте его деятельности

Известно, что любое профессиональное образование призвано во взаимосвязи решать, как минимум, три базовые задачи:

1) обеспечивать общее развитие личности будущего специалиста в соответствии с цивилизационным профилем общества, в котором этому специалисту придется работать (формирование общей культуры личности как синтеза нравственной, политической, эстетической, экономической, правовой, творческой, физической, интеллектуальной, психорегулятивной и др. культур; формирование внутренней мотивации к непрерывному личностному развитию, предоставление возможностей для этого развития);

2) обеспечивать профессиональное развитие личности в аспекте соответствия лучшим канонам профессии через механизмы и факторы профессиональной социализации, организуемой вузом (формирование профессионального сознания и высокой профессиональной культуры, развитие личностных качеств и компетентностей, свидетельствующих о готовности к профессиональной деятельности, предоставление возможностей действенной апробации этих компетентностей);

3) обеспечивать устойчивое развитие соответствующей отрасли народного хозяйства через снабжение её профессиональными кадрами, генерирование и обогащение философии профессии, а также реализацию преемственности между трудовыми поколениями в понимании сути, ценности, предназначении соответствующего профессионального труда.

Но это все в идеале. На практике же, в зависимости от понимания обществом, правящими структурами, самим педагогическим сообществом сущности института образования, его места в развитии общества и государства, а соответственно – понимания специфики педагогической деятельности и, в целом, профессии педагога, можно зафиксировать два принципиально отличающихся друг от друга подхода к постулированию смыслов, цели и миссии образования.

Первый (набирающий сегодня силу благодаря поддержки властью и уже получивший свое необходимое организационно-правовое оформление в российском законодательстве) – образование является одной из услуг, пусть архиважной, но все же услуг (функция услуги – научить граждан в определенном объеме читать, писать, считать, более или менее грамотно осуществлять определенные виды деятельности, предполагая на выходе так называемого «человека умелого», полезного для общества, по сути, способного, в первую очередь, качественно обслужить общество и государство), которую государство оказывает своему народу через создание сети образовательных организаций.

Второй – подход, базирующийся на так называемой гумбольдтовской концепции, – образование есть процесс обеспечения самостановления, саморазвития индивида, воплощающего в себе истинный и нравственный мир. Идеал образования здесь – образ ищущего человеческого духа, восходящего путем своей самостоятельной деятельности до высшего понимания и нравственного совершенства – это человек непрерывно развивающийся, при этом развивающийся при доминанте душевного (духовного) над утилитарно-бытийным. И если рассматривать решение указанных выше задач исходя из первой концепции, то тогда педагогическое образование, по сути, является ремесленническим и просто рядоположенным к любому другому профессиональному (инженерному, экономическому и др.) образованию.

Однако если исходить из второй концепции, когда учитель не просто передает знания по предмету и формирует у ученика необходимые для жизни умения и навыки, если посмотреть в суть педагогической деятельности – развитие личности ребенка, его внутренних потенциалов и душевных сил, формирование у него смысловых ориентаций, основанных на системе гуманистических мировоззренческих установок, идеалах добра, счастья, справедливости и др., то тогда учитель – особая профессия, нацеленная на формирование у учащихся не только, и даже не столько внешнего, утилитарно-прикладного, пользовательского личностного базиса, т.е. того, что лежит на поверхности, зримо и легко оценивается – предметных знаний, умелости в выполнении видов деятельности, а на формирование внутреннего мира личности. При этом заметим, для постижения и понимания этого внутреннего мира предлагаемый сегодня оценочный инструментарий в виде ЕГЭ

просто не годится. Кроме того, исторически на учителя возлагается еще и сверхзадача – воспитывая подрастающее поколение, влиять на формирование ценностных основ общества, обеспечивать сохранение культурного кода страны и региона.

Соответственно, если ставить задачу обеспечения образовательных организаций именно такими педагогическими кадрами, то педагогическое образование – это образование, функционально вычлененное, самобытное, реализуемое в специфической среде – в педагогическом вузе или на педагогическом факультете и задействующее широкий спектр специфических механизмов и факторов воздействия на всю архитектуру личности студентов.

Обозначим некоторые постулаты и параметры создания, насыщения и функционирования упомянутой специфической среды.

Первый постулат: педагогический вуз (педагогический факультет) – это особое ценностно-педагогическое пространство и субъектная среда, акцентировано нацеленные на формирование, прежде всего, профессионально-ценностного сознания педагога.

Формирование профессионально-ценностного сознания будущего учителя – это системообразующая задача во всём процессе подготовки педагогов. Сердцевину профессионально-ценностного сознания учителя составляют общие и профессиональные практико-ориентированные этические и моральные знания и представления (наполненные педагогическим содержанием такие ценности, как «благо», «добродетель», «польза», «ответственность», «справедливость», «свобода», «добро» и др.), знания о педагогических ценностях, определяющие содержание и принципы построения всей совокупности отношений не только в ходе педагогического процесса, но и по всей жизни;

Формирование профессионально-ценностного сознания будущего учителя предполагает субъектное включение каждого студента в особо выстроенное и специальными мерами поддерживаемое педагогическое пространство – пространство ценностных отношений не только между педагогом и учащимися, а между всеми субъектами образовательного процесса (методист, лаборант, вахтер, уборщица и др.). Обозначенная субъектность достигается в процессе широкой по своей направленности и содержанию ценностно-ориентационной деятельности (в структуре учебно-воспитательного и хозяйственно-бытового процессов), которая приводит к осознанию как ценностного любого реализуемого будущим педагогом отношения.

Уточним данный тезис. Определяющим в вопросах специальной подготовки педагога является то, что его профессиональная деятельность будет разворачиваться в сложной системе профессиональных отношений по линиям «педагог-ученик», «педагог-педагог», «педагог-родитель» и т.д. Но, в свою очередь, эта система отношений, профессионально актуализированная и первостепенно значимая для педагога, входит компонентом в совокупность всех общественных отношений, в которые стихийно или сознательно включена личность. Данная совокупность составляет, по определению Б.Ф.Ломова, «пространство отношений» каждой личности (довольно специфичное и весьма динамичное), которое находит отражение в её «субъективном мире» и психологических свойствах как единое целое, выстраиваемое на единых ценностных началах. Соответственно, формирование психологических свойств личности лежит во всей плоскости «пространства отношений» студента-будущего педагога.

Однако у каждого человека в его конкретном «пространстве отношений» (отношений с самим собой, с друзьями, с родителями, знакомыми и незнакомыми людьми, друзьями и неприятелями и т.д.) те или иные отношения проявляются неоднозначно, по-разному влияют на формирование личности в целом и её отдельных сторон. Известно, что система отношений личности выступает как определенная структура и образующие её отношения оказываются субординированными таким образом, что ведущими среди них, подчиняющими себе все другие, оказываются отношения, в которых находят выражение основные потребности и интересы личности [1, с. 7]. Такие, по выражению А.А. Бодалева, «ядерные» отношения накладывают свой отпечаток на все другие, обуславливая характер их проявления, устойчивость, действенность и некоторые другие свойства. У педагога

в качестве «ядерных» чаще всего выступают профессионально значимые отношения, определяющие порой всю сферу жизненных интересов, потребностей, стремлений, чувств.

Практика показывает, что в цельной личности отношения выступают как нерасторжимое единство, не требующее каких-то серьезных внутренних психологических перестроек. Если же по каким-либо основаниям отношения рассогласовываются (а именно это мы часто можем наблюдать в современной жизни, когда с экранов телевизоров или из интернета звучат одни установки, оценки и призывы, в кругу друзей – несколько другие, а в семье – и вовсе третьи), то составляющие их потребности и интересы побуждают личность вести себя непоследовательно и противоречиво. В данном случае в силу объективного стремления каждой личности к стабилизации своей жизнедеятельности неизбежно конфликтное обострение составляющих «субъективный мир» личности как между собой, так и во взаимосвязи с внешним, «объективным» миром. Все это приводит к серьезному рассогласованию внутреннего плана личности.

Отметим также ряд положений, определяющих сущность формирования и психологической перестройки «субъективного мира» личности. В зависимости от осознанности своих потребностей, гибкости мотивационной сферы, спектра интересов личности и т.д. формирование и психологическая перестройка может задействовать различные «слои» сознания и психики в целом, оказаться поверхностной или глубокой. Ясно, что в первом случае меняются лишь поверхностные психические состояния личности, довольно легко поддающиеся формированию или корректировке. Так, относительно легко изменяются, пластичны познавательные образования – представления, знания, простейшие умения и навыки. Естественно, что гораздо труднее изменить глубинные, устойчивые свойства личности, то есть наиболее значимые её отношения с окружающим миром, составляющие фундамент профессионально-ценностного сознания, выступающие мотивационно-побудительной «пружиной» её профессиональной деятельности. Нелегко, например, сформировать устойчивые положительные или изменить негативные интересы, ценностные ориентации и установки, ещё труднее совершить ломку черт характера личности. Самой сложной задачей является формирование мировоззрения – системы убеждений.

Отсюда ещё один тезис: акцентируя свое внимание в процессе подготовки лишь на знаниях, умениях и навыках (а данная триада в технологиях оценки результатов подготовки педагогов по прежнему не просто сильна, а практически безальтернативна) мы получаем только первый уровень формирования или же перестройки «субъективного мира» личности. При этом ценностные ориентации и установки, т.е. все то, что составляет основу профессионально-педагогического сознания, общей гуманистической направленности личности педагога, могут быть вообще не затронуты.

Процесс обозначенной выше субъективации призван обеспечить овладение студентами, в частности, следующими обобщёнными элементами педагогической культуры: языковая педагогическая культура; система форм знания именно как дидактическая система; формы и способы педагогического мышления, рефлексии, обеспечивающие познание окружающей среды и себя в ней с точки зрения наличия в этой среде и возможностей реализации развивающих личность потенциалов; система ценностей общества, подлежащих интериоризации подрастающим поколением; система педагогических ценностей, отвечающих гуманистическим канонам подлинных педагогических систем; взаимосвязанность видов и способов бытийной и профессиональной деятельности, в том числе педагогической деятельности, обеспечивающих жизнедеятельность и развитие личности, репродукцию и цивилизационное развитие общества; допустимые и желаемые нормы человеческих взаимоотношений и принятые в обществе социально ролевые диспозиции; эффективные модели передачи и усвоения социального опыта; формы, стратегии и стили взаимодействия, обеспечивающие решение личностно и социально значимых задач; педагогическая инструментовка социальных событий, тех или иных ситуаций, явлений и др.

Формирование профессионально-ценностного сознания будущего учителя базируется на развитии у него потребности и способности к акцентированному поиску, идентификации и реализации

ценностей в содержании и методах своей деятельности, в выстраиваемых отношениях с окружающими.

В качестве специфических условий, создание и соблюдение которых обеспечивает развитие ценностного сознания, можно назвать: а) наполнение осваиваемого студентами специально-предметного (история, филология, математика, философия, психология и др.) знания педагогическим содержанием, пронизанным педагогическими ценностями и смыслами; осмысление студентами содержания ценностей, на которые они должны ориентироваться при достижении целей образования, что выводит их на понимание педагогической профессии как профессии особого ценностного рода; б) формирование у студентов опыта ценностно-ориентационной деятельности через стимулирование студентов к поиску, оценке и воспроизведению в каждой клеточке образовательного процесса педагогических смыслов, ценностных аспектов отношения к ученику и профессии (четкое понимание того, каким должен быть ученик в свете морального закона, как мои отношения с ним помогут стать ему именно таким), к детству, как специфическому социокультурному феномену; в) создание оценочных и ценностных ситуаций, ситуаций морального профессионального выбора, принимающих форму личностно-ориентированных ситуаций. Обеспечивает формирование способности студентов к выражению оценочных и ценностных суждений, содержание которых задается нормативным слоем морали, адекватным принципам и нормам, ценностям и оценкам соответствующей социокультурной, педагогической ситуации.

Второй постулат: **педагогический вуз (педагогический факультет) – это творческое и научно-исследовательское пространство, акцентировано нацеленное на формирование познавательной активности и профессионально-ориентированной исследовательской направленности личности педагога.** Построение научно-исследовательской политики вуза может опираться на следующие тезисы:

– современная образовательная практика имеет перспективы развития только в случае её комплексного научного сопровождения в социально-экономическом, гуманитарном, психолого-педагогическом, психофизиологическом и др. аспектах, охватывающих деятельность каждого социального института в системе взаимодействий вуза, каждого субъекта образовательного процесса. По каждому такому аспекту вуз должен реализовывать соответствующие исследовательские программы;

– современная образовательная организация – это гармоничное сочетание и взаимодополнение её образовательной, научной и воспитательной деятельности, каждая из которых «главная» и обеспечивается равновзвешенным финансированием и организационно-управленческим вниманием. Состояние научно-исследовательской работы во многом характеризует качество учебного процесса, его академическую устойчивость, самостоятельность и ориентацию учебного процесса на современные научные достижения и востребованность выпускников на рынке труда. Современный педагог – это педагог-исследователь, занимающийся серьезными научными исследованиями сам и ведущий за собой своих учеников и воспитанников;

– развитие научно-исследовательской деятельности возможно только на инновационной платформе в рамках системного подхода, ориентирующего на учет и согласование исследовательских запросов и интересов, формирующихся соответственно на региональном, городском, общеинститутском, кафедральном и индивидуально-личностном уровнях;

– профессиональное формирование будущих педагогов может соответствовать требованиям времени только в ситуации включения каждого студента в научно-исследовательскую деятельность на протяжении всех лет обучения вузе, привития им вкуса к науке, формирования привычки и навыков постоянного исследовательского поиска, устремленности на «открытия» в профессиональной сфере деятельности, преобразования и данной сферы, и самого себя;

– развитие исследовательского потенциала кафедр предполагает формирование и плановую реализацию долговременных исследовательских программ, функционирование на базе кафедр соответствующих лабораторий как апробационных научно-практических площадок;

– научные исследования должны сопровождаться соответствующей методической и экспертной поддержкой. В целом инфраструктура научной деятельности должна представлять собой комплекс взаимосвязанных систем: информационного обеспечения; лабораторно-технического обеспечения; разработки и экспертизы инновационных проектов; экспертизы научных результатов; реализации программ продвижения научных разработок на региональный и межрегиональный рынки; подготовки и переподготовки кадров; координации и регулирования развития научной и инновационной деятельности и др.;

– современный педагогический вуз – это инновационный вуз, где ориентация на инновационную деятельность – норма. Определяя в наиболее общем плане сущность инноваций в профессиональном образовании, можно обратиться к известной формуле: инновации в вузе – это результат воплощения на вузовской платформе симбиоза государственной политики, рыночных отношений и индивидуальных потенциалов профессорско-преподавательского состава.

Третий постулат: педагогический вуз (педагогический факультет) регионально ориентирован, решает специфические задачи развития образования как системы именно в конкретном регионе.

Педагогическое образование всегда ориентировано на подготовку высококвалифицированных кадров прежде всего для того региона, в котором функционирует образовательная система. Выпускник педагогического вуза (педагогического факультета) в основном остается работать в своем крае или области, что позволяет сохранить естественную мотивацию возвращения выпускников в сельские школы по месту их жительства. Основной контингент абитуриентов регионального вуза – выпускники сельских школ с определенным типом мировоззрения, с сохранившимися отечественными традициями и принципами, ориентированными на работу с детьми. Студентов же, прошедших обучения в столичных городах, маловероятно привлечь к работе в роли сельского учителя.

Отличительной особенностью региональной модели педагогического образования, а также важнейшей характеристикой философии педагогического института как регионального центра выступает установка:

во-первых, на формирование целостного регионального педагогического пространства с единой мировоззренческой, ценностно-целевой, технологической, программно-содержательной и кадровой архитектурой, обеспечивающей координацию действий всех образовательных институтов края;

во-вторых, не просто на обеспечение овладением будущими учителями базовым учебным материалом, педагогическими и психологическими знаниями, а на получение ими дополнительных специализаций и специальностей, в том числе через целую серию программ дополнительной подготовки и переподготовки, ориентирующих на творческую самореализацию в педагогическом труде, на возможность выстраивания индивидуальной траектории собственного профессионального развития и оперативной смены деятельности в зависимости от ситуации, от типа и вида образовательного учреждения и т.д.;

в-третьих, на подготовку педагогических кадров для работы в специфических условиях региона (например, в Ставропольском крае, являющимся сельскохозяйственным регионом, специфичность деятельности сельского учителя обуславливается местонахождением школы в сельской местности, малокомплектностью школ, характерными чертами личностного профиля сельских школьников (уровень образованности, жизненные приоритеты и др.).

Принцип регионализации предоставляет образовательной системе возможность и право учитывать многообразные интересы и потребности субъектов региона, преодолевать диспропорции в структуре выпуска специалистов того или иного профиля, оперативно ликвидировать вакансии рабочих мест, обеспечивать непрерывное повышение уровня квалификации педагогов и руководителей образовательных учреждений. Регионализация предполагает повышение самостоятельности

региона в решении задач сохранения, воспроизводства и развития его социокультурного и образовательного потенциала.

Таким образом, в основе организации педагогического образования, как в специализированном педвузе, так и на базе педагогического факультета в многопрофильных университетах должна лежать особая философия педагогического пространства, насыщенная профессионально-ценностными смыслами и деятельностными принципами. Должно предполагаться построение специфической системы профессионально-педагогической социализации, акцентированной на решение самой трудной задачи в подготовке педагога – формирование профессионально-ценностного педагогического сознания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бодалев А.А. Психология о личности / А.А. Бодалев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988.

С.В. Бобришов. Педагогічна освіта як соціальний феномен і продукт професійно-ціннісного середовища вчз. – Стаття.

Анотація. У статті розглядаються основи сучасного розуміння професійно-педагогічної освіти як соціального і педагогічного феномену. Показується детермінаційний вплив специфічного середовища педагогічного вчз на організацію процесу підготовки майбутнього педагога. Визначено комплекс значущих характеристик педагогічного вузу в регіональному контексті його діяльності.

Ключові слова: педагогічна освіта, педагогічний вчз, вчитель, професійно-ціннісна свідомість, професійна діяльність, професійні відносини, науково-дослідна діяльність, регіоналізація освіти.

Sergey V. Bobryshov. Teacher Education as a Social Phenomenon and the Product of Professionally-valuable Environment of the University. – Article.

Summary. The article discusses the basics of modern understanding of professional pedagogical education as a social and pedagogical phenomenon. Shows the determination influence of specific environment of pedagogical University on the organization of process of training of future teacher. Defined a set of important pedagogical characteristics of the pedagogical University in the regional context of its activities.

Key words: pedagogical education, pedagogical University, teacher, professional and value consciousness, professional activities, professional relationships, scientific research activity, regionalization of education.

УДК 141.338:930.85

Н. Вареник,
студентка 1-го курсу
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

ФІЛОСОФІЯ МІФУ

Анотація. В статті осмислюється поняття міфу, розкривається його різнобічний вплив на суспільство. Автор робить висновок, що в сучасному соціальному світі також існує міфологічна свідомість, яка постає ґрунтом для ідеологічних продуктів.

Ключові слова: міф, міфологічна свідомість, міф другого покоління, символізація, норма.

Актуальність теми полягає в тому, що міф, пронизуючи всю людську історію, відіграє важливу роль у сучасній культурі, має значний вплив на характер суспільної свідомості і загалом навіть маніпуляційну функцію. Зародження міфів відбувалося у вигляді оповідей про богів, духів, ге-

роїв, про надприродні сили, предків і першолюдів, які брали участь у створенні Землі і Всесвіту, взагалі їхніх, як природних, так і людських складників. Міфічні образи мають тривку структуру, канонічну для колективу, який їх відтворює, чіткий набір певних ознак і рис, що впродовж тисячоліть зберігаються та поновлюються у колективній пам'яті. Надзвичайна тривкість усіх міфологічних структур зумовлена їхньою високою інформаційною функцією у первісних колективах, адже у них зібрана уся сума людського досвіду. Саме міфи визначали поведінку та мислення людини у повному її обсязі. Міфологічні уявлення та узагальнення накладалися всією своєю нормативно-інформаційною масою на архаїчну свідомість і визначали її орієнтацію у світі. З часом міфи втратили вплив на суспільство, але час від часу характерні риси міфологічної свідомості і зараз впливають на поверхню суспільних зразків мислення і регулюють людські відносини.

Метою статті є осмислення поняття міфу, його філософії та різностороннього впливу на суспільство. Насамперед, треба поставити перед собою декілька задач, а саме: – проаналізувати поліфункціональність даного поняття; – простежити диференціацію міфологічних уявлень в історичному процесі; – виявити особливості функціонування міфу в сучасній суспільній свідомості.

Звернувшись до архаїчного періоду зародження і функціонування міфів, треба сказати, що вони були системою узагальнень первісного людського досвіду в його намаганнях виявити основи світобудови, людського і природного начал, узагальнень, які, на відміну від пізніших наукових абстракцій, мають підкреслено-чуттєвий, антропоморфний характер.

Ці узагальнення на перших стадіях людської культури постають, як обов'язкові для всіх членів первісного колективу; їхня нормативність здійснюється через прийняту в тому колективі обрядовість, суму певних ритуалів. Первісний світ породжував і зберігав узагальнення такого типу у вигляді певних живих істот, що у них суто людські характеристики, біологічні та інтелектуальні, поєднуються з природними силами та стихіями. Архаїка витворила величезну суму різноструктурних, але надзвичайно розвинених міфологічних систем різних етносів і регіонів [2, с. 35].

У суспільствах такого типу міфологія – синкретична за своїм знаковим характером і загальним пізнавальним змістом – представлена сумою уявлень про навколишній світ. В історичному процесі ці уявлення зазнають неухильної диференціації, внаслідок якої релігія, наука, мистецтво поступово емансипуються одне від одного, створюють окремі, суверенні галузі культури, тим самим або перетворюючи міф, або навіть усуваючи його з суспільного обр'ю. Саме така диференціація і сталася у Стародавній Греції класичного періоду: олімпійська міфологія в ній остаточно виокремилася в релігійну сферу, наука і мистецтво отримали цілком самостійне існування. Відтак і розпочалися спроби наукового і естетичного осмислення міфів.

Антична міфологія формується на світанку старогрецької культури і у своєму розвитку проходить два головних етапи: хтонічний і олімпійський. Античність ніколи не могла розпрощатися зі своїми богами, і міфологія завжди грала в ній величезну роль, настільки величезну і геніальну, що цих античних богів освічені люди не можуть забути протягом двох с половиною тисячоліть. І водночас антична філософія повстає проти міфології, бажаючи символізувати і раціонально змінити її [1, с. 47].

Хочу підкреслити, що саме за елліністичного періоду, у середовищі поетів і філологів, які працювали в Александрійському мусейоні, і виникає міфологія – наука про міфи, яка займається їх переповіданням, систематикою та екзегезою, вдаючись до спроби поміркованого раціоналістичного осмислення міфологічної стихії. «Золотий вік» давньої римської літератури майстерно поєднав раціоналістичне та естетичне ставлення до міфу, внаслідок чого Вергілій в «Енеїді» створює на його основі римський державно-політичний ідеал доби імперії. Гораций – ідеалізовану картину гідного приватного життя тогочасної людини. Овідій у «Метаморфозах» – суто естетичну картину міфологічної фантазії. Тим самим у світовій літературі завершується започаткована грецькою трагедією епоха найбільш плідної взаємодії літератури з міфом. Відтак міф у своїй античній формі аж до початку ХХ століття стає предметом естетичного замилювання або матеріалом для формальних алегоричних побудов.

Європейське середньовіччя міцно тримаючи в пам'яті міф, водночас відсуває його на свою периферію на користь базових міфологем християнства і суперечливо поєднаної з ними дохристиянської, індосвропейської за своїм походженням міфології, художньо перетвореної у фольклорі європейських народів.

Треба відмітити, що новоевропейський ідеал людини у поезії Ф. Гельдерліна, у філософській ліриці Ф. Ніцше та окремих представників символізму значною мірою розгортається за рахунок невичерпної внутрішньої енергії міфу.

Доба Романтизму, зокрема українська, що зосереджена на пафосі національного становлення, відкриває для себе міфологію через її приховану присутність у всіх національних фольклорних системах. Відтак починається її вкрай напружене художнє переосмислення. Водночас виникають перші наукові школи, які порушують питання про об'єктивність, раціоналістичний опис і класифікацію усєї світової міфології та її релігійно-національних відгалужень, питання про створення структурно-морфологічного аналізу міфу, тобто про наукову картину самого процесу виникнення і подальшого розгортання міфу. Виникають численні школи і методи у царині таких досліджень.

Важливу роль тут відіграє наука. Романтики брати Ф. і А. Шлегелі, брати В. і Я. Гримм вивчали фольклор та наявність у ньому міфологічної складової. У ХХ столітті їхня дослідницька техніка трансформувалася в системно-структурний метод (Леві Стросс та його послідовники). Цей метод дозволив приступити до класифікації усєї світової міфологічної суми, класифікації, що її остаточні результати належать майбутньому [2, с. 386].

Особливе місце у сучасній науці про міфи посідають спроби осмислення «міфів другого покоління», витворених уже новітньою цивілізацією, але знов-таки на тлі давнього міфотворення. В новітніх дослідженнях міф часто розглядається як альтернатива науковому мисленню і невід'ємна складова сучасної культури. Міфологічна свідомість є формою суспільної свідомості, яка сприймає міф як істину і на його основі вибудовує світогляд та різні сфери життя людей. Через міф людина отримує пояснення походження речей, явищ, обґрунтування певних поглядів, так чи інакше «проживає» міф як реальність під час його сприймання. Постійною областю реалізації міфологічної свідомості є повсякденність, де побутування старих і генерування нових міфів є постійним й інтенсивним. Ця міфологія виражається в сучасному фольклорі (міський фольклор, пов'язаний з міською міфологією, псевдорелігійний фольклор, що відображає міфологічну інтерпретацію релігії, професійний фольклор, пов'язаний із професійною міфологією тощо) [3, с. 388].

Таким чином, можна сказати що міф виник на основі давніх синкретичних уявлень про довоколишній світ і постає певним підсумком духовних зусиль первісних людських колективів пояснити його генезу світу, його структуру і подальшу долю. В сучасному соціальному світі також існує міфологічна свідомість, яка постає ґрунтом для ідеологічних продуктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмус В.Ф. Антична філософія: людина і її межі в античній філософії / В. Ф. Асмус. – Харків: Фенікс, 1976. – 278 с.
2. Хамітов Н., Гармаш Л., Кирилова С. Історія філософії. Проблема людини. – Новий світ, 2000. – 528 с.
3. Скуратівський В. Міф / В. Скуратівський // Міфи та міфологія: філософський енциклопедичний словник. – Книжковий дім, 2002. – 1648 с. – С. 385–388.

Н. Вареник. Філософія мифа. – Стаття.

Анотація. В статтє осмысливается понятие мифа, раскрывается его разностороннее влияние на общество. Автор делает вывод о том, что в современном социальном мире также существует мифологическое сознание, которое является почвой для всевозможных идеологических продуктов.

Ключевые слова: миф, мифологическое сознание, миф второго поколения, символика, норма.

Natalia Varenik. Philosophy of Myth. – Article.

Summary. The paper interpreted the concept of myth, reveals its multifaceted impact on society. The author makes a conclusion that in the modern social world is also a mythological consciousness, which is the breeding ground for all sorts of ideological products.

Key words: myth, mythological consciousness, the second generation of the myth, symbols, rule

УДК [165.241]+[159.96]:821

А.М. Васильєва,

аспірантка,

Бердянський державний педагогічний університет,

м. Бердянськ, Україна

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ЕСКАПІЗМУ У ТВОРАХ «ДВІЙНИК» Ф. ДОСТОЄВСЬКОГО ТА «ЗАПИСКИ БОЖЕВІЛЬНОГО» М. ГОГОЛЯ

Анотація. У статті ставиться завдання розглянути специфіку інтерпретації теми божевілья в да-них творах. В результаті аналізу автор доводить, що у феномен безумства, як показує його Ф.Достоевський, – це втілення темних ірраціональних сил, які несуть людині загибель, це духовна смерть героя без надії на воскресіння. Герой «Записок божевільного» Поприщин в своєму божевіллі «не вичерпаний до кінця»: він може «вирватися з божевілья в поезію, в політ над світом». Божевілья героїв розглядається в філософському, соціальному, етичному, міфопоетичному, медичному аспектах.

Ключові слова: безумство, ескапізм, психодинаміка, я-екзистенція, шизофренія, мономанія.

Ставлення Ф. М. Достоевського до літературної спадщини М. В. Гоголя було складним. Дослідники вказують на вплив М. Гоголя на ранню творчість Ф. Достоевського і, разом з тим, на суперництво між Ф. Достоевським і М. Гоголем. П. Тороп писав про повість «Двійник» Ф. М. Достоевського: «...молодий Достоевський виростає з гоголівського напрямку і знаходить сам способи зв'язку з цією традицією» [37, с. 139].

З точки зору дослідниці О. Іоскевич, Ф. Достоевський не наслідував М. Гоголя, а свідомо відсилав читача до його петербурзьких повістей, в контексті яких ідея «Двійника» отримала глобальне звучання. Продовжуючи гоголівську лінію, Ф. Достоевський «починає там, де Гоголь зупинився» [27, с. 169], по-новому розставляючи акценти, ускладнюючи наративну структуру тексту.

Інше осмислення, у порівнянні з «Записками божевільного» М. Гоголя, у «Двійнику» отри-мує тема безумства.

Отже, метою статті є дослідження теми безумства у творах «Двійник» Ф. Достоевського та «Записки божевільного» М. Гоголя. У Ф. Достоевського безумство – це втілення темних ірраціональних сил, які несуть людині загибель, це духовна смерть героя без надії на воскресіння. Головний герой «Записок божевільного» Поприщин у своєму божевіллі «не вичерпаний до кінця»: він може «вирватися з божевілья в поезію, в політ над світом». Голядкіну «поезія божевілья» не дарована [13, с. 60]. Можливо через те, що його безумство не настільки трагічне, як безумство Поприщина, безнадійно закоханого в генеральську дочку; для Голядкіна одруження з Кларою Олсуф'ївною уявляється лише вигідною угодою. Спільною у божевіллі героїв залишається компенсаторна функція: «Особистість, залишаючись безсилою, вислизає зі своєї затурканості, зі своєї громадянської при-ниженості в мріяння, двійництво, безумство» [19, с. 29].

Предметом дослідження є тема безумства як форма ескапізму.

Об'єктом – твір «Двійник» та «Записки божевільного».

Автори докладно описують процес божевілья героїв. Однак розповідь у «Двійнику» ведеться від третьої особи – від імені анонімного нарратора. У «Записках божевільного» – від імені головного героя, в якому суміщені нарратор і герой-безумець. Дистанція між автором і героєм змінюється у міру поглиблення безумства героя. Первісне дистанціювання автора від оповідача-персонажа означає прояв реалістичної тенденції, а злиття голосу автора з голосом героя в останньому записі є реліктом романтичної тенденції. М. Гоголь робить спробу висловити шаленість персонажа на рівні мовної організації тексту за допомогою хіастичних конструкцій та особливостей датування записів.

Так, відображений у повісті процес поглиблення безумства Голядкіна можна розділити на кілька етапів.

Перший етап – «інкубаційний період» психічної хвороби Голядкіна (розділи I–III). У героя присутня схильність до роздвоєння особистості, що є симптомом душевної хвороби. Прикладом є внутрішній монолог протагоніста при зустрічі з Андрієм Пилиповичем: «Зізнатися чи ні? Або прикинутися, що не я, а хтось інший, разуче схожий зі мною, і дивитися як ні в чому не бувало? Саме не я, не я, та й годі!» [14, с. 113]. Голядкін відвідує доктора, що вказує на проблеми зі здоров'ям. Підвищена недовірливість героя, якому ввижаються змови, інтриги, зміцнює думку про те, що перед нами психічно нестійка особистість. Перед поїздкою в будинок Берендєєва герой нервує.

Другий етап – переломний момент у розвитку хвороби (глави IV–V). Коли його вигнали з дому Берендєєва, герой хоче втекти від самого себе, він змучений. Саме в цей момент з'являється його двійник, витівки якого надалі приводять героя до повного безумства.

З медичної точки зору, поява двійника пов'язана з розладом психіки і є одним з її проявів. Але двійник ні «нездійсненне марення», ні «миттєвий розлад уяви» [20, с. 144] Голядкіна. Він реально існує, його бачать Петрушка й чиновники. Разом з тим, в образі двійника Голядкіна-молодшого проявляється деяка подвійність: з одного боку він – «фантастичний двійник», з іншого – «прозаїчний чиновник» [16, с. 81].

Неоднозначне трактування, що ускладнює читацьке сприйняття даного образу, отримує двійник і в устах самого пана Голядкіна: «Той, хто сидів тепер навпроти пана Голядкіна, був жахом пана Голядкіна, був соромом пана Голядкіна, був вчорашнім кошмаром пана Голядкіна, одним словом, це був сам пан Голядкін» [14, с. 146]. Така характеристика дає підстави деяким дослідникам вважати Голядкіна-молодшого «неіснуючим двійником» [31, с. 216], а всі пов'язані з ним події лише галюцинаціями людини, яка сходить з розуму [21, с. 13].

Третій етап – поглиблення психічного розладу героя (VI–XI). Наростання душевної хвороби героя описано в повісті з медичною точністю: спочатку Голядкін мучиться безсонням («Всю ніч провів він в якомусь напівсні, напівбдінні» [14, с. 184]), потім починає марити, пояснює появу двійника чаклунством «німкені одноокої» [14, с. 191]. Поступово герой втрачає здатність адекватно сприймати й оцінювати події, які відбуваються навколо нього. Так, сфабрикований двійником лист Голядкін приймає за лист від Клари Олсуф'ївни, знаючи, що цей лист принесли з квартири Вахрамєєва, де живе Голядкін-молодший.

Четвертий етап – остаточне безумство героя, який сприймає пляшечку з ліками за отруту. Розширюється коло ворогів, серед яких виявляється і Крестьян Іванович, який в останній главі відводить героя до божевільні.

У «Двійнику» виділяється ряд смислорозрізнавальних мотивів: мотив жінки, мотив таємниці, мотив маріонетки (ляльки), мотив біса. Мотив жінки є центральним у повісті. Володіння жінкою символізує для героя «Двійника» володіння владою та чітке визначення свого місця в житті. Мотив біса пов'язаний з образом песика, що ув'язався за ним, потім з образом двійника, підступи якого стають причиною божевілья героя. Герой сприймає доктора Крестьяна Івановича дияволом. Найявний традиційний для романтизму мотив таємниці пов'язаний з образом двійника й образом героя.

Важливий для розуміння специфіки інтерпретації теми безумства мотив маріонетки пов'язаний з образом Голядкіна. З наростанням безумства дії героя механізуються, а сам він перетворюється на фігуру, що повторює з волі автора певне коло рухів. Механізація зовнішніх рухів сигналізує про його

внутрішнє омертвіння, яке пов'язане з розумінням безумства як руйнівної сили, що підкоряє собі людину.

Звертаючись до традиційних для попередньої літературної традиції мотивів, які становили «оточення» теми безумства, Ф. Достоевський переосмислює ці мотиви. Спочатку мотив жінки був пов'язаний з темою любові, що знайшло відображення у творах А. Погорельського, М. Гоголя. У Ф. Достоевського любовний аспект мотиву жінки знімається. На перший план виходить проблема володіння жінки владою, посилюється розуміння жіночого образу як уособлення хронічної сили. Безумство наздоганяє Голядкина не через любовні невдачі, а через втрату свого місця в соціумі. Мотиви біса, таємниці, маріонетки сприяють виникненню ореолу загадковості навколо теми безумства, підкреслюючи думку про незбагненність самого феномена, про взаємозв'язок його з інфернальними, таємничими, ірраціональними силами, що діють не тільки в соціумі, а й у світі та в самій людині.

Зв'язок між творами «Двійник» Ф. Достоевського і «Записки божевільного» М. Гоголя проявляється на ідейно-тематичному, образному, сюжетному, мовному рівнях. Детальний опис процесу безумства в «Двійнику» подібний до зображення аналогічного процесу в «Записках божевільного» М. Гоголя.

«Записки божевільного» М. В. Гоголя входять до складу «петербурзьких повістей», являють собою новаторське явище в літературному процесі 1830-х років. «Записки божевільного» спочатку задумувались як «Записки божевільного музиканта», але потім музиканта змінив чиновник, а автор таким чином надав проблемі безумства соціальну забарвленість.

М. Гоголь поєднав тему безумства, яка є однією з головних у творі, з соціальною тематикою «петербурзького циклу»: тема Петербурга, маленької людини. Митець розкрив різні грані російського буття: Петербург, департамент, будинок «його превосходительства», квартира чиновника, лікарня для душевнохворих – і на всіх цих рівнях побачив абсурд.

У «Записках божевільного» безумство традиційно розглядалося у соціальному аспекті як відображення ненормального устрою суспільства. На перший план виходило не особисте безумство Поприщина, а безумство світу, що його оточує [18, с. 95].

Автора твору безумство цікавило не тільки як соціальна хвороба сучасного йому суспільства, у якому людина перетворюється на «нуль» і ступінь цінності особистості визначається соціальним статусом, але і як патологічний стан психіки. У сучасному літературознавстві існує думка, що в «Записках божевільного» «клінічно точно зображено зародження та розвиток шизофренічного марення» [34, с. 187].

У структурі повісті умовно виділені три етапи та фінал [18, с. 101]. Перший етап – анамнез (жовтня 3 – листопада 12). Уже в першому записі проявляються ознаки душевного розладу героя: вираженою є манія переслідування – герой боїться, що начальник відділення заздрить йому, бо він сидить у «кабінеті директора» та загострює «пір'я для його превосходительства» [10, с. 153-154]; про початок психічного захворювання героя свідчить метушливість поведінки, дріб'язкові подробиці в оповіданні та гіпертрофія власного «я» («Я прокинувся вранці доволі пізно; я запитав, котра година; я поспішив швидше одягнутися. Зізнаюся, я б зовсім не пішов до департаменту...» [10, с. 153]). Усе це дозволяє припустити, що вже на початку твору герой був не при своєму розумі.

Імпульсом для поглиблення психічного розладу стає догана начальника відділення: «...подумай тільки, що ти? Ти ж нуль, більше нічого» [10, с. 157]. Поприщин, зачеплений цими словами, намагається пояснити їх заздрістю начальника. У міру наростання безумства, його дії виглядають більш дивними в очах оточуючих: за безумного його сприймає дівчина, яка стає свідком викрадення листів Меджі. Однак, на першому етапі розвитку психічного розладу героя є очевидні симптоми, але не має ще конкретно вираженої хвороби. Опис автором симптомів безумства героя відповідає вказаним пізніше у спеціальній літературі ознакам мономанії. Як і мономан, герой, одержимий манією величчя, залишається незадоволеним через неможливість реалізації амбіцій. Але по-

ступово у хворій уяві героя відбувається заміщення реального, об'єктивного світу уявним, суб'єктивним: Поприщин модулює світ, в якому міг би відчувати себе значимим.

Другий етап – поглиблення хвороби (листопада 13 – грудень 8). У листах від 13 листопада відображено читання героєм листів Меджі, з яких він дізнається, що Софі кохає камер-юнкера, а Поприщина вважає смішним. На це герой реагує емоційно, що відображається на мовному рівні тексту: «Брешеш ти, проклятий песику. Яка мерзенна мова!» [10, с. 164]. Листи Меджі спонукають героя до переосмислення критеріїв оцінки особистості. «Що з того, що він камер-юнкер. У нього ніс не з золота зроблений, а як у мене, як у всіх», – каже герой [10, с. 164]. У свідомості героя відбувається «вибух», спричинений відкриттям деякої істини про себе. Роздуми героя про своє місце в суспільстві, про іспанські справи дозволяють йому зробити висновок, що зниклий король Іспанії – це він: «Цей король я» [10, с. 166]. У розладнаній свідомості Поприщина колективна картина світу заміщується приватною, як наслідок, відбувається «втрата зв'язку з об'єктивним світом» [3, с. 44].

Третій етап – розвиток хвороби («Рік 2000 квітня 43 число» – «Число 25»). У записі від «року 2000 квітня 43 числа» герой виголошує себе королем Іспанії Фердинантом VII, а вже від «Февруарія тридцятого» виявляється у божевільні, яку сприймає за королівський двір (лікаря сприймає за державного канцлера, тілесні покарання – за «лицарський звичай»). Зображення божевільні вводить у твір апокаліптичний початок і асоціюється з пеклом. У божевільні у створений ним світ знову втручається реальність, яку герой сприймає як щось чуже, дивне. Вважаючи себе королем, герой не думає про власні проблеми, його турбують державні справи, доля Місяця.

Наростання хвороби Поприщина можна простежити за датуванням записів: «Мартобря 86 числа», «Ніякого числа», «Февруарій тридцятий» [10, с. 166, 168, 169]. Ці зміни календаря є «міметичним відображенням його безумства», вони символізують перехід героя до іншого світу [39, с. 614].

Фінал – епіграф («Чи 34 сло Мц гдао. Лютий 349»). Тут безумство героя досягає свого апогею. Датування та зміст записів, з медичної точки зору, представляють собою класичний зразок шизофренічного марення: «незрозумілого, без логічних підстав, що виникає на ґрунті переживань особливого значення» [30, с. 196]. Ґрунтуючись на думці психіатрів, деякі гоголезнавці стверджують, що у фіналі повісті герой зображується у хвилину душевного просвітлення, і в такому стані йому відкривається вища істина [18, с. 103]. «У найвищу хвилину безумства Поприщина осягає думка про власну співпричетність до вселенського горя, долі усього гнаного людства», – відзначає М. І. Якушин [42, с. 194]. Однак, на думку О. Юскевич, говорити про просвітлення героя можна лише умовно. Герой і у фіналі твору залишається хворим, про що свідчить його остання фраза: «Чи знаєте, що у алжирського вельможі під самим носом шишка?» [11, с. 172], цим самим «забиваючи осиковий кілок у спробу самосвідомості гоголівської людини» [5, с. 57]. Високий гуманістичний пафос фіналу твору обумовлений тим, що тут під маскою безумця Поприщина ховається сам М. Гоголь.

Безумство у творі тематизується: воно стає відправною точкою в розвитку нарративу твору та набуває підвищеної значимості для розуміння змісту тексту. Тематизація безумства пов'язана з розширенням змісту даного поняття: безумство як психічне захворювання – безумство як своєрідне світобачення – безумство як основоположний принцип організації соціуму та світу людських взаємовідносин. Безумство, не перестаючи бути метафорою, набуває стійкого значення психічного захворювання.

У творі відбувається й онтологізація безумства, яка виступає у якості одного із способів існування людини у світі, вказує на глибинний взаємозв'язок буття світу та буття людини. У «Записках божевільного» розкривається «природа переживання особистості свого світу та самого себе», досліджується «момент переходу від нормального способу буття у світі до психотичного» [17, с. 19]. Головний герой Поприщин втрачає розум, коли не в змозі прийняти оточуючу його реальність, в якій він «нуль, більше нічого» [10, с. 157]. У такому випадку його безумство може розглядатися як «компенсаторна мрійлива модифікація реального побуту». Втеча від реальності в безумство для

Поприщина означає можливість жити в створюваному ним самим світі, де він – центральна фігура, що встановлює свій власний світопорядок. Однак безумство героя – «кшталт смерті», бо є «одним із видів вигнання, витіснення за межі життя» [29, с. 329]. Для суспільства безумний перестає існувати як повноправний член, фактично вмирає. Бачимо, що безумство є за своєю суттю онтологічно суперечливим: у ньому поєднується буття – створення безумним власної моделі світу та небуття – соціальна смерть безумного.

Безумство мотивується не тільки соціально, як наслідок нереалізованих Поприщиним надій на успішну кар'єру, а й психологічно – як результат нерозділеного кохання героя до генеральської доньки Софі.

При всій специфіці реалізації, тема безумства у творі пов'язана з «високим» романтичним безумством і може бути адекватно осмислена лише у співвіднесенні з ним. Але у творі відбулося зниження «високого» романтичного героя-безумця та, відповідно, зниження «високого» безумства [18, с. 98]. «Особисте безумство героя у творі обертається на безумство колективне – безумство соціальних порядків і ненадійність ідеологічних конвенцій» [3, с. 265].

Слід зазначити, що у творі зберігається характерне для романтичної традиції уявлення про безумство як про істинне знання, що дозволяє автору вкласти в уста героя соціальну критику. Поприщин у своєму безумстві, подібно до романтичного героя-безумця, отримує своєрідну свободу у своїх діях, думках, словах. Відбувається «очищення розуму» [6, с. 69] героя від умовностей і забобонів. Так, вважаючи себе королем, він вивільняється від посади титулярного радника: звільняється від принизливого підлабузництва, притаманного, службовцям департаменту; нарешті, позбувається почуття боязкості перед «її величністю» Софі. З цієї позиції безумство героя – «трагічна спроба вирватися за тісні межі свого страхітливого існування» [32, с. 94]. Трагізм цієї спроби полягає в тому, що звільнення героя далеко не повне: навіть у безумстві цінність людської особистості він співвідносить з її становищем на соціально-ієрархічних сходах, тому і проголошує себе королем. Цим «високе» романтичне безумство відрізняється від безумства героя.

У рамках романтичної традиції у творі М. В. Гоголя актуалізується розуміння безумства як переходу героя в інший простір. На думку психологів і психіатрів, М. В. Гоголь не ставив перед собою мету описати безумство чиновника. Під прикриттям «Записок божевільного» він описав убогство устоїв і духовності чиновницького та світського середовища, життя маленької людини.

У повісті є ряд образів, які важливі для розуміння теми безумства та виконують функцію атрибутів інфернального простору. Це образи собаки та жінки, які співвідносяться з образом біса та відповідають міфологічній традиції. Новаторством М. Гоголя в осмисленні цих образів є включення їх у контекст соціальної проблематики, а також постійна гра їхнім змістом.

Отже, «Записки божевільного» стають актом самопізнання героя. Щоденник Поприщина має сповідальний характер, занурює читача до глибин душі героя та фіксує ті факти, які важливі для прозріння, а потім і остаточного безумства героя. Характером безумства чиновника Поприщина вважається манія величчя. Систематизоване марення героя повісті носить параноїдальний характер.

Головною характеристикою теми безумства у творі є неоднозначність її осмислення, обумовлена належністю твору М. В. Гоголя до «нечистої культури» (термін Ф. П. Федорова) пізнього романтизму, для якої притаманним є синтез романтичних і реалістичних принципів. З одного боку, тема безумства у творі пов'язана з високим романтичним безумством і сприймається як «залучення до традиції романтичних геніальних безумців» [33, с. 87]. З іншого боку, романтичне трактування безумства у творі переосмислено: якщо у романтиків безумство – метафора мудрості та свободи, знак духовної обраності, то безумство в «Записках божевільного» – це психічне захворювання героя, яке призводить до повного руйнування психіки. М. Гоголь, на відміну від своїх попередників, акцентує увагу на соціальному аспекті теми безумства, що можна розглядати як реалістичний імпульс.

Таким чином, М. Гоголь знаходиться на межі між романтизмом і реалізмом. Синкретичний характер його художнього дару обумовлює специфіку інтерпретації теми безумства. Безумство розгля-

дається і в метафоричному плані (як хвороба соціуму), і у прямому (як психічне захворювання) та виступає у якості художнього прийому, який сприяє розкриттю недоліків суспільного устрою. Безумство осмислюється з опорою на романтичну традицію і свідчить про прорив автора до реалістичної проблематики. Особливості інтерпретації теми безумства дозволяють стверджувати, що перед нами перехідний текст, для якого характерна «мерехтлива поетика»: гра традиційними, старими змістами у творі поєднується з прогностичним схопленням, вгадуванням нових смислів. Автор пропонує інтерпретацію безумства як симптому ненормальної організації суспільства і як психічного захворювання.

Безумство у творі – темна, ірраціональна сила, непідвласна поясненням, яка приносить людині нещастя та веде до руйнування психіки. У «Записках божевільного» М. В. Гоголя герой вперше стає суб'єктом і починає говорити від власного імені. Він є безумним не в порівнянні з кимось, а сам по собі. Він відмовляється від ролі страждальної фігури – жертви соціуму і переробляє навколишній світ за власною міркою, досягнувши повноти людської екзистенції, перетворюється із безмовного об'єкта спостереження в спостерігача та відкриває в інших спільнородову людську сутність. У творі відбувається відкриття екзистенціального аспекту проблематики безумства.

Безумство Голядкіна являє собою його прижиттєвий перехід в інфернальний світ, головною прикметою і одночасно породженням якого є його демонічний двійник, близький за виконуваною в тексті функцією архаїчного трикстера. Ф. Достоєвський загострює увагу на соціальному аспекті проблеми двійництва, показує «зв'язок між фантастичним у романтичній традиції і психопатологією» [12, с. 59], чого раніше не було. Образ двійника неоднозначний, так як письменник не дає відповіді на питання, що ж таке двійник – реальність чи галюцинація. У цьому, на думку О. Юскевич, виявляється специфіка розуміння Ф. Достоєвським феномена безумства як загадкового, непізнаного явища [18, с. 127].

У «Двійнику» з точністю зображений процес наростання безумства Голядкіна. У Голядкіна бачимо ясно виражену манію переслідування; йому властива загострена нерішучість і суперечливість прагнень, дій і слів. Словом, у повісті дана клінічна картина душевного розладу, який сучасна наука називає шизофренію.

У «Двійнику» безумство стає матеріалом, що дозволяє найбільш повно здійснити ідеал соціальної свободи. Ф. Достоєвський відкриває проблему екзистенціальної концепції ескапізму, розглядаючи її як спосіб набуття я-екзистенції і реалізуючи в нарративі безумства стратегію набуття екзистенціальної свободи. Герой – знаходить свою екзистенцію, як безумець отримує повну свободу від соціальної залежності.

М. Гоголь в «Записках божевільного» розвиває концепцію безумства як способу здійснення соціального ідеалу. Поприщин М. Гоголя, герой-безумець, який хоче знайти собі місце в соціумі і отримує його, перетворюючись у маренні в іспанського короля. Голядкін Ф. Достоєвського, навпаки, намагається піти від соціуму, який тіснить, тисне, оточує його, розглядає його з усіх боків.

Специфіка інтерпретації теми безумства в творах полягає в багатогранності. Безумство героїв може розглядатися у філософському аспекті – як ознака непізнаності людини і світу в цілому; в соціальному аспекті – як засноване на нівелюванні особистості заміщення одного індивіда іншим; в етичному аспекті – як результат морального падіння героя; в міфопоетичному аспекті – як переміщення персонажа з реального світу в потойбічний світ – світ хвороби, соціальної смерті; в медичному аспекті – як захворювання психіки. Багатозначність безумства покликана підкреслити принципову непізнаність цього феномена, що є відображенням непізнаності світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белинский В.Г. О русской повести и повестях Гоголя / В. Г. Белинский. О классиках русской литературы. – М., 1950. – С. 257–280.
2. Белый А. Мастерство Гоголя / А. Белый. – М. : МАЛП, 1996.
3. Богданов К.А. Врачи, пациенты, читатели: Патографические тексты русской культуры XVII–XIX веков / К.А. Богданов. – М. : ОГИ, 2005. – 504 с.

4. Бочаров С.Г. Петербургское безумие / С.Г. Бочаров // Пушкинский сборник / сост. И. Лоцилов, И. Сурат. – М., 2005. – С. 305–317.
5. Бочаров С.Г. Переход от Гоголя к Достоевскому / С.Г. Бочаров // Смена литературных стилей. – М., 1974. – С. 45–69.
6. Вайскопф М. Сюжет Гоголя / М. Вайскопф. – М. : Радикс, 1993. – 592 с.
7. Виноградов В.В. Стиль «Пиковой дамы» / Пушкин: Временник Пушкинской комиссии. – М.–Л., 1936, вып. 2. – С. 103.
8. Вольперт Л.И. Тема безумия в прозе Пушкина и Стендаля («Пиковая дама» и «Красное и черное») / Л.И. Вольперт. Пушкин и русская литература. – Рига, 1986. – С. 46–59.
9. Гиппиус В. Гоголь / В. Гиппиус; В. Зеньковский, Н.В. Гоголь / В. Зеньковский. – СПб. : Логос, 1994. – 344 с.
10. Гоголь Н.В. Записки сумасшедшего / Н. В. Гоголь // Собрание сочинений. В 7 т. – М., 1984. – Т. 3. – С. 153–172.
11. Гоголь Н.В. Письмо И.И. Дмитриеву / Н.В. Гоголь // Собрание сочинений В 7 т. – М., 1986. – Т. 7. – С. 77–78.
12. Джоунс М.В. «Двойник»: идея «Двойника» Достоевского / М.В. Джоунс. Достоевский после Бахтина. Исследование фантастического реализма Достоевского. – СПб. : Академический проект, 1998. – С. 57–83.
13. Днепров В. Идеи, страсти, поступки: Из художественного опыта Достоевского / В. Днепров. – Л. : Сов. писатель, 1978. – 382 с.
14. Достоевский Ф.М. Двойник / Ф.М. Достоевский // Полн. собр. соч. В 30 т. – Л., 1972. – Т. 1. – С. 109–229.
15. Достоевский Ф.М. Письма. – М., 1959, Т. IV. – 178 с.
16. Захаров В.Н. Система жанров Достоевского: Типология и поэтика / В.Н. Захаров. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 208 с.
17. Зимина М.А. Дискурс безумия в исторической динамике русской литературы от романтизма к реализму: автореф. дис. канд. филолог. наук / М.А. Зимина. – Барнаул, 2007. – 22 с.
18. Иоскевич О.А. На пути к «Безумному» нарративу: (безумие в русской прозе первой половины XIX века) / О.А. Иоскевич : монография. Учреждение образования ГрДУ імя Янкі Купалі. – Гродно, 2009. – 161 с.
19. Коробова М.М. Двойник – семантический неологизм Достоевского? / М.М. Коробова // Русская речь. – 2001. – № 5. – С. 26–35.
20. Лахманн Р. Демонтаж красноречия. Риторическая традиция и понятие поэтического [пер. Е. Аккерман и Ф. Поля] / Р. Лахманн. – СПб. : Академический проект, 2001. – 368 с.
21. Ломагина М.Ф. Проблема автора в ранних произведениях Достоевского: автореф. дис. канд. филолог. наук / М.Ф. Ломагина. – М., 1972. – 16 с.
22. Лотман Ю.М. Три заметки о Пушкине / Ю.М. Лотман // Изб. ст. : в 3 т. – Таллин, 1993. Т. 3. – С. 396–405.
23. Лукин В.А. Имя собственное – ключ к истолкованию текста (Анализ повести Н.В. Гоголя «Записки сумасшедшего») / В.А. Лукин // Русский язык в школе. – 1998. – № 1. – С. 63–69.
24. Манн Ю.В. О гротеске в литературе / Ю.В. Манн. – М. : Сов. писатель, 1966. – 184 с.
25. Маркович В. Петербургские повести Н.В. Гоголя / В. Маркович. – Л.: Худ. лит., 1989. – 208 с.
26. Меднис Н. Тема безумия в произведениях второй болдинской осени / Н. Меднис // Пушкинский сборник / сост. И. Лоцилов, И. Сурат. – М., 2005. – С. 300–304.
27. Мелетинский Е.М. О происхождении литературно-мифологических сюжетных архетипов / Е.М. Мелетинский // Литературные архетипы и универсалии / под ред. Е.М. Мелетинского. – М., 2001. – С. 73–149.
28. Панченко А.М. Смех как зрелище / Д.С. Лихачев, А.М. Панченко, Н.В. Поньрко. Смех в Древней Руси. – Л., 1984. – С. 72–153.
29. Пумпянский Л.В. Гоголь / Л.В. Пумпянский // Классическая традиция: Собрание трудов по истории русской литературы. – М., 2000. – С. 257–342.
30. Рыбальский М.И. Бред / М.И. Рыбальский. – М. : Медицина, 2002. – 368 с.
31. Симидзу Т. Двойники Раскольникова и Ивана Карамазова / Т. Симидзу // XXI век глазами Достоевского: перспективы человечества: материалы Междунар. конф. (Токио, 22–23 авг. 2000 г., университет Тиба). – М., 2002. – С. 214–220.
32. Скуратовский В. На пороге как бы двойного бытия (из наблюдений над мирами Гоголя) / В. Скуратовский. Гоголеведческие студии: сб.ст. / отв. ред. П.В. Михед. – Нежин, 1997. – Вып. 2. – С. 64–102.
33. Смирнов А.С. Контрапункт в петербургских повестях Н.В. Гоголя / А.С. Смирнов // Вестник ГрГУ. – Серия 1. – 1999. – № 1. – С. 86–90.
34. Соколов Б.В. Гоголь: Энциклопедия / Б.В. Соколов. – М., 2003. – С. 187.

35. Табориская Е.М. Своеобразие решения темы безумия в произведениях Пушкина 1833 года / Е.М. Табориская // Пушкинские чтения в Тарту : тезисы докладов. Таллин : Изд-во Тарт. ун та, 1987. – С. 26–30.
36. Топоров В.Н. Петербург и «Петербургский текст русской литературы» / В.Н. Топоров. Миф. Ритуал. Символ. Образ. – М., 1995. – С. 259–367.
37. Тороп П. Поэтика чужого слова / П. Тороп. Достоевский: история и идеология. – Тарту, 1997. – С. 125–153.
38. Успенский Б.А. Дуалистический характер русской средневековой культуры (на материале «Хождения за три моря Афанасия Никитина») / Б.А. Успенский. Избранные труды : в 2 т. – М., 1994. – Т. 1: Семиотика истории, семиотика культуры. – С. 254–297.
39. Фарыно Е. Введение в литературоведение : учеб. пособ. / Е. Фарыно. – СПб. : РГПУ им А. И. Герцена, 2004. – 639 с.
40. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра / О.М. Фрейденберг. – М. : Лабиринт, 1997. – 448 с.
41. Эткинд Е.Г. «Внутренний человек» и внешняя речь: Очерки психопоэтики русской литературы XVIII–XIX вв. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 448 с.
42. Якушин Н.И. Русская литература XIX века (первая половина) : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Н. И. Якушин. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 256 с.

А.Н. Васильева. Экзистенциальная концепция эскапизма в произведениях «Двойник» Ф. Достоевского и «Записки сумасшедшего» Н. Гоголя. – Статья.

Аннотация. В статье ставится задача рассмотреть специфику интерпретации темы безумия в данных произведениях. В результате анализа автор доказывает, что у феномен безумия, который описывает Ф. Достоевский, – это воплощение темных иррациональных сил, которые несут человеку гибель, это духовная смерть героя без надежды на воскресение. Герой «Записок сумасшедшего» Поприщин в своем безумии «не исчерпан до конца»: он может «вырваться из безумия в поэзию, в полет над миром». Безумие героев рассматривается в философском, социальном, этическом, мифопоэтическом, медицинском аспектах.

Ключевые слова: безумие, эскапизм, психодинамика, я-экзистенция, шизофрения, моноomania.

Anastasia N. Vasilieva. The Existential Concept of Escapism in the Works of F. Dostoevsky «The Double» and «Diary of a Madman» by Nikolay Gogol. – Article.

Summary. This article seeks to examine the specificity of the interpretation of the theme of madness in the works. As a result of analysis, the author proves that in F. Dostoevsky work madness – is the embodiment of the dark irrational forces that carry the death of a person, a spiritual hero's death with no hope of resurrection. The hero of «Diary of a Madman» Poprischin in his madness «is not exhausted until the end», he can «escape from the madness of poetry, flying over the world» Madness of the characters is seen in the philosophical, social, ethical, mifopoeticheskogo, medical aspects.

Key words: madness, escapism, psychodynamics, I-existence, schizophrenia, monomania.

УДК 130.8

А.О. Васюріна,
кандидат філософських наук, доцент,
Українська академія банківської справи,
м. Суми, Україна

ЗАСТІЛЬНА БЕСІДА В СИСТЕМІ “РОЗВАЖАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ” РИМУ

Анотація. Аналізується занепад такого жанра риторики, як застільна бесіда в добу Рима, що було обумовлено кризою політичних інститутів держави.

Ключові слова: красномовство, застільна бесіда, бенкет, ритор, вірші, Гомер, оргії.

У сучасних класифікаціях видів красномовства застільна промова знаходить своє місце у соціально-побутовому красномовстві (Г. Априєян, М. Кохтев, В. Молдован). Проте більшість дослідників риторики не розглядає застільну бесіду як жанр красномовства взагалі. І це тоді, коли в добу Античності вона була невід'ємним елементом ораторського мистецтва.

Бесіду як форму філософського, тобто академічного, дискурсу відображали у своїх “Бенкетах” грецькі мислителі Платон, Ксенофонт, Плутарх, Лукіан, Афіней – на їхніх “застіллях” із промовама виступає ціла низка філософів, риторів і софістів [1].

Римляни перейняли мистецтво трапези у греків, але з деякими відмінностями, які полягали в тому, що гостей тут годували годинами, ледве не силоміць, вважаючи, що чим довше триває бенкет, тим гостиннішим і багатим виглядає господар. Якщо греки більше віддавалися філософським бесідам, аніж обжерливості, і ці бесіди були обставлені естетично, коли ті, хто вів розмову, розташовувалися на ложах, у лаврових вінках, то в добу Римської імперії ідея духовного бенкету потерпіла кризу і поступово трансформувалася в бік віддання переваги нестримним смаковим якостям. Так, якщо засновник імперії Август на сніданок їв грубий хліб, дрібну рибу, вологий сир і зелені фіги, то через півстоліття імператор Нерон уже зовсім не снідав: он просто не переставав обідати! Бенкети, на яких творилися мерзоти і свавілля, ніколи не припинялися.

Наближеним безумного імператора був Гай Петроній Арбітр (14–66 рр. н.е.), який за свої таланти отримав прізвисько, яке в перекладі означає “людина з бездоганим смаком” [4]. За Нерона він служив розпорядником бенкетів і був чудовим літератором. Саме його перу належить знаменитий “Сатирикон” – роман про любовні пригоди Енколпія і його друзів Аскілта й Гітона; окрему частину роману складає “Бенкет Трімалхіяна”.

Багатий вільновідпущений Трімалхіяон (з грец. – “тричі огидний”), лисий старий, який мав милу звичку справляти нужду в срібні чаші і тут же витирати руки об волосся раба, влаштував бенкет, що мав вразити уяву його учасників. Перед трапезою раби з набридливим нестямним співом помили гостям ноги водою, а руки – дорогим вином, але води на липкі руки потім не принесли. Після цього гості зайняли свої місця за квадратним столом. У тріклініумі з трьох боків столу були встановлені ложа, четвертий бік залишався вільним, оскільки звідти подавали їжу. Їли лежачи, бо вважалося, що так проковтнеш більше харчів. Вирядженого, обвішаного підібраними без смаку коштовностями господаря, який колупався в зубах срібною зубочисткою, внесли під музику в цілій “фортеці” з крихітних подушечок. Коли його несли сюди з лазні загорнутим у величезні дорожці цінні полотна, спеціальний раб із маленькими флейтами грав йому на вухо всю дорогу, а за ним вели візок із його коханцем – потворним хлопчиком.

Раби під звуки флейти противно завивали щось із Гомера, потім почали подавати гостям блюда, одне дивовижніше за інше; все це супроводжувалося беззмістовними, але “прагматичними” репліками слуг, щоб догодити господарю, та безглуздими коментарями самого господаря, і обставлялися відповідним реквізитом. Бенкет ділився на три частини: “нешкідливі” закуски, нескінченний обід, що складався з гарячих страв, і десерт.

Трімалхіяон-невіглас хотів здаватися прилученим до наук і мистецтв. Тож він розігрував із себе мецената, запросивши на бенкет освічених бродяг (Енколпій з друзями), з якими не раз намагався завести “літературні” розмови. Але якщо в греків філософська бесіда поставала як головна “страва” бенкету, то в добу Римської імперії застільна бесіда зводилася до тостів, жартів, примовок, міркувань про їжу й багатство тощо.

“Бенкет Трімалхіяна” відтворює рамки і деякі інші композиційні деталі, типові для “сїмпосія”, сократично-платонівського діалогу. Так, злиденні риторичні мали скрашувати бенкет своїм красномовством: «Якщо вино вам не подобається, – зазначав господар, – я скажу щоб змінили; а вас прошу надати йому смак своєю бесідою» [5]. Проте, соціальний статус таких людей був настільки низьким, що навіть раби, з якими загравав господар – вчорашній раб, ставилися до них із презирством. Та й сам

господар вів себе на бенкеті “належно”: бив власну дружину, наказував виночерпцю постійно наливати всім вина: «Якщо хто пити не буде, вилий йому на голову» [5].

Вважаючи, що знання Гомера – еталон освіченості, Трімалхіон розписав на теми гомерівських поем стіни свого будинку й хвалився, що читав Гомера в дитинстві; посеред обіду актори-“гомерісти” за бажанням господаря декламували уривки з “Іліади”. Сам Трімалхіона супроводжував їх уявлення поясненнями, за своїм звичаєм усе переплутавши [7].

За його словами, він навчався красномовству лише “для домашнього вжитку” [5]. Деякі з гостей прагнули зробити бенкет “тематичним”, пробували читати вірші, інтерпретувати міфи, міркувати про долю людини, сутність риторики тощо. Проте навіть сам глава риторичної школи знав, «як слід тримати себе, щоб удостоїтися запрошення і на майбутній бенкет!» [5].

Чи не найцікавішим на римських бенкетах було меню. На столі стояв бронзовий ослик із тюками на спині, в яких знаходилися маслини й оливки. Вище розташовувалися масивні срібні страви з ініціалами Трімалхіона, де лежали смажені соні (дрібні гризуни, схожі на мишей), приправлені маком і медом. Потім подавалися новонароджені мишенята, уже запечені в медові.

Перед основною стравою Трімалхіон подавав павині яйця, в яких лежали запечені виногідники (птахи, які вважалися делікатесними, з жирним м'ясом) під соусом із жовтка і перцю. Основним блюдом було м'ясне асорті: на величезній тарілці лежали птахи, вим'я, а посередині сидів заєць у пір'ї, символізуючи крилатого Пегаса. По краях тарілки стояли чотири сатири, котрі тримали в руках хутра, з яких виливалася підлива на смажених риб, що плавали в жиру, ніби в справжньому водоймищі.

Невеликі столи не вмщали всіх страв, тому поруч стояли додаткові столики – серванти. А коли приходила черга зміни страв, раби забирали столи і приносили нові з черговими стравами. Господар дав їм знак і вони внесли столи з зображеннями 12-ти знаків зодіака. Кожному знаку відповідав гастрономічний символ. Над Левом лежали африканські фіги, поруч із Дівою – матка свині, що не опоросилася, над Близнюками – нирки і баранячі яєчка. Вигадок не перелічити. Найбільш цінними кухарями вважалися ті, хто міг майстерно приготувати не саме м'ясо, а те, що тепер звуть субпродуктами: нирки, печінку, кишки, язик, мізки, серце, навіть шкіру! До “здорових” закусок, крім маслин і нещасних сонь, Петроній відносить ковбаски, що шкварчали на жаровні, сирійські сливи і гранатові зерна.

Гостям подавали прянощі, привезені з Азії, фрукти – з Єгипту, фазанів – із Греції, кроликів – з Іспанії тощо. Ціла армія поварів готувала блюда-загадки. Вважалося шиком подати страви, які гість не відразу розпізнає. Ось кухарі й старалися, подаючи вагітних зайчих, пташині лапки з гарніром із півнячих гребінців, поросят із начинкою з мізків, філе жирафа і фаршировані слонячі хоботи. На десерт несли пироги, зацукровані фрукти і вино, вино...

Але ж як справлялися римляни з такою кількістю їжі і пиття? Дуже просто: патриції викликали у себе бловоту, засовуючи в глотку павині пір'я. А потім, посвіжілі, поверталися в трикліній, готові до нової порції обжерливості. Культ їжі просто превальював над здоровим глуздом [3].

“Бенкет” цього часу був близький жанру міма: дві з трьох віршованих вставок імітують, а можливо, і прямо цитують мімографа Публілія Сіра, від якого дійшло лише ім'я. У цю частину вставлено розповідь одного з гостей про вовка-перевертня (розд. LXI–LXII), перший у світовій літературі опис такого персонажу [6]. Трімалхіон у розовій туніці і сандаліях, у перервах між трапезою, грав у бірюзові м'ячики з величезними мужикуватими рабами, вбраними під милих кучерявих хлопчиків. Не замовкаючи, він зі “знанням справи” заявляв: «О, ритори і схоласти, даруйте, що вам буде сказано, але саме ви-то і згубили красномовство!» [5].

Прикінцеві сторінки “Бенкету” присвячені опису оргії, що відбувалася в лазні, під час якої Трімалхіон розповідає гостям про своє життя. Без всякого сорому він повідомляє історію свого піднесення: «Чотирнадцять років по-жіночому був люб'язний своєму господареві... і господиню ублаговляв теж» [5]. Розповідь завершується сценою уявного “похорону” Трімалхіона.

Образ Трімалхіона, можливо, пов'язаний з однією із сатир поета Горация (Epigr. III, 82; Sat. II, 8). Ця сатира в діалогічній формі передає розповідь про розкішну вечерю у чванливого багатія Назідієна, який псував гостям апетит хвалькуватими коментарями до кожної страви. Гораций їдко висміює марнославство господаря і лицемірство гостей.

Петроній так само в усіх подробицях описав дивовижне застілля, в якому брали участь його герої. Показано занепад моралі й культури, розгул аморальності й розпусти в часи тиранії. Якщо в республіканську добу жінки не мали права лежати на ложах навколо столів і скромно сиділи на стільцях збоку, то тепер жіноча присутність на бенкетах вважалася обов'язковою – в рамках “культурної програми”. Бажаними гостями, поряд із співцями, поетами, музикантами, акробатами і заморськими факірами, були танцюристки й гетери чи куртизанки. Петроній писав правдиво, бо знав предмет опису.

Тацит у своїх “Анналах” зазначав щодо автора “Сатирикона”: «...Якщо інших піднесла до слави старанність, то його – ледарство. ...Повернувшись до порочного життя чи, може, лише удавано віддаючись порокам, він був прийнятий у тісне коло найбільш довірених наближених Нерона і став у ньому законодавцем витонченого смаку, так що Нерон став вважати приємним і сповненим чарівної розкоші тільки те, що було схвалено Петронієм» [2, с. 305–306]. Це викликало заздрість у царедворця Тігелліна, який і згубив конкурента, спонукавши його до самогубства.

Як видно, доба тиранії завжди має однакове соціально-культурне вираження, коли саме мистецтво деградує і перетворюється на засіб оспівування суспільної деградації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Застільна бесіда як жанр академічного красномовства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://book.net/index.php?>
2. Тацит. Сочинения / Корнелий Тацит. – СПб. : Наука, 1993. – 734 с.
3. Лалабекова Н. Как пировали в Древнем Риме [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mooya-semya.ru/index.php?option>
4. Петроній Арбітр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Петроний Арбитр. Сатирикон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.ru>
6. Сатирикон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
7. Трималхион [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

А.А. Васюрина. Застольная беседа в системе “развлекательной” культуры Рима.

Аннотация. Анализируется упадок такого жанра риторики как застольная беседа во времена Рима, что было обусловлено кризисом политических институтов государства.

Ключевые слова: красноречие, застольная беседа, пир, ритор, стихи, Гомер, оргии.

Alla A. Vasyurina. A Table-talk in the System of “Entertainment” Culture in Ancient Rome. – Article.

Summary. We analyzed the decline of the genre of rhetoric as drinking conversation a day Rome, which was due to the crisis of political institutions of the state.

Key words: rhetoric, conversation drinking, banquet, rhetoric, poetry, Homer, orgy.

*Н.С. Войтенко,
Б.І. Шатохін,
викладачі Економіко-правового коледжу
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

СТИМУЛЮВАННЯ ТА МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З МАТЕМАТИКИ

Анотація. Стаття присвячена пізнавальним та соціальним аспектам стимулювання і мотивації навчальної діяльності на заняттях з математики. Автори роблять висновок, що формування мотивації студентів є соціальним замовленням суспільства, що сприяє становленню особистості, її самореалізації.

Ключові слова: навчальна діяльність, мотив, мотивація, стимулювання.

У даний час вивчення основ математики залишається істотним елементом середньої освіти в силу того, що математика має величезний освітній, розвиваючий і виховний потенціал. Успішність процесу вивчення математики залежить, насамперед, від бажання студентів опанувати основами науки. Проблема стимулювання, спонукання студентів до навчання є надзвичайно актуальною в даний час.

Кожен викладач має твердо усвідомити, що одне з найважливіших і найскладніших його завдань – це формувати, розвивати в студентів стійку позитивну мотивацію до навчальної діяльності, яка спонукала б їх до наполегливої, систематичної навчальної роботи. Це, безумовно, значно підвищить ефективність навчальної діяльності студента.

Визнані методисти виділяють певні техніки мотивування: переконання; викликання інтересу; навіювання; делегування; закріплення позитивного враження.

Мотив навчальної діяльності – спрямованість студента на досягнення цілей суспільного розвитку, в тому числі на придбання знань, умінь і навичок, продиктованих його інтересами, внутрішніми потребами, а також зовнішнім середовищем [1].

Мотивація навчання – це комплекс факторів, які визначають мотиваційну тенденцію студента, яка, в залежності від його освітніх намірів і зовнішніх причин, може або активізувати, або гальмувати його навчальну діяльність [1].

Фактор мотивації навчання – це причина, суттєва обставина, рушійна сила, що сприяє активізації мотивів, ситуативних стимулів, інтересів, схильностей, які, в свою чергу, можуть зробити істотний вплив на цілеспрямовану навчальну діяльність [1].

Мотивація виконує кілька функцій: спонукає поведінку, спрямовує і організовує її, надає їй особистісний сенс і значимість.

У книзі Маркової А.К. «Мотивація навчання і її виховання у школярів» зазначено, що мотиваційна сфера складається з декількох аспектів: потреба, мотив і мета [2].

Мотив навчання – спрямованість студента на різні сторони навчальної діяльності.

Виділяють дві основні групи мотивів навчання:

- 1) *пізнавальні*, пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом її виконання;
- 2) *соціальні*, пов'язані з різними соціальними взаємодіями студента з іншими людьми.

Підгрупи пізнавальних мотивів:

- 1) *широкі пізнавальні мотиви*. Полягають в орієнтації студентів на опанування нових знань, що розрізняються за рівнями. Дані рівні розрізняються глибиною інтересу до знань, серед яких може бути інтерес до нових цікавих фактів, явищ, суттєвих властивостей явищ, перших дедуктивних висновків або інтерес до закономірностей у навчальному матеріалі, теоретичних принципів та ін.;

2) *навчально-пізнавальні мотиви*. Полягають в орієнтації студентів на засвоєння способів одержання знань: інтереси до прийомів самостійного набуття знань, способів саморегуляції навчальної роботи, раціональної організації своєї праці;

3) *мотиви самоосвіти*. Полягають у спрямованості студентів на самостійне удосконалення способів одержання знань.

Дані пізнавальні мотиви забезпечують подолання труднощів студентів у навчальній роботі, викликають пізнавальну активність.

Підгрупи соціальних мотивів:

1) *широкі соціальні мотиви*. Полягають у прагненні одержувати знання, у розумінні необхідності навчатися. Тут великого значення набувають мотиви усвідомлення соціальної необхідності. До даних мотивів також можна віднести бажання студентів добре підготуватися до обраної професії;

2) *вузькі соціальні мотиви*. Полягають у прагненні зайняти певну позицію, місце у відносинах з оточуючими, одержати їхнє ставлення, заслужити в них авторитет. Дані мотиви пов'язані з потребою студента у спілкуванні, у прагненні одержати задоволення від процесу спілкування та налагодження стосунків з іншими людьми. Цей мотив також може полягати у різноманітних спробах самоствердження – у бажанні посісти місце лідера, впливати на інших студентів тощо.

3) *мотиви соціальної співпраці*. Полягає у тому, що студент не тільки хоче спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми, але й прагне усвідомлювати, аналізувати способи і форми своєї співпраці та стосунків із викладачем і одногрупниками. Даний мотив є важливою основою самовиховання, самовдосконалення особистості.

Згідно з дослідженнями, навчальна діяльність студентів збуджується як внутрішніми мотивами, пов'язаними зі змістом цієї діяльності і її виконанням, так і соціальними, пов'язаними з потребою зайняти певну позицію в системі суспільних відносин. Вивчення мотивів навчання має на увазі з'ясувати, заради чого вчиться студент і що спонукає його до навчання. Аналіз мотивації навчальної діяльності, показав, що у студентів, переважають соціальні мотиви.

Одним з найважливіших критеріїв педагогічної майстерності в сучасній психології вважається результативність роботи викладача, яка проявляється в стовідсотковій успішності студентів і такому ж їх інтересі до предмету [3, с. 38].

Організуючи навчально-виховний процес, необхідно опиратися на наступні мотиваційні принципи:

- діяльність повинна бути особистісно-значима, приваблива для студентів;
- повинні створюватися умови, що активізують реалізацію потенціалу всіх учасників заняття в ході їх спільної діяльності і при обговоренні результатів;
- кожен студент повинен мати можливість проявити і розвинути свої індивідуальні якості, що володіють сутнісною цілісністю (самовираження, самоствердження);
- спільна діяльність повинна бути цікавою, посилювати інтерес, пізнавальну активність.

Засобом підвищення мотивації були обрані нові освітні технології, які допомагають вирішувати важливі педагогічні завдання:

- постійно підтримувати навчальну мотивацію студентів;
- заохочувати їх активність і самостійність, розширювати можливості навчання та самонавчання;
- формувати вміння вчитися – ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність;
- розвивати навички рефлексивної та оціночної діяльності студентів.

Навчання математиці – це, в першу чергу, розв'язування задач. Уміння розв'язувати задачі – критерій успішності навчання математиці.

Фактори, що сприяють розвитку навчальної мотивації студентів за допомогою задач:

- фактори, пов'язані зі змістом задачі (новизна, відображення зв'язку з практикою, відображення історичного аспекту, цікавість, нестандартність питання);

- фактори, пов'язані з організацією діяльності під час рішення задач (усвідомлення мети рішення задачі, знання основних відносин і їх властивостей, закладених в завдання, математичне моделювання задачі);

- фактори, що визначаються відношенням між учасниками, залучення в діяльність за рішенням завдань (залучення студента в колективні форми роботи, відносини співпраці викладача і студента, допомога педагога у вигляді рад, настановлюють самого студента на правильне рішення, залучення викладачем студентів до оцінної діяльності і формування у них адекватної самооцінки).

Фактори, що сприяють розвитку позитивної мотивації студентів засобами форм організації навчально-пізнавальної діяльності:

- фактори, пов'язані з різноманітними формами занять (лекція, практичне заняття);

- фактори, пов'язані з різноманітними формами позакласної роботи (гуртки, факультативи, вечори, КВК, конференції та ін.).

Результат:

- Усвідомлене засвоєння студентами математичних знань, умінь, навичок;

- розвиток інтелектуальних умінь і навичок (аналіз змісту завдання, конструювання математичних моделей, синтез, узагальнення та ін.);

- розвиток комунікативних умінь і навичок;

- формування характеру, моральних рис особистості (інтелектуальної чесності, наполегливості, працелюбності та ін.).

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі в цілому і на заняттях з математики зокрема вирішить ряд актуальних проблем. До них, перш за все, відносяться:

1) створення позитивної мотивації до навчання;

2) підвищення якості навчально-виховного процесу, приведення його до сучасного рівня науково-технічного процесу;

3) реалізація ідей диференційованого підходу в процесі навчання, розвиток інтелекту;

4) реальна підготовка студентів до життя і роботи в інформаційному суспільстві, до праці в автоматизованому процесі, до професійної мобільності.

Використання комп'ютера на заняттях має бути доцільно і методично виправдане, а не служити даниною часу. До інформаційних технологій необхідно звертатися лише в тому випадку, якщо вони забезпечують більш високий рівень освітнього процесу в порівнянні з іншими методами навчання. При організації захисту проектів комп'ютер може стати ефективним помічником педагога. Звичайно, проведення «дослідів» на дошці, в зошиті має незаперечні переваги, але іноді, використання віртуальної лабораторії краще. Віртуальна лабораторія дозволяє вирішити ряд проблем, що виникають при навчанні предмету:

1) підвищення пізнавального інтересу до математики, спонукання позитивної мотивації до навчання;

2) відпрацювання і закріплення на практиці теоретичних знань, отриманих під час лекційних робіт;

3) виконання практичної частини навчального плану;

4) здійснення особистісно-орієнтованого підходу до студентів.

Таким чином, формування мотивації студентів є соціальним замовленням суспільства і нагальною потребою, що сприяє становленню особистості, її самореалізації в сьогоденні і в майбутньому. Тому викладач математики має використати всі можливості, щоб підготувати студента до свідомого навчання. Адже вектор успіху задають саме педагоги-математики, тому що мотивація і стимулювання навчальної діяльності на заняттях з математики підвищує рівень навчання студентів з інших дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркова А.К., Орлов А.Б., Фридман Л.М. Мотивация учения и ее воспитание у школьников. – М.: Педагогика, 1983.
2. Маркова А.К., Матіс Т.А., Орлов А.Б., Формування мотивації навчання: кн. для вчителя. – Львів: Просвіта, 1990.
3. Аминов Н.А. Диагностика педагогических способностей / Н.А. Аминов. – М.: Изд-во «Институт практической психологии», 1997.
4. Бевз Г.П. Методи навчання математики : навч. посібн. / Г.П. Бевз. – К.: Генеза, 2010.
5. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пособие для студентов пед. институтов / Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979.

Н.С. Войтенко, Б.И. Шатохин. Стимулирование и мотивация учебной деятельности студентов на занятиях по математике. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена познавательным и социальным аспектам стимулирования и мотивации учебной деятельности на занятиях по математике. Авторы делают вывод, что формирование мотивации студентов является социальным заказом общества, способствует становлению личности, ее самореализации.

Ключевые слова: учебная деятельность, мотив, мотивация, стимулирование

Natalia S. Voytenko, Boris I. Shatokhin. Incentive and Motivation of Educational Activity of Students in the Classroom for Math. – Article.

Summary. This article is devoted to some aspects of motivation and stimulation of learning activities in the classroom for Math and is relevant at all stages of the lesson .

Key words: motive, motivation and incentives.

УДК 323.113(=512.161):314.743"1991/2015"

Я.А. Волкова,

аспирант,

*Институт социальных наук Одесского
национального университета им. И.И. Мечникова,
г. Одесса, Украина*

ТУРЦИЯ КАК РОДСТВЕННОЕ ГОСУДАРСТВО: ФОРМИРОВАНИЕ СВЯЗЕЙ С РОДСТВЕННЫМ НАСЕЛЕНИЕМ В ПОСТБИПОЛЯРНЫЙ ПЕРИОД

Аннотация. В современном мире понятия “диаспора” и “родственное население” превращаются в важный элемент международных отношений. Многие страны работают над развитием инструментов публичной дипломатии, “мягкой силы” и расширением сферы своего влияния через их диаспоры. Формирование политики по отношению к родственным общинам стало одной из основных частей политики Турции, которая стремилась стать важной силой в регионе и в мире в условиях новых реалий по окончании Холодной войны. В данной статье освещаются особенности развития политики Турции по конструированию и укреплению связей с родственным трансграничным населением в посткоммунистический период, а также основные инструменты ее осуществления.

Ключевые слова: диаспора, родственное государство, родственное население, Турция.

В целом в литературе по диаспоре и транснационализму принято определять диаспору как мигрантов и их потомков. Международная организация по миграции дает такое определение диаспоре: «диаспора» – это мигранты или их потомки, которые временно или постоянно проживают вне страны, в которой родились или которая является родиной их предков, но поддерживают с ней постоянную связь [1]. Такое определение исключает такие трансграничные этнические группы населения, которые были образованы путем изменения границ или распада государств. Поэтому те исследователи, которые занимаются изучением отношений родственного государства (kin state) и разбросанного населения (stranded population) в основном не согласны с общепринятой терминологией о диаспоре. Видный американский социолог Роджерс Брубейкер ввел в научный оборот новое понятие – “диаспоры катаклизма” (accidental diasporas). Также встречаются такие определения как “застрявшие меньшинства” или “выброшенные диаспоры”. Их появление он связал с распадом государств, приводящим к изменению политических границ. Возникновение таких диаспор обусловлено не перемещением людей через границы, а перемещением самих границ, изменением политической карты. Данный феномен имел место после крушения империй, в частности Российской и Османской, и распада больших государств – Германии, Советского Союза, Югославии и т. д. [2]. Диаспоры мигрантов обычно имеют гражданство страны происхождения, а диаспоры катаклизма имеют гражданство принимающей страны. В то время как мигрантская диаспора формируется в основном добровольно, диаспора катаклизмов формируется произвольно и в большинстве случаев вопреки воли населения. Если учитывать и гармонично сочетать эти два подхода к диаспоре, то можно наиболее полно исследовать роль государства происхождения (homeland state) в формировании транснациональной деятельности. Диаспора катаклизмов тем самым представляет собой так называемое «воображаемое сообщество», принцип членства в котором основывается на предполагаемых разделяемых условных свойствах, таких как общая история, этничность, религия, культура и т.д. Рассматривая потенциальных членов диаспоры каждой отдельно взятой страны достаточно трудно однозначно охарактеризовать ее как “родственное государство” или “государство-донор” (т.е. то, которое отправляет мигрантов), многие содержат черты как одной, так и другой категории, как в случае с Турцией. В истории Турции имели место как массовые переселения населения, так и изменение границ, поэтому Турция имеет потенциал активно задействовать оба типа трансграничного населения, претендуя на обширное, многоуровневое и многослойное определение “диаспоры”. Таким образом, Турция является примером страны, которая развивает политику задействования как родственного населения, так и диаспору мигрантов.

Исследуя политику Турции по задействованию трансграничного родственного населения неизбежно возникает потребность дать четкое определение тем группам населения, которых Турция считает родственными в интересующий нас промежуток времени. Термины “родственное меньшинство” и “родственное государства” являются новыми. Они были введены впервые в 2001 году Венецианской комиссией в “Отчете об отношении национальных меньшинств с родственным государством” [3]. Для обозначения данной группы населения в турецком языке используется термин “akraba topluluklari”, что дословно и переводится как “родственные сообщества”. В Турции впервые он был использован Месут Йылмаз, последователем Тургутта Озала в качестве лидера партии Отечества (ANAP), в своей правительственной программе в 1996 году [4]. Последующие правительства подхватили термин. Встречается также более узкий по смыслу термин “soydaş”. Несмотря на то, что весьма сложно давать четкие определения, категория “soydaş” обычно подразумевает языковую общность, в то время как понятие “akraba” основывается на культурной близости. Культурная же близость, как правило, основывается на общности религии и исторических связей. Интерес Турции к задействованию трансграничного населения становится очевидным в период с 1990-х гг. и непрерывно развивается и по сей день. С геополитическими переменами в связи с окончанием Холодной войны у Турции появилась возможность играть ведущую роль не только в Балканском регионе, но и в так называемом “турецком мире”. Экс-президент Турции Тургут Озал провозгласил тогда XXI столетие “веком Турции”, а премьер-министр Сулейман Демирель рас-

суждал о «Турецком мире от Адриатики до Великой китайской стены», где Турция будет играть лидирующую роль, и о Турции как «культурном центре и историческом магните для новых суверенных государств» [5]. Одной из главных задач государства в этот период было установление и институционализация контактов с трансграничным родственным населением, установление с ним «родственной связи». Это проявлялось в создании новых институтов, формировании официальной платформы, департаментов и субдепартаментов, занимающихся связями с этим населением. Так, например, в 1992 году было создано Турецкое агентство по сотрудничеству и развитию (ТИКА). Деятельность данной структуры в основном направлена на предоставление технической помощи, консультаций, созданию совместных проектов, культурного сотрудничества. Турция начиная с октября 1992 года проводит регулярные встречи министров образования и культуры, ежегодные саммиты «тюркоязычных государств», формирует парламентские дружеские группы. Стремление восстановить лингвистические, культурные, религиозные связи с этим населением сопровождалось такими инициативами как Международная организация тюркской культуры, созданная в 1993 году, «Большой студенческий проект» министерства образования, целью которого было спонсирование среднего и высшего образования для студентов из Тюркских республик и родственных сообществ. Общее количество стипендий в период с 1992–2000 г. составило 24,302 [6]. Важное значение также имела активизация деятельности предпринимателей, экспортеров, бизнесменов из Турции по бизнес каналам. В центре внимания тогда находились республики Средней Азии, на Балканах же эти попытки были достаточно слабыми. Одним из первым проявлением родственной политики на Балканах была позиция Турции в Боснийской войне, в ходе которой Анкара впервые воспринимает защиту мусульман вне своих границ как свой внешнеполитический долг. Другим инструментом, целью которого является вовлечение соседних мусульманских сообществ, является Департамент Евроазиатских стран в рамках Министерства иностранных дел, созданный в 1992 году. Его задачами является предоставление педагогического персонала и образовательных материалов, создание мечетей, способствование институционализации религиозной сферы в Тюркских республиках и в регионах, где проживают турецкое и нетурецкое мусульманское меньшинство. При поддержке Фонда министерства по делам религий в 1993–1994 гг. в Баку был открыт факультет теологии и высшая школа теологии, в этом же году такой же факультет был открыт в Киргизстане, в Константе (Румыния) в 1995 открыта теологическая высшая школа, с 1998 года в Болгарии функционируют 3 высшие школы теологии и Институт теологии. Департамент также стал проводить с 1995 года «Евразийский исламский совет», где собираются религиозные лидеры всех этих сообществ. Но в целом религиозное измерение государственной родственной политики оставалось крайне низким до конца 1990-х гг. Деятельность негосударственных религиозных организаций, напротив, была активной еще с начала 1990-х гг. в Средней Азии, на Кавказе и на Балканах. Речь идет, например, о Движении Гюлена. Будучи тюркско-османским националистом Гюлен в 1991 году определил целью внешней политики создание сильной Турции, объединив мусульманские сообщества на Балканах и в тюркских республиках в Центральной Азии. Опираясь на турецко-османский исламский синтез, Гюлен разработал концепцию «турецкого ислама». Он утверждает, что турецкий ислам, представителем которого является Турция, – это прогрессивный, «прирученный» ислам, он совместим с демократией, с пониманием относится к либеральной экономике, и в высшей степени способствует образованию и межрелигиозной толерантности, в отличие от других моделей. Но в целом в первое десятилетие после окончания Холодной войны политика задействования трансграничного родственного населения проявлялась преимущественно в регионе Средней Азии. К концу 1990-х гг. власти вынуждены признать контрпродуктивность такой политики к центрально-азиатским республикам, отсутствие координации между различными структурами, связанными с взаимодействием с родственным населением, а также ограниченность финансовых ресурсов. Стремясь разрешить проблему координации и взаимодействия ТИКА было переведено в подчинение премьер-министра в 1999 году. За три года до смены правительства в 2002 году ТИКА открыла

офисы в Таджикистане, Монголии и Албании, но в то же время объем выделяемых финансовых ресурсов оставался скромным.

С точки зрения развития родственной политики Турции 2002 год является своеобразным рубежом, так как знаменует смену элит: приход умеренной исламистской Партии справедливости и развития (ПСР) на место кемалистской элиты. Такие перемены элит отражают явное различие между доминирующей официальной концепцией государственности, национализма, государственной идентичности, особенно это касается того, как государственная элита относится к османскому наследию, исламу и «Западу». Турция все более активно подчеркивает свой имидж наследницы Османской империи и мусульманской страны, которая не только имеет связи с трансграничным мусульманским населением, но и обязана помогать, защищать те группы населения, которые история взвалила на ее плечи. Способность говорить во имя, защищать трансграничное мусульманское население стало важной частью дискурса ПСР во внутренней политике, а также важным источником поддержания своей легитимности. Категория родственного населения с этого времени формируется уже не только на основе совместного этнического происхождения или членства «тюркском мире». С приходом к власти ПРС этно-национальный аспект национальной идентичности утратил свою силу и уступил место более широкому, исламскому аспекту. Трансграничное родство формуется из сплетения этно-языковых, религиозных и культурно-исторических критериев. Ключевым аспектом этого нового турецкого националистического дискурса было утверждение, что Турция поднялась до уровня формирующейся глобальной силы именно благодаря осознания и использования своей подлинной Османской исламской идентичности. Этот дискурс в значительной степени опирался на демонстрацию глубокого интереса пост-кемалистской Турции к трансграничному родственному населению. Представители турецкой государственной элиты пришли к выводу, что акцент только на этническом аспекте родства ограничивает политико-экономическую область влияния Турции довольно узким физическим и культурным пространством. Формирование родственных связей исключительно на этническом основании не совпадает со стремлением турецкой элиты быть лидером и ориентиром для незападного, исламского цивилизационного пространства. Нынешний премьер-министр Турции Ахмет Давутоглу в своем фундаментальном труде «Стратегическая глубина» утверждал, что в свете возрастающей роли исламского мира на региональном и глобальном уровнях исламская идентичность Турции, вопреки широко распространенному мнению, не угрожает турецкому государству, а, напротив, открывает перед ним важные стратегические возможности. Давутоглу объяснял это следующим образом: «демографические изменения в пользу мусульманских меньшинств в западных странах открывают перед Турцией возможность увеличения культурного, экономического и политического взаимодействия с Западом через свое воздействие на эти общины» [7, с.115]. В связи с такой переоценкой роли ислама в турецкой идентичности возросла роль созданного еще в 1924 году Министерства по делам религии, или коротко – Диянет. После распада Восточного блока и Советского Союза, Диянет расширил свою международную деятельность, а в начале 1990-х были предприняты первые попытки установить контакты и развивать сотрудничество с исламскими институтами на Балканах, на Кавказе и в Центральной Азии. С приходом к власти ПСР Диянет стал рассматриваться как главный инструмент в попытке разработать национальную светскую государственную идентичность, основанную на турецкой исламской религиозной традиции и светской системе [8].

В последнее десятилетие родственная деятельность активизировалась не только в риторике государственных деятелей, но и на практике. Изменение содержания заявленного понятия трансграничного родственного населения можно проследить и в расширении мандата ТИКА. В первом периоде правления ПСР, ТИКА расширила сеть офисов включив Афганистан (2004), Палестину (2005), Косово (2004), Эфиопию (2005), Македонию (2005), Сенегал (2007) и Черногорию (2007). В период с 2007 по 2011 год число стран возросло до 25. По состоянию на июнь 2015 года офисы ТИКА действовали в 41-х стране, географически охватывая пространство от Балкан до Ближнего Востока и из Южной Азии в Африку. Принято различать два десятилетия – до и после 2002 года –

с точки зрения объема ресурсов агентства и его уровня эффективности и достижений. С расширением бюджета функции агентства также постепенно трансформировались. Оно было призвано отражать восходящую экономическую силу Турции, ее стремление быть престижным актором на международном уровне, быть донором, а не получателем помощи, и дружественным государством, которое несет на себе ответственность, вытекающую из его истории и прошлого величия. Культурно-лингвистический аспект деятельности ТИКА в период с 1999 по 2007 год в основном за счет “тюркологического проекта”, был перенесен в созданный в 2007 году Институт Юнуса Эмре. Основной задачей Института является продвижение турецкого языка и культуры в зарубежных странах [9]. Расположение центров Юнуса Эмре не ограничивается тюркской, этнической или родственной географией, они функционируют в городах Западной Европы, Японии, Южной Африке.

Особое место среди структур, занимающихся конструированием родственных связей с трансграничным населением, занимает созданное в 2010 г. при премьер-министре Министерство по делам турок за рубежом и родственным сообществам – YTB (Yurtdışı türkler ve akraba toplulukları bakanlığı). Министерство состоит из Департамента по делам граждан за рубежом, Департамента социальных и культурных связей и Департамента международных студентов. Задача Департамента социальных и культурных связей определяется как «сотрудничество с этническими и родственными общинами в целях укрепления социальных, культурных и экономических отношений с ними» [10]. Название Департамента звучит довольно мягко и двусмысленно, в отличие от других отделов, которые четко указывают свои целевые группы населения, т.е. Департамент граждан за рубежом и Департамент международных студентов. Население и регионы, которыми занимается данная структура не являются строго и четко фиксированными и классифицированными. Помимо тюркских республик она охватывает очень широкую географию: Балканы, Кавказ, Ближний Восток и Центральную Азию, простираясь до Туниса и Мавритании. Департамент международных студентов и его программа “турецких стипендий” заменили действовавший ранее “Большой студенческий проект” Министерства образования. Стипендии доступны для граждан всех стран. Но согласно статистике 2012–2013 учебного года, большинство принятых студентов были из азиатских стран, таких как Афганистан и Пакистан, из республик Средней Азии, из стран Африки, как Эфиопия, Йемен, Ливия и Сомали, а также из Балкан и Ближнего Востока.

Таким образом, под политикой задействия родственного населения в рамках доктрины неоосманизма понимается активное взаимодействие с турецкой “диаспорой катаклизмов”, или по выражению одного из представителей YTB, «исторической и культурной диаспорой», формирование сознания общих исторических корней и чувства единого родства данного населения с турецким этносом. Турецкие власти стремятся избежать четкого определения границ родства и заменить четкие этнолингвистические определения весьма туманными цивилизационными понятиями. Отсутствие четких определений и критериев является осознанным выбором со стороны Турции по нескольким причинам. Прежде всего это результат сознания чувствительности национальных государств к такой теме. Государственные деятели признают, что задействие трансграничного населения, которое не является гражданами Турции или ее мигрантами, имеет большой потенциал спровоцировать межгосударственную напряженность в связи с претензиями нарушения суверенитета принимающего государства. Следовательно, такая неясность обусловлена стремлением избежать возможных проблем в двусторонних отношениях Турции со принимающей страной, а также самого такого населения с принимающей страной. Кроме того, такой подход предоставляет определенную политическую гибкость и возможность для политических маневров. Неоднозначная и общая ссылка на культурную и историческую близость позволяет объединить весьма широкий круг преимущественно мусульманского, но в остальном весьма разнообразного трансграничного населения с различными видами связей с Турцией. По данным Центра стратегических исследований SAM число членов родственных сообществ превышает 200 млн. [11].

Таким образом, уникальное историческое прошлое Турецкой Республики способствовало формированию этнических, религиозных и культурных связей с многими группами населения по

всему миру. Параллельно с активностью в международных отношениях начиная с 1990-х гг. Турция пришла к пониманию важности налаживания более интенсивных отношений с широкой категорией трансграничного населения, состоящего из эмигрантов, соотечественников и родственных народов. При этом, если в первое десятилетие после окончания Холодной войны категория “родственного” применялась к населению преимущественно по этническому принципу (то, что в английском языке звучит как *co-ethnic*, а в турецком *soydaş*), а родственная политика активно велась только в направлении новообразованных республик Средней Азии, то приход к власти Партии справедливости и развития в 2002 году ознаменовал собой глубокие политические и идеологические перемены. Этно-национальный аспект турецкой национальной идентичности утратил свою силу и уступил место более широкому, исламскому аспекту. Сегодня определение родства исходит из таких понятий как общее историческое прошлое, этническая, культурная, религиозная близость и т.д., которые являются весьма неопределенными и легко оспоримыми. Отсутствие четких критериев «родства» связано со стремлением избежать возможных проблем в двусторонних отношениях Турции с другими государствами, желанием иметь пространство для политических маневров и другими причинами. Возобновление османского дискурса в политической жизни Турции, география распространения и динамика деятельности вышеперечисленных институтов позволяет сделать вывод о том, что в последние десятилетия Турция активно проводит политику конструирования связей с так называемым “воображаемым сообществом” трансграничного населения, именуемого турецкой диаспорой катаклизмов. Данный процесс происходит прежде всего путем формирования сознания общих исторических корней и чувства единого родства. Основными инструментами такой политики выступают структуры Министерство по делам турок за рубежом и родственных сообществ, ТИКА, Министерство по делам религий и Фонд Диянет, Институт Юнуса Эмре и др. Стоит также отметить, что задействование родственных сообществ является ключевым элементом более широкой стратегии задействования диаспоры, где родственное население выступает лишь ее частью.

ЛИТЕРАТУРА

1. International organisation for migration [Электронный ресурс] // International organization for migration official web-page – Режим доступа до ресурсу: <http://www.iom.int/>.
2. Brubaker R. Accidental Diasporas and External. “Homelands” in Central and Eastern. Europe: Past and Present [Электронный ресурс] / R. Brubaker // Institute for advanced studies. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/19_Accidental_Diasporas.pdf
3. Report on the Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State [Электронный ресурс] // Venice Commission. – 2001. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-INF%282001%29019-e.aspx>.
4. II. Yılmaz Hükümeti Programı [Электронный ресурс] // Türkiye Büyük Millet Meclisi – Режим доступа до ресурсу: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm> .
5. Аватков В. Неоосманизм. Базовая идеология и геостратегия Турции [Электронный ресурс] / В. Аватков. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://svom.info/entry/458-neoosmanizm/>
6. Окуай А. Diaspora-making as a State-led Project Turkey's Expansive Diaspora Strategy and its Implications for Emigrant and Kin Populations [Электронный ресурс] / A.S. Okuyay // European University Institute. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=...DiasporamakingasastateledprojectTurkeysexpansivediasporastrategyanditsimplicationsforemigr.aspx&usq=AFQjCNGP6gDGYKKG3Das_t2cW7CzBY8iBGQ&bvm=bv.119745492,d.bGg&cad=rjt.
7. Davutoğlu A. Stratejik derinlik / A. Davutoğlu. – İstanbul: Küre Yayınları, 2001. – 584 с.
8. Solberg A. The Role of Turkish Islamic Networks in the Western Balkans [Электронный ресурс] / A.R. Solberg // SÜDOSTEUROPA. – 2007. – Режим доступа до ресурсу: https://www.uploady.com/#!/download/MGyY9FahLuE/_j35ov14YNCC1faZ.
9. Yunus Emre Enstitüsü [Электронный ресурс] // Официальный сайт Института Юнуса Эмре. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.yee.org.tr/yunusemreenstitusu>.

10. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı [Електронний ресурс] // Официальный сайт Министерства по делам турок за рубежом и родственных сообществ – Режим доступа до ресурсу: <http://www.ytb.gov.tr/kurumsal.php>.
11. Yurtnaç K. Turkey's New Horizon: Turks Abroad and Related Communities [Електронний ресурс] / К. Yurtnaç // SAM. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/10/SAM_paper_ing_03.pdf.

Я.О. Волкова. Туреччина як споріднена держава: формування зв'язків зі спорідненим населенням в постбіполярний період. – Стаття.

Анотація. У сучасному світі поняття "діаспора" та "споріднене населення" перетворюються на важливий елемент міжнародних відносин. Багато країн працюють над активізацією інструментів публічної дипломатії, "м'якої сили", і розширенням сфери свого впливу через діаспори. Формування політики по відношенню до споріднених громад стало однією з основних частин політики Туреччини, яка прагнула стати важливою силою в регіоні і в світі в умовах нових реалій після завершення Холодної війни. У даній статті освячуються особливості розвитку політики Туреччини з конструювання і зміцненню зв'язків з спорідненим транскордонним населенням в посткомуністичний період, а також основні інструменти її здійснення.

Ключові слова: діаспора, споріднена держава, споріднене населення, Туреччина.

Yana A. Volkova. Turkey as a Kin State: Construction Links with Kin Population in the Post-Bipolar Period. – Article.

Summary. In today's world "diaspora" and "kin population" concepts become an important element in international relations. Many countries are working on the activation of its public diplomacy instruments, "soft power" and the expansion of its sphere of influence through their diaspora. The policy towards kin communities has become a fundamental part of Turkey's policy, which sought to become an important force in the region and in the world in a new post-Cold War realities. This article sanctified peculiarities of Turkey's policy on the construction and strengthening of relationships with cross-border kin population in the post-communist period, as well as the basic tools for its implementation.

Key words: diaspora, kin state, kin population, Turkey.

УДК 327(477)

В.І. Головченко,
доктор політичних наук, професор,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНО-ІСТОРИЧНЕ ПІДґРУНТЯ УКРАЇНСЬКО- ГРУЗИНСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація. Для визначення якісного стану і перспектив розвитку партнерських відносин між суміжними чи географічно близькими державами, особливо коли йдеться про їхній стратегічний (чи такий, що наближається до нього) рівень, одним із головних критеріїв виступає наявність історичних прецедентів і відповідного досвіду двосторонніх зносин. Такий підхід цілком виправданий при ретроспективному аналізові українсько-грузинського співробітництва на міждержавному рівні. Розглядаються міжнародно-політичні обставини налагодження українсько-грузинських міждержавних зв'язків під час Української революції 1917–1920 рр., аналізується геополітичне підґрунтя формування стратегічного партнерства двох держав.

Ключові слова: Грузинська Демократична Республіка, договір, мирна конференція, партнерство, Чорноморський регіон.

Оскільки вагомим критерієм стратегічного рівня міждержавного партнерства є наявність попередньої практики координації зовнішньополітичних дій на міжнародній арені, слід звернутися до уроків і здобутків взаємин Української й Грузинської держав 1918–1920 рр., коли внаслідок розпаду Російської імперії й національно-визвольних процесів відродилася їхня міжнародна правосуб'єктність. Уже в програмній праці „На порозі нової України”, написаній на початку буремного 1918 р., Голова Центральної Ради М. Грушевський виділив окремим підрозділом „Орієнтацію чорноморську” суверенної Української Народної Республіки (УНР). Він стверджував, що коли «історичні умови життя орієнтували Україну на Захід», то «географічні умови орієнтували і орієнтують на Південь, на Чорне море» [1, с. 147].

«Взагалі, – наголошував М. Грушевський, – коли обставини тому сприяли, Україна йшла до того, щоб широко заволодіти чорноморським узбережжям і стати тут міцною ногою». Адже історично так склалося, що українці, подібно болгарам, іспанцям і сербам, є «одним з найбільш орієнталізованих... західних народів», східна духовна спадщина «являється настільки цінною складовою частиною української культури, українського життя, що ми зовсім не маємо причини її цуратись, ослаблювати чи хоч би ігнорувати в планах нашого будучого життя». Тому особливості геополітичного становища України звертають «нашу енергію, нашу працю на Схід і Південь, в сферу нашого комунікаційного центру, до котрого ведуть всі наші ріки і повинні б були повести всі наші дороги, коли б вони будувались нами в орієнтуванні нашими інтересами» [1, с. 149, 154–155].

Водночас М. Грушевський категорично заперечував навіть гіпотетичну можливість прагнення Україною до гегемонії в Чорноморському регіоні, не говорячи вже про «імперіалістичні забаганки до захоплення чужих ринків, до експлуатації культурно відсталих країв як своїх колоній, взагалі до політики економічної експансії». Натомість Голова Центральної Ради в контексті перспектив федералізації світової системи пропонував налагодження добровільного «економічного й культурного співробітництва, кооперації народів Чорного моря».

Адже цей регіон «об'єднує й зв'язує до купи краї з дуже відмінними фізичними й господарськими умовами, які незвичайно добре можуть себе доповнювати» й істотно поліпшити конкурентоздатність у міжнародній торгівлі. В цілому ж, робив прогностичний висновок М. Грушевський «тісно зв'язавшись між собою, сі чорноморські краї можуть створити незвичайно багату, велику і многосторонню економічну базу» [1, с. 156], певні контури якої можна сьогодні побачити в Організації за демократію та економічний розвиток ГУАМ і Організації чорноморського економічного співробітництва.

Великої ваги створенню Балто-Чорноморського союзу „рандштатів” („окраїнні держави” німецькою мовою) надавав і Голова Директорії УНР С. Петлюра. В інструктивному листі до глави зовнішньополітичного відомства УНР А. Лівіцького від 30 жовтня 1919 р. щодо ведення переговорів про укладення воєнно-політичного союзу з Польщею він зазначав, що «Велика Росія, та ще така чорна масть, як Денікінська, для нас неприємлема, і ми повинні шукати спільників нашої позиції щодо Денікіна. В зв'язку з цим, – підкреслював С. Петлюра, – комбінація союзу проти Росії: Польща – Україна – Латвія – Литва – Естонія цілком приємлема для нас. Коли за допомогою Польщі ми дістанемо зброю і щастя військове тоді перейде на наш бік, се наблизить можливість вступу до такого союзу Кубані, Грузії і Азербайджану і реалізувати таким чином систему коаліції Балтійсько-Чорноморських держав» [2, с. 290–291].

Питання ж про встановлення грузинсько-українських дипломатичних відносин постало після проголошення 26 травня (8 червня за н. ст.) 1918 р. тбіліською Національною Радою Грузинської Демократичної Республіки, що невдовзі була визнана офіційними Берліном і Москвою (за німецько-російським додатковим протоколом до Брестського мирного договору від 27 серпня). Зважаючи на міжнародно визнаний статус Української Держави, її провідну роль у спробах створення загально-російської федерації ще восени-взимку 1917 р. та відносно стабільне внутрішньополітичне становище гетьманату П. Скоропадського, ініціативу в справі налагодження міждержавних взаємин виявила Грузія.

22 червня (н. ст.) 1918 р. українське посольство у Берліні отримало дві ноти за підписом Міністра закордонних справ Грузії А. Чхенкелі, вони негайно ж були передані до Києва. У нотах ішлося про припинення існування Закавказької Федерації й проголошення незалежності Грузії та формування уряду Грузинської Демократичної Республіки. Це пояснювалося тим, що «об'єднана з Росією політичними договорами, заключеними на те, щоби забезпечити Грузії певну внутрішню свободу і незайманість її території, Грузія швидко побачила свої права потоптаними, свою свободу загроженою і свої вольности заміненіми режимом повної анексії». А після виведення, згідно Брестського мирного договору, російських військ із Закавказзя «ніякий зв'язок не зв'яже більш Грузії з Росією, вона вільна однині од всіх обов'язків щодо другої держави» [2, арк. 12–13]. (Тут варто зазначити вражаючу подібність історико-правової аргументації грузинського МЗС до положень відомої „Самостійної України” М. Міхновського 1900 р. – Авт.).

Не чекаючи на офіційну відповідь із Києва, 17 липня 1918 р. Прем'єр-міністр Грузії Н. Жорданія листовно повідомив главу зовнішньополітичного відомства Української Держави – Д. Дорошенка про призначення, «в цілях зміцнення дружніх відносин» між обома державами, послом в Україні В. Тевзая, а його заступником – Д. Вачейшвілі. По прибутті до Києва Місія Грузинської Демократичної Республіки розташувалася по вул. Караваєвській (з 1926 р. – вулиця Льва Толстого), 9. Тоді ж призначений Повноважним представником Грузії при Раднаркомі РСФРР Г. Хунхадзе порозумівся з Генеральним консульством Української Держави у Москві й став опікуватися інтересами громадян України після початку чергової агресії радянської Росії проти УНР.

Знаковою віхою в формуванні українсько-грузинського партнерства стало укладення в Києві 5 грудня 1918 р. повномасштабного двостороннього договору із 6-ти розділів і 22-х статей; його підписав Товариш міністра торгу і промисловості Української Держави С. Бородаєвський і В.Тевзая. Угодою передбачалося взаємне надання громадянам обох держав повного обсягу політичних і цивільно-майнових прав, а двостороння торгівля набувала статусу найбільшого сприяння, до того ж товари при ввозі з території однієї держави до іншої не мали обкладатися подвійним майном. Виняток становили товари, «які підлягають, або можуть підлягати державній монополії» (ст. 9). Взаємний пільговий режим встановлювався також для українських і грузинських морських суден та їхніх вантажів (ст. 14), а згідно ст. 18-ї від оподаткування звільнялися й транзитні товари. Для розроблення «питання про мита, про можливий митний союз» українсько-грузинський договір передбачав створення змішаної комісії на паритетних засадах (ст. 20). Угода набувала чинності з моменту її підписання [3, с. 318–319].

Проте антигетьманське повстання під проводом Директорії в листопаді-грудні 1918 р. завадило налагодженню взаємовигідних торговельно-економічних відносин між Україною й Грузією та заснуванню в Тифлісі українського дипломатичного представництва. Це відповідальне завдання довелося вирішувати в набагато складніших умовах за доби відновленої УНР. Адже одним із найважливіших напрямів її зовнішньої політики залишалася інтенсифікація відносин із „рандштатами”, у т. ч. країнами Південного Кавказу, й формування Балто-Чорноморського союзу. Це мало б забезпечити для відновленої УНР, за задумами її керівників, надійних військово-політичних спільників у боротьбі з реставраторськими планами „червоної” й „білої” Росії, істотно поліпшило б геополітичне та господарсько-економічне становище України.

Щоправда, в підходах УНР і південнокавказьких республік до вирішення важливих зовнішньополітичних проблем спостерігалися певні розбіжності. Передусім, це стосувалося ставлення до „білого руху” і головнокомандувача Збройними силами Півдня Росії А. Денікіна. Незважаючи на конфлікт із „добровольцями” щодо контролю над Сочинською округою, меншовицький уряд Грузії пішов на мирні переговори з А. Денікіним і в серпні 1919 р. досягнув «узгодження інтересів Грузії й російської Добровольчої армії». Більше того, невдовзі Грузія тимчасово стала одним із притулків для решток розгромленої більшовиками денікінщини.

Проте створення повноцінного дипломатичного представництва УНР в історико-культурному й економічному центрі Кавказу – Тифлісі диктувалося потребами просування та забезпечення

взаємовигідних торговельних контрактів. Тому цілком логічним було заснування наказом по МЗС УНР від 26 січня 1919 р. Української дипломатичної місії на Кавказі (до Грузії) й призначення її головою члена Ради міністерства – І. Красковського. Уже 21 червня 1919 р. він звітував до МЗС УНР, що «ідея Чорноморської Федерації зустрічає велике співчуття на Кавказі й на Кубані з Чорноморщиною, причому відповідальні керівники політикою Кавказу й Кубані, з котрими я про це бесідував, переконано вважають, що ініціатива і головна роль у цьому має за справедливістю належати Україні, як тільки вона звільниться від більшовиків» [4, арк. 73–74].

Поряд із Українською дипломатичною місією І. Красковського важливу роль у проведенні політики УНР у регіоні відіграла Українська військова місія до народів Північного Кавказу на чолі з полковником М. Чеховським. Вона була сформована у березні 1919 р. з ініціативи Міністра військових справ УНР – отамана О. Шаповала із завданням набору добровольців до Української Армії. Але доки військова місія дісталася до Тифліса (1 липня), Республіка Союзу Горців Кавказу була окупована Добровольчою армією А. Денікіна, тому М. Чеховський залишився військовим аташе дипломатичної місії І. Красковського.

Роль Української дипломатичної місії у Тифлісі як центру політичного тяжіння й об'єднувачого осередку для демократичних сил Кубані, Дагестану, Чечні, Кабарди й Осетії була очевидною навіть для Верховного комісара Франції в регіоні – графа де Мартеля. «Для того, щоб перебалакати в тій чи іншій справі представникові Кубані, чи представникові Північного Кавказу» з ним, «їм указувалося, аби вони це робили через Голову УДМісії на Кавказі». Зрозуміло, що І. Красковський неодноразово спілкувався з грузинським урядом «по різним справам тих народів» [4, арк. 192–193].

Водночас на Паризькій мирній конференції окреслився спільний дипломатичний фронт двох демократичних республік. Надзвичайна дипломатична місія УНР, очолювана спершу Г. Сидоренком, а з 22 серпня 1919 р. – графом М. Тишкевичем, відразу ж встановила тісні контакти з делегаціями Грузії, Азербайджану, Білорусі, Естонії, Латвії, Литви, Республіки Горців Північного Кавказу. Фактично відбулося об'єднання дипломатичних представництв „окраїнних держав” під головування керівника української місії. Наприкінці кожного місяця, а за потреби і частіше, відбувалися наради представників цих країн, спільними зусиллями вони видавали журнал „L'Europe Orientale”.

Яскравим проявом дипломатичної співпраці „рандштатів” на Паризькій мирній конференції був спільний протест їхніх делегацій щодо визнання Антантою віце-адмірала О. Колчака „Верховним Правителем Росії”. 26 травня 1919 р. „Рада чотирьох” направила в Омськ відповідну дипломатичну ноту, в якій офіційне визнання колчаківського уряду обумовлювалося категоричною вимогою надання останнім незалежності Польщі й Фінляндії та широкої автономії (включно з правом на зносини з державами Антанти) країнам Балтії, Закавказьким і Закаспійським територіям.

Але в досить ухильній відповіді Антанті „верховний правитель” підтверджував лише повну незалежність Польщі, погоджуючись на обмежену внутрішню автономію решти зазначених у ноті регіонів. Про суверенну державність України, Білорусі й Північного Кавказу в листуванні взагалі не йшлося [5, с. 230–235]. Однак така відповідь цілком задовольнила Францію й Велику Британію, які на той час ще утримувалися від юридичного визнання „рандштатів”, за винятком Польщі й Фінляндії.

Про те, що доля новопосталих держав була вирішена без найменшої участі їхніх представників, ті дізналися з паризьких газет лише 13 червня 1919 р. Через п'ять днів глави делегацій Азербайджану (А. Топчібаєв), Білорусі (А. Луцкевич), Естонії (Н. Поска), Грузії (М. Чхеїдзе), Латвії (З. Меєровіц), Північного Кавказу (А. Чермоєв) та України (Г. Сидоренко) подали до Паризької мирної конференції заяву протесту. В ній наголошувалося, що зазначені республіки «створилися й існують з вільної волі населення», «їх конституції є вироблені, а їх взаємні відносини до сусідніх держав устійнені та будуть вирішені їхніми конституційними зібраннями».

Таким чином, рішення урядових органів Росії жодним чином не можуть «торкатися суверенних прав Азербайджану, Естонії, Грузії, Литви, Північного Кавказу, Білорусі й України», а взаєми-

ни цих держав із Росією «можуть бути улаштовані тільки як між державами, рівними у своїх правах, незалежними та суверенними». Представники „рандштатів” наполягали на негайному офіційному визнанні їхньої незалежності великими державами і мирною конференцією [6, с. 98–99].

На жаль, ця сповнена гідності нота протесту не мала належного відзиву серед керівників Паризької мирної конференції. А політична діяльність Української дипломатичної місії на Кавказі надзвичайно ускладнилася у зв'язку з підписанням у Москві 7 травня 1920 р. „Мирного договору між РСФРР і Грузією”. За нею Кремль визнавав «незалежність і самостійність Грузинської держави», однак водночас договір не дозволяв дислокацію на її території жодних військових сил, що могли б стати базою для операцій проти РСФРР чи її союзників. Угода також не допускала утворення, перебування й діяльності антибільшовицьких груп і організацій у Грузії. Уряд останньої ставився до укладення Московського договору як єдиної за тих умов (після більшовицького перевороту в Азербайджані 26–28 квітня 1920 р.) можливості зберегти грузинську державність.

До того ж могутнім союзником Кремля у знищенні південнокавказьких демократичних республік виступив турецький націоналістичний уряд М. Кемаль-паші, який ще 26 квітня 1920 р. звернувся до В. Леніна з офіційною пропозицією про «спільну антиімперіалістичну боротьбу». Уже 24 серпня був парафований проект більшовицько-турецького Договору про дружбу, а 7 жовтня він доповнений угодою про координацію бойових дій російських і турецьких військ у Південному Кавказі.

Таким чином, на кінець осені 1920 р. Грузинська Демократична Республіка, зрештою, опинилась у всуціль ворожому військово-політичному оточенні. Це, практично, унеможливило перебування Місії УНР у Тифлісі. Ще напередодні оприлюднення російсько-грузинського мирного договору І. Красковський звернувся до Міністра закордонних справ Грузії Є. Гегечкорі з питанням: як вплине на статус українського посольства п. 5 угоди, що забороняв існування на території Грузії будь-якого політичного представництва, ворожого РСФРР. Той запевнив українського посла, що «поки він, Гегечкорі, керує закордонною політикою Грузії становище Української Дипломатичної Місії на Кавказі не зміниться».

Тому коли вже 28 травня 1920 р. глава більшовицького уряду України Х. Раковський радіограмою звернувся до Є. Гегечкорі з пропозицією почати переговори «для відновлення стосунків між обома державами» [7, с. 23], уряд Грузії спершу утримувався від позитивної відповіді, вважаючи УСРР «придатком» радянської Росії, тим більше, що її в якості легітимної держави ще не визнавали західні країни. Через два місяці Голова РНК УСРР знову звернувся до Є. Гегечкорі з тією ж пропозицією, вказуючи на те, що коли «уряд Грузії не вважає за потрібне врегулювати свої відносини з Україною..., ми будемо змушені посилити наше ставлення до грузинських громадян».

«Повноважене представництво РСФРР на Кавказі», зі свого боку, посилювало тиск на грузинський уряд, офіційно зажадавши від нього видачі дипломатичної місії «якоїсь Української Народної Республіки». Посол радянської Росії в Грузії С. Кіров звернувся з нотою до Є. Гегечкорі, наголошуючи на тому, що «Грузія порушує пункт 8 ст. V Договору від 7 травня, надаючи можливість функціонуванню в Тбілісі ворожих до РСФРР посольств т. зв. Української Народної Республіки». С. Кіров наполягав на їхньому виселенні за межі Грузії, а у випадку незгоди з пропозицією Х. Раковського, як союзника РСФРР і невиконання вищезгаданої вимоги, кремлівський посол попереджав, що «це буде мати небажані наслідки» [8].

Тому Є. Гегечкорі, що вважався лідером антибільшовицького угруповання в грузинському уряді, змушений був спішно залишити Тифліс і відбути до Парижа під приводом дипломатичного забезпечення юридичного визнання Грузії „Радою чотирьох”. Прем'єр-міністр Грузії Н. Жорданія у більш, ніж двогодинній приватній розмові з І. Красковським, відзначив непохитність дружнього ставлення грузинського народу до українського і його національного уряду та національного представництва на Кавказі, але водночас наголосив, що «подальше існування Української Дипломатичної Місії може послужити для більшовиків *casus'om belli* з Грузією».

Коли І. Красковський запропонував прем'єрові повернути йому вірчі грамоти, Н. Жорданія заявив, що «Грузія зовсім не бажає розриву з нами, і тільки сила політичних обставин ставить Гру-

зію в такі умови». 19 жовтня 1920 р. українського посла було запрошено на нараду до МЗС Грузії й повідомлено, що її уряд «завдяки вимогам більшовиків примушений перервати дипломатичні зносини» з УНР [4, арк. 188]. Але в засобах масової інформації нейтрально повідомлялося, що І. Красковський виїхав за межі країни для звіту урядові УНР і участі в з'їзді її закордонних представників.

Натомість уже 26 листопада 1920 р. уряд Грузії запропонував урядові Української СРР розпочати переговори щодо укладення політичної й економічної угоди. Після згоди голови більшовицького уряду України Х. Раковського місцем їхнього проведення сторони визначили Москву, і загальний договір був підписаний 31 січня 1921 р. грузинським послом Г. Махарадзе й членом ВУЦВК Ю. Коцюбинським. Окрім договору, 31 січня були укладені ще угоди про оптацію грузинського громадянства і вивіз майна.

Текстуально українсько-грузинський договір відповідав «Мирному договору між РСФРР і Грузією» та містив взаємне визнання суверенітету. Передбачалося встановлення дипломатичних і консульських відносин у найкоротший термін, а в економічних зв'язках був зафіксований принцип найбільшого сприяння. Українська СРР зобов'язувалася повернути Грузії пам'ятники мистецтва і стародавності, архівні документи і т.п. [9, с. 28].

Договір складався з 11-ти статей і набрав чинності тільки після ратифікації верховними законодавчими органами обох держав, але фактично так і залишився нереалізованим, оскільки вже 12 лютого 1921 р. на півдні Грузії спалахнуло інспіроване більшовиками збройне повстання. За попередньо досконало відпрацьованим в Азербайджані й Вірменії сценарієм, через тиждень була проголошена Грузинська Соціалістична Радянська Республіка, на допомогу їй рушила російська Червона армія й уже 25 лютого увійшла з боями в Тифліс. Щоправда, НКЗС УСРР встиг скористатися грузинським прецедентом і звернутися 13 грудня 1920 р. з радіонотою до урядів усіх країн, де містилася пропозиція встановлення безпосередніх відносин із радянською Україною.

Таким чином, офіційне визнання в січні 1921 р. державами Антанти аж ніяк не врятувало Грузинську Демократичну Республіку від більшовицької окупації (за іронією долі, саме того дня, коли Є. Гегечкорі вручив свої вірчі грамоти в Парижі, червоні вступили в Тифліс). 18 березня 1921 р. з Батумі в еміграцію вирушили уряд і частина парламентарів Грузинської Демократичної Республіки на чолі з Н. Жорданія. Це створювало формально-юридичний ґрунт для подальшої дипломатичної співпраці Державного Центру УНР в екзилі й демократичного уряду Грузії на міжнародній арені в справі договірно-правового оформлення Чорноморського союзу.

23 листопада 1921 р. керівник дипломатичної місії УНР у Стамбулі І. Токаржевський-Карашевич і глава Комітету підтримки України О. Адьясевич підписали з дипломатичним представником Грузинської Демократичної Республіки К. Гварджаладзе проект союзної угоди. Через п'ять днів, також у Стамбулі, аналогічні договори були укладені з делегатами Азербайджанської Демократичної Республіки і Республіки Горців Північного Кавказу на Паризькій мирній конференції. Договірні сторони зобов'язувалися надавати одна одній «взаємну допомогу дипломатичним і політичним шляхом у справі захисту політичної незалежності» та в найближчий час об'єднати зусилля «у спільній боротьбі проти РСФРР з метою звільнення від окупації». Для цього передбачалося розроблення військової конвенції та угод, які б регулювали двосторонні фінансові й економічні відносини. В разі втручання третьої сторони у визвольну боротьбу на боці Кремля, УНР, Грузія, Азербайджан і Північний Кавказ мали «діяти проти неї спільно, відповідно до статей, передбачених щодо боротьби проти РСФРР» [10, с. 16].

Однак загальна військово-політична ситуація у Центрально-Східній Європі й на Кавказі тоді склалася не на користь поновлення успішної визвольної антибільшовицької боротьби за незалежність і утвердження демократичного ладу в „рандштатах”. Країни Західної Європи остаточно полишили сподівання на швидке повалення більшовицької диктатури в Росії й прагнули до налагодження з нею взаємовигідного товарообміну. Прибалтійські держави, у тому числі й Польща, уклавши з Кремлем досить сприятливі для себе мирні договори та вступивши до Ліги Націй, зосередилися на вирішенні внутрішніх проблем. А вже юридично підготовлений на договірному рівні Чорноморський союз за

участю УНР, Кубанської Народної Республіки, Демократичного Дону, Азербайджанської Демократичної Республіки, Грузинської Демократичної Республіки та Республіки горців Північного Кавказу був зірваний більшовицькою окупацією регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А. П. Демиденка. – К.: Веселка, 1992. – 551 с.
2. Листування по дипломатичним зносинам з Грузією. Частина 1. Про призначення представників Грузії до України і їхні потреби; про призначення українських консулів до Грузії. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (далі – ЦДАВО України), ф. 3766, оп. 1, спр. 134, арк. 1–45.
3. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 [в 2-х т.] : Документально-наукове видання / упоряд.: К.Ю.Галушко. Т.ІІ. Українська Гетьманська Держава 1918 року / Д. І. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – 352 с.
4. Матеріали про діяльність посольства УНР в Туреччині та Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі. – ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 49, арк. 1–211.
5. Штейн Б.Е. «Русский вопрос» на Парижской мирной конференции / Б. Е. Штейн. – М.: Наука, 1949. – 244 с.
6. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР / М. Стахів: [у 7 т.]. – Скрентон: Укр. наук.-видавн. б-ка, 1962-1966. Т. 6: Криза на всіх фронтах. – 247 с.
7. Бежуашвілі А. Україна і Грузія: дипломатичні відносини 1918–1920 / А. Бежуашвілі // Хроніка – 2000. – Вип. 47–48. – С. 20–31.
8. Ментешашвили А. Из истории взаимоотношений Грузинской Демократической Республики с советской Россией и Антантой. 1918–1921 гг. / А. Ментешашвили [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://infospace.narod.ru/publik/analysis_5a.htm.
9. Кіладзе С. Невідомі сторінки дипломатії / С. Кіладзе // Хроніка 2000. – К., 2001. – Вип. 43: Україна-Грузія. – С. 27–33.
10. Матвієнко В. М. Чорноморський Союз: нереалізовані наміри / В. М. Матвієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2003. – Випуск 66. – С. 13–17.

В.И. Головченко. Международно-исторические основы украинско-грузинского партнерства. – Стаття.

Анотація. Для определения качественного состояния и перспектив развития партнерских отношений между соседними или географически близкими государствами, особенно когда речь идет об их стратегическом (или таком, что приближается к нему) уровне, одним из базовых критериев выступает наличие исторических прецедентов и соответствующего опыта двусторонних отношений. Рассмотрены международно-политические обстоятельства налаживания украинско-грузинских межгосударственных связей во время Украинской революции 1917–1920 гг., анализируются геополитические основания формирования стратегического партнерства двух государств.

Ключевые слова: Грузинская Демократическая Республика, договор, мирная конференция, партнерство, Черноморский регион.

Volodymyr I. Holovchenko. International and Historical Background of the Ukrainian-Georgian Partnership. – Article.

Summary. To determine the quality of and prospects for partnership between neighboring or geographically close countries, especially when it comes to their strategic (or one that is close to it) level, one of the main criteria serves the presence of historical precedents and relevant experience of bilateral relations. The article spotlights international and political circumstances of the Ukrainian-Georgian interstate contacts' adjusting during the Ukrainian revolution 1917-1920, analyses geopolitical foundations of the strategic partnership's formation between two countries.

Key words: Georgian Democratic Republic, treaty, peace conference, partnership, the Black Sea region.

О.В. Горбань,
доктор філософських наук, професор,
Київський університет імені Б. Грінченка,
м. Київ, Україна

ДО ПОНЯТТЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті розглядається категоріальний каркас поняття інтелігенції, під якою розуміється інтелектуальна меншість соціуму, його духовний наставник, інтелектуальний поводитир, певний ресурс модернізації суспільства з орієнтиром на пошук ідей, які повинні лягти в основу відповіді на черговий історичний виклик. Підкреслюється, що звернення до соціально-філософського дискурсу дослідження заявленої проблеми передбачає розгляд широкої палітри роздумів про те, що таке інтелігенція, який її потенціал і наскільки інтелігенції посильна завдання вирішення заявленої проблеми в умовах транзитивного суспільства, де історичні виклики чекають своїх гідних відповідей.

Ключові слова: інтелігенція, інтелігентність, суб'єкт суспільних відносин, суспільство, громадянське суспільство, історичний виклик.

Транзитивне суспільство, а саме таку стадію свого розвитку проходить український соціум, проблемно в своїй суті. Історично обумовлена і суб'єктивно реалізована зміна його економічних, політичних, соціальних, культурних, ідеологічних та інших складових неминує втягує людину в стан соціально-психологічної дезінтеграції, що тягне за собою кризу не тільки соціально-економічних параметрів суспільства, а й духовно-моральну кризу в цілому. На даному етапі трансформації соціуму важливо визначитися з вектором його розвитку. На сьогодні проблемна ситуація полягає в тому, що стара шкала ціннісних орієнтирів вже не працює, а нова ще не сформувалася [1, с. 6–29]. Ситуація ускладнюється реальністю процесів глобалізації світу, становленням інформаційного суспільства, загостренням глобальних проблем, спробами формування «нового мислення». Це мислення набуває рис відповідального мислення, з орієнтиром не стільки на служіння, скільки на совість. У пошуках реального суб'єкту такого мислення науковці звертають увагу на інтелігенцію. Знову актуалізуються питання про потенціал інтелігенції, про її претензії і її призначення або покликання [2, с. 3–9].

Проблема інтелігенції сьогодні актуальна не стільки сама по собі, скільки з приводу її можливості бути і стати духовним наставником, «поводирем», ідеологом тієї частини суспільства, яка здатна, з одного боку – до стабілізації суспільних відносин на основі толерантності і партнерства, а, з іншого – до динамічного розвитку сучасного суспільства на основі вільної конкуренції та законності в напрямку трансформації його в суспільство громадянське.

Дослідницька практика різних дискурсів запропонувала цілу палітру роздумів про те, що таке інтелігенція, який її потенціал і наскільки інтелігенції посильне завдання вирішення заявленої проблеми в умовах транзитивного суспільства, де історичні виклики чекають своїх гідних відповідей. При цьому, як правило, залишалось відкритим питання про дієздатність самої інтелігенції. Аналізуючи накопичений досвід, можна зробити висновок про те, що дослідницька практика зіткнулася з феноменом, про який вже склалися різні уявлення при відсутності стійкого поняття з претензією на визначеність, обумовленість і цілісність образу сутності інтелігенції.

Суспільні реформи пострадянського періоду викликали серйозні зміни в самоідентифікації багатьох представників інтелігенції. Це стало причиною формування різних траєкторій подолання криз соціальної ідентичності. Як показав Е. Гідденс, цілісність самоідентичності спирається на безперервність зв'язкового автобіографічного оповідання [3, с. 104]. Особливість цих траєкторій полягає в тому, що частина інтелігенції має самореферентність, будучи значущою для самої себе.

Підтвердженням цього служить існування в суспільстві дискурсів про роль і долю інтелігенції. Можна виділити два основних таких дискурси. Представники першого з них прагнуть довести, що інтелігенція, як і раніше існує, представники другого - що вона пішла в історію, а її місце зайняли інші.

Крім того, що поняття «інтелігенція» полісемантичне, при його використанні складно уникнути емоційної заангажованості. Особливо тому, що вітчизняна інтелігенція стала не просто соціальною категорією, а й особливим соціокультурним феноменом.

Поза всяким сумнівом, визначення ключових понять – це один з найважливіших аспектів наукового дослідження. Говорячи про походження поняття «інтелігенція», зазвичай звертаються до латинських коренів слова: *intelligens* (розуміє, що знає, розумний) або *intellectus* (пізнання, розуміння, розум). Але, на думку дослідника інтелігенції О.К. Степанової, стара форма дієслова *intelligo* (сприймати, розуміти, знати), *inter-lego*, набагато більш «говорить»: *inter* - взаємно, між, *lego* - збирає. «Зазначена їй дія виразно асоціюється з процесом складання головоломки, коли безглузді окремо деталі в певному порядку раптом дають зв'язну картину» [4, с. 50].

Якраз про цю здатність свідомості відновлювати з хаосу розрізнених частин цілісну ідею, «умоглядом» адекватно відтворювати задум Абсолюту не тільки щодо природи, а й людину, говорилося в роботах німецьких філософів-ідеалістів. «Інтелігенція» – одне з центральних понять системи трансцендентального ідеалізму Ф. Шеллінга, близьке до поняття давньогрецьких авторів, яке зводило пізнавальну здатність людини в ранг самопізнання вищого розуму через людський [5].

У виданому в 1870 році романі «Солідні чесноти» популярний в той час письменник П.Д. Боборикін так визначив його зміст: «Під інтелігенцією треба розуміти вищий освічений прошарок суспільства як в цю хвилину, так і раніше, на всьому протязі XIX століття і навіть в останній третині XVIII століття» [6, с.11–12]. Головний герой цього роману вважає, що для вітчизняної інтелігенції єдиний морально виправданий шлях – це шлях в народ.

Поняття інтелігенції, таким чином, виникло як елемент культурно-символічної стратифікації, що розділяє «посвячених» і «профанів». Сфера знань – філософія історії і суспільства, соціальне цілепокладання. Поняття інтелігенції тоді і через якийсь час мало зовсім чітку соціально-політичну атрибутику [7].

При вивченні інтелігенції виділяються два чітких структурних елемента її іміджу: освіта і моральна чистота, висока моральність. На думку Л.Д. Гудкова і Б.В. Дубіна, повсякденне слововживання зберігає за поняттям «інтелігенція» подвійне значення: «Полюси значень задані поняттями «спеціаліст»-«совість народу», просвітитель, захисник. [...] Одне значення використовується в зовнішніх ситуаціях взаємодії з владою, ситуаціях державного «управління», інший сенс призначений виключно для себе, тобто це самовизначення людей, що відносять себе до «інтелігенції», засіб символічної консолідації, посилення групової згуртованості» [8, с. 69]. Така невизначеність, на думку дослідників, виявляється надзвичайно важливою і функціональною, дозволяючи непомітним чином пов'язувати різні соціальні контексти і ситуації використання цього слова.

В середині XX століття Я. Щепанський запропонував модель, відповідно до якої до власне інтелігенції слід було б віднести всіх фахівців з вищою і середньою спеціальною освітою (критерій освітнього цензу), що вкладають в свою працю індивідуальні творчі та інтелектуальні зусилля (критерій творчості). Дана сукупність класифікується далі по типу виконуваних в суспільстві функцій (місце в суспільному розподілі праці), в зв'язку з чим виділилися «творці культури» (науковці, літератори, актори, художники, музиканти, архітектори, науковці бібліотек); «організатори соціального та економічного життя» (інженери, техніки, працівники готелів, директори інститутів, вищі функціонери держадміністрації); «експерти» (терапевти, стоматологи, фармацевти, вчителі, духовенство, сільгоспспеціалісти, видавничі працівники) [9, с. 284–285]. Неповнота професійного переліку, рухливість кордонів між групами тут очевидна. Крім того, сама по собі наявність формального диплома про вищу освіту ще не свідчить про приналежність до інтелігенції. Тому важливим на-

уковим завданням є пошук альтернативних визначень терміна «інтелігенція» та дослідження її сутності як суб'єкта суспільного життя.

Також необхідно позначити існуючу відмінність між поняттями «інтелігенція» і «інтелектуали». Р.К. Мертон в книзі «Соціальна теорія і соціальна структура» присвячує цілий розділ дослідження і функціоналістському моделюванню відносини інтелектуалів і бюрократичних структур. Він пропонує використовувати таке визначення поняття «інтелектуали»: це особи, що «присвячують себе культивуванню і формулюванню знання», які мають доступ до поповнення ним загального фонду культури, який не ґрунтується виключно на їх власному особистому досвіді, причому не так важливо, здійснюється все це в вільний або в основний робочий час [10, р. 263]. Використання терміну «інтелектуали» традиційне для західної соціології. Цей термін сприймається дослідниками і публіцистами як синонім терміну «інтелігенція», хоча це не завжди вірно.

Питання про інтелігенцію спочатку було своєрідним синонімом колективної совісті і просвітництва. Інтелігенція розумілася як згуртована група інтелектуально розвинених людей, об'єднаних спільною опозиційністю по відношенню до істеблішменту, влади. Інтелігент – людина високої ідеї, яка присвятила себе турботам про спільну справу, служінню правді, істині, справедливості.

Поняття «інтелектуали» визначено професійним складом, вони практично не спаяні між собою. Інтелектуали визначають процес виробництва ідей, за ними визнається компетенція створювати етико-філософський дискурс суспільства («знання про знання», «думки про думки»). Вони можуть бути в різних фазах відносин з суспільством (відчуження від нього, відсторонення, зацікавленість або конструктивний критицизм, коли критика стає нормою поведінки; допускається також, що поведінка інтелектуала може нести на собі сліди політичної або соціальної ангажованості).

Як зазначає Н.Є. Покровський, «західний інтелектуал «виробляє» рівно стільки, скільки може спожити суспільство. Це, зрозуміло, стосується не тільки кількості, але і якості інтелектуальних продуктів. І чим точніше інтелектуал, будь то художник, вчений, педагог, журналіст, хто завгодно, вгадує цю хитру рівновагу, тим більшого успіху він домагається і на предмет наявності громадського визнання, і в сенсі матеріальної винагороди. Коротше, західний інтелектуал, перш за все, зорієнтований на пошуки рівноваги із середовищем свого соціального існування» [11, с. 316–317].

Згідно з іншим – діяльнісним підходом, інтелігенцією є організовані в практичні групи або інститути професіонали символічного і політичного уявлення, які ототожнюють себе з таким співтовариством за принципом «це ми» і здатні діяти саме як колективний актор на основі загального інтересу, цілей і громадянського служіння, отже - володіють єдністю практик і подібними ресурсами. Інтелігенція також являє собою деяке число соціальних агентів, що засвоїли відповідні практичні схеми і більш-менш активно беруть участь (в якості «любителів» або статистиків) в уявленнях колег-професіоналів. Крім того, інтелігенція – це ще й пасивна «мовчазна більшість», що не опирається тому, щоб їх представляли і символізували саме в цій якості.

Розглянемо становлення інтелігенції як суб'єкта суспільного життя.

Дореволюційна інтелігенція являла собою особливий соціальний інститут зі своєю системою норм, цінностей, ролей, функцій. «Вже як інститут інтелігенція взяла на себе багато соціальних функцій церкви, виробила свою систему догматів, символи віри, ієрархію і ритуали. Основними її цінностями були «духовність», що протистоїть «вульгарності», «освіченість», не пов'язана з її практичним використанням, місіонерське «служіння народу», відірване від проникнення в його реальні життєві проблеми, «вірність ідеалам»» [12].

Склалася стійка соціальна конструкція. Інтелігент отримувал міцну моральну опору, знаходив сенс життя, але платив за це відмовою від права на вихід з добровільного полону норм, жорстко заданих «інтелігентською релігією», оскільки порушник ставав ізгоем. Вітчизняна дореволюційна інтелігенція (і радикальна, і ліберальна) жила виключно ідеологічним, розумовим життям, мало рахуючись з реальністю, і не відрізнялася тверезістю своїх суджень і оцінок. Вона була постійно націлена на пошуки ідеалу майбутнього, причому обов'язково «світлого» і розрахованого на все людство.

Радянська інтелігенція була як соціальне утворення багато в чому відмінною від інтелігенції дореволюційної. Найважливішою відмінністю радянської інтелігенції від її попередниці стало взаємовідношення з владою. «Ця нова радянська інтелігенція не могла вважатися спадкоємцем російської інтелігенції минулого століття вже тому, – пише Ю.А. Левада, – що складалася в принципово інших відносинах з можновладцями. Сказане, втім, відноситься до явних, офіційно санкціонованих функцій культурної еліти радянського зразка. Прихована ж, латентна - частіше за все не виражалася вголос чи навіть не усвідомлювана – складалася в підтримці культурної традиції, виконанні просвітницького гуманістичного боргу по відношенню до народу» [13, с. 128–131].

Радянська інтелігенція в якійсь мірі успадкувала від своєї попередниці гіпертрофовану духовно-моральну сторону життя, почасти ідею служіння народові, яка трансформувалася в революційний романтизм значної її частини, спочатку щирий, пізніше – такий, що штучно створювався і демонструвався. Опозиційність дореволюційної інтелігенції змінилася часом на фанатичну відданість радянській владі, частіше на лояльність або на неприязнь, але завуальовану. При цьому можливість власне інтелектуальної діяльності була у радянської інтелігенції лише за умови підтримки влади.

Має сенс говорити про певну подвійність в положенні інтелігенції в радянському суспільстві. «З одного боку, висококваліфіковані і освічені службовці забезпечують функціонування всієї бюрократичної машини, самої системи панування, її легітимності, оборонної та репресивної міцці, виховання і навчання кадрів, систему інформації і т.д., демонструючи, нехай і не завжди щиро, лояльність і відданість режиму. З іншого – відповідно до успадкованих легенд і ідеалів, інтелігенція сприймає себе як опозицію, як захисника народу, совість суспільства. Тобто, по суті, виникає певного роду соціальна двозначність, в різних ситуаціях, функціонально різних соціальних ролях – для себе, для начальства, «на людях», «між собою» [8, с. 85].

Радянський період справив значний вплив на самосвідомість представників сучасної інтелігенції старшого покоління. При цьому радянська система сприяла формуванню у частини представників інтелігенції дещо інфантильного складу характеру, пасивності, почуття безпорадності і залежності від обставин, неможливості ризику і персональної відповідальності. Офіційна радянська ідеологія могла існувати і розвиватися завдяки діяльності деякої частини інтелігенції. При цьому інша частина інтелігенції перебувала або в прихованій опозиції, або намагалася взагалі не зачіпати «слизьких» і небезпечних тем.

За весь період осмислення поняття інтелігенції у вітчизняній філософській традиції можна виділити два напрямки в розумінні «інтелігенції»: функціональний і ціннісний [14, с.17]. Функціональний – найбільш розроблений напрямок, який виріс з соціально-економічного визначення. Мається на увазі сукупність людей, пов'язаних створенням, збереженням і поширенням ідеальних об'єктів або з професійним заняттям розумовою працею. Ціннісне визначення має на увазі не тільки пізнавальні процеси, а й глибоке осмислення, і внутрішнє переживання моральних цінностей, рефлексивність. Це визначення підкреслює важливість гуманістичного підходу до оточуючих світів: соціального, природного та ідеального.

Всі ці визначення мають свої позитивні сторони, взаємопов'язані змістовно і перетинаються в наукових дослідженнях і широкому громадському слововживанні.

Поряд з двома основними дослідницькими підходами, які були широко представлені в XIX і XX століттях: соціально-економічним (функціональним) і соціально-етичним (ціннісним), в кінці XX століття з'являється третій напрямок, що об'єднує ці два підходи. Цей напрямок можна назвати функціонально-ціннісним або культурологічним.

В даному випадку феномен інтелігенції розглядається в зв'язку з процесами планетаризації соціокультурного досвіду людства. Прихильники даного підходу Є.Б. Рашковський, В.М. Межуєв, К.З. Акопян вважають, що своїм походженням інтелігенція зобов'язана єдиному для всього світу процесу – раціоналізації. На їхню думку, поняття «інтелігенція» виникло з колізії раціоналістичних і утопічних сподівань в лоні надлому напівтрадиційного суспільства, стало поняттям інтернаціональним, найтіснішим чином пов'язаним з драмою раціоналізму як на Заході, так і на Сході.

Культурологічний підхід не виключає функціональний і ціннісний. Функція інтелігенції – внесення раціональності в соціальне і духовне життя суспільства. Ціннісна складова інтелігенції – ставлення до науки, освіти як до головної цінності, та або спроба перебудувати суспільство на основі раціональних уявлень про ідеальне суспільство, або прагнення до синтезу нових знань і традиційного укладу життя.

В рамках культурологічного підходу виникає зовсім нове визначення інтелігенції як соціокультурного масиву, вимушеного прийняти на себе роль об'єктивного агента внесення елементу раціональної самоорганізації в соціальне і духовне життя суспільства. Даний підхід дозволяє глибше зрозуміти сутність інтелігентності як якості інтелігенції.

«Тлумачний словник» дає витлумачення інтелігентності як володіння великою внутрішньою культурою. Це духовний досвід людини і всього людства, який, на думку Ю.М. Лотмана образно іменується «екологією людської душі».

Перше, що характеризує інтелігентну людину – це бажання зрозуміти іншого, прагнення увійти в його становище. Як зауважив академік М.М. Моїсєєв, необхідна «ап'юріорна доброзичливість», спочатку добре ставлення до людини. Слід зазначити, що співчуття інтелігента має носити активний характер. Особливо важлива активна діяльність в громадському плані. Громадянськість один з найважливіших атрибутів вченого-інтелігента. Серед форм активної громадянської участі виділимо просвіту, поширення наукових знань, меценатство, політичну активність.

Інтелігентна людина внутрішньо вільна, незалежна, має власну думку. Але внутрішня твердість часто в ній непомітна. У зв'язку з цим, часто, по відношенню до інтелігента вживають вираз «рефлексуєчий», тобто такий, що знаходиться в полоні сумнівів і протиріч. Але те, що здається нерішучістю, насправді, як правило, є результатом складної і важкої внутрішньої роботи, коли доводиться приймати на себе відповідальність, уникаючи поспішних рішень.

Інтелігент, як людина завжди вимогливий до себе, самокритичний, скромний в оцінці своєї особистості. Він ніколи не буде хизуватися своїми званнями, ступенями, відзнаками, підкреслювати свою перевагу над іншими. У відомому «Листі до молоді» академік І.П. Павлов виділив три якості необхідні молодому вченому – це скромність, послідовність і пристрасність в роботі. Це і є характеристика інтелігентної людини [15].

В цілому, інтелігенція – це певний ресурс модернізації суспільства, його духовний наставник, інтелектуальний поводитир, інтелектуальна меншість з орієнтиром на пошук ідей, які повинні лягти в основу відповіді на черговий історичний виклик. Діяльність інтелектуальної меншості далеко не завжди сприймається доброзичливо і, тим не менш, ця діяльність абсолютно необхідна. Без зусиль інтелектуальної меншості, рутинна більшість перетворюється в «біомасу», рекрутуючи тих, хто обслуговує еліту.

Що стосується інтелігента, то він служить, а не обслуговує. Він спирається на совість і веління морального закону. Інтелігенція – є специфічним соціальним явищем з орієнтиром на здійснення подвигу. Нормою відносин інтелігента з навколишнім середовищем є спілкування в системі «суб'єкт-суб'єкт», де «Інший» є самоцінністю, а не об'єктом маніпулювання [16, с. 4–11].

Для носіїв інтелігенції характерні: вічне здивування і сумнів; аналіз і самоаналіз; роздуми про світ і про своє ставлення до світу; глибоке почуття жалю і милосердя; тяга до солідарності і справедливості; запитування що робити, щоб зберегти честь і совість, не розмінявши обов'язок служіння на прислужування і зберігши шанобливе ставлення до інакомислення.

Інтелігент – це завжди претензія на еталон. Як правило, це просвітитель з орієнтиром на набуття істини, яка робить людину вільною. Інтелігент – це сполучна ланка історичного і соціального часу. Як особливий посередник між майбутнім і минулим інтелігент знаходиться на дистанції з теперішнім часом, виступає критиком (опонентом) сьогодення [17, с. 292–300].

Такі якості інтелігента як чесність, порядність і принциповість обумовлені не стільки мораллю суспільства, скільки тією моральною відповідальністю людини в суспільстві, яка складається в процесі виховання і освіти через залучення до напрацьованого історичного досвіду. Основу цього досвіду складають гуманістичні цінності.

ЛИТЕРАТУРА

1. Горбань А.В. Гражданское общество: идея и ее осуществление: [монография] / А.В. Горбань. – Симферополь: ИТ АРИАЛ, 2011. – 396 с.
2. Горбань А.В. Интеллигенция как структурообразующий элемент гражданского общества: [монография] / А.В. Горбань. – Симферополь: ИТ АРИАЛ, 2010. – 280 с.
3. Гидденс Э. Модерн и самоидентичность // Современная теоретическая социология: Энтони Гидденс: Реф. сб. М.: ИНИОН РАН, 1995.
4. Степанова О.К. «Интеллигенция»: конкуренция локализаций в символическом пространстве // Профессиональные группы интеллигенции / отв. ред. Мансуров В.А. М.: Ин-т социологии РАН, 2003.
5. Шеллинг Ф.В. Сочинения. – М.: Мысль, 1998.
6. Попов Д.С. Погружение в виртуальности. Трансформации российской интеллигенции рубежа 20–21 веков. – М.: «Сообщество профессиональных социологов», 2009. – 214 с.
7. Степанова О.К. Понятие «интеллигенция»: судьба в символическом пространстве и во времени // Журнал СОЦИС. – 2003. – № 1.
8. Гудков Л.Д., Дубин Б.В. Интеллигенция. Заметки о литературно-политических аллюзиях. – М.: «ЭПИцентр», Харьков: «Фолио», 1995 г.
9. Мансуров В.А., Семенова Л.А. Некоторые тенденции в развитии профессиональных групп российской интеллигенции // Россия: трансформирующееся общество : сб. ст. [под ред. Ядова В.А.]. – М.: Ин-т социологии РАН, 2001.
10. Merton R. Social Theory and Social Structure. – New York, 1968.
11. Покровский Н.Е. Интеллигенция и интеллектуалы в социальной структуре / Кравченко С.А., Мнацканян М.О., Покровский Н.Е. // Социология: парадигмы и темы. – М.: Изд-во «АНКИЛ», 1998 г.
12. Дискин И. Интеллигенция: конец пути? К 90-летию издания «Вех» // Русский журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.russ.ru/journal/ist_sovr/99-03-23/diskin.htm
13. Левада Ю. Интеллигенция // 50/50 Опыт словаря нового мышления. – М.: Прогресс, 1989.
14. Веселов В.Р. О противоречиях нравственно-этического подхода к истории интеллигенции // Нравственный императив интеллигенции. Прошлое, настоящее, будущее. – Иваново, 1995.
15. Горожанин Л.С. Интеллигенция и интеллигентность. – Иваново: ИГУ, 2009. – 120 с.
16. Роль интеллигенции в формировании идеологии среднего класса [монография] / науч.ред. И.И. Кальной, А.В. Горбань. – Симферополь: Синтагма, 2010. – 460 с.
17. Кальной И.И. Интеллигенция в условиях исторических вызовов / И.И. Кальной // Феномен философской критики в культуре российского серебряного века : сб. научн. стат. – Полтава: ООО «АСМИ», 2009. – С. 292–300.

А.В. Горбань. К понятию интеллигенции как субъекта общественных отношений. – Статья.

Аннотация. В статье рассматривается категориальный каркас понятия интеллигенции, под которой понимается интеллектуальное меньшинство социума, его духовный наставник, интеллектуальный поводырь, определенный ресурс модернизации общества с ориентиром на поиск идей, которые должны лечь в основание ответа очередному историческому вызову. Подчеркивается, что обращение к социально-философскому дискурсу исследования заявленной проблемы предполагает рассмотрение широкой палитры размышлений о том, что такое интеллигенция, каков ее потенциал и насколько интеллигенции посильна задача решения заявленной проблемы в условиях транзитивного общества, где исторические вызовы ждут своих достойных ответов.

Ключевые слова: интеллигенция, интеллигентность, субъект общественных отношений, общество, гражданское общество, исторический вызов.

Olexandr V. Horban. On the Concept of the Intelligentsia as a Subject of Social Relations. – Article.

Summary. The article discusses the concept of the categorical framework of the intelligentsia, which is understood as an intellectual minority of society, his spiritual mentor, an intellectual guide, a specific resource guide with the modernization of society in the search for ideas that should form the foundation of a response the next historical challenge. It is emphasized that appeal to social and philosophical discourse for the study stated the problem involves consideration of a broad palette of thinking about what the intellectuals, what is its potential and how intellectuals feasible problem solving problems stated in terms of transitive societies, where the historical challenges are waiting for their worthy responses.

Key words: intellectuals, intelligence, a subject of public relations, society, the civil society, historical challenge.

*Т. Гранат,
студентка II курсу
Економіко-правового коледжу
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

ЯЗИЧНИЦТВО І ХРИСТИАНСТВО ЯК ОСНОВА МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

***Анотація.** Автор показує процеси становлення ментальності українців. Робить висновок, що попри всі намагання християнства протягом століть витіснити язичництво з ужитку, основою української культури та способу життя українців є саме язичницький комплекс ідей.*

***Ключові слова:** язичництво, християнство, українці, ментальність.*

Історія розвитку ментальності українського народу є, на нашу думку, актуальною темою. Адже це, по-перше, наша спадщина, яка є невід'ємною частиною кожного з нас. У різні історичні періоди українська культура зазнавала впливу різних комплексів ідей, які сприяли формуванню національної самосвідомості українського народу. Адже майже кожного дня ми зустрічаємося з різними стародавніми звичаями, які збереглися до наших днів. Попри всі намагання християнства витіснити язичництво з ужитку, багато традицій, обрядів та свят збереглися, залишивши великий відбиток у сьогоденній культурі нашого народу.

Релігія в Україні має довгу, складну і драматичну історію. Її розвиток, зміни, територіальне і соціальне поширення значною мірою відображають історичні процеси становлення української нації та її духовністю, культурної, політичної та економічної історії [1, с. 1].

Метою цієї роботи є аналіз впливу язичництва та християнства на ментальність українського народу, значення збереження звичаїв, обрядів та традицій язичництва у сьогоденні.

Матеріалом мого дослідження я обрала роботи А. Бондаренка та О.Тупик

А.В. Бондаренко вважає, що в язичництві воля богів не знищує свободи людини. Людина не підкорена волі божества абсолютно. Людина зберігає свою самостійність і діє незалежно від богів. Вона може діяти на власний розсуд.

Язичництво, як система певної поведінки людини, поширюється на всі сторони її життя. Людина зайнята тим же, що і природа навколо неї: живе, відчуває, має свої бажання, бореться за своє існування. З божествами людині потрібно було скласти певні відносини, які повинні бути відповідними, лояльними. Треба було діяти так, щоб божества були не на шкоду людині, щоб людина могла жити з ними в повній згоді. Ці вірування були практичними, господарськими, необхідними людині на кожному життєвому кроці.

Людина самостійно пристосовувалася до певних вимог цього вірування, аби жити у злагоді та гармонії з оточуючим світом. Для полегшення свого життя людям доводилось будувати певну модель світу. Саме так протягом тисячоліть створився пантеон богів. Колектив людей домовлявся з вищими силами, щоб ті не робили їм шкоди, допомагали, даруючи гарний врожай, теплу зиму тощо. На ритуальних бенкетах у капищ, де стояли виготовлені жерцями ідоли богів, стародавні українці у своїх ритуалах ставали співтрапезниками богів.

Перун, головний бог, володар Неба, «бог богів», своїм першим весняним громом воскрешав не тільки землю, але й давав силу людині. Даждьбог символізував сонце як джерело життя для всього людського середовища. Він – божество щастя, подавач земних благ, багатства, забезпеченості, перший правитель, засновник календаря. Велес – бог торгівлі, звірів, худоби (а худоба вважалася одиницею багатства), а також поезії і мудрості. Богом процвітання був і Світовид, з його символом – рогом достатку – він оберігав власність людини, сприяв її збагаченню, зростанню добробуту.

У давньоукраїнській міфології немає якоїсь фатальної долі, яка мала владу над людьми. Богині долі Віли, що при народженні дитини визначали людську долю, були і богинями поезії, музики, танців, тобто, робили життя людини приємним, цікавим, щасливим [1, с. 2].

Згодом, наприкінці X сторіччя, в Київській Русі з'явилась нова релігія – християнство. Її вплив позначився в усіх сферах суспільного життя. Але язичницькі традиції, попри всі намагання нової офіційної релігії (християнства) протягом багатьох століть витіснити їх з життя, і досі мають сильний вплив серед українців. Наприклад, християнській вірі українців притаманна особливість вірити в трійцю – Ісуса Христа, Матір Божу та Святого Миколая.

Оскільки християнство, по суті, не дало нашим пращурам прийняттого розуміння буденного життя, навколишнього природного середовища, то народ сприйняв його через культ традиційних божеств, котрих поступово замінили християнські святі з тими самими функціями, але вже з іншими іменами. До сьогодні в нашій свідомості збереглися культ предків, віра у відьом, домовиків, русалок, водяників, лісовиків інші природні духи [2, с. 54].

З часів язичництва майже всі обряди мають у собі щось магічне, вони збереглися, та несуть розважальний характер. Їх виконання полягає у вираженні причетності до свого етносу. Таким чином закріплена обрядами спільність звичаїв допомагає зберегати єдність українського народу в будь-яких ситуаціях. Синтез язичництва і християнства можна чітко прослідкувати на прикладі сезонних обрядових свят.

Практика зустрічі Нового року першого січня була запроваджена лише з 1700 року. Традиційно (згідно з язичницькою обрядовістю) його святкували першого березня. Різної у літочисленнях і досі дається взнаки. Наприклад, у деяких колядках і в наш час співають не про зиму, а про початок весни [2, с. 2]. Свято Коляди за язичницьких часів в першу чергу присвячувалося Сонцю: воно так і називалося – Свято народження Сонця. Християнська церква приурочила до цього дня святкування Різдва. Деякі язичницькі і християнські обряди поєдналися, але при цьому втрачено багато суто народних свят. Перехідним святом між зимовим і весняним обрядовими циклами вважається Свято жайворонків, або Свято сорока мучеників (9 березня за ст. ст.). Вже з одних назв стає зрозумілим, що перше свято – язичницьке, друге – християнське. Історично склалося, що ці два свята злилися, синтезувалися в одне. Слід згадати і Масляну, котру православна церква включила до свого календаря під назвою “Масляний тиждень” (лютий–березень). Це давньослов'янське свято не дуже зазнало християнського впливу. Про це, зокрема, свідчить його магічне спрямування. Щедра трапеза, що супроводжує Масляну, уособлює родючість, а масляничний розгул є відгомном давніх весняних шлюбів. Головним весняним святом у народі вважається Великдень – свято, котре пізніше християнська церква встановила як Воскресіння Христове. Воно досить органічно поєднує давні язичницькі ритуали та церковні обряди. Хотілося б згадати такий язичницький звичай, як Радуниця (Радунець, Радовниця). У стародавніх слов'ян Радунцею називався, найвірогідніше, час поминання мертвих. Померлі родичі радіють, що про них пам'ятають, їх згадують, приходять на їхні могили з ритуальною їжею – звідси й назва обряду. У наші дні слово “Радунець” вже не вживається. Натомість виникли назви “гробки”, “могилки”, “бабський Великдень”, “поминки” (в кожній місцевості свої). Але по всій Україні поширена церковна назва Проводи. Найрізноманітнішим є літній обрядовий цикл, який триває від русалій (кінець травня) до Головосіки (29 серпня). Це – русалії, Зелені свята (Трійця), Купайла (Івана Купала), Петрів день (Святих Петра та Павла), Маковія, день Іллі, Пантелеймона-цілителя, Спаса. До цього циклу відносяться також нині позабуті свята богині Лади (25 травня – 15 червня) та бога Ярила (3 червня), Громові свята й ряд інших. Знову ж таки, з назв видно, що давні язичницькі свята злилися з пізнішими християнськими [2, с. 56].

Звісно ж офіційна релігія мала великий вплив на традиції язичництва. Багато свят були забуті або переіменовані. Ось, наприклад, сильних християнських впливів зазнало таке велике свято, як Водохреща. Воно отримало назву Богоявлення. На жаль, деякі свята були забуті ось, наприклад, як свято Туриці (в честь бога Тура) на Галичині та Корочуна, що присвячувалося найкоротшому дню року.

Але і язичництво також мало великий вплив на християнство. Процес введення християнства відбувався шляхом переосмислення християнських символів та подій через національне бачення та менталітет. Християнські свята були прив'язані до традиційних язичницьких обрядів та ритуалів. Ще багато років після введення християнства люди боролися за свою віру, таким чином їм і вдалося зберегти їх етнос й до наших часів.

Ми ясно можемо бачити, як синтезувалися язичницькі та християнські традиції, як вони збереглися до нашого часу. З язичництвом сформувалися перші уявлення людини про його життєдіяльність, про навколишній світ. Ще багато років після введення християнства люди боролися за свою віру, таким чином їм і вдалося зберегти етнос й до наших часів. Таким чином ми можемо зробити висновок, що традиції, усі різноманітні обряди язичництва мали великий вплив на ментальність українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко А. Особенности религиозной духовности в истории Украины и их влияние на состояние экономической ментальности современной Украины [Электронный ресурс] // А. В. Бондаренко / Наукова бібліотека України. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/1874...stan-ekonomichnoyi-mentalnosti-suchasnoyi-ukrayini>
2. Тупик О. Синтез язичницьких і християнських традицій у релігійній культурі українців на сучасному етапі / О. Тупик // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 7. – С. 54–58.

Т. Гранат. Язычество и христианство как основа ментальности украинского народа. – Стаття.

Аннотация. Автор показывает процессы становления ментальности украинского народа. Делает взвод о том, что несмотря на все попытки христианства на протяжении веков вытеснить язычество, основой украинской культуры и образа жизни украинцев является именно языческий комплекс идей.

Ключевые слова: язычество, христианство, украинцы, ментальность.

Tatiana Granat. Heathenism and Christianity as the Basis of the Mentality of the Ukrainian People. – Article.

Summary. The author shows the process of formation of the mentality of the Ukrainian people. It makes a conclusion that the basis of the Ukrainian culture is the set of traditional ideas.

Key words: heathenism, Christianity, the Ukrainian mentality.

УДК 316.74

Г.Д. Гриценко,

доктор философских наук, профессор,

Институт социально-экономических и гуманитарных

исследований Южного научного центра РАН,

г. Ставрополь, Российская Федерация

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ О ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ КАК ФАКТОР ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСТВА

Аннотация. В статье проведен категориальный анализ понятия «историческая память» и обосновано значение исторической памяти для патриотического воспитания подрастающего поколения. Победа в Великой Отечественной войне обладает огромным потенциалом для формирования патриотизма. В связи с этим среди студентов СКФУ была проведена акция «Никто из нас войну забыть не сможет». В статье

дан контент-анализ студенческих эссе и раскрыт духовно-патриотический потенциал текстов устной истории.

Ключевые слова: историческая память, патриотическое воспитание, студенческая молодежь, духовно-патриотический потенциал, тексты устной истории.

Память истории священна.

Д.С. Лихачев

Тот, кто зачеркивает память,

На будущее ставит крест.

А. Абрамов

Историческая память всегда воспринималась как память народа об исторически апробированных образцах социального воспитания человека. Она способствует осмыслению человеком своего «Я» в истории своего народа, понимания нашего «Мы» в социокультурном сообществе страны и общечеловеческой цивилизации. Историческая память есть знание об исторических битвах, судьбоносных событиях, жизни выдающихся деятелей политики и науки, техники и искусства.

Историческая память воспроизводит непрерывность и преемственность социального Бытия и рассматривается одним из мощных регуляторов общественной жизни. В настоящее время, когда в российском обществе происходит трансформация социальных институтов и нравственных регуляторов поведения, когда формируется новая политическая система общества и преобразуются отношения между гражданами и государством, возрастает роль исторической памяти как фактора формирования патриотического отношения граждан страны к своему Отечеству и укрепления гражданского самосознания.

Именно сегодня, в условиях противоречивых оценок роли Советского Союза в победе в Великой Отечественной войне и Второй мировой войне, становится очевидным, что только на основе обращения к истории можно овладеть всем опытом развития цивилизации, всеми ценностями общечеловеческой культуры и одновременно ощутить самобытность своей Родины, проследить, как Россия впитывала на протяжении веков все лучшее, что было создано в мире, и сама обогащала человечество своими достижениями.

В этой ситуации актуализируются мысль Августина Аврелия, высказанная им в «Исповеди»: «Есть три времени – настоящее прошедшего, настоящее настоящего, настоящее будущего. Эти три времени существуют в нашей душе и нигде в другом месте я их не вижу: настоящее прошедшего – это память, настоящее настоящего – его непосредственное созерцание, настоящее будущего – его ожидание» [1, с. 89]. Практика подтверждает, что недооценка значимости формирования исторического сознания у населения приводит к резкому снижению уровня патриотических чувств, гражданской ответственности особенно у подрастающего поколения [2, с. 18–21], что сказывается на темпах социального, экономического и культурного развития страны.

С другой стороны, память как «бестелесная духовная субстанция» [3, с. 194] становится отчетливой силой, особенно во времена предельных испытаний, выпадающих на долю людей. Человеку необходимо ощущать себя в истории, понимать свое значение в современной жизни, оставить о себе добрую память. По этому поводу Д.С. Лихачев писал: «Память противостоит уничтожающей силе времени. Память – преодоление времени, преодоление пространства. Память – основа совести и нравственности, память – основа культуры. Хранить память, беречь память – это наш нравственный долг перед самим собой и перед потомками. Память наше богатство» [4, с. 101].

Но в памяти людей аккумулируются представления не только о героических событиях отечественной истории, о выдающихся деятелях и ярких достижениях страны, но и картины бесславных войн, кровавых репрессий, социальных невзгод, повлекших большие нравственные, человеческие и материальные утраты.

Историческая память не есть механическое повторение и воспроизведение прошлого, это отражение сложности и неоднозначности человеческих отношений, изменения духовных ценностей и личных позиций, влияния субъективных мнений. Об этом свидетельствуют «белые пятна» и «черные дыры» в мировой и отечественной истории.

Кроме этого в исторической памяти, как отмечает С.Н. Иконникова, отражаются и воспроизводятся альтернативные пути развития истории как нереализованные возможности. Воспоминания воссоздают контуры возможных событий, тем самым высвобождая скрытую эмоциональную энергию. Альтернативные тропинки в прошлое помогают восстановить утраченные миры [3, с. 195]. Историческая память – широкий спектр эмоциональных и психологических переживаний человека: восхищения и пренебрежения, поклонения и поругания, благоговения и презрения, радости и скорби, сострадания и равнодушия, величия и ничтожества, страдания и наслаждения, уверенности и скептицизма.

Двойственная природа исторической памяти, отражающая противоречивость реальной жизни, два лика памяти, воспроизводящие прошлое и придающие ему многообразие оттенков – от почтения до цинизма, – аллегорически раскрыты в греческом мифе о Мнемозине – богине воображения и памяти.

Социальная практика свидетельствует о том, что историческая память нередко становится ареной идеологических конфликтов, душевных драм и трагедий. Это обусловлено тем, что отношение к истории всегда связано с политической и идеологической ситуацией, с указанием власти на то, что следует помнить, воссоздавать в дискурсе, а о чем необходимо молчать, что надо забыть, исключить из памяти, обречь на забвения. В связи с этим происходит переписывание истории, переоценка прошлого, свержение кумиров. Ирония и насмешка разрывают хрупкую нить исторической памяти. Изменяется энергетический потенциал культуры. Великие «отцы» становятся забытыми «дедами», новые памятники противоречат прежним ценностным ориентирам, мемориалы становятся бесхозными, книги оказываются ненужными.

Развитие демократии и свободы слова предполагает восстановление исторической памяти в более полном объеме. Немалое значение в данном контексте имеет устная история, закрепленная в воспоминаниях участников событий. Их достоверность создает особый эмоциональный канал сопричастности к прошлому. Тексты устной истории являются информационным и духовным ресурсом развития общества, говорящим или молчащим свидетелем перемен в общественной жизни.

Еще одной не менее значимой формой устной речи могут рассматриваться семейные предания, в которой опосредовано с помощью услышанных воспоминаний родственников индивид осмысливает место собственного «Я» в семейной родословной. Именно через семейные предания молодежи удастся прикоснуться к тем или иным страницам истории страны, ощутить духовное единение со старшим поколением, познать на примере близких их людей важность простых человеческих истин – доброты, гуманизма, дружбы, сострадания, стойкости духа. Прошлое, сохранившееся в памяти старших родственников, ставит молодежь в ситуацию коммуникации с опытом представителей других поколений. Такой социальный опыт способствует расширению круга близких, размыкая его в направлении прошлого.

Среди студентов Северо-Кавказского федерального университета была проведена акция «Никто из нас войну забыть не сможет», целью которой был собор воспоминания родственников студентов о военном лихолетии. Кроме самих воспоминаний, студентами были собраны письма с фронта, фотографии военных лет, газетные вырезки далеких 1940-х, ордена и медали, похорожки. Все это позволило воссоздать эмоциональность и искренность трагических и героических страниц истории страны.

Одной из причин, которая обусловила проведение уникального проекта, была сопричастность молодежи к тому материалу, который она представляла. Возникла возможность не только по-иному взглянуть на своих прабабушек и прадедушек, но и прикоснуться к духовной состав-

ляющей событий Великой Отечественной войны. Комментарии студентов к тем ситуациям, которые ими были записаны, дают возможность судить о гражданском самосознании, о патриотизме подрастающего поколения.

Рассказывая о своей бабушке, С. Ворушилина горько сожалеет о том, что маленькой Любе не удалось познать радостей счастливого детства: на следующий день после ее рождения началась война, с которой так и не вернулся ее отец и которая «забрала» ее мать.

С особой трепетностью говорит о своем семье А. Клюс, в которую война запустила свои страшные щупальца. Размышляя над словом «Родина» и готовностью самоотверженно ее защищать, Александр отмечает, что «... в голове возникла ассоциация из разряда семейных ценностей: род, родитель, родные, а значит – самые близкие. Это они защитили нас, дали нам возможность жить, расти, учиться...».

Характер размышлений сегодняшних студентов о значении Великой Отечественной войне для современного поколения позволяет констатировать понимание ими всего величия и всей трагедийности той войны:

Со временем все зарастает былью,
Что связано с минувшей войной,
Уже не приходят вдовы к надмогилю,
Транши битвы заросли травой,
Людская память вечно помнит милых
Отцов, мужей, любимых, сыновей,
Забывать она солдат войны не в силах,
Что жизнь отдали Родине своей.

Эти стихи были написаны Иваном Ильченко, учащимся МОУ СОШ № 3, с. Китаевского Новоселицкого района Ставропольского края.

«Живой канал» – рассказы бабушек, дедушек, родителей, соседей, переживших военное время – есть то, на чем в огромной мере зиждется историческая память. Именно через непосредственное общение с очевидцами событий более чем 70-летней давности наиболее интенсивно функционирует «живая», событийная историческая память. Именно здесь горячо и эмоционально, подробно, до мелочей и деталей рассказывается то, что было и как было.

Однако индивидуальная память с годами истощается, бледнеет, растворяется во времени, меркнет в живой человеческой, народной памяти. И это понимает многие представители современного молодого поколения. Чтобы сохранить, насколько это возможно, героический дух народа, его самоотверженное служению Отечеству, которыми были пронизаны военные годы, студенты записывали воспоминания своих родственников о том, где и как они воевали, как работали и жили в тылу, как смогли пережить оккупацию.

Великая Отечественная война обладает огромным воспитательным зарядом, потенциалом для формирования патриотизма, гордости за свою Родину, уважения к другим народам. Многие студенты в своих эссе подчеркивали, насколько значима Победа в ВОВ для сегодняшнего российского общества, отмечая необходимость сохранять память о тех, кто ковал эту победу, и особенно о тех, кто обеспечил ее ценой своей жизни. Один из студентов написал: «Мы должны быть достойны памяти своих дедов и прадедов, учиться у них преданности и мужеству, достойно хранить завещанное нам богатство, скрепленное кровью, пролитой на полях сражения Великой Отечественной войны».

ЛИТЕРАТУРА

1. Августин А. Исповедь. – Человек. – 2005. – № 4. – С. 81–98.
2. Гриценко Г.Д., Часовская Л.А. Подрастающее поколение как группа риска в современном российском обществе. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – 144 с.

3. Иконникова С.Н. Историческая память как духовный ресурс цивилизации // Диалог культур и партнерство цивилизаций: VIII Международные Лихачевские научные чтения.– СПб. Изд-во СПбУП, 2008. – 592 с.
4. Лихачев Д. С. Память истории священна // Наше наследие. – 2001. – № 59–60. – С. 94–107

Г.Д. Гриценко. Исторична пам'ять про Велику Вітчизняну війну як фактор патріотичного виховання студентства. – Стаття.

Анотація. У статті проведений категоріальний аналіз поняття «історична пам'ять» і обґрунтовано значення історичної пам'яті для патріотичного виховання підростаючого покоління. Перемога у Великій Вітчизняній війні володіє величезним потенціалом для формування патріотизму. У зв'язку з цим серед студентів СБКФУ була проведена акція «Ніхто з нас війну забути не зможе». У статті дається контент-аналіз студентських есе та розкривається духовно-патріотичний потенціал текстів усної історії.

Ключові слова: історична пам'ять, патріотичне виховання, студентська молодь, духовно-патріотичний потенціал, тексти усної історії.

Galina D. Gritsenko. Historical Memory of the Great Patriotic War as a Factor of Students Patriotic Education. – Article.

Summary. In article the categorical analysis of the concept "historical memory" is carried out and value of historical memory for patriotic education of younger generation is proved. The victory in the Great Patriotic War has the huge potential for patriotism formation. In this regard among students of North-Caucasus Federal University the action of "None of Us Will Be Able to Forget War" has been carried out. During the action students have collected memories of relatives of war of 1941-1945, and also letters from the front, photos of military years, newspaper cuttings the distant 1940s, medals and decorations, the death notifications. In article the content analysis of student's essays is given and the spiritual and patriotic potential of texts of oral history is realized.

Key words: historical memory, patriotic education, student's youth, spiritual and patriotic potential, texts of oral history.

УДК 305:321

Е.В. Дымова,

кандидат политических наук, доцент,
Одесская национальная пищевая академия,
г. Одесса, Украина

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ВЛАСТЬ КАК ПОЛНОМОЧИЯ ДЛЯ ОБРЕТЕНИЯ МИРА И НОВОГО ВЕКТОРА: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

Аннотація. Стаття посвящена актуальності включення жінчини в українську політику і її специфічним чертам мироощущення, благодаря которым возникает ситуация взаимодополненности с мужским видением мира при принятии управленческих решений. Выделены основные западные феминистские концепции, которые способны трансформировать гендерные стереотипы в Украине.

Ключевые слова: политический кризис, женское мировоззрение, гендерное равенство, гендерные стереотипы.

Современная ситуация в Украине требует от ученых и политических деятелей признать состояние большинства социальных институтов как находящихся в стадии кризиса, а общество как находящееся на грани социального взрыва. Эти факторы требуют способности анализировать политические события с учетом психологических последствий, затрагивающих большую часть населения. Процесс реформирования, который в значительной степени негативно сказывается на уровне жизни украинцев, на их ощущении безопасности и правильности выбранного пути, на возможности самореализации и удовлетворения основных жизненных потребностей, должен включить в себя нетрадиционные и эффективные методы влияния. Они должны характеризоваться не

только переносом акцента с иерархизированной системы управления на горизонтальные системы взаимовлияния, но и включением женского мировоззрения в процесс принятия ключевых управленческих решений. Переформатирование ценностной структуры национального менталитета должно произойти таким образом, чтобы реально доминирующей ценностью стала идея сохранения Человеческой Жизни, вокруг которой возможно сформировать конструкт из позитивно-созидающих мифологем украинского будущего. Это возможно лишь при участии иного взгляда на текущие события – взгляда женского, материнского, невоинствующего. Если принять позицию современной украинской философии И. Жеребкиной, заключающейся в том, что Майдан стал символом деконструкции системы властных отношений [1], то необходимость перехода к конструктивному мировосприятию и мирозиданию становится задачей номер один. Не менее важны и такие факторы политики, как активное вмешательство мировых процессов в национальное пространство, которые обуславливают поиск механизмов ликвидации всех форм дискриминации (в том числе и по половому признаку). Именно поэтому мне как представителю научного мира, хотелось бы предложить выделить те аспекты политической деятельности, которые приведут к качественно новым формам управленческой ответственности благодаря введению механизмов, направленных на установление гендерного равенства или хотя бы приближению к более высокому порогу присутствия женского мировосприятия в политике.

Анализ основных феминистических концепций, возникших во второй половине XX ст., позволяет выделить несколько ведущих направлений, которые стоят на принципиальных позициях необходимости присутствия женщин в политике. Во-первых, либеральные феминистки, для которых важны были демократизация политических процессов, вышли на взаимосвязь между развитием гражданского общества и активной позицией женщин во всех общественных сферах жизни таким образом, чтобы специфические черты семейных взаимоотношений были включены в пространство политического. «Джин Элштейн и Сара Раддик вслед за Кэрол Гиллиган, противопоставившей мужской и либеральной «этике справедливости» феминистскую «этику заботы», утверждают, что именно в женском опыте материнства следует искать новую модель гражданской активности» [Цит. по 2, с. 93].

Во-вторых, феминистками конца 80-х – нач. 90-х гг. XX ст. была разработана концепция обретения силы (*empowerment*). «Мужчины, утверждают феминисты, видят власть, как *власть над (power over)*, как возможность влиять или доминировать, в то время как женщины видят ее как *обретение/ осознание силы для (empowerment to)*. Термин *empowerment* используется ими для описания власти, *уполномочивающей для*, в отличие от власти над кем-либо. Поэтому они проводят различие между термином *empowerment*, который включает стратегию убеждения и другие формы не-принудительного влияния, и термином *authority (власть)*» [Цит. по 2, с. 95].

В-третьих, возникновение теории представительства способствовали значительный массив аргументов в пользу необходимости присутствия женщин в политике как части человечества, которая обладает иным нежели мужчины жизненным опытом, иной культурой, иной жизненной позицией, которые они смогут проявить лишь при условии их достаточного количества в политических институтах. Поэтому американская исследовательница Сьюзан Кэрролл настаивала на том, что «большее представительство женщин рассматривается как демократическое право, а отсутствие активного участия женщин видится как индикатор того, что демократическая система работает неисправно» [3, с. 307].

В-четвертых, Вирджиния Сапиро в 1984 году обосновывает необходимость политической интеграции женщин в силу того, что правительство активно вмешивается в частную семейную жизнь посредством принятия конструктивных или же деструктивных законов, которые регулируют рождаемость, декретные отпуска и выплаты, социальную защищенность детей [4, с. 7–8]. А значит, женщины должны быть представлены в политике во имя права влиять на эти процессы.

Концепция маргинальности, предложенная Виолой Кейн, сконцентрировала внимание на необходимости женщине-политику нести на себе двойную нагрузку и выполнять значительно

большую работу в сравнении с политиками-мужчинами. Ведь она попадает в ситуацию одновременного проживания в «двух культурных системах», причем одна из этих систем обладает большей значительностью, нежели другая [5, с. 171]. Ее оценивают, в первую очередь, как политика – насколько она соответствует определенным стандартам профессионала и активного деятеля, с другой стороны, женщина-политик тщательно оценивается обществом по шкале феминности, которая менее ценна, но не допускает и ее полного отсутствия. Впрочем, эта двойная работа выполняется любой из женщин, заявивших о своем желании самореализации.

Таким образом, конец XX ст. охарактеризовался активной работой как академически-научных феминисток, так и практической радикально феминистической деятельностью в национальной и мировой политике. Безусловно, мировое сообщество должно было отреагировать на активную позицию женщин изменить дискриминационную политику по отношению к ним – в 1975 г. Нейробистская платформа действий для продвижения женщин, в 1979 г. Конвенция «О ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин», в 1993 г. – Декларация о правах человека (протокол о женских человеческих правах), в 1994 г. – Международная конференция по проблемам народонаселения, в 1995 г. – IV Всемирная конференция женщин в Пекине и платформа женских действий и др. На сегодняшний день существует значительный массив законодательных норм и принципов, которые направлены на установление гендерного равенства и справедливости, защищаемые ООН.

Однако достаточно сложно перевести передовые философско-политические взгляды в реально действующее поле политики страны, если глубинные национальные стереотипы не были осознаны, озвучены и донесены до массового обывателя для глубинной рефлексии и изменения своего отношения. Несмотря на значительную интеллектуальную работу украинских исследовательниц [см. напр. 6; 7; 8], широкая работа по освещению и осознанию присутствия андроцентризма в политике еще впереди. И именно для такой работы нужны все наработанные феминистские позиции, предлагающие как количественные, так и качественные аргументы в пользу присутствия женщин в пространстве политического. Национальный парламент должен получить статус «паритетного» посредством увеличения процентного соотношения женщин в политике (На Саммите Тысячелетия ООН в 2000 г. Украина присоединилась к Целям Развития Тысячелетия, одна из которых – «обеспечение гендерного равенства». В рамках этой цели одной из задач до 2015 г. было требование обеспечить «гендерное соотношение обоих полов на уровне не менее 30 к 70% женского и мужского в представительных органах власти и высших ветвях законодательной власти» [9]) не только для того, чтобы «феминистские» вопросы социальной защиты и сохранения здоровой нации встали на повестке дня Верховной Рады. Не менее важен качественный угол зрения женщин, которые придут к власти как дискриминируемые некогда личности, получившие возможность распоряжаться своими судьбами и судьбами своих детей, базовая платформа которых будет означать бескомпромиссную позицию использования полномочий для кооперации, поиска соглашений по самым острым вопросам, государственную заботу и тенденцию к созиданию, которая коренится в природе женского материнского начала.

Что необходимо для преодоления стереотипного мышления, которое, к сожалению, на сегодняшний день демонстрирует украинский истеблишмент? Социсследования все еще подтверждают низкий уровень осознания этой дискриминации – почти 40% украинцев считает, что количество женщин в политике достаточно и свыше 80% не поддерживает квотирование ни в партийных списках кандидатов в депутаты, ни в госорганах власти [10].

Инструменты по изменению сознания – гендерное законодательство, гендерная статистика и бюджет, СМИ и гендерные просветительские программы – должны быть задействованы максимально полно на общегосударственном уровне в соответствии с европейским выбором развития. Ведь именно эти механизмы максимально эффективны при трансформации сознания обывателя и внедрения позитивно сориентированных гендерных образов в политике и общественной жизни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жеребкіна І. "Война и мир Джудит Батлер". Лекція в Центре візуальної культури. Київ, 27.12.2014 [Електронний ресурс] / І. Жеребкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Y9ymVDfV0QE>
2. Чикалова І. Гендерна проблематика в політичній теорії [Текст] / І. Чикалова // Введення в гендерні дослідження. Ч. I : учебное пособие / под ред. И. А. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – 708 с.
3. Carroll S. Women Candidates and Support for Feminist Concerns / Susan Carroll // The Western Political Quarterly. – Vol. 37. – № 2, June 1984: 307.
4. Sapiro V. The Political Integration of Women / Virginia Sapiro. – Urbana: University of Illinois Press, 1984. – p. 7–8.
5. Klein V. The Feminist Character: A History of Ideology / Viola Klein. - Urbana: University of Illinois Press, 1972. – p. 171.
6. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів [Текст] / Т. Марценюк. – К., 2014. – 65 с.
7. Журженко Т. Гендерные рынки Украины: политическая экономия национального строительства (Gendered Markets of Ukraine: political economy of nation building) [Текст] / Т. Журженко // – Вильнюс : ЕГУ, 2008. – 256 с.
8. Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / за заг. ред. Яни Свердлюк та Світлани Оксамитної // за матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року.– К.:Атіка, 2006.– 272 с.
9. Доклад о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин / [руков. авт. кол. Л.Е. Леонтьева, А.В. Толстокорова]. – Харьков: Фолио, 2007. – 18 с.
10. Жінка у суспільно-політичному житті: упередження, можливості, перспективи – загальнонаціональне опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/zhinka-u-suspilno-politichnomu-zhitti-uperedzhennja_-mozhlivosti_-perspektivi-.htm

О.В. Димова. Політична влада як повноваження для отримання миру і нового вектора: гендерний аспект. – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена актуальності включення жінки в українську політику та її специфічним рисам світовідчуття, завдяки яким виникає ситуація взаємодоповненості з чоловічим баченням світу при прийнятті управлінських рішень. Виділені основні західні феміністські концепції, які спроможні трансформувати гендерні стереотипи в Україні.

Ключові слова: політична криза, жіноче світосприйняття, гендерна рівність, гендерні стереотипи.

Olena V. Dymova. The Political Power as Empowerment to Finding the Peace and New Vector of Development: Gender Aspect. – Article.

Summary. The article is dedicated to up-to-dateness of involving a woman into Ukrainian policy, as well as peculiarities of feminine outlook, due to which complementarity with masculine world-view occurs, especially managerial decision making. Basic western feminist conceptions that are able to transform gender stereotypes in Ukraine.

Key words: political crisis, feminine outlook, gender equality, gender stereotypes.

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗМІ ЯК КАНАЛУ КОМУНІКАЦІЇ В ПЕРІОД ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Анотація. В статті здійснено аналіз стану вивчення зазначеної теми. Автор розкриває ряд трактувань політичної комунікації з точки зору наукових досліджень. Також аналізує ступінь вивчення засобів масової інформації, впливу їх на свідомість, моделювання інформаційної реальності, підходи до розуміння даного поняття. В статті наводяться базові принципи, дотримання котрих дозволить ефективно та раціонально використовувати канали комунікації в період виборчої кампанії.

Ключові слова: ЗМІ, політична комунікація, канал комунікації, вибори, PR, політична реклама, електорат, політичний лідер.

В останнє десятиліття з появою відповідної наукової методології, заснованої на синтезі ряду гуманітарних дисциплін посилилася роль ЗМІ в процесі комунікації. Питання про особливості актуального аспекту інформації, технології її створення, конструювання інформаційних потоків є цікавим для політичної науки в контексті досліджень владних відносин, лідерства, налагодження зв'язків між лідерами та громадянами держави.

Особливо актуально говорити про ЗМІ як каналу комунікації в контексті налагодження діалогу між політичними лідерами та електоратом в період передвиборчих кампаній. В даному ракурсі розробляються цілі стратегії з залученням ЗМІ в процес комунікації.

Щоб дослідити яким чином працюють ЗМІ будучи каналом комунікації в налагодженні діалогу між кандидатом та виборцями визначимося спершу з термінологією понять: «політична комунікація» та «засоби масової інформації». Так, вітчизняний науковець – професор, доктор політичних наук Валерій Бебик розглядає політичну комунікацію, як процес обміну інформацією, що циркулює між частинами політичної системи, між політичною і суспільною системами, а також між суспільними групами та індивідами [1].

Р.Ж. Шварценберг [2, с. 312] визначав комунікацію як процес передачі політичної інформації від однієї частини політичної системи до іншої і місцезнаходження між політичною та соціальною системами. Американський політолог Л. Пай підкреслив, що політична комунікація передбачає не односторонню спрямованість сигналів від еліти до маси, а цілий діапазон неформальних комунікацій в суспільстві, котре виявляє найрізноманітніший вплив на політику [3]. Г. Лассуелл [4]. Представив модель комунікаційного процесу, що виглядає наступним чином:

1. «Хто?» (передає) комунікатор;
2. «Що?» (передається) – повідомлення;
3. «Як?» (здійснюється передача) – канал;
4. «Кому?» (спрямовано повідомлення) – реципієнт (аудиторія);
5. «З яким ефектом?» – зворотній зв'язок.

Згодом ця формула серед фахівців отримала назву «теорія кулі». Мається на увазі, що комунікація подібно кулі летить від мозку однієї людини до іншої спеціальними інформаційними каналами. А мішень – пасивний учасник, глядач і його почуттями та мотивацією можна керувати.

В рамках теорії комунікації існують різні методологічні підходи, в тому числі популярними в політичному середовищі є біхевіоралізм, що виник на базі концепцій Уотсона [5] і Торндайка [6]. Вони розглядали людську поведінку як сукупність реакцій осіб на стимули зовнішнього середовища.

Вважалося, що стимулом до дій виступає політична інформація. Згідно з їх інтерпретацією, індивід виглядає простим реактивним механізмом, котрим керують некеровані сили.

Основна функція комунікації – вплив на аудиторію через зміст інформації шляхом трансляції повідомлень по інформаційним каналам – ЗМІ. Останні відображають структуру людської пам'яті, інтелекту, особливості соціальної системи.

Дослідженням засобів масової інформації, впливу їх на свідомість, моделювання інформаційної реальності займає особливе місце в працях Б. Белла, Г. Тоффлера (розробка концепції інформаційного суспільства), У. Мітчелла, Ф. Зібера, Р. Дебре, Т. Петерсона, Д. Істона, К. Дойча, Н. Ноймана, С. Леннарта, У. Міллера. Х. Шиллер, Дж. Харлес, Е Роджерс досліджували функції впливу ЗМІ на суспільство. Українські науковці такі як В. Бебик, Г. Почепцов, А. Москаленко, В. Шкляр, О. Зернецька, А. Ручко вивчали окремі аспекти функціонування ЗМІ і, як правило, в контексті з іншими дотичними сферами.

Під поняття засоби масової інформації (ЗМІ) (*Mass media*) – підпадають преса, газети, журнали, книги, радіо, телебачення, інтернет тощо. Серед основних характеристик засобів масової інформації виділяють: розповсюдження, доступність, звернення до масової аудиторії [7]

ЗМІ досліджують з трьох сторін:

1. Позитивістський підхід (вивчення впливу ЗМІ на аудиторію).
2. Феноменологічний підхід (вивчення рівнів розуміння населенням повідомлень ЗМІ).
3. Критичний підхід (пояснення ролі ЗМІ у відтворенні соціальної системи).

У рамках кожного з підходів формується ряд більш вузьких напрямків. Інформація із ЗМІ розглядається як стимул, на основі якого має бути безпосередня реакція отримувача інформації. А згідно з «теорією магічної кулі» аудиторія реагує на всі повідомлення із ЗМІ однотипним способом.

Науковці пропонують різні моделі, що пояснюють вплив ЗМІ на суспільну думку і на розвиток політичного процесу. Так, на думку французького вченого Р. Дебре, котрий ввів термін «медіократія», ЗМІ виконують сьогодні функцію, котра належала в Середні віки в Європі церкві [8]. Засоби масової інформації, вважають сучасні науковці не здійснюють прямого контролю над суспільством, а лише фокусують увагу на більш тонких формах зв'язку між суспільством в процесі реалізації політичних рішень.

Стає актуальним питання того, наскільки є сильним **вплив засобів масової інформації на громадську думку?** Останнім часом визначається **падіння довіри до офіційних ЗМІ**. Згідно з результатами опитування, проведеного КМІС на замовлення «Телекритики» визначено, що з початку 2015 року 19% українців погіршили своє ставлення до вітчизняних ЗМІ [9, с. 4] Натомість з'являються такі «неформальні ЗМІ» як чутки. Чутки впливають на формування політичних уподобань громадян і, як правило, стимулюють появу негативних уявлень про особу чи політичну силу. Звичайно, на відміну від офіційних джерел інформації чутки часто не мають надійної основи, виникають в разі відсутності офіційної інформації. Неформальні джерела інформації з одного боку формують постійний інтерес до діяльності політичних лідерів, з іншого – спрощують інформацію про них і політику загалом. Крім того, чутки не можна вважати надійним каналом комунікації. Тому, зазвичай, формування політичних уподобань створюються під впливом ЗМІ і значною мірою залежать від самих ЗМІ, їх відношення до того чи іншого політика або партії.

Всі ЗМІ поділяються (умовно) на а) політично нейтральні, б) ті, що підтримують ідеологію того чи іншого політичного табору, в) спеціалізовані випуски періодичних видань, що випускаються лише в період виборів. Там, де йде мова про ЗМІ, не можна оминати використання PR та політичної реклами.

Public Relations (PR) – зв'язки з громадськістю – одна із складових комунікативних технологій, що базується на принципі «бути хорошим» (being good). Американські дослідники Д. Форрестол та Р. Диленшнайдер дали лаконічне визначення цьому поняттю: «PR – це використання інформації для впливу на громадську думку» [10, с. 56] А **політична реклама** – розповсюджувана пресою, радіомовленням, телебаченням інформація, що призначена для невизначеного кола осіб і пок-

ликана формувати чи підтримувати інтерес до об'єктів, їхніх ідей, поглядів і політичних програм та задумів» [11].

Комунікативна вага PR та політичної реклами в тому, що вони є зв'язком між політичними лідерами (які або вже є носіями влади, або претендентами на місця у владних структурах) та суспільством. Реклама та PR акумулюють в собі основні концепції виборчої компанії, формують в масовій свідомості певні уявлення про характер політичних сил.

Якщо вивчати ЗМІ з точки зору їх ефективності та раціонального використання, то є певні базові принципи, котрих потрібно дотримуватися, розміщаючи рекламні чи політичні PR матеріали. Розглянемо це на прикладі такого ЗМІ як преса.

Правила розміщення PR матеріалів і реклами в друкованих виданнях:

- Перша сторінка обкладинки краще ніж остання, але перша + остання – це найкраще.
- Якщо матеріал повинен бути всередині, то краще вибрати 3-ю шпальту (внутрішня сторона праворуч) або принаймні 2-гу (внутрішня стінка зліва).
- На останній сторінці права сторона краще ніж ліва.
- Взагалі праві (парні) сторінки краще лівих (непарних).

Перевага політичної реклами, PR матеріалів в пресі, по-перше, в тому, що інформація фіксується на папері і сприймається читачами «без посередників». По-друге, інформація не настільки нав'язлива, як на телебаченні – в читача є «свобода вибору» – він читає текст, коли забажає. По-третє, статичність газетного листа дозволяє детально ознайомитися з запропонованими фактами, надійніше закріпитися інформації. Спеціаліста, що працюють з пресою легше контролювати імідж лідера, ніж, наприклад, телевізійний імідж.

«Живучість» газети є недовгою. Тут можна розміщати повідомлення про події, зустріч з виборцями, інтерв'ю, привітання з державними святами. Це треба враховувати при побудові стратегії політичної кампанії. На сторінках газет нерідко розміщаються малоформатні рекламні матеріали – так звані політичні оголошення. Як правило, вони включають в себе фото політиків, гасло чи невеликий фрагмент з політичної програми.

Часто спостерігається ситуація, коли кількість коштів, вкладена певними партіями та блоками в період виборчих кампаній виявляється непропорційно високою порівняно з отриманими результатами. Значна частина грошей, що йде на побудову образу політичного лідера викидається на вітер. Це в кращому випадку. В гіршому – працює як антиреклама. Політтехнологи невміло використовують медіа ресурси. В політичній рекламі це призводить до викривлення каналів комунікації між політичним лідером та електоратом. До того як розміщати політичну рекламу необхідно проаналізувати яку роль це видання, канал, радіо, соціальна мережа відіграє в суспільстві, яка у нього цільова аудиторія, тираж (для періодики), охоплення розповсюдження, популярність.

Радники Р. Ніксона в процесі його передвиборчої кампанії 1968 так оцінювали налагодження контактів з журналістами: **«Це ті люди, котрі відфільтровують імідж і передають його виборцям. То, що вони скажуть про кандидата, визначає те, що відповідь виборець»** [12].

Висновки. В системі побудови комунікацій між політичним лідером та громадянами ЗМІ виступають каналом, через який передається інформація, що певним чином впливає на цільову аудиторію. Засоби масової інформації також і створюють політичний простір – сферу дій політики. Межі цього простору окреслюють вплив політичного класу, зони його поширення, побудовою стратегії виборчої кампанії (всебічний аналіз «політичного ринку», вивчення громадської думки). Ефективність комунікації між лідером та електоратом залежить від того наскільки якісно ЗМІ є впровадженими в комунікативний процес. Дуже багато важить правильний підбір засобів масової інформації, їх раціонального використання, «дозування». Нав'язлива присутність політичного кандидата в ЗМІ впродовж виборчої кампанії не завжди гарантує високі результати на виборах. І навпаки: помірне, але продумане і раціональне використання засобів масової інформації

ції дозволяє налагодити комунікацію між політичними силами і громадськістю та отримати дивіденди у вигляді голосів електорату.

ЛІТЕРАТУРА

4. Бебик В.К. проблеме коммуникации и ее функции в обществе / В.К. Бебик // Персонал. – 2004. – № 3. – 28–33 с.
5. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология : в 3 ч. Ч. 1. – М.: [Российская академия управления], 1992. – 180 с.
6. Малаканова О.А. Политическая коммуникация / Структура и динамика российского электорального пространства (Круглый стол) // Полис. 2000. – № 2. – С. 99–101.
7. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов – М.: Рефл-бук: Ваклер, 2002. – 656 с.
8. Benjamin L. A History of Psychology in Letters / Ludy T. Benjamin, Jr. Blackwell Publishing, 2006, p. 156.
9. Торндайк Э., Уотсон Дж. Б. Бихевиоризм. Принципы обучения, основанные на психологии. Психология как наука о поведении. – М.: АСТ-ЛТД, 1998 г. – 704 с.
10. Mass media and society / Eds.: J. Curran, M. Gurevitch. – 3rd ed. – London: Arnold; New York: Oxford University Press, 2000. – vi, 408 p.
11. Режіс Дебре. Інтелектуальна влада у Франції [пер. з фр.]. – К.: Дух і літера, 2008. – 304 с.
12. Регулювання передвиборної агітації та політичної реклами. Спеціальний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – 26 с.
13. Тихомирова Є.Б. Зв'язки з громадськістю [Текст]: навч. посіб. / Є.Б. Тихомирова. – К.: НМЦВО, 2001 – 560 с.
14. Войтович Н. Політична реклама й агітація на президентських виборах 1999 р. / Н. Войтович // Збір. пр. Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2000. – Вип.7. – С. 235.
15. Gavin W. Memorandum // McGinnis J. The selling of the president 1968. Richmond Hill, 1970. – 225 P.

О.М. Каменева. Эффективное использование СМИ как канала коммуникации в период избирательной кампании. – Статья.

Аннотация. В статье осуществлен анализ состояния изучения данной темы. Автор раскрывает ряд трактовок политической коммуникации с точки зрения научных исследований. Также анализирует степень изучения средств массовой информации, влияния их на сознание, моделирование информационной реальности, подходы к пониманию данного понятия. В статье приводятся базовые принципы, соблюдение которых позволит эффективно и рационально использовать каналы коммуникации в период предвыборной кампании.

Ключевые слова: СМИ, политическая коммуникация, канал коммуникации, выборы, PR, политическая реклама, электорат, политический лидер.

Oksana M. Kamienieva. Effective Use of the Media as a Channel of Communication during the Election Campaign. – Article.

Summary. In the article by Kamienieva O.M. «Effective use of the media as a channel of communication during the election campaign» the analysis of the study of the topic. The author reveals a number of interpretations of political communication in terms of scientific research. Also, the study analyzes the degree of media influence on their minds, information modeling reality, approaches to the understanding of this concept. The article presents the basic principles, the observance of which enable efficient and effective use of communication channels during the election campaign.

Key words: media, political communication, communication channel, elections, PR, political advertising, the electorate, the political leader.

*М.Д. Корноухов,
доктор педагогических наук, профессор,
Новгородский государственный
университет им. Ярослава Мудрого,
г. Новгород, Российская Федерация*

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩЕГОСЯ-МУЗЫКАНТА В ПРОЦЕССЕ ЕГО ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ПОДГОТОВКИ

***Аннотация.** В статье раскрываются основные направления учебно-творческого процесса формирования интерпретационной культуры будущего учителя музыки, основные содержательные принципы соответствующего спецкурса, направленного на совершенствование и развитие наиболее значимых личностных и профессиональных способностей и качеств специалиста.*

***Ключевые слова:** формирование интерпретационной культуры, учащийся-музыкант, объективное и субъективное творчество.*

В ходе совместной (ученика и учителя) деятельности, формирование интерпретационной культуры будущего специалиста осуществляется по следующим направлениям учебно-творческого процесса:

- утривание проблематики формирования культуры исполнительской интерпретации с целью обнаружения недостаточности у учащегося умений и навыков исполнительской интерпретационной деятельности;
- моделирование различных педагогических и исполнительских задач-ситуаций в данном контексте;
- иллюстрация различных уровней развития культуры исполнительской интерпретационной деятельности на примере различных интерпретаций одного и того же музыкального произведения;
- совместный анализ обоснованности и соответствия предполагаемому авторскому замыслу создаваемой в ходе занятий исполнительской интерпретации учащегося;
- актуализация осмысления, переосмысления, обобщения и преобразования информации как ключевых операций музыкального мышления, необходимых учащимся для успешного осуществления ими исполнительской интерпретационной деятельности;
- эмпатическое погружение исполнителя (учащегося) в личность автора сочинения, в исторический Текст Культуры, соответствующий конкретному музыкальному произведению;
- понимание нотного текста как «поля методологических операций» (Р. Барт [3]) по приращению нового смысла, механизма выстраивания технологической модели исполнительской интерпретации музыкального произведения;
- осознание ценностно-смысловых значений различных параметров графической записи сочинения, определение «зонности» акустического воплощения «исполнительского уровня» нотного текста.

Одним из условий педагогического обеспечения эффективности процесса формирования интерпретационной культуры учащихся-музыкантов как комплексного профессионально-личностного качества, является создание спецкурса «Основы интерпретации музыкальных произведений в фортепианно-исполнительском классе ВУЗа», базирующегося на следующих положениях:

- формирование учащегося-музыканта как творческой личности («Субъекта Интерпретирующего» [7]) связано с приобретением, развитием и совершенствованием определенных профессиональных и личностных качеств, среди которых – способность учащегося к музыкальному мышле-

нию, рефлексивной деятельности, развитие слухового воображения, интуиции; комплекс нравственных качеств, таких как воспитание, культура общения и поведения, мотивация и интерес к формированию ценностных смыслов, а также – сложившееся мировоззрение и стремление к творческой деятельности, в том числе и исполнительской, осознание ответственности за результаты этой деятельности;

- актуализация поисковой активности учащихся, понимание единства как познавательной, так и созидательно-творческой деятельности, а также специфических особенностей исполнительской интерпретации произведений музыкального искусства;

- определение музыкального знания не как набора зафиксированных истин, а как проблемного поля – диалогически напряженного [4] полемического пространства (система взаимодействующих расширяющихся смысловых кругов), проявляющегося в исполнительстве как принцип «множественности интерпретаций» [5];

- развитие способности учащегося к методологическому анализу и практическому применению его в различных сферах своей профессиональной деятельности [1], в том числе и в исполнительстве.

- повышение уровня творческо-интерпретационной деятельности будущего педагога-музыканта, являющейся, в данном случае, результатом и целью методологического анализа и проявляющейся в трех основных формах:

1. Субъективно-значимая творческо-интерпретационная деятельность, приобретаемая в выражении различных компонентов интерпретационной культуры и имеющая значение для расширения профессионального опыта конкретного учащегося.

2. Субъективно-объективно значимая интерпретационно-преобразующая деятельность, накапливаемая в процессе практических занятий в ВУЗе, а также самостоятельная работа над исполняемым музыкальным произведением, имеющая непосредственный «выход» в практическую деятельность учителя музыки и выражающаяся в демонстрации способности исполнительской творческой интерпретации с объяснением сущности творческого характера этой деятельности [6].

3. Объективно-значимая исследовательская деятельность педагога-музыканта во всех сферах профессионального творчества (уровень разработки музыкального и тематического материала на уроках музыки, степень аргументации и обоснований личностных концепций и т.д.).

Развивая в рамках спецкурса способность учащегося к методологическому анализу и практическому применению этой способности в своей учебной и профессиональной деятельности, мы обращались к нотному тексту музыкального произведения, что давало возможность комплексного изучения «сквозных проблем», связанных с формированием интерпретационной культуры будущих педагогов. Важнейшими предпосылками данного подхода является то, что именно текст представляет основу для реализации единства всех форм гуманитарного знания, а также объективная тенденция повышенного внимания современной культуры к феномену текста [2]. В этом контексте нотный текст музыкального произведения рассматривается нами как один из коммуникативных каналов, которые не только осуществляют функцию транслирования, распространения исполнительских интерпретаций музыки, но и создают общественно-значимую информационно-интерпретационную среду («культурный код»), связывающую различные исторические эпохи и оказывающие существенное влияние на формирование ценностно-смысловой ориентации учащегося. В такой образовательной модели код культуры во многом определяет «логику реконструкции» в деятельности «Субъекта Интерпретирующего». Данный подход используется как своеобразный «рычаг», инструмент овладения учащимся высокой культурой исполнительской интерпретации музыкального произведения.

Все формы занятий спецкурса (лекции, семинары, практические занятия) ставят перед собой цель развивать у учащихся потребность в самостоятельном накоплении знаний и опыте их применения в своей исполнительской деятельности. Каждая из этих форм выполняет определенные функции и связана с решением конкретных учебно-воспитательных задач, но не имеет строгих границ. Так, например, лекционные занятия спецкурса имеют ярко выраженные черты совместного диалогового

творчества с использованием практических примеров из музыкального исполнительства, заданий, связанных, со способностью учащихся самостоятельно интерпретировать и т.д. В свою очередь, семинарские и практические занятия нередко подкрепляются дополнительной теоретической информацией, максимально иллюстрирующей конкретные проблемы, возникающие у учащегося в создании собственной исполнительской интерпретации.

Так, уже раскрывая первую тему спецкурса «Феномен интерпретации в философии», обращаясь к известному тезису И. Канта о том, что «мы иногда понимаем автора лучше, чем он сам себя, если он недостаточно точно определил понятие», мы экстраполировали это на проблему способности исполнительски интерпретировать музыку. Например, учащиеся знакомились с музыкальным произведением в различных интерпретациях. На конкретных исполнительских примерах, совместно с самими учащимися мы анализировали параметры и степень обоснованности, возможную мотивацию той или иной интерпретационной модели.

В практических занятиях по созданию учащимися исполнительской интерпретации, нередко возникала необходимость использования дополнительной теоретической информации. Так, например, в основном, учащиеся апеллировали к образному строю произведения и, исходя из этого, создавали собственную трактовку. Тем не менее, данный вектор явно не является достаточным для полноценной интерпретации. В частности, учащиеся, постигая тактильные стороны построения интерпретации клавирных сочинений И.С. Баха, не могли точно воспроизвести нужное прикосновение: то использовали чересчур мягкое легато, то чрезмерно преувеличенную «инструктивность» в произношении, то старались подражать предполагаемому клавишному звучанию и т.д. Полученные знания о риторических приемах, произнесении и особой энергетике каждой, даже самой мельчайшей ноты, позволили учащимся найти нужный штрих и артикуляцию, а на следующем этапе и выверить наиболее оптимальный темп, определяющий речевое высказывание исполнителя. Добавим, что на занятиях спецкурса мы были свидетелями двух заметно отличающихся друг от друга, но одинаково убедительных интерпретаций прелюдии до минор Баха (II том «Хорошо темперированного клавира»). В первую очередь, они отличались по темповым характеристикам – в одном случае, довольно быстрый темп сочетался со штрихом, близким легато. Другой интерпретации было присуще более сдержанное движение и гораздо более расчлененное прикосновение к инструменту. Убеждало же в обеих интерпретациях правдивость речевого высказывания учащихся, неформальное и проинтонированное произнесение ими каждой ноты. Остальные участники спецкурса, выступающие в качестве слушателей, высказываясь по поводу прозвучавших интерпретаций, сошлись во мнении, что объективно – оба исполнения можно считать одинаково правомерными, хотя каждый из них и отмечал определенные черты, близкие ему самому. Соглашаясь с мнением учащихся по существу, мы, на этом примере разясняли – как в своем исполнительстве возможно определить меру собственного исполнительского «внедрения» в предполагаемый авторский замысел. Данный пример показывает, насколько важным было для нас, чтобы любое знание, любая проблема находила свой «выход» в исполнительском уровне интерпретационной оснащенности учащегося, уровне культуры его исполнительской интерпретации. Подчеркнем, что это становилось возможным только в совместной деятельности учителя и ученика.

Таким образом, усвоение содержания спецкурса «Основы интерпретации музыкальных произведений в фортепианно-исполнительском классе ВУЗа» готовит учащихся к успешному решению многообразных задач их будущей профессиональной деятельности в соответствии со спецификой музыкального искусства, его интерпретационной направленностью и собственными индивидуально-творческими возможностями. Это достигается практическим использованием основных принципов преподавания спецкурса:

- принцип единства мотивационного, логико-конструктивного и художественно-практического компонентов интерпретационной культуры как интегративного качества, обуславливающий выбор форм, методов и соответствующей логико-содержательной структуры;

- принцип связи данного спецкурса с философскими, общенаучными и специальными дисциплинами в интерпретационном контексте с позиций профессиональной компетентности учителя музыки;

- принцип учета и развития индивидуально-творческих исполнительских возможностей учащихся в усвоении содержания спецкурса, связанный с личностной основой любой интерпретации как вида художественной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуллин Э. Б. Теория музыкального образования / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. – М.: Академия, 2004. – 336 с.
2. Арановский М. Г. Музыкальный текст. Структура и свойства / М. Г. Арановский. – М.: Композитор, 1998. – 343 с.; нот.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Ролан Барт; сост., ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова; пер. с фр. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1994. – 615 с.
4. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М.: Худож. лит., 1986. – 541 с.
5. Гадамер Г. Г. Истина и метод: основы философской герменевтики [пер. с нем.] / Г. Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1998. – 699 с.
6. Критский Б. Д. Образовательный текст и его интерпретация: опыт культурно-исторического исследования: монография / Б. Д. Критский. – М., 2000. – 242 с.
7. Славская А. Н. Личность как субъект интерпретации / А. Н. Славская. – Дубна: Феникс+, 2002. – 239 с.: табл.

М.Д. Корноухов. Формування інтерпретаційної культури учня-музиканта у процесі його виконавчої підготовки. – Стаття.

Анотація. У статті розкриваються основні напрямки навчально-творчого процесу формування інтерпретаційної культури майбутнього вчителя музики, основні змістовні принципи відповідного спецкурсу, спрямованого на вдосконалення та розвиток найбільш значущих особистісних і професійних здібностей і якостей фахівця.

Ключові слова: формування інтерпретаційної культури, учень-музикант, об'єктивна і суб'єктивна творчість.

Mikhail D. Kornoukhov. Shaping Interpretation Cultures Student-musician in Process his Performer Preparation. – Article.

Summary. The main trends scholastic-creative process of the shaping open In article interpretation cultures of the future teacher of the music, the main profound principles corresponding to special course, directed on improvement and development the most significant larval and professional abilities and quality of the specialist.

Key words: a shaping interpretation cultures, student-musician, objective and subjective creative activity.

УДК 378.172

М.А. Красуля,
кандидат технических наук, доцент,
Харьковский гуманитарный университет
«Народная украинская академия»,
г. Харьков, Украина

РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье анализируются проблемы, стоящие перед физическим воспитанием в высших учебных заведениях в современных условиях. Автор раскрывает основное содержание разработанной Авторской программы по физическому воспитанию, в которой обобщается 20-летний опыт работы препода-

подавателей кафедры и в которой показаны пути решения этих проблем в условиях непрерывного образования.

Ключевые слова: физическое воспитание, непрерывное образование, авторская программа по физическому воспитанию.

Физическое воспитание и спорт являются важной сферой социальной политики общества, неотъемлемым правом каждого члена общества. Однако в настоящее время образовательные задачи физического воспитания, связанные с формированием мотивации к регулярным занятиям физическими упражнениями, с обучением основам здорового образа жизни, ознакомлением с методиками самостоятельного использования способов физической культуры для саморазвития, решаются, как правило, недостаточно эффективно. Формирование физкультурно-образованной личности по-прежнему остается нерешенной проблемой.

Второй проблемой является отсутствие преемственности физической культуры в средней школе и физического воспитания в вузе. Об этом свидетельствует недостаточная взаимосвязь содержания практического и теоретического учебных материалов на этих ступенях образования.

Третьей проблемой является обеспечение научного подхода к организации занятий по физическому воспитанию как в школе, так и в вузе. Для этого требуется постоянное стимулирование творческих поисков преподавателей, требование постоянного повышения их квалификации и профессионального мастерства, систематическое проведение научно-исследовательской работы.

В этом году Народная украинская академия отмечает свое 25-летие, и на протяжении последних 20 лет происходил постоянный поиск эффективной системы организации занятий по физическому воспитанию в условиях непрерывного образования, результаты которого обобщены в «Авторській інтегрованій програмі неперервної підготовки з фізичного виховання та упровадження здоров'яформуючих технологій в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія», разработанной преподавателями кафедры в 2012 году.

Программа составлена с учетом наиболее благоприятных возрастных анатомо-физиологических периодов формирования и развития физических качеств личности, она построена на принципах приоритетного и вариативного использования физических упражнений, что позволяет творчески планировать учебный материал с учетом индивидуальных особенностей учащихся и студентов.

Можно выделить следующие положительные моменты Программы:

1. Учебный процесс по физическому воспитанию начинается от младшего школьного возраста и охватывает весь период обучения в средней школе и вузе. В течение этого длительного времени общения с ребенком у преподавателей возникает реальная возможность изучить личность ребенка и сформировать у него устойчивую мотивацию для занятий физической культурой и спортом.

2. Процесс обучения на всех этапах направлен не на запоминание большого объема знаний по физической культуре, а на усвоение основных правил активного и здорового образа жизни, а также умений его поддержания средствами физической культуры и спорта.

3. У детей формируются умения и навыки самостоятельного проведения отдельных частей занятий, начиная с младшего школьного возраста. Постоянное развитие этих умений и навыков в течение всего периода обучения позволяет научить ребенка самостоятельно заниматься физическими упражнениями, уметь правильно подбирать вид физкультурной деятельности и индивидуальные физические нагрузки.

4. Повышение требований к преподавателям направлено на развитие у них чувства нового в работе, педагогического такта, расширение знаний своего предмета, умения развивать мышление, волю и эмоции учеников, формировать нравственные, гуманистические отношения, развивать в учениках навыки самостоятельного приобретения знаний по физической культуре и самостоятельных занятий физическими упражнениями.

5. Учебный процесс в вузе подчинен максимальной самореализации личности и ориентирован на индивидуальные наклонности каждого студента, на формирование физкультурно-образованной личности, и предполагает включение человека в физкультурную деятельность через самостоятельный выбор вида занятий.

6. Осуществлен переход от системы управления к системе самоуправления физкультурной деятельностью, то есть студентам предоставлено “право на ошибку” в процессе выбора вида индивидуальных занятий и возможность его смены.

7. Применяется технология педагогического сотрудничества, когда в ходе общения преподавателя и студента происходит сопоставление ценностных ориентаций, знаний и опыта, меняется мировоззрение студента.

8. Система занятий носит индивидуальный характер и направлена на сознательное использование новых средств физической культуры для укрепления здоровья, рекреации и повышения работоспособности.

Возможными направлениями дальнейшего совершенствования системы физического воспитания в условиях непрерывного образования могут являться:

- Организация занятий по физической культуре в школе по специализациям (видам спорта), начиная с 7–8 классов. Такая возможность существует за счет вариативной части занятий. Это позволит подготовить учащихся к той системе занятий, которая существует в вузе;

- Введение оценивания по кредитно–модульной системе по физической культуре в 10–11-х классах;

- Создание в школе спортивных секций, соответствующих видам спорта, развиваемым в вузе;

- Необходима соответствующая квалификация учителей физической культуры, которые должны быть специалистами в том или ином виде спорта;

- Возможен вариант, когда в старших классах занятия будут вести преподаватели вуза, а затем продолжать занятия у этих же детей после их поступления в вуз. Это будет способствовать безболезненной адаптации абитуриента на занятиях по физическому воспитанию в вузе.

В Народной украинской академии продолжается дальнейшая творческая работа по формированию личной физической культуры учащихся и студентов как части их общей культуры. Непрерывная система образования создает для этого все возможности. Однако ее возможности далеко не исчерпаны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Красуля А. Реформування системи освіти в галузі фізичного виховання відповідно до Болонського процесу / А. В. Красуля // Молодые ученые Харьковщины – 2005: Прогр. и материалы конф. молодых ученых. – Х: Изд-во НУА. – 2005. – С. 172.
2. Красуля М. Модель преподавателя физического воспитания / М. А. Красуля // Сборник материалов международной научно-практической конференции, 1 февраля 2012 г. Ч. II. – Х. Изд-во НУА. – 2012. – С. 12–17.
3. Красуля М. Обеспечение качественного физкультурного обучения в ВУЗе / М. А. Красуля // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції, 19 жовтня 2011 р. Том 1. – Харків: ХНАДУ. – С. 176–179.
4. Николаева С. Совершенствование системы физического воспитания в средней школе в условиях непрерывного образования / С. В. Николаева // Материалы X науч.-практ. конф. учителей, работающих в системе непрерывного образования, Харьков, 12 апр. 2003. – Х: Изд-во НУА. – 2003. – С. 73.

М.О. Красуля. Реформування системи фізичного виховання в умовах безперервної освіти. – Стаття.

Анотація. У статті аналізуються проблеми, що стоять перед фізичним вихованням у вищих навчальних закладах в сучасних умовах. Автор розкриває основний зміст розробленої Авторської програми з

фізичного виховання, в якій узагальнюється 20-річний досвід роботи викладачів кафедри і в якій показано шляхи вирішення цих проблем в умовах безперервної освіти.

Ключові слова: фізичне виховання, безперервна освіта, Авторська програма з фізичного виховання.

Marina A. Krasulia. Reforming the System of Physical Training in Conditions of Continuing Education. – Article.

Summary. This article analyzes the challenges facing the physical training in higher education today. The author reveals the main content of Authoring program of physical education, which summarizes 20 years of experience of teachers of the department and showing ways to address these problems in conditions of continuing education.

Key words: physical training, continuing education, Authoring program of physical education.

УДК 159.964.21

Крыжановский Н.Ф.,

Международный институт глубинной психологии,
г. Киев, Украина

РОЗА ЗНАЕТ, ЧТО ОНА НЕ СОРНЯК

Аннотация. В статье исследуется психический аппарат человека. Автор вводит понятие «Сверх-Оно», которое является выражением информационной составляющей интерсубъективного пространства. Психологическая сущность человека, как и любого другого живого существа, а priori состоит из бессознательных² инстанций – Оно и Сверх-Оно.

Ключевые слова: психика, Сверх-Оно, информация, интерсубъективность.

Человек устроен таким образом, что приходит в жизнь абсолютно беспомощным, и, чтобы выжить, он нуждается в уходе матери или другого лица, способного ее заменить. Очевидно, что человеку необходимо объективное количество времени, на протяжении которого он сформируется и станет автономным и жизнеспособным.

С другой стороны, все более отчетливым и очевидным становится факт влияния на формирование личности определенных внутренних сил и смыслов, заложенных в индивидуальных особенностях каждого человека, что, в конечном счете, указывает на его способности и таланты. И эти феномены не связаны с культуральными особенностями формирования личности, а точнее, не произрастают из них.

Можно сказать, что, даже напротив, психологическая сущность маленького вновь рожденного человека не содержит в себе следов социального влияния, она состоит из бессознательных инстанций – Оно и Сверх-Оно. По сути, все процессы восприятия внутреннего и внешнего миров протекают бессознательно, так как нет еще пока устойчивой инстанции – Я, она не наполнена опытом и смыслами, представлениями об окружающем мире, фактически не сформирована. Все события представления и аффекты раннего периода развития ребенка, за редким исключением, как правило, вытесняются из памяти навсегда. Остаются наиболее значимые моменты для каждого индивидуума, которые впоследствии снова всплывают и перезаписываются в новой интерпретации, согласно вновь сформированных представлений о себе и окружении. С одной стороны, мы как бы

---

² Автор считает, что традиционное русское слово «бессознательное» искажает смысл этого фрейдовского термина и предлагает в русском варианте употреблять слово «бессознательное» как более полно отвечающее смыслу употребления приставки «без-».

имеем «белый лист» разворачивающегося, растущего биологического существа, а по другую сторону, – формирование самой психики субъекта, которая дает возможность реагирования на представления и аффекты, их переживание посредством определенных защитных реакций.

Поскольку мы ввели в наш дискурс понятие субъекта, при этом подразумевая в нем живое действующее лицо, наделенное определенными индивидуальными особенностями, то, как минимум, исходя из принципа парности, нам следует посмотреть, что же находится на другой стороне самого субъекта. В праве ли мы, причисляя себя к субъектам, полагать, что напротив нас находятся только объекты, то есть мир, состоящий из объектов? Возможно. Но на наш взгляд, термин – объект в настоящее время не отвечает должным образом символическому означаемому, так как не достаточно отображается в речи на уровне смыслов. Не возникает претензий, когда мы называем объектами предметы, то есть невоодушевленные объекты. Но когда это касается непосредственно наших взаимоотношений, то возникает вопрос: кто находится друг напротив друга? – Субъект – субъект? Субъект – объект? Объект – объект? Дело в том, что прояснение данного вопроса, возможно, нас приведет к тем феноменам, которые пока еще скрыты от нашего внимания, так как на них не падет его фокусировка.

И действительно, есть то, что приходит к нам из интересубъективных отношений между «Я» и «Другими», и эти отношения выступают в качестве феномена взаимоотношений между субъектами. «Я» ищет собственные пути реализации скрытых желаний посредством постоянного тестирования интересубъективной среды. По этой причине мы справедливо считаем, что удовлетворить свои потребности и желания мы способны только в социуме. То есть, у каждого человека существует объективное желание достичь определенного социального статуса и общественной значимости, проявить свои способности и таланты, а также реализовать свои эротические склонности и фантазии. Интересубъективное поле также как и объект, не обладает характерными признаками субъекта, так как оно состоит из множества «Других», в виде отсутствия индивидуальности с присущими чертами воодушевленности. И выглядит как бесконечный набор символов, информации, знаний о чем либо.

По данному поводу выдвинута гипотеза о противоположной паре субъекта – интересубъекте [см. 1], что отображается в символическом вполне последовательно и логично. Она, на наш взгляд, отвечает современным вызовам и тенденциям движения новой парадигмы научного знания. То есть, кроме объектов, субъект постоянно взаимодействует с интересубъектами, в результате чего создается интересубъективное поле. Можно сказать, что таким образом создается и коллективное бессознательное. Субъект во взаимодействии с интересубъектами реализует свою сексуальную энергию, а взаимодействие с объектами и их создание, реализует желание безопасности в том же интересубъективном поле.

Основатель психоанализа З. Фрейд при составлении модели психического аппарата человека ввел условные обозначения основных его составляющих. В современных условиях, по нашему мнению, первая психическая модель просто обязана претерпеть свое видоизменение. Мы ввели в дискурс понятие Сверхсознательного – Sbw , которое отвечает за наличие и качество информационных потоков, содержащих необходимые сведения, присущие конкретному субъекту [см. 2]. С учетом этой подсистемы вся система примет значение $Bw = Vbw \pm Ubw = Sbw$, что полностью удовлетворит принцип парности и амбивалентности. В самом строении тела человека мы наблюдаем реализацию этих принципов и видим, что все его органы состоят из пар – руки, ноги, уши, глаза, ноздри, почки, легкие и так далее. Вместе с тем все эти органы обладают амбивалентностью всего спектра действия – справа налево или наоборот, отображая количественный уровень. В общем, можно выразиться так, что принцип парности – это вопрос взаимодействия, а принцип амбивалентности – это вопрос количества энергии. Кроме того, эта конструкция будет отвечать принципам системности, то есть, единству в многообразии. А это значит, что любая наблюдаемая реальность будет непременно содержать в себе временные и пространственные, энергетические и информационные потоки. Тем самым мы указали на недостающее звено, и определили, что между этими системами, в том числе, передается **информация**. Тестирование, обработка, обмен информацией – это вопро-

сы ее количества связанного с расходом энергии. Эти подсистемы можно соотнести с известными нам величинами: Сознание – тело, ограниченное временем – Bw , Предсознательное – пространство, выраженное временем – Vbw , Бессознательное – психика, выраженная энергией – Ubw , Сверхсознательное – выражено информацией – Sbw . Применяя эти исходные данные, мы можем проанализировать, каким образом протекает процесс перехода информации и энергии из одного состояния в другое, как реагирует на эти изменения психосоматика человека.

Также проясним, что же собой представляет феномен инстанций психического аппарата человека во второй топической модели психики, как ее называют в психоаналитических кругах. Она состоит из инстанций – Я, Сверх-Я и Оно. По нашему мнению, данная система не полностью отображает собой основные параметры построения самой психической модели и не соответствует принципам мироздания (время, пространство, энергия, информация), которые непременно характеризуют наличие или отсутствие системности в любом наблюдаемом явлении. Если учесть, что в этой формуле «Я» будет соответствовать времени, «Сверх-Я» – пространству, «Оно» – энергии, то сами по себе они возможно и существуют, но будучи не символизированы, не описаны, не могут быть осознанными без обработки информационных потоков, то есть, в качестве таких, которые включают в себе определенного рода информацию. Иначе говоря, если бы человек не был наделен способностью воспринимать и обрабатывать информацию, передавать ее другим интересующимся, материализовывать идею посредством научно-технического прогресса, то и мир продолжал бы обходиться без человека, довольствуясь растительными и животными формами. Усеченная в любом виде модель психики, не может отвечать нашим требованиям в описании и называться топической моделью. Например, если не существует в любой модели пространства, то это означает, что нет места, в котором происходит события, а значит – нет и самого события. Иначе говоря, Я может быть представлено во времени, пространстве, энергии и информации одновременно. Для некоторой завершенности функциональной возможности указанной модели, в связи с системным описанием, дополним и вторую психическую модель, недостающую в ней инстанцию Сверх-Оно, которая будет отображать информационные потоки. Подробней можно остановиться на этих инстанциях в работах, описанных в классической модели психического аппарата З.Фрейдом «По ту сторону принципа удовольствия», «Я и оно» [3; 4].

Очевидно, что любые наблюдаемые явления, и даже те, которые по какой-то причине нам пока еще неизвестны, содержат в себе определенную закодированную информацию об их свойствах и так далее. Нам остается лишь со временем открыть эти идеи и декодировать замыслы посредством своего осознания. То, о чем мы только помыслили, оно уже есть.

Данное утверждение легко проверяется путем простого сравнения любых явлений, связанных и не связанных между собой, так как они будут иметь собственные особенности, различные параметры, свойства и характеристики. По этой причине мы, люди, хоть и несколько схожи между собой, тем не менее, каждый из нас абсолютно оригинален, как внешне, так и внутренне на психосоматическом уровне. Удовлетворяя собственные интересы, мы наполняем интересующее поле в широком смысле, усовершенствуем, видоизменяем, находим новое, которое до сего момента было скрыто от знания и не служило общим благом.

Каждый человек непременно содержит в себе определенную закодированную информацию, неизвестную даже самому себе. Принято считать, и в этом постоянно проводятся научные изыскания, что вся информация о человеке сокрыта в его генах. То же явление генома мы наблюдаем повсеместно в живой природе. Например, известно, что количество генов улитки не на много меньше человеческих, и структура каждого вида содержит информацию о собственном коде.

Совокупность врожденных поведенческих стремлений в форме сложного автоматического действия – инстинкты, присущи не только животным, но и человеку, хотя в определенно заметной степени эта способность в человеке сильно снижена, так он управляется более совершенной формой мышления – интеллектом.

Таким образом, как бы мы не ухаживали за розой, из нее произрастет именно роза, а не сорняк.

ЛИТЕРАТУРА

1. Крижановська Т., Крижановський М. Поняття інтерсуб'єкта в новітній парадигмі мислення // Матеріали доповідей та виступів Міжнародної наукової конференції [“Дні науки філософського факультету – 2016”], (Київ, 20–21 квіт. 2016 р.) / редкол: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2016. Ч. 1. – С. 89–91.
2. Крыжановский Н. Возникновение желаний в архаических глубинах психики // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Феникс, 2015. – Вип. 23. – С. 167 – 170.
3. Фрейд. З. По ту сторону принципа удовольствия / З. Фрейд. Психология бессознательного : сб. произведений / сост. и научн. ред. М. Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1990. – С. 382 – 424.
4. Фрейд. З. Я и ОНО / З. Фрейд. Психология бессознательного : сб. произведений / сост. и научн. ред. М. Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1990. – С. 425 – 439.

М.Ф. Крижановський. Роза знає, що вона не бур'ян. – Стаття.

Анотація. У статті досліджується психічний апарат людини. Автор вводить поняття «Над-Воно» як вираження інформаційної складової інтерсуб'єктивного простору. Психологічна сутність людини, як і будь-якої іншої живої істоти, а priori складається з несвідомих інстанцій – Воно й Над-Воно.

Ключові слова: психічний апарат, Над-Воно, інформація, інтерсуб'єктивність.

Mykola F. Kryzhanovsky. Rose Knows That It Is Not a Weed. – Article.

Summary. The article investigates the psychic apparatus of man. The author introduces the concept of “Super-It”, which is an expression of the information component of the intersubjective space. Psychological essence of man, as well as any other living creature, a priori composed of instances unconsciously – It and Super-It.

Key words: psychological apparatus, Super-It, information, intersubjectivity.

УДК 130.2:167.1.304.44

И.Я. Леваш,

доктор философских наук,
доктор культурологии, профессор,
Институт философии НАНБ,
г. Минск, Республика Беларусь

ПРОБЛЕМА ПОСТИЖЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ: ОТ ПОСТДИСЦИПЛИНАРНОЙ К ГЕОСОФСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ

Аннотация. Объектом исследования в статье является идентичность субъектов социокультурной деятельности. Рассматривается проблематика эволюции эпистемологического знания от междисциплинарного к постдисциплинарному, и от него – к геософской методологии как наиболее адекватной современному состоянию познания сложных, системно организованных объектов и процессов в условиях глобализации.

Ключевые слова: методология, идентичность, постдисциплинарное знание, геософское знание, культура, цивилизация, геополитика, глобализация, фронтир.

Два лика идентичности

Идентичность субъектов деятельности была и остается подлинной загадкой Сфинкс. Эта загадка метафорически выражена в парадоксе классика: «Кто же здесь, собственно, задает нам вопросы... Кто здесь Эдип? Кто Сфинкс?» [14, с. 154]. Это двуединый вопрос диалектического тождества, т.е. совпадения и несовпадения противоположностей. Они предстают в двух основных версиях. Первая из них – *релятивистская* – сводится к тому, что субъект видит себя глазами референтного внеш-

него, но *конституирующего* Другого. В этом духе Гегель отмечал: «Самопознание народов состоит существенно в том, чтобы созерцать себя в других народах. Для этого они должны доказать, что являются собой самостоятельные народы» [2, с. 480]. Однако на вопрос: *кому* доказывать – Ф. Достоевский отвечал без оглядки на другие народы: «Только бы мы осамились, стали самими собой» – и такова непреходящая идея русского Екклесиаста [4, с. 137]. Следуя ему, В. Розанов писал: «Истинное отношение каждого только к себе» [154, с. 323].

В таком ключе Сфинкс – это Эдип, озадаченный вопросом о *собственной сущности*. В конечном счете, самоидентификация, или *субстанциональное* самоопределение субъекта, *первично* относительно его идентификации. Этот процесс также не в «белых одеждах», не свободен от заблуждений. Но его смысловое средостение – в позиционировании прежде всего не относительно внешнего Другого, а внутреннего Своего, рефлексии зрелого субъекта «наедине с собой». Такой подход предполагает концептуальное осмысление проблемы с позиций триединого вопроса: «Откуда мы? Кто мы? Куда (и с кем) мы?»³.

О геософской методологии

Какое эпистемологическое знание способно стать путеводной лоцией ответа на вопрос о сути феномена *идентичности*? Это вопрос не просто его семиотики, но и семантики, т.е. смысла. Важно определить укорененность в человеческом опыте этого смыслотермина, его адекватность и интегральную емкость. Те, кто стремится к искомому смыслу, видимо, разделяют убежденность постпозитивиста Л. Витгенштейна в том, что «если мы не знаем точных значений используемых нами слов, мы не можем ожидать какой-либо пользы от наших дискуссий» [Цит. по: 16, с. 25]. Иначе мы обречены на «тиранию понятий», от которой предостерегал Ф. Ницше.

Любой термин, введенный в научный оборот, должен быть истинным, т.е. соответствующим «природе вещей», их предметной специфике. Этот принцип адекватного именования характерен как для западной, так и для восточной культуры. Конфуций называл его нарушение «без-умием» и писал: «Если имя вещи дано верно, дело ладится. Если имя дано неверно, дело придет в нестроение». Л. Толстой также полагал именование судьбоносной задачей: «Слово – дело великое потому, что словом можно соединить людей, словом можно и разъединить их, словом можно служить любви, словом же можно служить вражде и ненависти. Берегись от такого слова, которое разъединяет людей». Известный социопсихолог Л.С. Выготский вообще был убежден, что «мысль не выражается в слове, но совершается в слове» [Цит. по: 7, с. 412].

Научная рефлексия идентичности предполагает опору на *методологию* постижения смысло-жизненной оси человеческой жизнедеятельности – *диалектики необходимости и свободы*. В терминах гениального, хотя и до сих пор упрощенно (если не сказать – вульгарно) трактуемого итальянского мыслителя Н. Макиавелли (1469–1521), это нерасторжимая связь судьбы (рока) и свободы (фортуны). «Я знаю, – писал он, – сколь часто...утверждается и ныне, что во всем мире правит судьба и Бог...однако, ради того, чтобы не утратить свободу воли, может быть, судьба и распоряжается лишь половиной наших дел, другую же половину, или около того, она предоставляет самим людям». Более того, «судьба послала им только случай, то есть снабдила материалом, которому можно придать любую форму» [13, с. 259, 311].

Итак, рационально понятая, «расколдованная» и поэтому уже не мистическая *судьба* – это всего лишь «материал», то есть совокупность объективных и субъективных обстоятельств в единстве их необходимости и случайностей, а *фортуна*, или свобода воли и выбора – это творческая способность субъектов деятельности к их реализации. Это было мудрое и мужественное восстание против господства «обстоятельств» над человеком, отныне следующим, говоря в терминах классика, «правде не воображаемой, а действительной».

---

³ Этот по сути геософский вопрос впервые сформулировал французский художник П. Гоген. Изобразив жителей острова Таити смотрящими на диск солнца, он снабдил свою картину названием-триадой: «Кто мы? Откуда мы? Куда мы?»

Действительная т.е. объективная по содержанию правда в том, что, по глубокому замечанию другого европейского гения – Фомы Аквинского (1225/1226–1274), *сущность вещей не сводима к их содержанию*. В отличие от сущности, обусловленной природой вещей, содержание не принадлежит к ней, хотя и устойчиво существует в динамичных конкретно-исторических обстоятельствах [см.: 6, с. 259].

Такие путеводные положения, на первый взгляд, по своему многоаспектному *содержанию* поддаются суммарному описанию в духе т.н. «теории факторов». Однако по своему *характеру* сущность рассматриваемых процессов такова, что ее невозможно постичь с позиций лишь той или иной научной дисциплины. В традиционных терминах, она является *междисциплинарной* проблемой, и ориентация на «междисциплинарность» претендует на парадигмальный статус. Но стоит заметить, что, по Гегелю, теория факторов или «только взаимодействие – пустота». В духе известного немецкого *zwischen* (между) можно накопить некую суммарную информацию, но невозможно адекватно *объяснить* ее.

Этот парадоксальный феномен доступен рациональному объяснению, и есть смысл прислушаться к Д. Беллу: «Если говорить об американской социологии, то все ее представители занимаются в основном чисто прикладными исследованиями и демонстрируют феноменальную неспособность к соотнесению результатов с какими-то более или менее общими теориями. Особенно это стало проявляться с тех пор, как в качестве такой общей теории перестали использовать марксистскую парадигму» [1, с. 74]. Вообще дефицит продуктивности выявляет любая теория, которая иллюзорно замыкается в своей дисциплинарной «башне», но в реальности подтверждает японскую мудрость: «У подножия маяка темно».

Почему и как это происходит, сторонникам узкодисциплинарного подхода по-прежнему невдомек. При всей полезности *фрагментов* создаваемой картины и связанных с ней *событий*, в ней недостает видения *целостности процессов*. Еще Гераклит заметил, что «многознание не научает разумности», и подлинной мудростью является «знание мысли, которая везде всем правит» [Цит. по: 6, с. 82]. Выдающийся немецкий мыслитель прошлого века, глубоко сознающий неэффективность фрагментарного и даже суммарного знания, писал: «Ситуация (нашего времени) означает...*смысловую* действительность...Эта действительность является предметом не одной, а многих наук... Существуют ситуации всеобщие, типические...» [18, с. 9–10].

Потребность в таком подходе заметна и в статье М. Догана, руководителя Центра международных исследований (Париж), с характерным названием: «Новые социальные науки: разрушение дисциплинарных перегородок». Он пишет, что «сети перекрестных влияний...стирают старую классификацию социальных наук...Слово «междисциплинарный» уже не подходит..., оно несет в себе намек на дилетантизм, и его необходимо избегать». Эксперт предлагает заменить междисциплинарность «терминами *мульти-специальность* или *гибридизация* научного знания» [3, с. 169]. Вместе с тем смысл этих терминов во многом зависит от интерпретации. Их можно понять и в духе метафоры Ф. Кафки об узнике: годами он тайно рыл подкоп для побега, и однажды, буквально увидев свет в тоннеле, услышал голос надзирателя: «Поздравляю, ты – в соседней камере».

В каком направлении «копали» методологически бескрылые, но громогласные трубадуры мировой экономики, показал последний финансово-экономический кризис. Как и всегда, он нагрянул внезапно, и «философия хорошей погоды», сформулированная в документах ведущих международных организаций и ангажированных экспертов как концепция «устойчивого развития», говоря словами классика, «крахнула». Текущий системный кризис миропорядка также убедительно выявил, что его сущность и исход могут быть рационально поняты только совокупными усилиями представителей ряда наук. В том числе ныне «угнетенного и оскорбленного» марксизма, и не путем незамысловатого суммирования цитат, выдернутых из его суррогата – текстов т.н. «марксизма-ленинизма», а синтеза аутентичного марксизма с достижениями всех социогуманитарных наук. Целое в нем не только заведомо больше суммы своих частей, но и является их *иным* совокупным качеством.

Это вовсе не означает отрицания дисциплинарного подхода, специализированного знания. Тем не менее, необходима его *мера*, видение проблемных комплексов в поступательном движении от *темпорального* постдисциплинарного знания к *системно-синергетическому геософскому знанию как его сущностному синтезу*.

Белорусская идентичность

Геософский императив целиком относится и к проблематике позиционирования Беларуси в мире. В самом деле, возможно ли объяснить ее *только* с геополитической, геоэкономической или социокультурной точек зрения и даже их суммы? Да, подобно Польше или Чехии, мы находимся в центре Европы, между традиционно понимаемыми «Западом» и «Востоком», но наши проблемы, во многом совпадая и даже имея общие исторические корни, имеют специфический характер. Применительно к нашей теме это означает, что *существование* таких соседей Беларуси, как Польша в Европе или Россия в Евразии, *не определяет* их во многом различных *сущностей*, хотя, безусловно, влияет на них. По аналогии: географическая судьба Японии – быть дальневосточной страной (без вариантов), но ее исторический выбор обусловил вхождение в так называемый G-7 – клуб наиболее развитых государств.

Отсюда настоящая потребность не только в геополитическом/геоэкономическом, но и в *культурно-цивилизационном* постижении нашей проблемы. Эту парадигму можно выразить словами американского эксперта (индийского происхождения) С. Бенхабиб (Йельский университет): «*Культура стала сейчас повсеместно употребляемым синонимом идентичности*». По словам российского культуролога Г. Померанца: «Одной физической географией всего этого не объяснить. Среда – зов, а культура – ответ».

Следовательно, воздавая должное географическому и геополитическому/геоэкономическому измерению проблемы, мы не можем ограничиваться их интерпретацией с позиции так или иначе фрагментарной «теории факторов» и стремимся реализовать их видение на культурно-цивилизационных, шире говоря, *геософских* основаниях. Иными словами, их смысло- и системообразующим ядром является геофилософия как методология постижения синергетических взаимосвязей геополитики, геоэкономики и их социокультурных оснований.

Такой подход предполагает опору на верифицируемые в конкретно-историческом опыте *основания*. К. Калиновский отмечал, что «история выработала для белорусов *особую национальность*, и они владеют всеми условиями для самостоятельного развития». В какой же культурно-цивилизационной нише сформировались белорусы как «особая национальность»? Этот вопрос решают все субъекты в процессе своего культурно-исторического самоопределения. В свое время Гете писал: «Deutschland? Aber wo liegt es? Ich weiss das Land nicht zu finden» («Германия? Но где она? Я не могу найти этой страны»).

В Великобритании до сих пор не определились со своей атлантической или европейской природой, и многие там до сих пор утверждают, что британцы – «не европейцы».

Определение «самости» Беларуси – также во многом открытая проблема. В этой связи примечательно, что чем менее мыслители и эксперты официозны, тем более независимы и адекватны их суждения. Так, еще в 1849 г. В. Гюго, выступая на Конгрессе мира в Париже, говорил: «Придет день, когда ты, Франция, ты, Россия..., все вы, все нации континента, не жертвуя отличительными чертами вашего своеобразия, все сольетесь в некоем высшем единстве и создадите европейское братство» [Цит. по: 5, с. 8]. Понятно, Беларусь давно была составной России того времени. Но еще в конце прошлого столетия экс-президент ФРГ Р. Херцог заявил: «Европа – нечто большее, чем Европейский Союз. К ней непременно относится и Россия со своей историей и культурой» [НГ. 20.05.1999]. Характерно и суждение экс-президента Польши А. Квасьневского: «Беларусь – не сосед Европы, а *европейский сосед*». Обобщающая оценка содержится в статье «ЕС-Беларусь»: гистарычны агляд» названного выше издания ЕС: «Беларусь – неотъемлемая часть европейского наследия и европейского сообщества наций» [5, с. 21].

Европейский хронотоп белорусского Дома неуклонно *конкретизируется* в контексте «открытия» Центральной Европы. Введение термина «*Центральная Европа*» (ЦЕ) в постдисциплинарный европейский дискурс требует пересмотра как его чисто географической версии, так и геополитической неопределенности термина «Центральная и Восточная Европа» (ЦВЕ). Степень соответствия Беларуси основным параметрам именно *центральноевропейского* (среднеевропейского) суперрегиона, населяющих его средневропейских народов такова: а) «цветущая сложность» (К. Леонтьев) или максимум многообразия при минимуме жизненного пространства; б) историческая общность христианской культуры народов Средней Европы и вместе с тем водораздел ее основных ветвей; в) острый дефицит материально-энергетических ресурсов и тем не менее – наличие главного производительного ресурса – квалифицированного работника; г) наследие объектов, а нередко и «дубьектов» (А. Платонов), но неизменно – аутсайдеров великих держав; д) основной театр военных действий прошедших и потенциальных мировых войн.

В такой системной оптике Беларусь предстает как значимая глава единой древнерусской и не вполне известной центральноевропейской истории, которая, как подчеркивал А. Тойнби, формировалась *более* тысячелетия, еще *до* хрестоматийной колыбели – Киевской Руси. Но и в наше время немецкий исследователь А. Зам отмечает, что ситуация в Беларуси имеет свои *аналоги* в немецком развитии, которое получило название *Sonderweg* – *особый путь*. Белорусский *Sonderweg*, при всей его уникальности, – однопорядковый с поиском народов, которые искали и обретают свою *центральноевропейскую* идентичность *вопреки* многовековой и неослабевающей гравитации «Запада» и «Востока».

В таком контексте Беларусь предстает как самостоятельный или составной субъект *центральноевропейской* истории и современности и, следовательно, ее судьба – это прежде всего взаимодействие в культурно-цивилизационном ареале семейства центрально- или средневропейских народов и государств, а выбор – в *характере* взаимодействия между ними и в *меру* *плодотворности* этого сложнейшего процесса – *самоопределения и сотрудничества* как с ЕвроЗападом, так и ЕвроВостоком.

В геософском аспекте методологически важным является взаимосвязь и вместе с тем различие смысловых терминов «*традиции*» и «*наследие*». Первые являются доступной с позиций «теории факторов» суммой процессов и событий, которые произошли в истории данного субъекта в совокупности их позитивных, нейтральных и даже негативных проявлений. Второе же – это результат качественного отбора в традициях именно позитивного, непреходящего, способного играть роль наследия, «точки опоры» в модернизации конкретно-исторического субъекта. Так, многовековая традиция Беларуси в том, что она никогда не была самостоятельным государством, но этот устойчивый негатив нет смысла воспринимать как позитивное наследие современной суверенной Беларуси.

Тем не менее, в истории страны создан богатый арсенал артефактов, способных быть достойным наследием в процессе ее современного возрождения и самоутверждения в современном мире. В этой поучительной картине заметно выделяется XVI столетие эпохи ВКЛ – «золотой век» белорусского Возрождения, символический ключ белорусской национальной идеи. В этот период в Беларуси произошло кардинальное культурное обновление, которое обрело *общевропейскую* ценность. ВКЛ – «это исконная Русь, существовавшая на старом корню, медленно эволюционирующая, но не срывающаяся со своих жизненных устоев,...на этом фундаменте создавалась и вся дальнейшая стройка...» формировался жизненный уклад, «имеющий много сходного с западноевропейским феодализмом» [12, сс. 1, 75–76, 80]. «В итоге среди динамичных общественных слоев...происходит переориентация на западные нормы и ценности», что означало «включение их в круг *центральноевропейской* цивилизационной модели». «Вестернизацию» белорусских земель нельзя преувеличивать...Но и отвергать *историческую особость* белорусов,... также неверно» [17, сс. 181, 182].

Вместе с тем, констатируя эти кардинальные сдвиги, было бы упрощением сводить их к смене по-своему значимой геополитической парадигмы. Начиная с общей колыбели – Киевской Руси, Беларусь находилась с Россией в *различных* ситуациях политического противостояния, но *всегда* – культурно-цивилизационного притяжения.

Отмеченные процессы инициируют выражение их хронотопа в терминах *пограничья, моста, ворот, контактной зоны*. Суть проблемы может быть адекватно выражена смыслотермином «фронтир». Этимологически фронтир восходит к англ. frontier – «граница», а исторически – к концепции фронта как «пограничья» между цивилизацией и «варварским» миром. Эволюция содержания этого термина позволяет ввести его в научный дискурс как одну из смыслообразующих геософских идей. *Фронтир* – это взаимопроникновение и противоречивое сочетание различных практик, во взаимодействии которых, в конечном счете, все более отчетливо кристаллизуется определенный культурно-цивилизационный вектор.

Для Беларуси он не «западный» и не «восточный», а автохтонный – *центральноевропейский*. В 1994 г. на международном форуме в Минске подчеркивалось, что Беларусь существует не в «ближнем зарубежье», а у себя Дома» [см.: 8; 10]. «Мы выбираем не Восток и Запад или же Восток или Запад – МЫ ВЫБИРАЕМ БЕЛАРУСЬ, которая в силу экономики, в силу истории, в силу географии, культуры и менталитета будет и на Востоке, и на Западе» [11] – такова концептуально и политически зрелая формула *субъектности* Беларуси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белл Д., Иноземцев В. Эпоха разобщенности. – М.: Свободная мысль, 2007.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права. – М.: Мысль, 1990.
3. Доган М. Новые социальные науки: разрушение дисциплинарных перегородок // Межд. журнал социальных наук. – 1998. – № 20.
4. Достоевский Ф.М. Полн. собр. соч. в 30 т. Т.11. – Л.: Наука, 1974.
5. Еурабюлетень. Навіны супрацоўніцтва. – Мн., 2013.
6. История философии в кратком изложении / пер. с чеш. И.И. Богута. – М.: Мысль, 1994.
7. Коммуникативные стратегии. – Спб.: СПбГУ, 2007.
8. Левяш И.Я. Русские в Беларуси: дома или в гостях? // Социс. – 1994. – № 8–9.
9. Риер Я. Цивилизации средневековой Европы // Вестник Европы. Т. XIX–XX. – № 8–9.
10. Левяш И.Я. Средняя Европа: структура и геополитический выбор // Полис. – 1995. – № 1.
11. Лукашенко А.Г. Внешняя политика Республики Беларусь в новом мире: доклад на совещании с руководителями загранучреждений // СБ. 23 июля 2004.
12. Любавский М.К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно / М.К. Любавский. – М.: Вольная типография, 1915.
13. Макиавелли Н. Сочинения / Жизнь Никколо Макиавелли. – Спб.: Лениздат, 1993.
14. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла / Ницше Ф. Сочинения [в 2 кн.]. Кн. 2. – М.: Сирин, 1990.
15. Розанов В.В. Опавшие листья (Короб первый). Т.2. – М.: Правда, 1990.
16. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т.2. – М.: Культурная инициатива, 1992.
17. Риер Я. Цивилизации средневековой Европы // Вестник Европы. Т. XIX–XX. – М., 2006.
18. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Республика, 1994.

І.Я. Левяш. Проблема осягнення ідентичності: від постдисциплінарної до геософської методології. – Стаття.

Анотація. Об'єктом дослідження в статті є ідентичність суб'єктів соціокультурної діяльності. Розглядається проблематика еволюції епістемологічного знання від міждисциплінарного до постдисциплінарного, і від нього – до геософської методології як найбільш адекватної сучасному стану пізнання складних, системно організованих об'єктів і процесів в умовах глобалізації.

Ключові слова: методологія, ідентичність, постдисциплінарне знання, геософське знання, культура, цивілізація, геополітика, глобалізація, фронтир.

Ilya J. Levjash. Problem of Comprehension of Identity: from the Postdisciplinary to Geosophical Methodology. – Article.

Summary. Object of consideration in article is Identity of subjects of sociocultural activity. The evolution problematics of epistemological knowledge from interdisciplinary level to postdisciplinary, and from it - to geosophical methodology as by the most adequate to a current state of knowledge difficult is considered, is system organised objects and processes in the conditions of globalisation.

Key words: methodology, identity, postdisciplinary knowledge, geosophical knowledge, culture, civilisation, geopolitics, globalisation, frontier.

УДК 304.444:124.5

Т.Ф. Маслова,

доктор социологических наук,

Ставропольский государственный педагогический институт,

г. Ставрополь, Россия

ОСНОВЫ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА: АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. В статье раскрывается социокультурная сущность интеграции модернизирующегося общества, обосновываются группы консолидирующих ценностей, раскрываются возможности их анализа.

Ключевые слова: социокультурная интеграция, консолидирующие ценности, современное общество, модернизация.

Социокультурная интеграция в условиях модернизации современного общества представляет собой одно из наиболее сложных явлений, что связано с разновекторностью нынешнего социума. С одной стороны обнаруживается востребованность сохранения целостности и устойчивости базовых сфер и рациональных практик социальных отношений, а с другой, – прорыв к новым, передовым и перспективным моделям общественного бытия. Разрешение данного противоречия требует научно-практического анализа данного феномена и обоснования его социокультурной сущности.

В объективистской социологии суть интеграции содержится, прежде всего, в парадигмах функционалистского и структурно-функционалистского направлений, и связана с исследованиями общества как системы и социальной реальности, которая в логике анализа конкретно-исторического интегрирующегося социума не существует иначе как в изменении (самоизменении) и развитии (саморазвитии). И выступает как единый (целостный) и универсальный (всеобщий) социальный процесс [1, с. 220].

Наиболее ценным, с нашей точки зрения, является систематизация представления о гуманистической природе консолидирующих основ интегрирующихся объектов, что зафиксировано в классической науке и работах ее последователей. Данное представление базируется на идеях о существовании общества для блага своих членов, и целого ради своих частей (Г. Спенсер), о формализации «нравственной солидарности» на основе принципов прогресса и развития личности (Н.К. Михайловский, М.М. Ковалевский, П.А. Кропоткин, Н. Кареев и др.), о консолидирующих гуманистических ценностях (П. Сорокин, Э. Дюркгейм) и социальном согласии на принципах морали (О. Конт), о факторах интеграции, носителем которых являются индивидуальные и коллективные действия (М. Вебер) и т.д. Эти идеи дают основания для осмысления интеграции через свойство гармоничности, проявляющейся по линии социальной системы и ее социальных единиц; культура, обеспечивает содержательные и технологические аспекты взаимодействий соответствующими средствами и ориентациями.

Социокультурная интеграция охватывает внешнюю часть системного мира, представляя «высшие ценности», которые редуцируются в социальном мире как культурные универсалии, связанные с «жизненным миром» социальных субъектов. В контексте современной действительности, характеризуемой сменой состояния социума и качеств его субъектов, понимание интеграционных проявлений реальности, с нашей точки зрения, связывается именно с ценностными основаниями, которые являются таковыми для системы общества и взаимодействующих субъектов. Отсюда – трудно не согласиться с идеей о том, что с учетом фундаментальных измерений человеческого бытия, научное знание о социокультурной интеграции выражается в структуре взаимосвязанных компонентов. А именно: 1) личность как субъект взаимодействия; 2) общество как совокупность взаимодействующих индивидов с его социокультурными отношениями и процессами и 3) культура как совокупность значений, ценностей и норм, которыми владеют взаимодействующие лица, и совокупность носителей, которые объективируют, социализируют и раскрывают эти значения (П. Со рокин) [2, с. 187].

В соответствии со структурно-функционалистскими концепциями интегрированного равновесия, определяются положительные и отрицательные подвиды интеграции, где основанием выступает взаимодействие элементов системы. Положительные – представляют собой явления взаимной поддержки и содействия друг другу единиц социальной системы, обозначая в перспективе «функционирование» этой системы как целого (Г. Спенсер). В качестве единиц системы выступают индивиды группы, личности в гражданском статусе (Гражданская интеграция). Суть положительной («органической» – Э. Дюркгейм) интеграции состоит в ее естественном характере, основанном на совпадении интересов, ценностей взаимозависимых частей системы.

Объективность модернизационных процессов общества определяет необходимость поиска ценностного аттрактора как структуры, которая притягивает систему к будущему, формирует ее из наличного состояния [3, с. 32] и при этом охватывает ценностный мир личности. В этот период одним из актуальных процессов выступает социокультурная интеграция как реальность, основанная на ценностях, которые принимают на себя функции магнитов, встроенных в хаотические области общества. Они влекут его (общество) из этой опасной зоны на орбиту устойчивого движения к новому социокультурному балансу [4, с. 31]. В функциональном плане общие (консолидирующие) ценности могут быть «восприняты как опосредующие звенья в социальных сделках, расширяющие границы социального взаимодействия и структуры социальных отношений в социальном пространстве и времени» (П. Блау) [5, с. 248]. Это совокупность ценностей, установленных субъектами в утверждение идеалов их устойчивости в социальной системе, самосохранения и самореализации; обусловленных культурно-историческими традициями, жизненными практиками, соприкосновенностью социальных акторов в тех или иных социальных условиях.

Оформление консолидирующих ценностей можно связывать с базовыми процессами общественной жизни: коммуникационными, экономическими, социальными, морально-психологическими, духовно-идеологическими, где фокусируются все глубинные мотивационные предпосылки взаимодействующих субъектов.

На этом основании можно выделить группы ценностей, например: культурно-коммуникативные, морально-психологические, социально-правовые, социально-демографические, социально-экономические и другие, отражающие признаки ценностного единства в контексте динамики современного общества. Рассмотрим их основное содержание.

Морально-психологические ценности отражают нравственность как базовую ценность; ценности социальных ожиданий, жизненных перспектив. В данную группу включаются, например, идеалы порядка, гармонии, перспективы, общего блага как ценности. Столкновения интересов, культур обуславливает в контексте интеграции такую моральную ценность, как социальное согласие. Концепции согласия содержат мысль о том, что «если проанализировать предпочитаемую ценностную иерархию у конфликтующих групп, то можно найти некоторые важные точки, опира-

ясь на которые, можно найти согласие. Только согласие относительно общих правил может быть полным», – отмечает Р.Л. Розенбергс [7, с. 19].

В состав консолидирующих ценностей данной группы включаются ценности, связанные с личностными изменениями и проблемой сохранения и развития достоинства личности. По мнению В.И. Жукова, основанием идентификации и устойчивости будет нахождение способов планирования ожидаемого будущего на основе ценностей, связанных с позитивным восприятием себя, своего прошлого и исторического прошлого Родины, устойчивого исторического и футурологического оптимизма личности [8, с. 21]. В группу предложенных ценностей включается и социальное достоинство. Его формирование в цивилизованной социализации современной личности предполагает перенесение акцентов на интересы личности, независимо от статуса, приоритеты самовыражения, усвоения культуры преодоления неравенства жизненных шансов и маргинализации, формирование конценсуальной культуры и сознания.

Культурно-коммуникативные ценности, основанные на взаимодействии субъектов, в ходе которого осуществляется передача и взаимопередача оценок, значений, смыслов. К данной группе относится как одна из приоритетных – ценность толерантности, или признание различий. Толерантность как этическая ценность связывается с существованием человеческих различий вообще и проблемой их уважения, предполагает безусловное признание не только этнических, расовых и культурных, но каких бы то ни было других различий в процессе взаимодействия. Приоритетное значение приобретает акцент, связанный именно с уступками и компромиссами в повседневной жизни, поэтому в контексте социокультурной интеграции в современных условиях консолидирующие ценности включают уступки и компромиссы как тип «толерантности необходимости» [6, с. 5].

Выделяются ценности языка общения, открытости социальной информации, социальной нормы, а также – ценность сотрудничества и социального партнерства, определяющие действия, направленные на достижение общих социально значимых и взаимовыгодных целей.

Социально-правовые ценности воспроизводят право общностей и субъектов на защиту своих интересов; право на обеспечение социальных стандартов, благоприятствующих фундаментальным составляющим жизни – ее уровню и качеству; право влиять на принимаемые решения, непосредственно затрагивающие интересы субъектов; уважение прав любых меньшинств, не покушающихся на целостность сообщества; свободу в выражении солидарных мотиваций.

С этих позиций приобретает актуальность ценность общественного мнения как скрытого или явного отношения различных групп и индивидов к проблемной ситуации, отражение состояния социального самочувствия как оценки социума и себя в нем, а также – социальные ожидания, мотивы активности/пассивности и другие.

Как одна из наиболее важных выделяется ценность справедливости, связанная со значением доступности к средствам существования и достойного образа жизни. Справедливость представляет основу, условно говоря, правового и организационно-ресурсного аспектов устойчивости, с отношениями между субъектами, отражающими выравнивание шансов в удовлетворении потребностей в основных сферах жизнедеятельности: экономической, социальной, политической, духовной. Без этого не может начаться и развиваться процесс интеграции

Социально-экономические ценности, которые определяется особенностями экономических отношений, граничащими с традиционным хозяйствованием, развитием рынков, смешением стратегий и форм экономического поведения. В этих условиях интегрирующими консолидирующими ценностями, на наш взгляд, будут такие, как трудовая занятость в системе сообщества; социальное партнерство; хозяйственная самостоятельность и рациональность; новаторство и хозяйственная ответственность; самообеспечение; самоорганизация, самодисциплина; материальное благополучие, социальное обеспечение как ценность, предопределяющая систему мер в виде содействия смягчению трудностей и другие.

Соціально-демографічні та екологічні цінності, які пов'язані з розвитком населення суспільства, з позитивним підтримуючим учасником в збереженні життя, природи. Ця група цінностей включає цінності людського капіталу, народження, сім'ї; здоров'я, здорового способу життя, захист тварин екологічної чистоти життєвого простору та продуктів споживання та інші.

Представлений «набір» цінностей, розуміється, не охоплює всього різноманітності ціннісних регуляторів соціокультурної інтеграції. В сучасних умовах було б абстракцією вважати прийнятність цінності як завершені, розуміючи щільність та суперечливість соціального простору, тому ми лише позначили акценти в пошуку підстав досягнення стійкості суб'єктів соціума, упорядкування соціальних зв'язків в модернізуючому суспільстві.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гидденс Э. Последствия модерна // Современная теоретическая социология: Энтони Гидденс: Реферативный сборник / Под ред. Ю.А. Кимелева. – Серия «Социология». – М.: ИНИОН, 1995.
2. См.: Сорокин П.А. Человек. Общество. Цивилизация. – М.: Изд-во политической литературы, 1992.
3. См.: Лесков Л.В. Футуро-синегетика. Универсальная теория систем. – М.: Экономика, 2005.
4. Там же.
5. История социологии в Западной Европе и США / Под. Ред. Г. Осипова – М.: Норма, 2009.
6. Публичная сфера и культура толерантности / Под ред. Ю.А. Красина. – М., 2002.
7. Розенбергс Р.Л. Динамика ценностей и интересов в модернизирующемся обществе. К теории социального согласия: Автореф. дисс. ... канд. филос. н. – М., 1995.
8. Жуков В.И. Проблемы и перспективы социальной консолидации / Социальная консолидация российского общества. – М., – 2003.

Т.Ф. Маслова. Основи соціокультурної інтеграції сучасного суспільства: аксіологічний аспект. – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена сутності соціокультурної інтеграції суспільства модернізації, обґрунтовується існування груп цінностей, що консоліднують, розкриваються можливості їх аналізу.

Ключові слова: соціокультурна інтеграція, консолідація цінностей сучасного суспільства, модернізація.

Tatiana F. Maslova. Foundations of Socio-Cultural Integration of Modern Society: the Axiological Dimension. – Article.

Summary. The article deals with the socio-cultural entity integration modernizing society, justified the group will consolidate the values disclosed the possibility of their analysis.

Key words: socio-cultural integration, consolidating the values of modern society, modernisation.

УДК 27(091)

І.П. Мозговий,
доктор філософських наук, професор,
Українська академія банківської справи,
м. Суми, Україна

СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ РАНИХ ХРИСТІЯН

Анотація. З'ясовуються соціально-політичні й культурно-релігійні мотиви гонінь на християн у Давньому Римі в язичницьку добу.

Ключові слова: християни, язичництво, церква, антична цивілізація, Римська імперія, культура, релігія.

Взаємовідносини християнства й культурної спадщини Античності в науці часом характеризуються за спрощеною схемою: “християнство як продукт античної цивілізації стало її ж могильником”. Але будь-яке діалектичне заперечення передбачає також сприйняття елементів заперечуваного. Звичайно, за умов ідейних блукань нової релігії її відносини з суспільством склалися небезболісно. Подібно будь-якому вченню, що прагнуло витіснити й замінити собою всі попередні світогляди, християнство мало “витримати важку і тривалу боротьбу не тільки з язичницькою релігією, але й з іншими найважливішими елементами язичницької культури, що знаходилися в близькому відношенні до політеїзму” [4, с. 43–44].

У визначенні причин тривалого неприйняття християнства Римською державою і гонінь на церкву у сучасних дослідників немає єдиної думки. Говорять про невідповідність християнського світорозуміння традиційними римським громадським і державним порядкам. Однак історія християнства з IV ст., після реформ імператора Константина, вказує саме на сумісність і широкі можливості взаємодії між християнством і римським суспільством.

Наголошують також на релігійному протистоянні християнського віровчення і традиційно римської язичницької релігії. При цьому релігійна традиція античного світу, що проявлялася як язичництво, часто сприймається недиференційовано, не враховується стан та еволюція культів різного типу на території імперії. Натомість аналіз показує, що гоніння на християн у різні періоди історії імперії й церкви були викликані різноманітними причинами. Церковна традиція виділяє в I – поч. IV ст. 10 великих гонінь на християн і кілька “малих” гонінь, які періодично то спалахували, то затухали.

Історія взаємин між Римською імперією і християнськими громадами – це складний комплекс богословських, юридичних, релігійно-історичних проблем. Християнство довго не володіло в імперії стійким статусом, офіційно вважалося “недозволеною релігією”, що теоретично ставило її прихильників поза законом. В той же час значна частина населення, а також певні кола вищого суспільства, особливо з кін. II – поч. III ст., симпатизували християнству. Час мирного, стабільного розвитку громад змінювався періодами рішучих переслідувань християнства з боку загальноімперської або місцевої влади, гоніннями на християнську церкву. Вороже ставлення до християн було характерно як для консервативно налаштованої аристократії, так і для “натовпу”, який схильний був бачити в християнах джерело соціально-політичних проблем або природних лих, що відбувалися в імперії.

Спочатку саме в ранніх християнських громадах домінувало неприязне ставлення до античного суспільства та його спадщини. До деякої міри ця конфронтація була зумовлена жорстокими переслідуваннями послідовників нової релігії з боку язичників, які, “не маючи можливості знищити християнство дипломатичними заходами, вдавалися до меча”. Язичники справді тривалий час вели рішучу боротьбу проти нової релігії, застосовуючи найрізноманітніші методи – від критики пам’ятників християнської писемності до фізичного вигублення проповідників віри Христової.

Проте цими аргументами не можна вичерпати огляд причин конфронтації двох світоглядних систем. Аналіз історико-релігійних джерел дає змогу стверджувати, що масових гонінь на християн не було до середини III століття – перед тим проявлялися насильства локального характеру. Подальші гоніння були викликані не стільки релігійними переконаннями християн, скільки світоглядними орієнтирами та соціальною позицією прибічників нової релігії. Бо останні прагнули стати вище античної освіченості, хоча їхня віра, як наголошували язичники, й вийшла з середовища варварського народу, який викликав до себе презирливе ставлення, а її засновник був підданий найганебнішій в римській практиці страті. Як явище низової культури, послідовники котрого дотримувались утаємниченого способу зібрань і богослужінь, християнство в очах римлянина поставало як безглузде марновірство, форма чаклунства чи атеїзм.

Римляни терпеливо ставилися до інших релігій, свідченням чому було масове поширення в імперії східних культів. “Язичники, – писав церковний історик С. Голубинський, – не дивляться на

свої віри, котрих дотримуються, як на релігії, єдино істинні, але... всі віри, скільки їх не бачать у людей, вони вважають релігіями однаково істинними, що беруть початок від одного й того ж Бога, і тільки різними через відмінності між людьми. На цій основі віротерпимість язичників є те, що впливає з суті їх поглядів на віри” [1, с. 17]. На фоні цієї толерантності язичників, чий плюралізм поглядів детермінувався природою античного політеїзму, християнство, як релігія монотеїстична і ревелюційна, з самого початку виступало під стягом віронетерпимості, з претензією на свою винятковість і духовну монополію.

Перебуваючи під впливом есхатологічних і хіліастичних ідей та претендуючи на всесвітній характер свого вчення, перші християни були вороже налаштовані до релігії та звичаїв язичницького світу, мимоволі ображали національну гордість і святині греків та римлян, не сприймали міфологію з її системою цінностей, ставили церкву вище держави. Визнаючи імператора як главу держави, вони відмовлялися поклонитися йому як Божеству. А це вже був підрив священних основ влади, чого остання допустити не могла. Тому гоніння спрямовувалися не проти виразників богоодрокривної релігії, а взагалі проти таємних товариств і послідовників тих неофіційних учень, які відмовлялися виконувати імператорські декрети чи дотримуватися звичаїв, що побутували в суспільстві [2, с. 186].

Часом же християни свідомо йшли на мучеництво, розглядаючи його як необхідний етап уподібнення стражданням Сина Божого, як добродесність, запоруку отримання життя вічного. Так, засуджений до страти на арені цирку за невиконання указу імператора Траяна, єпископ Ігнатій Антіохійський (пом. бл. 107) відкинув щонайменшу можливість уникнення кари і в посланні до новіриців ясно дав зрозуміти, що в цих репресіях вбачає не зло, а благо [3, с. 406–407]. Так діяли інші отці апологети.

Отже, прихильники нової релігії ще в апостольські часи кинули виклик античному світові. Як неминучий продукт розкладу антагоністичного рабовласницького суспільства, християнство протистояло йому, об'єднуючи всі ті опозиційні елементи, які відторгав від себе старий світ. Але, втілений у релігійній формі, цей стихійний протест проти соціального, а іноді й національного гніту в надії на прийдешнє звільнення від рабства й убогості в потойбічному житті, на небі, проявлявся насамперед в орієнтації на очікування близького кінця світу, що зумовлювало розуміння земного життя як тимчасового, а отже, несуттєвого, яке слід відкинути.

Толерантність римлян щодо інших релігійних традицій на території імперії базувалася на визнанні римського суверенітету і, відповідно, римської державної релігії. Держава, носій традиції, принципів права, справедливості, вважалася найважливішою цінністю, і служіння їй сприймалося як сенс людської діяльності і одна з найважливіших чеснот.

Невід'ємною частиною римської політичної і правової системи залишалася державна релігія, в якій Капітолійські боги на чолі з Юпітером виступали як гарант збереження, успіху і процвітання держави. Після утвердження принципату частиною державної релігії став культ правителів імперії. У Римі він прийняв форму шанування “божественного генія імператора”, при цьому Август і його спадкоємці носили титул *divus* (“божественний”, “наближений до богів”). У провінціях же, особливо на Сході, імператор прямо шанувався як Бог, що стало продовженням традиції культу елліністичних правителів Єгипту і Сирії. Після смерті багато імператорів офіційно обожнювалися в Римі особливим рішенням сенату.

“Мета розумної істоти, – за визначенням імператора-язичника Марка Аврелія, – підкорятися законам держави і найдавнішому державному устрою” (*Aurel. Antonin. Ep.* 5). Натомість богослов Оріген протиставляв християнство, яке дотримується Божественного закону, римській державі, заснованій на законі, писаному людьми, і зазначав: “...Якщо природний, Божественний закон велить нам те, що розходиться з законодавством країни, то повинно це останнє залишати без уваги і, нехтуючи волею людських законодавців, слухатися тільки волі Божественної...” (*Orig. Contr. Cels.* V 27).

Державний культ від початку був неприйнятний для християн і неминуче вів до зіткнення церкви з державою. Прагнучи продемонструвати свою лояльність до імперської влади (за висловом апостола Павла, “немає влади, як не від Бога” – Рим. 13, 1), християни послідовно відокремлювали римську державну систему від релігійної традиції. Звертаючись до влади Тертулліан заявляв: “Кожна людина може розпоряджатися собою, так само може чинити людина в справах релігії...” (*Tertul. Apol. Adv. Gent. 28*).

Багато християн були досить упередженими щодо цінностей античної культури. Негативним було ставлення прибічників віри в Христа і до античного театру, який Тертулліан (III ст.) і Лактанцій (IV ст.) оголошували нечестивим святилищем Венери і Вакха. Прибічники нової віри вважали неможливим для себе навчатися музиці, живопису, утримувати школи, оскільки на заняттях у них так чи інакше звучали імена і символи язичницького походження. На думку Тертулліана, ніяк не можна було примирити “Афіни” й “Єрусалим”.

Це обумовлювало ворожість величезної маси населення Імперії, від найнижчих його верств до інтелектуальної еліти, щодо християн і християнства, що зіграло суттєву роль у гоніннях. Сприйняття християн значною частиною населення імперії було сповнене всіляких упереджень, непорозуміння, а часто і прямого наклепу на прихильників вчення Христа.

Отже, на ранньому етапі, в I–II ст. гоніння обумовлювали протиріччя між ідеями римського державного культу і принципами християнства, а також тривалий конфлікт між Римом та іудеями. Пізніше, в кін. III–IV ст., гоніння стали наслідком внутрішньополітичної та суспільної боротьби в імперії й супроводжували процес пошуку нових релігійно-ідеологічних орієнтирів в суспільстві і державі. Особливий запеклості гоніння з політичних мотивів у цей період сприяло й те, що християни, відмовившись від старозаповітної релігії, зберегли непримиренне ставлення до всіх “чужих”, “зовнішніх” культів, спочатку характерних для іудаїзму. Велику роль у розвитку гоніння відіграло також поширення есхатологічних очікувань в християнському середовищі, які були присутні в житті громад і впливали на поведінку християн під час гоніння. Легалізація християнства узгодила ці суперечності, які, т.ч., не обумовлювалися світоглядними розходженнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубинский Е. История Русской Церкви : в 2 т. Т. 2. – М. : Унив. тип., 1900. – 919 с.
2. Донини А. У истоков христианства: от зарождения до Юстиниана : пер. с итал. – М. : Политиздат, 1989. – 365 с.
3. Памятники древней христианской письменности : в 7 т. Т. 2. Писания мужей апостольских. – М. : Тип. Каткова и К°, 1860. – 450 с.
4. Плотников В. История христианского просвещения в его отношении к греко-римской образованности. – Период 1. – Казань : Тип. Имп. ун-та, 1885. – 266, III с.

И.П. Мозговый. Мировоззренческий аспект процесса преследования ранних христиан. – Статья.

Аннотация. Выясняются социально-политические и культурно-религиозные мотивы гонений на христиан в Древнем Риме в языческую эпоху.

Ключевые слова: христиане, язычество, церковь, античная цивилизация, Римская империя, культура, религия.

Ivan P. Mozgovyi. The Ideological Aspect of the Early Christians Persecution. – Article.

Summary. Author analyzed the socio-political and cultural-religious motives of persecution against Christians in ancient Rome in pagan days.

Key words: Christianity, paganism, church, ancient civilization, the Roman Empire, culture, religion.

Є. Мороз,
студентка II курсу
Економіко-правового коледжу
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ З НАБУТТЯ СЕНСУ ЖИТТЯ

***Анотація.** Автор досліджує основні ідеї українського філософа Григорія Сковороди та робить висновки про їх сучасний практичний сенс.*

***Ключові слова:** самопізнання, філософія серця, етика, щастя.*

«Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне – то все світло, щасливо, блаженно. Це є філософія».

Григорій Савич Сковорода

Нерідко можна почути від оточуючих фразу про те, що життя – одне і ми живемо лише один раз. Але на практиці люди не цінують найголовніше – час, забуваючи про те, що людина є лише частинкою чогось вічного, циклічного, але в той же час нового. В той же час, дуже важливим для кожного з нас є відчуття потреби комусь, щастя, завершеності, придбання сенсу нашого існування, вищого призначення. Важливим вважаємо також з'ясування того, яким чином розуміти і застосовувати певне філософське вчення або концепцію в житті.

Метою даної статті є узагальнення та розкриття філософських ідей Григорія Сковороди, вчення його деяких практичних порад і настанов. Для досягнення цієї мети спробуємо з'ясувати, що криється за таким складним поняттям, як "душа" на основі твору «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті. Дружня розмова про душевний світ». Такий шлях, на наш погляд, допомагає наблизитися до усвідомлення такої актуальної теми як сенс нашого існування.

Про життя і творчість Г. Сковороди написано безліч трактатів, статей, книг, створені фільми, захищені дисертації. Його цитують, видають і перевидають його твори, про нього століттями сперечаються філософи, за його притчами ставили вистави в ХХ столітті. Хоча він залишається як і раніше «невловимим» і маловідомим, хоча інтерес до імені Г. Сковороди від ювілею до ювілею розгорається з новою силою.

Подібно до Сократа, Г. Сковорода дотримується тверджень: «пізнай себе», «поглянь у себе». Близьким до традиційних античних поглядів є опора його філософії на ідеал «евдемонії» (щастя, блаженство як вища мета людського життя), проповіді «автаркії» (самодостатності, незалежності від зовнішнього світу), «аскези» (стриманості, відмови від життєвих благ).

«Відмінний образ його думок, вчення, життя скоро звернули увагу всього суспільства» – писав про Г. Сковороду М. Ковалинський, відзначаючи, що учитель був «завжди веселий, бадьорий, стриманий, цнотливий, всім задоволений, благодушевствуючий, ... шанобливий до всякого, відвідував хворих, втішав сумних, ... вибирав і любив друзів по серцю їх, мав набожество без марновірства, вченість без кічення ...» [1].

Вивчаючи філософію Г. Сковороди, треба сказати, насамперед, що досі немає її загальновищого тлумачення. Ф. Зеленогорський бачить у Григорії Сковороді, насамперед мораліста і звідси він пояснює його систему. В. Ерн, який написав єдину досі велику монографію про Г. Сковороду, виходить в реконструкції його системи з антропологізму Г. Сковороди. Нарешті, Д. Чижевський у

своїй узагальнюючій статті «Філософія Сковороди» виходить з антиномізма у вченні Сковороди, з постійних антитез, які лежать в основі всіх його поглядів [2].

Містичне й алегоричне тлумачення сенсу буття у Г.С. Сковороди визначається внаслідок нерозв'язання питання про співвідношення універсального та індивідуального моментів в «дійсному» бутті. Будучи теїстом, він намагається намалювати такий шлях до перетворення особистості, який би розкривав неповноту, неправду «чуттєвого», тільки «зовнішнього» буття. В основі його пошуків лежить Біблія. Саме ідеї, що містяться в Біблії надихають та надають сил Г. Сковороді, допомагають знайти «справжню» дійсність існування всього живого.

Сковорода не створив теоретично оформленого і систематизованого вчення. Свою філософію він розумів, як уміння жити в Бозі, в гармонії з природою, у світі з людьми і власною совістю.

Провідними ідеями філософії Г. Сковороди стали:

- Вчення про людину, про самопізнання як єдиний шлях до Бога і до щастя;
- Вчення про три світи, які складають все суще;
- Ідея подвійної природи трьох світів;
- «Філософія серця» як центру духовного життя людини та головного інструменту самопізнання;
- Моральний ідеал «нерівної рівності» і ідея «сродної праці».

Сковорода вважає, що «... Весь світ складається з двох натур: одна – видима, друга – невидима». Один світ величезний, нескінченний – макрокосм, причому включає в себе все народжене в цьому великому світі, складеному з паралельних незліченних світів... Метою пізнання цього світу є не опис окремих предметів, а розкриття їх невидимої природи – збагнення їх внутрішнього значення, бо через внутрішню суть окремих речей можна досягнути «таємні пружини розвитку всього Всесвіту»... Інший безмежний, людський світ – мікркосм. І третій, символічний – Біблія. Символи Біблії, писав Г. Сковорода «відкривають в нашому грубому практичному розумі другий розум, тонкий, споглядальний, окрилений, який дивиться чистим і світлим оком» [3]. Людина, що проникає в глибини цієї дуальності і охоплена прагненням побачити в серці справжню ідею Бога, відчуває всю силу Божого Слова.

Практична філософія Г. Сковороди знаходиться в тісному зв'язку з умоглядною: для істинно щасливого життя потрібні знання і мудрість. Він намагався поєднувати розум і віру: розум повинен прагнути до відшукування істини, але поряд із розумом видне місце займає і віра.

Крім того, Григорія Сковороду не можна віднести ні до ідеалістів, ні до реалістів – це суміжна грань між двома кардинально різними уявленнями світу. У нього Бог і матерія співіснують поруч, хоч невидима натура завжди первинна – тобто у Г. Сковороди мета розвитку матерії задана Богом. Оскільки який-небудь розвиток світу розуміється Г.Сковородою як здійснення мети, а розвитком управляють внутрішні закони, які визначають можливі кордони саморозвитку. Ці кордони саморозвитку задані Богом і від людей не залежать. Творчість же можлива тільки в рамках відведених Богом кордонами.

«Я навчуся з Біблії, що серце людське не може бути без вправи». Серце, у тлумаченні Г. Сковороди, – це не просто орган тіла, а специфічне, невимовне словами осереддя душі чи ядро людської природи. Мислитель трактує серце як найглибший духовний символ, а все зовнішнє є лише маска, що прикриває духовну сутність людини [3].

Прикладне значення філософії серця Г.С. Сковороди полягає в пошуку і знаходженні підстав моральної свідомості для людини. Найважливішими елементами етики філософа є взаємопов'язані людські якості: самопізнання і добродетельність. «Пізнати себе самого, і знайти себе самого, і знайти людину – все оце одне значить». Самопізнання він закликає починати з стану неосуду: «Не суди по обличчю нічого, нікого, ні себе». Іншими словами, про людину і про себе необхідно робити висновки не за зовнішніми ознаками, а по внутрішній суті – по серцю, думкам і справам. «Добрі плоди»,

за словами Г.С.Сковороди, результат «благих справ». Корінь «благих справ» знаходиться в самій природі людини – в її серцевині, – і «природа блага є всьому початок, і без неї ніщо не існує».

Етика Григорія Сковороди ґрунтується на істині, правді і чеснотах, так як вони є основою моральної поведінки людини, її духовних поривів і розумного людського співжиття. «Хочеш бути царем? ... Дістань ж собі понад серце царське ... Дух правди, він-то є серце цареве ... Цей дух да й царює в тобі!». Звертаючись до простого народу, філософ закликає: «Сину, тримай своє серце ... не дивитися на те, що твоє телішко є убога хіжинка. У хатині тій і під убогих тою одеждою знайдеш царя твого, батька твого, дім твій, ковчег його і спасіння твоє. Не будь царем, а май серце царське, бо що правда – це цар без маски». Цей вислів має величезні підстави для розуміння себе, бо іноді ми забуваємо, що із собою нічого не забереш, а життя витратиться на марнославство та якісь незначні речі. «Се так, ми народилися для справжнього щастя і мандруємо до нього, а життя наше — шлях, що тече, як річка» [4]. В цьому вислові можна беззаперечно прослідкувати впевненість філософа в значущості життя кожного, у вищому призначенні та розпорядженні ним.

Здавна вже шукаю я щастя, але ніде його знайти не можу.

«Григорій. Коли достеменно хочете його віднайти, то скажіть мені, що для людини найкраще?

Яків. Бог його знає, і взагалі, нащо питаєш про те, чого великі мудреці не змогли вирішити і розійшлись у своїх гадках, як подорожні на шляху? Адже те, що найкраще,— те й найвище, а що найвище — всьому голова і кінець. Се найкраще добро звалось у стародавніх філософів завершенням усіх доброт і верховним добром; хто ж тобі дасть відповідь, що таке є край і пристанище всіх наших бажань.

Григорій. Тихіше, друже мій! Дуже далеко ти забрів. Я спитаю простіше: чого ти у своєму житті бажаєш найбільше? Наше найбільше бажання – бути щасливими» [4]. Адже правда, **яка утіха від статків чи від гарної обстави, коли серце занурене в найтемніший морок невдоволення...**

Саме це становище людської душі добре висвітлено в одному з афоризмів Григорія Савича Сковороди: «Надмір породжує пересит, пересит – нудьгу, нудьга ж – душевну тугу, а хто хворіє на се, того не назвеш здоровим» [5].

Ще однією відомою сквородинською думкою є визнання вічних цінностей простими: «Господи, дякую Тобі, що все потрібне Ти зробив простим, а все складне – непотрібним» [1].

Отже, вивчивши декілька провідних філософських ідей мислителя, ми висвітлили дещо найголовніше для себе. Життя потрібно прожити з розумом, діяти по серцю, але не забувати, що ми всі для чогось створені. Думка про гармонію світу лежить в основі філософії Г. Сковороди і я повністю з цим згодна. Відчуття міри и задоволення межують дуже близько та потрібно зазначити, що вища насолода від життя – не в одномоментних примхах, а в постійному саморозвитку своєї душі та набутті невід'ємних якостей «правильної, чистої та світлої» людини. Кожен знаходить себе у різному – любов, родина, кар'єра тощо. Але сполучною ланкою усіх людей нашої планети в будь-яких сферах життя має бути визнання того, що сенс життя – це творче екзистенційне питання, яке залежить виключно від особистого осмислення, бажання та готовності до саморозвитку і змін. Будь-які зміни на краще є наслідком кропіткої праці над собою та вдосконаленням душевних якостей.

Таким чином, можна із впевненістю сказати, що філософські думки Григорія Сковороди є сучасними. Думки геніального українського філософа Григорія Сковороди вчать знаходити своє призначення і щастя в житті. Наприкінці наведу один з багатьох афоризмів філософа, який розкриває практичний сенс його філософії: «Щасливий, хто мав змогу віднайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вмів ним користуватись...».

ЛІТЕРАТУРА

1. Феномен Григорія Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.ua-today.com/modules/myarticles/article_storyid_5198.html
2. Філософські ідеї Г.С. Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=18198>
3. Лебеденко А. Григорий Сковорода: философия сердца прошлого для будущего / А. А. Лебеденко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». Том 24 (65). – 2012. – № 4. – С. 42–49.
4. Сковорода Г. Дружня розмова про душевний світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scovoroda.info/ft.php?page=gozмова>
5. Афоризми Григорія Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scovoroda.info/aphorism.php>

Е. Мороз. Философское учение Григория Сковороды как практические советы по приобретению смысла жизни. – Статья.

Аннотация. Автор исследует основные идеи украинского философа Григория Сковороды и делает вывод относительно их современного практического смысла.

Ключевые слова: самопознание, философия сердца, этика, счастье.

Elizabeth Moroz. The Philosophical Doctrine of Grigoriy Skovoroda as the Practical Advices of the Meaning of Life. – Article.

Summary. The author explores the basic ideas of Ukrainian philosopher Grigoriy Skovoroda and concludes on their modern practical sense.

Key words: self-knowledge, the philosophy of the heart, ethics, happiness.

УДК 130.2:81-25

К. Нури,

студентка II курсу

Економіко-правового коледжу

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

«ОДЕССКИЙ ЯЗЫК» КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ

Аннотация. В статье показывается уникальность «одесского языка» как особого феномена истории и культуры. Автор поддерживает идею признания «одесского языка» в качестве явления международного масштаба.

Ключевые слова: «одесский язык», уникальность, культурное явление.

Язык, на котором говорят жители прекрасного южного города Украины Одессы называют по-разному: одесский говор, одесский сленг, одесский жаргон, одесский языковой колорит, одесское городское койне, одесское наречие, одесский диалект и т.д. Но хочется назвать его Языком с большой буквы «Я». Ведь по своему богатству и значимости он не уступает другим языкам. Многие исконно-одесские выражение перекочевали в повседневную русскую речь. Без знания одесского языка невозможно полностью понять смысл произведений русской классики, созданных в прошлом веке. Этот язык полон эпитетов, сравнений, крылатых выражений и других художественных литературных приемов. Разве не заслуживает изучения и сохранения язык, на котором разговаривали, спорили и признавались в любви наши предки? Он является одним из живописнейших наследий человечества, Восьмым чудом света (по мнению самих одесситов), вот почему этот язык за-

служивает называться явлением культуры. И в этой статье мы попытаемся показать Вам, что это действительно так.

Одесский язык появился в первой трети XIX века, когда на речь жителей города оказывали сильное влияние французский, греческий, итальянский, украинский языки. В течение XIX века усилилось влияние языка идиш в связи с ростом еврейского населения. В XX веке, благодаря эстраде и СМИ, специфический одесский выговор и местные выражения стали известны за пределами Одессы.

«Таков одесский язык, начинённый языками всего мира, приготовленный по-гречески, с польским соусом. И одесситы при всём этом уверяют, будто они говорят „по-русски“...», – В. Дорошевич [цит. по: 1]. Одесситы, в том числе снискавшие мировую известность, писали исключительно на «одесском языке».

Одесский язык чаще всего называют диалектом. Хочется спросить: «Диалект чего? Русского языка?» Того самого языка, в который вошли из языка одесского такие многочисленные слова как «бакалея», «универмаг», «баклага», «плов», «электростанция», «булка», «асфальт», «шкалик», «консервный завод», «балык», «поля фильтрации», «кинофабрика», «буханка», «налет», «фешенебельный», «халва», «автомат», «мент», «армянское радио», «фигли-мигли», «фотографическая мастерская», «банда», «детский сад», «фарцовщик», «макаронны», а также сотни иных слов, фразеологизмов, пословиц и поговорок? «Или вы думаете, я вешаю вам лапшу на уши, как издавна говорили в Одессе, и относительно недавно стали говорить в нашей стране» [5]?

Очень часто одесские колоритные выражения понятны только коренным жителям, а молодежь и туристы теряются в догадках, когда услышат что-то вроде «цирлы» или «тошнить на нервы». Данные выражения копились не один десяток лет. Послужило развитию «одесского языка» многонациональное население юга, которое вносило в этот говор что-то свое. Ведь в Одессе проживают более ста разных национальностей.

Писатель Валерий Смирнов создал “ПолуТолковый словарь одесского языка”, где попытался привести и объяснить наиболее популярные местные слова и фразы. По его мнению, «одесский язык» самый легкий для изучения из всех существующих в мире. Он функционирует без каких-либо правил и в нем практически отсутствует цензура. Пока что писатель-одессит насобирает «чисто одесских» выражений уже на 4 тома [6].

«У Одессы и общая *lingva franka*... я с негодованием отрицаю широко распространенное недоразумение, будто это испорченный русский. Во-первых, не испорченный, во-вторых, не русский. Нельзя по внешнему сходству словаря заключать о тождественности двух языков. Дело в оборотах и в фонетике, то есть в той неуловимой сути всего путного, что есть на свете, которая называется национальностью. Особый оборот речи свидетельствует о том, что у данной народности ход мысли иной, чем у соседа... Словарь, если подслушать его у самых истоков массового говора, совсем не тот, что у соседних дружественных наций, русской и даже украинской», – считал писатель, поэт, публицист, журналист и переводчик Владимир Жаботинский (1880–1940). И далее он подчеркивал: «Самое лучшее, самое прекрасное в мировой культуре – это именно ее многообразие» [3].

Одесский язык – самый демократичный из всех существующих. Здесь пишется, как говорится, а говорится, как хочется, но главное – что думается. Единственное правило одесского языка – полное отсутствие каких-либо правил.

Одессит – это национальность со своим уникальным языком. Кто не слышал и даже не произносил сам, ссылаясь на то, что так говорят в Одессе-маме: «Я с вас смеюсь!» «Ну, это две большие разницы!» «Чтоб я так жил, как вы все это говорили!»? И случайно ли вообще возникло выражение «Одесса-мама», которое от одесских биндюжников и балагул переняла не только «вся Одесса», но и вся страна? Интересно происхождение слова «балагула», которым в Одессе называли извозчика. Оно происходит от «бааль-агала», ивритского выражения, буквально означающего «хозяин повозки» [4].

Конечно, далеко не сразу одесский язык стал языком. Поначалу правительство молодого города пыталось бороться за правильность речи. Екатерина II решила сделать Южную Пальмиру одним из центров изящной словесности. Но все попытки хоть как-то привести к филологическим нормам языковую палитру, с помощью которой общались все народности молодой Одессы, потерпели фиаско.

Леонид Утесов в книге «Спасибо, сердце» вспоминал, как москвичи потешались над его одессизмами [7], а в написанной гораздо позже «Московской саге» Василий Аксенов поведал, как эти же одессизмы стали модными московскими словечками [2].

Что это за словечки? Те самые словечки, по поводу которых писал российский поэт Н. Гумилев: «...специфически-одесский говор ...с какими-то новыми и противными словечками». Среди множества таких словечек, в частности, были «шикарный», «конъюнктура», «демисезонный», которые давным-давно не кажутся противными. Современник Н. Гумилева ученый-лингвист Л. Горнфельд в 1922 году написал: «Лет двадцать пять назад слово открытка казалась мне типичным и препротивным созданием одесского наречия; теперь его употребляют все, и оно действительно потеряло привкус былой уличной бойкости» [цит. по: 5].

К сожалению, времена меняются и из неповторимого одесского языка исчезли многие выражения. Не самую последнюю роль в этом процессе играет изменение социального и национального состава горожан. Так, например, из французов в Одессе остался разве что бронзовый Дюк. Конструкции типа «Я видел вас идти по Дерибасовской», отвечающие нормам идиша, исчезают из употребления по мере уменьшения еврейского населения города.

Язык Одессы отражён как в художественной литературе – в частности, в «Одесских рассказах» Исаака Бабеля, так и в драматургии – в пьесе «Интервенция» Льва Славина; в кинематографе – в частности, в фильмах Киры Муратовой, в телесериале «Ликвидация», в фильме «Улыбка Бога», и в песенном творчестве – в репертуаре Леонида Утёсова, Марка Бернеса, Аркадия Северного, хора Турецкого, Григория Дикштейна; в разговорном жанре – в сатирических миниатюрах Аркадия Райкина, Михаила Жванецкого, Романа Карцева, Клары Новиковой.

Вывод напрашивается сам собой: «одесский язык» – это отдельно существующее культурное явление, впитавшее в себя особенности всего множества народов и языков, которые жили и живут в Южной пальмире украинской земли – г. Одессе. Одесский язык – явление международного масштаба, которое должно быть признано на официальном уровне, так как несёт в себе огромную историческую и культурную ценность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аеров М. Одесский язык / Михаил Аеров // Мигдаль Times. – № 40 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.migdal.org.ua/times/40/3421/?print=1>
2. Аксенов В. Война и тюрьма / Василий Аксенов. Московская сага. – М.: Изограф, 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://militera.lib.ru/prose/russian/aksenov1/index.html>
3. Жаботинский В. О языках и прочем / Владимир (Зеэв) Жаботинский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gazeta.rjews.net/Lib/Jab/>
4. Марсакова Р. И о мальчике, и о муже / Рита Марсакова. Иврит для говорящих по-русски [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://club2489.narod.ru/vosmaa.html>
5. Смирнов В. П. Одесский язык. – Одесса: Полиграф, 2008. – 96 с.
6. Смирнов В. Большой полутолковый словарь одесского языка / Валерий Смирнов. – Одесса: Полиграф, 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://royallib.com/book/smirnov_valeriy/polutolkoviy_slovar_odesskogo_yazika.html
7. Утесов Л. Спасибо, сердце / Леонид Утесов. – М.: Всероссийское театральное общество, 1976 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/MEMUARY/UTESOW/serdce.txt>

К. Нурі. «Одеська мова» як явище культури. – Стаття.

Анотація. У статті показується унікальність «одеської мови» як особливого феномену історії та культури. Автор пропонує визнати «одеську мову» явищем міжнародного масштабу.

Ключові слова: одеська мова, унікальність, культурне явище.

Kamila Nuri. "Odessa Language" as a Cultural Phenomenon. – Article.

Summary. The article shows the uniqueness of Odessa language as a special phenomenon of history and culture. The author proposes to recognize Odessa language as the phenomenon of international scope.

Key words: Odessa language, uniqueness and cultural phenomenon.

УДК 165:304.44

Т.С. Орлова,

доктор философских наук, профессор,

Уральский государственный экономический университет,

г. Екатеринбург, Российская Федерация

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИДЕОЛОГИЯ КАК ФУНКЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ: ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. В данной статье автором сделана попытка раскрыть философский аспект переосмысления характера идеологии, как феномена отражения социально-экономических отношений в обществе; дана характеристика экономической идеологии как функции общественного сознания.

Ключевые слова: идеология, экономическая идеология, социальная осведомленность, экономическая деятельность, философский аспект.

Под идеологией вообще, по мнению многих исследователей, понимается совокупность идей и взглядов, в которых осознаются и оцениваются отношения людей к действительности, выражаются интересы тех или иных социальных групп [1; 9]. Значительный вклад в разработку понятия идеологии внёс немецкий социолог Карл Манхейм. В своей книге «Идеология и утопия», вышедшей в 1929 г., К. Манхейм отмечает, что идеология зависит, в первую очередь, от реальных общественных, прежде всего экономических отношений [2].

В нашем обществе идеология общности, семейственности – реальные характеристики российской ментальности. К сожалению, в современных условиях эта идеология общности, солидарности, всеединства выветривается, деформируется под натиском пропаганды западного образа жизни. Не приходится удивляться, что классовая идеология, идея классовой борьбы пришла в Россию именно с Запада. Марксизм был импортирован в нашу страну с Запада так же, как сегодня импортируются оттуда идеологемы и стереотипы «американского образа жизни» или идеи «борьбы с авторитетами», нигилизма и т.п. В поисках идеала западное общество само постепенно зашло в тупик, выход из которого до сих пор не найден [3; 4].

Автор в своих работах [5] уже отмечала, что сегодня в современных условиях происходит переосмысление классового характера идеологии. Представляется, что мы долгие десятилетия просто сталкивались с путаницей в понятиях, отождествляя идейность, т.е. приверженность определенным, строго отграниченным в социальном плане идеям и установкам, и идеологию, т.е. систему всеобщих (общесоциальных) ценностных ориентаций, ценностей и установок. Отказываясь от старого догматизированного представления о классовой идеологии вообще, необходимо корректировать и представления об экономической идеологии, тем более, что идеология и идейность соотносятся как общее и частное. Иногда говорят: «идеология наживы», «идеология денег», «идеология прибыли» и т.п. Гораздо реже слышишь сегодня об идеологии труда, хотя философия труда в истории русской философской и экономической мысли отражена довольно глубоко и имеет давнюю

традицию. По нашему мнению, идеология в экономике есть выстраивание таких систем хозяйственных приоритетов и ценностей, которые присущи (одинаково необходимы) обществу в целом, могут действительно быть общественной идеологией, то есть выполнять объединяющую и созидательную функции в сфере хозяйственной деятельности людей. При этом важно подчеркнуть, что метафизика хозяйственного духа, воплощающаяся в виде духовности самого экономического сознания, выступает собственно как идеология экономики. Неслучайно, С.Н. Булгаков и С.Н. Трубецкой рассматривали именно метафизику как «систематическую идеологию сущего» [6, с. 31].

Экономическая идеология пронизывает все известные науке экономические системы: патриархальное, натуральное хозяйство; простое товарное хозяйство; рыночную экономику; индустриальную и постиндустриальную системы. В каждой из них складывается своя особая экономическая идеология, выступающая как функция экономического сознания. Но «истинным и притом трансцендентальным субъектом хозяйства, олицетворением *чистого хозяйства* или самой функции хозяйствования является не человек, а человечество» [6, с. 94]. Это суждение справедливо в том плане, что хозяйство есть общественный феномен, все люди выступают его участниками, поэтому и функция общественного сознания, каковой выступает экономическая идеология, должна быть общей, общественной, общенациональной, общенародной. Неслучайно поэтому конечной целью в рамках коммунистической идеологии провозглашалось формирование бесклассового общества, а на этапе «зрелого социализма – формирование новой социальной общности – «советского народа» и т.п. Это было связано, как нам представляется, с одной стороны, с глубинными противоречиями между толкованием коммунизма как новой бесклассовой общественно-экономической системы (формации) и идеологией, как узко классово-групповой, корпоративной функции общественного сознания, а с другой стороны, противоречиями между догматизированным марксизмом и реальной хозяйственной практикой.

Иное дело, когда мы начинаем размышлять о метафизике экономической идеологии, метафизике хозяйственного духа. Здесь можно выделить онтолого-гносеологический, ценностно-этизированный и некоторые другие подходы к предмету исследования [7]. Но разночтения в определении самого содержания и конкретных его элементов отнюдь не отменяют правомерный тезис о необходимости общей (единой) интерпретации смысла, самой сущности экономической, хозяйственной идеологии как таковой.

Экономическая идеология представляет собой не просто идеологию, обращенную на экономическую проблематику, не просто «совокупность систематизированных духовных образований», нацеленных на хозяйственную сферу человеческой жизнедеятельности.

В самом деле, прежде чем отражать социально-экономические отношения, их необходимо построить, создать, организовать. Следовательно, идеология есть феномен не столько и не только отражения, но прежде всего создания, строительства, организации социально-экономических отношений в обществе. Формирование социально-экономических отношений есть общественная практика, то есть - это сознательная и, следовательно, идеологически совершенно определенная, определившаяся и целеполагательная деятельность человека.

Идеология есть в экономическом смысле слова не просто «совокупность философских, экономических и политических, правовых, нравственных, художественных и других взглядов и идей какого-либо класса, выражающая условия и образ их жизни, их коренные интересы» [8]. Таким образом, экономическая идеология есть *система* определенных социально-экономических взглядов (правил, принципов, норм, стандартов, установок), *которыми руководствуются люди* в процессе своей хозяйственной деятельности.

Экономическая идеология как система взглядов на организацию производства, распределения, потребления есть, безусловно, общая для всех социальных категорий населения данность. Другое дело, что *отношение* к этой данности, действительно бывает принципиально противоположным. Культивирование этой противоположности под лозунгами классово-вражды и непримиримости есть фактор разрушения экономики как единого целого. Так, отношение к насилию нравственно оправ-

данно, но экономически порой просто бессмысленно. Прежде всего потому, что эксплуатация как квинтэссенция насилия в его экономическом смысле, всегда была, есть и, вероятно, будет. Экономика немыслима без насилия (экономического принуждения), без эксплуатации точно так же, как жизнь без смерти, юность без старости, доход без расходов! Иное дело – форма и мера такой эксплуатации. Если задуматься над этой стороной экономической идеологии, над отношением различных социальных групп населения к феномену эксплуатации, то становится очевидным, что оно субъективно разное и субъективно оправдано. Так, волк, безусловно, является санитаром леса, но требовать от больного зайца или дряхлого лося понимания и признания этого очевидного обстоятельства было бы просто глупо. Так и в обществе: отдельные личности могут возвыситься до уровня надклассового, общесоциального понимания сущности экономики, но проблема состоит в том, чтобы до этого уровня возвысилась основная масса населения.

Классовая экономическая идеология часто выступает как привычка винить в собственных неудачах других, в своих просчетах – постороннего. Это очень соблазнительная привычка, но она контрпродуктивна в экономике. Тесная взаимосвязь и взаимообусловленность экономических и политических взглядов проявляется в том, что порой политические взгляды доминируют над экономическими, а экономика в очередной раз становится жертвой, заложницей политики. То, что экономические и политические взгляды выражаются в различных понятиях и категориях, отнюдь не является основным их различием, как, например, утверждали в свое время советские ученые. Принципиальное различие между экономической и политической идеологией состоит в том, что экономическая идеология отталкивается от сугубо хозяйственных, экономических проблем. Экономика в этом плане выступает как всеобщее основание, как всеобщая категория, а политика как частное основание, как категория частного. Гипертрофированная частность становится основной преградой на пути экономического прогресса.

Таким образом, применительно к экономике под экономической идеологией целесообразно понимать совокупность идей, взглядов, представлений людей, в которых осознаются и оцениваются отношения людей к хозяйственной практике. А рассмотрение экономического сознания в качестве самостоятельной формы в общей структуре общественного сознания связано, прежде всего, с коренными изменениями в современной экономике и нуждается в серьезной научной и теоретической проработке (осмысления) происходящих процессов и перспектив их развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Общественное сознание и идеология. Текст [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://revolution.allbest.ru/philosophy/00244796_0.html
2. Мангейм К. Идеология и утопия / Карл Мангейм. Текст. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://royallib.com/book/mangeym_karl/ideologiya_i_utopiya.html
3. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1979. – 409 с.
4. Парсонс Г. Человек в современном мире [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1985. – 428 с.
5. Орлова Т.С. Креативность экономического сознания личности: диссертация на соиск. научн. степ. д-ра филос. наук / Татьяна Сергеевна Орлова. – Тюмень, 2006г. – 306с [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/kreativnost-ekonomicheskogo-soznaniya-lichnosti>
6. Булгаков С.Н. Философия хозяйства / С.Н. Булгаков. Сочинения [в 2-х томах]. – М.: Наука, 1993. – 603 с.
7. Князев В.М. Метафизика духа в русской философии конца XIX – начала XX века. Автореферат на соиск. научн. степ. д-ра филос. наук –Екатеринбург: УГППУ, 1998. – 38 с.
8. Попов В.Д. Теоретико-методологические проблемы формирования и функционирования экономического сознания в социалистическом обществе: автореферат на соиск. научн. степ. д-ра филос. наук / В.Д. Попов. – М.: АОН при ЦК КПСС, 1983. – 38 с.
9. Экономическая идеология – мир экономики. Текст [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://sites.google.com/site/mirekonomiki12/ekonomiceskaa-ideologia>

Т.С. Орлова. Економічна ідеологія як функція суспільної свідомості: філософський аспект. – Стаття.

Анотація. У цій статті автор намагається розкрити філософські аспекти переосмислення природи ідеології, як явище відображенням соціально економічних відносин в суспільстві; характеристика економічних ідеології в залежності від Суспільна свідомість.

Ключові слова: ідеології економічних ідеології соціальної обізнаності, зовнішньоекономічної діяльності, філософські аспекти

Tatiana S. Orlova. Economic Ideology as a Function of Social Consciousness: Philosophical Aspect. – Article.

Summary. In this article the author tries to uncover the philosophical aspect of rethinking the nature of ideology, as the phenomenon of reflection of socio-economic relations in society; the characteristic of economic ideology as a function of social consciousness.

Key words: ideology, economic ideologies, social awareness, economic activities, the philosophical aspect.

УДК (091)11

А. Осипова,
студентка 1-го курсу,
Международный гуманитарный университет
Т.А. Крыжановская,
кандидат философских наук,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

МИРОВОЗЗРЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА: ЦЕЛОСТНОСТЬ ИЛИ РАСКОЛОТОСТЬ?

Аннотация. Авторы исследуют феномен мировоззрения с исторической и структурной точек зрения. Особо акцентируется внимание на гносеологической и аксиологической составляющей мировоззрения. Авторы приходят к выводу о том, что мировоззрение современного человека является расколотым и целостность выступает в качестве идеала.

Ключевые слова: мировоззрение, знания, ценности, целостность, расколотость.

Понятие мировоззрения является одним из ключевых понятий в философии. Мировоззрение – необходимая составляющая человеческого сознания. Это не просто один из его элементов в ряду многих других, а их сложное взаимодействие. В реальной действительности мировоззрение формируется в сознании конкретных людей и используется личностями и социальными группами в качестве определяющих жизнь общих воззрений. А это значит, что, кроме типовых, суммарных черт, мировоззрение каждой эпохи живет, действует во множестве групповых и индивидуальных вариантов. Актуальность нашей темы определяется тем, что современный человек живет в очень сложном и противоречивом мире, и мировоззренческие ориентиры приобретают многовариантный, пластичный характер, что проявляется в сложности жизненного выбора для человека. Исследование характера мировоззренческих установок современного человека, преимущественно представителя западной культуры, по нашему мнению, может более прояснить некоторые виды социальных практик нашего времени.

Целью данной статьи является исследование особенностей мировоззрения современного человека – представителя европейской культуры – с точки зрения его целостности и расколотости.

Нужно понимать, что мировоззрение – это обобщенная система взглядов человека на мир в целом, на свое собственное место в нем, понимание и эмоциональная оценка человеком смысла его

деятельности и судеб человечества, совокупность научных, философских, политических, правовых знаний, нравственных, религиозных, эстетических убеждений и идеалов.

Необходимо отметить, что в каждую конкретную историческую эпоху знание людей имело свою специфику, и, как следствие, было различным и мировоззрение. Очевидно, что это связано с уровнем развития общества, теми условиями его жизни, которые, существовали в тот или иной исторический период. Этим положением определяется общественно-исторический характер мировоззрения человека. Проиллюстрируем это на примерах.

Так, если сравнить Средневековье и эпоху Возрождения в контексте мировоззренческих установок, то можно заметить, что Средневековье ставило в центр своего мировоззрения и всей духовной жизни Бога; мировоззрение этого периода было теоцентричным. В эпоху Возрождения вместо Бога в центр Вселенной становится Человек, мировоззрение людей этой эпохи можно охарактеризовать как Антропоцентричное. Именно в эпоху Возрождения происходит ряд научных открытий в области медицины, биологии, астрономии, которые начинают менять представление об окружающем мире, дают мощный толчок к развитию познавательной активности человека. Появление новых знаний, а также возможность распространения их при помощи книгопечатания, дало возможность расширить представления о мире.

Необходимо отметить, что знания играют важнейшую роль в формировании мировоззрения. Мировоззренческое значение могут приобрести и приобретают не только эпохальные открытия, но и любые факты науки, включая обыденное знание и даже знание-заблуждение. Порой очень трудно отделить знания истинные от заблуждений. И примеров этому мы видим очень много, как в науке, так и в повседневной жизни.

Знания, в том числе и факты науки, не становятся автоматически фактом мировоззрения личности, группы людей или класса. Для приобретения этого последнего качества, нужна особая работа, выполняемая – сознательно или неосознанно – носителем мировоззрения. Суть ее состоит в том, чтобы спроектировать полученный наукой результат на свой внутренний мир, придать ему не только объективное, но и обязательно субъективное значение. Различные виды знания отличаются по своей потенциальной способности приобретать мировоззренческий статус. Мировоззрение современного человека, с одной стороны, все больше и больше зависит именно от наиболее известных научных достижений. Данные науки в современном мире, благодаря своей объективности и прямому влиянию на образ жизни людей, начинают приобретать все большую мировоззренческую силу. Хотя, с другой стороны, отмечается не меньший интерес к иррационалистическим концепциям, всевозможным эзотерическим и мистическим учениям, новым мифологическим конструкциям самого различного толка и т.д. Можно сказать, что призыв И.Канта «иметь мужество пользоваться собственным умом» [3], сделанный им в конце XIX века, актуален и для современного человека.

Кроме того, важнейшей составляющей понимания мира является ценностная ориентация носителя мировоззрения. Ведь ценностные установки, выраженные в господствующей идеологии той или иной группы людей, государственных структур, общества в целом, отражались в общественном сознании, определяя их отношение, прежде всего к социальным аспектам бытия [1]. Все это является примерами того, что на каждом конкретном историческом этапе развития общества мировоззрение отдельного человека обуславливалось уровнем развития самого общества, как в гносеологическом отношении, так и в аксиологическом плане.

Мировоззрение современного человека – носителя европейской культуры, отличается своими особенностями, а именно, – его можно рассматривать и как целостное, т.е. сохраняющее традиционные устои, основные моральные ценности, и, в то же время, как расколотое.

Зададимся вопросом: есть ли возможность понимать современного человека как некую целостность или же его мировоззрение принципиально нецелостно?

В первом случае задача состоит в том, чтобы выразить эту слитность, раскрыть ее границы, критерии, сущность. Во втором случае цель другая – отразить неизбежную пестроту человеческой жизни, разрушить всякую ее системность, осмыслить иррациональность человеческого поведения.

Разумеется, оба эти подхода диктуются, прежде всего, спецификой и типом философской рефлексии. Классическая философия, оценивая концепт целостности, исходила, как это очевидно, из общей картины мира. Уже в античной философии угадывалась безоговорочная упорядоченность Вселенной. Стройность и гармония окружающего мира соотносилась с действием разума, который и являлся провозвестником и гарантией данной целостности. Именно поэтому люди стремились придать своим размышлениям непреложную систематичность.

Целостным мы называем мировоззрение, которое дает человеку душевное равновесие и возможность не терять это равновесие, познавая мир на протяжении жизни. Частным следствием целостности мировоззрения является его непротиворечивость в главных, определяющих чертах. Целостное мировоззрение позволяет жить в гармонии с собой и находить эту гармонию во взаимоотношениях с внешним миром. Оно побуждает искать и выстраивать своими руками гармонию «внутри» себя и «вовне», выступая в качестве воли человека. Что же способствует формированию целостного мировоззрения? Безусловно, сильнейшим влиянием обладает наука. Но и научное знание, к сожалению, не может быть полным (границы непознанного наукой расширяются быстрее, чем границы познаваемого). На неполноту влияет также лоскутность, мозаичность существующих научных знаний о мире [2].

Но еще в большей степени эта мозаика характерна для образования, поскольку никого нельзя обучить всему, что известно науке. К тому же, нынешнее образование эклектично и, к сожалению, не направлено на формирование целостного мировоззрения. В лучшем случае, образование сейчас дает научные фрагменты мира, которые почти не связаны друг с другом и которые не покрывают все потребности человека – личностные, духовные, профессиональные, даже бытовые, и, в целом, – общесоциальные.

Нужно отметить, что целостность мировоззрения может быть обеспечена, например, знанием истории, литературы, музыки, природы, то есть тем, что сочетает в себе и рациональное, и эмоциональное, духовное начало в человеке. Интересным является тот факт, что на фоне современного научно-технического прогресса все более четко проявляется роль религии в формировании целостного мировоззрения, в котором обобщается опыт духовного и практического освоения мира.

Однако можно ли помыслить целостность человека, не привлекая внимания к изнанке этой проблемы, то есть к признанию его нецелостности?

«Расколотое сознание» – особая форма сознания, которая может проявляться как на индивидуальном, так и на групповом уровне. На индивидуальном уровне расколотое сознание возникает вследствие неспособности индивидуума сформировать целостную и непротиворечивую картину мира, в котором он живет и который он осваивает. У каждого человека существует определенный набор моделей и эталонов, для восприятия явлений окружающего мира. Рамки и предписания этих моделей и эталонов накладывают свой отпечаток на чувственные ощущения, а значит, и на то, как мы воспринимаем окружающую нас реальность. Расколотое индивидуальное сознание можно определить как особое состояние сознания, порождающее абсурдную картину мира. Непосредственной причиной расколотости сознания становится хаотизация смысловых связей, лежащих в основе индивидуальной картины мира. Это может быть следствием как индивидуальных особенностей восприятия и мышления данного человека, так и результатом расколотости социального мира, в котором он живет. Особенно резко это проявляется в переходные эпохи жизни общества, характеризующиеся революционной сменой сложившегося жизненного уклада, разрушением традиционных общественных связей и изменением устоявшихся границ между социальными группами [5]. В таких обстоятельствах сознание индивида утрачивает целостность из-за не соответствия между его картиной мира, сложив-

шейся в ходе социализации, и изменившейся социальной действительностью. В итоге под сомнение ставится адекватность способов взаимодействия с окружающим миром, усвоенных в процессе социализации [4, с. 117].

Подобное состояние сознания возникает как в момент хаотизации старой структурной целостности, так и при выборе ориентиров для достижения новой. В результате происходит фиксация реального неприятия, отворачивание от старых смыслов и ценностей существования во имя новых, переворот в системе мировоззрения и принципах деятельности в мире. Мир в сознании оказывается расщеплен, возникает раскол в мировоззрении: несмотря на то, что человек начинает искать целостность, он, благодаря действию фильтров сознания, видит не всю целостность, а лишь отдельные её части. Чем больше разорван мир, тем резче состояние печали и хаотизации, тем больше потребности в создании нового, целостного сознания. Указанная целостность формируется не как полностью целостное сознание, но как целостность части уже расколотого сознания.

Учитывая все вышесказанное, можно прийти к следующим выводам. Для всех людей без исключения мировоззрение выступает своего рода маяком, который даёт ориентиры для деятельности человека: как жить, действовать, реагировать на те или иные обстоятельства, к чему стремиться. Целостное мировоззрение позволяет быть уверенным в том, что поставленные и достигаемые цели важны, значимы как для самой личности, так и для общества в целом.

В XXI веке целостность является неким идеалом, общим устремлением. Мы вынуждены признать, что мировоззрение современного человека является расколотым понятием, оно находится в стадии становления и характеризуется противоречивостью. Люди вынуждены выбирать между вседозволенностью и ответственностью, потребительством и заботой о ближнем, глобализацией и патриотизмом, приближением глобальной катастрофы или поиском путей достижения гармонии с миром. От сделанных выборов зависит будущее всего человечества. Мы считаем, что мировоззрение современного человека характеризуется больше расколотостью, чем целостностью.

ЛИТЕРАТУРА

1. Берестовицкая С. Проблема мировоззрения в современной философии [Электронный ресурс] / С.Э. Берестовицкая. – Режим доступа: <http://www.berestovitskaya.ru/nauchnaya-deyatelnost/nauchnye-statii/problema-mirovozzreniya-v-sovremennoy-filosofii/>
2. Боровков М. Философия и мировоззрение в гуманитарной культуре [Электронный ресурс] / М.И. Боровков // Социально-экономическое состояние России: пути выхода из кризиса : сборник научных трудов. – СПб : Институт бизнеса и права, 2009. – Режим доступа: <http://www.ibl.ru/konf/140509/57.html>
3. Кант И. Что такое Просвещение? Иммануил Кант. Собрание сочинений. – [в 6-ти томах]. Т.6. М., 1966. – С. 25 – 35.
4. Лазуткин В.В. От раскола к цельности: истоки фанатизма / В.В. Лазуткин // Омский научный вестник. – № 5 (72). – С. 115–117.
5. Тощенко Ж.Т. Парадоксальный человек / Ж.Т. Тощенко. – М.: Гардарики, 2001. – 400 с.

Г. Осипова, Т.О. Крижановська. Світогляд сучасної людини: цілісність чи розколотість? – Стаття.

Анотація. Автори досліджують феномен світогляду з історичної і структурної точки зору. Особливо акцентується увага на епістемологічній та аксіологічній складовій світогляду. Автори доходять висновку, що світогляд сучасної людини є розколотим і цілісність виступає певним ідеалом.

Ключові слова: світогляд, знання, цінності, цілісність, розколотість.

Anna Osipova, Tetiana O. Kryzhanovska. Worldview of Modern Person: Integrity or Separation? – Article.

Summary. The authors explore the phenomenon of worldview from a historical perspective and structural point of view. Especially focuses on epistemological and axiological component of worldview. The authors conclude that the worldview of modern person is split and integrity favor as ideal only.

Key words: worldview, knowledge, values, integrity, separation.

*Irina V. Plaksina,
Ph.D. in psychology, docent,
Vladimir State University named after
Aleksandr Grigoryevich and Nikolay Grigoryevich Stoletovs.
Vladimir, Russian Federation*

EXPERIMENTAL CHECK OF ONTOLOGICAL MODEL OF STEP-BY-STEP BECOMING OF SCHOLARS' SUBJECTNESS

Article prepared with support of the RSSF Grant 14-06-00576a

Abstract. *Content of article reveals results of empiric investigation, organized to acknowledge ontological model of step-by-step development of learners' subjectness in different ages as subjects of training activity. Revealed structures of parameters, characterizing particular stage of subjectness becoming, have significant differences in excerpts of learners in different ages, that acknowledges formulated supposes of distinguishing features of every stage of subjectness development.*

Key words: *ontological model, subjectness, activity, educational activity.*

Problem in becoming of training activity subject is one of the most actual in educational range. Investigating categories "activity" and "subjectness", V.I. Panov [2] defines term "subjectness" as individual's ability to be a subject of psychical activity in form of one or the other kind of action/activity. Ontological model, worked out by V.I. Panov, contains seven stages of subjectness becoming: stages of motivation subject, perception subject, imitative action subject, stages of subject for arbitrary action execution with support on external, then on internal control, stage of subject for control of action execution by others and stage of learned activity usage for creative self-realization. As V.I. Panov notices, becoming of subjectness goes in anisotropic interaction with all elements of educational environment, that presents a complicated investigational problem. Educational environment of school, selected as experimental base, was recognized as conventionally homogeneous. Purpose of investigation was in empiric confirmation of ontological approach to development in subjectness of scholars in different ages as training activity subjects.

Methods and excerpt of investigation

1. Indexes, characterizing training activity in every stage, were distinguished for experimental check of theoretically substantiated stages. Investigation used questionnaire AO [1] (scales: balanced development, commitment, perseverance, self-organization), D.A. Leontyev's test for vitality (scales: involvement, control, risk taking, vitality) [3], and also A.A. Volochkov's STA questionnaire, considering training activity as qualitative and quantitative measurement for interaction between subject and training environment [5].

Investigation excerpt includes scholars from high school #15 of the Vladimir City (totally 254 scholars): 5-6th grades – 73 scholars, 7-8th grades – 94 scholars, 9-10th grades – 87 scholars.

We proposed a suggestion that scale TM (training motivation) will be corresponded to a stage of motivation subject in all ages, while scales LA (learn ability), TAP (training activity potential) and structuredness of activity will be corresponded to perception subject stage. Stage of imitative action subject will be characterized by scale AExC (activity under external control), while stage of arbitrary execution of action – by scale RTA (control in realization of training actions) and perseverance. Stage of arbitrary execution of action under internal control is characterized by scales EDTA (executive dynamics of training activity), TAre_g (regulative component), balanced development and self-organization. Stage of subject for control of other's actions will be corresponded to: integral scale TA (dynamics of training activity), scale TA_{res} (resulting component of training activity), scale TA (integral index of activity), control. The last stage will be corresponded to scale DTAM (dynamics of training activity modification), engagement, risk taking, vitality.

In relation to obtained empiric results in excerpt, the next statistical methods were used: range correlation method (r -Spearman, $r_{crit0.005} = 0.332$), method for finding of maximal correlation path and calculation of ranges by contribution of variables to correlation links.

Dominating feature in structure of variables for excerpt of 5-6th grades is potential of training activity PTA ($r = 0.861$), characterizing ratio of training motivation and evaluation of own abilities, that corresponds to stage of perception subject. This parameter affects on dynamics of training activity deployment (DTAD). These parameters hold first range places by their contribution to correlation links. This stage of subjectness development correlates to stage of passage from junior to medial echelon of school, where new model of training activity is formed with consideration of own abilities.

Results obtained in excerpt of 7-8th grades, change their structure. As a dominating feature, we can see appearing dynamics of realization, reproduction and deployment of training activity (TAdin, $r = 0.822$), affecting on ambition to work with full efficiency (EDTA $r = 0.782$) and ambition to demonstrate creative expression in training activity (DTAM $r = 0.524$). So, in this stage we can see passage from arbitrary actions under external control of activity to arbitrary actions under internal control.

Analysis of results in excerpt of 9-10th grades scholars' revealed a structure of variables, similar to previous one. TAdin ($r = 0.822$), affecting on EDTA ($r = 0.855$) and DTAM ($r = 0.479$), are figured out as dominating features. However, we can see appearance of additional element in structure, including parameters of risk taking and vitality, we attributed to stage of creative activity subject forming. Calculation of medial range positions for variables in correlation table by their contribution to correlation links demonstrates that the first range places belong to vitality (2.66), risk taking (3.33), realization control of training actions (5.33), ambition to work with full efficiency (5.33) and stable self-regulation (6). Consequently, stage of learning in 9-10th grades may be characterized as stage, where we can see beginning of significant domination in regulative component of training activity, appearing ability to a free choice and perceived control, that corresponds to characteristics of last stages in forming of subjectness.

Conclusions and recommendations

Developed plan of empiric investigation with selected criteria of step-by-step forming of scholars' subjectness as a subject of training activity proved as adequate for investigation tasks.

Empiric check of ontological model demonstrates that development of subjectness goes mainly in correspondence to stages, distinguished by V.I. Panov; moreover, these stages can "overlap" each other.

Structure of parameters, characterizing one or the other stage of subjectness forming, have significant differences in excerpts of different ages. We can reveal the next tendency: variables subordinated to dominating feature, become dominating themselves at the next stage of development. Generally, we can observe from executive to regulative variables, characterizing sequential stages.

For more exact analysis of content in every stage of subjectness forming, we need to analyze qualitative level of development of every variable in different age stages. Empiric check demonstrates that development of subjectness goes mainly in correspondence to stages, distinguished by V.I. Panov. So, ontological model can become a methodic foundation for forming of competence in management by training activity of learners in different age stages.

BIBLIOGRAPHY

1. Mandrikova Ye.Yu. Elaboration of Questionnaire for self-organization of activity (QSA) // Psychological diagnostics. 2010. # 2. – P. 87–112.
2. Panov V.I. Ecopsychology: Paradigm search. M.; SPb.: Psychological institute of the RAS; Nestor-Istoriya, 2014. – 304 p.
3. Personal potential: structure and diagnostics / Under edition of D.A. Leontyev. – M.: Smysl, 2011. – 680 p.
4. Subject approach in psychology / Under edition of A.L. Zhuravlev, V.V. Znakov, Z.I. Ryabikina, Ye.A. Sergiyenko. – M.: Publishin goffice «Psychology Institute of the RAS», 2009. – 619 p.
5. Volochkov A.A. Activity of being subject: integrative approach. – Perm: PSPU, 2007. – 175 p.

І.В. Плаксіна. Експериментальна перевірка онтологічної моделі поетапного становлення суб'єктності учнів. – Стаття.

Анотація. Зміст статті розкриває підсумки емпіричного дослідження, організованого з метою підтвердження онтологічної моделі поетапного процесу розвитку суб'єктності учнів різних вікових груп як суб'єктів навчальної активності. Виявлені структури параметрів, що характеризують той чи інший етап становлення суб'єктності, мають істотні відмінності в вибірках учнів різних вікових груп, що підтверджує сформульовані припущення про відмінні особливості кожного етапу розвитку суб'єктності.

Ключові слова: онтологічна модель, суб'єкт, суб'єктність, активність, навчальна діяльність.

И.В. Плаксина Экспериментальная проверка онтологической модели поэтапного становления субъектности учащихся. – Статья.

Аннотация. Содержание статьи раскрывает итоги эмпирического исследования, организованного с целью подтверждения онтологической модели поэтапного процесса развития субъектности учащихся разных возрастов как субъектов учебной активности. Выявленные структуры параметров, характеризующих тот или иной этап становления субъектности, имеют существенные отличия в выборках учащихся разных возрастов, что подтверждает сформулированные предположения об отличительных особенностях каждого этапа развития субъектности.

Ключевые слова: онтологическая модель, субъект, субъектность, активность, учебная деятельность.

УДК 392.37

Н.А. Понікаровська,
аспірантка,

Харківська державна академія культури,
м. Харків, Україна

ДО ПИТАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ КАТЕГОРІЇ ЗАЛОЖНИХ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. В статті здійснено аналіз стану вивчення зазначеної теми. Автор звертається до робіт українських і закордонних етнографів, істориків, фольклористів і філологів, зокрема до праць Д.К. Зеленина, Л.Н. Виноградової, О.О. Седакової, В.Е. Овсейчика, Н.М. Левкович, В.В. Білого тощо. Автор відмічає, що підвищений інтерес вчених, що спеціалізуються у різних сферах гуманітарного знання, призвів до різностороннього її розуміння й високого ступеню наукового осмислення.

Ключові слова: історіографія, категорія заложних, міфологія, українська і слов'янська культура.

Дослідження будь якого явища культури доцільно починати зі здійснення історіографічного аналізу наявних з цієї проблематики наукових праць, який повинен бути побудований на принципах об'єктивності, загального зв'язку і розвитку, цілісності, системності [11, с. 10]. Метою такого аналізу, по-перше, буде визначення не вивчених раніше аспектів проблеми, по-друге, він дозволить уникнути повторного звернення до питань, що вже мають своє наукове вирішення.

Дослідження проблематики заложних як окремої категорії покійників починається у ХХ столітті з публікації в 1916 році фундаментальної праці «Очерки русской мифологии. Умершие не своей смертью и русалки» [8] видатного етнографа Д.К. Зеленина (1878–1954). Щодо власної зацікавленості цією темою автор у вступі до своєї роботи зазначає: «Літо 1909 року я присвятив етнографічному та антропологічному дослідженню «бесермян» [...] Особливо мою увагу привернув так званий «куяськон», тобто особливий вид жертви, що приноситься із зневагою, страхом

та ненавистю [...] В бесермянських обрядах особливо ясно та випукло вимальовувалися як мотиви до принесення цих своєрідних жертв, так і особливо – природа тих істот, кому ці жертви приносяться. Ці істоти – звичайні люди, померлі передчасною та неприродною смертю [...] Моя стаття про цей «куяськон» досить несподівано для самого мене розрослася в дослідження [8, с. 29].

Автор декларує новий підхід до проблематики вивчення походження персонажів народної демонології: «Маю на увазі висновок про те, що у народних віруваннях померлі поділяються на два розряди, що різко відрізняються: померлі пращури, з одного боку, та померлі передчасною неприродною смертю, з іншого» [8, с. 30] й узагальнює це розділення в конкретних образах: «батьки» (пращури) і «заложні». До предків він відносить покійників померлих природною смертю. Цих покійників поважають, шанують, кілька разів на рік поминають, до родинного вогнища вони «повертаються» зрідка й лише за особливим запрошенням під час поминальних днів [8, с. 39]. До другої категорії автор відносить: «людей, що померли раніше строку своєї природної смерті, ті, що сконали часто у молодості, раптовою, нещасливою або насильницькою смертю» [8, с. 39]. Друга частини роботи Д.К. Зеленіна присвячена русалкам (заложним жінкам).

У дослідженні автор оглядово торкається майже кожного аспекту побутування народних уявлень про категорію заложних, а саме: вводить новий термін у поле наукової лексики; окреслює його межі та змістовну складову; декларує новий міфологічний концепт і пропонує новий підхід до визначення походження міфологічних істот; виявляє особливості обрядової культури, пов'язаної з цими уявленнями; описує «заняття» заложних; здійснює спробу класифікації за гендерним принципом (заложні та русалки); використовуючи метод порівняльної етнографії вивчає мордовські, турецькі, бурятські, монгольські, литовські, сербські й навіть англійські уявлення про заложних, чим безперечно не просто робить певний вклад у вивчення цієї проблеми, а закладає міцний фундамент для подальших її наукових досліджень.

Запропонований Д.К. Зеленіним міфологічний концепт стає основою декількох ґрунтовних наукових досліджень з етнографії та філології. Так окремому аспекту народної обрядової культури, зокрема звичаю особливим способом поминати заложних, присвячено статтю видатного українського етнографа, одного з ініціаторів початку краєзнавчого руху в Україні В. В. Білого «До звичаю кидати гілки на могили «заложних» мерців» [4, с. 82]. У визначенні заложних В. В. Білий наслідує погляди Д. К. Зеленіна щодо своєї / не своєї смерті як причини появи певних персонажів народної демонології: «коли є добра чи погана смерть, то, значить, є добрі й погані мерці» [5, с. 82]. У статті автор наводить цінний етнографічний матеріал: приклади народних оповідань щодо цього звичаю. Перша їхня частина – цитування фольклорних матеріалів із праці Д.К. Зеленіна, друга – повідомлення дописувачів Етнографічної комісії, що працювала в Україні протягом 1925–26 років. У цих оповіданнях і дописах наводиться більше тридцяти прикладів, у яких досить широко розкрито сутність звичаю, мотиви, що спонукають людей його дотримуватися, наслідки невиконання. Підбиваючи підсумки автор припускає, що цей обряд використовується як оберіг від «нечистої сили», що за народними уявленнями купчиться на могилі заложного, або від самих таких покійників. Етнографічний матеріал, що був опублікований В. В. Білим, поперше, значно розширює наше розуміння мотивів виконання певних ритуальних дій, по-друге, дає можливість зробити висновки щодо форм побутування обрядової культури пов'язаної з категорією заложних в Україні на початку ХХ століття.

Дослідженню походження міфологічних істот у слов'янській культурі присвячено працю російського філолога й етнографа Л.М. Виноградової. У статті «Народные представления о происхождении нечистой силы: демонологизация умерших» [7, с. 25] дослідниця розглядає два підходи щодо генезису цих істот: 1) демонізація померлих; 2) демонізація живих, які мають ознаки «дводушників». Для даного дослідження актуальними є наукові висновки щодо першого підходу. Автор свідомо «залишає поза душками» легенди про походження демонічних створінь від скину-

тих Богом на землю янголів, або від невідомих дітей Адама. Автор наголошує, що власне у судженні про те, що генетичне коріння персонажів «нечистої сили» сходить до душ померлих, немає нічого нового, і що за народними уявленнями головною ознакою демонів є їхнє хтонічне, а не небесне походження. Окреслюючи коло міфологічних істот, що належать до категорії заложних покійників, Л.М. Виноградова розподіляє їх на десять груп, що порівняно із доробком Д.К. Зеленіна, який розділяв заложних тільки за гендерною приналежністю, можна сприймати як вдалу спробу більш розгорнутої класифікації. У роботі «Народная демонология и мифоритуальная традиция славян» [6] дослідниця продовжує студії щодо труднощів ідентифікації демонологічних персонажів і розробки методологічних засад порівняльного аналізу. Одним із найголовніших акцентів цього дослідження є підкреслення факту залученості міфологічних персонажів до всіх сфер життя людини.

Поетику й метафору поховальної та поминальної обрядовості східних і південних слов'ян вивчає російський філолог й етнограф О.О. Седакова [15]. На матеріалі поховальної та поминальної обрядовості, фольклору, побутових повір'їв, автор розглядає традиції, що пов'язані з архаїчними уявленнями про смерть, померлих і посмертне буття. Автор продовжує розвивати думку Д.К. Зеленіна щодо диференціації померлих за протиставленням своя / не своя смерть, і значно поглиблює його тезу про те, що заложні *не відбувають свого віку*. Для з'ясування цього уявлення автор звертається до архаїчної семантики, яка реконструюється в слов'янському «вік», тлумачить його як час витрачання первинно закладеної в людину життєвої потенції, і пов'язує його з поняттям *долі*. Разом із розглядом «недожитого віку» як причини появи демонологічних істот, автор висуває цікаву думку про «зажитий вік», а також оглядово торкається проблематики посмертного ходіння.

Питанню співвідношення міфологічних і календарних «складових» персонажів слов'янської міфології присвячені наукові розвідки філолога й фольклориста Т.А. Агапкіної [1]. Дослідниця зазначає, що, окрім нечистих покійників, у міфології наявні образи демонів, які можуть з'являтися тільки в певні пори року. «Пересічення» в народній думці образів нечистих, суть заложних покійників і цих демонів, на думку автора, народжує таких персонажів як русалки, тодорці (балканський фольклор), наві. Т.А. Агапкіна також спирається на концепт Д.К. Зеленіна і трактує нечистих покійників як певний «резерв», з якого в значній мірі й формується ряд різноманітних слов'янських демонів.

Мотивам посмертного ходіння у віруваннях і ритуалі присвячено працю видатного лінгвіста С.М. Толстої [16, с. 238]. У цій проблематиці автор виділяє два головних аспекти, першим з яких є вивчення власне вірувань (причини ходіння, мети, способів, категорії осіб, які після смерті перетворюються на покійників, що ходять, їхній зовнішній вигляд, людей, що стають їхніми жертвами), другий – вивчення ритуальної практики, яка у цьому випадку представлена системою як превентивних, так й актуальних заходів. Розглядається тема «путі» й ритуали, що пов'язані із творенням «кордону» між життям і смертю. Окрема увага в дослідженні приділена питанню антиномії душі й тіла, автор розглядає ряд важливих у цьому контексті аспектів: «оживлення» душі або тіла, приписування душі померлого тілесних характеристик, «оживлення» тіла душею. Підсумовуючи, дослідниця зазначає, що у вивченні цих питань залишається багато невизначеного, а подальші дослідження повинні проводитися з опорою на три види даних: вірування, ритуали, оказіональні засоби захисту.

Про остаточне затвердження терміну «заложний» у полі наукової лексики та закріпленні за ним цілком певного значення свідчать розвідки сучасних російських, білоруських й українських учених і неодноразове його використання у дисертаційних дослідженнях із найрізноманітніших спеціальностей – етнографії, фольклористики, філології, історії, літератури.

Так, досліджуючи поховально-поминальну обрядовість комі-перм'яків, російський етнограф та історик С.В. Чугуєва [17], посилаючись на концепт Д. Зеленіна, констатує наявність роз-

ділення в народній свідомості покійників на «батьків» та «заложних», а також відмічає як помітну різницю традиційної поховальної та поминальної обрядовості для різних категорій покійників, так і вірогідні її мотиви: «Особливі способи поховання, спеціальні дні та різноманітні форми поминання другої категорії [заложних] були обумовлені уявленнями про можливу небезпеку, що йде від них, яка є наслідком їхньої невитраченої життєвої енергії» [17, с. 17].

У процесі вивчення образу зозулі як символу певних родинних взаємозв'язків і взаємовідношень до проблематики категорії заложних покійників звертається російський філолог і фольклорист А.В. Нікітіна [12]. У контексті поширених уявлень про зозулю як погану матір, що терпить покарання «за проступки проти власних дітей», особливого значення набуває віра у втілення в такому вигляді душ заложних покійників, і, насамперед, відторгнутих дитячих душ (навіть, потерчат, нехрещених) які, за свідченням автора, народною свідомістю сприймаються як виключно демонологічні істоти. Спираючись на концепт Д. Зеленіна і наукову спадщину А. Афанасьєва дослідниця доходить висновку про те, що виконання поширеного в деяких регіонах Росії звичаю «хрестити зозулю» й «ховати зозулю» за народними уявленнями повинно привести до нейтралізації подібних демонічних істот та їхньої повної реабілітації, а також реабілітації «найгіршої» матері.

Окрім досліджень, об'єктом яких є безпосередньо традиційна поховальна й поминальна обрядовість і різноманітні танатичні уявлення, термін заложні покійники починає використовуватись в якості смислообразу. Так російський філолог С.А. Орлова простежує втілення образу заложних в романі Ф.М. Достоевського «Біси» [13], який поряд з образами ряджених і мотивами провалищ (проклятих місць) на думку автора є «засобом вираження письменником осмислення антинародної сутності «бісівства».

Знайомство з останніми науковими працями білоруських вчених із цієї проблематики дає можливість зазначити, що білоруській народній думці також притаманне розділення покійників на дві категорії: пращурів (дзядоў) і «нечистих» (суть заложних) покійників. Білоруський історик й етнолог В.Е. Овсейчик (У.Я. Аўсейчык) відмічає, що через творення певних поминальних обрядів у народній свідомості закріплюється відношення до померлого як до предка: «Після справляння обряду покійний переходив у категорію «дзядоў». Надалі його поминали разом з іншими померлими роду» [2, с. 149].

Білоруські вчені також звертаються до вивчення проблематики власне «нечистих» покійників. В.Е. Овсейчик простежує еволюцію розвитку поховальної та поминальної обрядовості, що пов'язана з «нечистими» покійниками [4, с. 317] й зазначає, що у ХХ столітті вона, як і традиційна обрядовість в цілому, зазнала певної трансформації, факторами якої виступають: 1) вплив ідеології та державної політики, зокрема пропаганда нових громадянських обрядів, які розповсюджувалися через діяльність державних органів, партійних структур і громадських установ; 2) обмеження та заборона щодо проведення традиційних обрядів, які мали релігійне забарвлення [3, с. 8].

У процесі аналізу складників мовної картини світу в контексті дослідження фразеосемантичного поля «життя / смерть» до образів української міфології, і, зокрема, до образів заложних, зверталась український філолог І.Б. Іванова [9]. Автор доходить висновку, що характерним для українського світогляду є міфологічний мотив фатального зв'язку життя людини та її Долі / Недолі, а наявність в українській мові різноманітних назв на позначення категорії заложних покійників свідчить про залишки язичницьких вірувань у негативні для людини наслідки неприродної смерті.

Досліджуючи обрядові традиції «Зелених» свят в Україні вітчизняний історик й етнолог І.Р. Пахолок [14] серед іншого приділяє увагу звичаям народного поминання заложних, а саме, пов'язує з цією традицією певні звичаї Русального тижня. На думку автора поминання заложних відбувалось у Русальний четвер або в перший понеділок після троїцького тижня і мало назву

«розигри», «проводи русалок», «ласкотавичні проводи», а джерела цих звичаїв сходять до архаїчних дохристиянських вірувань і мають прямий зв'язок із культом предків.

У контексті даної роботи особливої уваги потребує звернення до дисертаційного дослідження українського історика й етнолога Н. Левкович «Народна демонологія Бойківщини» [10], третій розділ якого присвячено винятково проблематиці категорії заложних покійників. На багатому фольклорному матеріалі конкретного історико-географічного району України (Бойківщини) автор вивчає походження, основні ознаки, зовнішній вигляд, функції та народні засоби захисту від заложних.

Для визначення цієї категорії покійників Н. Левкович пропонує новий термін «безпірні небіжчики», пов'язуючи його з їхньою основною ознакою – невчасною смертю. «Безпірні» – померлі «без пори», не доживши або переживши свій вік. До цієї категорії покійників дослідниця відносить: 1) померлих «не своєю» смертю; 2) тих, які після смерті зберігають зв'язок із живими людьми; 3) тих, при похованні яких були порушені певні правила; 4) демонічних персонажів, походження яких пов'язано з душами померлих дітей – мертвонароджених, нехрещених, убитих, позашлюбних, але із зауваженням, що однозначно відносити дітей до цієї категорії покійників є не цілком вірним через те, що їх часто ховали під порогом хати як «своїх». До категорії «безпірних» автор також відносить образ бойківського упиря-дводушника «оскільки польові матеріали свідчать, що тільки після смерті такий дводушник ставав справжнім упирем» [10, с. 10]. Також автор зазначає, що регіональною особливістю Бойківщини є сприйняття смерті від грому або під час пологів як святої, тому цих покійників автор виділяє як таких, що «дещо вирізняються». Пов'язаними з категорією «безпірних» автор вважає також атмосферних духів (вітру, граду) та духів локусів («прив'язаних» до місця смерті).

До основних функцій, що виконують «безпірні» (заложні) покійники Н. Левкович відносить: спричинення хвороб, накликання посухи, неврожаю, епідемії, переслідування вагітних, підміна дітей грудного віку, зваблення чоловіків тощо. Із «безпірними» покійниками пов'язано декілька правил похоронного обряду, які повинні були уберегти померлого від долі мерця, що ходить: 1) закидування тіла гілками; 2) їх поховання на місці загибелі, при дорозі, під деревом, на роздоріжжі, на межі села; 3) знищення тіла, розривання могили та обсівання її самосійним макком, відсікання та спалення голови, вбивання в тіло осикового чи тернового кола. До поминальних обрядів автор відносить поминання повішеників на Святий вечір, коли з вішаків знімають весь одяг.

Отже, оскільки народні уявлення про категорію заложних мають певний вплив на різноманітні сфери життя людини – народні вірування, міфологію, побут, фольклор, обрядову діяльність, світогляд тощо, певними її аспектами цікавились історики, етнографи, філологи, фольклористи, що призвело до високого ступеню її розуміння й наукового осмислення. Подальші дослідження даного напрямку можуть бути пов'язані із визначенням місця даних уявлень в системах етнічних культур та з проведенням кроскультурних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапкина Т.А. О тодорцах, русалках и прочих навях (мертвецы-демоны и «нечистые» покойники в весеннем календаре славянских народов) / Т.А. Агапкина // *Studia mythologica slavica*. – 1999. – V II. – С. 145–160.
2. Аўсейчык У.Я. Абрад «Прыкладзіні» ў беларусаў Падзвіння / У.Я. Аўсейчык // *Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў*. – Наваполацк: ПДУ. – 2014. – С. 144–156.
3. Аўсейчык У.Я. Эвалюцыя пахавальна-памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння ў XX – пачатку XXI стагоддзя: аўтарэф. десерт. на атрым. вучонай ступені канд. гістар. навук : спец. 07.00.07 – «Этнаграфія, этналогія і антрапалогія» / Аўсейчык У.Я. – Мінск, 2013. – 21 с.

4. Аўсейчык У.Я. Эвалюцыя пахавання «нячыстых» нябожчыкаў у XX – пачатку XXI стагоддзя (па матэрыялах беларусаў Падзвіння) / У.Я. Аўсейчык // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. – Мінск. – 2011. – Вып. 11. – С. 317–323.
5. Білий В.В. До звичаю кидати гілки на могили «заложных» мерців / В.В. Білий // Етнографічний вісник. – Львів: З друкарні Української академії наук. – 1926. – Книга III. – С. 82–94.
6. Виноградова Л.Н. Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян / Л.Н. Виноградова. – М.: «ИНДРИК», 2000. – 432 с.
7. Виноградова Л.Н. Народные представления о происхождении нечистой силы: демонологизация умерших / Л.Н. Виноградова // Славянский и балканский фольклор. Народная демонология. – М.: «ИНДРИК». – 2000. – Том IX. – С. 25–52.
8. Зеленин Д.К. Очерки русской мифологии. Умершие не своей смертью и русалки / Д.К. Зеленин. – М.: ИНДРИК, 1995. – 432 с.
9. Иванова І.Б. Фразеосемантичне поле «життя/смерть»: національні стереотипи та їх кореляція: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 – «Українська мова» / І.Б. Иванова. – Київ, 2008. – 20 с.
10. Левкович Н.М. Народна демонологія Бойківщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.05 – «Етнологія» / Н.М. Левкович. – Львів, 2010. – 19 с.
11. Любичанковский С.В. Методологические регулятивы историографического анализа / С.В. Любичанковский // Вестник ОГУ. – 2004. – №4. – С. 10–14.
12. Никитина А.В. Образ-символ в традиционной народной культуре: русско-славянские взаимосвязи на материале фольклора о кукушке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філолог. наук : спец. 10.01.09 – «Фольклористика» / А.В. Никитина. – СПб., 1999. – 17 с.
13. Орлова С.А. Мифо-фольклорный контекст романа Ф.М. Достоевского «Бесы»: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філолог. наук : спец. 10.01.09 – «Фольклористика» / С.А. Орлова. – Курган, 2010. – 23 с.
14. Пахолок І.Р. Зелені свята в українців: традиційні звичаї та обряди: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.05 – «Етнологія» / І.Р. Пахолок. – Львів, 2012. – 16 с.
15. Седакова О.А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян / О.А. Седакова. – М.: ИНДРИК, 2004. – 339 с.
16. Толстая С.М. Мотив посмертного хождения в верованиях и ритуале / С.М. Толстая // Славянский и балканский фольклор. Семантика и прагматика текста. – М.: ИНДРИК. – 2006. – Том X. – С. 236–268.
17. Чугуева С.В. Традиционный похоронно-поминальный обряд коми-пермяков (конец XIX–XX вв.): дис. ... канд. ист. наук : 07.00.07 / Чугуева Светлана Валентиновна. – М., 2011. – 200 с.

Н.А. Поникаровская. К вопросам исследования проблематики категории заложенных. Историкографический аспект. – Статья.

Аннотация. В статье осуществлен анализ степени изученности указанной темы. Автор обращается к работам украинских и зарубежных этнографов, историков, фольклористов и филологов, в частности к работам Д.К. Зеленина, Л.Н. Виноградовой, О.А. Седаковой, В.Е. Овсейчика, Н.М. Левкович, В.В. Белого и других. Автор отмечает, что повышенный интерес ученых, специализирующихся в разных сферах гуманитарного знания, привел к разностороннему ее пониманию и высокому уровню научного осмысления.

Ключевые слова: историография, категория заложенных, мифология, украинская и славянская культура.

Nataliia A. Ponikarovska. On the Issues of the Research of the Zalozhny Category Problems. Historiographic Aspect. – Article.

Summary. In the article the analysis of the stage of studying the given topic has been made. The author turns to the works of Ukrainian and foreign ethnographers, historians, folklorists and philologists, in particular, the works by D.K. Zelenin, L.N. Vynogradova, O.O. Sedakova, V.E. Ovseichyk, N.M. Levkovych, V.V. Bilyi, etc. The author stresses out that the excessive interest of the scientists, specialized in various areas of humanitarian knowledge, has resulted in many-sided understanding and the high degree of scientific comprehension of these problems.

Key words: historiography, the zalozhny category, mythology, Ukrainian and Slavic culture.

О.В. Пурицванидзе,
кандидат философских наук, доцент,
Одесская национальная академия пищевых технологий,
г. Одесса, Украина

КАК ВОЗМОЖНО СОЗНАНИЕ В РЕАЛЬНОСТИ МЕДИА?

***Аннотация.** В статье анализируется проблема подхода к реальности сознания, его представленности в условиях тотальности медиа. Показано, что медиа в настоящее время выступают не только средством передачи сообщения, информации, а сами становятся сообщением, претендуют на статус истинно существующего бытия.*

***Ключевые слова:** сознание, медиа, медиареальность.*

В числе вечных проблем философии, как известно, проблема сущности и природы сознания занимает особое место. О чем свидетельствует неустанный поиск философами от античности до наших дней ответов на вопросы связанные с сознанием. Это обусловлено, прежде всего, спецификой самого предмета исследования. Ибо, то, что кажется естественным образом, принадлежащим каждому разумному человеку, исчезает, как только попадает в поле исследовательского интереса. Ведь не секрет, что как объект познания сознание все еще остается «тайной за семью печатями». Опыт философской рефлексии второй половины XX – начала XXI в. в этой области также демонстрирует веер разнообразных концепций и подходов: от поиска оснований сознания в поведении, языке, структурных единицах культуры и т.д. до полного отрицания данного феномена, в силу прозрачности которого сам он не заслуживает сколько-нибудь серьезного внимания (Дж. Сمارт, Р. Рорти, Д. Деннет, Д. Армстронг, К. Гемпель, Г. Райл, С. Прист и др.). Что до постмодернистской рефлексии (Ж.-Ф. Лиотар, Ж. Деррида, Ж. Бодрийяр, Ж. Делез, Ф. Гваттари и др.), то, не претендуя на создание универсальной философской теории с прояснением всеобщего, описывая «игру частностями», она, например, растворяет сознание в тексте. Сознание и самосознание личности уподобляется сумме текстов, вступающих во взаимодействие с иными текстами, которые и образуют культуру.

Так толкуемое сознание несколько не противоречит тенденциям современной культурологической ситуации. В своей книге «Пестрые прутья Иакова» вышедшей еще в 2008 году В.И. Мартынов, анализируя процессы, происходящие внутри русской литературы и исследуя вербальные и визуальные аспекты действительности, определяет начало XXI века, как время перехода от слова к картинке, «смайлу» [1]. Что получает свое обозначение у философов как иконический поворот, стоящий в ряду всех других, как то: теологический, лингвистический, антропологический, и т.д. Это естественным образом не может не определять и то, каковым собственно предстанет перед исследователем сознание человека. А если учесть, что современный человек не мыслит себя без технических средств, продуцирующих эти картинки (телевидение, Интернет, компьютеры, мобильные телефоны и всевозможные гаджеты), то и его сознание, можно рассматривать как набор оцифрованной информации тех же картинок. Тогда с необходимостью придется признать, что мы пребываем в реальности дигитальных образов, поскольку наше сознание в своем содержании, а затем и по существу становится дигитальным. Как видим, принципы, и установки постмодернистской рефлексии далеко не исчерпаны. В данном случае изменяется лишь форма, в которой мыслится сознание. И, несмотря на то, что в результате радикальной критики метафизической установки постмодерн уже давно «повесил свои трофеи на стену», отказаться от них в поиске ответов на вопрос о реальности сознания у философов пока не выходит. «Так что как только культура переориентировалась с «вечных истин» на «актуальные становления», она стала культурой рассеянности или растерянности – все, что могло бы претендовать на статус субъекта, растеряло себя в множественно-

сти слишком быстрых событий» [2, с. 115]. К числу которых относится реальность, создаваемая современными техническими средствами. Реальность медиа и представляет собой эту самую множественность и рассеянность, которая и претендует на статус истинно сущего бытия. Ничего кроме медиа не существует! Таков основной тезис возникшей относительно недавно медиафилософии. «Мировой порядок и сопутствующие ему формы коммуникации, – пишет В.В. Савчук, – демонстрируют, что действительность в основе своей – в бытии сущего становится потоком информации, главными носителями которой являются электронные и цифровые медиа» [3, с.7].

Следует отметить, что понятие медиа претерпело значительные изменения в содержании и отличается от своего изначального смысла. Если ранее считалось, что медиа (от латинского *medi-um*) – это то, что находится посередине, занимает промежуточное положение, играет роль посредника, ничего не привносит в само содержание сообщения, то сегодня понятие медиа (медиаум), как поясняет канадский философ Маршалл Маклюэн, выступает не только как средство, а суть само сообщение. Анализируя смысл понятия медиа, В.В. Савчук приходит к выводу, что он (смысл) растворяется в многообразии денотатов, трудно схватываемых в одном понятии, и что с каждым новым открытием в области медиа создается новая картина мира, «в которой иначе структурируется пространство и время, конституируется субъект и актуальные способы самоидентификации человека» [3, с. 8]. Эту же идею находим и у М.Маклюэна. Размышляя о статусе медиа, он пишет: «А это всего лишь означает, что личностные и социальные последствия любого средства коммуникации – то есть любого нашего расширения вовне – вытекают из нового масштаба привносимого каждым таким расширением, или новой технологией, в наши дни» [4, с. 6]. Сегодня, благодаря электронным медиа, поглощаются все иные способы передачи информации, и цифровые медиа становятся всеохватывающей средой, реальностью. Потому вполне можно согласиться с положением, что то, что не попало в каналы массовой коммуникации, в наше время почти не оказывает влияние на развитие общества [5, с. 148]. То есть, не существует. А если усилить этот тезис, то получится, что современные медиа становятся условием бытия человека, его сознания.

Утверждение М.Маклюэна о личностных последствиях новых средств коммуникации позволяет предположить, что и сознание человека по существу становится иным. Поскольку медиа превращаются во всепоглощающую среду, становятся реальностью опыта и сознания. Более того, мышление, как важнейшая характеристика сознания, претерпевает радикальные изменения. Последовательность и текстовость восприятия уходят в прошлое. Мышление обретает характер клипового. А это в свою очередь влечет за собой неспособность к глубокому логическому анализу, обобщениям, решению сложных задач. На смену «человеку книги» приходит «человек экрана». Рассеянность и растерянность культуры воплощается в растерянности и рассеянности сознания.

На наш взгляд, не смотря на усилия мыслителей XX века активно борющихся с онтологией, как репрессивной концепцией, преодолеть тягу философов к поиску предельных оснований бытия, а, следовательно, и сознания не получается. Доказательством чему могут быть исследования сознания его природы и сущности, во-первых, исходя из метафизической установки, во, вторых, на основе междисциплинарного подхода. Так, еще в 2012 году на научной конференции посвященной проблеме исследования сознания, В.А. Лекторский отмечал, что «... сознание, которое на протяжении столетий считалось неоспоримой областью философского анализа, стало предметом исследования в рамках различных специальных наук» [6, с. 171]. Возможно, путь решения означенной проблемы может быть задан поисками, идущими на стыке философии и специального знания. Более того, «междисциплинарное изучение сознания – это точка роста науки в целом» [Там же]. Т.е., мы, не отказываясь от поисков предельных оснований бытия сознания, и не прибегая к его сугубо натуралистическим трактовкам, можем отыскать возможные пути ответов на вопросы о природе и сущности сознания. Поскольку как бы мы не толковали сознание, в любом случае оно должно проектироваться в мир физических процессов и состояний. По-видимому, именно это делает так называемую психофизическую проблему основной в философии сознания. Более того, если бы удалось решить эту проблему с точки зрения науки, то многие философские теории, что возникли, как ре-

зультат спекуляции на научной нерешенности проблемы сознания, утратили бы свою актуальность. И здесь, как известно, наработан серьезный исследовательский материал как зарубежными, так и отечественными философами.

Не лишенным оснований и, на наш взгляд, продуктивным является подход к сознанию с точки зрения его структуры как единства чувственной и смысловой составляющих. При этом чувственность следует толковать как актуальное бытие сознания, проявленное в мире физическом и реализуемое как ощущения, восприятия и представления. Что касается смысловой составляющей, то ее можно помыслить как то содержание сознания, которое существует как его потенциальное бытие, актуализирующееся в процессе жизнедеятельности человека и реализуемое в конкретной социокультурной среде. Так, Г.П. Щедровицкий утверждал, что «смысла не существует, а существует лишь процесс понимания» [7, с. 559]. А Жиль Делез видел в смысле лишь «поверхностный эффект». Тогда процесс мышления можно рассматривать как процесс актуализации возможных свернутых, упакованных смыслов сознания. Здесь закономерным будет вопрос об онтологическом статусе потенциальных смыслов, их представленности в сознании. Е.В. Иванов, опираясь на опыт русской религиозной философии, современные космологические исследования предлагает рассматривать эти смыслы, как предзаданные сознанию [8]. Кроме того, мы сталкиваемся с фактами, которые говорят о возможной предзаданности именно смысловой составляющей сознания. Правда, эти факты в лучшем случае определяют как озадачивающие явления, т.е. те, которые не вписываются в современную научную картину мира, а в худшем выносятся «за скобки» исследовательских поисков и программ, поскольку признание таковых грозит потерей научной респектабельности. Данная проблема заслуживает особого внимания, а потому не является предметом освещения в данной статье. Однако идея о признании наличия смыслов как некой сверхчувственной составляющей сознания имеет большое значение.

Известно, что социокультурная среда обуславливает содержание сознания и способы его функционирования. Но если учесть идею медиафилософии, что кроме медиа ничего не существует, то сознание, согласно установкам постмодернистской рефлексии исчезает в мире дигитальных образов, рассеивается в виде обрывков оцифрованной информации, картинок. С этим можно соглашаться до определенного момента. Ведь как только человек, наделенный сознанием, живущий в мире цифровых медиа, и не представляющий своей жизни без компьютера, мобильного телефона или интернета, сталкивается с ситуациями, определенными экзистенциализмом как пограничные, т.е., когда перед лицом Вечности ему приходится осуществлять исключительно свой, и только свой выбор, он обращается не к усредненным оцифрованным образам, картинкам и информации, а к себе самому. А сам он не ограничивается только чувственной сферой, которая возможно и влияет на смысловую составляющую сознания. Поскольку сознание человека возможно только лишь как единство всех его проявлений. А потому, на наш взгляд, рассмотрение сознания исключительно исходя из логики тотальности медиа не перспективно в поиске решений вопросов связанных с уяснением сущности и природы сознания, хотя и имеет смысл в решении проблем педагогического характера.

Таким образом, несмотря на сложности исследования сознания, обусловленные влиянием принципов постмодернистской рефлексии, критику метафизической установки в поиске ответов на вопросы о природе и сущности сознания, а также социокультурную обусловленность сознания и утрату им в силу этого оснований своего бытия, поглощения последнего медиа, на наш взгляд следует искать новые подходы и принципы исследования сознания в междисциплинарной перспективе, при этом не отказываясь от возможностей философской методологии познания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мартынов В.И. Пестрые прутья Иакова: Частный взгляд на картину всеобщего праздника жизни / В.И. Мартынов. – М.: МГИУ, 2008. – 160 с.
2. Корецкая М.А. Эффект реальности и пустыня реального: медиа и кризис онтологии / М.А. Корецкая // Материалы международной научной конференции «Медиа как предмет философии», 16-17 нояб. 2007 г. / под ред. В. В. Савчука. – Санкт-Петербург: С.-Петерб. филос.общество, 2008. – 345 с.

3. Савчук В.В. Медиафилософия: формирование дисциплины / В.В. Савчук / Медиафилософия. Основные проблемы и понятия / под ред. В.В.Савчука. – Санкт-Петербург: С.-Петерб. филос.общество, 2008. – С.8–39.
4. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Герберт Маршалл Маклюэн [пер. с англ. В. Николаева]. – М.; Жуковский: «КАНОН – пресс - Ц», 2003. – 464 с.
5. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – К.: Орианы, 2000. – 448 с.
6. Канаев И.А. Проблема сознания в междисциплинарной перспективе (обзор научной конференции) / И.А. Канаев И.А. // Вопросы философии. – 2012. – №10. – С. 171–176.
7. Щедровицкий Г.П. Смысл и значение / Г.П.Щедровицкий // Избранные труды. – М.: Шк.культ.полит., 1995. – 800 с.
8. Иванов Е.М. Онтология субъективного / Е.М. Иванов. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2007. – 200 с.

О.В. Пурицхванідзе. Як можлива свідомість в реальності медіа? – Стаття.

Анотація. В статті проаналізовано проблему підходу до реальності свідомості, її представленості в умовах тотальності медіа. Показано, що медіа сьогодні виступають не тільки як засіб передачі повідомлення, інформації, а самі стають повідомленням, претендують на статус істинно суцього буття.

Ключові слова: свідомість, медіа, медіареальність.

Olga V. Purtskvanidze. Existence of Consciousness in the Media Reality. – Article.

Summary. The article analyzes problem of approach towards the reality of the consciousness and it's presence under the conditions of total media. Nowadays media are not only a way to transmit message but they become the message themselves and claim the status of true being.

Key words: consciousness, media, mediareality.

УДК 747:72.012.8:728.5(477-25)''1950/1980''

О.В. Смоляр,
аспірантка,

Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна

ТЕМАТИЧНЕ ВИРІШЕННЯ КОМПОЗИЦІЙ МОНУМЕНТАЛЬНО-ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА В ДИЗАЙНІ ІНТЕР'ЄРІВ ГОТЕЛІВ КИЄВА 1950-Х – 1980-Х РОКІВ

Анотація. В статті проведений аналіз стану вивчення зазначеної теми. Автор звертається до робіт українських і закордонних мистецтвознавців, художників, істориків і відмічає, що проведене дослідження дає змогу визначити час та події, які художники втілювали в композиційно-декоративних настінних творах готелів, що являються домінують мистецтва інтер'єрного оздоблення періоду СРСР, стаючи прикладом творчого підґрунтя дизайн-проектів громадських споруд сьогодення.

Ключові слова: монументально-декоративне мистецтво, тема композиції, дизайн, інтер'єр, готелі Києва.

Постановка проблеми. Актуальність. Однією з важливих невирішених в проблем готелів України та зокрема міста Києва є визначення історично-мистецького аспекту з тематики вирішення монументально-декоративного мистецтва в дизайні інтер'єрів готелів, що на сьогодні являється вагомим дослідженням та збереженням архітектурних пам'яток і мистецьких монументальних пам'яток громадських споруд періоду 1950-х – 1980-х років.

Завдання торкається дизайнерського удосконалення готельних інтер'єрів різних за рівнем та акцентується увага на готелі, створені ще за часів СРСР, що мають категорії **-зіркового по ****-

зірковий рівень комфортності. Реконструкція минулих та побудова нових готельних об'єктів необхідна для досягнення сучасного європейського рівня, до якого прагне Україна.

Проектування оригінальної професійної подачі сучасного українського та світового досвіду в інтер'єрах, через монументально-декоративне мистецтво є невід'ємною родзинкою дизайнерської майстерності в готельній індустрії сьогодення.

Ступінь розробленості теми. Українське декоративне мистецтво в сучасному інтер'єрі років СРСР широко теоретично було досліджене в наукових роботах художника-мистецтвознавця Л.Є. Жоголь [1], яка досліджувала засоби монументального мистецтва, навела приклади творів і в готельних інтер'єрах м. Києва.

Б.В. Мисюга [3] яскраво зібрав наукові, практичні та архівні матеріали в книзі присвяченій Г.С. Севрук, яка являється однією з найкращих прикладів архівних ознайомлюючих творів авторки, в деталях монументальної творчості, де пояснюється концептуальний зміст дизайнерської подачі в інтер'єрах громадських споруд.

В архівних описах самої Г. Севрук «Зошит спогадів» [5], вона дала пояснення творчих задумів в темі своїх композицій, які являються дуже насиченими змістовністю та історичними особливостями.

Архітектурно-планувальне питання Г.Я. Скляренко [6] охоплює проблему поєднання монументально-декоративного мистецтва з міським середовищем. Не важливо, будь то екстер'єрна монументальна композиція чи інтер'єрна, вона повинна доносити людям ідеї того часу, в якому вони проживають та давати поштовх до найкращих ідей, побажать, задоволень народу, говорити з ним.

Л. Крамаренко в журналі «Декоративне мистецтво СРСР» [2] проаналізувала та пояснила філософію розпису талановитої художниці Л. Мешкової, яка мала неординарний підхід до застосування різних засобів монументального мистецтва в інтер'єрах, а особливо в збагаченні дизайном готелів.

Такі визначні художники-керамісти як Н.І. Федорова і А.Г. Шарай [7] описують в науковій статті про керамічні твори та їх елементи, що стали об'єктами прочитання українського мистецтва часу СРСР.

Книга під назвою «Людмила Жоголь: Чарівниця художнього текстилю» [8] присвячена майстрині зазначеній в назві, де З.А. Чегусова, Т.В. Кара-Васильєва і Т.О. Придатко ілюстративно та науково-теоретично подали мистецьке життя художниці.

Але питання щодо порівняння, характеристики та підходів до тематичного вирішення композицій в дизайні інтер'єрів готелів Києва 1950-х – 1980-х років з використанням монументально-декоративного мистецтва, ще не було досліджене науковцями.

Мета статті. Охарактеризувати та дослідити тематичне вирішення композицій монументально-декоративного мистецтва в дизайні інтер'єрів готелів Києва 1950-х – 1980-х років.

Результати досліджень. Потяг до монументального мистецтва диктувався планом настінних капітальних робіт післявоєнного будівництва. Монументально-декоративне мистецтво важливе питання питання радянського мистецтва взагалі і зокрема для історії. В радянському суспільстві не мислима повнота життя без мистецтва так само як неможливо досягнути творчих вершин мистецтва, нашої епохи, без його монументальних форм.

Не випадково в мистецтвознавстві термін монументальність / від лат. слова / – грандіозність, невминущість. Монументальне мистецтво – це твори, що вражають своїми розмірами, призначені для громадської мети і розраховані в першу чергу на масове сприйняття [4, с. 1].

Монументально-декоративні твори в інтер'єрах готелів м. Києва відіграють дуже насичену концептуальним змістом та функцією гармонічного колориту, вагому роль в збагаченні майстерними творами мистецтва України. Досліджуючи дизайн інтер'єрів готелів 1950-х – 1980-х років, хотеться виділити такі, що є яскравим прикладом того часу проектно-художніх робіт.

Одним з великих концептуально насичених творів є gobelen «Українська осінь» (1975 р.) Л.Є. Жоголь в готелі «Київ» (Мал. № 1). В залі прийомів в м. Києві темно-вишневе килимове пок-

риття підняте на площину стіни до гобелена і слугує як би основою його [1, с. 32]. Він навіяний багатством кольорів осіннього лісу, коли перші холоди змінюють зелений колір його вбрання на жовтогарячі, червоні, вохристі барви. Національні традиції тут виступають як глибока основа і, природно розвиваючись, влітаються в сучасність. Це не тільки орнаментальний твір. Він просякнутий глибоким почуттям, думкою про вічність життя у різних його виявах, він дуже близький до народного світовідчуття.

Малюнок № 1. Гобелен «Українська осінь». Художник – Л. Є Жоголь (готель «Київ», 1975 р.)

Ефект живописності досягнуто творенням окремих елементів наче широкими мазками пензля, а також їх застосуванням старовинної килимової техніки – «диркання».

Цей гобелен можна назвати класичним твором декоративного мистецтва: яскраво виражений умовно-асоціативний лад, вдало поудована складна композиція, детальна розробка кожного її елемента, властива народному мистецтву; співмірність площин і окремих мотивів; наспівність і гнучкість ліній рисунка; відчуття і вміле оперування власне обмеженою гамою кольорів, що утворюють гармонійний, побудований на різноманітних відтінках, тональних переливах колорит – радісний і життєствердний [8, с. 60–61].

Цікавою та збагаченою глибокими ідеями, виступає монументальна композиція Г. Севрук, створена в 1980 році. Це керамічне панно в кав'ярні «Фенікс», що в готелі «Русь» у Києві (Мал. № 2). Зав'язавши простір фронтальної стіни в арабескове плетиво лінії-смуги, авторка дуже органічно поєднала керамічні пласти-медальйони з орнаментальним структурованим обрамленням. Тема екзотичних звірів та птахів з промовистою міфологічною ремаркою «Фенікс» не могла викликати жодного заперечення в ідеологічній цензури. Проте в тій формі ховалося масштабне та програмне відродження семантичного світу давнього українського мистецтва, його глибинного семіотичного походження та величного духовного наповнення. Стилізовані та відтворені мовою глазурованої кераміки архетипні зображення Фенікса, алконста Грифона та інших міфологічних образів являли собою цілу пластичну поему про Володимирів пантеон. Керамічне панно було досконалим та унікальним з огляду колористичного вирішення. Контрастно підібране локальне тло на кожному з медальйонів чергувалося в складному ритмі різновеликих пластів. Гнучка пластика форм у зооморфних зображеннях міфічних істот була водночас динамічною, і такою, що спонукала мислити композицію як «міф із каменю» [3, с. 31].

Прагнення образно осмислити велику багатофункціональну споруду простежується також у художньому вирішенні готелю «Мир» у м. Києві (1979–1980 р.р.) Монументальні твори зосереджені в інтер'єрах будинку. Їх пронизує певна програма, в основі якої – розкриття теми «мир».

У вестибюлі готелю – розпис А. Гайдамаки і Л. Міщенко «Війна і мир». Він складається з окремих сюжетів, кожен з яких ніби демонструє ті події, що відбувалися на Землі того часу: у космічний простір вийшла людина, над полем пшениці із смертоносною швидкістю несуться снаряди, цвітуть дерева і трави, падають дозрілі яблука, діти біжать назустріч сонцю, люди за колючим дротом і співак, який гине від рук катів... На навісній стелі ніби літаючими в небі зображені юнаки і коні – алегорія молодості, простору, свободи...

Малюнок № 2. Монументальна композиція «Фенікс» (фрагмент). Автор – Г. Севрук (готель «Русь», 1980 р.)

Образний лад твору переносить значення готельного комплексу в іншу, ширшу соціально-ідеологічну сферу. Розпис «Війна і мир» – центр архітектурно-художнього комплексу. Його пластичну тему продовжують рельєфи (художник А. Гайдамака), вмонтовані у круглі вікна другого поверху. У них художник уважно, майже з натуралістичною точністю відтворює красу простих польових квітів. Виконані в металі, організовані у завершені композиції, ніжні квіти набувають певної монументальності. Рельєфи працюють і на інтер'єр (ресторан готелю) і на екстер'єр будівлі: ввечері їх динамічний силует чітко читається на тлі освітлених вікон.

Тема розпису продовжується і в оформленні банкетної зали (художник Н. Денисова), де набуває іншої інтерпретації. Окремі композиції (техніка аплікації з сукна), розміщені на стінах зали, складає цілісну картину, в якій крізь яскраву декоративність і умовність зображення, простежується і уважне ставлення до деталей, і просторовість побудови, і певний драматизм трактовки теми: на ідилічні види природи ніби насуваються хмари і в цій алегорії знаходить відгук тема комплексу [6, с. 38–39].

Орнаментальність та традиції України втілені у досконалому монументальному творі готелю «Дніпро». На великій подовжній стіні ресторану київського готелю розміщені тарелі різної за величиною. Декор їх самих різноманітний – це народні мотиви Київщини, Опішні, Гуцульщини. Насичений вишневий колір штукатурки слугує своєрідним об'єднуючим елементом цієї незвичайної композиції. Але саме такою незвичайністю і цікаве це вирішення, задумане архітекторами А. Єлізаровим і Н. Чмутіною [1, с. 85].

В 1964 році художники Н. Федорова, Г. Шарай, Г. Зубченко, С. Отрощенко оформили цю глуху стіну в 150 м² декоративними тарелями, використовуючи народний прийом. Архітекторам хотілося отримати від задуманого дизайнерського проекту не виставку тарілок, а стіну, в якій тарелі

лі «працювали» б як архітектурні деталі. Саме тому на стіні є тарілки таких діаметрів як 1,5 м, 1 м, 70 см, 47 см, 39, і 10 см [7, с. 4].

Органічним виявленням до давнього українського епосу стає також тематична композиція «Весна», створена для готелю «Золотий Колос» в м. Києві 1981 року. Саме в цій композиції художниця відверто та масштабно репрезентувала систему зображення предметів та простору багатьма матеріалами, такими як: кераміка, поливи, емалі, солі. Панорама квітучої весняної Землі «з висоти пташиного лету», де прочитуються лиш узагальнені силуети форм та кольорові плями, дуже нагадувала праісторичну візуальну мову зооморфних та флористичних архетипів [3, с. 31]. На перший погляд простий сюжет лебединого ключа над панорамою рік, озер, квітучих трав, – може сприйматися і як семіотична розповідь міфічної події переродження земних творинь та духовних сил. Складні пластичні ритми різномасштабних завитків, куль, фалд, раковин, так майстерно та вміло закомпоновані у монументальну композицію, не могли мати і не мали аналогів у монументальній керамічній пластичності тогочасного мистецтва на всьому терені СРСР [5, с. 56–57].

Досконалою роботою того часу і по сьогоднішній день в плані мистецького дослідження є дизайнерська подача Л. І. Мешкової в ресторані готелю «Русь», де була створена композиція з кольорової розписаної плитки обрамленої декоративно в металеві решітки. Ця експозиція під назвою «Давньоруське зодчество» (Мал. № 3) була художньо оформлена в 1979–1980 р.р. Для стіни використані спеціально виготовлені поліхромні плитки, а для решітки розроблено різноманітних композицій вставки в кількості 10 шт., де в матеріалі виконано 30 вставок.

Динамічність малюнків доходить до ілюзії руху: кольорові узорі пливуть, згущуються, перетікають один в інший, сплітаючись мереживом, спалахують контрастними зірками.

Панно «Давньоруське зодчество» – модуль великої декоративно-орнаментальної системи; воно композиційно не замкнуте у всіх напрямках.

Малюнок № 3. Панно «Давньоруське зодчество». Художник – Л. І. Мешкова (готель «Русь», 1979–1980 рр.)

Фрагменти можуть бути зібрані в більш монументально-декоративні панно, можуть вибудуватися в подовжений фриз, заповнити цілу стіну чи бути дорогоцінними вставками на нейтраль-

ному тлі. Сама основа керамічного розпису – шамотна плитка – зумовлює природне злиття декоративних включень зі стіною, а розуміння законів ритмічно-декоративної організації площини сприяє входженню їх в архітектурне інтер'єрне середовище [2, с. 20].

Тематичне вирішення являється одним із головних завдань перед розробкою художньо-монументального проекту в інтер'єрі. На сьогодні наші досвідчені та практикуючі дизайнери повинні втілювати в життя вагомі концептуально насичені ідеями настінні твори, що дають прочитати наш час в подальшому вивченні мистецтвознавства Києва та України. Підкреслювати свої творчі розробки сучасними матеріалами треба ознайомлюючи відвідувачів готельних закладів з мистецтвом, що залишиться в їхній пам'яті не тільки як функціональна архітектурна будівля, а приємно розкриє майстерність українських художників-дизайнерів, збагативши їх творчий кругозір в огляді українського дизайну інтер'єрів громадських споруд.

Висновки. На основі концептуального аналізу та характеристики тематичного вирішення композицій монументально-декоративного мистецтва в дизайні інтер'єрів готелів Києва 1950-х – 1980-х років, визначено головні особливості ідейного збагачення через оригінальні підходи засобами декорування.

Окреслені конкретні творчі задуми та новаторство монументально-декоративного мистецтва кожного художника, який розробляв дизайн готельного внутрішнього середовища вищезгаданих об'єктів. На основі дослідження можна сформулювати такі тематичні композиційні особливості, які були продемонстровані в готелях Києва 1950-х – 1980-х років:

1. Збагачення інтер'єру колоритною гамою, що зігріваючи дає відчуття занурення в українські традиції та сюжети;
2. Духовне наповнення міфологічністю через нюансну подачу в кольорі;
3. Розкриття подій насиченого часу, що відображує позитивні сюжети з хвилюючими спогадами про війну;
4. Прочитання традиційних, орнаментальних, територіально-мистецтвознавчих стилів керамічних виробів України;
5. Поглиблене усвідомлення різноманітних формотворень у спогляданні зображення «ніби з висоти»;
6. Зображення пейзажно-модульної трактовки в досконалому перетіканні колірної гами, що доповнюється обрисами металевого контуру.

Визначення тематичного вирішення композицій монументально-декоративного мистецтва в дизайні інтер'єрів готелів Києва 1950-х – 1980-х років дозволяє розробити рекомендації їх реконструктивного застосування при удосконаленні історичних громадських об'єктів сьогодення. Дає право професійно орієнтуватися в деталях монументального декору та специфіки дизайнерської подачі, що на сьогодні є потенційно важливим в сфері мистецьких новаторських завдань в перспективних проектах громадських будівель XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жоголь Л.Е. Декоративное искусство в современном интерьере / Л.Е. Жоголь. – Киев: «Будівельник», 1986. – 200 с.
2. Крамаренко Л. Керамическая живопись Л. Мешковой / Л. Крамаренко // Декоративное искусство СССР. – Москва, 1980. – С. 20.
3. Мисюга Б.В. Галина Севрук. Альбом-монографія / Б. В. Мисюга. – Львів, Київ: Смолоскип, 2011. – 240 с.
4. Мусієнко П.Н. Про радянське монументальне мистецтво / П.Н. Мусієнко // стаття ЦДАМЛМ України; Фонд № 990, Справа № 230, Опис № 1. – 6 с.
5. Севрук Г.С. Зошит спогадів // Приватний архів художниці. – 2000–2010. – 95 с.
6. Складенко Г.Я. Мистецтво і місто. Роль монументально-декоративного мистецтва у формуванні естетичного середовища соціалістичного міста / Г.Я. Складенко. – Київ: Знання 1987. – 48 с. – («Література і мистецтво», серія 6, № 9).

7. Федорова Н. И. Майолика в интерьерах гостиниц и школ / Н. Федорова, А.Г. Шарай // статья ЦДАМЛМ України; Фонд № 1113, Справа № 11, Опис № 1. – С. 9.
8. Чегусова З.А. Людмила Жоголь: Чарівниця художнього текстилю / З.А. Чегусова, Т.В. Каравасильєва, Т.О. Придатко. – Київ: Либідь, 2008. – 264 с.

Е.В. Смоляр. Тематическое решение композиций монументально-декоративного искусства в дизайне интерьеров отелей Киева 1950-х – 1980-х годов. – Статья.

Аннотация. В статье проведен анализ состояния изучения указанной темы. Автор обращается к работам украинских и зарубежных искусствоведов, художников, историков и отмечает, что проведенное исследование дает возможность определить время и события, которые художники воплощали в композиционно-декоративных настенных произведениях отелей, которые являются доминантой искусства интерьерного убранства периода СССР, становясь примером творческого обоснования дизайн-проектов общественных сооружений современности.

Ключевые слова: монументально-декоративное искусство, тема композиции, дизайн, интерьер, гостиницы Киева.

Olena V. Smolyar. Thematic Decision of Compositions in the Monumental and Decorative Art Interior Design of Kiev Hotels in 1950–1980 Years. – Article.

Summary. In the article has been performed analysis of the study of this subject. The author refers to the works of Ukrainian and foreign art critics, artists, historians, and points out that this research makes it possible to determine the time and events, which artists embodied in the compositional-decorative wall writings in hotels, which have been dominant art of interior decoration of the Soviet period. They became an example of the creative justification public design project of modern buildings.

Key words: monument and decorative art, theme composition, design, interior, Kiev hotels.

УДК 159.9:370:316.34/35

Б.Х. Хамукова,
кандидат педагогических наук, доцент,
Адыгейский государственный университет,
г. Майкоп, Россия

ВОЗМОЖНО ЛИ СОЗИДАНИЕ ПОСЛЕ РАЗРУШЕНИЯ? (К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ НА ФОРМИРУЮЩУЮСЯ ЛИЧНОСТЬ)

Аннотация. В статье описывается негативное влияние массовой культуры на сознание и поведение личности, становление которой происходит с активным участием массмедиа, а значит, и массовой индустрии. Однако феномен XXI века, имеющий всепроникающий характер, сегодня уже не поддается однозначной оценке. Потенциальная возможность конструктивного воздействия массовой культуры заключается в ее качественном изменении, и прежде всего, наполнении массовой индустрии продуктами, которые будут способствовать повышению значимости традиционных ценностей в аксиологической картине мира.

Ключевые слова: влияние, индивидуальность, личность, манипулирование, массовая культура, стереотип, ценности.

Массовая культура, ставшая на рубеже столетий одним из характерных признаков глобализации, вызывает повышенный интерес представителей разных областей современного научного знания: философского, социологического, культурологического, семиотического, психолого-

педагогического и других актуальных направлений антропоцентрической научной парадигмы. По мнению исследователей, массовая культура «проявляет себя в следующих сферах:

1) индустрии «субкультура детства», предполагающей формирование стандартизованных норм и образцов личностной культуры, закладывающей основы базовых ценностных установок, поощряемых в данном обществе;

2) массовой общеобразовательной школе, приобщающей учащихся к основам научных знаний, отбор которых происходит в соответствии с типовыми программами;

3) средствах массовой информации, ставящих своей целью под предлогом информирования о текущих событиях формирование необходимого «заказчику» общественного мнения; <...>

4) индустрии рекламы, моды, формирующей стандарты престижных интересов и потребностей, образа и стиля жизни, управляющей спросом рядовых потребителей;

5) индустрии досуга» <...> [1].

Играющая значительную роль в информационном обществе массовая культура в силу своей гетерогенности представляет собой сложное, многостороннее явление. Как специфическая и в то же время достаточно широкая форма производства и потребления она включает не только произведения литературы, музыки, изобразительного искусства, кинофильмы, видеопродукцию, но и образцы повседневного поведения, которые внедряются в жизнь социума через различные каналы массмедиа, а также интернет-коммуникацию.

Феномен массовой культуры заключается в том, что создаваемые ею продукты проникают не только в субкультуры, отличающиеся высоким уровнем восприимчивости (в частности, молодежную субкультуру), но и элитарную, которая обычно противопоставляется массовой и, по сути, является ее антиподом. Как отмечает Г. Маркузе, автор исследования идеологии индустриального общества («Одномерный человек»), «высокая культура становится частью материальной культуры и в этом отношении теряет большую часть своей истины» [2, с. 72].

Описывая особенности массовой культуры, одни исследователи подчеркивают низкое качество ее продуктов, другие делают акцент на их массовом производстве, третьи критикуют плохой вкус их потребителей, лишенных собственного «я». Пропагандируя утилитарное потребление, которое рассчитано на разные социальные слои, эта форма культуры нивелирует индивидуальный выбор и – что еще важно отметить – стремление к эстетически значимым идеалам. «К негативным моментам, связанным с влиянием массовой культуры на общественное сознание, относят также и то, что массовая культура основывается не на образе, ориентированном на реальность, а на системе имиджей, воздействующих на бессознательную сферу человеческой психики» [3].

Становление и развитие личности сегодня происходит с гораздо более активным участием массмедиа, а значит, и массовой индустрии, занявшей ведущее место в информационном обществе. В результате обеспечивается не только производство товаров массового потребления, но и «массового человека, «заимствующего «свои» мысли из радио- телепередач, газет, журналов и рекламы» [4]. Таким образом, на самом деле негативное влияние массовой культуры на личность оказывается глубже, поскольку процесс манипулятивного воздействия также охватывает интеллектуальную сферу.

Оценивая весьма популярную в течение последнего времени форму культуры, направленную на «человека потребляющего», все исследователи сходятся в одном: массовую культуру, действительно, следует рассматривать как влиятельную силу, как вызов новой идеологии общества. Среди «массовых» ценностей особенно заметно проявляет себя установка на безудержное следование моде, образцам различного рода, что вызывает вполне обоснованные опасения за будущее молодых потребителей. «Массовая культура – это особая социальная реальность, детерминирующая действия индивида – субъекта этой реальности: она навязывает ему свою волю и выполняет и манипулирует его сознанием» [5].

Учитывая несомненную роль массовой культуры в жизни общества, с психолого-педагогической точки зрения очень важно проводить мониторинг ее воздействия на личность, от-

мечая не только деструктивные, но и потенциальные конструктивные стороны. Сегодня массовая культура не поддается однозначной оценке и становится предметом научных дискуссий, поскольку ее многостороннее влияние уже не сводится к оппозиции «хорошо»/ «плохо». Отсюда и вопрос: возможно ли созидание после разрушения?

По всей видимости, прежде всего, необходимо оценивать не столько само явление массового потребления, сколько его содержание, качественное наполнение. «Массовая культура – неотъемлемая часть нашей жизни, она вошла в жизнь каждого человека независимо от возраста и уровня образования. Она оказывает влияние как на школьников, так и пожилых людей. Но этот же школьник, смотрящий сегодня MTV, быть, может, завтра напишет что-то глубокое и значимое. И сегодняшняя массовая культура внесет в это достижение неоценимый вклад» [6].

Действительно, эта форма культуры имеет потенциал для положительного воздействия на личность, поскольку с помощью современных СМИ она может сделать высокое, подлинно совершенное массовым, доступным для восприятия и понимания. Таким образом, она станет связующим звеном личности, в том числе и формирующейся, с лучшими достижениями человечества.

Каким бы негативным ни было сегодняшнее воздействие массовой индустрии, необходимо признать, что эта она – де-факто общественного сознания. В результате смены общественных приоритетов вектор культурного развития социума оказался направленным в поиск ценностных смыслов, сколько в те или иные формы досуга и отдыха. Впрочем, в этом, на наш взгляд, заключаются и некоторые положительные моменты. Стремление к комфорту, внутреннему спокойствию может стать своего рода эмоциональной скрепой, объединяющей людей, независимо от возрастных и территориальных границ, а также многих других значимых факторов. В условиях различного рода локальных и глобальных конфликтов положительный эмоциональный фон, охватывающий массовую аудиторию, способен снизить накал агрессивных настроений и враждебности по отношению к Другому.

Таким образом, наличие предпосылок для положительного ответа на выше поставленный вопрос больших сомнений не вызывает.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кулькатова Г.Н. К вопросу о философском аспекте массовой культуры как феномена современного общества [Электронный ресурс] // Педагогика культуры. – 2015. – № 23. –Режим доступа: <http://www.pedagogika-cultura.ru/po-nomeram/n-23-2015-g>
2. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого Индустриального Общества / Герберт Маркузе. – М.: REFL- book, 1994. – 368 с.
3. Аблеев С.Р., Кузьминская С.И. Массовая культура современного общества: теоретический анализ и практические выводы // Человек в социальном мире: проблемы, исследования, перспективы. Научно-практический вестник. – 2002. – № 1(8). – С. 39–42.
4. Тепляшин А. Массовая культура, ее формы и влияние на молодежь: доклад на научно-практической конференции III Свято-Дмитриевские образовательные чтения «Православие как основа государственности на Дальнем Востоке» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravostok.ru/blog/massovaya-kylytura-ee-formi-i-vliyanie-na-molodej/>
5. Гопко В.В. Воля в массовой культуре: дис. ... канд. философ. Наук / В.В.Гопко. – Омск, 2006. – 148 с.
6. Гречишкина Л.О. Роль и значение массовой культуры в современном российском обществе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nkras.ru/nt/2010/Grechishkina.pdf>

Б.Х. Хамукова. Чи можливо творення після руйнування? (до питання про вплив масової культури на особистість, що формується). – Стаття.

Анотація. У статті описується негативний вплив масової культури на свідомість і поведінку особистості, становлення якої відбувається за активної участі мас-медіа, а значить, і масової індустрії. Однак феномен ХХІ століття, який має всепроникаючий характер, сьогодні вже не піддається однозначній оцінці. Потенційна можливість конструктивного впливу масової культури полягає в її якісній зміні, і перш за все, наповненні масової індустрії продуктами, які будуть сприяти підвищенню значимості традиційних цінностей в аксіологічній картині світу.

Ключові слова: вплив, індивідуальність, особистість, маніпулювання, масова культура, стереотип, цінності.

Bela H. Khamukova. Is It Possible Creation after Destruction? (to the Question of the Influence of Mass Culture on Forming Personality). – Article.

Summary. The article represents a description of a negative impact of mass culture upon consciousness and behavior of a personality, whose development is accompanied with an intense inclusion of the mass media and hence the mass industry. However, the phenomenon of the XXI century having all-pervading nature cannot be assessed unequivocally. A potential opportunity of constructive influence of mass culture is revealed in a qualitative change and primarily in filling a mass industry with products which will contribute to the increase in importance of traditional values within an axiological worldview.

Key words: influence, individuality, personality, manipulation, mass culture, stereotype, values.

УДК 130.2:81'272

Т. Хмельницька,
студентка II курсу Економіко-правового коледжу
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РІДНОЇ МОВИ УКРАЇНЦЯМИ В КАНАДІ

Анотація. У статті дається короткий опис становлення української діаспори та осередків української культури в Канаді. Авторка підкреслює, що мова – це фундамент, на якому тримається культура народу. Збереження рідної мови має ґрунтуватись на культурному та інформаційному обміні між українцями діаспори та України, особливо молоддю.

Ключові слова: українська мова, українська культура, діаспора.

Світовий досвід свідчить, що необхідною передумовою інтелектуального прогресу нації є національна ідентифікація людей, яка неможлива без врахування і використання історико-культурної спадщини. Відповідно до сучасних реалій, духовна спадщина народу України включає надбання національної культури українського народу, що створені як в Україні, так і за її межами, в діаспорі, всюди, де твориться українська культура. Пріоритет у цьому, безумовно, має духовний потенціал, що нагромадився в Україні. Найбільшою діаспорою українців є діаспора в Канаді. Проте, попри намагання українців Канади зберегти свою національну ідентичність, українська культура і, найголовніше, – мова губляться у просторах чужої країни.

У цій статті я ставлю метою розкрити проблему збереження рідної мови українцями в Канаді. Виходячи з цього, окреслимо перед собою такі задачі: коротко показати історію становлення української діаспори та осередків української культури в Канаді; розкрити проблему необхідності збереження рідної мови українцями Канади; запропонувати можливі шляхи вирішення цієї проблеми.

Українці в Канаді вперше з'явилися 1892 р. Того ж року в квітні у місцевості Една-Стар, 50 км на північний захід від Едмонтон (провінція Альберта) була заснована перша українська колонія. Впродовж 90-х років XIX ст. до Канади переважно із Галичини і Буковини прибуло понад 30 тис. українців, а від 1900 р. до Першої світової війни – ще близько 140 тис. Українська еміграція в Канаді до 1914 р. досягла близько 170 тис. осіб. Це була перша хвиля еміграції, що рекрутувалася головню з українських земель у складі Австро-Угорщини. Друга хвиля українських емігрантів припадала на міжвоєнний період. Вона становить 68 тис. осіб. У той період до Канади їхали емігранти

із Галичини, а також із Західної Волині. Після Другої світової війни до Канади прибули ще близько 33 тис. українців. Переважно це були переміщені особи із вивезеної на примусові роботи до Німеччини української молоді, що після закінчення війни опинилася у західних зонах окупації. Також це була частина радянських військовополонених і учасників українського національно-визвольного руху, котрі після 1945 р. теж опинилися в західних зонах Німеччини [1, с. 5].

Іммігранти з України в кожному своєму етнічному анклавові намагалися відкрити школу, де б їх діти могли вчити українську мову, вивчати історію України, прилучатися до української культури. Найстарішим таким осередком стала «Галичина» у Манітобі. Він почав діяти ще у 1899 р. Почали будуватися двомовні школи. Кількість двомовних шкіл досить швидко зростала. Так, в 1915 р. у провінції Манітоба їх налічувалося вже 120, в Альберті – 130, Саскачевані – понад 2002 [3, с. 130]. Але у 1905 р. 100 шкільних будинків стояли порожніми, бо не було педагогів. Тоді працювали 40 двомовних шкіл. А кількість українських дітей, які не мали можливості навчатися через незнання англійської мови, досягла 4 тис. З кожним новим роком їх число зростало [4, с. 40].

Особлива увага приділялася підготовці вчителів для двомовних шкіл. Не дуже багато корінних жителів Канади хотіли йти працювати в діаспори. У зв'язку з цим, у 1905 р. у Вінніпезі була відкрита спеціальна школа, яку українці називали учительським семінаром. Вона була створена для підготовки двомовних учителів з україномовного середовища. Фінансові витрати по її утриманню взяв на себе манітобський уряд. У коледжі Манітоби, за фінансової підтримки української церкви, відкрилися курси для підготовки двомовних вчителів, які вів професор М. Щербінін. Відкрилися учительські семінарії в Калгарі (1905), у Камрозі (1912), в Едмонтоні (1914). Остання була включена до складу Альбертського університету. В Канаді 1920 – 1950 рр. було заборонено двомовну освіту, проте українську мову продовжували викладати у державних школах в українських поселеннях провінції Альберта. Там могли навчатися діти, батьки котрих були зацікавлені в цих заняттях і могли їх оплатити. Навчання відбувалося після закінчення шкільного дня. З кінця 40-х рр. українська мова повертається до шкіл та університетів. У 1945 р., завдяки діяльності Комітету українських канадців (КУК), церкви та інших українських організацій, Саскатунський університет запровадив викладання української мови, літератури, історії. Потім це зробили Манітобський, Альбертський, Монреальський, Торонтський, Оттавський університети та інші.

На початку 50-х років лише в провінції Саскачеван було 6 шкіл, в яких українська мова вивчалася як предмет. У 1961 р. уряд Манітоби офіційно надав право українцям запровадити українську мову як предмет навчання у державній школі.

Таким чином, 40–60-ті роки ХХ століття були часом напруженої боротьби українців Канади за збереження рідної мови. Серед української діаспори саме канадська досягла найбільших успіхів у збереженні рідної мови. Вагомий внесок у справу фінансування української освіти та збереження української мови здійснила українська церква.

Треба відмітити, що за даними перепису 1991 р., 71 відсоток україномовного населення у Канаді є віком понад п'ятдесят років. І лише 3, 46 відсотків україномовних канадців є віком до двадцяти років. А зараз цей відсоток став ще менший. Це наслідок, перш за все, того, що діти народжуються від мішаних шлюбів, де лише один із батьків українського походження. Хочу звернути увагу на той факт, що на 1971 р. українська етнічна група займала третє місце серед спільнот, що володіють національною мовою, а у 1996 р. – восьме місце [2, с. 417].

На сьогодні в Канаді сформована цілісна система україномовної освіти, починаючи з дитячих садків, «рідних шкіл», де навчаються в суботу чи неділю, приватних денних шкіл, державних шкіл і завершуючи кафедрами та програмами в університетах.

Незважаючи на усі зусилля емігрантів зберегти українську мову, чомусь все ж відбувається втрата національної мови. Чому ж це відбувається? Поставивши це питання, ми починаємо шукати проблему не в країні, яка приютила вихідців з України, а в самій Україні, у відношенні уряду, перш за все, до свого народу, не кажучи вже про дітей своїх за межами рідної країни. Проблема полягає в

тому, що українські канадці не знають сучасної України зсередини. Молодь бачить Україну лише з екранів телевізорів, пізнають новини з інтернету. Тобто вони стали фактично спостерігачами. І як наслідок, молодь діаспори не чує живої української мови. Хоча в Канаді інколи і відбуваються свята з українськими обрядами, проходять фестивалі, але не відбувається постійного обміну інформацією, що є дуже важливою частиною національної свідомості. Молоді України потрібно також долучатись до життя українців за кордоном – налагоджувати одне з одним зв'язок, влаштовувати більше народних свят за українськими традиціями та запрошувати їх на святкування цих свят, долучати до всього українського. Державі потрібно запрошувати українських канадців на навчання до себе, влаштовувати безкоштовні туристичні екскурсії по старим містам України, музеям українського побуту. Тоді відродиться українська культура і ширше почне вивчатися українська мова.

Дослідивши проблему збереження рідної мови українцями в Канаді, ми бачимо, що якщо відокремити людину або групу людей від рідної країни, то поступово, з кожним новим поколінням, почнуть забуватися і традиції, і рідна мова. Якщо не буде української мови, то і всі особливості українського почнуть зникати. Адже мова – це фундамент, те, на чому тримається культура народу. Ми можемо цьому перешкодити шляхом налагодження і подальшого підтримування зв'язків та обміном інформацією. І це неодмінно потрібно робити. Адже кожна українська людина, навіть за кордоном збагачує наше спільне життя своїми розумом та працею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макарчук С.А. Етнічна історія України : навчальний посібник / С. А. Макарчук. – Київ: Знання, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eiu/
2. Мафтин Л.В., Лапко Я.М. Українознавчий контекст діяльності Ліги українських католицьких жінок Канади (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) / Л. В. Мафтин, Я. М. Лапко // Збірник наукових праць НДІУ. – К., 2005. Т. V.
3. Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1968. Т. 1.
4. Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді – їх розвиток і досягнення / І. Тесля, П. Юзик. – Мюнхен, 1968.

Т. Хмельницькая. Особенности сохранения родного языка украинцами в Канаде. – Стаття.

Анотація. В статтє даєтьсє краткє описанє становленє української діаспори и центрєв української культури в Канаде. Автор подчеркиваєт, что язык – это фундамент, на котором держитсє культура народа. Сохранєніє родного языка должнє основыватсє на культурном и информационном обмене между украинцами діаспори и Украины, особенно молодежью.

Ключевые слова: український язык, українська культура, діаспора.

Tatiana Khmelnytska. Features Preservation of the Native Language of the Ukrainians in Canada. – Article.

Summary. This article provides a brief description of the formation of the Ukrainian Diaspora and centers of Ukrainian culture in Canada. The author emphasizes that language is the basis of culture of the people. Keeping the native language should be based on cultural and information exchange between the Ukrainian diaspora and Ukraine, especially young people.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian culture, diaspora.

Шендрикова С.П.,

*доктор исторических наук, профессор,
Крымский федеральный университет им. В.И. Вернадского,
г. Ялта*

Шалаева Н.В.,

*доктор исторических наук, доцент
Саратовский государственный аграрный
университет имени Н.И. Вавилова,
г. Саратов, Россия*

ЗАРОЖДЕНИЕ ТЕАТРАЛЬНОЙ ЖИЗНИ В ЦЕНТРЕ ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИИ (20-70-е гг. XIX в.)

***Аннотация.** В данной научной публикации в хронологическом порядке презентуются основные события культурной повседневности Симферополя, которые стали фундаментом зарождения и развития театральной жизни не только столицы, но и Таврической губернии в целом.*

***Ключевые слова:** театр, труппа, гастроли, репертуар, театральный сезон, публика, аншлаги, анонс.*

После присоединения Крыма к России интерес к полуострову проявляли не только отечественные, но и зарубежные путешественники, исследователи, философы. В этой связи немало книг, в частности, путеводителей по Крыму вышли уже в конце XIX – начале XX вв. В их числе следует, в первую очередь, назвать «Путеводитель по Крыму» Н. Головкинского [1], Г. Караулова [2], «Иллюстрированный практический путеводитель по Крыму» Г. Москвича [3];[4]. Следующие издания подобного характера имели место и в середине XX в. «История городов и сел УССР: в 26т. Крымская обл.» под редакцией Л. Солодовника [5] вышла в 1974 г.; «Они жили в Ялте: справочник о деятелях культуры дореволюционного периода» Г. Сошина [6] был опубликован в 1967 г. Подобная тема не оставляет равнодушными и современников. Справочная литература по Крыму, подготовленная крымчанами Н. Гурьяновой и В. Сухоруковым была издана в 2008 – 2011 гг.[7; 8]. Однако в указанных материалах театральным сюжетам полуострова уделяется недостаточное внимание. В этой связи на сегодняшний день актуальным является глубокое и всестороннее изучение истории становления и развития театральной жизни Симферополя и Таврической губернии в целом.

Ознаменованный грандиозным развитием, XIX в. стал лейтмотивом понятия «Всемирная культура», которое в свою очередь основывалось на ярких национальных началах. В первой половине XIX в. активно развивалась провинциальная сцена, которая уже к середине века приобрела большое значение в общественной жизни России. Лучшие театры провинции – в Ярославле, Саратове, Казани, а на юге страны – в Харькове, Одессе, Полтаве – пропагандировали обществу новые идеи. Крым в этом случае не стал исключением. Известный в Крыму деятель народного образования Ф. Лашков в конце XIX в. писал: «Духовную жизнь каждого общества можно узнать по существующим в нем учреждениям. Они должны иметь цель удовлетворять ум и чувства человека. Чем выше в духовном отношении общество, тем больше таких учреждений», – считал автор [9, с. 99]. Ф. Лашков в этом случае говорил о городе, в котором жил, а именно о столице Крыма.

Историческая судьба Симферополя неотделима от процесса интеграции Крыма в российское общественное пространство. Город основан через год после включения полуострова в состав Российской империи (1784 г. – *авт.*) и на тот момент насчитывал всего 995 человек [10, с. 176]. С самого начала Симферополь выполнял роль «ворот» Крыма. Активное развитие города наблюдалось при Александре I. 8 октября 1802 г. Симферополь стал центром новообразованной Таврической губернии, что способствовало дальнейшему его процветанию, подъему экономики, городского хозяйства и всей социальной сферы. Согласно отчету симферопольского городского полицейского

управления о состоянии города за 1838 – 1842 гг. имело место «...регулирование улиц», из которых две были вымощены камнем, 14 «...сделаны вроде шоссе», а другие «...предлагаются к исправлению» [11, с.47]. Развитию Симферополя способствовало и оборудование в 1824–1826 гг. шоссейной дороги до Алушты, а позже и в Ялту. С введением в действие в 1875 г. железнодорожного сообщения по маршруту Лозовая – Севастополь главный город Крыма получил выход на все-российский рынок [12, с. 31].

Симферополь постепенно становился интересным для выдающихся деятелей культуры как России, так и других стран. Только в первой половине XIX в. в Симферополе побывали А. Пушкин (1820 г.), А. Грибоедов (1825 г.), Н. Батюшков (1822 – 1823 гг.), А. Мицкевич (1825 г.), В. Жуковский (1827 г.), Н. Гоголь (1835 г.), В. Белинский (1846 г.). С развитием города и сближением его с культурными центрами государства росли и культурные потребности горожан Симферополя. В 1834 г. в городе открылась первая в Крыму общественная библиотека, которая в 1839–1840 гг. была преобразована в Симферопольскую губернскую публичную библиотеку. Первая в Крыму научная библиотека (в настоящее время существует и носит имя «Таврика» – *авт.*) также была открыта в Симферополе в 1873 г. при Таврической ученой архивной комиссии по инициативе известного ученого А. Стевена. Однако духовное развитие крымского общества в первой половине XIX в. охватывало только его верхушку. Основная же масса населения оставалась неграмотной, неспособной получать хотя бы начальное образование, читать книги, газеты, а значит чувствовать себя полноценными членами общества.

Решением этой проблемы стало открытие в Симферополе стационарного театра. В начале XIX в. на месте Крымского академического русского драматического театра имени М. Горького (ныне ул. Пушкина, 15 – *авт.*) был пустырь [13, с. 178]. Весной 1815 г. губернский председатель дворянства А. Таранов – Белозеров обратился к губернатору А. Бороздину с ходатайством об отводе земельного участка для размещения здания Таврического губернского дворянского депутатского собрания (*далее* – ТГДДС). Вскоре необходимое разрешение было получено и здание в этом же году построено [9, с. 87]. Дворяне со всей губернии приезжали сюда на свои собрания и съезды. Рядом со зданием для удобства были построены два длинных каменных сарая, где гласные размещали кареты и лошадей [14, с. 51].

На тот момент в Симферополе поселился московский купец Ф. Волков. Он обратил внимание, что одно из хозяйственных помещений ТГДДС стояло «...без особого употребления» (ныне район ул. Героев Аджимушкая – *авт.*). Предприимчивый купец решил «...обратить его в театр» и просил дворянство «...дозволить ему приспособить для этого сарай» [9, с. 93]. В 1821 г. Ф. Волкову удалось получить разрешение на аренду и использование выше упомянутого здания. Вскоре он занялся переоборудованием помещений. В ходе строительных работ были заложены арки, выходящие во двор, пол застилался досками, устраивалась небольшая «восьмиаршинная» сцена, в партере были расставлены деревянные скамейки, а сбоку пристроены ложи. За довольно короткое время «театр» был готов. Он сохранял вид и размер сарая, и поэтому говоря откровенно этот театр «...был неказист как внутри, так и снаружи», – писал Ф. Лашков [9, с. 100]. Однако благодаря этому симферопольцы получили возможность в дальнейшем приобщаться к отечественной и мировой драматургии.

В управлении симферопольским театром весомое место занимали дела административного характера. С 40-х гг. XIX в. театральными и хозяйственными вопросами какое-то время ведал директор симферопольской мужской гимназии, титулярный советник А. Самойлов. Он имел театральные корни знаменитой артистической династии. Его отцом был известный столичный артист В. Самойлов. С самого начала руководства театром А. Самойлов активно решал его хозяйственно-бытовые вопросы. Затеянный ремонт получил впоследствии достойный результат. В симферопольский театр наперебой стали приезжать гастролеры. «Одесский вестник» в «Театральной хронике» о столице Крыма 1850 г. писал: «Со времени перестройки нашего небольшого, но очень милого театра перебивало в Симферополе несколько трупп странствующих актеров» [15]. Внешне же приспособленное театральное здание оставалось невзрачным. Но это не мешало местным любителям и

приезжим артистам дарить радость театрального искусства симферопольской публике. Газета «Одесский вестник» писала: «В нашем театре 60 кресел и для 60-и и более зрителей – 4 скамейки партерных, да галерея вокруг на полсажени ширины, а вокруг над галереей 19 лож, – вот вся обширность театра» [16].

С 1 сентября 1862 г. директором симферопольского театра стал севастопольский 1-й гильдии купец И. Пилони. Кроме заведования хозяйственными делами, он возложил на себя организацию художественного процесса [16, с. 153-154]. В начале 60-х гг. XIX в. симферопольский театр был передан в полное заведование ТГДДС, которое, в свою очередь, «...поручило одному из своих чиновников, живущих в дворянском доме, ближайший надзор за театром» в роли «смотрителя» [18, л. 2].

Благодаря архивным данным стало известно, что 20 марта 1867 г., с согласия ТГДДС, коллежский регистратор К. Маслянный «...принял в свое заведывание дворянский дом с флигелем и театр, со всеми находящимися в нем вещами» [19, л. 1]. С этого времени и по 1869 г. он считался смотрителем симферопольского театра, выполнявший ряд административных функций, среди которых было и ведение материальной отчетности перед городом. При этом страдала художественная сторона работы театра, потому как смотритель, загруженный, в основном, финансовой отчетностью, не мог в полной мере заниматься вопросами репертуара, содержанием предлагаемых пьес, оценкой уровня актерского мастерства и т.д. В начале 1869 г. на одном из думских заседаний был поставлен вопрос о разграничении полномочий в руководстве театра между директором и художественным руководителем [18, л. 2–3]. В результате была назначена дирекция театра в лице действительного статского советника П. Шотта, коллежского советника М. Иванова и дворянина Х. Тимченко, в которой каждый отвечал за вверенный участок работы. Однако дирекция во главе с П. Шоттом руководила театром недолго.

18 июля 1869 г. симферопольская театральная дирекция обратилась к Таврическому губернатору генерал-майору Г. Жуковскому с ходатайством, в котором речь шла о назначении директором театра – на место умершего П. Шотта – отставного подпоручика И. Чеха [18, л. 9]. Но просьба эта не была услышана губернской властью. В 1870 – 1871 гг. симферопольским театром руководил М. Иванов. Он был директором, главным же дирижером в его бытность служил Х. Тимченко.

Отсутствие постоянного и надежного хозяина, прочной и творческой труппы в результате привели к тому, что оборудованный и отремонтированный театр очень быстро пришел в упадок и снова приобрел непрезентабельный вид. Губернское руководство обратило внимание на кандидатуру И. Чеха в связи с тем, что он не раз проявлял искреннее желание возглавить симферопольский театр. В результате И. Чех подписал договор об аренде театра и вступил в должность его директора в октябре 1873 г. [19, л. 4]. Говоря о И. Чехе, надо признать, что за период второй половины XIX в. для симферопольского театра он был, пожалуй, самым достойным руководителем. На это указывают красноречивые факты. Практически за 13 лет своего директорства И. Чех заработал довольно приличную сумму – 40 тыс. руб., а в 1888 г. симферопольский театр приобрел статус Дворянского [20, л. 10].

Открытие стационарного театра привлекло в Симферополь массу гастролирующих трупп. В 40-е гг. XIX в. такие труппы назывались «странствующие артисты». В «Одесском вестнике» за 1840 г. говорилось: «Около двух лет жители Симферополя оставались в ожидании театральных представлений, но <...> и наша сцена оживилась благодаря труппе господина Жураховского» [16]. Д. Жураховский, известный в Крыму актер и антрепренер, долгое время проработал в Севастополе (именно им в этом городе был организован первый стационарный театр в 1842 г. – *авт.*), со всей труппой объехал весь Крым и юг России. В 1840 г. на симферопольской сцене под руководством Д. Жураховского выступали артисты Виноградов, Виноградова, Иванова, Жбанова, Пилони, Малиновская. Сам антрепренер также выступал в некоторых спектаклях [16]. В последующие 1844–1845 гг. антрепренер также выступал в Симферополе со своей труппой [21, л. 23–24].

С начала февраля «...к Великому посту» в 1845 г. в городе выступала труппа антрепренера Зелинского из Одессы, которая воспринималась местной публикой очень тепло. Особенно зрителям понравились артистки Пилони, Шульц, Зелинская, артисты Зелинский, Марков, Тапругин, Леонин. Привозил в Симферополь в 1845 – 1846 гг. свою труппу и антрепренер И. Пилони. Лучшими актера-

ми были: из мужского состава – Пилони, Лавров, Валерьянов, с женского – Пилони, Жбанова, Лаврова [22]. В первой половине 1846 г. на театральных подмостках Симферополя выступали «странствующие Тирольтцы», исполняющие народные песни. Труппой руководила госпожа Каstellон-Кайнц [23].

1846 г. в театральной жизни Симферополя был отмечен грандиозным событием. В Крым на гастроли в конце лета приехал великий русский артист М. Щепкин. «Одесский вестник» писал: «За несколько дней до того вечера, в котором мы увидели Щепкина на нашем скромном театре, только и речи было, что о Щепкине. Гостиница, в которой он остановился, («Золотой якорь», не сохранилась – *авт.*) постоянно была осаждаемой любопытными ...» [24]. Все спектакли с участием М. Щепкина сопровождались полными аншлагами. Театральные критики того времени писали, что спектакли посещались «...некоторыми степенными мусульманами, мало понимавшими язык русский, но от души хохотавшими, смотря на необыкновенно естественный комизм его игры» [25]. Это свидетельствует об участии в театральной жизни крымскотатарской знати, а значит подтверждает распространение театрального искусства во всех слоях многонационального Крыма уже в середине XIX в.

После гастролей Щепкина в Симферополе наблюдалась ничем особым не примечательная театральная жизнь. Оживление внесла известная на тот момент театральная труппа под руководством господина Барбиери, выступившая в 1847 г. на симферопольской сцене [25]. Благодаря итальянцам местная публика получила возможность наслаждаться лучшими произведениями итальянской классики в исполнении профессионалов. Но надо отметить, что представления итальянцев не отмечались аншлагами. Это можно объяснить тем, что в середине XIX в. крымское общество еще не было готовым воспринимать классическую оперу на языке оригинала.

С 2 декабря 1849 г. в течение двух месяцев в Симферополе работала труппа под руководством Горского, которая отмечалась слабой игрой. Ведущим артистом был сам Горский. Помимо прочих, все же заслуживали внимания из мужского состава – Волков и Буша, из женского – Горская. Главными недостатками этой труппы были непродуманный репертуар и плохое знание ролей. В 1850 г. в городе гастролеровала уже известная на тот момент труппа И. Пилони [26]. В начале ноября 1850 г. в Симферополь прибыла труппа Д. Жураховского, о которой в прессе было написано: «...труппа с теми же сюжетами и слишком старыми недостатками...» [27]. Осенью 1851 г. в Симферополе выступала труппа русских артистов под руководством господина Генделевича [28]. В актерском плане труппа отмечалась как посредственная. Однако выделялись некоторые артисты. Среди них Жураховский, Мартынов, Барсова.

Кроме гастролерующих артистов, к середине 50-х гг. XIX в. театральную жизнь Симферополя поддерживали любительские труппы. Два спектакля, которые были представлены в апреле 1852 г. местными любителями, которые комментировались очень подробно в крымской прессе, тому подтверждение [29].

До 1861 г. театр несколько лет подряд не имел постоянного антрепренера и это не могло не сказаться на общем состоянии театральной жизни симферопольцев. Однако антрепренер И. Пилони, уже известный в Симферополе, организовал постоянную труппу, осенние и зимние сезоны выступавшую в Симферополе, а летние – в Ялте, Феодосии и Евпатории [30]. Основной состав этой труппы составляли родные и близкие самого И. Пилони. Эта труппа не отличалась большим мастерством, но благодаря ей в Симферополе установились постоянные театральные сезоны [31, л. 1].

На сегодняшний день сохранился любопытный архивный документ, датированный 1872 г. Это рапорт местного полицмейстера на распоряжение Таврического губернатора генерал-майора А. Рейтерна. Документ касается состояния симферопольского театра и театральных коллективов того времени, подтверждающий наличие в Симферополе постоянной труппы и театральных сезонов [32, л. 6]. Однако в рапорте также отмечен низкий уровень местных артистов. Вместе с тем в период руководства театром И. Чеха лучшие профессиональные и полупрофессиональные коллективы России посетили столицу Крыма с гастролями. Среди них нужно отметить режиссера театра Кор-

ша, актрис Ленскую, Акенфееву (урожденную Кентнер), Гореvu, Рютчи; артистов Агროмова, Яблочкина, Журина, Громова, Ильинского, Черкасова. Публика и критика признавала, что и сам антрепренер был прекрасным комиком [33]. Кроме этого, И. Чех нанял постоянную драматическую труппу под режиссерством господина Яковлева, которая состояла из 7 актрис и 11 актеров [20, л. 10]. Привлечение талантливых профессиональных трупп с материка позволяло театральную жизнь Симферополя «держатъ» на должном уровне, а местным артистам «ровняться» на столичные коллективы.

Анализируя все выше сказанное, следует отметить, что с присоединением Крыма к Российской империи, в конце XVIII в. Симферополь трудно было назвать городом, поскольку его население насчитывало всего 995 человек. К тому времени Ак-Мечеть (Симферополь – *авт.*) не прельщала ни своей архитектурой, ни развитой промышленностью. Оставляли желать лучшего и другие сферы социальной жизни. Но за несколько десятилетий это неприглядное местечко превратилось в губернский центр со всеми атрибутами этого понятия, а наличие в Симферополе первого приспособленного театрального помещения (1821 г.) с довольно разнообразной театральной жизнью позиционировало театр уже до середины XIX в., как главный фактор социокультурных процессов крымского общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Головкинский Н. Путеводитель по Крыму / Н. Головкинский. – Симферополь : Тип. Спиро, 1894. – 551 с.
2. Караулов Г. Путеводитель по Крыму / Г. Караулов, М. Сосногорова. – [4-е изд.]. – Одесса : Изд-во Е.П. Распопова, 1883. – IX, XII, XVII. – 458 с.
3. Москвич Г. Иллюстрированный практический путеводитель по Крыму с приложением алфавита, семи новых карт Крыма, планов городов: Севастополя, Симферополя, Ялты, русско-татарского словаря (крымское наречие) и пр. / Г. Москвич. – 23-е изд. – СПб., 1912. – XVI, 121 с.
4. Москвич Г. Иллюстрированный практический путеводитель по Крыму / Г. Москвич. – 24-е изд. – СПб., 1913. – 122 с.
5. История городов и сел УССР : в 26 т. Крымская обл. / пред. редкол. Л.Д. Солодовник. – К. : Ин-т истории АН УССР, 1974. – 623 с.
6. Сошин Г.Г. Они жили в Ялте : справочник о деятелях культуры дореволюционного периода / Г.Г. Сошин. – Ялта, 1967. – 233 с. (рукопись).
7. Гурьянова Н.М. Памятники Большой Ялты : справочник-путеводитель / Н.М. Гурьянова. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2008. – 143 с. : фот.
8. Сухоруков В.Н. Биографический словарь Крыма. Кн. 1 / В.Н. Сухоруков. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2011. – 528 с.
9. Лашков Ф. Третья учебная экскурсия симферопольской мужской гимназии / Ф. Лашков. – Симферополь : Тип. П.Т. Гордиевского, 1890. – 254 с.
10. Лашков Ф.Ф. К вопросу о количестве населения Таврической губернии в начале XIX столетия / Ф.Ф. Лашков // ИТУАК. – 1916. – № 53. – С. 158–176.
11. Симферополю 200 лет (1784–1984) : сборник документов и материалов. – К.: Наук. думка, 1984. – 319 с.
12. Полянская Е.С., Шендрикова С.П. К вопросу о системе дорожного сообщения в Крыму: южнобережное шоссе (конец XIX – начало XX вв.) / С. П. Шендрикова, Е. С. Полянская // CreateSpace – 2015 : сб. статей V междунар. научн.-практич. конф. «Фундаментальная наука и технологии – перспективные разработки» (North Charlston, USA, 24-25 февр. 2015 г.) / под ред. н.-и. ц. «Академический». – North Charlston, USA, 2015. – С. 30–38.
13. Шендрикова С.П. К вопросу об истории становления русского профессионального театра в Крыму / С.П. Шендрикова // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. – Симферополь, 2010. – № 183, т. 2. – С. 178–180.
14. Шендрикова С.П. Становление профессионального театра в Таврической губернии в конце XIX – начале XX веков на примере симферопольского дворянского театра / С.П. Шендрикова // Историчні та політичні дослідження : наук. журнал / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – № 2 (42). – С. 51–58.
15. Заметки из Симферополя // Одесский вестник. – 1851. – 24 окт. (№ 84).
16. Зрелища и концерты // Одесский вестник. – 1840. – 6 апр. (№ 28).

17. Шендрикова С.П. Театральное искусство в Таврической губернии во второй половине XIX века / С.П. Шендрикова // Науковий вісник : зб. наук. пр. Науки: економіка, політологія, історія / Одеський держ. економічн. ун-т. – Одеса, 2009. – № 23 (101). – С. 152–158.
18. Государственный Архив Республики Крым (далее – ГАРК). Ф. 26, оп. 1. Д. 25004, 15 л.
19. ГА РК. Ф. 49, оп. 1. Д. 3779, 5 л.
20. ГА РК. Ф. 26, оп. 1. Д. 25317, 21 л.
21. ГА РК. Ф. 26, оп. 1. Д. 12536, 28 л.
22. Смесь. Симферопольский театр // Одесский вестник. – 1846. – 19 янв. (№ 6).
23. Смесь. Симферопольский театр // Одесский вестник. – 1846. – 6 марта (№ 19).
24. Смесь. Симферопольский театр // Одесский вестник. – 1846. – 2 окт. (№ 79).
25. Концерт в Севастополе // Одесский вестник. – 1847. – 21 мая (№ 41).
26. Симферопольский театр // Одесский вестник. – 1850. – 22 февр. (№ 15).
27. Симферопольские вести // Одесский вестник. – 1850. – 11 нояб. (№ 90).
28. Заметки из Симферополя // Одесский вестник. – 1851. – 24 окт. (№ 84).
29. Симферопольский театр // Одесский вестник. – 1853. – 15 янв. (№ 6).
30. Симферопольский дворянский театр : краткий очерк // Крым. – 1890. – № 123.
31. ГА РК. Ф. 49, оп. 1. Д. 3915, 12 л.
32. ГА РК. Ф. 26, оп. 1. Д. 25812, 9 л.
33. Симферопольский дворянский театр : краткий очерк // Крым. – 1890. – № 125.

С.П. Шендрикова, Н.В. Шалаева. Зародження театрального життя у центрі Таврійської губернії (20-70-ті рр. XIX ст.). – Стаття.

Анотація. В даній науковій публікації в хронологічному порядку презентуються основні події культурної повсякденності Сімферополя, що в подальшому склали фундамент зародженню та розвитку театрального життя не тільки столиці, а й Таврійської губернії взагалі.

Ключові слова: театр, трупа, гастролі, репертуар, театральный сезон, публіка, анилаг, анонс.

Svetlana P. Shendrikova, Nadezhda V. Shalaeva. Generation of Theatric Culture in the Taurida Governement (20s-70s of the XIXth Century). – Article.

Summary. In the presented scientific publication, the main cultural events of everyday life in Simferopol are listed in chronological order, which later became the foundation of the origin and development of theater culture not only in the Crimean capital, but also the whole Tauride province as a whole.

Key words: theater, troupe, read touring, repertory, theater season, audience, full house, announcement.

УДК 378.016:340.15(043.3)

Г.Х. Яворська,
доктор педагогічних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

БАЗОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ

Анотація. Авторка розкриває базові компетентності та підкреслює необхідність їх формування у майбутніх юристів-правознавців (комунікативної, соціальної, навчальної, інформаційної та етичної компетентностей), що зумовлено їх особливостями та вимогами до особистості юриста взагалі, та професійно-юридичної діяльності, зокрема.

Ключові слова: юрист-правознавець, базові компетентності, бакалавр.

Згідно структури нашої статті базові компетентності майбутніх правознавців ми розглядаємо в аспектах загального значення – значущого для будь-якої професійної галузі та приватного – за-

кріпленого за конкретною професією, а саме юридичною. Тому виникає потреба здійснити аналіз їхніх структурних та змістових особливостей.

Складові базових компетентностей правознавців, виділено у дослідженнях різних авторів (І. Зимня, О. Калита, О. Кожем'яко, А. Хуторський,): особистий професійний значний досвід, вмотивованість на професійний саморозвиток, єдність теоретичної підготовки та практичних умінь, універсальність, надпредметний характер.

Під структурою базових компетентностей ми розуміємо уявну модель, що характеризує їх як суб'єктно-діяльну освіту майбутнього фахівця. З наявних варіантів структурування компетентностей вважаємо за потрібне виділити ті, в яких автори спробували пов'язати компетентність з особливостями пізнавальної та трудової активності студентів.

Базові компетентності, по суті своїй, є проєкцією найбільш важливих складових професійної підготовки на відповідний їй зміст професійної освіти. Це означає, що змістова специфіка базових компетентностей майбутніх правознавців повинна ґрунтуватися на тих чи інших особливостях юридичної діяльності. Специфіка юридичної професії детально описана у державних стандартах вищої освіти, зокрема в освітньо-кваліфікаційній характеристиці спеціальності 081 – право ступеня «бакалавр».

Бакалавр з права повинен мати відповідний рівень політичної, етичної та психологічної культури: чітко сформовані принципові засади світогляду як загального усвідомлення про навколишній світ і своє місце в ньому, про шлях реалізації в умовах реальної дійсності своїх життєвих програм; сформоване філософське, економічне, політичне мислення; розумітися в проблемах ринкової економіки, соціальних, національних, історичних та демографічних процесах розвитку суспільства; володіти питаннями розвитку стародавньої, нової, новітньої всесвітньої історії та історії України, засвоїти закономірності та особливості культурного розвитку людства; брати участь у громадському житті, формуванні правової свідомості та цивілізованих взаємовідносин всіх членів суспільства.

Отже, з такого змісту ОКХ нам зрозуміло, що тут передбачено розвиток навчальної, комунікативної, інформаційної, соціальної та етичної компетентностей, що виражається з описаних у професійних вимогах їх особливостей. В інтересах дослідження доцільно провести аналіз цих особливостей згідно з такими аспектами: феномен права в юридичній діяльності, соціальна місія професії юриста, комунікація як інструмент юридичної діяльності, етика майбутнього правознавця, роль інформації в юридичній діяльності.

Аналізуючи юридичну діяльність з позицій функціонування соціального інституту права, звернемося до суджень Т. Кашаніної, яка у своїх працях зазначає, що у зв'язку з проблемами пост-індустріального суспільства, збереження миру і безпеки людей – необхідність кожного жителя тієї чи іншої території. Динаміка правової картини макросоціума стимулює збільшення числа суб'єктів, які мають приватну власність. Це загострює їх потребу в розвинених праві та юридичній техніці [1].

На утримання базових компетентностей майбутніх правознавців не може не позначатися факт недозволеного досі протистояння природного та юридичного аспектів у змісті правовідносини. Через їхню нетотожність виникли ідеологія і філософія права.

Феномен права змушує нас задатися питанням: «Закон або право потрібно викладати студентам юридичних факультетів?» І відповідає, що, звичайно, право. З одного боку, практика ставить вимогу готувати універсального правознавця, з гуманістичних позицій сприймає потреби суспільства. З іншого – все частіше зростає попит на вузьких фахівців у тій чи іншій сфері юридичної діяльності, оскільки роботодавці не можуть брати на роботу фахівця широкого профілю, хоч і якісно підготовленого. У зв'язку з цим, З. Незнамова, робить важливий висновок, що сьогодні потрібні фахівці, компетентні у вузькій сфері діяльності, але з фундаментальною юридичною підготовкою [2].

Як бачимо, феномен права переважає над іншим складовим юридичної діяльності визначаючи її специфіку, виділяючи професію юриста серед інших професій у світі праці. Феномен пра-

ва зумовлений соціальною місією юридичної діяльності, що впливає на зміст базових компетентностей майбутніх юристів.

Звернемося до роботи В. Карташова «Юридична діяльність: поняття, структура, цінність», де юридична діяльність представлена як «відносно відособлені напрями гомогенного впливу на об'єктивну і суб'єктивну соціальну реальність, в яких виявляються і конкретизуються природа права» [3]. В умовах ринку зростає роль права в господарсько-економічних відносинах, управлінні суспільством та економікою. Нині основою забезпечення нормальної діяльності підприємств, організацій та установ усіх форм власності є законодавство: грамотні дії юристів є, свого роду, запобіжним механізмом, що захищає суб'єкти, державності від фінансових і економічних проблем.

Соціальна місія юридичної діяльності тісно перетинається з її комунікативною складовою. Показовий той факт, що спочатку юридична освіта давалося на базі філологічного факультету чи університету, а перший досвід професійної підготовки юристів представляв собою змагання студентів у красномовстві. У період близько 1200 року в юридичній школі одного з перших європейських університетів Болонії навчалось 105 тисяч чоловік, і основною формою навчальних занять були диспути.

У професії юриста роль комунікації зумовлена, перш за все, соціальним статусом. Той, хто хоче зрозуміти іншого в його соціальній позиції повинен, за словами Г.Гадамера, вступити в зіткнення з тією традицією, яку несе інший колектив. Розуміння або непорозуміння є тут не тільки репродуктивним, але завжди продуктивним соціальним ставленням» [4].

Формат і цілі нашої роботи не дозволяють охопити всього обсягу комунікативної практики в сфері юридичної діяльності, однак окремі її види принципово важливі для подальшого дослідження. Це різні контакти з суб'єктами правовідносин, правова пропаганда і письмова комунікація, що опосередкована в різних юридичних документах. У кожному виді комунікації юридична практика виступає як організуючий момент соціальної практики, як її структурна ланка, що залучена в правову систему суспільства і процес правового регулювання. Можна стверджувати, що комунікація «сприяє інтеграційним процесам в правовій системі суспільства, пов'язуючи суб'єктивні права і юридичні обов'язки, нормативні приписи і прийняті на їх основі рішення» [4, с. 13]. Комунікативна складова більшості юридичних спеціальностей передбачає знання маніпулятивних технологій спілкування, лінгвістичного програмування; зобов'язує юриста мати хорошу риторичну підготовку, не кажучи вже про навички дотримання мовних норм у мовленні.

Комунікативна складова юридичної діяльності тісно пов'язана з її інформаційним забезпеченням, адже обмін інформацією здійснюється в комунікації. Потужний інформативний соціального досвіду стає предметом суб'єкт-об'єктних інфовзаємодій і, тим самим, інструментом виховання, освіти і навчання. Юристу доводиться мати справу зі значними масивами інформації нормативного характеру. Крім того, він потребує знань з психології, соціології та ін. Безумовно, основний обсяг інформації, що переробляється правознавцями, складають в закони та підзаконні акти, кодекси, службові приписи та інструкції. Створення попередніх умов для передачі інформації, продумування тактики інформаційного впливу здатні значно посилити ефект правових відносин з порушником закону. У своїх працях А. Коренєв відзначає, що правова інформація зобов'язує сучасного юриста володіти комп'ютерною, криміналістичною, спеціальною технікою. Юрист повинен знати законодавство та відомчі нормативні акти; систему і структуру органів внутрішніх справ; правовий статус, форми і методи адміністративно-правової, оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності [5].

Отже, інформаційна складова юридичної діяльності, поряд із соціально-правовою та комунікативною, є джерелом змістового наповнення базових компетентностей майбутніх правознавців. Описані області специфікації юридичної діяльності дають нам право виділити в якості базових компетентностей правознавців навчальну, інформаційну; комунікативну, соціальну, етичну компетентності (узагальнено подаємо на рис. 1).

Рис. 1. Базові компетентності відповідно до специфіки професійної діяльності правознавців

Очільне становище відводимо навчальній та соціальній компетентностям, які пов'язані з системним розглядом юридичних явищ, а саме, з точки зору семіотичної полярності категорії «право»: право як догма і право як висловлювання свободи людини. Соціальна дійсність реалізує обидва концепти права і зобов'язує майбутнього правознавця не просто володіти правовим знанням, але і створювати ситуації, що сприяють осмисленню прав, буття, ситуації, неможливі без глибоких системних знань і здібностей майбутніх правознавців до методологічно грамотному аналізу і синтезу.

Етична компетентність орієнтує на підвищену відповідальність юриста за наслідки своїх соціальних дій. Суспільство потребує, щоб утилітарні пріоритети юридичної діяльності гармонували з пріоритетом моральності, совісті, а вся професійно орієнтована практика підпорядковувалася б існуючим у суспільстві моральним нормам, що становить основу етичної культури правознавця (систему моральних принципів і норм, які сформувалися як результат почуттів, знань, потреб, переконань, що виражають у моральній поведінці правника гармонію внутрішніх переконань і їх зовнішніх проявів. Формування у майбутніх правознавців етичної компетентності передбачає закономірне дотримання ними узвичаєних норм і принципів моралі в процесі виконання службових обов'язків, їхнього впровадження в юридичну практику, подолання помилок морально-фахових деформацій. Основне етичне правило правознавця, як зазначає Г. Яворська, – робити для клієнта все, що не заборонено законом, щоб він би був у змозі зробити для себе сам, маючи для цього необхідні знання і навички, властиві юристу-спеціалісту. Авторка виділяє такі рівні прояву етичної культури правознавців: ставлення майбутнього правознавця до своєї професійної діяльності та її результатів (як особи-професіонала); стосунки з колегами по роботі (як члена робочої групи); стосунки з клієнтом, підсудним, підслідним та іншими людьми в процесі вирішення юридичної справи (як представника влади) [6].

Діяльність майбутнього правознавця характеризується щоденним спілкуванням із різними людьми, які залежать від нього, а тому потребують від нього дбайливого, коректного ставлення. Саме тому одне з основних місць відведено формуванню комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність розглядається нами як форма соціальної практики правознавців, яка сприяє вирішенню соціальних конфліктів, стабілізації правовідносин, становленню громадянського суспільства. Праця юристів більшості спеціальностей пов'язана з постійним спілкуванням: в усній або письмовій словесній формі знаходять своє вираження норми права. Важливим чинником, що визначає успішне спілкування з клієнтом, є достатня риторична підготовка (в тому числі, володіння невербальними прийомами комунікації), впевнене використання майбутніми правознавцями маніпулятивних комунікативних прийомів, а також обізнаність студентів в психічних аспектах комунікації.

Як зауважує О. Калита, важливу роль у комунікативній ситуації «правознавець – клієнт» відіграють і вербальні, і невербальні засоби спілкування. Під час розмови лише 7% інформації передається словами, а решта – 93% – мовою жестів. Професійна діяльність майбутнього правознавця передбачає різні види комунікативних ситуацій: безпосереднє спілкування з клієнтом і спілкування по телефону. У безпосередньому спілкуванні визначальними серед невербальних засобів є міміка, жести, інтонація, а в консультуванні по телефону – лише інтонація. Безперечно, майбутній правознавець повинен пам'ятати, що вплив на клієнта здійснюється не тільки за допомогою тлумачення змісту законодавчих документів, але й за рахунок особистих якостей, що забезпечить йому довіру й повагу. У зв'язку з цим інтонація ведення діалогу повинна бути доброзичливою, рівномірною. Консультант із питань законодавства повинен уважно поставитися до сутності проблеми, через яку ідентифікується інша особистість, сенс її багатогранного буття [7].

Інформаційна компетентність, в нашому розумінні, відображає сучасний стан соціуму, в якому належить працювати майбутньому юристу. Правознавці повинні прагнути до забезпечення оптимальних умов для повного задоволення інформаційно-правових потреб державних і суспільних структур, підприємств, організацій, установ і громадян на основі ефективної організації та використання інформаційних ресурсів із застосуванням прогресивних технологій.

Інформаційна компетентність майбутніх правознавців формується в процесі інформаційної діяльності, а саме – в діях, спрямованих на одержання правової інформації стосовно певної юридичної ситуації шляхом здійснення комплексу інформаційно-правових, інформаційно-пошукових, інформаційно-комунікативних і інформаційно-аналітичних заходів та уникнення дезінформації з метою об'єктивного неупередженого розгляду справи, встановлення істини та документального оформлення прийнятих процесуальних рішень у вигляді, придатному для розгляду справи у суді.

Робота майбутнього правознавця з інформацією зводиться до її одержання, використання, поширення та зберігання. Така інформація має назву правової. Відповідно до ст. 22. Закону України «Про інформацію» правова інформація – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

Таким чином, зміст базових компетентностей є основою для вироблення критеріальних параметрів, під якими, звичайно, розуміють конкретні, лаконічні описи, зручні для використання в різного роду документах і практиці моніторингу. Чималу цінність у виконанні дослідницької задачі представляють вербальні зразки опису компетентностей, запропоновані Ю.Татуром [8]. Користуючись ними, ми пропонуємо узагальнений зміст базових компетентностей майбутніх правознавців.

Таблиця 2.

Зміст базових компетентностей майбутніх правознавців

Базові компетентності майбутніх правознавців	Зміст базових компетентностей майбутніх правознавців
Навчальна компетентність	студент прагне до забезпечення навчального фундаменту своїх професійних дій, володіє досвідом правотворчої діяльності, у нього вироблено критичний стиль правового мислення
Етична компетентність	студент розуміє значення майбутніх професійних функцій з позиції морально-етичних норм суспільного устрою, користується у своїй практичній діяльності нормами Кодексу юриста студент, прагне до балансу усіх функцій правовідносин
Комунікативна компетентність	студент орієнтується в основних прийомах і технологіях комунікації, володіє досвідом правоконсультавання, переконання, інтерв'ювання, навіювання, аналізує і коригує власні комунікативні контакти
Соціальна компетентність	студент розуміє значення власної соціальної позиції у професійній діяльності, володіє системою знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій та поведінкових компонентів у соціумі, знає, як самореалізувати себе у ньому
Інформаційна компетентність	студент відноситься до інформації як до основного джерела професійного розвитку, розуміє специфіку інформаційних потоків у діяльності правознавця володіє вміннями знаходити та налічувати необхідну інформацію, знає як її застосувати на практиці, уміє отримати, систематизувати і зберігати інформацію

Змістові особливості базових компетентностей майбутніх юристів впливають з організації діяльності студентів. Саме тому, необхідно зупинитися на деяких нюансах в розумінні діяльності, зокрема на можливості використовувати поняття діяльності в практиці навчання майбутніх правознавців.

В юридичній літературі виділяють види (аспекти) діяльності майбутнього правознавця, кожен яких відповідає за формування базових компетентностей, зокрема:

- соціальний – підкреслює соціальну значимість професії правознавця як організатора боротьби з правопорушеннями, захисника прав та законних інтересів громадян (соціальна компетентність);
- пошуковий – полягає в збиранні інформації необхідної для вирішення юридичної справи (інформаційна та навчальна компетентності);
- реконструктивний – являє собою заключний аналіз зібраної інформації по юридичній справі, висунення робочих гіпотез, розробка плану діяльності з її подальшого розгляду і завершення (інформаційна компетентність);
- комунікативний – означає вміння спілкуватися з колегами, клієнтами, учасниками справи і всіма тими, хто має до неї відношення (етична та комунікативна компетентності);
- організаційний – полягає у вольових діях з перевірки робочих версій та їх реалізації (навчальна та інформаційна компетентності);
- засвідчувальний – полягає в умінні надавати отриманій інформації з юридичної справи передбачену законом форму письмових актів-документів (постанов, протоколів, вироків та ін.) (етична, інформаційна та комунікативна компетентності).

У свою чергу, А. Новіков, пропонує розмежовувати репродуктивну та продуктивну діяльності. Перша є зліпком, копією з діяльності іншої людини, або копією своєї власної діяльності; друга спрямована на отримання об'єктивно чи суб'єктивно нового результату. Продуктивна діяльність, на відміну від репродуктивної, потребує організації, тобто у внутрішній впорядкованості, взаємозв'язку її частин, в усвідомленості засобів діяльності (інструментарію діяльності) [9].

Ми поділяємо позицію А. Новікова, оскільки в освітньому середовищі майбутніх правознавців є місце як для перетворення навколишньої реальності дій, так і для дій репродуктивних, до яких важко застосовувати інше слово, ніж «діяльність». У загальному вигляді, під діяльністю можна розуміти відмічену активність людини, спрямовану на отримання передбаченого результату. Таке трактування діяльності, на нашу думку, ближче до логіки компетентнісного підходу і сутності професійних компетенцій.

Важливим моментом у нашій статті є розмежування здійснюваної студентами діяльності на навчальну, навчально-професійну і квазіпрофесійну. Дана диференціація запозичена у А. Вербицького [10], який стверджує, що для досягнення цілей формування особистості фахівця у ВНЗ необхідно організувати таке навчання, яке забезпечує перехід (трансформацію) одного типу діяльності (пізнавальної) в інший (професійний) з відповідною зміною мотивів, цілей, дій, а також засобів, предметів і результатів. Але це аспекти подальших наших наукових доробок.

Отже, аналіз базових компетентностей підкреслює важливість формування у майбутніх правознавців саме комунікативної, соціальної, навчальної, інформаційної та етичної компетентностей, що зумовлено їх особливостями та вимогами до особистості юриста взагалі, та професійно-юридичної діяльності, зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кашанина Т.В. Юридическая техника : учебник / Т. В. Кашанина. – М. : Эксмо, 2007. – 512 с.
2. Незнамова З.А. Роль государственных стандартов юридического образования в подготовке юристов / З. А. Незнамова // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 217–221.
3. Карташев В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / В.Н. Карташев. – Саратов, 1989. – 218 с.
4. Гадамер Х.Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики / Х.Г. Гадамер; [пер. с нем. Б.Н. Бессонова]. – М. : Прогресс, 1988. – 699 с.
5. Коренев А.П. Введение в юридическую специальность / А.П. Коренев, В.К. Бобров. – М., 2004. – 160 с.
6. Яворська Г.Х. Педагогіка для правників : навч. посіб. / Г.Х. Яворська. – К. : Знання, 2004. – 335 с.
7. Калита О.П. Мова як раціональна дія в системі формування комунікативної компетентності юриста [Електронний ресурс] / О.П. Калита: Електронне фахове видання “Народна освіта” / О. П. Калита. – 2012. – № 19. – Режим доступу до журн.: <http://narodnaosvita.kiev.ua>.
8. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования : материалы к заседанию методологического семинара / Ю.Г. Татур. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 7.
9. Новиков А.М. Методология учебной деятельности / А. М. Новиков. – М. : Эгвес, 2005. – 176 с.
10. Вербицкий А.А. Психолого-педагогические особенности контекстного обучения / А.А. Вербицкий. – М. : Знание, 1987. – 124 с.

Г.Х. Яворская. Базовые компетентности будущих правоведов. – Статья.

Аннотация. Автор раскрывает базовые компетентности, подчеркивает необходимость их формирования у будущих юристов-правоведов (коммуникативную, социальную, учебную, информационную, этическую компетентности), что обусловлено требованиями к личности юриста вообще, и к профессионально-юридической деятельности, непосредственно.

Ключевые слова: юрист-правовед, базовые компетентности, бакалавр.

Galina H. Yavorska. Basic Competence of Future Jurists. – Article.

Summary. The author reveals the basic competence, stresses the need for their formation at the future lawyers-jurists (communicative, social, educational, informational, ethical competences), due to their characteristics and requirements of the legal person in general, and to the professional and legal activities directly.

Key words: Lawyer-jurist, basic competence, bachelor.

Розділ 3

Лінгвістика і викладання мов

Н.В. Бардіна,
доктор філологічних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ЯПОНСЬКІ УЯВЛЕННЯ ПРО СУТНІСТЬ МОВИ ТА ФІЛОСОФІЯ М. ГАЙДЕГГЕРА

***Анотація.** Статтю присвячено найголовнішій проблемі мовознавства – відсутності єдиного розуміння сутності мови. Шляхом аналізу однієї роботи М. Гайдеггера, написаної у формі сократівського діалогу між німецьким і японським філософами, автор виявляє спільне й особливе в уявленнях про сутність мови представників різних лінгвоментальних світів.*

***Ключові слова:** філософія мови, японська мова, німецька мова, М. Гайдеггер.*

Мова – невід’ємна якість людини, саме те, що й робить її людиною, тому надати визначення мові, знаходячись в межах власної свідомості, неможливо. Наука здатна лише на створення певної логічної моделі, яка в подальшому й досліджується як мова. Може, саме тому, у відомій «Лінгвістичній енциклопедії» О.О. Селіванової стаття про мову взагалі відсутня. Видатний лінгвіст ХХ століття Роман Якобсон знаменно назвав одну зі своїх статей «У пошуках сутності мови», де він відстоює думку про моделювання мови як семіотичної системи. Мартин Гайдеггер, видний німецький філософ, засновник сучасної герменевтики і дінгвофілософії, який разом з Людвігом Вітгенштайном здійснив мовну революцію, три зі своїх лекцій, прочитаних у Фрайбурзькому університеті у 1957–1958 роках, теж присвятив «пошукам сутності мови». Видатний лінгвіст сучасності Ю.С. Степанов стверджував, що «образ мови» – це образ століття, який створюється європейськими ідеями: філософською думкою М. Гайдеггера, естетичними поглядами Б. Брехта, лінгвістичними концепціями Е. Бенвеніста [9]. Все більша кількість лінгвістів схиляється до того, що наблизитися до розуміння «сутності мови» можна не в інструментальному а лише у лінгвофілософському просторі [9]. Для цього треба озирнутися назад, на період грецької античності, і поглянути на розуміння феномену «мова» в інших сучасних культурах, для яких Давня Греція не була «колискою цивілізації».

Відомо, що у давньогрецькій мові ключове для наших міркувань слово «λόγος» має у сучасних словниках майже 40 тлумачень: це і слово, і розумне мовлення, і порядок, і структура тощо. Аналізуючи твори Платона, автор цієї статті колись запропонував тлумачення сутності мови як «як звукову об’єктивацію логосу», зухвало протиставивши свою думку глибоким філософським міркуванням Мартина Гайдеггера, який теж у ранніх роботах шукав сутність мови в грецькому феномені «λόγος» [2]. Але пізніше Мартин Гайдеггер відійшов від своєї позиції: «Літнього семестру 1934 року я читав лекцію під назвою «Логіка». Однак були це роздуми про λόγος, у якому я шукав сутність мови. Між тим минуло майже десятиріччя, аж я зміг сказати, що я думав, – відповідного слова немає ще й досі. Перспектива для мислення, яке з усіх сил намагається відповісти сутності мови, ще оповита туманом на всю свою відділь. Тому я ще не бачу, чи те, що я намагався мислити як сутність мови, буде достатнім і для сутності східноазійської мови...» [6, с. 87].

Сучасні філософи вже звернули увагу на перегукування філософії М. Гайдеггера з японськими варіантами буддійської філософії, конфуціанства, даосизму. При цьому, підкреслюючи, що йдеться не про будь-яке запозичення, а про «спільність безпосереднього переживання реальності», історики філософії, крім близькості ставлення до буття як до безперервного процесу розгортання, який має місце у часі и в людині, крім подібності одного з ключових понять гайдеггерівської філософії Das Nichts японському концепту Порожнеча, відзначали певну схожість поглядів німецького

філософа з японськими уявленнями про сутність мови взагалі, всупереч кардинальній розбіжності західних і східних мов, до східних лінгвофілософських уявлень [10].

Предметом нашої уваги стаття Гайдеггера «Із розмови про мову одного японця й одного, що його розпитував» (1953–1954 роки написання), яка лише нещодавно була надрукована і не привертала досі уваги лінгвістів. Формально статтю написано у формі сократівського лінгвофілософського діалогу між *тим, що розпитує* (М. Гайдеггером) та з *одним японцем* (професором-германістом Токійського королівського університету Тезуки) [6; 14]. Багато коментаторів вважали, що Гайдеггер вигдав цю бесіду й словами міфічного японця намагався викласти власні ідеї. Але ж цей діалог дійсно відбувся і саме роздуми японця наштотували німецького філософа на ідею про гносеологічні координати, в яких можна окреслити феномен, що його традиційно називають *langue, language, мова*, язык тощо. Пізніше було доведено, що німецький філософ читав лекції стажерам з Японії, і до нього дійсно приїздив професор з Токію, і згаданий на початку діалогу граф Сузо Кукі, дійсно, колись стажувався у німецького філософа [10]. Більше того, у 1996 році Райнхард Мей звинуватив Гайдеггера у плагіаті: дослівному використанні у своїх роботах тез даосизму [15]. Але у тексті Гайдеггера ми бачимо спільне намагання представників різних світів хоча б намацати сутність мови.

Мета аналізованого філософського діалогу – знайти визначення Мови, яке би підходило й європейським, і східноазійським мовам, тому що дана Гайдеггером раніше дефініція мови, яку сучасні лінгвісти використовують в якості парадигмальної метафори, не відповідає багатьом критеріям: «Пт: Нещодавно я, доволі незграбно, назвав мову оселею буття. Якщо людина через свою мову мешкає у бутті, ми європейці, ймовірно, мешкаємо в якомусь геть інакшому домі, ніж східноазійська людина. Яп.: За умови, що мови тут і там не просто різні, а в своїй основі мають іншу сутність. Пт.: Тоді розмова з дому до дому майже неможлива» [6, с. 84]. Чи так є насправді, чи може європеєць зрозуміти японця?

Дійсно, Японія – дивовижна країна, з дивовижною ментальністю і ставленням до проблем мови. Іноді її називають «країною-позичальницею». Як зазначає відомий український японіст, перекладач, проф. І. П. Бондаренко, «ще значною мірою відповідає історичній дійсності. Саме від своїх найближчих сусідів – китайців та корейців – японці запозичили свого часу поливного рисівництва, численні ремесла, буддизм, конфуціанство, даосизм, ієрогліфічне письмо, музику, архітектуру» [4, с. 5]. Самий етнос японців, японська мова, як довели останні дослідження, у тому числі проф. О. І Бондаренка, утворилися складним шляхом конвергенції [5]. Але при цьому японці не просто «позичають» і навіть не запозичують: японський доцентровий менталітет є націленим на «матеріал, який зміцнив би їхнє становище й забезпечив просування уперед» [11, с. 7-8]. Японці вбирають до себе – до своєї культури, релігії, графіки, лексики – все, що можна переплавити відповідно єдиному світобаченню. Професор І. П. Бондаренко виділив декілька основних концептуальних засад, що характеризують цей своєрідний менталітет [4, с. 240]. Зупинимось лише на окремих з них, без яких буде важко зрозуміти, що саме обговорюють М. Гайдеггер з японським германістом. Це такі концепти, як:

“*бігаку*” (美学 – “почуття краси”, “естетика”),

“*кісецу*” (季節 – /*досл.*: “**пори року**”/ чітка синхронізація й залежність повсякденного життя від пір року),

“*вабі*”/ “*сабі*” (侘び/寂び – “незрозумілий смуток”),

“*аймай*” (曖昧 – “невизначеність”, “невиразність”),

“*тіммоку*” (沈黙 – “мовчання”),

“*харатей*” (腹芸 – “спілкування без слів”) [4, с. 240].

Безумовно, існує багато спроб визначити ключові концепти японської ментальності, але, як зазначає проф. І. П. Бондаренко, «зазначені чинники виділяються чи принаймні не заперечуються японськими фахівцями – психологами, етнографами, культурологами, літературознавцями, які традиційно дуже критично, а іноді й упереджено, ставляться до будь-яких наукових досліджень іноземців у цій царині» [4, с. 240].

В системі японської мови протиставлені підсистеми «ваго» і «канго». Ваго – це шар лексики, який включає прадавні австронезійські й алтайські слова, а також найдавніші запозичення з китайської та корейської мов. Саме цей варіант мови, разом із синтоїзмом, вважають в національній традиції японського мовознавства відповідним «японському духу». Китайські слова, що були асимільовані пізніше і функціонують паралельно з питомими, мають назву «канго». Сфери вживання ваго і канго диференційовані: ваго, що має більш синтетичне, образне, емоційно забарвлене значення, обслуговує побутове спілкування, а канго, яке тяжіє до конкретності, – ті сфери, де потрібне визначення чітких понять. На мовну свідомість японців уплинула історія країни, історія формування мовної системи. З точки зору європейців, японці приділяють на диво багато уваги мовним проблемам. Влада постійно підтримує дослідження, присвячені японському менталітету, основою якого є мовна картина світу [1] Японці вважають, що краще мовчати, ніж говорити; ввічливіше не договорювати фразу до кінця, бо співрозмовник має зрозуміти думку і завершити цю фразу.

Хоча нарис Гайдеггера написано німецькою мовою, він весь просякнутий японським світобаченням і навіть стилізований під традиційну японську манеру спілкування: один із співрозмовників замовкає посередині репліки в надії, що інший зрозуміє його думку і завершить висловлювання.

Читач спостерігає зіткнення східного – синтетично-інтелегібельного – та західного – аналітико-раціонального – типів мислення, різниця між якими об'єктивована, зокрема, в особливостях лексичної системи. В японській мові поєднуються два типи слів: «слова з підвищеною конкретністю» і «слова з підвищеною абстрактністю». До останніх належать такі, які позначають найсуттєвіші виміри людського життя. Тому Гайдеггер зізнається, що зміст деяких японських слів він не може зрозуміти навіть після тлумачення, і запитує японця, чи є в їхній мові назва тому явищу, яке в європейській традиції називають *мовою*.

Тезуки, у свою чергу, зазначає, що після того, як японці почали пізнавати європейське мислення, вони зрозуміли, що їхній мові «не вистачає обмежувальної сили уявляти предмети в однозначному поєднанні поперемінного підпорядкування один одному», тому японською сутність мови не можна визначити, на неї можна лише натякнути. І навіть цей натяк (нім. *Wink*) зробити дуже важко, тому що в японському світі не надають цьому питанню ваги. До того ж є сутності невисловлені, приховані або зовсім невимовні [6, с. 42], або вимовні лише у поезії.

Відомий японський поет, філолог, літературознавець Мотоорі Норінага про це “загадкове” і “невимовно чарівне” ще у XVIII ст. писав:

Якщо мене хто-небудь запитає:

“Яка вона – Японії душа?”

Скажу, що схожа

На квітучих вишень в ранкових горах

Ніжний аромат [4, с. 42].

Але після роздумів і вагань Тезуки все ж називає слово «**кото-ба**», яке відноситься до *ваго*, тобто характеризується поетичністю, близькістю до душі японця. До того ж його значення перегукується з віршем, який ми навели вище.

Слово «кото-ба» складається з двох ієрогліфів 言葉: 言 – ієрогліф, який тлумачать як позначення ідеї «говоріння», умовно зображає верх голови, лоб, очі, ніс і відкритий рот людини; 葉 – ієрогліф на позначення слова «листок», «лист (дерева)». Професор Тузуки пояснює внутрішню форму назви мови дещо складніше. Для ієрогліфа 葉 він знаходить еквівалент у німецькій мові – *die Blätter, die Blütenblätter*, – але зміст «кото», на думку японця, можна зрозуміти, лише звернувшись до ключового слова «ікі». Сучасні японські культурологи пояснюють «ікі» як концепт культури Едо, почуття прекрасного, сформоване в особливому світі «квітів та верб», «веселих кварталів». Це почуття характеризує не лише особливу культуру кохання, але й стримано-еротичний стиль, навіть чорно-білий геометричний дизайн одягу [7]. Співрозмовник Гайдеггера пояснює особливість феномену *ікі* формулою «без *іро* немає *ку*», де «іро» має значення ‘барва’, ‘пристрастне кохання’, а «ку» – ‘порожнеча’, ‘відкритість’, ‘небо’. «Ікі», таким чином, – це повіви тиші яскравого захоплен-

ня до нестями (*das reine Entzücken der rufenden Stille*). А «кото», у свою чергу, позначає не лише це захоплення, але й його виявлення. Отже, «кото-ба» – це пелюстки цвіту, що виходять із *кото* – прояснювального послання творчо-плідної (харизматичної) зачарованості.

Сприймавши цей «натяк», Гайдеггер намагається знайти одне відповідне німецьке слово. Але запропоноване їм *Die Sage* не задовольняє співрозмовників, а «*das Sagenhafte*» примушує визнати, що шлях до прийнятного освітлення сутності мови є дуже довгим. Його ніхто не може здолати, допоки наука вимагатиме інформації у вигляді тверджень і ключових слів. Отже японська «незацікавленість» цією проблемою виявляє, що розв'язати її можна лише у філософському, лінгвофілософському або поетичному просторі, розлучившись з усякими «це є...» і занурившись у тривале *говоріння* і *мовчання* – суголосся, що надає мові життя.

Цікаво, що у лекціях, які були прочитані у Фрайбурзькому університеті після написання статті «Із розмови про мову», М. Гайдеггер визначає мову на кшталт японського «кото-ба»: «Мова – це цвіт з вуст. Цим квітом розквітає земля квітці неба назустріч» [6, с. 175]. І неодноразово підкреслює, що «поезія і мислення не лише перебувають у стихії казання, а і своїм казанням завдячують різноманітному досвідові мови, який ми ледве чи помічаємо і який для нас узагалі не зібраний [6, с.160].

Моделюючи мову, ми розуміємо, що це лише проекція на один з евристичних екранів феномена, зрозуміти сутність якого мріють не одне тисячоліття. І дивовижний збіг поглядів, напрямів у пошуках цієї сутності представниками різних культур, в працях, написаних на різних континентах, є неабияким підтвердженням того, що шлях цих пошуків є вірним: пізнаючи мову, ми пізнаємо світ і ментальність різних народів.

«Немає речі, де бракує слова» [6, с. 159].

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов В.М. Япония: язык и культура / Владимир Михайлович Алпатов. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 206 с.
2. Бардина Н.В. Языковая гармонизация сознания: [монография] / Н.В. Бардина. – Одесса : Астропринт, 1997. – 271 с.
3. Бацевич Ф.С. Філософія мови : Історія лінгвофілософських учень : Підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 240 с.
4. Бондаренко І.П. Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури / І.П. Бондаренко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 566 с.
5. Бондар О.І. Японська мова як наслідок взаємодії мов ностратичної і айстро-тайсько-австронезійської макросімей / О.І. Бондар // Мовознавство. – 2012. – № 6. – С. 53 – 62.
6. Гайдеггер М. Дорогою до мови [переклав з нім. Володимир Кам'янець] / Мартін Гайдеггер. – Львів: Літопис, 2007. – 232 с.
7. Саэки Дзюнко. «Ики» или не «ики» – вот в чем вопрос [пер. М. Ghast] / Дзюнко Саэки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bokunomichi.com/105_shou_iki/
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
9. Степанов Ю.С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века; Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности // Язык и наука конца 20 века / под ред. акад. Ю.С. Степанова. – М., 1995.
10. Хайдеггер и восточная философия: поиски взаимодополнительности культур / Отв.ред. М.Я. Корнеев, Е.А. Торчинов. 2-е изд. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – 555 с.
11. Хэдленд Дэвис. Мифы и легенды Японии [пер. з англ. Сидоровой О. Д.] / Дэвис Хэдленд. – М. : «Центрполиграф», 2013. – 379 с.
12. Якобсон Р.О. В поисках сущности языка / Р.О. Якобсон // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 103–117.
13. Языкознание в Японии / Составление и предисловие В.М. Алпатова. Общая редакция И.Ф. Вардуля. – М.: Радуга, 1983. – 313 с.
14. Heidegger M. Unterwegs zur Sprache / Martin Heidegger. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1985. – 262 s.

15. May Reinhard. Heidegger's Hidden Sources : East Asian Influences on his Work. Translated and complementary by Graham Parker / Reinhard May. – London: Routledge. – 1996. – 144 p.

Н.В. Бардина. Японские представления о сущности языка и философия М. Хайдеггера. – Статья. ORCID 0000 – 0001 – 5369 - 6468

Аннотация. Статья посвящена самой главной проблеме языкознания – отсутствию единого понимания сущности языка. Путём анализа одной работы М. Хайдеггера, написанной в форме сократовского диалога между немецким и японским философами, автор выявляет общее и особенное в представлениях о сущности языка представителей разных лингвоментальных миров.

Ключевые слова: философия языка, японский язык, немецкий язык, М. Хайдеггер.

Nataliia V. Bardina. Japanese Perception of the Essence of Language and the Philosophy of M. Heidegger. – Article. ORCID 0000 – 0001 – 5369 - 6468

Summary. This article is dedicated to the main problem of linguistics - the absence of the unified understanding of the essence of language. By means of analysis of a work of M. Heidegger, written in a form of Socratic dialogue between a German and a Japanese philosophers, the author finds general and specific in the perception of the essence of language by representatives of different linguoamental worlds.

Key Words: Philosophy of language, Japanese language, German language, M. Heidegger.

УДК 81.255

Н.Л. Бруслинец,
студентка III курса,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ОШИБКИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности перевода общественно-политических текстов, суть понятия «переводческая ошибка» и его виды. Выявлены причины их появления.

Ключевые слова: перевод, переводческая ошибка, общественно-политический текст.

Политическая сфера издавна привлекает к себе внимание представителей различных общественных наук. Лингвистика не стала исключением, общественно-политическая сфера вызвала особый интерес у лингвистов, филологов и переводчиков, целью которых является исследование особенностей перевода общественно-политических текстов.

Актуальность исследования обусловлена тем, что перевод общественно-политических материалов несет решающее значение для современного общества и для его дальнейшего развития. Это связано с непрерывно растущим потоком политической информации, интенсивным расширением международных связей, проведением международных политических собраний и конгрессов. В условиях постоянно развивающейся общественно-политической жизни общества, перевод общественно-политических текстов считается одним из наиболее востребованных переводов, так как общественно-политические тексты стали средством пропаганды и орудием идеологической борьбы.

Цель исследования заключается в: ознакомлении с основными видами переводческих ошибок; анализе переводческих ошибок студентов 4 курса (на материале практического пособия по

переводу общественно-политических материалов В.С. Аксенова); поиске оптимальных путей решения проблем возникающих при переводе общественно-политических текстов.

Изучением проблем перевода общественно-политических материалов занимались такие известные лингвисты и филологи как: Алексеева И.С., Аполлова М.А., Бузаджи Д. М., Бантышева Л.Л., Гарбовский Н.К., Зражевская Т. Л., Михеев А.В., и др.

На протяжении многих лет проблема переводческих ошибок является одной из самых главных в кругах филологического и переводческого общества. «Ошибкой» называют грубую неточность, отклонение от нормативного, стандартного, правильного, отступление от правил, нарушение требований [1, с. 32].

Таким образом, понятие «переводческой ошибки» подразумевает под собой любое нарушение при переводе, которое влияет на адекватность передачи содержания текста оригинала.

В переводческой практике можно выделить два основных типа переводческих ошибок. Первый, это ошибки, возникающее под влиянием родного языка. Второй, это ошибки, причины которых заключаются в структуре самого иностранного языка [3, с. 83].

Переводческие ошибки бывают логического, лексико-синтаксического и стилистического характера. Природа логических ошибок кроется в глубине человеческого мышления, лексические и синтаксические ошибки относятся к языковой системе, а стилистический компонент определяет характер выбора единиц различных языковых уровней.

Бузаджи Д.М. выделяет следующую классификацию переводческих ошибок: смысловые (искажения, неточности, неясности); языковые (лексические, грамматические, пунктуационные, стилистические); логические (предметного и понятийного типов) [2, с. 43].

Искажения – ошибки полностью искажающие содержание оригинала. Искажения возникают из-за неверного понимания переводчиком содержания определенного отрезка текста. Например: *As the United Nations conference on International Organization opened, the reek of war was fresh but hope for the future surged among the people of the nearly victorious Allied states* – После открытия конференции ООН на Международной организации, зловонный запах войны все еще стоял в воздухе, но надежда на будущее волновала людей соседствующих стран Альянса. Искажение проявляется в том, что открытие чего-либо на Международной организации не может быть возможным, надежда не может волновать, а организация стран Альянса была основана лишь в 2004 году, когда в тексте речь идет о Второй мировой войне (1945 г.). Перевод этого предложения можно считать правильным и адекватным если он будет таким: *На момент открытия конференции по созданию международной организации Объединенных Наций запах войны был все еще свеж, но надежда на будущее выросла даже среди населения союзных держав-победителей.*

Неточности – ошибки, которые приводят к неточной передаче смысла оригинала, но не искажают его полностью. Обычно, подобные ошибки возникают из-за неточного понимания значения некоторых слов в оригинале или же неправильной оценки переводчиком степени соответствия значений английского и русского терминов. Выявление таких ошибок довольно затруднено, так как здесь могут быть неясные или пограничные случаи. Например: *Valeriy Boldin was one of the best political leaders in 1930's.* – В 1930 году Валерий Болдин был одним из лучших политических деятелей. Не обратив внимания на формант множественного числа при наименовании года в оригинале, переводчик теряет целое десятилетие (тридцатые годы).

Неясности – ошибки, которые не нарушают общий смысл оригинала, но снижают качество текста перевода из-за отклонения от стилистических норм ПЯ (переводящего языка), злоупотребления иноязычными заимствованиями, жаргонизмами и т.д. Такого рода ошибки связаны с существованием эквивалентности на более высоких уровнях, чем уровень ситуации. Например: *Representatives of 50 countries met on April 25, 1945, in San Francisco, California, to write a document that, it was hoped, would guide the world to an area of peace and well-being.* - 25 апреля 1945, представители 50 стран встретились в Сан-Франциско, Калифорнии, для того чтобы подписать соглашение, в надежде на то, что этот документ станет проводником в эпоху мира и

добра на земле. При переводе этого предложения не были учтены языковые особенности русского языка. Перевод выглядит дословным, предложение построено нелогично, без учета средств передачи информации в русском языке. Такой перевод не был бы интересным для носителя языка. Неясность проявляется в том, что при переводе переводчик не употребляет в дате слов *год*, следовало бы уточнить что *Калифорния это штат* и т.д. Таким образом предлагаем следующий вариант перевода: *25 апреля 1945 года в городе Сан-Франциско (шт. Калифорния) представители 50 стран встретились для того, что бы подписать документ, который, возможно, приведет общество к миру и благополучию.*

К группе языковых переводческих ошибок можно отнести любые нарушения обязательных норм языка перевода, не влияющих на эквивалентность перевода. В группу языковых ошибок входят: лексические, грамматические, стилистические, орфографические и пунктуационные. Рассмотрим каждый вид в отдельности: лексическая ошибка – ошибка связанна с неправильным использованием основного или контекстуального значения слова, причиной лексических ошибок может быть нарушение норм сочетаемости слов в ПЯ; грамматическая ошибка это нарушение грамматических и синтаксических норм языка перевода, не приводящих к искажению смысла оригинала; стилистическая ошибка заключается в использовании слова, конструкции или стилистического средства, не соответствующих по своим функционально-языковым свойствам той жанрово-стилистической разновидности текстов, к которой принадлежит перевод; орфографической ошибкой считается ошибка в правописании слов; пунктуационная ошибка заключается в несоблюдении правил пунктуации.

К ошибкам логического характера относятся ошибки, которые можно обнаружить без обращения к оригиналу и которые не относятся к языковым ошибкам. Их можно разделить на два типа: ошибки понятийной логичности и предметной логичности. Ошибки нарушения понятийной логичности заключаются в неудачном или неправильном словоупотреблении, т.е., переводчиком не учитывается ближайшее окружение слова, что приводит к возникновению конфликта между приемлемыми по форме и содержанию высказываниями и их частями. Нарушения предметной логичности характеризуются отсутствием фоновых знаний о мире [2, с. 54].

В ходе нашего исследования мы подробно разобрали ошибки смыслового характера, определили природу и причины их возникновения и пришли к выводу, что ошибки смыслового характера могут быть грубыми т.е., исказить смысл и содержание текста оригинала и приемлемыми т.е., снижать качество перевода.

Таким образом, для того, чтобы правильно перевести тот или иной общественно-политический текст и избежать ошибок смыслового характера, переводчику необходимо всегда быть в курсе всех политических событий происходящих в мире.

Ввиду того, что объем исследования не позволяет нам в полной мере установить причины и природу возникновения переводческих ошибок языкового и логического характера, дальнейшие работы будут посвящены теме переводческих ошибок.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение/ Алексеева И.С. – М.: Академия, 2004. – 352 с.
2. Бузаджи Д. М., Ланчиков В. К. Практикум по письменному пер. с англ. яз. на русский / Бузаджи Д. М., Ланчиков В. К. – М: Р.Валент, 2012 . – 198 с.
3. Гарбовский Н.К. Теория перевода / Гарбовский Н.К. – М: Издательство Московского университета, 2004. – 544 с.

Н.Л. Бруслинець. Перекладацькі помилки у суспільно-політичному тексті – Стаття.

Анотація. У статті розглянуто особливості перекладу суспільно-політичних текстів, сутність та різновиди перекладацьких помилок, встановлено причини їх появи.

Ключові слова: переклад, перекладацька помилка, суспільно-політичний текст.

Nataliia L. Bruslynets. Mistranslations in Socio-Political Text.

Summary. The article presents translation features of socio-political texts, the meaning of mistranslation concept and its type and establishes the causes of mistranslation's appearing.

Key words: translation, mistranslation, socio-political text.

УДК 81'373.43:811.111

В.В. Громошенко,

старший викладач,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

СКОРочЕННЯ ЯК СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У даній статті аналізується такий спосіб творення неологізмів як скорочення (телескопія, усічення, аббревіація), що є найбільш продуктивним способом словотвору в сучасному англійському політичному дискурсі в останні десятиліття та відбиває тенденцію до раціоналізації мови, до економії мовних зусиль. Політичний дискурс, який впливає на формування мовної картини світу і свідомість громадян, широко використовує весь арсенал способів утворення нової лексики.

Ключові слова: політичний неологізм, словотвір, скорочення, телескопія, усічення, аббревіація.

Впродовж останніх десятиріч в англійській мові виникла велика кількість нових слів, що призвело до необхідності їх вивчення та опису. Це, в свою чергу, викликало появу зовсім нової галузі лінгвістики – неології – науки про неологізми, в сферу діяльності якої входить виявлення нових слів та значень, аналіз факторів їх появи, вивчення засобів їх утворення, розробка принципів відношення до них (їх прийняття чи неприйняття носіями мови) та їх лексикографічної обробки (фіксація в словниках та затвердження значень) [1, с. 42].

На сучасному етапі спостерігається новий поштовх до більш уважного і докладного вивчення неологізмів у різних галузях науки внаслідок появи нових реалій, які потребують прискорення процесу їхньої номінації. Закономірною є розробка важливих напрямів неології, що дає змогу укладати різноманітні словники нової лексики, з плином часу доповнювати їх новоутвореннями.

Активне входження нових слів у лексичну систему англійської мови відображено у різних типах дискурсів (насамперед, у політичному). Перетворення, що відбуваються в області політики, та актуальність досліджень політичного дискурсу, зумовлена, з одного боку, соціально-політичною активністю населення, стрімким розвитком інформаційних технологій, а з іншого боку – сучасними мовознавчими течіями та ємністю, композиційною складністю, характерними дискурсними категоріями та фразеологічними одиницями, призвели до появи лексико-семантичних новоутворень у формі політичних неологізмів. Вивченням неологізмів в англійській мові займалися такі мовознавці: І.В. Арнольд [2], Р.А. Будагов [3], Ю.А. Зацний [4], Л. Вауер [5] та багато інших.

Проблеми скорочених лексичних одиниць як специфічного мовного явища в сучасних мовах привертала увагу багатьох дослідників. Ці проблеми розглядаються в численних статтях і окремих роботах вітчизняних і зарубіжних авторів. До числа ґрунтовних праць з цих питань можна віднести роботи Д.І. Алексєєва [6], В.В. Борисова [7], Є.П. Волошина [8], та ін.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю заповнити лакуну щодо словотворення неологізмів в ХХІ ст. в англійській мові.

Метою статті є дослідження скорочення та його видів (усічення, телескопія, аббревіація) як способу творення неологізмів сучасного політичного дискурсу.

Об'єктом дослідження є неологізми англійського політичного дискурсу.

Предмет дослідження – скорочення як спосіб творення політичних неологізмів.

Матеріал дослідження становлять 150 неологізмів, утворені шляхом скорочення та відібрані методом суцільної вибірки із політичних оглядів американських ЗМІ («*The Washington Post*», «*Daily News*», «*The New York Times*» за 2014-2015 pp.).

Виклад основного матеріалу. Серед нерегулярних способів утворення морфологічних неологізмів найбільш продуктивними в останні десятиліття є скорочення, які відбивають тенденцію до раціоналізації мови, до економії мовних зусиль.

Д.І. Алексеев вважає, що скорочення – це морфологічний словотвір, при якому деяка частина звукового складу вихідного слова опускається [6, с. 79]. Незважаючи на те, що цей спосіб існує в англійській мові порівняно недавно (приблизно з другої половини 18 ст.), у наш час він відіграє таку ж провідну роль, як словоскладання. Проблематика, пов'язана зі скороченнями, широка і багатопланова. Складність вивчення скорочень посилюється тим, що скорочені лексичні одиниці носять надзвичайно різноманітний характер. У загальному вигляді процес утворення скорочень можна визначити як заміну стійкого мовного вираження (слова, словосполучення) в усному або письмовому мовленні на більш короткий вираз із збереженням загального змісту.

За результатами попередніх досліджень було виявлено, що найбільш продуктивним способом творення політичних неологізмів в англійській мові посідає **скорочення**. До скорочення відносимо **усічення основ (39%)**, наприклад: *corp* ← *corporation*; **злиття (телескопію) (33%)**, наприклад: *Amerasian* ← *American + Asian*; **абрєвіацію (28%)**, наприклад: *PM* ← *Prime-Minister*.

З-поміж скорочення **усічення** є найпоширенішим способом словотворення політичних неологізмів за рахунок скорочення запозичених суфіксів:

member → *memb*;

liberation → *lib*;

demonstration → *demo*;

politician → *pol*.

Скорочення також утворюються шляхом елізії початкової або кінцевої частини слова. Такі скорочення зараховують до усічених слів. У результаті усічення початкової частини слова утворилися слова: *burb* – *suburb*, *vator* – *elevator*. Утворення слів *detox* – *detoxification*, *pol* – *politician* відбулося в результаті елізії кінцевої частини слова.

Усічені слова можуть набувати граматичних флексій, наприклад, множини: *comms* – *communications* [4, с. 225].

Однією з основних особливостей словотворення розглянутих неологізмів є наявність телескопних номінацій. **Телескопія** – це такий спосіб словотвору, при якому нове слово виникає шляхом злиття повної основи одного вихідного слова з усіченою основою іншого або з злиття двох усічених основ вихідних слів. Наприклад:

European + bureaucrat → *Eurocrat*;

information + mania → *informania*;

private + utopia → *privatopia*;

sheep + people → *sheeple*;

actor + activist → *actorvist*;

illegal + immigrant → *illegrant*;

slow + inflation → *slowflation*.

Отримані дані свідчать про тенденцію до продуктивності творення неологізмів-телескопізмів у сучасній англійській мові, що корелює з результатами дослідження Ю.А. Зацного: за останні десятиріччя значно виріс відсоток неологізмів-телескопізмів до 20% порівняно із 9% у минулому сторіччі [4].

О.О. Селіванова під телескопією розуміє особливий тип компресивного словоскладання шляхом поєднання двох слів, що перебувають у сурядному зв'язку початкової частини першого слова і кінцевого другого. Приналежність телескопічного словотвору певному способу словотво-

рення є дискусійною проблемою, адже, з одного боку, телескопізми будуються на скороченні слів до рівня складів або складів і звуків; з іншого, на відміну від абрєвіації, телескопічний словотвір ґрунтується не на сполуках, а на складанні слів, поєднаних сурядним зв'язком [9, с. 541].

Серед скорочень важливе місце посідають **абрєвіатури**. Найчастіше абрєвіації позначають терміни, назви груп і організацій та утворюються за початковими літерами:

Business Communication Centres → *BCCs*;

Anti-Iraqi Forces → *AIF*;

post-feminist woman → *PFW*;

the countries of Brazil, Russia, India and China viewed as a group of emerging economies with large potential markets → *BRIC*.

Продуктивність абрєвіації пояснюється збільшенням ролі синтаксичного словотворення в сучасній анґлійській мові, яке стає джерелом для значної кількості абрєвіатур, що позначають назви особи:

economic advisor → *EA*;

transfer agent → *TA*.

Абрєвіація характеризується тим, що скорочене слово не є єдиним словесним позначенням відповідного поняття, а живе в мові поряд з повним словом, від якого воно утворилось: *PM* ← *Prime-Minister*. Таким чином, абрєвіація – це скорочення лінґвістичних одиниць, в результаті якого ціле заміщується частиною, що репрезентує все ціле [10, с. 225].

Висновки. Проаналізувавши основні різновиди номінативних процесів, які задіяні у політичному дискурсі, можемо стверджувати, що вони взаємодоповнюють один одного, відображаючи мовну систему у всій її багатоаспектності та різноманітті.

У сучасній анґлійській мові загальною тенденцією творення неологізмів політичного дискурсу є скорочення, що пов'язано з економією мовних зусиль. З-поміж скорочення **усічення** є найпоширенішим способом словотворення політичних неологізмів (39%). Функціонування усічених неологізмів в анґлійському політичному дискурсі є наслідком інформатизації і глобалізації суспільства, що свідчить про еволюцію мови та її словотвірних засобів.

Перспективу наших подальших наукових розвідок становить зіставний аналіз творення політичних неологізмів в анґлійській і українській мовах, що було б актуальними для визначення повноцінної картини арсеналу засобів збагачення лексики політичними неологізмами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Янков А.В. Морфологічна структура і семантика соціально-політичних неологізмів в американському варіанті анґлійської мови / А.В. Янков // Респ. міжвідом. наук. зб. Серія «Іноз. філол.» – Львів, 1978. – Вип. 52. – С. 41–46.
2. Arnold I.V. The English Word : [monography] / I.V. Arnold. – М.: Высшая школа, 1986. – 296 с.
3. Будагов Р.А. Что такое развитие и совершенствование языка/ Р.А. Будагов. – М.: Наука, 1977. – 264 с.
4. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної анґлійської мови: [монографія] / Ю.А. Зацний. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. – 431 с.
5. Bauer L. English Word-Formation: [monography] / L. Bauer. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 296 p.
6. Алексеев Д.І. Скорочені слова в російській мові. – К.: Вид-во Харківського ун-ту, 1979. – 328 с.
7. Борисов В.В. Абрєвіація і акроніми. Військові та науково-технічні скорочення в іноземних мовах/Под ред. А.Д. Швейцера. – М, 2004. – С. 132–135.
8. Волошин Є.П. Абрєвіатури в лексичній системі анґлійської мови: Дис. канд. філол. наук. – М, 2005. – С. 12.
9. Селіванова О.О. Лінґвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
10. Ткачик О.В. Номінативні процеси в анґломовному політичному дискурсі (скорочення, усічення, злиття, реверсія, конверсія) [Електронний ресурс] / О.В. Ткачик. – Режим доступу: <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id81/>.

В.В. Громовенко. Сокращение как способ словообразования политических неологизмов в современном английском языке. – Статья.

Аннотация. В данной статье анализируется такой способ образования неологизмов как сокращение (телескопия, усечение, аббревиация), который является наиболее продуктивным способом словообразования в современном английском политическом дискурсе в последние десятилетия и отражает тенденцию к рационализации языка, к экономии языковых усилий. Политический дискурс, который влияет на формирование языковой картины мира и сознание граждан, широко использует весь арсенал способов образования новой лексики.

Ключевые слова: политический неологизм, словообразование, сокращение, телескопия, усечение, аббревиация.

Victoria V. Hromovenko. Reduction as a Method of Political Neologisms' Word-Formation Process in Modern English.

Summary. This article examines reduction (stem shortening, abbreviation, telescoping) as a method of neologisms' word-formation process which is the most productive in the modern English political discourse in recent decades and reflects the tendency to rationalize the language, to the language effort saving. Political discourse which influences the language picture of the world and the consciousness of citizens use the entire set of methods of forming new vocabulary.

Key words: political neologism, word formation, reduction, stem shortening, telescoping, abbreviation.

УДК 811.1

Д.А. Данилец,
аспирант, преподаватель,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ТЕРМИНОЛОГИИ МЕДИЦИНСКОЙ ЭСТЕТОЛОГИИ (НЕМЕЦКОГО, ПОЛЬСКОГО И ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация. Дефиниции научных дисциплин и определение их семантических полей является одной из самых сложных задач, особенно если интеллектуальная потребность в систематизации науки препятствует решению конфликта интересов между конкурирующими профессиональными группами. В этой статье предложено определить семантику таких терминов, как «эстетическая медицина», «эстетическая хирургия», наряду с общим понятием «медицинской эстетологии».

Ключевые слова: язык профессионального общения, семантическое поле, медицинская терминология, медицинская эстетология.

Недавно появившаяся и стремительно развивающаяся на рынке медицинских услуг эстетико-пластическая хирургия повлекла за собой формирование нового терминологического аппарата. Отсутствие четких дефиниций эстетической хирургии и медицины в научной (медицинской) литературе и нормативно-правовых актах приводит к проблеме формирования семантических полей терминологии данных областей знания, которые отражены посредством дизъюнкции (дизъюнктивной оппозиции) или включения (привативной оппозиции). На рисунке 1, прибегая к графической аналогии, данные виды отношений изображены в виде соположения геометрических фигур (семантических полей). Дизъюнкция изображается в виде двух соответствующих фигур, не имеющих общих элементов. В лексике дизъюнкция проявляется как несовместимость двух лексических еди-

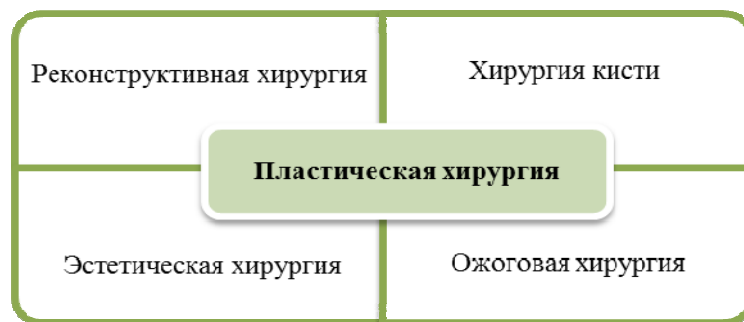
ниц. Такие единицы образуют эквонимы по отношению друг к другу и гипонимы по отношению к вышестоящей суперординате. Включение изображается наложением двух фигур, одна из которых (большая) инкорпорирует другую (меньшую); таким образом, элементы одного множества включают элементы другого [5, с. 9].

Рисунок 1. Схематизация дизъюнктивной и привативной оппозиций

Исходя из исследуемой дисциплины, на сегодняшний день еще не во всех странах, анализируемые языки которых представлены в работе, имеют законодательные рамки и четкую дефиницию того, что может считаться эстетико-пластической хирургией или эстетической медициной. Францию можно считать по праву пионером (в сравнении со странами немецкоязычного пространства и Польшей), уже в 1989 национальным Советом Коллегии врачей эстетической хирургии присваивается официальный статус, а 4 марта 2002 года дисциплина находит свое правовое урегулирование в системе здравоохранения, однако эстетическая медицина признается лишь как общемедицинская дисциплина, виды деятельности которой могут осуществляться целым рядом разнопрофильных специалистов, включая эстетических хирургов. Австрия, как один из ярких представителей немецкоязычного пространства, принимает в 2012 году федеральный закон о проведении эстетических обслуживания и оперирования (ÄsthOpG), вступивший в силу 1 января 2013 года [2, с. 15]. Проблемой Польши является то, что несмотря на широкое применение эстетико-пластических способов оперирования и наличие ряда объединений и ассоциаций хирургов пластической, реконструктивной и эстетической хирургии, в стране нет ни одного законодательного акта, который мог бы регулировать их поле действия.

Тривиальное обозначение пластической хирургии ошибочно укоренилось в сфере повседневного общения в значении эстетической хирургии, делая понятия тождественными (посредством нулевой оппозиции), нивелируя, представленные на рисунке 2, составляющие семантического поля пластической хирургии, как реконструктивную, ожоговую и хирургию кисти.

Рисунок 2. Четырехстолпная модель пластической хирургии

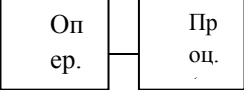
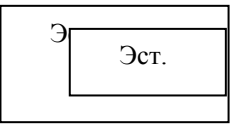
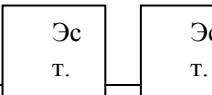

Исходя из данной схематизации (рис. 2), возникает следующий вопрос: «Какое семантическое поле покрывается понятием эстетической медицины, которая в научной литературе выступает то в привативной, то в дизъюнктивной оппозиции относительно поля эстетической хирургии?». Анализ исследуемого материала показал, что данные понятия, учитывая их семантику (т.е. способы инвазивной и неинвазивной коррекции), выступают в антонимических отношениях относительно друг друга. Однако ряд нормативных актов стран, языки которых подверглись анализу, указывают порой на иные виды взаимоотношений исследуемых понятий.

Рассмотрим семантические поля эстетической хирургии и медицины и их взаимосвязь согласно трактовкам нормативных актов или соответствующих компетентных органов, представленных в таблице 1.

Таблица 1.

Семантические отношения полей эстетической хирургии и медицины в дескриптивном подходе

Страна	Организация / источник	Наименования и наличие понятий		Семантические отношения
Австрия	Федеральный закон о проведении эстетических процедур и хирургических вмешательств (ÄstOpG)	<i>Эстетические процедуры и операции без медицинских показаний</i>		дизъюнкция (дизъюнктивная оппозиция)
		<i>Эстетические операции</i>	<i>Эстетические процедуры</i>	
Франция	Национальный совет медицинской ассоциации Параграфы L.6322-1 и L.6322-2 кодекса здравоохранения	<i>Эстетическая хирургия</i> *Эстетическая медицина является одной из специализаций общей медицины		включение (привативная оппозиция)
		<i>Медицинская Эстетология</i>		дизъюнкция (дизъюнктивная оппозиция)
Польша	Институт дерматологии Кракова	<i>Эстетическая хирургия</i>	<i>Эстетическая медицина</i>	

Вышеприведенная схема показывает, что согласно австрийскому федеративному законодательному акту о проведении эстетических обслуживания и оперирования (ÄstOpG) под понятием «*Эстетическая операция*» (эстетическая хирургия, эстетико-хирургическое вмешательство, косметическая хирургия, косметическая операция и т. п.) подразумевается инвазивное эстетико-хирургическое обслуживание субъективно инициированного (эстетического) изменения внешности, включая инвазивные методы анти-эйджинг коррекции без медицинских показаний. Примерами эстетико-хирургического вмешательства приводятся абдоминопластика, коррекция век, мастопексия, маммаугментация, маммаредукция, липофиллинг, липосакция, лифтинги (лица, тела и др.), блефаропластика, дермолипектомия, брахиопластика, гениопластика и т. п.

«*Эстетическая медицина*», нашедшая отображение в нормативном акте в виде «*Эстетического обслуживания*» понимается как вид коррекции иными, неоперативно-хирургическими, методами медикаментозного или минимально-инвазивного характера с целью субъективно иницииро-

ванных эстетических изменений внешности, включая методы анти-эйджинг коррекции без медицинских показаний.

Из этого следует, что исследуемые понятия в рамках анализируемого нормативного акта находятся в дизъюнктивных отношениях, т. е. представляют две обособленных равноправных оппозиции относительно друг друга. Обобщающих, включающих в себя эстетические хирургию и медицину, понятий не обнаружено.

Французское сообщество эстетико-пластических хирургов дефинирует акты *эстетической (косметической) хирургии* как хирургические (т. е. инвазивные) процедуры, целью которых является изменение физического облика человека по собственному желанию без терапевтических показаний и без реконструктивных целей [3]. Данная дефиниция коррелирует с указанной выше четырехстолпной моделью пластической хирургии, рассматривая врожденные пороки вне компетенции эстетической, а в рамках пластической и реконструктивной хирургий.

Французский Национальный научный совет по морфоэстетике и долголетию в кооперации с французским обществом эстетической медицины, французским обществом дерматологической хирургии и эстетики и др., трактует понятие эстетической медицины следующим образом: «Целью *морфоэстетической медицины* являются профилактика, улучшение или исправление непатологических физических пороков и их психологического воздействия посредством методов гигиены, медикаментозных и минимально инвазивных процедур» [1].

Французский Генеральный Медицинский Совет и его нормативные акты не находят места эстетической медицине, в противовес косметической хирургии, в рамках кодифицированных норм, аргументируя это компетентностью эстетических хирургов, дерматологов и подобного профиля специалистов в выполнении процедур эстетической медицины, которая существует как одна из медицинских дисциплин. Исходя из того, что эстетический хирург в праве выполнять мало- и неинвазивные процедуры, можно сделать вывод, что в рамках нормативного акта наблюдается включение (гипонимия), представленное таксономией и партономией, иначе – привативной оппозицией исследуемых терминов, что нельзя сказать о дефинициях профильных союзов и объединений по медицинской эстетологии.

В силу неполноты польской правовой кодифицированности и дефицитности научных дефиниций понятия «*эстетической хирургии*», за образец была взята трактовка кафедры экспериментальной дерматологии и косметологии Ягеллонского университета, подразумевающая хирургический способ эстетической коррекции реальных или мнимых дефектов тела.

Институт дерматологии Кракова выводит следующую дефиницию, согласно которой под *эстетической медициной* подразумеваются процедуры неинвазивного характера, основной целью которых является удовлетворение потребности пациента относительно его физической привлекательности [4, с. 71].

Разница языковых знаков и лишь частичная эквивалентность понятий эстетических хирургии и медицины способствуют гетерогенности в понимании данной области знания. Рассмотрев обобщающие понятия в разрезе разных стран, следует, что семантическое поле законодательного акта Австрии [2, с. 15], регулирующего сферу эстетических хирургии и медицины, значительно уже аналогичного поля медицинской эстетологии института дерматологи Кракова, которое включает в себя помимо общепринятых способов коррекции, эстетическую дерматологию, геникологию и стоматологию [4, с. 71], что идет также вопреки и французскому законодательному акту. Аналогичные разногласия присутствуют и в союзах, объединениях, т. н., «пластических хирургов», согласно трактовкам которых семантическое поле их деятельности также шире законодательных рамок.

С целью избежания разногласий относительно трактования области медицинской эстетологии, было решено придерживаться имеющихся законодательных норм Австрии и Франции, согласно которым под «*медицинской эстетологией*» подразумевается деление на инвазивные (хирургические) и минимально инвазивные (нехирургические) эстетические методы коррекции.

Поэтому в работе по исследованию терминологии эстетических хирургии и медицины будем придерживаться следующих дефиниций:

Медицинская эстетология (лат. *aesthetologia medica*, англ. *medical aesthetology*) – отрасль науки, занимающаяся изучением, описанием, культивированием, восстановлением и созданием красоты человеческого тела, под которой понимается физическая привлекательность, путем медицинских средств. С когнитивно-описательной точки зрения данная дисциплина основана на методологии естественных наук (медицины, биологии, биофизики, антропометрии и антропологии, социологии, психологии, эстетики и философии). В соответствии с приоритетной задачей медицинская эстетология является способом повышением физической привлекательности человека с использованием медицинско-ориентированных методов (как лекарств, процедур и др.).

Эстетическая / косметическая хирургия (лат. *chirurgia aesthetica*, англ. *aesthetic surgery*) – одна из областей медицинской эстетологии, практикующая хирургические (т. е. инвазивные) методы, единственной или основной целью которой является повышение физической привлекательности пациента.

Эстетическая медицина (лат. *medicina aesthetica*, англ. *aesthetic medicine*) – одна из областей медицинской эстетологии, включающая в себя такие процедуры, как: использование медицинских препаратов и минимально- или неинвазивные техники коррекции, целью которых является улучшение физической привлекательности пациента.

Таким образом, ядро функционально-семантического поля медицинской эстетологии представляет собой совокупность лексем (терминологических единиц), являющихся планом выражения и содержания семантических категорий эстетических хирургии и медицины (т. е. инвазивных и минимально-, неинвазивных способов коррекции).

ЛИТЕРАТУРА

1. Conseil National des Sciences Morpho-Esthétiques et de la Longévité [Electronic resource]. – Mode of access :http://www.afme.org/Docsxy/REFERENTIEL_METIER.pdf
2. Hauser W. ÄsthOpG. Bundesgesetz über die Durchführung von ästhetischen Behandlungen und Operationen: Kommentar / W. Hauser, W. Stock. – Wien, Graz: NWV – Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 2013. – С. 15-21.
3. Société Française des Chirurgiens Esthétiques Plasticiens (SOFCEP) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.chirurgiens-esthetiques-plasticiens.com/la-loi-du-4-mars-2002/>
4. Śpiewak R. Estetologia medyczna, medycyna estetyczna, dermatologia estetyczna, chirurgia estetyczna, ginekologia estetyczna, stomatologia estetyczna - definicje i wzajemne relacje poszczególnych dziedzin / R. Śpiewak // Estetologia Medyczna i Kosmetologia. – 2012. – № 2(3). – С. 69-71.
5. Шафиков С.Г. Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц / С.Г. Шафиков. – Уфа: Изд-во Башкир. ун-та, 1999. – 88 с.

Д.О. Данілець. Особливості формування семантичного поля термінології медичної естетології (німецької, польської та французької мов).

Анотація. Визначення наукових дисциплін і їх семантичних полів є одним з найскладніших завдань, особливо якщо інтелектуальна потреба в систематизації науки перешкоджає рішенню конфлікту інтересів між конкуруючими професійними групами. У цій статті запропоновано визначити такі терміни, як «естетична медицина», «естетична хірургія», поряд із загальним поняттям «медичної естетології».

Ключові слова: мова професійного спілкування, семантичне поле, медична термінологія, медична естетологія.

Daniil A. Danilets. Peculiarities of Semantic Field Formation of Terminology of Medical Aesthetology (in German, Polish and French). – Article.

Summary. Defining scientific disciplines and their semantic fields is one of the most challenging tasks, especially if the intellectual need for systematizing science is interfered by conflicts of interest between competing professional groups. In the present article are proposed definitions of "aesthetic medicine", "aesthetic surgery", along with the umbrella term "medical aesthetology".

Key words: language of professional communication, semantic field, medical terminology, medical aesthetology.

А.Ф. Доля,
кандидат філологічних наук,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ ОПТИЧНИХ ЯВИЩ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті розглядаються семантичні особливості найменувань оптичних явищ природи в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах. Встановлюється кількісний та якісний склад досліджуваної групи лексем, наводяться основні типи метафоричних і метонімічних переносів.

Ключові слова: семантика, лексична одиниця, оптичне явище природи, лексико-семантична група, лексико-семантичний варіант, метонімічний перенос, метафоричний перенос.

1. Вступні зауваження

Парадигматичні відношення в лексиці детермінують поділ усіх лексичних одиниць на певні мікросистеми – парадигми. Серед прийомів вивчення лексичної системи важливе місце займає класифікація лексичного матеріалу за лексико-семантичними полями, лексико-тематичними групами, лексико-семантичними групами (далі – ЛСГ) тощо. Таке положення цілком зрозуміле й виправдане, оскільки в ЛСГ, як в основній структурній одиниці лексичної системи мови, відбиваються всі її істотні ознаки. ЛСГ – це структурно організоване об'єднання слів однієї частини мови на базі єдиного, достатньо спільного семантичного компонента, який міститься в значеннях цих слів [5, с. 68]. До складу ЛСГ можуть входити “моносемантичні слова і окремі лексико-семантичні варіанти полісемантичних слів” [4, с. 68]. Лексеми в середині різних ЛСГ вступають у відношення гіпонімії, синонімії, антонімії, протиставлення та меронімії, що постають найпоширенішими різновидами семантичних відносин [7, с. 170], адже “ми сприймаємо світ у межах подібностей, відмінностей, протиставлень і включень – загальних категорій сприйняття” [7, с. 170]. ЛСГ найменувань оптичних явищ (далі – НОЯ) є частиною тематичного угруповання найменувань явищ природи (далі – НЯП), що належать до базового словникового фонду кожної мовної спільноти. Особливе місце НЯП у сприйнятті світу людиною зумовило значний інтерес до них як до об'єкта дослідження, оскільки явища природи тісно пов'язані з матеріальною та духовною культурою людей і постають невід'ємною частиною їх життєдіяльності.

Зіставний аналіз НЯП проводився на матеріалі слов'янських мов [3], англійської та російської [2], слов'янських мов і німецької мови [1]. Проте, системні дослідження найменувань явищ природи в цілому, а також на рівні різних ЛСГ зіставного характеру із залученням декількох мов, а саме англійської, німецької, іспанської, української та російської відсутні.

2. Основна частина

Кількість найменувань *оптичних явищ природи* включає 114 лексем. Під оптичним явищем розуміється ‘те, що можна побачити в атмосфері та зумовлене заломленням, відбиттям, розсіюванням або дифракцією світла на атмосферних частках (міражі, гало, зорі, присмерки тощо)’ [6: 511]. У складі значення всіх лексем цієї підгрупи виділяється архісема ‘світло’.

До цієї ЛСГ входять лексеми з основним значенням: англ. *mirage* ‘міраж’, *corona* ‘корона’; нім. *Dämmerung f* ‘сутінки’, *Halo m* ‘гало’, ісп. *halo* ‘гало’, а також лексеми з похідним значенням: англ. *iris*₃ ‘веселка’; нім. *Hof*₅ *m* ‘(світлий) вінець’; ісп. *iris*₂ ‘веселка’, *corona*₈ ‘корона’, укр. *корона*₃ ‘астр. світлий ореол навколо сонця’; рос. *венец*₅ ‘світле, веселкове кільце навколо сонця ...’.

Серед лексем можна виділити моносемантичні та полісемантичні іменники. Наприклад, лек-

семи з одним значенням: англ. *nightfall* ‘сутінки’, нім. *Morgenrot n* ‘забарвлення горизонту при сході сонця’, укр. *гало* ‘група оптичних явищ в атмосфері, що виникають унаслідок заломлення світла у кристаликах льоду, з яких складаються перісті хмари, тумани’, рос. *радуга* ‘оптичне атмосферне явище, що виникає внаслідок заломлення у водяних краплях сонячних променів і має вид різнокольорової дуги на небесному зведенні’. До складу полісемантичних лексем входять: англ. *rainbow* ‘радуга’, *dusk* ‘сутінки’, нім. *Halo m* ‘гало’, *Mirage n* ‘міраж’, ісп. *alba* ‘зоря’, *crepúsculo* ‘сутінки’, укр. *заграва*, *міраж*, рос. *мираж*, *марево*.

2.1. *Сутінки* – ‘освітлення небозводу і, цебто, освітлення земної поверхні розсіяним світлом після того, як сонце вже зайшло за горизонт (вечірні сутінки), або перед тим, як воно зійде (ранкові сутінки)’ [5, с. 451]. У тлумачних словниках п’яти мов зафіксовано такі лексеми на позначення цього явища: англ. *twilight*, *dusk*, *nightfall*, нім. *Dämmerung f*, *Zwielicht₂*, ісп. *anochecer*, *crepúsculo*, укр. *присмерки* та рос. *сумерки*. Всі ці лексеми мають у своєму значенні семи ‘до сходу сонця’ + ‘після заходу сонця’ за виключенням рос. *сумерки*, що позначає ‘напівтемряву, яка настає після заходу сонця’. В лексемах укр. *сутінки*, *сутінь* та рос. *сумерки* компонент ‘до сходу сонця’ не є частиною прямого значення, а відокремлюється як його відтінок. В українській мові віднайдено цілий ряд лексем на позначення цього явища – *присмерки*, *померки*, *смеркання*, *смерк*, *морок*. Семи, що входять до основного значення зумовлюють появу переносних значень у лексем, що позначають *сутінки* в мовах, що досліджуються. Англ. *twilight*, рос. *сумерки*, укр. *присмерки*, *сутінь*, *сутінки* позначають ‘напівморок у погано освітленому приміщенні’, також в усіх мовах, окрім німецької, зустрічається значення ‘стан занепаду, безнадії, зневіри у власних силах’ (англ. *the twilight of his life*, ісп. *el crepúsculo de la vida* ‘сутінки життя’). Для лексем англ. *twilight*, нім. *Dämmerung f*, ісп. *anochecer*, *crepúsculo*, укр. *смерк*, *смеркання* та рос. *сумерки* спільним є значення ‘час між заходом сонця і настанням ночі’. У німецькій мові існує цілий ряд моносемічних лексем складеного типу, що позначають *сутінки*: *Halbdunkel n*, *Dämmerlicht n*, *Dämmerstunde f*, *Morgengrauen n*, *Schummerstunde n*. Найбільшу кількість значень має англ. *twilight* (8 ЛСВ) та укр. *присмерки* (6 ЛСВ).

2.2. *Веселка* – ‘група концентричних дуг, які мають забарвлення від червоного всередині до фіолетового зовні, яка спостерігається на фоні крапель дощу й утворюється внаслідок рефракції або дифракції в променях сонця або луни’ [6, с. 586]. *Веселка* позначається наступними лексемами в мовах дослідження: англ. *rainbow*, нім. *Regenbogen m*, ісп. *iris*, укр. *райдуга*, *веселка* та рос. *радуга*, пряме значення яких збігається – ‘дугоподібна різнобарвна смуга, яка з’являється в атмосфері внаслідок заломлення сонячних променів у краплинах дощу, сніжинках’. Але похідні значення, які мають лексеми на позначення *веселки* в англійській, іспанській і російській мовах різняться, збігається тільки одне похідне значення рос. *радуга* й англ. *rainbow* – ‘різнокольорові барви чогось, що в своїй сукупності нагадує веселку’, але в англійській мові це значення поширюється на ‘щось, що є багатокольоровим або містить у собі багатокольорові предмети’: *Her makeup-box was a rainbow of colours* ‘Її косметичка була дуже яскравою’. Тільки в англійській мові *веселка* також позначає ‘мету, сподівання або ідеал, якого навряд чи можливо досягнути’: *to chase rainbows* ‘гнатися за мрією’. Похідні значення ісп. *iris* носять конкретний характер: ‘благородний опал’ й ‘райдушна оболонка ока’.

2.3. *Зоря* – ‘перша поява світла в східній частині неба перед сходом Сонця’ [6, с. 171]. Це явище позначається лексемами *зоря* та *заря* в українській і російській мовах відповідно, але тоді як в російській мові значення ‘світлове забарвлення горизонту перед сходом і заходом сонця’ є основним, в українській мові значення ‘яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця’ є ЛСВ лексеми *зоря* з основним значення ‘самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів’. В англійській мові це лексеми *dawn*, *morning₂*, у німецькій – *Morgenrot n*, в іспанській – *alba*, *albor*, *aurora₂*, *rosicler*. Пряме значення німецьких лексем та ісп. *alba*, *aurora* відрізняється від значення інших лексем, оскільки позначає тільки ‘забарвлення неба до сходу сонця’.

Усі лексеми, окрім нім. *Morgenrot n*, мають похідні значення. В англійській, українській і російській мовах збігається значення ‘початок, зародження чого-небудь’, це значення також притаманне ісп. *aurora*, в російській та українській мовах це також ‘час появи на горизонті такого освітлення’, в англійській мові – ‘небо під час появи перших променів світла зранку’. Лексеми іспанської мови мають найбільшу кількість похідних значень: ісп. *aurora* також позначає ‘красиве, рум’яне обличчя’, ‘напій з молока, мигдалю та кориці’, ‘релігійну пісню, яку співають на світанку перед молитвою та якою починається свято церкви’.

Значення *ранкової зорі* передається лексемами на позначення *світанку*, напр.: англ. *sunrise*₂, укр. *розсвітанок*, *розсвіт*, *світанок*, *світання*, рос. *рассвет*, а значення *вечірньої зорі* може передаватися лексемами з основним значенням *заходу сонця*: англ. *sunset*₂, укр. *захід*₂, рос. *закат*₂ ‘вогняно-червона заграва над обрієм, коли заходить сонце’.

2.4. У німецькій мові також є лексеми на позначення *альпійської зорі* – *Alpenwiderschein m*, *Alpenglühen n*, в інших мовах це явище позначається словосполученнями, пор.: англ. *alpine glow*. Це стосується і такого явища як *нівнічне сяйво*: в німецькій мові воно позначається іменниками *Polarlicht n*, *Nordlicht n*. Англ. *airglow*, *nightglow* позначають ‘слабкий потік з верхньої атмосфери, який призводить до слабого освітлення нічного неба, навіть при відсутності Луни, визивається сяйвом іонізованих продуктів ультрафіолетового випромінювання, яке було отримано на протязі дня’, в інших мовах це явище позначається словосполученнями: ісп. *luminiscencia de cielo*, *luminosidad del cielo*, укр. *нічний відблиск*, рос. *ночной отблеск*.

2.5. *Міраж* – ‘оптичний ефект в атмосфері, який було викликано рефракцією, в результаті чого зображення предмета зміщується щодо його справжнього положення та може викликати враження перевернутого предмета або предмета, що пливе в повітрі, а також мерехтливій водянній поверхні’ [6, с. 462]. Пряме значення англ. *mirage*, нім. *Mirage n*, ісп. *espejismo*, укр. *міраж*, рос. *мираж* збігається з термінологічним, також усі лексеми позначають ‘те, що не відповідає дійсності; те, що уявляється, здається; привид’.

В усіх мовах є запозичені з італійської мови лексеми які позначають ‘вид міражу, при якому зображення наземних предметів (озера, гори, дерева тощо), що лежать за горизонтом, здебільшого спотворені та швидко змінюються’: англ. *fata-morgana*, нім. *Fata Morgana*, *fatamorgana*, укр. *фата-моргана* та рос. *фата-моргана*. Англ. *mirage* й ісп. *espejismo* також використовуються на позначення іншого зорового явища, це значення відповідає укр. *марево*, рос. *марево*, нім. *Höhenrauch m*, *Nebelbild n* ‘зорове явище в атмосфері, за якого біля горизонту з’являються уявні зображення наземних предметів або ділянок неба, міраж’. Це переважно моносемічні лексеми, найбільшу кількість ЛСВ має укр. *марево* (3 ЛСВ).

3. Висновки

У результаті дослідження встановлено кількісне та якісне наповнення ЛСГ НОЯ у мовах дослідження. Виокремлено специфічні та універсальні риси організації цієї ЛСГ. Переважна більшість НОЯ є полісемантичними одиницями. Найбільша кількість моносемантичних лексем спостерігається в німецькій мові. Основою внутрішньої організації ЛСГ НАО виступають гіпогіперонімічні, синонімічні й антонімічні відношення. У цій ЛСГ домінує перенос на абстрактні і психічні поняття, душевний стан, стан речей, погляди та почуття людей, відносини між ними (15 ЛСВ), також поширені переноси на рослинний світ, навколишнє середовище (13 ЛСВ).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратенко М.М. Лексика народной метеорологии : Опыт сравнительного анализа славянских и немецкий наименований природных явлений / М.М. Кондратенко. – München : Sagner, 2000. – 117 с.
2. Кузнецова О.И. Семантическая относительность тематической группы «атмосферные осадки» в английском и русском языках (сопоставительный аспект) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка”/ О.И. Кузнецова. – Краснодар, 2002. – 23 с.
3. Манакін В.М. Деякі питання контрастивної лексикології слов’янських мов / В.М. Манакін // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 26–37.

4. Павлова Е.М. Использование компонентного анализа и данных синтагматики при определении структуры лексико-семантических групп / Е.М. Павлова // Уровни лингвистического анализа в синхронии и диахронии. – Л., 1986. – С. 67–74.
5. Хромов С.П. Метеорологический словарь / С.П. Хромов, Л.И. Мамонтова. – Ленинград : Гидрометеоздат, 1974. – 568 с.
6. Kotliakov V.M. Elsevier's Dictionary of Geography: in English, Russian, French, Spanish and German / V.M. Kotliakov, A.I. Komarova. – Elsevier Publishing Company, Amsterdam, London, New York, 2007. – 1073 p.
7. Meyer Ch. F. Introducing English Linguistics / Ch. F. Meyer. – Cambridge University Press, 2009. – 259 p.

А.Ф. Доля. Семантические особенности наименований оптических явлений природы в английском, немецком, испанском, украинском и русском языках. – Статья.

Аннотация. В статье рассматриваются семантические особенности наименований оптических явлений природы в английском, немецком, испанском, украинском и русском языках. Устанавливаются количественный и качественный состав исследуемой группы лексем, приводятся основные типы метафорических и метонимических переносов.

Ключевые слова: семантика, лексическая единица, оптическое явление природы, лексико-семантическая группа, лексико-семантический вариант, метонимический перенос, метафорический перенос.

Anna F. Dolia. Semantic Peculiarities of Names of Optical Natural Phenomena in English, German, Spanish, Ukrainian and Russian. – Article.

Summary. This paper focuses on the semantic peculiarities of the names of optical natural phenomena in English, German, Spanish, Ukrainian and Russian. The quantitative and qualitative characteristics of the lexemes under consideration have been singled out, main types of metonymic and metaphoric transfers are provided.

Key words: semantics, lexical unit, optical natural phenomenon, lexical and semantic group, lexical and semantic variant, metonymic transfer, metaphoric transfer.

УДК 811.163.1

А.И. Изотов,

доктор филологических наук, профессор,

Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова,

г. Москва, Российская Федерация

ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОЙ ЛИТУРГИИ, ИЛИ ВСПОМИНАЯ «ТРОЯЗЫЧНУЮ ЕРЕСЬ»

Аннотация. Статья посвящена опровержению мифа о том, что использующийся в современной литургии церковнославянский язык выполняет эту свою функцию хуже, чем её выполнял древнецерковнославянский язык тысячу лет назад, а также мифа о том, что противниками перевода литургии с сакрального на повседневный язык руководили и руководят сугубо эгоистические соображения.

Ключевые слова: церковнославянский язык, сакральный текст, «троязычная ересь», литургия, проблемы перевода.

Светлой памяти профессора Иржи Марвана (1936-2016)

In memoriam prof. George Marvan (1936-2016)

1. Одиннадцать с половиной веков назад братья Константин и Мефодий отстаивали право вести богослужение на понятном народу «славянском» языке в спорах с «троязычниками», считающими, что лишь три языка (др.-еврейский, др.-греческий, латинский, на которых, в соответствии с евангелиями, была сделана надпись «Иисус из Назарета, Царь Иудейский» над распятым Христом: $\text{ישוע הנצרי מלך היהודים}$, $\text{Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων}$, $\text{Iesvs Nazarenvs Rex Iudaeorum}$) достойны того, чтобы на них славилось имя Божие. Сегодня же, как может показаться на первый

взгляд, ситуация парадоксальным образом изменилась: теперь уже против перевода богослужения на «живой» язык (например, на современный русский) возражают как раз сторонники «славянского» языка. Чтобы показать мнимый характер данного парадокса, рассмотрим два устойчивых мифа.

1.1. Во-первых, это миф о том, что противниками перевода сакрального текста на «язык народа» всегда руководило и руководит стремление не допустить того, чтобы «простые люди» смогли приобщаться к Божественной премудрости, ср., например, упоминание о переводах библейских текстов, выполненных Ф. Скориной, которые отличались «понятным народу языком, а потому были отвергнуты высшими церковными авторитетами и царем» [8, с. 96].

1.2. Во-вторых, это миф о том, что церковнославянский язык, первоначально воспринимаемый православными славянами «как неотъемлемая часть родного языка, <...> превратился [к 17-му веку, судя по упоминаемому в том же абзаце царе Михаиле Фёдоровиче. – А.И.] в непонятную для народа "православную латынь", то есть стал, подобно западной латыни, исключительной собственностью клира или, отчасти, других правящих сословий» [8, с. 165].

2. Мы начнем с первого мифа, поскольку он имеет более универсальный характер, затрагивая не только «славянский», но и любой «священный» язык – латынь, греческий, арабский, санскрит и т.д.

2.1. Каждому читавшему или слушавшему курс теории перевода известно, что в целом ряде случаев точный перевод невозможен из-за асимметрии грамматических и лексических систем языка оригинала и языка перевода, различий стилистических и коннотативных потенциалов соотносимых единиц, случаев полисемии и семантической недифференцированности, наличия безэквивалентной лексики и т.д., так что переводчику постоянно приходится прибегать к тем или иным ухищрениям, чтобы хоть как-то компенсировать неизбежную потерю смысла. Но как быть со священным текстом, при переводе которого эта неизбежная трансформация смысла может стать роковой? Приведу пример:

2.2. Самой важной молитвой для христианина по определению является Молитва Господня, греческий вариант которой завершается строкой *Και μη εισενέγκης ημάς εις πειρασμόν, αλλά ρύσαι ημάς από του πονηρού*. По свидетельству известной переводчицы с др.-греческого языка О.В. Смыки (в частной беседе) в греческом койне евангельских времен важным значением последнего слова данной молитвы было значение «ошибка пахаря, когда плуг сворачивает в сторону и портит борозду». Иначе говоря, Спаситель велел нам молиться о том, чтобы мы «не испортили своей борозды», «не свернули с прямого пути», не совершили роковой ошибки (мерзости, низости, злодеяния). Примечательно, что с подобной интерпретацией созвучен и шестой аят Аль-Фатихи – первой суры Корана, которая читается в каждом ракаате намаза (*اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ* ‘веди нас прямым путём’). Надо ли говорить, что многие наши соотечественники понимают последнее слово фразы *...но избáви насъ от лукаваго* персонифицированно, что существеннейшим образом меняет смысл молитвы.

2.3. Во времена Константина и Мефодия по отношению к возможности перевода Священного писания на народный язык не было единого мнения. С одной стороны, польза церковной проповеди на понятном для простого народа языке была очевидна (особенно если речь шла о новообращенном народе, который надо было окончательно вырвать из пут язычества). С другой стороны, существовали вполне обоснованные опасения, что не обладающий специальной теологической подготовкой человек может неправильно истолковать те или иные строки Писания, а если этот человек обладает пламенной верой, то его невольные заблуждения могут дорого стоить и ему, и другим – вспомним религиозную нетерпимость и костры средневековья, которые в протестантской Женеве горели не менее жарко, чем в католической Испании. Поэтому хотя на ряде западных синодов (франкфуртский 794 года, аахенский 802 года, майнцкий 813 года) «троязычие» было осуждено, [см. 4, с. 130], споры вокруг него не утихали. В дальнейшем всё в конечном итоге зависело от решения местного монарха. Например, если во Франции после расправы над еретиками-альбигойцами (в 1209 папа Иннокентий III призывает к крестовому походу против них, в результате чего весь юг Франции оказывается залитым кровью) вводится запрет на перевод Писания на «мирской» язык, в Чехии, которая была в те времена прочнейшим образом интегрирована в Европу

(чешский король был одним из курфюрстов Священной Римской империи – тех, кто избирал императора) уже в 1370 году появляется полный перевод Библии на чешский язык (так называемая Дрезденская Библия), в последующие несколько десятилетий – дальнейшие переводы, например, Оломоуцская Библия, Литомержицкая Библия и т.д., см. [7]. В соответствии с решением Тридентского собора (1545-1563), «чтение Б.[иблии] на народном языке может быть дозволено только тем, кто вполне укрепился в вере, так как, по мнению членов собора, это чтение может быть более опасным, чем полезным» [3, с. 326].

Итак, у противников перевода богослужения с уже освященного традицией языка на язык, такой традицией не освященный, могут быть иные, кроме сугубо эгоистических, мотивы.

3. Не выдерживает обращения к реальности и утверждение о том, что «славянский» язык был жителям Киевской Руси X-XI веков (когда он здесь появился) более понятен, чем сегодняшней церковнославянской язык жителям Украины, России или Белоруссии.

3.1. Начнем с того, что к XI-му веку праславянский язык уже успел распасться на отдельные диалекты, так что солунские славяне, язык которых был знаком братьям, говорили уже не вполне так, как говорили славяне Киевской Руси. При этом помимо весьма существенных различий в фонетике (рефлексы *tj и *dj, l-epentheticum на стыке морфем, первого и второго славянского ѣ, носовых гласных, сочетаний *ort-/*olt-, *tort-/*olt-, *tьrt-/*tьlt-, мягких и полумягких согласных, сверхкратких гласных и т.д. см. [1, с. 55–70]), которые уже сами по себе способны затруднить восприятие, логично предположить и немалые различия в словарном составе, так что предложения со словами типа *катапетазма* (ср. катапетазма црковънаѣ • раздъра сѧ • съ вьшьнѣго краѣ • до нижнѣбаго • на дѣвое [5, с. 282]), вполне понятные, видимо, жившим в греческом окружении солунским славянам, для тогдашних киевлян могли звучать так же странно, как для киевлян сегодняшних звучат приписываемые канадским украинцам фразы типа *Петро, зачини виндовку / дору, бо чилдринята зафризнуть*.

3.2. Далее, старославянский язык, который мы вслед за профессором Венского университета и председателем комиссии по церковнославянскому языку Международного комитета славистов академиком Ф.М. Марешом († 1994) рассматриваем как «древнецерковнославянский язык», то есть древнейшую форму существования церковнославянского (= «славянского») языка, в соответствии с отечественной традицией принято определять как язык славянских переводов богослужебных текстов с греческого, выполненных в IX веке святыми равноапостольными братьями Константином (Кириллом) и Мефодием, а также их учениками, см. [1, с. 7–11]. Однако никакого «языка старых славян» в IX веке не существовало, братьям приходилось, по ходу перевода, **создавать** этот язык, приписывая словам и выражениям обиходно-повседневной сферы общения (а другой тогда у солунских славян и быть не могло), основываясь на греческих образцах, значения более абстрактные (πνέω > πνεῦμα > ἄγιον πνεῦμα; доунѣти > доухъ > свать доухъ), заимствуя из греческого языка модели словообразования и синтаксические конструкции, в том числе конструкции, совершенно чуждые славянским говорам, ср., например, весьма распространенный в старославянских текстах оборот «дательный самостоятельный».

3.3. И, наконец, самое главное: для адекватного понимания текста знаний грамматики и лексики, то есть знаний чисто языковых, иногда оказывается недостаточно. Необходимо также иметь представление о стоящих за текстом историко-культурных феноменах. Например, поможет ли Гугл-переводчик французу или немцу правильно понять реплику центрального персонажа сериала «Останній москаль» (*Дядя Вань, твоя фамилия случайно не Сусанин, а?*), смысл которой очевиден для тех, для кого данный сериал снимался. При этом чем сложнее текст, тем больший объем историко-культурных знаний требуется для адекватного понимания данного текста: все ли выпускники московских школ смогут внятно объяснить, почему трактирщик из «Преступления и наказания» переходит в середине реплики с «тыканья» на «выканье» (*А для ча не работаешь, для ча не служите, коли чиновник?*) или что такое «вино кометы» из «Евгения Онегина»? Что же удивительного в том, что наш соотечественник, впервые придя в церковь, чего-то не понимает? Дело не в «славянском» языке, а в том огромном пласте историко-культурных знаний, который стоит за церковным обрядом

и который, увы, многим представителям современной постмодернистской культуры оказывается недостаточно знакомым. Однако очевидно, что для язычника XI века этот пласт был непонятным в значительно большей степени, чем для нашего современника, который, будь он даже атеистом или агностиком, тем не менее является продуктом европейской культуры, в своей основе прежде всего христианской (при всей важности иудейского, исламского и скандинавского элементов).

3.4. Сближались и сами языки (язык богослужения и язык народа), причем процесс был двусторонним. Церковнославянский язык приспособлялся (сначала чисто фонетически, а потом и грамматически) к языку восточных славян, ср. старославянские (=древнецерковнославянские) тексты кирилло-мефодиевского периода с соотносимыми текстами Острожской Библии, Московской Библии и Елизаветинской Библии, благо они доступны в Интернете, см. например, ресурс <http://joymylife.org.ua/>. Но при этом и «народный» язык век от века напитывался церковнославянскими элементами, какие мы без труда находим и в староукраинском Пересопницком евангелии, и в старобелорусских изданиях Фр. Скорины. Что же касается русского языка, то он впитал в себя столько церковнославянских элементов, что способен выглядеть потомком «древнеболгарского» (как называют «славянский» язык Константина и Мефодия некоторые исследователи, см. [1, с. 11]) ничуть не меньше, чем его прямой потомок – современный болгарский язык, ср. содержащие Молитву Господню фрагменты Мариинского евангелия (в кириллической транслитерации, поэтому буква ѣ стоит и в позиции «аз йотированного»), русского Синодального перевода и современного болгарского перевода (<http://www.magister.msk.ru/library/bible/blgarska/>):

^{6:9} Тако оубо молитѣ вы са • ѡтъче нашъ иже си на нб̄схъ да свѣт са има твоѣ • ^{6:10} да придѣтъ ц̄р̄ствіе твоѣ • да бодѣтъ волѣ твоѣ ѣко на н̄бси и на зєми • ^{6:11} хлѣбъ нашъ наставъшааго дньє даждь намъ дньєсь • ^{6:12} і отъпости намъ длъгы наша ѣко и мы отъпоуштаємъ длъжьникомъ нашимъ • ^{6:13} і не въведи насъ въ напастъ • нъ избави ны отъ неприѣзни • ѣко твоѣ єсть ц̄р̄ствіе • і сила и слава въ вѣкы аминь.

^{6:9} Молитесь же так: Отче наш, сущий на небесах! да святится имя Твое; ^{6:10} Да придет Царствие Твое; да будет воля Твоя и на земле, как на небе; ^{6:11} Хлеб наш насущный дай нам на сей день; ^{6:12} И прости нам долги наши, как и мы прощаем должникам нашим; ^{6:13} И не введи нас в искушение, но избавь нас от лукавого; ибо Твое есть Царство и сила и слава во веки. Аминь.

^{6:9} А молете се тѣй: Отче наш, Който си на небєсата! Да се свети Твоєто имє; ^{6:10} да дойдє Твоєто царство; да бѣдє Твоята воля, както на небєто, тѣй и на зємята; ^{6:11} насъщния ни хляб дай ни днес; ^{6:12} и прости нам дълговетє ни, както и ние прощавамє на дължниците си; ^{6:13} и не въведи нас в изкушение, но избави ни от лукавия; защото Твоє є царството, и силата, и славата вєвєки. Амин.

Несколько упрощая ситуацию, историю взаимоотношений «славянского» и русского языков можно представить, как нам представляется, следующим образом: «Славянский» язык с самого начала и до сегодняшнего дня исправно выполнял и продолжает выполнять свою основную функцию – средства молитвенного общения человека с Создателем, попутно выполняя ряд иных функций письменного языка, из которых его постепенно вытеснял формирующийся древнерусский (а затем просто русский) язык, который приобрел более или менее современный вид к концу первой трети XIX века, когда гений Пушкина синтезировал «славено-росский» язык так называемых архаристов и «галло-росский» язык карамзинистов. Не случайно «гимназическая программа 1877 года не разделяет преподавание русского и церковнославянского языков», см. [2, с. 32].

Основатель так называемой «кондициональной лингвистики» А.В. Исаченко, размышлявший, в частности, о том, как бы мог выглядеть современный русский язык, если бы в нем восторжествовала церковнославянская норма, предложил когда-то следующий образец подобного не осуществившегося русского языка:

Автомобилю же въ гаражѣ сущу, разнервничахса вельми и отъидохъ остановицѣ трамваѡ. Ни единому же приходящу, призвахъ таксомоторъ и влѣзше отвезенъ быхъ, аможе нужду имѣахъ [6, с. 9].

3.5. В результате церковнославянский язык современной литургии достаточно близок современному русскому, украинскому и белорусскому языкам, чтобы быть понятным самым широким мас-

сам верующих без тех усилий, которые затрачивают, например, на изучение арабского языка крымские или волжские татары (изучение арабского текста Корана входит в обязанности каждого мусульманина), в то же время он достаточно отдален от них, чтобы предотвратить смешение сакрального и профанного дискурсов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Изотов А.И. Старославянский язык в сравнительно-историческом освещении. – М.: Издательский центр «Азбуковник», 2010. – 200 с.
2. Кравецкий А.Г., Плетнёва А.А. История церковнославянского языка в России (конец XIX–XX век) / Отв. ред. А.М. Молдован. – М.: Языки русской культуры, 2001. – 400 с.
3. Полный православный богословский энциклопедический словарь. Том 1. – СПб.: Издательство П.П. Сойкина, [s.a.]. – 1120 с.
4. Сказания о начале славянской письменности / Вступ. ст., пер. и ком. Б.Н. Флори. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
5. Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков): Около 10 000 слов / Э. Благова, Р.М. Цейтлин, С. Геродес и др. – М.: Русский язык, 1994. – 842 с.
6. Florilegium in honorem Alexandri Isačenko: Ad iubulaeum centenarium oblatum / Eds. A. Eliáš, Ľ. Matejko. – Bratislava, 2011. – 131 s.
7. Staročeská Bible Drážďanská a Olomoucká s částmi Bible Litoměřicko-třeboňské. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století / Vydal V. Kyas. – Praha: Academia, 1985. – 440 s.
8. Marvan J. Jazyk, jeho český případ. Prvních tisíc let: 800-1800. – Praha: Nakladatelství Karolinum, 2015. – 456 s.

А.И. Изотов. Церковнослов'янська мова в літургії, чи згадуючи «трюхмовну єресь». – Стаття.

Анотація. У статті розглянуто два міфи: міф про незрозумілість сучасної церковнослов'янської мови для віруючих порівняно з давньоцерковнослов'янською мовою та міф про егоїстичну мотивацію противників перекладу сакрального тексту на “просту” мову. Автор намагається ці два міфи спростувати.

Ключові слова: церковнослов'янська мова, сакральний текст, літургія, «трюхмовна єресь», проблеми перекладу.

Andrey I. Izotov. Church Slavonic in Modern Liturgy, or Remembering “Trilingual Heresy”. – Article.

Summary. The present article attempts to disprove two popular myths: A myth about incomprehensibility of Modern Church Slavonic to believers in comparison with Old Church Slavonic and a myth about presumably wicked motivations of those who object to translating sacred texts into vernacular.

Key words: Church Slavonic, sacral text, «trilingual heresy», liturgy, translation problems.

УДК 811.111:659.1:314.93

Ю. Кольцова,

аспирантка кафедри германських і східних мов,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Україна

ОПРЕДЕЛЕННЫЕ ГЕНДЕРНЫЕ И ЭТНИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПЕЧАТНОЙ РЕКЛАМЫ

Аннотація. В статті представлені результати аналізу китайських, пакистанських і тайських печатних рекламних текстів дослідниками цих етнічних груп в США. Рекламні оголошення проаналізовані на рівні лексики, морфології і синтаксису, а також дискурсу. Затронуті питання етнічної і гендерної приналежності адресатів і адресантів рекламних оголошень.

Ключевые слова: английский язык, гендер, коммуникация, печатные средства информации, реклама, потребитель, этнические группы.

Постановка проблемы. Статья посвящена тому, каким образом англоязычный рекламный текст анализируются китайскими, пакистанскими и тайскими исследователями. Язык рекламы использованный в американских, пакистанских и тайских СМИ (их перевод на английский язык) изучен на лексическом, морфологическом, синтаксическом уровнях а так же на уровне дискурса, в том числе рассмотрены и гендерные исследования. Предварительный анализ научной литературы в этой области показал, что существуют многочисленные исследования рекламы в области экономики, маркетинга, психологии, нейро-лингвистического программирования, теории массовой коммуникации, семиотики. Ученые языковеды уделяют большое внимание языку рекламы изучая его с различных точек зрения и различными методами. Лингвисты рассматривают язык рекламы, как отдельный регистр или как, тип дискурса, который характеризуется конкретными особенностями языка [1].

Предметом исследования являются общие и особые характеристики языка рекламы относительно гендерной специфики.

Объектом для исследования послужил рекламный дискурс на английском языке из китайских, пакистанских и тайский печатных средств массовой информации. Рекламные тексты, исследуемые в этой статье, взяты из английских журналов: «Time», «People» и «Newsweek» так как эти три издания имеют огромный тираж; а также тайская печатная реклама.

Целью исследования является определение особенностей английского языка (морфологические, синтаксические, лексические), которые характерны для гендерной направленности.

Основанием для написания статьи послужил анализ последних исследований и публикаций, в которых инициируется поставленная задача и определяется как недостаточно изученная. Данным публикациям присуще множество определений рекламы. Например, реклама – это любая форма оплаченного безличного общения между потребителем и организацией, продуктом, сервисом или идеей со стороны неопределенного спонсора. То, что в определении говорится про оплаченную форму, значит оплачено пространство в печатном издании или оплачено время на телевизионном экране, то есть не очень длительное время. Безличный компонент предусматривает масс медиа, которые передают сообщения большим группам лиц одновременно. Для того, чтобы рекламный текст достиг цели, результат которой невозможно увидеть сразу, рекламодатель должен принять такие наглядные и языковые средства, чтобы перспективный потребитель заинтересовался, запомнил и приобрел прорекламированный продукт или сервис [2, с. 23].

Согласно американской ассоциации маркетинга реклама – это направленная передача информации, как правило, оплаченная и носящая убедительный характер о продуктах, услугах или идеях определенных производителей через различные средства массовой информации [3]. Еще одно определение рекламы заключается в том, что реклама – это оплаченное коммуникативное сообщение, конечной целью которого является распространение информации, необходимой рекламодателю для развития дальнейших отношений с потребителем (реклама продукта или услуги) [4, с. 198].

Язык рекламы всегда привлекал особое внимание лингвистов. М. Холидей исследовал системную функциональную лингвистику, которая легла в основу изучения языка рекламы, а именно, контекст и лексико-грамматику. Под лексико-грамматикой понимается система абстрактного уровня речевого кодирования, которая используется для направленного использования лексических и грамматических структур [5, с. 8; 6]. На основе работ М. Холлидея выдающийся лингвист Дж. Лич изучал и систематизировал язык рекламы. Он проанализировал печатный в прессе рекламный дискурс и выделил в нем следующую структуру: заголовок (объявление содержания), тело рекламы, линию подписи и стандартные детали [7, с. 59]. М. Тулан углубил этот анализ и предложил пять типичных структурных компонентов рекламных текстов, а именно: заголовок, тело рекламы, линию подписи, слоган и стандартные детали [1, с. 55]. Г. Кук изучал рекламу с точки зрения дискурса [8]. П. Фриз изучал язык рекламы в терминах структуры «тема-рема» и изобрел термин «н-ности» («новая ности») [9].

Выкладка основного материала исследования. Китайские лингвисты обращают внимание в своих исследованиях на суть печатной рекламы, которая, несомненно, в лексике. Г. Н. Лич перечисляет 20 наиболее часто используемых глаголов в языке англоязычной рекламы: *make, get, give, have, see, buy, come, go, know, keep, look, need, love, use, feel, like, choose, take, start, taste* [7, с. 20]. Например: 1. *We'll **make** this quick. (Hertz Car Return)*; 2. ***Get** great coverage that's so weightless and water-fresh. (ALMAY)*; 3. *All you **need** is a taste for adventure. (Millstone Coffee)*; 4. *Don't have much of a personality? **Buy** one. (Honda Motor)*. По своей сути это односложные глаголы, которые используются в рекламе, потому что простые слова за счет своего точного и эффективного выражения могут привлечь больше потребителей [Китай]. Эмоционально окрашенные слова, в основном прилагательные, это тоже часто употребляемая рекламная лексика. Наиболее часто используемые прилагательные это: *new, good/better/best, fresh, free, delicious, sure, full, clean, wonderful, special, crisp, real, fine, great, safe, rich*. Эти прилагательные помогают создать приятную картину в умах потребителей и управлять ими, чтобы создать веру в потенциального производителя. Кроме того, сравнительные и превосходные степени прилагательных, как правило, подчеркивают преимущества определенного продукта или услуги. Например: 1. *Nothing comes **closer** to home. (Vegetable and Chicken Pasta Bake)*; 2. *Think Lysol is the **best** disinfecting spray. (Disinfecting Spray)*; 3. *The world's **coolest** CDs aren't made in New York, London or L.A. They are made in my apartment. (Philips CD Recorder)*; 4. *The Compaq Armada family is **lighter**, with new rounded edges for **easier** packing. (Compaq)* [10].

Изучая язык рекламы, Г. Лич охарактеризовал его как, «перегруженный язык», так как она (реклама) обладает следующими особенностями: читаема, запоминаема, привлекает внимание и увеличивает продажи [7, с. 25–27]. Наиболее часто используемыми стилистическими средствами Г. Лич считает рифму, аллитерацию и параллелизм как «особые закономерности регулярности» [7, с. 175]. По мнению Пуна аллитерация самое популярное стилистическое средство (с использованием полисемантических или омонимичных слов). Игра слов, как правило, тесно связана с характеристиками определенного продукта или торговой маркой продукта и легко запоминается [10].

Закономерно, что в отношении гендерных особенностей языка, «гигиенические, косметические, пищевые и моющие средства в текстах рекламных объявлений являются доминирующими в женских журналах в то время как рекламные объявления технического характера преобладают в мужских журналах. Причина заключается в том, что женщины являются потенциальными покупательницами ежедневно используемых товаров, а мужчины являются потенциальными покупателями технического оборудования. Таким образом, язык рекламы пытается завоевать свою аудиторию, используя, гендерную идентичность аудиторий» [10]. Описательные прилагательные в рекламе товаров ежедневно используемых женской целевой аудиторией, такие как *fresh, crispy, и soft*, как правило, переключаются с чувствами: зрение, осязание и вкус. Они вызывают приятные чувства и образы, и провоцируют соблазн купить. В рекламных текстах нацеленных на мужскую аудиторию делается упор на рациональное мышление поэтому используются прилагательные технической оснастки: такие как *audible, visible, high-volume, high-speed*, и т. д.

С 1980 года лингвисты начали уделять особое внимание языку рекламы в Пакистане. После ряда исследований, ученые заметили, что хотя роль рекламы в пакистанском обществе в какой-то степени изучается, но лингвистический анализ рекламы в Пакистане все еще нуждается во внимании языковедов. Анализу подверглись сорок рекламных объявлений печатных СМИ Пакистана из пяти различных областей: Телефония (4), Напитки (12), автомобильный (3), Услуги (6) и бытовая техника (5).

Тайский исследователь подчеркивает, что реклама является хорошим примером творческого использования стратегий, которые можно проиллюстрировать с помощью языка. «... Реклама является примерами убедительной речи и широко используются в Таиланде. ... Реклама ... преобладает в диапазоне печатных СМИ – листовки, газеты, журналы и книги» [4, с. 195–196]. Тайский автор проанализировал три разных типа изданий включающие в себя рекламные тексты из распространенных тайских газет, по его данным, 115 сложных и 468 простых рекламных текстов, переведен-

ных на английский язык с тайского. В результате исследования были особо выделены такие глаголы, как: *buy, pay, book, order, contact, call, phone* [4, с. 200–212].

Особое место в анализе гендерной принадлежности рекламных текстов отводится рекламе с сексуальным подтекстом. Недавние исследования показали, «... Феминистские группы, такие как Национальная организация женщин (NOW) утверждает, что реклама, которая изображает женщин в качестве сексуальных объектов, способствует насилию в отношении женщин. Эти группы часто протестуют против подобных рекламодателей и считают оскорбительными для женщин их рекламные тексты и даже призвали к бойкоту против подобных рекламных кампаний» [2, с. 767].

Исследователи отмечают, что гораздо большее внимание уделяется рекламодателями к различным этническим группам в США. Самая популярная группа афро-американцы, но в последнее время не менее популярными становятся рекламные тексты для испано-американской аудитории. Еще одна этническая группа, которую выделяют как целевую аудиторию рекламодатели – американцы азиатского происхождения. Их трудовая этика, образование, культура, карьерный рост и трудолюбие сделали их популярным целевым рынком для рекламы. Именно поэтому многие маркетологи создают целевые рекламные ролики для этой этнической группы. Статистический анализ показывает, что многие маркетологи выявили, «... азиатские мужские и женские модели чаще чем другие задействованы в рекламе от доли населения США (3,6 процента), это 8,4 процентов рекламных роликов. Это обусловлено тем, что азиатские модели чаще, чем представители других групп меньшинств появляются в фоновом режиме роликов, причем азиатские женщины редко изображаются в главных ролях. Исследование также показало, что портреты азиатских американцев уделяют больше внимания трудовой этике, а не другим аспектам своей жизни» [2, с. 767–768].

Выводы. Можно сделать вывод, что реклама в печатных СМИ представляет собой структурно тонко организованный дискурс, следующий к своей стратегической цели – получение положительной реакции со стороны потенциального покупателя / клиента в форме приобретения предлагаемого продукта или услуги. Цель структуры рекламы привлечь внимание покупателя / клиента; вызвать и стимулировать интерес потребителя / клиента к продукту / услуге; поддерживать этот интерес, повторяя (неоднократно мастерски демонстрируя) название продукта; и, наконец, давая контактную информацию, к покупке продукта – т.е. достижение конечного результата.

Реклама ясно демонстрирует гендерные особенности. Если реклама для мужской аудитории принципиально не изменилась в современных реалиях (сильный, активный, успешный, умный и стремящийся к успеху мужчина), то женский образ меняется. Исследователи и маркетологи отмечают «... увеличение числа работающих женщин, что привело к тому, что женщины не только, имеют большее влияние в принятии важных для семьи решений, но и в социуме, а это означает появление новой группы независимых потребителей. Исследователи Стивен Кейтс и Гленда Шоу-Гарлок заявляют о появлении преобразованных социально-позиционированных женщин в североамериканском обществе, пожалуй, самое важное социальное развитие этого века. Они отмечают, что с тех пор, как женщины пересекли границу из внутренней сферы на профессиональную арену, ожидания и представления женщин изменились. Например, ряд журналов, таких как *MS* и *Working Woman* теперь пишут и о социокультурных успехах из жизни женщин. Во многих рекламных объявлениях, стереотипные черты характера, приписываемые женщинам сместились от слабых и зависимым в отношениях к сильным и независимым» [2, с. 769–770].

ЛИТЕРАТУРА

1. Toolan M. The Language of Press Advertising / Michael Toolan // In G. Ghadessy, ed., “Registers of Written English: Situational Factors and Linguistic Features”. – London: Pinter, 1988. – P. 52–65.
2. Belch G. E., Belch M. A. Advertising and Promotion: An integrated Marketing Communications Perspective / George E. Belch and Michael A. Belch. – [6th ed.]. – Irwin: McGraw-Hill Companies, 2003. – 819 p.
3. Ambreen N. E-print Media Advertisements in Pakistan / Nasir Ambreen // *Elixir Literature* 62 (2013) 17849–17854. – Access mode: <http://ru.scribd.com/doc/205593607/e-Print-Media>

4. Patpong P. Thai Persuasive Discourse: A Systemic Functional Approach to an Analysis of Amulet Advertisements / Pattama Patpong // Revista Alicantina de Estudios Ingleses. 22 (2009): P.195–217. – Access mode: http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/13821/1/RAEI_22_13.pdf
5. Halliday M.A.K. Systematic Background /Michael A.K. Halliday // In J.D. Benson and W. Greaves, eds., “Systematic Perspectives on Discourse”. Vol. 1. – Norwood, NJ: Ablex, 1985. – P. 1–15.
6. Halliday M.A.K. Grammar and Daily Life / Michael A.K. Halliday // Functional Approaches to Language, Culture and Cognition: Papers in Honor of Sydney M. Lamb. – Amsterdam: John Benjamins, 2000. – P. 221–237.
7. Leech G.N. English in Advertising: Linguistic study of Advertising In Great Britain /Geoffrey Leech. – London: Longmans, 1966. – 210 p.
8. Cook Guy The Discourse of Advertising. – New York: Routledges, 1996. – 217 p. – Access mode: <http://apliij.oxfordjournals.org/content/17/1/127.extract>
9. Fries P.H. Information Flow in Written Advertising /Peter H. Fries // In James Alatis, ed., “Language, Communication and Social Meaning”. – Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1993. – P. 336–352.
10. An Analysis of Language Features in English Advertisements. – Electronic Resource. – Access mode: <http://www.lunwendata.com/thesis/2005/9880.html>

Ю.Кольцова. Певні гендерні та етнічні аспекти англomовної друкованої реклами. – Стаття.

Анотація. У статті представлено результати аналізу китайських, пакистанських та тайських друкованих рекламних оголошень (у перекладі англійською мовою) дослідниками цих етнічних груп у США. Рекламні оголошення проаналізовано на рівні лексики, морфології та синтаксису, а також дискурсу. Автор торкається питань етнічної та гендерної приналежності адресатів та адресантів рекламних оголошень.

Ключові слова: англійська мова, друковані засоби інформації, гендер, етнічні групи, комунікація, реклама, споживач.

Yulia Koltsova. Definite Gender and Ethnic Aspects of the English-Language Print Advertising. – Article.

Summary. The article presents a study of the way in which English language advertisements are analyzed by Chinese, Pakistani and Thai researchers. The language of advertisements presented in American, Pakistani and Thai media (in their English language translation) is studied at the lexical, morphological, syntactic and discourse levels. Some ethnic and gender surveys are also touched upon.

Key words: advertisement, communication, consumer, English language, ethnic groups, gender, printed media.

УДК 81'37:811.161.2

О.А. Коренькова,

аспірантка кафедри германських та східних мов
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВ ПСИХІЧНОГО СТАНУ

Анотація: В статті розглядається сучасний стан дослідження дієслівної лексики на позначення психічних станів на фоні недостатнього рівня теоретичного дослідження психічних станів людини у сучасній психології.

Ключові слова: психічні стани, дієслова психічного стану, стан дослідження, класифікація дієслів психічного стану, лексико-семантична група, дієслівна лексика.

Людське життя супроводжує ціла гама тих чи інших психічних станів. Прикладом можуть бути емоційні стани, стани свідомості, деякі з них містять також і вольовий компонент. Різні внутрішні і зовнішні подразники, діючи на людину, обумовлюють її психічний стан, який може мати як позитивне, так і негативне забарвлення.

Метою дослідження виступає визначення поняття дієслів психічного стану та їх класифікації опираючись на психологічний аспект проблеми. **Об'єктом** дослідження є поняття та класифікація дієслів психічного стану. **Предметом** виступає спосіб класифікації дієслів психічного стану на лексико-семантичні групи та підгрупи.

Проблема визначення поняття психічного стану у психології та лінгвістиці. Поняття дієслова психічного стану у лінгвістиці пов'язано, у першу чергу, із поняттям психічного стану у психології. Тлумачний словник трактує значення психічного стану, як властивість мозку відображати дійсність у вигляді почуттів, сприйняття, думок та інших психічних процесів.

Психічний стан як самостійну категорію вперше виділив В.М. М'ясищев у середині ХХ ст., але перша спроба обґрунтувати проблему психічних станів належить М.Д. Левітову у монографії «Про психічні стани людини». Подальші дослідження проведені у ряді робіт Медведєва (1973), Соєновікова (1975), Басєвського (1979), Забродіна (1983), Немчина (1983), Симонова (1983), Леонова (1984) та ін., в яких розглядаються як загальнотеоретичні, так і практичні питання щодо проблеми станів людини. Однак, не дивлячись на велику кількість публікацій, тема психічних станів досі не вважається ґрунтовно дослідженою [1, с. 9].

Проблема визначення сутності поняття «стан людини» полягає у тому, що дослідники опираються на різні рівні функціонування людини: фізіологічний, або психологічний. Таким чином, сутність поняття дієслівної лексики на позначення психічного стану у лінгвістиці також не набула достатнього рівня визначеності.

У сучасній лінгвістиці привернуто увагу до дієслів на позначення психофізіологічних станів та дієслів психічного впливу у лексико-семантичному аспекті [7]; дієслів на позначення емоційних станів у функціонально-ономасіологічному аспекті [3]; похідних каузативних дієслів у семантико-синтаксичному та функціональному аспектах [5]. Однак, поняття дієслів психічного стану, як окремого лексико-семантичного класу дієслів, досі не було запропоновано вітчизняними дослідниками.

У роботі до дієслів психічного стану ми відносимо такі, що позначають почуття, сприйняття, думки та інші психічні процеси, притаманні особистості.

Проблема класифікації дієслівної лексики на позначення психічних станів. Складність дослідження дієслівної лексики на позначення психічного стану у лінгвістиці полягає у її динамічності, мінливості та, почасти, не розчленуванню. Визначаючи певним чином психічний стан суб'єкту, дослідники дотримуються деякої умовності: психічні процеси не є однозначними, кожен із них є сплетінням багатьох складових, зовнішній прояв яких також неоднозначний. Охарактеризувати внутрішні відчуття та дати їм точні назви не завжди може навіть сам суб'єкт, який відчуває певне хвилювання. Це свідчить про складність описання психічних станів та пояснює припущення сучасних дослідників, наприклад, З.С. Фоміної, «...про неможливість лінгвістичного вивчення такого складного феномена як людські емоції» [6, с. 4]. Крім того, за думкою вченого, «мова є засобом людського спілкування і фіксує не лише раціональне – думки, ідеї, але й емоції, почуття – сферу психічної діяльності людини. Зрозуміти емоції позначає зрозуміти людське спілкування» [2, с. 175]. Таким чином, класифікувати дієслова психічного стану у лінгвістиці є можливим лише способом класифікації власне психічних станів особистості у психологічному аспекті.

Труднощі класифікації психічних станів полягають в тому, що часто вони перетинаються або навіть збігаються один з одним настільки тісно, що їх достатньо складно розмежувати, наприклад, стан деякої напруженості часто з'являється на тлі станів втоми, агресії і ряду інших станів. Тим не менш, існує багато варіантів, за якими дослідники класифікують психічні стани. Класична класифікація станів Н.Д. Левітова включає: особистісні та ситуативні, поверхневі та глибокі, стани пози-

тивної чи негативної дії, короткі та довготривалі стани, усвідомлені та неусвідомлені. Загалом класифікація станів ще не завершена і робота в цьому напрямі йде на рівні багатьох світових психологічних наукових шкіл.

Однак найбільш узагальненою та ґрунтовною для більшості дослідників є наступна класифікація психічних станів:

1. Гностичні психічні стани, до яких відносять *нерозуміння, вагання, збентеженість, мрійливість, зацікавленість, зосередженість*.

2. Емоційні психічні стани, до яких відносять *радість, сум, злість, образу, задоволення, невдоволення, пригніченість, відчай, страх, жах, потяг, пристрасть та ін.*

3. Вольові психічні стани, до яких відносять: *рішучість, нерішучість, впевненість, невпевненість, стриманість, нестриманість, спокій, неважливість*.

Опираючись на таку класифікацію психічних станів особистості ми виділяємо у роботі три основні лексико-семантичні групи дієслів психічного стану: дієслова гностичного психічного стану, дієслова емоційного психічного стану, дієслова вольового психічного стану, що складаються із менших лексико-семантичних підгруп на позначення радості, суму, відчаю, страху і т.ін.

Висновки. Стан вивчення психічних станів у світовій психології знаходиться на рівні теоретичного та практичного дослідження. Тому, проблематика як психічних станів у психології, так і дієслівної лексики на позначення психічних станів у лінгвістиці є актуальною.

Згідно до визначення поняття психічного стану за глумачним словником, у роботі ми розглядаємо дієслова психічного стану, як дієслова, що позначають внутрішні переживання особистості, її емоції, почуття та інші психічні процеси. Психічні процеси розглядаються як невід’ємна складова будь-якого психічного стану.

До лексико-семантичної класифікації дієслівної лексики на позначення психічних станів ми відносимо дієслова, що позначають гностичні, емоційні та вольові психічні стани. В подальшому дослідженні ми розглянемо також їх складові лексико-семантичні підгрупи та їх об’єм у зіставному та порівняльному аспектах на базі сучасної української, німецької та англійської мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека / Е.П. Ильин // – СПб: Питер, 2005. – 412с.
2. Навроцька Н.А. Дієслова, які виражають психоемоційний стан людини / Н.А. Навроцька // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 15. – 178 с.
3. Парасюк Т.В. Функціонально-ономасіологічний аналіз дієслів на позначення емоційних станів у сучасній українській літературній мові / Т.В. Парасюк // Львів, 2005. – 112 с.
4. Пименова М.В. Семантико-синтаксический аспект ментальных глаголов (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / М.В. Пименова // СПб., 1995. – 16 с.
5. Ступак І.В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т.6)/ І.В. Ступак // Донецьк: ДонНУ, 2011. – 470 с.
6. Фомина З.Е. Эмоционально-оценочная лексика современного немецкого языка / З. Е. Фомина // – М., 1997. – 399 с.
7. Хрупіна Г.В. Структура дієслів психічного впливу зі значенням «встановлення людських стосунків» у німецькій мові / Г.В. Хрупіна // Філологічні науки. Книга 4., 2013. – 99 с.

А.А. Коренькова. Проблематика дослідження глаголів психічного стану. – Стаття.

Анотація: В статті розглядається сучасний етап дослідження глагольної лексики психічного стану в світ недостаточного рівня теоретичного дослідження психічних станів людини в сучасній психології.

Ключевые слова: психічні стани, глаголи психічного стану, етап дослідження, класифікація глаголів психічного стану, лексико-семантичні групи, глагольна лексика.

Alexandra A. Korenkova. The problematics of psychverb research. – Article.

Summary: The article of deals with the up-to-date phase of psychverb research due to the insufficient level of theoretic study of human mental states in psychology.

Key words: mental states, psychverbs, research phase, psychverb classification, lexical-semantic groups.

УДК 811.161.2.373

Л.О. Гречуха,

кандидат філологічних наук, доцент

В.В. Кузєбна,

кандидат філологічних наук,

Черкаський державний технологічний університет,

м. Черкаси, Україна

ТЕКСТ КУЛІНАРНОГО РЕЦЕПТА ЯК ЛІНГВОВІЗУАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Анотація. У статті здійснено спробу проаналізувати лінгвовізуальні особливості тексту кулінарного рецепта. Задля успішної реалізації поставленої мети, було проаналізовано наукові праці тих авторів (Н. Алефіренко, М. Бахтін, П. Буркова, І. Гальперін, Ю. Лотман, К. Брінкер, Х. Блінц), які всебічно досліджують поняття «текст», а також проблеми, пов'язані з його функціонуванням. Автори статті зазначають, що звернення до текстів кулінарних рецептів з метою їх вивчення є актуальною тенденцією у сучасному мовознавстві, тож наукова увага зосереджується на провідній ролі вербальних та допоміжній ролі невербальних компонентів у креолізованому тексті рецепта.

Ключові слова: текст, кулінарний рецепт, креолізований текст, вербальний/невербальний компонент, лінгвовізуальний феномен.

Звернення до теми кулінарного рецепта викликано тим, що на сучасному етапі це один з найпоширеніших типів текстів, з якими ми постійно стикаємося у повсякденному житті, не усвідомлюючи цього. Розмежування текстів кулінарного рецепта пов'язано з каналом передачі інформації: при усній формі, яка є вихідною, ми користуємося акустичним каналом, при письмовій – візуальним. Існує ще й уявний різновид реалізації тексту рецепта: людина користується рецептом, готуючи якусь страву, не користуючись ні акустичними, ні графічними засобами, що не вербалізує текст.

В останні роки спостерігається посилення наукового інтересу до проблем пов'язаних з дослідженням тих чи інших аспектів «тексту». Свідченням актуальності цієї проблеми є низка наукових праць, монографічних досліджень та розвідок, автори яких намагаються всебічно висвітлити питання, пов'язані з функціонуванням тексту у різних мовних стилях. Вивченням проблем тексту займаються не лише мовознавці, але й представники споріднених галузей, таких як філософія, психологія, мистецтвознавство, етнографія тощо. Значний внесок у дослідження проблематики тексту зробили вітчизняні та російські Н.Г. Алефіренко [1], М.М. Бахтін [3], П.П. Буркова [4], І.Р. Гальперін [5], Ю.М. Лотман [8], а також зарубіжні вчені К. Брінкер, Х. Блінц [11] та інші.

Створення текстів підпорядковується певним правилам, в залежності від того, на кого ці тексти розраховані, та за яких обставин безпосередньо відбувається процес створення. Для будь-

якого тексту характерні спільні, постійно повторювані виражальні засоби, які залежать від мети і ситуації комунікації.

Слід наголосити, що у різний час переважали різні форми тексту кулінарного рецепта. Спочатку вони передавалися з уст в уста, від кухаря до учня, від матері до доньки, тому основною була усна форма існування рецепта. В наш час усна й письмова фіксація мають рівноправне існування. Усна форма: від майстра учневі, від більш досвідченої господині менш досвідченої, на радіо і телебаченні. Письмова форма отримує реалізацію насамперед у куховарських книгах різного типу, газетах, журналах, на пакетах продуктів швидкого приготування.

Витоки текстів, які містили кулінарні рецепти, сягають ще XIV століття. Саме тоді з'явилася перша в світі кулінарна книга «Le viandier» («М'ясна книга»), написана Гійомом Тірелем, кухарем Карла V. Ця книга може вважатися дійсно унікальною, адже вона вийшла друком в єдиному екземплярі. Однак, за переконанням греків, найперша кулінарна книга була написана саме в Греції, у IV столітті до нашої ери. Оскільки країна розташована на березі Середземного моря, не дивно, що майже третина рецептів цієї книги описують страви з морепродуктів.

Безсумнівним залишається той факт, що найбільш популярна кулінарія серед домогосподарок і любителів готувати. Для задоволення потреб цієї цільової аудиторії необхідно передавати інформацію ефективно. Тож, кулінарний рецепт повинен бути презентований відповідно до певних норм і вимог. З точки зору теорії мовних актів [6, с. 30], якщо в рецепті некоректно будуть вказані будь-які пункти, це спричинить комунікативний крах, і мета однієї із сторін не буде досягнута. Натомість, коли обом учасникам комунікації вдається досягти поставленої мети, обидві сторони залишаються задоволені й конфліктів не виникає. Таким чином, вивчення цієї проблеми вкрай важливе для коректної передачі інформації, задоволення мети обох сторін і запобігання комунікативного краху.

Інтернет, як неймовірно популярна і постійно зростаюча система збереження і передачі інформації, наповнюється статтями про кулінарію. В силу того, що у кіберпросторі немає кордонів, рецепти приходять до нас як від українських авторів, так і від зарубіжних, які перекладаються українськими користувачами і завантажуються у всесвітню мережу. Як правило, користувачі, які викладають рецепти, не мають відповідного досвіду з їх оформлення. Подібне невігластво може спричинити негативні наслідки у вигляді помилок відправника, а, отже, і неправильному трактуванні цієї інформації одержувачем.

На прилавках газетних кіосків можна знайти безліч кулінарних журналів і газет, а майже всі жіночі журнали, містять кілька сторінок з рецептами.

Оскільки ринок преси пропонує покупцеві достатню кількість товарів, ми стикаємося з великою кількістю кулінарної літератури. Тож, цілком виправдано, що причин для вивчення організації кулінарних рецептів достатньо, і ця проблема є актуальною на сьогоднішній день. Отже, існує необхідність систематизувати рецепти за певним і для всіх зрозумілим принципом, щоб доступний текст був складений коректно з урахуванням лексичних і граматичних норм. Завдяки умінню правильно побудувати текст рецептів можна досягти повного розуміння з реципієнтом, а за допомогою цього і суспільного успіху, якщо застосовувати корисні знання на практиці при написанні книги або веденні блогу.

Текст кулінарного рецепту – це особливий вид тексту, головна мета якого полягає у спонуканні адресата приготувати якусь страву або інструктуванні, як її приготувати у формі логічних, покрокових описових вказівок. Прикметною ознакою такого тексту є невеликий обсяг, який одночасно має містити великий обсяг інформації [11].

Характерна ознака тексту кулінарного рецепта – це його структура, яка складається з декількох обов'язкових частин, а саме: передмови автора, заголовка, переліку інгредієнтів, основного тексту з описом процесу приготування (алгоритм дій), вказівок щодо сервірування (містять не усі рецепти) та фотографій або схем.

Слід наголосити, що передмова автора присутня не в усіх рецептах. Але наявність передмови

відіграє важливу роль: дає читачеві уявлення про те, що він бачить перед собою або можливо збирається готувати. Заголовок відіграє надзвичайно важливу роль, адже саме він є тим інформативним джерелом, яке надає стислий опис того, що реципієнту пропонується приготувати. Задля надання заголовку привабливості, використовують шрифт більшого розміру, а іноді й іншого кольору, при цьому відокремлюючи його від основного тексту, оскільки окрім описової та демонстративної, ніяких інших функцій він не виконує.

Заголовок складається з назви страви, включаючи додаткові, нетипові для нього інгредієнти, які, з одного боку, привертають увагу читача, «рекламують» блюдо, викликають апетит і бажання його приготувати, а, з іншого боку, вказують на те, що цей рецепт може бути не стандартним блюдом конкретного типу, а якою-небудь варіацією. Якщо з певних причин цей рецепт не підходить, можна продовжувати пошук бажаною страви.

Блок «Інгредієнти» зазвичай складається з одного або двох відокремлених та завершених за змістом абзаців. Самі ж складові перераховуються через кому або кожен з них записується з наступного рядка. У першому випадку створюється економія місця, що корисно для написання маленьких брошур, тонких книг і журнальних кулінарних статей. Але запис інгредієнтів на окремих рядках допомагає легше зосередитися на кожному з них, увиразнює повідомлення та створює можливість для читача відзначити відсутні інгредієнти відповідною позначкою. Якщо присутні дробові кількості, то в англійських рецептах ставиться «/», коли йдеться про кількість, яка вимірюється ложками або чашками, а вага й обсяг вимірюється до десятків.

Деякі джерела містять, на нашу думку, корисні відомості щодо тривалості (часу) приготування страви, кількості порцій, а також кількості кілокалорій. Подібна інформація також допомагає привернути увагу читачів, адже в сучасному світі люди цінують свій час і надають перевагу здоровому способу життя.

Важливою ознакою тексту кулінарного рецепта є те, що значна увага приділяється стислості описів. «Нагромадження» тексту вставними конструкціями, дієприкметниковими оборотами і зайвими означеннями призводить до того, що читач заплутується й дезорієнтується, а це, в свою чергу, може спричинити помилку, яка призведе до порушення дій алгоритму, й як наслідок можливе зменшення зацікавлення й попиту до рецептів цього автора [10, с. 52].

Варто зазначити, що кулінарний рецепт складається не лише з вербального тексту, а також з певних елементів креолізації (невербальних частин) – малюнків, схем, фотографій. Текст кулінарного рецепта зазвичай складається з двох компонентів – мовного (вербального тексту) й іконічного повідомлення (візуальний текст). Більшість текстів кулінарних рецептів в сучасних поварених книгах, газетах і журналах, Інтернет ресурсах, супроводжуються зображенням: малюнком, чорно-білою або кольоровою фотографією. Для тексту, що складається з двох частин – вербальної і невербальної – у сучасній лінгвістичній літературі використовується поняття «креолізованого тексту». Під таким видом тексту розуміють ілюстрований текст, в якому вербально виражена інформація сполучається із зображенням; вербальні й зображувальні компоненти утворюють візуальне, структурне, змістове і функціональне ціле, яке забезпечує комплексний, прагматичний вплив на адресата [4, с. 159–160]. Креолізований текст – це особливий лінгвовізуальний феномен, в якому вербальний і образотворчий компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, що спричиняє відповідний вплив на адресата.

Основними компонентами креолізованого тексту кулінарного рецепта є вербальна частина (підпис або вербальний текст) і невербальна / іконічна частина (малюнок або фотографія). У кулінарних рецептах журналах, книгах, чи Інтернет ресурсах вони зустрічаються в різних комбінаціях. До найбільш поширених моделей належать: зображення і підпис (We cook good, Brigitte); основний вербальний текст і зображення без підпису (Наша кухня, Бутерброди, Men's Health); серія зображень та супроводжуючі їх вербальні тексти (1st of March Day of Cooking). У текстах кулінарного рецепта вербальний текст зазвичай супроводжується кольоровими

фотографіями.

Між вербальною і образотворчою частинами встановлюються відносини взаємозалежності: зображення залежить від вербального тексту, який визначає його розуміння. Без тексту сенс зображення може бути незрозумілий. Вербальна частина в тексті кулінарного рецепта виконує первинну, основну функцію [9, с. 312]. Залежно від наявності зображення і характеру його зв'язку з вербальною частиною можна виділити три основні групи креолізованого тексту кулінарного рецепта: тексти з нульовою креолізацією, з частковою та повною креолізацією.

У текстах з нульовою креолізацією зображення не представлено і не має значення для організації тексту. У текстах кулінарних рецептів з частковою креолізацією вербальна частина автономна, незалежна від зображення. Між вербальними і образотворчими компонентами складаються автосемантичні відносини. Зображення супроводжує вербальний текст і є факультативним елементом в організації тексту рецепта. У текстах з повною креолізацією вербальна частина має тісний зв'язок із зображенням. Між текстом і зображенням встановлюються семантичні відносини, таким чином вербальний текст орієнтований на зображення або відсилає до нього.

Зображення як засіб візуальної комунікації в тексті кулінарного рецепта виконує чотири основних функції: атрактивну, інформативну, експресивну і естетичну [2, с. 124]. Завдання зображення в атрактивній функції – привертати увагу адресата і брати участь в організації візуального сприйняття тексту та впливати на його емоційний стан. Це викликає у нього не тільки бажання прочитати вербальний текст, а й довіру до тексту [7].

Інформативна функція полягає у передачі певної інформації. Зображення за допомогою наочних образів частково відтворює інформацію, виражену в тексті вербально: як приготувати ту чи іншу страву, з чим її подати, як її прикрасити. Образотворчі знаки в цьому випадку відрізняються більшою зрозумілістю. Наприклад, на малюнку зображений батон хліба і ніж, а нижче скибочки, як результат нарізки батона. Будь-яка людина при погляді на цей малюнок зрозуміє, як потрібно нарізати батон. Але для того, щоб дізнатися, що всередині батона, необхідно прочитати текст рецепта, що вимагає знання мови. Таким чином, повідомлення, виражене умовними знаками, виглядає як закодоване, що вимагає для розуміння володіння спеціальним шифром, а образотворчі знаки представлені природними і зрозумілими [1, с. 49].

Завдання фотографії у експресивній та естетичній функціях полягає у чуттєвому сприйнятті образу та впливу на естетичні почуття та емоції адресата, у тому, щоб викликати бажання спробувати, приготувати ту чи іншу страву. Таким чином, відбувається реалізація спонукальної функції.

Одним із важливих елементів кулінарного тексту є колір. Він є носієм атрактивної, експресивної та естетичної функцій. Кольорові фотографії, що супроводжують кулінарні рецепти, утворюючи з вербальним текстом одне ціле, привертають увагу адресата, полегшують сприйняття і здатні впливати на емоції людини, на його естетичні почуття.

У кулінарних рецептах саме кольорові фото, які є елементом супроводу часто виконують спонукальну функцію. Як засіб спонукання використовуються розповідні речення, які супроводжуються фотографією із зображенням рекомендованих страв. «*Ідеальна страва під час посту (і не тільки) – простий, поживний і апетитний салат з буряків і квашеної капусти*»; «*A simple and quick scone recipe that has a great sweet finish – the crunchy sugar top adds texture too*». Подібний «супровід» є змістовно і функціонально важливим компонентом креолізованого тексту забезпечуючи прагматичне вплив на адресата.

Таким чином, текст кулінарного рецепта представляє своєрідний алгоритм, якому притаманний поетапний характер. Кожен етап чітко відмежований від попереднього, але тісно з ним пов'язаний. Ретельний відбір мовних засобів сприяє чіткості та логічності викладу. Особливе значення в тексті кулінарного рецепта мають ілюстрації: багато текстів забезпечені малюнками, фотографіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики: Монография. – Волгоград: Перемена, 1999. – 274 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – 2 изд. – М.: Искусство, 1986. – 444с.
4. Буркова П.П. Кулинарный рецепт как особый тип текста: дис. канд. филолог. наук: 10.02.19; Специальность 10.02.01 – Ставрополь, 2004. – 212 с.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического анализа. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
6. Ермакова О.Н., Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога // Русский язык в его функционировании. – М.: Наука, 1993. – С. 30-64.
7. Кулинарный рецепт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uk.wikipedia.org/wiki/кулинарный_рецепт
8. Лотман Ю.М. Избранные статьи: в 3т. – Таллин: Александра, 1992. – Т.1 – Статьи по семиотике и типологии культуры. – 1992. – 480с.
9. Проблемы типологии текста: Сборник научно-аналит. обзоров. – М.: ИНИОН, 1984. – 176 с.
10. Скобликова Е.С. Современный русский язык. Синтаксис простого предложения: Учеб. пособие для студ. пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1979. – 184 с.
11. Beaugrande, Robert-Alain. Introduction to Text Linguistics [Электронный ресурс] / Robert-Alain de Beaugrande // XIV Congress of Linguists. – Berlin, 2002. – Режим доступа: http://beaugrande.com/introduction_to_text_linguistics.htm

Л.А. Гречуха, В.В. Кузедна. Текст кулинарного рецепта как лингвовизуальный феномен. – Статья.

Аннотация. В статье проводится исследование и анализ лингвовизуальных особенностей текста кулинарного рецепта. Для успешной реализации поставленной задачи, авторы статьи обращаются к работам Н. Алефиренко, М. Бахтина, П. Бурковой, И. Гальперина, которые многоаспектно исследуют понятие «текст», а также проблемы его функционирования. Авторы статьи утверждают, что обращение к текстам кулинарных рецептов является актуальной тенденцией в современной лингвистике, вследствие чего поле научного интереса сосредоточено на ведущей роли вербальных и вспомогательной роли невербальных компонентов в креолизованном тексте рецепта.

Ключевые слова: текст, кулинарный рецепт, креолизованный текст, вербальный/невербальный компонент, лингвовизуальный феномен.

Lesya A. Hrechukha, Vladislava V. Kuzebna. Text Cooking Recipe as Lingua-visual Phenomenon. – Article.

Summary. The article deals with the problem of linguistic and visual peculiarities of recipe text. The works of such leading scientists as N. Alephirenko, M. Bakhtin, P. Burkova serve the theoretical background of our study. The topicality of the given paper is to investigate the specific features of recipe text making a scientific emphasis on such important issues as verbal and non-verbal components.

Key words: text, recipe, creolization, verbal/non-verbal component, linguistic and visual phenomenon.

УДК 81'25

А.Н. Леонтьев,
старший преподаватель,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

АНАЛИЗ СТИХОТВОРЕНИЯ Т.ГАРДИ «ДРОЗД В СУМЕРКАХ» В ПЕРЕВОДЕ Г.КРУЖКОВА

Томаса Гарди знаменит, в первую очередь, своими великолепными романами («Тэсс из рода д'Эрбервиллей» и «Джуд незаметный»). Между тем, Гарди был замечательным поэтом, с именем которого связана целая эпоха в развитии английской поэзии.

Стихи Гарди писал на протяжении всей своей жизни. Сам он неоднократно называл поэзию своей «первой любовью», замечая, что лишь стечение жизненных обстоятельств заставило его обратиться к романистике.

Стихи Гарди – это и лирика, и своеобразная поэтическая летопись Дорсетшира, но посвятить себя поэзии он сумел лишь в конце XIX века, после 1898 года. Причиной тому были многочисленные нападки критики, вызванные публикацией его последних романов.

В английской поэзии Томас Гарди занимает особое место; он был современником многих поэтов, за творчеством которых следил с большим интересом. Среди них такие имена, как Теннисон, Вордсворт, Браунинг, которых Гарди читал с особым вниманием и многому у них научился, однако и темы, и голос у Гарди свой, его не спутаешь ни с кем.

Ближе всего из поэтов-романтиков ему был Вордсворт с его пасторальной поэзией. Не менее заметна в поэзии Гарди и другая традиция: традиция народной песни, баллады, гимна.

Самую большую группу в стихотворном наследии Гарди образует его лирика, это наивысшее достижение поэта. Продолжая традицию Вордсворта, Гарди создает замечательные образцы лирической поэзии, посвященные природе и обыденным, каждодневным вещам. Зарисовки природы в его лирике лаконичны, точны, и одухотворены, манифестируя духовную жизнь самого поэта.

Вершиной лирической поэзии Гарди признают цикл стихов, посвященных первой жене Гарди, Эмме Лавинии, написанных после её смерти (27 ноября 1912 года).

Поэзия Гарди традиционна по форме, он пишет рифмованным стихом, используя традиционные размеры. Однако, оставаясь в общих рамках традиции, Гарди развивает и продолжает ее. Своеобразие лирики нашло свое отражение и в оригинальной ритмике и строфике Гарди. Он разнообразил в стихе и ритм и строфу, стремясь приблизить их к разговорной речи.

Художественное наследие поэта принадлежит не только своему времени, но и истории [3, с. 146–159].

«Дрозд в сумерках» ('The Darkling Thrush') — стихотворение, написанное на рубеже XIX и XX веков, в 1901 году.

Можно сказать, что это пейзажное стихотворение, описание природы: холодным зимним днем человек идет по дороге, останавливается и описывает то, что видит. Картина запустения оживляется неожиданным чириканьем птицы, которое поднимает ему настроение.

Стихотворение лишено пафоса, и, на первый взгляд, передает самое обыденное событие.

'The Darkling Thrush'

«Дрозд в сумерках»

I leant upon a coppice gate
When Frost was spectre-gray,
And Winter's dregs made desolate
The weakening eye of day.
The tangled bine-stems scored the sky
Like strings of broken lyres,
And all mankind that haunted nigh
Had sought their household fires.

Томился за калиткой лес
От холода и тьмы,
Был отуманен взор небес
Опивками зимы.
Как порванные струны лир,
Дрожали прутья крон.
В дома забился целый мир,
Ушел в тепло и сон.

The land's sharp features seemed to be
The Century's corpse outleant,
His crypt the cloudy canopy,
The wind his death-lament.
The ancient pulse of germ and birth
Was shrunken hard and dry,
And every spirit upon earth
Seemed fervourless as I.

Я видел Века мертвый лик
В чертах земли нагой,
Я слышал ветра скорбный крик
И плач за упокой.
Казалось, мир устал, как я,
И пыл его потух,
И выдохся из бытия
Животворящий дух.

At once a voice arose among
The bleak twigs overhead
In a full-hearted evensong
Of joy illimited;
An aged thrush, frail, gaunt, and small,
In blast-beruffled plume,
Had chosen thus to fling his soul
Upon the growing gloom.

So little cause for carolings
Of such ecstatic sound
Was written on terrestrial things
Afar or nigh around,
That I could think there trembled through
His happy good-night air
Some blessed Hope, whereof he knew
And I was unaware.

Но вдруг безлиственный провал
Шальную песнь исторг,
Стон ликования в ней звучал,
Немыслимый восторг:
То дряхлый дрозд, напыжив грудь,
Взъерошившись, как в бой,
Решился вызов свой швырнуть
Растущей мгле ночной.

Так мало было в этот час,
Когда земля мертва,
Резонов, чтоб впадать в экстаз,
Причин для торжества, -
Что я подумал: все же есть
В той песне о весне
Какая-то Надежды весть,
Неведомая мне (Г.Кружков) [3, с. 280–281].

Все начинается со слова «sorprise» (рощица) в первой строке, которое в переводе передано лаконичным – «лес». Голос, который мы слышим в первой строке, принадлежит другу природы, и природа отвечает взаимностью. Не говоря о том, что «sorprise gate» («калитка леса») есть характеристика той природы, которая приемлет человека.

Две следующие строки – «Был отуманен взор небес/Опивками зимы» скрепляют структуру четверостишия, которая сохраняется на протяжении всех тридцати двух строк стихотворения, и передают отношение поэта к человечеству и к его среде обитания.

Во второй строфе конец века изображается как смерть человека, лежащего на одре. Пафос этих строк грандиознее и острее любой жалобы.

Возникает картина полного запустения: человек и пейзаж, — каждый в своей обреченности, однако следующая строфа дает ключ к пониманию стихотворения. В переводе точно передано стремление автора показать выход из состояния безысходности. Строки: («То дряхлый дрозд, напыжив грудь,/ Взъерошившись, как в бой») — это, вероятно, автопортрет самого Гарди. В переводе точно выражен авторский замысел: показать, что мир природы преодолевает тлен и утверждает красоту и свободу.

В переводе соблюден принцип эквилинейности, что позволило отразить в определённой степени сущность поэта, ведь в Гарди всегда жил церковный архитектор: четверостишия можно уподобить строительным блокам. Они выстроены в чёткий порядок, который делится на четыре.

Строки («Так мало было в этот час,/ Когда земля мертва,/ Резонов, чтоб впадать в экстаз») показывают, что поэт использовал различные стилистических формы, при написании стихотворения.

В переводе стихотворения «Дрозд в сумерках» Г.Кружкову удалось передать особенности индивидуального стиля автора. Он использовал принцип эквилинейности, что позволило выразить сущность Гарди, донести до читателя суть оригинала – новый век, новая эра – начинается с обычного дня, и перерастает в философское осмысление действительности. Переводчик точно и ярко передал авторский замысел и стиль изображения: за видимой картиной открывается подлинный подтекст и смысл мироздания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аникин Г.В., Михальская Н.П. История английской литературы: Учебник для гуманитарных факультетов вузов. – М.: Издательский центр «Академия», 1998. – 516 с.
2. Бродский И. С любовью к неодошевлённому: четыре стихотворения Томаса Гарди // Звезда. – 2000 г. – №5. – С. 25–27.

3. Демурова Н. Томас Гарди, прозаик и поэт // Харди Т. Избранные произведения в 3 т. Т. 1. М., 1988. – 638 с.

О.М. Леонтъєв. Аналіз вірша Т.Гарді «Дрозд у сутінках» у перекладі Г.Кружкова. – Стаття.

Анотація. У статті представлений аналіз вірша Т.Гарді «Дрозд в сутінках» в перекладі Г. Кружкова.

Ключові слова: вірш, переклад, оригінал, опис, природа, задум, стиль.

Alexander N. Leontyev. Analysis of Poems T.Gardi 'The Darkling Thrush' in the translation of G Kruzikov. – Article.

Summary. The article presents analysis of Thomas Hardy's poem 'The Darkling Thrush' in the translation of G. Kruzikov.

Key words: poem, translation, original, description, nature, premise, style.

УДК 811.347.78.034:81'373.234

С.А. Любимова,

кандидат філологічних наук,

Одеська національна академія харчових технологій,

м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ, ЯКІ ПОЗНАЧАЮТЬ ЛАКУНАРНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ

Анотація. Стаття призначена проблемі переклада на українську мову лексичних одиниць, що позначають лакунарні стереотипи американської культури. В статті представлено поняття «лакунарний стереотип» та розглянуті варіанти перекладацьких трансформацій, які необхідні для заповнення культурологічних лакун в мові переклада.

Ключові слова: перекладність, лакуна, лакунарний стереотип, транслітерація, перифраз, перекладацький коментар.

Проблема перекладу лексичних одиниць (ЛО), які позначають лакунарні соціокультурні стереотипи порушує одне з ключових питань перекладознавства – здійсненність взагалі перекладу з однієї мови на іншу.

Перекладність розглядається як принципова можливість перекладу, як специфічне відношення між текстами різних культур, яке дозволяє визнати один текст перекладом іншого, а не самостійним текстом, у рамках однієї культури [1, с. 32]. Сутність сприйняття еквівалентності перекладу відбито у діаметральній протилежності поглядів на перекладність.

Абсолютна перекладність відповідає принципу філософії мови Декарта і Лейбница віку Просвітництва. Згідно до цієї філософської концепції усі мови є лише варіаціями загальної мови (*lingua universalis*), тому для переклада з однієї мови на іншу важлива тільки спільність понять. Цей принцип був продовжений та розвинутий в теорії універсалій Н. Хомського. Вчений стверджував, що для всіх мов існує єдиний універсальний набір правил. Ця теорія хоча і припускає деяку варіативність мов, але відмінності мов не становлять принципову неподоланність в процесі перекладу.

Прихильниками неперекладності були В. Гумбольдт і Л. Вайсгербер. Вони стверджували, що кожна мова має унікальну «картину світу», яка визначає світосприйняття мовців. Неперекладність відповідає концепції лінгвістичного релятивізму Сепіра-Уорфа, відповідно до якої мова і мислення ототожнюються.

Незважаючи на нерозв'язаність дотепер проблеми перекладності/неперекладності з однієї мови на іншу у філософії, перекладач вирішує цю проблему на практиці в кожному окремому

випадку, користуючись універсальним інструментом – мовою, яка дозволяє передати інформацію повністю чи частково будь-якого коду в межах однієї культури.

Подання специфічної етнокультурної інформації засобами іншої мови викликає сумніви у відповідності, правильності та повноті перекладу. Особливо складним питанням є переклад етноспецифічних образів, відсутніх у культурі і мові перекладу, отже незрозумілих для носіїв іншої культури.

Національно-специфічні фрагменти «картини світу» описуються дослідниками за допомогою різних термінів: лакуни (Ж.П. Віне і Ж. Дарбельне, В.Л. Муравйов, К. Хейл), антислова, білі плями на семантичній карті мови (Ю.С. Степанов), нульова лексема (І.А. Стернін), безеквівалентна, або фонова лексика (Л.С. Бархударов, Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров).

Термін «лакуна» першими ввели у науковий вжиток канадські лінгвісти Ж.П. Віне і Ж. Дарбельне. Цей термін стає найбільш розповсюдженим для позначення відсутності слів для позначення понять, які в даному суспільстві не існують, але мають особливе словесне позначення в іншій мові [3, с. 245].

Лакуною (від лат. *lacuna* – пропуск, втрата) називають «етнопсихолінгвістичний фрагмент картини світу, який існує в той чи іншій лінгвокультурній спільноті» [8, с. 18]. Саме існування лакунарних культурних понять є доказом їх важливості для певної культури. Ці фрагменти «картини світу» містять фонове знання, що є в наявності тільки у представників певної мовної спільноти [5, с. 37]. Розуміння цієї інформації обумовлено особливостями мови та специфікою культури, в якій існує дане поняття [8, с. 13], тому воно повністю або недостатньо зрозуміле носіями іншої культури [9, с. 58]. Задача перекладача не тільки забезпечити розуміння цього фрагменту іншомовного світу, але і донести значення цього фрагменту в культурі іншого народу.

Незважаючи на інші більш детальніші, але і більш суб'єктивні класифікації лакун, ми представляємо класифікацію О.О. Селіванової за якої лакуни можуть бути системними (мовними), функціональними (мовленевими), культурологічними та концептуальними [7, с. 275]. Останні визначаються за принципом співвідношення слова та фрагменту «картини світу» за умов відсутності такого фрагменту і лексичної одиниці, яка його репрезентує, у мові перекладу. Основними ознаками лакунарності є незрозумілість, незвичайність та екзотичність поняття для інших культур [7, с. 275–276].

Наявність слова в мові підтверджує існування культурного поняття [2, с. 205]. Слово викликає цілу низку думок, уявлень, емоційних реакцій, закріплених за цим поняттям у певній культурі. Тому зміст навіть універсальних понять, існуючих у різних культурах світу можуть відрізнятися асоціаціями, конотаціями, семантикою та кількістю лексичних одиниць, які виражають поняття. Національно-культурні слова-образи можуть розглядатися як репрезентанти ментальних стереотипів [6, с. 155].

Ментальні стереотипи з погляду когнітивної лінгвістики є вербалізованими ментальними структурами, що репрезентують етнічно і культурно марковані ідеалізовані образи людини чи соціальної групи. Когнітивною основою соціокультурного стереотипу, як одного з видів ментальних стереотипів, є «картина світу», яка складається в певний історичний період. Зміст такого стереотипу, відбиває моральні, естетичні та інші цінності, які були сформовані в культурі певного суспільства та репрезентовані у мові.

Визнання статусу лакунарного стереотипу, тобто соціокультурного поняття, яке існує тільки в певній етнічній культурі, відбувається на підставі відсутності як поняття, так і ЛО у мові перекладу. За відсутності адекватної лексеми у мові перекладу неминуче втрачається частина денотативного та конотативного значення лексеми, яка позначає стереотип. Втрата денотативного значення обумовлена відсутністю соціокультурного явища в культурі іншого народу. Втрата ж конотативного значення, яке безумовно є в наявності в семантичній структурі ЛО означаючих стереотип, визначена розбіжністю аксіологічних аспектів різних культур.

Переклад ЛО, означаючих соціокультурний стереотип, повинен забезпечити адекватну реакцію адресата, тому, що емоційне сприйняття стереотипу в культурі оригіналу один з ключових аспектів існування стереотипів взагалі. Заповнення лакунарного соціокультурного стереотипу в процесі перекладу відбувається завдяки мовним трансформаціям. Розглянемо приклади таких трансформацій в лексикографічному аспекті.

ЛО *flapper* репрезентує стереотип американської культури 1920-х років, який повернув популярність в останні роки завдяки мюзіку «Чікаго» і фільму «Великий Гетсбі». Цей соціокультурний стереотип є лакунарним для інших культур поскільки не має аналогів ні історичного і соціального явища, ні культурної значущості, ні мовної репрезентації в інших мовах. Лексема *flapper*, що репрезентує соціокультурний стереотип в американському культурному просторі, може бути пояснена за допомогою перифрази: «молода емансипована і вишукана дівчина 20-х років минулого століття, зацікавлена музикою, модою, вечірками і новітніми ідеями, яку вважали сучасною, сміливою, але нерозважливою» [4, с. 102].

Компенсувати цю лакуну можна двома засобами: за допомогою замішувального словосполучення дівчина-«flapper» чи транслітерації «флепперс», що іноді використовується в дискурсі інтернету. Але компенсаційні варіанти не заповнюють лакуну.

За відсутністю адекватних еквівалентів в українській мові автори словників спираються у своїх спробах перекласти лексему *flapper* на ту чи іншу сему в структурі значення лексеми-оригіналу. Найчастіше переклад базується на основній ознаці денотативного значення цієї лакунарної лексеми – «молода дівчина» [4, с. 36]. В деяких випадках переклад ґрунтується на конотативному значенні. Так нерозважливості та легковажності, що виявляється у захопленні модою, відображені у перекладі «модниця-вертуха». Оцінка поведінки дівчат відбито у перекладі «легковажна жінка» в українській мові та «женщина свободной морали» в російській мові [4, с. 36–37]. Іронічне ставлення американського суспільства до цих жінок надано у російськомовних перекладах «емансипе» та «современная девица». Спираючись на ту чи іншу ознаку в семантиці ЛО *flapper* составники словників намагаються елімінувати лакуну, однак жоден варіант перекладу не може повністю передати ні денотативного, ні конотативного значення лексеми *flapper*. Тому найбільш повною елімінацією лакуни *flapper* вважаємо описовий переклад.

Стереотип американської культури, що репрезентовано ЛО *Valley girl*, появився на початку 1980-х років. Стереотип представляє соціальну категорію молодих дівчат вищих слів середнього класу, які мешкали у передмісті Лос Анжелоса – Долині Сан Фернандо. Дівчата цікавились тільки своєю зовнішністю та розвагами, тому вважались посередніми, легковажними та пихливими. Відмітною ознакою дівчат було використання сленгу [10, с. 183].

Стереотипний образ дівчат було відтворено у популярній однойменній пісні 1982 року, яку співала Мун Заппа та однойменному фільмі 1983 року з Деборой Формен у головній ролі. Замішувальне словосполучення «дівчина з Долини» чи «каліфорнійська дівчина» фіксує, але не заповнює лакуну, яка в перекладі може бути елімінована описово.

Прикладом транслітерації у перекладі лакунарних стереотипів є слово «хіпстер», яке було кальковане для позначення образу молодої людини, яка доглянута і модно вдягнена. В мові оригіналу слово *hipster* позначає представника молодіжної субкультури середнього чи вищого класу, який модно вдягається, захоплюється мистецтвом та альтернативною рок музикою, поважає прогресивні ідеї в політиці. «Someone who is up to date, informed and poised» [10, с. 92]. Відомі актори-хіпстери –це Орlando Блум, Наталі Портман, Райян Гослінг.

Незважаючи на розповсюдження цієї субкультури у багатьох країнах, цей соціокультурний стереотип є частково лакунарним для інших культур через те, що в смисловій структурі репрезентуючої стереотип лексеми і її кальці спостерігаються розбіжності: неповний збіг за ядерними денотативними семами і різниця у периферійних семах, що передають емоційно-оцінне ставлення до цього явища в культурі Америки. Внутрішня форма ЛО *hipster*, яка відсутня у українській кальці

«хіпстер», пов'язана з образом музикантів 1940-х років, що виконували джайв (джазова музика) і носили черевики, шнуровані до стегон (hips) [10, с. 92].

Стереотипний образ є в наявності в свідомості кожного носія певної культури, але поняття «хіпстер» незрозуміле для більшості носіїв мови в Україні. Таким чином можна констатувати часткову лакунарність американського соціокультурного стереотипу *hipster* для української культурної спільноти. Транслітерація в перекладі цього соціокультурного стереотипу не повністю заповнює лакуну та потребує пояснень, тобто перекладацького коментаря, у текстах, що адресовані широкому загалу читачів.

Акронім, тобто скорочення, що складається з початкових літер слів словосполучення та вимовляється разом як слово, «WASP» (White Anglo-Saxon Protestant) позначає стереотип, який появився в американській культурі на початку минулого століття. Переклад кожного зі слів, що складає акронім (білий протестантський нащадок вихідців з Англії) не може передати прагматичний аспект семантики цього акроніму. Референційно-прагматичне значення *WASP* для носіїв американської культури складається з наступних компонентів, на які слід звернути увагу в процесі перекладу:

Екстралінгвістичний компонент передає привілейоване суспільне становище цієї соціальної категорії в політиці, економіці Сполучених Штатів; до цієї категорії належали президенти (George Washington, Franklin Delano Roosevelt, George H.W. Bush, Lyndon B. Johnson), політичні діячі (Nelson Rockefeller, John McCain), сенатори (Henry Cabot Lodge, Jr.) та бізнесмени (Phil Gramm), які навчались у приватних школах, а потім у найпрестижніших університетах (Yale, Princeton, Harvard); мешкали у фешенебельних районах Н'ю Йорку, Філадельфії, Бостону та Чикаго.

Образний компонент склався на підставі схожості написання акроніму і лексеми *wasp*, що позначає хижку комаху – осу. Зображення комахи є іронічною візуальною позначкою стереотипу.

Конотативний компонент відображає зневажливе ставлення до людей, що отримали керуюче положення у суспільстві тільки завдяки своєму походженню, а не наполегливій праці та самовдосконаленню, що відповідає стратегії досягнення «Американської Мрії».

Вважаючи на складність семантики акроніму *WASP*, що позначає американський соціокультурний стереотип, для перекладу цієї ЛЮ потрібен перифраз, тобто описовий переклад.

Як показують приклади, проблема елімінування лексичних одиниць, що позначають лакунарні стереотипи є складною та відкритою для подальших розвідків як у практиці перекладу, так і в теорії перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базылев В.Н. Переводческие мифы / В.Н. Базылев. – М. : Изд-во СГУ, 2012. – 176 с.
2. Вежбицкая А. Семантика, культура, познание : Общечеловеческие понятия в культуроспецифических контекстах / А. Вежбицкая // Thesis. – М., 1993. – Вып. 3. – С. 185–206.
3. Гак В.Г. Сравнительная типология русского и французского языков / В.Г. Гак. – М.: Просвещение, 1983. – 300 с.
4. Любимова С.А. Лингвокультурный типаж «девушка-flapper» в американском дискурсе. Семантико-когнитивные и прагматические аспекты репрезентации / С.А. Любимова. – Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2015. – 305 с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М. : Academia, 2001. – 208 с.
6. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. Изд. 5-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 224 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2006. – 716 с.
8. Сорокин Ю.А. Культура и этнопсихологическая ценность / Ю.А. Сорокин // Этнопсихолінгвістика / Отв. ред. Ю.А. Сорокин. – М. : Наука, 1988. – Разд. 1 : Теоретические проблемы этнопсихолінгвістики. – С. 5–18.

9. Томашева И.В. Понятие "лакуна" в современной лингвистике. Эмотивные лакуны / И.В. Томашева // Язык и эмоции. – Волгоград: Перемена, 1994. – С. 50–61.
10. Dalzell T. Flappers to Rappers. American Youth Slang / T. Dalzell. – Springfield, Massachusetts : Merriam Webster, 1996. – P. 256.

С.А. Любимова. Проблема перевода лексических единиц, обозначающих лакунарные социокультурные стереотипы. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена проблеме перевода на украинский язык лексических единиц, обозначающих лакунарные стереотипы американской культуры. В статье представлено понятие «лакунарный стереотип» и рассмотрены варианты переводческих трансформаций, необходимых для заполнения культурологических лакун в языке перевода.

Ключевые слова: переводимость, лакуна, лакунарный стереотип, транслитерация, перифраза, переводческий комментарий.

Svetlana A. Lyubymova. The Problem of Translating Lexical Units that Denote Lacunar Sociocultural Stereotypes. – Article.

Summary. The article is devoted to Ukrainian translation of lexemes denoting ethno-specific stereotypes of American culture. The notion "lacunar stereotype" and the variants of interpreting transformations are presented in the article.

Key words: translatability, lacuna, lacunar stereotype, transliteration, periphrasis, translator commentary.

УДК 81`06

О.А. Мартынюк,

кандидат филологических наук, доцент
Международный гуманитарный университет,
г.Одесса, Украина

О НЕКОТОРЫХ НОВЫХ ТЕНДЕНЦИЯХ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В статье рассматривается природа языковых изменений и особенности их проявления как в плане диахронии, так и на синхронном уровне. Приводится ряд примеров, отобранных из современной англоязычной прессы, которые отражают изменения, присущие современному английскому языку в настоящее время.

Ключевые слова: языковые изменения, обновление лексического состава, развитие языка.

Известно, что язык обладает динамической природой и находится в постоянном развитии. Особо ярко языковые изменения проявляются в плане диахронии, когда отдельные языковые явления рассматриваются на достаточно отделенных временных промежутках. В качестве примера можно привести великий сдвиг гласных (англ. *Great Vowel Shift*), представляющий собой фонетические изменения в произношении долгих гласных звуков, произошедшее в английском языке в XIV–XVI в. На каждом же синхронном срезе, многие из происходящих в языке изменений остаются незамеченными его носителями.

Изменения, охватывающие все уровни языка, обусловлены, в первую очередь, его социальной природой и так или иначе являются реакцией на изменения, происходящие в обществе и формирующие основные направления языковых изменений. Появление и функционирование новых языковых средств вызвано, прежде всего, потребностями общества в номинации новых понятий,

возникающих в результате развития науки, техники, культуры, общественно-политических реалий; при этом, как справедливо отмечает Б.А. Серебрянников, появление нового слова, выражения, фразеологических единств, т.е. новых языковых трансформаций, обусловлено единством и противоположностью двух основных тенденций: тенденции сохранения языка и тенденции его развития [1, с. 23].

Удивительная способность языка находиться в состоянии постоянного изменения нашла свое отражение не только в научных лингвистических исследованиях, но в художественной литературе, и, в первую очередь, в произведениях жанра анти-утопии (англ. *Dystopia*), во многих из которых авторы создают «новые» языки пост-апокалиптического общества. Ярким примером такого произведения можно назвать роман «Облачный атлас» современного британского писателя Дэвида Митчела. В шести связанных между собой историях, охватывающих временной отрезок с середины XIX века до далекого пост-апокалиптического будущего, автор показывает не только исторические события, происходящие на протяжении описываемого периода, но и те изменения, которые происходят с языком и делают его малопонятным для современного носителя английского языка, что наглядно демонстрирует следующий отрывок из этого произведения:

«I was pleased our dammit crookit guest'd teached ev'ry'un to step slywise an' not trust her, nay, not a flea, but I din't sleep none that night, _cos o' the mozzies an' nightbirds an' toads ringin' an' a myst'rous some'un what was hushly clatt'rin' thru our dwellin' pickin' up stuff here an' puttin' it down there an' the name o' this myst'rous some'un was Change» [2, с. 265].

К вопросу изменений языка обращался в свое время и известный французский деятель, историк и литератор Алексис Токвиль. Одна из глав его известной монографии «Демократия в Америке» называется «Каким образом американская демократия видоизменила английский язык». Токвиль связывает активизацию процессов изменения языка с процессами социальными, отмечая, что «постоянное возбуждение, царящее внутри демократического общества, напротив, приводит к беспрестанному обновлению языка, как и всего облика жизни. Это всеобщее брожение и соперничество умов порождает огромное количество новых идей; старые идеи гибнут, или обновляются, или же расщепляются, обретая бесконечные нюансы и подробности. Поэтому в языке часто можно встретить слова, одним из которых уже предстоит выходить из употребления, а другим – стать общеупотребительными. Демократические нации, кроме того, любят перемены ради них самих. Это в равной мере относится как к политике, так и к языку» [3, с. 354]. Интересно отметить, что тезис Токвиля, касающийся обновления лексического состава языка, перекликается с высказыванием профессора И.А.Стернина, рассматривающего процессы изменения современного русского языка. «Изменения в коммуникативном ядре лексикона происходят под влиянием экстралингвистических факторов и осуществляются в форме активизации, стабилизации и пассивизации лексических единиц. Активизировалась, в основном, лексика рыночной экономики, политическая лексика, лексика шоу-бизнеса и криминально-правоохранительная лексика. Стабилизировалась 'демократическая' и, частично, коммерческая лексика; пассивизации подвергся тоталитарный общественно-политический лексикон и лексика перестройки» [4, с. 4].

Токвиль называет основные способы обновления языка, к которым он относит следующие: приобретение употребительными словами и выражениями «необычных» значений; заимствования; использование забытых слов из собственного словаря; переход профессиональной лексики в общеупотребительную; стирание «сословных» и диалектных различий, различий между «высоким» и «низким» стилем [3, с. 355].

Наблюдения за современным состоянием английского языка убедительно демонстрируют справедливость всех названных Токвилем способов, поскольку они активно используются и в наши дни. Вместе с тем следует отметить, что обновление языка не ограничивается лишь обновлением лексического пласта языка в рамках вышеназванных способов. Изменения происходят и на других языковых уровнях.

В качестве примера можно назвать изменения в произношении, когда нюансы разговорной речи находят свое отражение в письменных источниках, как например, при замене «going to» на «gonna», или «I am» на «I'm». Уместно в связи с этими примерами привести данные корпусов английского языка – BNC (British National Corpus) [5] и COCA (Corpus of Contemporary American) [6], которые не только иллюстрируют вхождение «либерализованных» разговорных форм в письменные источники, но и подтверждают тезис Токвиля о влиянии демократии на развитие языка.

Таблица 1.

Сравнительные характеристики употребления отдельных сокращенных форм в BNC и COCA

Сокращенные формы	BNC		COCA	
	Кол-во	Кол-во на 1 млн	Кол-во	Кол-во на 1 млн
I'm	2	0,02	425,651	945
I've	-	-	139,152	309
Going to	32,90 7	329	386,395	858
Gonna	12,43 6	124	25,850	57
Goin'	-	-	1,201	2,7

На тенденцию использования в письменной речи свойственных разговорной речи редуцированных форм указывает и известный современный британский лингвист Джеффри Лич [7].

Еще одной характерной чертой современного английского следует назвать получившее в последние десятилетия широкое распространение употребление отдельных частей речи в несвойственной им функции. В качестве примера можно привести субстантивизацию, при которой в качестве имени существительного с присущими ему формой и сочетаемостными характеристиками выступают прилагательные, предлоги, и целые сочетания слов:

Contemporary meets traditional at Norway's Royal Palace .
 Olympic greets Tretyak, Rodnina light cauldron.
 "Cold war" resolution marks new low in Russia and U.S. relations.
 The economic crisis in Greece created national divides.
 There will be a before and an after.
 Brazil parties after win over Columbia.
 Explore hair styles, watch inspiring how-tos.
 ...thousands of Europeans are demanding a debt write-down for Greece.
 10 must-haves in the modern kitchen.

С другой стороны, имена существительные все чаще и чаще употребляются как глаголы:

Mike Malney schools bankers on deflation, gold and silver.
 Crisis in Eastern Ukraine tops Munich Security Conference agenda.
 Three Muslims gunned down in North Carolina.
 Sen.Bob Graham, who chaired the Senate Intelligence Committee.
 No one can fault Kim for his personal cinematic references.
 Lukoil eyes return to Iran after sanctions lifted.

He (Chomsky) has authored over a hundred books.
... this song didn't surface until 2010ish...
U.S.business pushing back as state department sanctions on Russia.

Интересно отметить, что в качестве глагола могут выступать и незначаменные части речи:

Nat Bissonnette... partially outs the reason in his book.
OPEC ups global oil demand forecast.

Не менее заметным направлением в развитии современного английского являются и такие тенденции в словотворчестве, как сокращение слова (nukes, demo, spox, selfie, pics, journos, or-ed), сращение (Grexit, Brexit, Grevolt, Grexident) и создание аббревиатур. При этом последние нередко создаются как паллиативные заменители менее «привлекательных» сочетаний:

AIDS - acquired immune deficiency syndrome
SARS – severe acute respiratory syndrome
MERS – middle Easy respiratory syndrome
SWAT – special weapons assault team
WMD – weapons of mass destruction
LGBT – lesbian, gay, bisexual, transgender

Наряду с неологизмами, появление которых сопутствует развитию общества во всех его аспектах, все чаще наблюдается переосмысление существующих слов или словосочетаний, которые быстро внедряются в лексический состав языка в своем новом значении, отражающем более узкое и конкретное понятие. Интересным примером такого явления может служить слово “austerity”. В соответствии со словарной дефиницией этого слова оно означает “quality of being austere”, а “austere”, в свою очередь, как “1. of a person, his behavior, severely moral and strict”; 2. of a way of living, of places, styles, simple and plain; without ornament or comfort”[8] ; “of severe self-discipline, from 1580s; hence "severe simplicity" (1875); applied during World War II to national policies limiting non-essentials as a wartime economy [9].

В то же время, в наши дни это слово, в первую очередь, соотносится с политикой жесткой экономии, на внедрении которой настаивают международные финансовые институты в обмен на выделение кредитов отдельным странам. Новые понятия стоят и за такими словами и сочетаниями, как *challenge, stovepipe, cauldron, five eyes, carbon footprint, road map, etc.*

Изменения, происходящие в обществе и охватывающие практически все сферы его жизнедеятельности, включая научно-техническую, политическую, социальную, экономическую, культурную и др., находят отражение в языке, и прежде всего, в изменении его лексических парадигм. В современном английском наблюдается повышение интенсивности и разнообразия языковых изменений, что возможно объяснить, с одной стороны, той огромной коммуникативно-прагматической нагрузкой, которую он несет в процессе глобализации, а с другой, стремительным развитием информационных технологий и всеобщей компьютеризацией, облегчающими процесс вхождения изменений в систему языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Серебрянников Б.А. О материалистическом подходе к явлениям языка / Б.А.Серебрянников – М.: Наука, 1983. – 319 с.
2. Mitchell, David. Cloud Atlas /David Mitchell – Random House Trade Paperbacks, N.Y. 2005.

3. *Токвиль Алексис де*. Демократия в Америке / Алексис де Токвиль [пер. с франц., предисл. Гарольда Дж. Ласки]. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с., 16 с. Илл.
4. Стернин И.А. Социальные факторы и развитие современного русского языка./ И.А.Стернин, в сб.: Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 2. Язык и социальная среда. – Воронеж, 2000. – С. 4–16.
5. BNC – British National Corpus [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.bnc.com
6. COCA – Corpus of Contemporary American, код доступа:
7. Leech, J. et al. *Change in Contemporary English* / J.Leech – Cambridge University Press, 2012. – 371p.
8. Хорнби А.С. Учебный словарь современного английского языка / А.С.Хорнби при участии К.Руз. – М.:Просвещение, 1984. – XII, 769с.
9. Этимологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.etymonline.com

О.А. Мартинюк. О деяких нових тенденціях у сучасній англійській мові. – Стаття.

Анотація. У статті розглядається природа мовних змін і особливості їх прояву як в плані діахронії, так і на синхронному рівні. Наводиться ряд прикладів, відібраних з сучасної англомовної преси, які ілюструють зміни, властиві сучасній англійській мові нині.

Ключові слова: мовні зміни, оновлення лексичного складу, розвиток мови.

Olga A. Martyniuk. New Tendencies in the Development of Modern English. – Article.

Summary. The article considers the nature of linguistic changes and specifics of their diachronic and synchronic manifestation. Examples taken from modern English newspapers demonstrate the changes that are observed in Modern English at present.

Key words: language changes, vocabulary renewal, language development.

УДК 821.161.2

Т.О. Масловська,

старший викладач,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

КОНТРАСТНІСТЬ У ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Анотація. В статті подано контрасти у поезіях Василя Симоненка. Контрасти використовуються для посилення виразності, емоційності, бо в поетичних контрастах виявляється пристрасність поета. У Василя Симоненка контрасти виконують стилетвірну функцію.

Ключові слова: контраст, пристрасність, поезія, композиційно-стилістичний прийом, концептуальне оформлення, стилетвірна функція.

Контраст – різко окреслена протилежність у рисах характеру, властивостях предметів чи явищ, що використовується як композиційно – стилістичний прийом. Основою контрасту є антитетичний принцип світосприймання. Цей прийом, як вважається одним з «наймогутніших способів поетичного малювання» (І. Франко), був відомий здавна, зафіксований у фольклорі, у мистецтві загалом та в художній літературі зокрема, набуваючи концептуального оформлення [2, с. 519]. Контраст у поезіях Василя Симоненка набуває стилетвірної функції. Поет висловив своє ставлення до світу, категорично проголошує «за» і «проти», підносить і заперечує, олюднею створюваний світ. Його поезія громадянськи активна, пристрасна. Помітне місце в естетиці Василя Симоненка посідає пристрасність, відповідними синонімами пристрасності у його поезіях — буря, грім, шквали: «У душі моїй – Шторми і грізні прибої» [5, с. 141], «І тривога, мов хмара грозова» [5, с. 141], «І занімало сонце на вустах» [5, с. 150], «кривавим смерчем, бурю впади» [5, с. 140].

«В своїм краю під буйними вітрами, Щасливим я і вільним виростав» [5, с. 150], *«Грім ударив мені в груди, Грім з ясного неба»* [6, с. 83], *«У душі моїй — Місяця немає туманам, У душі моїй сонце червоне буя І регоче й, гримить Голубим океаном Нерозтрачена радість моя»* [6, с. 148]. У зображенні природи поет тяжіє до крайніх екстремальних станів. Він реалізував своє кредо *«геть із мулу якорі іржаві, Нидіє на якорі душа»*. В його поезії по-різному змальована пора року: весна приходить з *«салютами — громами»*, в серці поета *«ніколи не замовкне весняний грім»* [6, с. 87], *«гуркотінням неба»*, *«шаленством злив»*. Осені поет надає динамічні рухи: *«Небо скуйовджене і розколисане, Дрантя спустило на темні бори»* [7, с. 112], *«з ротатим, ридаючим риком вітри орди хмар несуть»* [6, с. 112]. Зима у поезії В. Симоненка прекрасна, *«біжить, регоче біло, бубонами брязкає в степу»*, *«біліють смолоскипи Грайливо пофарбованих ялин»* [7, с. 102] *«морозом тріщить зима»* [7, с. 27], *«берези, в снігу занімілі, Іній на вітах слізьми»* [7, с. 119], *«Вітри із морозяним шпаром, Куди вас несуть чорти»* [7, с. 119]. У поезії В. Симоненка яскраво зображена контрастність (зміну дня і ночі показує, як зіткнення добра і зла, розумності і божевілья). У вірші *«Впало сонце у вечірню куряву»* поет вдається до персоніфікації, у фантастичних формах наділяє природу живими рисами, драматичними переживаннями: *«Ніч проходила з гуркотінням, Ніч несла божевілья і жах... Ніч кричала мені, розтерзана, Оперезана громом навхрест... Хмари дибались волохато, Місяць в небі петляв, мов кіт... Та встає перламутровий ранок Крізь холодний і злобний рев, І проміння залує рани з закатованих нічю дерев»* [6, с. 126]. Василь Симоненко динамізує вірш, звертається до народної казки та елементів фантастики. Фантастичні елементи у поезії Симоненка використовуються для посилення контрастів, бо в поетичних контрастах виявляється пристрасність поета. У прозі В. Симоненко чітко вимальовує контрастні елементи, так, наприклад, це контрасти духовної краси та фізичного каліцтва (*«Вино з троянд»*), протиставлення високих почуттів і *«душевної безкрилості»* (*«Кукурікали півні на рушниках»*), одухотвореності та позерства (*«Білі привиди»*), творче горіння і байдужість (*«Він заважав їй спати»*). Василь Симоненко вдало відтворює життя у всій його суперечності, боротьбі протилежностей. В його поезіях гармонія і краса світу протистоїть потворності (*«Вкраїнонько! Гуде твоє багаття, Убогість корчить і дотліває в нім»* [6, с. 34], радості, щастю протистоїть убогість, страждання (*«Скільки б не судилося страждати, Все одно благословлю завжди День коли мене родила мати Для життя, для щастя, для біди... Як мені даровано багато, Скільки в мене щастя, чорт візьми! — На землі сміятись і страждати, Жити і любити поміж людьми!»* [6, с. 33]. Ліричний герой поета усвідомлює, що шлях людини тяжкий, бо це шлях *«на зустріч сонцю, radoцям і бурі, На зустріч смерті чорт візьми!»* Василь Симоненко вмilo оперує контрастними елементами життя в сюжетах: *«Кривда»*, де хлопчик, обдурений сусідом, зіткнення долі у поемі *«Червоні конвалії»*, щасливе життя, та мандри *«Голоду, Лиха, Суховію, Неправди і Жадоби по землях Батьківщини»* (*«Прокляття»*). Поетові вдається контрастно створити образи людей, точніше їх характери.

У поезії *«З вікна»* В. Симоненкові вдається контрастний художній малюнок, де зимовий пейзаж зіставляється з літніми краєвидами: *«Синиця в шибку вдарила крильми, Годинник став. Сіріють німо стіни. Над сизим смутком ранньої зими Принишкли хмари, мов копиці сіна. Пливе печаль. Біліють смолоскипи Грайливо пофарбованих ялин — Вони стоять, немов у червні липи, Забрівши в сивий і густий полин. Полин снігів повзе до видноколу, Лоскоче обрій запахом гірким. Лапаті, білі і колючі бджоли Неквапно кружеляють понад ним»* [6, с. 102].

Помітне поєднання протилежностей зображено в ряді образів поета: *«цілую руки, що крутили жорна вже на світанні космосу доби»* [1], *«задихнеться від люті сірість — нам на радість, а їй на зло»*, *«губи неціловані і грішні, очі божевільно голубі»*. Поезії В. Симоненка властиві елементи буття. Затхла і пересихаюча заплава *«вляжеться, куняючи ліниво, Під сонцем висихаючи щомить»* поряд із річкою, що *«запліднює спрагнучі простори»*, *«осіння втома і млявість обік буревійності небес, глухий бетон причалу і хиткий човник поета, який здається тріскою на гребені хвиль»* [4, с. 94]. Василь Симоненко починав творити серед талановитої молоді, яка при-

йшла в українську літературу і, згідно з власними високими вимогами «прагнула накреслити основи, окреслити свої позиції, твердь і світло, що перетворюватимуться на художній всесвіт. Звідси ця подібність до місячного красвиду з його незавершеністю, майже неможливим зависанням мас, магнієвою вихопленістю з небуття при тій умові, що для В. Симоненка — це не кінець, а початок світобудови» [4, с. 94]. У Василя Симоненка світоглядна цілісність виключає сумніви, вагання (хоча в інтимній ліриці поета відповідь остаточно «так» чи «ні»: *«І стою на березі чекання: Що ти мені з гуркоту кричиш? Станеш ти біля мого благання Чи до інших станцій просвітши?»* [6, с. 121], *«Полюби і зрадь через хвилину, та хоч на хвилину полюби», «Ми ще йдемо, Ти щось мені говориш. Твоя краса цвіте в моїх очах, Але скажи, чи ти зі мною поруч Пройдеш безтрепетно по схрещених мечях?»* [6, с. 123].

Василь Симоненко прагне *«правди бути одвічним другом і ворогом одвічним злу»*, сила його поезій в силі бажання, волі, мрії [4, с. 95]. У вірші «Брама замку Стюартів» поет зображує зло, жорстокість (зло обертається духовним нищенням): *“Привиди з кривавими мечами У накидках чорних, ніби ніч, Граються безформними м'ячами – Головами, знесеними з пліч. Кров стіка під флегматичні мури, Зойки захолили на губах – Сотні літ наруги і тортури Мертвих повертають у гробах”* [7, с. 46].

Змістом вірша «Одурена» є підступність, зрада кохання. Поет намагається абстрагуватися від конкретних обставин в яких проявляється підступність: *“Він байдуже потис її руку І не чув її милих докорів, І так довго стогнали по бруку Перестуки її підборів. І стояв він, тупий, плечистий І байдужий, немов колода, І здалося — на ціле місто Заридала вона на сходах”*[7, с. 131]. В поезіях Василя Симоненка почуття кохання окрилює та одухотворяє людину: *«Вона прийшла, завітчана і мила, І руки лагідно до мене простягла І так чарівно кликала й манила Такою ніжною і доброю була...Прийшла любов непрохана й неждана Ну як мені за нею не піти?»* [7, с. 113]. В поезії «Буду тебе ждати там, де вишня біла» ідея кохання символізується вище і порівнюється з образом дівчини : *«Буду тебе ждати там, де вишня біла Виглядає з саду тихо і несміло...Може, ти не прийдеш, лягати не стану — Буду сам гуляти з вечора до рану. Бо й признатись щиро: не тебе я жду. Жду свого кохання в білому саду»* [7, с. 117]. Або у поезії «В грудях набубнявіла тривога» зображено зародження кохання, його енергійна сила: *«В грудях набубнявіла тривога Світла ніби ранок запашний, Ти ще не хилила не до кого лобик свій упертий і смішний. Ти ще не торкалася губами Вічних і прозорих таємниць, Чистота твоя тремтить вогнями...В грудях набубнявіла тривога, Тиха й мовчазна, як динаміт»* [7, с. 116].

У В. Симоненка є низка віршів, де етичні категорії стають об'єктом відображення, подані у почуттях ліричного героя: краса почуття («Закохана»), самовідданість кохання («Я не помру від розпачу і муки»: *«І будеш ти навіки при мені Гасить зірки очима на світанні, Палить мене в безжальному вогні. І буду ждати кожної години...Одну тебе, тебе єдину, Маленьку милу дівчинку мою»* [7, с. 131], істинне почуття у вірші «Не дивися так печально»: *«Говори мені і смійся у холодній тишині. Буду знать, що ти щаслива — легше стане і мені»* [7, с. 129], моральна чистота героя («Дотліває холод мій у ватрі»), поет прагне показати почуття у його повноті. В. Симоненкові вдається художня модель духовного стану, де щастя та кохання відтворюється ідеалізованим. (Як бачимо це у вірші «Море радості»): *І гомонять навколо хвилі, З бортів човна змивають мох, І ми з тобою вже не в силі Бути нещасливими удвох. І ти ясна, і я прозорий, І наші душі, мов пісні, І світ великий, незорий Належить нам — тобі й мені. О, море радості, безкрає, Чи я до тебе припливу? Якби того, що в мріях маю, Хоч краплю мати наяву* [8, с. 43].

Отже, Василь Симоненко динамізує вірш, вводить елементи фантастики. Вони у поезіях Симоненка використовуються для посилення контрастів, бо в поетичних контрастах виявляється пристрасність поета. У прозі В. Симоненко також чітко вимальовує контрастні елементи, це контрасти духовної краси та фізичного каліцтва, протиставлення високих почуттів і «душевної без-

крилості», одухотвореності та позерства, творче горіння і байдужість. Контраст виконує стилетвірну функцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів В.Симоненка № 152/12. Інститут рукописних фондів НАН України ім. Т. Шевченка, Інститут літератури.
2. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. / Ю.І. Ковалів. – К.: Видавничий центр «Академія». – 2007. – 622 с. Т.1.
3. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. / Ю.І. Ковалів. – К.: Видавничий центр «Академія». – 2007. – 622 с. Т.2.
4. Моренець В. На відстані серця. – К., 1986. – 238 с.
5. Симоненко В. У твоєму імені живу. – К., 1995. – 141 с.
6. Симоненко В. Берег чекань. – Мюнхен: Сучасність, 1973. – 310 с.
7. Симоненко В. Лебеді материнства: Поезія, проза / В. Симоненко. – Дніпропетровськ: Промінь, 1989. – 224 с.
8. Симоненко В. Поезії. – К., 1966. – С. 43.

Т.А. Масловская. Контрастность в поэзиях Василия Симоненко. – Статья.

Аннотация. В статье поданы контрасты у поэзиях Василия Симоненко. Контрасты используются для выразительности, эмоциональности, потому что у поэтических контрастах выражается стиль поэта.

Ключевые слова: контраст, страстность, поэзия, композиционно-стилистический прием, концептуальное оформление, стилистическая функция.

Tetyana O. Maslovska. Contrast in Poetries of Vasyl Symonenko. – Article.

Summary. In the article there are given contrasts in the poetries by Vasyl Symonenko. The contrasts are used for strengthening the expressiveness, emotionality, because the poet's passion appears in poetic contrasts. Vasyl Symonenko appeals to contrasts as a stylistic function.

Key words: contrast, passion, poetry, composition device, conceptual formation, stylistic function.

УДК 811.12

Л.И. Морошану,

*кандидат филологических наук, доцент,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина*

«КРАТКОЕ ИСТОРИКО-КРИТИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ ИТАЛИАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ УЧИТЕЛЕМ ИТАЛИАНСКОГО ЯЗЫКА БЕНЕДИКТОМ ЛОРОВИЧЕМ» КАК ПАМЯТНИК ФИЛОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В статье рассматривается учебный рукописный труд преподавателя итальянского языка Бенедикта Лоровича, написанный в Одессе в 1874 г. и ставший первым среди известных пособий по истории итальянской литературы, созданных в России.

Ключевые слова: итальянская литература, итальянская диспора, Бенедикт Лорович.

Цель настоящей статьи – познакомить с трудом работавшего в Одессе в середине XIX века итальянского педагога и филолога Бенедикта Лоровича «*Краткое историко-критическое обозрение итальянской литературы учителем италийского языка Бенедиктом Лоровичем*»,

созданным в Одессе в 1874 г. Оно не было издано; рукопись ныне хранится в Музее Научной библиотеки Одесского национального университета им. И.И.Мечникова. Это первое среди известных нам пособий по истории итальянской литературы, созданных в России.

Рис.1. Обложка пособия Бенедикта Лоровича «Краткое историко-критическое обозрение итальянской литературы учителем италийского языка Бенедиктом Лоровичем»

Одесса в первой половине XIX ст. являлась одним из основных центров России по изданию книг на итальянском языке. Но прежде необходимо сказать о роли итальянского языка в жизни города – не случайно ведь Одессу называли в прошлом веке «Итальянским городом», «Маленькой Венецией», «Неаполем», «Флоренцией» [13].

Итальянская диаспора в первые десятилетия существования города стала весьма значимой в коммерческой, общественной, культурной жизни города. Этот приток итальянцев в Россию и в первую очередь – в стремительно растущую Одессу был связан с основанием и высокими темпами строительства города, превращавшегося в столицу Причерноморья. Уже на третий год (1797) существования города в общем количестве жителей, составлявших 7–8 тыс. человек, было около 800 итальянцев, то есть 10 процентов всего населения [14, с. 161].

В Одессе также создавались и художественные произведения на итальянском языке. До нас дошли сведения, что первое напечатанное в Одессе стихотворение было на итальянском языке. Издателем первой одесской газеты был итальянец Феррарини. В Одессе в первой половине XIX в. был итальянский театр, что явилось причиной опубликования либретто к спектаклям.

Филологическая деятельность итальянцев в Одессе уже была предметом рассмотрения в наших публикациях; однако тема эта очень обширна и только начинает получать свое освещение [см. 1–12].

Бенедикт Лорович (Benedetto Lorovice) был, по всей видимости, потомком выходцев из Генуи семьи Лоровичей [14, с. 162]. Он работал учителем итальянского языка во 2-й гимназии. Ему принадлежат следующие учебные пособия по итальянскому языку: «Первоначальный курс Итальянского языка» (1847), «Курс итальянского языка» (1858).

В предисловии к рассматриваемому труду автор пишет: «Итальянская литература столь богата во всех своих отраслях знаменитыми мужьями и превосходными сочинениями, что ее стоит изучить. Сравнивая ее с литературами других европейских наций, видно, что ей не в чем им завидовать; напротив того, она обязана своим произведением и успехами Италии, как стране,

которая, посреди невежества веков, еще варварских, была колыбелью наук, словесности и художеств.

Побуждаемый этим, как мне кажется, неоспоримым мнением, и тем, что Русское юношество, не равнодушное к красотах языка столь звучного, приятного и гармонического, которому оно обучается, пожелает лучше узнать его, я решился представить ему краткое историко-критическое обозрение итальянской литературы на его отечественном языке.

Много великих писателей, как итальянцев, так и других наций, писали о литературе итальянского языка. Истории их слишком пространны и не могут быть доступны каждому; да и не всякий знает иностранные языки, столько чтобы мог ими руководствоваться; что заставило меня составить это краткое обозрение литературы, которое может служить руководством к познанию ее, если не вполне, то по крайней мере поверхностно.

Я как можно более старался, чтобы труд мой был полезен и приятен для любителей итальянского языка и литературы, и потому чтобы не ошибиться с этим руководствовался лучшими писателями писавшими о ней, именно: *Тирабоски, Кретимбени, Муростори, Квадрио, Андрес, Денина, Женчене* и многими другими, сравнивая их мнения с мнениями современных писателей.

Достиг ли я своей цели или нет? об этом пусть судят мои читатели. Скажу только, настоящим моим трудом я желал короче познакомить русское юношество со всем тем, что имеет прекрасного литературау итальянского языка, описав ее как можно кратче и яснее.

Я разделил ее на столетия или главы и каждое столетие на два отделения. Одно говорит о поэтах, более или менее отличившихся в разных родах поэзии, а другое о прозаиках, писавших о науках, словесности и искусствах.

На конце книги я счел нелишним, по такому же разделению, прибавить хронологический каталог авторов, о которых буду говорить в настоящем обозрении с означением места и года рождения и года смерти.

Вслед за этим обозрением я намерен издать краткую хрестоматию, в которой постараюсь представить отрывки лучших произведений. Бенедикт Лорович».

В учебнике освещается деятельность писателей с XIII по XIX век; приведем в качестве примера отрывок из «Хронологической таблицы авторов, упомянутых в этом обозрении: имена и фамилии авторов, отечество, годы рождения и смерти» (сведения в оригинале даны в виде таблицы; в данной статье приведем в виде списка):

XIII Столетие: Алкамо Чиулло (?), Гвидо делле Колонне (?), Гвиничелло Гвидо (Болонья, ?–1276), Гвиттоне д'Ареццо (Ареццо, Id.–1294), Кавалканти Гвидо (Флоренция, ?–1300), Крешенци Пьер (Болонья, 1230–1320), Латини Брунетто (Флоренция, 1220–1294), Малеспина Рикордано (Id., неизв.–1281), Пьер делле Винье (Капуа, ок. пол. 12 в.–1248), Фридрих II, король Сицилийский (Иези, 1194–1250), Энцо, его побочный сын (Палермо, 1240–неизв.).

XIV Столетие: Алигиери Данте (Флоренция, 1265–1321), Асколи (д') Чекко (Асколи, 1260–1327), Боники (Сиена, неизв.–1330), Барберино Франческо (Барберин, 126?–1348), Бокаччио Джованни (Чертольдо, 1313–1375), Виллани Джованни (Флоренция, 1310–1348), Виллани Маттео (Id., ?–1363), Виллани Филиппо (Id., ?–1406), Дзаноби да Страда (Страда, 1312–1361), Джордано фра Ривальта (Ривальта, ?–1311), Екатерина св. (Сиэна, 1347–1380), Кавалка, фра Доменико (Пиза, ?–1342), Компани Дино (Флоренция, Id.–1323), Пуччи Антон (Id., Id.–1360), Петрарка Франческо (Ареццо, 1304–1374), Пандолфини Анволо (Флоренция, ?–1444), Пассаванти Якопо (Id., Id.–1357), Пекороне Джованни (Id., Id.–1380), Роберт д'Анжу (Анжу, 1270–1334), Саккетти Франческо (Сиэна, 1305–1342), Фацио делла Уберти (Флоренция, ?–1358), Чино да Пистойя (Пистойя, 1270–1336), Якопоне да Тоди (Тоди, ?–1306).

Своими трудами Бенедикт Лорович внес весомый вклад в становление и развитие отечественной итальянистики и дидактической литературы в области итальянской филологии. Описание его лингво-дидактических пособий — предмет дальнейших публикаций в серии

«Памятники итальянской филологической литературы, изданные в XIX- начале XX вв. на юге Российской империи».

ЛИТЕРАТУРА

1. Demianova L. Odessa – centro degli studi di lingua italiana nell’Impero Russo nel XIX secolo / L. Demianova // Forum italicum, center for italian studies. – Stony Brook, USA: State University of New York, Primavera 2003. – Pag. 217–229.
2. Морошану Л.И. Итальянский писатель Енрико Мустон и загадка публикации неизданной главы «Божественной комедии» в Одессе (XIX в.) / Л.И. Морошану // Сучасні проблеми соціогуманітарних та фундаментальних наук: Мат. наук. конф. проф.-викл. складу, студентів, магістрів та аспірантів. – 19 травня 2011 р. – Одеса, 2011.
3. Морошану Л.И. Творчество Антонио Пиллера: Серия «Неизвестные страницы итальянской литературы: итальянские писатели XIX века и их творчество в Одессе». Статья 1 / Л.И. Морошану // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2012. – Вип. 4.
4. Морошану Л.И. Творчество Фабио Дель Бубба: Серия «Неизвестные страницы итальянской литературы: итальянские писатели XIX века и их творчество в Одессе». Статья 2 / Л.И. Морошану // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2012. – Вип. 5.
5. Морошану Л.И. Творчество Энрико Мустона (I): Серия «Неизвестные страницы итальянской литературы: итальянские писатели XIX века и их творчество в Одессе». Статья 3 / Л.И. Морошану // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2013. – Вип. 6.
6. Морошану Л.И. Творчество Энрико Мустона (II): Серия «Неизвестные страницы итальянской литературы: итальянские писатели XIX века и их творчество в Одессе». Статья 4 / Л.И. Морошану // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2013. – Вип. 7.
7. Морошану Л.И. Вклад Доменико Де Виво в сравнительное изучение итальянского и русского языков / Л.И. Морошану // III Міжн. Наук. Інтернет-конф. «Філологія ХХІ століття: теорія, практика, перспективи» (24.04.2014, Національний університет «Одеська юридична академія»).
8. Морошану Л.И. Деятельность итальянского филолога и публициста Джованни Сперандео в Одессе / Л.И. Морошану // Міжн. Наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (20–21 бер. 2015 року, м. Одеса).
9. Морошану Л.И. «Méthode courte, facile et pratique de langue italienne» Антонио Пиллера как памятник лингво-дидактической литературы начала XIX века (часть 1) / Л.И. Морошану // Науковий вісник МГУ. Серія: Філологія. – 2016. – Вип. 19. (в соавт. с И.В. Никитиной).
10. Морошану Л.И. «Méthode courte, facile et pratique de langue italienne» Антонио Пиллера как памятник лингво-дидактической литературы начала XIX века (часть 2) / Л.И. Морошану // Науковий вісник МГУ. Серія: Філологія. – 2016. – Вип. 20. (в соавт. с И.В. Никитиной).
11. Морошану Л.И. «Учебный курс итальянского языка, составленный учителем итальянского языка в Николаеве при черноморской штурманской роте Александром Мараки (Одесса, 1831-32)» как памятник итальянской филологической литературы / Л.И. Морошану // Одесский лингвистический вестник. – ОНЮА. – Вып 7.
12. Морошану Л.И. Филологическая деятельность Александра Мараки / Л.И. Морошану // Міжн. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (25–26 березня 2016 року, м. Одеса).
13. Чарнецкий В.А. Вдали Италии своей. Беседы с В. Королевым / В.А. Чарнецкий // Одесский вестник. – 1994. – №1 – С. 8.
14. Шишмарев В.Ф. Романские поселения на юге России / В.Ф. Шишмарев. – Л., 1975. – 246 с.

Л.И. Морошану. «Короткий историко-критичний огляд італійської літератури вчителем Італійської мови Бенедиктом Лоровічем» як пам'ятник філологічної літератури. – Стаття.

Анотація. У статті розглядається навчальна рукописна праця викладача італійської мови Бенедикта Лоровіча, написана в Одесі в 1874 році, яка стала першим серед відомих посібників з історії італійської літератури, створених в Росії.

Ключові слова: італійська література, італійська діаспора, Бенедикт Лоровіч.

Lyudmila I. Moroshanu. "Brief Historical and Critical Survey of Italian Literature of Teacher of Italian Language Benedict Lorovich" as a Monument of the Philological Literature. – Article. Summary. The article discusses the handwritten work of the teacher of Italian Lorovich Benedict, written in Odessa in 1874 and became the first among the known benefits of Italian literature history, created in Russia. Keywords: Italian literature, Italian diaspora, Lorovich Benedict.

УДК 372.811.92.001.895(075.3)

*А.М. Нетребенко,
Н.О. Чернята,
викладачі української мови та літератури,
Економіко-правовий коледж
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УЧБОВИХ ЗАКЛАДАХ І-ІІ РІВНЯ АКРЕДИТАЦІЇ

***Анотація.** У даній статті розглядаються особливості застосування інтерактивних методів навчання на заняттях з української мови, приводяться їх приклади та аналізуються способи їх проведення.*

***Ключові слова:** взаємодія, інтерактивне навчання, інноваційні методи, мультимедійні засоби, інтелектуальна розминка, робота в групі, соціалізація.*

Сучасне викладання української мови і володіння новими методами навчання є важливим фактором професіоналізму викладача. Час вимагає оновлення й модернізації навчальних технологій і методів навчання, а також щоденного застосовування у практичній діяльності нестандартних підходів і методів навчання. На сучасному етапі перед викладачами мови постає проблема пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення мови, зміцнення їх позитивної мотивації в навчанні. Робота зі студентами вимагає поєднання знань мови зі сферою майбутньої діяльності студентів. Однією з можливостей розв'язання даної проблеми є запровадження технологій інтерактивного навчання.

Використання нових форм викладання зацікавлює та нашоухує студентів на самостійний пошук навчального матеріалу, допомагає бути активними на заняттях, висловлювати свою думку, і вчить самостійно опановувати нові знання, систематизувати їх та реалізовувати практично. Практична самостійна діяльність – це найважливіша умова для формування відповідальності, дисциплінованості, підвищення якості знань сучасного студента.

Методи навчання представляють собою завдання і зміст навчального процесу, які допомагають досягти поставлених цілей, реалізувати зміст навчального матеріалу, а також сприяти пізнавальній діяльності студентів.

Методи навчання (від гр. *methodos* – спосіб пізнання, шлях дослідження) – це упорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань [1].

Розрізняють два види методів навчання:

- викладання – діяльність викладача;
- навчання – пізнавальна діяльність студентів, які оволодівають знаннями.

У сукупності методи навчання дають можливість різноманітно організувати навчальний процес, адже навчання – це не тільки передавання знань, а також і творчий процес взаємодії викладача та студентів. Щоб студенти були активними учасниками на заняттях, викладачеві необхідно

використовувати такі прийоми та методи, які допомагають організувати взаємозв'язок між викладачем та студентом. При цьому важливим є привчати студентів самостійно здобувати свої знання [2].

Існує багато думок щодо методів навчання. Так, В. Онищук вважає, що методи навчання – це система взаємопов'язаних видів діяльності вчителя й учнів і прийоми викладання й учіння, а кожний прийом – система дій та операцій учителя й учнів, які визначаються раціональною послідовністю і цілеспрямованістю [3]. І. Олійник визначає, що методи навчання – це об'єднана в одне ціле діяльність учителя й учнів, спрямована на засвоєння мовних знань, умінь і навичок, на організацію пізнавальної діяльності учнів [4]. На думку Є. Ітельсона, методи навчання – це система методичних прийомів, побудова яких визначається цілями навчання, загально дидактичними принципами, характером навчального матеріалу і особливостями джерел навчальної інформації [5].

Методи навчання мови представляють собою систему дій викладача, що організують пізнавальну, практичну діяльність студентів, забезпечують засвоєння знань із предмета, допомагають виробити відповідні вміння, набути потрібні мовні навички. Важливим є добір таких методів і прийомів, щоб вивчення курсу мови було цікавим.

Освітні технології сучасності пропонують інноваційні методи побудови навчального процесу. На перший план висувається діяльність викладача та студента, що націлена на вирішення навчальних і практичних завдань.

Інновація (*англ. Innovation*). 1. Нововведення, запровадження нового звичаю, правила і т. ін. 2. Нова думка, ідея, реформа, процес, орієнтовані на створення, розвиток і якісне вдосконалення нових видів виробів, технології, організаційних форм [6].

Сучасні нестандартні підходи викладання української мови здійснюються найчастіше через проведення нестандартних занять, підготовку нестандартних завдань чи запитань, а також нетрадиційних форм повторення, закріплення навчального матеріалу.

Для викладача коледжу важливим є урахування вікових особливостей студентів, а також психологічної підготовленості їх до навчально-пізнавальної діяльності, яка передбачає:

- усвідомлення мети навчання, що стимулює студентську навчально-пізнавальну діяльність;
- фізіологічну і психологічну готовність до навчання; прагнення вчитися та активність у процесі навчання, вміння зосередитися на навчальній діяльності;
- належний рівень розвитку [7].

Студенти коледжу мають психологію школяра, що ускладнює процес навчання та встановлення контакту між викладачем і новоспеченим студентом. Коледж є перехідною ланкою до навчання у вищому навчальному закладі. Тому вкрай важливим завданням викладача є випрацювати індивідуальний підхід до кожного студента, який має ще психологію школяра. Потрапивши в новий колектив та нові умови навчання, студент може розгубитися і не відчувати себе повноцінним членом колективу. Тому важливо, щоб викладач спланував свою роботу в такий спосіб, аби допомогти студентові адаптуватися, зрозуміти мету свого навчання, пізнати себе та чітко розуміти свої бажання й мотивацію навчання. Важливим для викладача української мови є випрацювати у студента самосвідомість таким чином, щоб у вищому навчальному закладі та в майбутньому на роботі він став успішним студентом і робітником. Лише тоді студент зможе соціалізуватися і належним чином вивчати мову. Успішний педагогічний процес ускладнюється ще й тим, що в коледжі вчать представники різних релігій, національних меншин, інших держав, а також великою комплектною навчальних груп. Необхідно також враховувати різний рівень підготовки та знань студентів.

Для успішного й рівноцінного викладання української мови пропонується інтерактивно-інтегративний метод, що базується на чергуванні різних видів методів і завдань протягом заняття. Даний метод дає можливість створити сприятливі, комфортні умови навчання, в яких студенти працюють діалогово, у взаємодії як з викладачем, так і поміж собою. Інтерактивний метод навчання дає можливість працювати в парах, мікрогрупах або малих групах, і таким чином опрацьовувати навчальний матеріал розмовляючи, дискутуючи та обговорюючи різні точки зору. Інтегративний підхід

передбачає усвідомлене навчання і формує в студента здатність робити власний вибір у процесі спілкування, орієнтує на опанування різних видів мовленнєвої діяльності, форм мовленнєвого спілкування, принципи свідомого навчання. Викладач виконує роль помічника в роботі, стає одним із джерел інформації, консультантом, організатором. Однак, викладач і студент виступають рівноправними учасниками навчального процесу. На мовних заняттях дається можливість обговорювати, доводити, аргументувати, що впливає на розвиток творчих, розумових здібностей та комунікативних навичок [8].

Важливою основою даного методу є нерозривність усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності: читання, писання, аудіювання, говоріння. Зв'язковою ланкою усіх даних видів мовленнєвої діяльності є спілкування, тому що спілкування є головною метою вивчення мови. Цей метод сприяє постійній мовній практиці.

Заняття з мови організуються таким чином, що в процесі навчання беруть участь усі студенти, вони співпрацюють та взаємодіють в парах, в групах. Кожен студент має свої завдання, за які він відповідає, або від його участі залежить виконання всім колективом завдання, поставленого перед групою. На заняттях з мови використовуються такі види завдань:

- робота з підручником, виконання різних видів вправ та висловлювання власної думки щодо поставленого завдання;
- читання, переказ, виписування;
- складання плану, таблиць, схем, ілюстрацій.

До інтерактивних методів навчання відносять: презентацію, евристичні бесіди, рольові ігри, дискусії, «мозковий штурм», конкурси з практичними завданнями та їх подальше обговорення, проектування бізнес планів, проектів, проведення творчих заходів, використання мультимедійних комп'ютерних програм.

Для досягнення успішного результату при використанні різних методів навчання важливим є також застосування дидактичного матеріалу та наочності: таблиць, конспектів, схем.

Інтерактивно-інтегративний метод у процесі навчально-пізнавальної діяльності студентів має необмежені можливості в досягненні практичної мети вивчення української мови. У процесі власної педагогічної діяльності використовуються різні методи навчання [9].

Наприклад, цікавим є метод «інтелектуальна розминка». В інтелектуальну розминку слід включити ті навчальні завдання, які допоможуть у подальшому легше засвоїти новий навчальний матеріал, дозволять студентам провести надалі певні порівняння, аналіз минулої та нової інформації. Не рекомендується акцентувати увагу на можливих помилках, неправильних відповідях. Інтелектуальна розминка – це не контроль знань. Позитивний настрій розминки вплине на формування робочої, психологічно комфортної атмосфери заняття. Можна скористатися мультимедійною підтримкою. Це дозволить збільшити темп. Відеоряд допоможе побудувати певні асоціації, швидше згадати пройдений матеріал. Даний метод допомагає успішно спілкуватися, активно слухати, висловлювати власні думки, бути переконливими й толерантними, розуміти інших, ставити запитання й відповідати на них. Наприклад, при вивченні теми про типи односкладних речень узагальнюємо знання, відповідаючи на запитання: «Пригадати, як відрізнити односкладне речення від двоскладного, що таке односкладне речення, і дати визначення (по групах):

- 1 гр. Які односкладні речення називаються означено-особовими?
- 2 гр. Які односкладні речення є неозначено-особовими?
- 3 гр. Які односкладні речення називаються узагальнено-особовими?
- 4 гр. Які речення називаються безособовими?

5 гр. Які речення є називними? У яких стилях мовлення найчастіше використовуються означено-особові речення? Неозначено-особові? Узагальнено-особові? Безособові? Називні?»

Потім пропонується зразок тексту на екрані.

ТЕКСТ: Воля. Безмежний прекрасний степ. Козак. У народних думках та переказах Івана Сірка оспівано як безстрашного воїна, оборонця національних інтересів знедоленого народу. За од-

ним із переказів, Сірко із запорожцями написали зухвалого листа султану Османської імперії у відповідь на його вимоги підкоритися Туреччині. Лист запорожців вважають однією із найвідоміших письмових пам'яток історії Запорозької Січі. На жаль, оригінал листа не зберігся, однак у XIX столітті знайшли його копію.

Історію написання листа було покладено в основу сюжету знаменитої картини видатного українського і російського художника-реаліста Іллі Рєпіна. Величезне панно було розпочато митцем у 1880 і закінчено тільки в 1891 році.

Після першого публічного огляду Рєпін критикували за історичну недостовірність картини. Інший варіант полотна Рєпін завершив у 1896 році. Картину було названо Харківським варіантом.

Минули роки... І от нещодавно одним із дніпропетровських митців було завершено роботу над картиною "Турецький султан читає листа запорожців". Її по праву вважають своєрідним продовженням полотна Іллі Рєпіна.

Далі кожна група аналізує текст. Визначає його стиль та наводить зразки речень відповідно до свого поставленого завдання.

У результаті після успішного запровадження даного методу можна зробити висновок, що студенти набули культури дискусії; виробили вміння приймати спільні рішення; поліпшили вміння спілкуватися, доповідати; збільшилась розмовна практика на занятті, активність роботи, увага, мотивація студентів. Студенти відчували себе активними учасниками заняття, розвивали у собі вміння вислуховувати думки інших, погоджувались з ними або відстоювали свою, самостійно шукали аргументи, пояснювали логічність та послідовність своїх думок українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Технологія і техніка шкільного уроку [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://pidruchniki.com/12281128/pedagogika/metodi_zasobi_navchanny
2. Алексюк А.М. Методи навчання і методи учіння. – К.: Знання, 1980. – 48 с.
3. Онищук В.О. Класифікація методів навчання [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://pidruchniki.com/10680823/pedagogika/klasifikatsiya_metodiv_navchannya
4. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. – К.: Вища школа, 1989.
5. Ительсон Е.И. Приемы и методы обучения / Е.И. Ительсон // Сов. педагогика. – 1970. – № 2. – С. 115–122.
6. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=8350&action=show>.
7. Фіцула М.М. Педагогіка. Підлітковий вік [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://pidruchniki.com/1903092334955/pedagogika/molodshiy_shkilniy_vik#694
8. Адамова А. Інтерактивні форми роботи на уроках української мови та літератури // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 33. – С. 8–10.
9. Дегтярьова Г.А., Лузан Л.О., Сухенко В.Г. Формування мовно-літературної компетентності вчителя: навчальний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів української мови і літератури / за загальною редакцією Н.В. Ганіної. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2011. – [1-ше видання]. – 96 с.

А.Н. Нетребенко, Н.А. Чернята. Инновационные методы обучения украинскому языку в учебных заведениях I-II уровня аккредитации. – Стаття.

Аннотація. В даній статті розглядаються особливості застосування інтерактивних методів навчання на заняттях по українському мові, приводяться їх приклади і аналізуються способи їх проведення.

Ключевые слова: взаємодія, інтерактивне навчання, інноваційні методи, мультимедійні засоби, інтелектуальна розминка, робота в групі, соціалізація.

Anzhela N. Netrebenko, Natalia A. Cherniata. Innovative Ukrainian Language Teaching Techniques in Educational Institutions of I-II Accreditation Levels. – Article.

Summary. The present article considers the peculiarities of interactive learning techniques implementation for Ukrainian language classes, some examples are provided and means of their conducting are analysed.

Key words: interaction, interactive learning, innovative techniques, multimedia means, intellectual warm-up, teamwork, socialization.

УДК 811.112.2'342.41

И.В. Ступак,

доктор филологических наук, профессор,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

РЕАЛИЗАЦИЯ КРАТКИХ ГЛАСНЫХ ПЕРЕД [r] В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОДГОТОВЛЕННОЙ РЕЧИ)

Аннотация. Статья посвящена изменению фонетических характеристик кратких гласных перед [r] в подготовленной речи на материале данных слухового анализа. Установлена степень влияния аллофонов фонемы /r/, ингерентных свойств гласных фонем, части речи, положение в фонетическом слове и вида речевой деятельности на модификации гласных.

Ключевые слова: фонема, аллофоны, фонетическое слово, ингерентные свойства.

Материалом исследования служит подготовленная и спонтанная речь. Подготовленная речь включает список слов, отобранных методом сплошной выборки из произносительного словаря Дудена “Deutsches Aussprachewörterbuch”, где ударный гласный в открытом слоге противопоставляется гласному в закрытом слоге и гласному перед [r]. Анализу подлежит чтение 772 фраз и рассказа Бертольда Брехта “Herrn K’s Lieblingstier” [4].

Для установления влияния комбинаторики на модификацию предшествующих кратких гласных их реализация изучалась перед согласным [r] в изолированно произнесенных словах, что служило эталоном, позволяющим установить набор аллофонов фонем в различных видах речевой деятельности и выявить причину их возникновения.

Анализ звукового состава изолированных слов и слов, произнесенных в составе фраз, частично отражает достоверные сведения о функционировании фонем в реальной речи. В связи с этим программа эксперимента включает изучение влияния [r] на фонетические характеристики предшествующих гласных на материале чтения рассказа Б.Брехта “Herrn K.s Lieblingstier”, где гласные находятся в различных условиях относительно ударения, типа слога, положения в слове, принадлежности к знаменательной или служебной частям речи [2].

Для того чтобы проверить, в какой степени варианты согласного [r] влияют на количественные и качественные характеристики предшествующих кратких гласных, целесообразно решить следующие задачи:

- 1) установить степень влияния аллофонов фонемы /r/ на модификацию каждого предшествующего краткого гласного;
- 2) выявить общие тенденции в реализации гласных перед [r];
- 3) определить характер функционирования гласных перед [r] в речи по сравнению с кодифицированной нормой произношения, отраженной в словарях.

Описание количественных и качественных характеристик гласных перед [r] в чтении текста осуществляется на основе сегментации звучащего текста на фонетические слова. Впервые термин “фонетическое слово” (ФС) был употреблен Л.Р.Зиндером [1, с. 58] и определяет одно слово или

группу слов, объединенных единым ударением. Каждая фраза содержит такое количество ФС, сколько ударений в ней встречается.

Фонетическое слово может быть простым, то есть состоять из одной лексико-грамматической единицы, например, *überall*, или составным, объединяющим проклитики и энклитики, содержащие как служебные, так и знаменательные части речи, *welcher die Stärke* (ФС состоит из проклитики и ударного слова); *gefragt wurde* (ФС состоит из ударного слова и энклитики), *wo dieses Tier war* (ФС состоит из проклитики, ударного слова и энклитики).

Таким образом, целесообразность сегментации текста на ФС обусловлена возможностью изучения реализаций гласных в предударных и заударных положениях, исследования характеристик ударного вокализма в различных позиционных условиях. Описание фонетических характеристик гласных перед [r] в фонетическом слове позволит выяснить, что в большей степени влияет на модификации гласных – аллофоны фонемы /r/, ингерентные свойства гласных фонем, принадлежность к частям речи, положение в фонетическом слове или вид речевой деятельности.

Полученные результаты слухового анализа реализации кратких гласных перед согласным [r] в подготовленной речи позволяют сделать следующие выводы [2]:

1. Реализация кратких гласных фонем перед согласным [r] в

подготовленной речи не соответствует кодифицированной норме. Несмотря на то, что кодифицированная норма требует единообразия в использовании инвентаря фонем, она не исключает варьирования их фонетических характеристик. В реальной речи отмечено употребление вокализованного [e] после всех кратких гласных, что влияет на их фонетические характеристики.

2. Степень модификаций немецких гласных перед согласным [r] обусловлена, в первую очередь, фонетическими характеристиками аллофонов фонемы /r/: перед редуцированным [e] удлиняются фонологически краткие гласные; элизия согласного [r] вызывает удлинение кратких гласных и приводит к появлению гипердолготы гласного [a:].

3. Степень модификации гласных перед согласным [r] четко коррелирует с их ингерентными свойствами: гласные высокого подъема подвержены как количественным, так и качественным изменениям; для гласных среднего подъема характерно удлинение количественных параметров; акустико-артикуляторные характеристики гласных низкого подъема оказались наиболее стабильными.

4. Частота изменения количественных и качественных характеристик немецких гласных перед согласным [r] коррелирует с позицией в фонетическом слове, с составом ФС, а также количеством слогов. Ударные гласные открытых и закрытых слогов не различаются по квантитативному признаку перед вокализованным [e] или перед элидированным (r), но сохраняют различие по тембральным характеристикам. Предударные гласные характеризуются большей вариативностью, чем заударные, что, очевидно, и определяет специфику немецкого языка.

5. Реализация немецких гласных перед согласным [r] в служебных и знаменательных словах обнаружило максимальную модификацию гласных в местоимениях, артиклях, предлогах по сравнению с их вариативностью в знаменательных частях речи. Тем не менее, все установленные закономерности реализации гласных перед [r] характерны и для гласных в знаменательных частях речи.

6. Наряду с языковыми причинами, а именно: ингерентными характеристиками гласных фонем, комбинаторикой, позицией в фонетическом слове, принадлежностью к определенной части речи, на степень модификаций гласных перед согласным [r] оказывает влияние внешний фактор – степень подготовленности речи: гласные в изолированно произнесенных словах отличаются минимальной вариативностью, действие которой нарастает во фразах и тексте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зиндер Л.Р. Общая фонетика / Л.Р.Зиндер. – М.: Изд-во иностр.лит-ры, 1979.
2. Ступак И.В. Функционирование гласных фонем перед согласным [r] в подготовленной и спонтанной речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка) / И.В.Ступак. – Дисс. на соиск. научн. ст. канд. филол. наук. – Измаил, 2002. – 227 с.

3. Ступак І.В. Методика експериментально-фонетичного дослідження / І.В.Ступак // Матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Лінгвістична теорія та практика: історичні надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку», присвячена пам'яті професора А.К.Корсакова. – Одеса: МГУ, 2013.
4. Stupak I. Theoretische Phonetik der deutschen Sprache / I.Stupak. – Одеса: МГУ, 2013. – 168 s.

І.В. Ступак. Реалізація коротких голосних перед [r] у сучасному німецькому мовленні (на матеріалі підготовленого мовлення). – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена зміні фонетичних характеристики коротких голосних перед [r] у підготовленому мовленні на матеріалі слухового аналізу. Встановлено ступінь впливу алофонів фонемі /r/, інгерентних ознак голосних фонем, частиномовної приналежності, положення у фонетичному слові і виду мовленнєвої діяльності на модифікацію коротких голосних у підготовленому мовленні.

Ключові слова: фонема, алофони, фонетичне слово.

Inna V. Stupak. The Realization of Short Vowels before [r] in Modern German. – Article.

Summary. The article is devoted to the phonetic changes of short vowels before [r] on the material of prepared speech. It is determined the influence of the allophones of the phoneme [r], parts of speech, the position in phonetic word and the type of speech activity on the modification of short vowels in prepared speech.

Key words: phoneme, allophones, phonetic word.

УДК 811.161.2

В.Г. Таранець,
доктор філологічних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

УКРИ – ПРЕДКИ УКРАЇНЦІВ

Анотація. У статті розглянуто етимологію слова українці з позиції його прадавнього морфемного складу, що дало підстави відтворити вихідне префіксально-кореневе утворення *iker-. Ця форма ототожнюється зі слов'янським племенем укри, широко відомим серед західних слов'ян. Подальший аналіз терміну *iker привів до виділення префікса и- (із іє. *ai-) 'далеко' та кореня *ker- 'люди; земля', що загалом засвідчує первісне 'гірські люди (пастухи), горяни', передбачуваних на терені Карпат.

Ключові слова: етимологія, українці, морфемний склад слова, укри, семантика *iker.

Постановка проблеми. У статті розглядається питання походження наймення українці, яке до сьогодні не має однозначного тлумачення. У науці існують різні погляди на цю проблему. Очевидно, що етнонім українці походить від назви держави Україна, у той же час термін Україна, як писав М. Грушевський, засвідчений у староруських текстах у XVI ст. і ця назва сприймалася по відношенню до середнього Подніпров'я. Він дотримувався думки, що має в собі мотивацію пограничної території, а з часом це "українське ім'я розширилося на всю територію українського народу" [6, с. 2]. Цієї точки зору дотримувався також О.О. Потебня, її прихильниками є багато сучасних науковців. "Власне кажучи, – писав Ю.О. Карпенко, – семантичний стрижень загальної назви Україна від її найдавніших свідчень до сучасності залишився незмінним – "пограниччя" [8, с. 85]. В. Г. Складенко розглядає це слово з первинним значенням 'рідний край, країна, земля', пов'язуючи його з семантикою кореня *krajь [12, с. 67]. Таке ж розуміння подано в працях Х. Андрусак, В.М. Русанівського, Г.П. Півторака. С. Шелухин вбачає в слові Україна зв'язок з дієсловом укрятити. "Слово "україти" і "вкраїна", – пише він, – відноситься спеціально тільки до землі, до земляних просторів, посідання й володіння ними" [21, с. 113]. К.М. Тищенко вважає, що слово українці походить у результаті асиміляції середньовічних меншин, до яких відноситься степове населення України, зокрема іранські, тюркські та інші народи, тобто степове «зарубіжжя», і звідси походить

хоронім *Wukraj* [18, с. 62]. Згідно зі “Словником української мови” споріднене ім’я *Україна* означало наступне “територія уздовж меж держави, біля її краю” [13, с. 422]. Проте всі значення, на нашу думку, не є первинними і тому не вирішують проблеми походження цього слова. Всі автори допускаються концептуальної помилки, виводячи зазначений етимон із різного роду топонімів. Ми дотримуємося іншого розуміння і вважаємо, що розвиток понять ішов у **протилежному** напрямку, а саме: етнос → топонім (назва території). Із зазначених позицій розглянемо походження назви *українци*, відтворюючи всі шляхи її розвитку включно до первісної кореневої ланки.

Метою нашого дослідження виступає лексико-граматичний аналіз слова *Україна* в історичній перспективі на тлі сучасних компаративістичних досягнень. *Предмет* спостереження утворюють ознаки зародження та розвитку слов’янського етноніма, що послугував найменню етносу *українци*. Всі форми останнього у слов’янських мовах становлять *об’єкт* аналізу та визначення шляхів їхніх змін. Розгляд всього комплексу питань із зазначеної проблеми ґрунтується на певній концепції, викладеній у подальшому матеріалі.

Хід дослідження. На перший план спостереження виступає аналіз відношень понять назви народу (етнонім) та назви місця його проживання (топонім).

З історичних студій відомо, що незважаючи на складність відношень етнонімів та споріднених топонімів, перші є первинними порівняно до найменш відповідних земель та населених пунктів. У період такого переходу був час, коли етнонім виконував дві функції і трудно розрізнити, наймення позначає колектив людей чи населений пункт, чи одне й друге. Проте, як зазначає О. Шрадер, повсюди «на першому місці – народ, а потім уже країна», додаючи, що в піснях Рігведи зовсім не зустрічаються назви країн, а лише народів [22, с. 55]. Зародження етноніма, що пізніше став найменням території та держави *Україна*, відноситься до того часу, коли розпався праслов’янський етнос і витворилися численні племена, засвідчені в давніх писемних пам’ятках.

Слово *Україна* структурно і фонетично розпадається на складові *u-kra-jina*, в яких виділяємо кореневу частину *-kra-*, відмінну від сучасної *-kraj-*. Зупинімося детальніше на цьому питанні.

В індоєвропейському мовознавстві вважається прийнятним, що у прамові корінь був односкладовим і мав у собі, як правило, два приголосних звука з голосним між ними [2]. Така структура кореня CVC реконструюється для ранньоіндоєвропейської мови (РІМ) і для інших споріднених їй мов ізольованого типу [1]. Перевага у РІМ кореневої структури типу CVC свідчить про досить розвинену морфологічну систему. Логічним є припущення того, що зазначеному вигляду РІМ передував період більш простого односкладового одноконсонантного кореня типу CV. До такого висновку приводять дослідження розвитку морфемної структури слова і результати реконструкції її прадавнього стану. У ході розвитку мов простежується досить чітко тенденція до ускладнення структури кореня. “Перетворення суфікса в елемент кореня, зникнення морфемного шва і утворення нового кореня, – писала М.М. Гухман, – відноситься до найдавніших морфологічних процесів у структурі індоєвропейського слова” [7, с. 25]. У такому ж напрямку відбувалися зміни іє. суфікса у вірменському слові, де приголосний компонент відходить до кореня і «повністю абсорбується ним», змінюючи структуру [19, с. 333]. У всіх випадках спостерігається **атракція** кореня, який притягує до себе приголосний елемент індоєвропейського суфікса. Про зміщення морфологічних меж у мовах писав також С. Бернштейн [3, с. 132].

Розвиток праіндоєвропейської структури слова супроводжувався фонетичними змінами в її межах, що приводило до утворення закритих складів, сполук приголосних, особливо у початковій та кінцевій позиціях кореня. Дослідивши структуру індоєвропейської кореневої морфемі, О.А. Білецький прийшов також до висновку, що первісними були форми з голосним між приголосними: “кожний приголосний виступав у супроводі голосного” [23, с. 19]. Редукція і випадіння голосних стали причиною ускладнення структури кореня.

Екстраполяція зазначеної тенденції на більш давній період існування індоєвропейської прамови дозволяє прийняти положення про первісну структуру кореня типу CV і слова CVCVCV, у якому складова і морфемна межі **співпадали** [10, с. 46]. Згодом зародження граматичних категорій у пра-

мові привело до десемантизації окремих складових слова і до появи суфіксальної і флективної морфем. Суфіксальний приголосний, що не втратив свого лексичного значення, примкнув до кореня, закоренева частина була полем реалізації різних граматичних функцій. У результаті морфемна структура слова отримала вигляд CVC – V – CV, де складова межа (фонетична) уже не співпадала з морфемною.

Повертаючись до давнього кореня **-kra-* в слові *Україна*, відмічаємо елізію голосного в міжконсонантній позиції. Співвіднесеність **kra-* з індоєвропейськими коренями, що лягли в основу утворення етнонімів, розглянутих раніше [14, с. 27–36], дозволяє допустити походження даної форми із піс. **k^wer-* зі значенням ‘земля, скотарі, воїни’ [27, с. 187, 269, 701: герм. **erthā*, **herdjōs*, **warrīor*]. У зв’язку з цим реконструюється іє. **k^wera-* з тим же значенням, що лягло в основу утворення окремих слов’янських етнонімів, у тому числі українського. Необхідно також зазначити, що цей корінь, як раніше згадувалося, мав також значення ‘земля’, і тому не випадковим є зв’язок сучасних тлумачень *Україна* з відповідною семантикою.

Дослідження слов’янських мов показує, що в протослов’янський період відбулося артикуляційне посилення в словах анлаутного лабіовелярного звуку, в результаті чого останній розщепився і відбулася зміна типу: іє. **k^w* > псл. **kw*. Розглядуваний корінь прийняв вигляд псл. **kwera*, а потім змінився у зімкнений задньоязиковий **k-*. Наступний голосний поступово редукувався і зник, але це відбулося уже в історичний час. Про це свідчать німецькомовні пам’ятки, в яких уживаються обидва варіанти кореня, наприклад: *Uecker* (річка *Уккер*), *Uckersee* (назва озера), *Ueckermünde* (дельта річки), *Ukranen* (948), *Ukrani* (934), *Vucrani* (943), *Wocranin* (плем’я *укри*), *Terra Ukera* (“Земля *укрів*”), *Uckermark* (марка *Уккер*) [25].

У результаті розглянутих змін корінь представ у вигляді **-krá*, в якому утворилася консонантна сполука. Проте лабіальний елемент /w/, вважаємо, не зник безслідно, а засвідчений у вигляді *Vuari*, *Verani*, які П.Й. Шафарик вважає помилково записаними [20, с. 136]. Таким чином, писемні пам’ятки свідчать про наявність початкових приголосних *k-* та *w-* у розглянутому етнонімі, які походять із **k^w-*.

Як показали наші дослідження, структура кореня типу *kra-* відноситься до передісторичного часу і є відмітною щодо сучасного *-kraj-*. Остання могла появитися в період розпаду слов’янської прамови в результаті приєднання в слові наступного приголосного до кореня (явище атракції), а попередня існувала в ранньослов’янський час.

Як йшлося вище, в слові *укри* структурно і фонетично виділяються два складники *u-kri*, корінь в якому походить із піс. **k^wer-* зі значенням ‘скотарі, воїни; земля’. Початкова частина в лексемі реконструюється у вигляді **hu-* зі значенням ‘віддалятися, зникати’ і має просторове значення, яке семантично й формально співвідноситься також із іє. **k^wa-* ‘гора, гористий’ [15, с. 192–193], [27, с. 271: герм. **hauhoz*]. Близькою до реконструйованого є форма іє. **hukwéri* ‘над, наверху, звверху’ [26, с. 3203].

До сказаного вище необхідно додати, що історично морфемі «префікс+корінь» у ході розвитку мови можуть злитися в одну одиницю. У таких випадках, як показав А.О. Білецький, відмічається семантична неподільність складових слова, хоча морфологічно вони виступають вмотивованими. У результаті злиття префіксів із семантичною базою (коренем) їхнє лексичне значення встановити складно [4]. Саме такий випадок представляє в розглянутому етнонімі сполучення *u-kra-*, в якому семантична інтерпретація початкового *u-* становить великі труднощі. Вихід із цього стану знаходимо у зверненні до широкого поля реалізації префіксальної морфемі в межах іє. прамови.

Як свідчать дослідження, зазначене **hu-* формально збігається з іє. лексемами з основою на **au*. Так, В.В. Лучик, розглядаючи в українській мові рефлексі індоєвропейської основи **au*, відзначає їхнє значення у вигляді ‘віддалятися, зникати; далечінь; далеко’ [11, с. 3]. Вчений вважає, що після розпаду прамови **au-* перетворилося в мовах на прийменник чи префікс. Одним із рефлексів індоєвропейської словотвірної основи є утворення в діалектах української мови слів з протетичним /w/ типу *вулик*, *вуха*, *вуй*. У корені *вулик* реалізується іє. **ul-* зі значенням ‘порожнина’ [там само, с. 4]. Близьким до нього є нім. *Höhle* (двн. *huli*) ‘печера’ [24, с. 269], а це дає нам підставу вважати укр. /w/

у слові *вулик* не протетичним, а рефлексом іє.**k^w*-, який в результаті розвитку має вигляд **k^w* > *hw > *h (герм. мови), *w (слов. мови). Оскільки така звукова деривація була поширена в германо-слов'янській мовній спільноті [17], то у зазначеному випадку укр. /w/ є відприродним. Відомо, що в українських діалектах, як відмічає П.Ю. Гриценко, могли виникати і протетичні /w-/ та /h-/ за аналогією до генетичних [5]. Очевидно, що укр. /u-/ в хоронімі *Україна* походить від іє. **k^wau-*, що має просторове значення ('віддалятися, зникати'), і семантично, й формально співвідноситься з іє.**suker-* зі значенням 'підвищене місце, підвищення' [26, с. 3339]. Таким чином, назва *Україна* у своєму первісному вигляді *Ukrá-* мала смисл 'гірська країна' і відповідно її мешканці *укри* (нім. *Ukranen, Ukraner, Uchrer*) означало 'скотарі, що проживають в горах'. У цілому *Україна*, виходячи із вищезазначеного, має семантику 'одна із гірських країн'. Позначення землі укрів *Укермарк* появилось вперше в 1465 році і походить від назви річки *Укер* [25, с. 50]. Гідронім *Укер* походить від наймення племені *укри*, яке тут мешкало по обидві її сторони. Заселену область укри назвали *Vocronin*, пізніше *Ucrania, Ukera, Uscra*, перша писемна згадка племені належить до 943 р. під іменем *Vucrani* і *Wocranin* [25, с. 52].

Розглянуте вище дозволяє стверджувати, що *укри* – предки праукраїнців, проживали в давнину, як і праслов'яни, у гористій місцевості, що асоціюється з Карпатами.

Корінь *укри* засвідчений у топонімах в Україні у вигляді: *Угри, Угерці, Угринів* (Львів. обл.), *Угринь, Угриньківці, Угринів* (Терноп. обл.), *Угринів* (Ів.-Франк., Волин., Чернів.обл.) [9, с. 254–255]. Давня назва *угри*, як пише В. Кобилюх, має в собі семантику 'гори', 'угорці', тобто «мешканці гір» [там само, с. 255], і, можна думати, втілена в етнонімі *угорці*, плем'я яких засвідчене в Закарпатті на початку X ст. н. е.

Висновки. Зазначене вище дає підстави стверджувати, що *укри* – предки праукраїнців, і назва *українці* походить від етноніма *укри* зі значенням 'верховинці-пастухи; горяни', а не 'ті, які живуть на окраїні'.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Н.Д. Раннеиндоевропейский праязык / Н.Д. Андреев. – Л., 1986. – 326 с.
2. Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование; пер. с франц. / Э. Бенвенист. – М., 1955. – 260 с.
3. Бернштейн С.Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков / С.Б. Бернштейн. – М.: изд-во АН СССР, 1961. – 350 с.
4. Билецкий А.А. Принципы этимологических исследований (на материале греческого языка) / А.А. Билецкий. – К.: Изд-во КГУ, 1950. – 267 с.
5. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1990. – 268 с.
6. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський : в 11 т. – К.: Наукова думка, 1991. Том I. До початку XI віка. – 648 с.
7. Гухман М.М. Морфологическая структура слова в германских языках // Сравнительная грамматика германских языков. Т. 3. – М., 1963. – С. 7–38.
8. Карпенко Ю.О. Походження назви *Україна* – загальної і власної // Ономастика та етимологія : збірник наукових праць на честь 65-річчя І.М. Железняк. – Київ: вид-во НАН України, 1997. – С. 81–89.
9. Кобилюх В.О. Праукраїна і Санскрит / В.О. Кобилюх. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 512 с.
10. Коломиєц В.Т. Словообразование // Историческая типология славянских языков. – К., 1986. – С. 46–76.
11. Лучик В.В. Рефлекси індоєвропейських основ **au-*, **ou-/*eu в українській мові // Записки з українського мовознавства : збірник наукових праць. – Вип. 8. – Одеса: АстроПринт, 1999. – С. 3–8.*
12. Склярєнко В. Україна: походження назви // Вісник Міжнародної асоціації українців : науковий і культурно-освітній журнал. – 1991. – № 1. – С. 566–572.
13. Словник української мови / [голова ред. кол. І.К. Білодід] : в 11 т. – К.: Наукова думка, 1980. Том 10. – 657 с.
14. Таранець В.Г. Арії. Слов'яни. Руси : Походження назв Україна і Русь. Монографія / В.Г. Таранець. – [вид. 2-е]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 296 с.
15. Таранець В.Г. Трипільський субстрат : Походження давньоєвропейських мов [монографія] / В. Г. Таранець. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
16. Таранець В.Г. Українці: етнос і мова : монографія / В. Г. Таранець. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. – 364 с.

17. аранець В.Г. Рефлекси індоєвропейського *k^m- в слов'янських мовах // Слов'янський збірник. Випуск I. – Одеса: вид.-во ОДУ, 1996. – С. 79–83.
18. Тищенко К. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти / К. Тищенко // Український глотогенез : матеріали Міжнародної наукової конференції [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. – Житомир: Полісся, 2015. – С. 38–67.
19. Туманян Э.Г. Структура индоевропейских имен в армянском языке. Опыт реконструкции / Э.Г. Туманян. – М., 1978. – 369 с.
20. Шафарик П.Й. Славянские древности [пер. с чеш.] / П.Й. Шафарик. Т. II, кн. III. – М., 1848.
21. Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів / С. Шелухин. – Прага, 1936 / репринтне видання. – Дрогобич: Бескид, 1992. – 117 с.
22. Шрадер О. Индоевропейцы [пер. с нем. Ф.И. Павлова] / Отто Шрадер. – [изд. 3-е]. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 216 с.
23. Bieleckij A.A. Akzentologische Voraussetzungen der Theorie der indoeuropäischen Wurzeln / A.A. Bieleckij // Aktuelle Probleme der gegenwärtigen Germanistik. – Verlag der Kiewer Universität, 1975. – S. 10–28.
24. Duden. Bd. 7. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. – Mannheim – Wien – Zürich, 1963. – 816 S.
25. Nippert E. Die Uckermark. Zur Geschichte einer deutschen Landschaft / Erwin Nippert. - Brandenburg, 1996. – 174 S.
26. Pokorny J. An Etymological Dictionary of the Proto-Indo-European Language / J. Pokorny. – Revised and Published by the Dnglu Association, 2007. – 3441 p.
27. Skeat W. An etymological dictionary of the English language / W. Skeat. – Oxford, 1983. – 780 p.

В. Г. Таранец. Укры – предки украинцев. – Стаття.

Анотація. В статті розглянуто етимологію слова українці з позицій його древнього морфемного складу, що дозволило встановити вихідне префіксально-корневе утворення *uker-. Ця форма ототожнюється з славянським племенем укры, широко відомим серед західних славян. Наступний аналіз терміна *uker привів до виділення префікса u- (з іє. *au-) ‘далеко’ і корня *ker- ‘люди; земля’, що в загальному свідчить про первинне ‘горні люди (пастухи), горяне’, постулюючих на території Карпат.

Ключові слова: етимологія, українці, морфемний склад слова, укры, семантика *uker.

Valentyn V.Taranets. Ukrs – Forefathers of Ukrainians. – Article.

Summary. The article focuses on the etymology of the word Ukrainians from the viewpoint of its ancient morphemic structure, which enabled us to recreate the initial prefixal root element *uker-. This form is associated with the Slavic tribe Ukrs, well known among the western Slavs. The further analysis of the term *uker brought about the differentiation between the prefix u- (from IE *au-) “far away” and the root *ker- “people, land”, which refers to the primordial “upland tribes, shepherds”, which are believed to inhabit the Carpathian mountains.

Key words: etymology, Ukrainians, morphemic structure, Ukrs, semantics of *uker.

УДК 378.147

І.І. Телев'як,

старший викладач,

Київський національний університет технологій та дизайну,

м. Київ, Україна

“ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС” – НОВИЙ КРОК У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття демонструє необхідність нових методів і технологій викладацької діяльності, які б були адекватні сучасним тенденціям і вимогам, і пропонує розглянути технологію змішаного

навчання, як один з нових ефективних методів викладання, яку б можна було застосовувати у поєднанні з традиційними для формування оптимальних підходів до навчання.

Ключові слова: освіта, методи та технології викладацької діяльності, змішане навчання, “перевернутий клас”.

XXI століття – це століття нових технологій і інформації. Нові технології проникають в усі сфери людського життя і освіта не виключення. Сьогодні неможливо уявити заняття без технічних засобів і без використання інтернету. Але враховуючи темп всіх змін, які відбуваються в різних сферах нашого життя і значний науково-технічний розвиток сучасного суспільства, нарізла необхідність у нових методах і технологіях викладацької діяльності, які б були адекватні сучасним тенденціям і вимогам. Відомий американський філософ і педагог, Джон Дьюї сказав: “Ми залишаємо дітей без майбутнього, якщо продовжуємо навчати їх сьогодні так, як навчали цьому вчора”[1, с. 307].

Викладачі та вчителі різних предметів у різних країнах зрозуміли, що традиційна модель викладання не працює. Студенти і учні стають пасивними, цікавість до навчання пропадає.

Чому так трапилось? В чому причина? Причина – в перевантаженні інформацією і в переоцінці цінностей. Якщо раніше знання потрібно було добути, а для цього гарно попрацювати, то зараз вони легко доступні. Варто клацнути клавішею комп’ютера і у вас все є. А оскільки за знання не потрібно боротись, вони обезцінилися.

Сучасне молоде покоління плаває в нескінченних потоках інформації, не докладаючи особливих зусиль для її аналізу і оцінки. Як стверджують статистичні дослідження, 60% випускників шкіл не вміють самостійно працювати з інформацією. Це створює значні проблеми під час навчання у ВУЗі, оскільки кількість годин відведених на самостійну роботу студентів, порівнюючи з аудиторними годинами, з кожним роком збільшуються.

Яка ж повинна бути освіта? Перш за все така, яка б дала молодим людям роботу після закінчення ВУЗу.

Саме тому у викладацькій діяльності потрібно застосовувати нові технології так, щоб освіта, яку сподіваються отримати молоді люди, підготувала їх до роботи, дала економічну незалежність, дозволила їм жити у відповідній спільноті, культурно різноманітному, швидкозмінному суспільстві.

Сучасна освіта направлена на пошук нових ефективних методів викладання, які б можна було застосовувати у поєднанні з традиційними для формування оптимальних підходів до навчання з врахуванням сучасних особливостей освітнього простору і для досягнення максимально бажаного результату.

Технологія змішаного навчання (blended learning) – один з таких підходів до сучасного навчання, який дозволяє викладачу повністю реалізувати себе, використовуючи необмежений арсенал методів, методик і засобів, щоб якомога більше покращувати та розширювати можливості для навчання студентів у XXI столітті. Термін blended learning здебільшого стосується досвіду поєднання в навчальному процесі технологій комп’ютерного навчання з традиційними аудиторними (face-to-face) заняттями та методиками [2, с. 109]. Часто інструментарій blended learning включає в себе під’єдану до інтернету навчальну аудиторію, обладнану сучасними мультимедійними та цифровими засобами, в яких присутність і викладача, і студентів – обов’язкова.

Змішане навчання стає все більш популярне. Воно виникло більше 10 років і прийшло до нас із Сполучених Штатів і Європи. Змішане навчання дозволяє взяти сильні сторони традиційного і електронного навчання і відкинути слабкі. Сильні сторони традиційного навчання – це живе спілкування і спонтанність у взаємовідношенні викладача і студента, слабка сторона – це пасивність студента, неможливість дати зворотній зв’язок кожному студенту. В електронному навчанні сильними сторонами є індивідуалізація, гнучкість, можливість вибору темпу навчання, а слабкою стороною є відсутність емоційної складової, нема живого спілкування. В основу технологій змішаного навчання лягло поєднання переваг кожної з вищезгаданих форм.

В процесі розвитку та вдосконалення змішаного навчання з'явилися нові терміни такі як “перевернутий клас” (flipped classroom) і “навчання навпаки” (flip teaching), які, практично, є варіантами змішаного навчання.

Ідея “перевернутого класу” з'явилась майже одночасно у декількох вчителів. Один з них – американський емігрант, вчитель математики Салман Хан, до якого звернулись родичі з проханням допомогти з рішенням математичних задач. Оскільки пояснювати потрібно було на відстані, Хан, після певних міркувань, записав рішення задач у вигляді невеликих відеороликів і переслав їх через інтернет. Декілька відеороликів він виклав у мережу. Це викликало бум. Учням і їх батькам, які побачили ці ролики, настільки сподобались короткі, легкозрозумілі рішення та пояснення, що вони знов і знов звертались до нього з проханнями допомогти з іншими шкільними проблемами. В цих відеороликах вони знайшли те, чого не змогли отримати під час традиційного шкільного навчання: короткі, легкозрозумілі пояснення, які можна переглядати в будь-який час.

Салман Хан об'єднався з кількома іншими однодумцями і вони створили Академію Хана, основною діяльністю якої було створення і запис відеороликів для різних шкільних предметів і тем.

Аналізуючи роботу своєї Академії, Хан сказав, що потрібно перевернути процес навчання. Лекція повинна підтримувати навчання, а не бути його центральним елементом. Традиційно, у нас основна форма навчання – це лекція, яка триває пару чи більше, і на якій все ще можна побачити похмурі обличчя студентів, які монотонно конспектують, особливо не вникаючи в зміст почутого. А практичні завдання студенти повинні були виконувати вдома. Хан же стверджує, що лекція не повинна займати 95% навчального процесу, а клас повинен бути місцем активної взаємодії, а не пасивною подією. Він пропонує перейти від ідеї “практичні завдання виконуйте вдома”, до ідеї: “давайте робити їх разом з викладачем”. В цьому випадку викладач виступає не в ролі контролера чи урокодавця, а в ролі організатора навчання, консультанта, співучасника творчого процесу.

Майже одночасно з Ханом в школі Woodland Park два вчителі хімії Аарон Семс і Джонатан Бергман прийшли до висновку, що завдяки поясненню теорії на уроці, їм не вистачає часу на хімічні досліди. Вони вирішили записати приклад хімічної лабораторної роботи на коротке відео, в якому показали саму теорію, і завдяки цьому отримали додатковий час для проведення хімічних дослідів та більш детального відпрацювання навчального матеріалу на уроці. Після успішного впровадження нової ідеї на своїх уроках, вони назвали цей метод “перевернутим класом” (flipped classroom), оскільки все, що раніше виконувалось в класі, в даному випадку, виконувалось вдома і навпаки.

Узагальнюючи результати своїх експериментів вони прийшли до висновку, що присутність викладача на занятті дуже важлива для студентів для того, щоб отримати відповідь на неоднозначне питання або для допомоги при виконанні складного завдання, але присутність викладача зовсім не обов'язкова для їх ознайомлення з текстом лекції або для перегляду інформації[3, с. 28]. В такому випадку завдання, яке стоїть перед викладачем на занятті, не в тому, щоб викласти суть теми, а акцентувати увагу студентів на основних або складних моментах і активізувати процес практичної пізнавальної діяльності.

Технологія перевернутого класу була започаткована для шкільного навчання і для певних предметів. Але можливість сучасного інтернет простору практично безмежна. Розвиток потужних мобільних пристроїв пропонує широкий вибір освітніх ресурсів і можливість використовувати їх в зручному місці і в зручний час. Тому досить швидко технологія перевернутого класу охопила всю шкільну сферу, а згодом успішно проникла у ВУЗи.

Не існує єдиної моделі перевернутого навчання, так само як і не існує певного напрямку діяльності для її використання. Але поняття перевернутого навчання не синонімічне відеонавчанню онлайн. В перевернутому навчанні особливе значення має взаємодія викладача і студента і осмис-

лений підхід до запропонованих завдань в процесі живого спілкування. Перевернуте навчання не має на увазі заміну викладача відеотехнологіями і це не дистанційний вид навчання. Це не постійна робота студентів за комп'ютерами на аудиторних заняттях і не ізоляція студентів в процесі навчання.

Враховуючи все це, можна з впевненістю сказати, що метод перевернутого класу можна успішно використовувати при вивченні іноземних мов. Встановлено, що студенти, які під час вивчення іноземної мови мали досвід регулярної взаємодії з викладачем та іншими студентами через інтернет, демонстрували більш високі результати. Спільна робота студентів в групі, обмін інформацією з використанням різних джерел, застосування для навчання комп'ютерів і мережі інтернет з її безмежними можливостями і доступність аутентичних матеріалів – все це дає студентам відчуття свободи та задоволення від автономної роботи. Результат такої роботи – це багатий арсенал знань, які потрібні під час вивчення іноземних мов.

Метод перевернутого класу можна успішно використовувати під час вивчення граматики, під час роботи з текстами, фільмами іноземною мовою, перед аудіюванням. Заздалегідь студентам потрібно дати посилання на відео з поясненням і вправами для попередньої роботи з новою лексикою та граматичними структурами. Можна використовувати вже готовий матеріал з інтернету. Після такої попередньої підготовки, в класі студенти вже будуть активними учасниками навчального процесу.

Таким чином, технологія перевернутого навчання має на увазі зміну ролі викладача. Стає можливим більш тісніша співпраця викладача і студента під час навчального процесу. Змінюється і роль студента. Він перестає бути пасивним учасником навчального процесу. Технологія дозволяє покласти відповідальність за знання студента на його власні плечі, таким чином надаючи йому стимул для подальшої творчості, направляючи процес навчання в русло практичного застосування отриманих знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьюи Д. Демократия и образование /Джон Дьюи [пер. с англ.]. – М.: Педагогика – Пресс, 2000. – 383 с.
2. Bonk C.J., Graham Ch.R. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs / foreword by M.G. Moore, J. Cross. John Wiley & Sons Ltd., 2006. – 624 p.
3. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. Co-published book: from ISTE and ASCD, 2012. – 112 p.

И.И. Телевяк. “Перевернутый класс” – новый шаг в процессе обучения. – Статья.

Аннотация. Статья демонстрирует необходимость новых методов и технологий преподавательской деятельности, которые были бы адекватные современным тенденциям и требованиям, и предлагает рассмотреть технологию смешанного обучения, как один из новых эффективных методов преподавания, которую можно было бы применить вместе с традиционными для формирования оптимальных подходов к обучению.

Ключевые слова: образование, методы и технологии преподавательской деятельности, смешанное обучение, “перевернутый класс”.

Iryna I. Televiak. “Flipped Classroom” as a New Step in the Learning Process. – Article.

Summary. The article demonstrates the need for new methods and techniques of teaching that would be adequate to modern trends and requirements and offers to consider blended learning technology as one of the new effective teaching methods that could be used in conjunction with traditional approaches to create optimal learning.

Key words: education, teaching methods and techniques, blended learning, “flipped classroom”.

ФРАЗЕОТЕМАТИЧНА ГРУПА «ТАКТИЛЬНИЙ КОНТАКТ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. В статті розглянуто фразеотематичну групу «Тактильний контакт» в англійській та українській мовах. Розроблено ідеографічну класифікацію фразеологічних одиниць в її складі. Проведено зіставний аналіз кількісного та якісного наповнення фразеосемантичних груп та варіантно-синонімічних рядів фразеотематичної групи «Тактильний контакт». Виявлено ізоморфні та аломорфні риси зазначеної фразеотематичної групи в цілому.

Ключові слова: тактильний контакт, фразеологічна одиниця, фразеосемантична група, ідеографічна класифікація.

Вступ. Не зважаючи на те, що зіставно-типологічний метод є порівняно молодим в лінгвістичній науці, його визнано найефективнішим способом дослідження специфіки національно-культурного сприйняття дійсності та концептуалізації світу. На даному етапі в лінгвістиці назріла необхідність залучення фразеології в типологічні дослідження з метою вивчення та типологічного узагальнення фразеологізмів різних мов, виявлення властивих їм закономірностей. За останні роки в розробку даної проблематики було зроблено вагомий внесок: роботи О.Ф. Арсентьевої, В.І. Кононенка, В.М. Мокієнка, О.Д. Райхштейна, Е.М. Солодуха та інших. Але слід зауважити, що при величезній кількості досліджень, присвячених фразеології, роботи ідеографічного плану складають одиниці [1, с. 155].

Мета. Метою даної статті є розробка ідеографічної класифікації фразеологічних одиниць (ФО) фразеотематичної групи (ФТГ) «Тактильний контакт» в українській та англійській мовах, аналіз їх семантики та виявлення аломорфних та ізоморфних рис вищезгаданої мікросистеми.

Матеріал та методологія досліджування. Матеріалом дослідження слугували 143 українські ФО і 98 англійських ФО на позначення тактильного контакту, відібрані методом суцільної вибірки з українських та англійських академічних фразеологічних словників [3; 4; 5]. В основі вибірки матеріалу лежить семантичний принцип: в досліджуваній корпус було включено ФО, в семантиці яких є компонент, який вказує на певне явище дійсності [2, с. 149–150].

Тактильний контакт, як найпростіша сенсорна система, залишається найважливішим засобом контакту зі світом та виконує функцію невербального компоненту комунікації. Академічний тлумачний словник української мови надає наступне тлумачення поняття *контакт* – ‘стикання, дотик’ [6]. Для уточнення інтегральних сем ФО, які в входять до аналізованої ФТГ, ми використали визначення лексем *дотикати* та *стикатися*.

Використана нами ідеографічна класифікація, що спирається на класифікації, розроблені Ю.Ф. Прадідом, В. Д. та Д. В. Ужченками, має наступну ієрархічну структуру: фразеологічна одиниця (ФО) або її варіант (ФВ) → варіантно-синонімічний ряд (ВСР) → фразеосемантична група (ФСГ) → фразеосемантичне поле (ФСП) → фразеотематична група (ФТГ).

Результати та їх обґрунтування. В результаті розподілу відібраних ФО за семантичними об'єднаннями різної ієрархічної належності в межах ФТГ «Тактильний контакт» в англійській мові сформовано 4 ФСГ і 1 ВСР: «Вступати в сутичку», «Тримати», «Кинутися», «Зіштовхнутися», «Торкатися»; в українській мові 3 ФСГ : «Вступати в сутичку», «Тримати», «Кинутися». Виділені структурні компоненти ФТГ «Тактильний контакт» та їх кількісне наповнення представлено в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Характеристика кількісного наповнення структурних елементів ФТГ «Тактильний контакт»

Структурні елементи ФТГ «Тактильний контакт»	Українська мова		Англійська мова	
	Кількість ФО	Співвідношення в %	Кількість ФО	Співвідношення в %
Вступати в сутичку	122	85,3 %	40	40,8 %
Тримати	14	9,8 %	27	27,6 %
Кинутися	7	4,9 %	15	15,3 %
Зіштовхнутися	0	0 %	11	11,2 %
Торкатися	0	0 %	5	5,1 %
Загальна кількість ФО	143	100 %	98	100 %

Як показав статистичний та порівняльний аналіз наведених показників, аломорфні риси ФТГ проявляються як на кількісному, так і на якісному рівні. Цікавим виявився факт значної розгалуженості структури ФТГ в англійській мові в порівнянні з українською при значно меншій кількісній представленості: 98 англійських ФО об'єднано в 1 ВСР та 4 ФСГ, в межах яких виділено ще 10 ВСР в той час, як 143 українські ФО сформували лише 3 ФСГ, що складаються з 7 ВСР. Причому слід підкреслити значну кількісну асиметрію в межах ФТГ в українській мові: до ФСГ «Вступати в сутичку» увійшло 122 з 143 ФО, що складає 85,3 % від загальної кількості.

Розглянемо детально окремі компоненти групи. Не зважаючи на значне кількісне домінування в українській мові, найчисельніша ФСГ «Вступати в сутичку» характеризується тотожністю структури. В обох мовах представленість групи забезпечується 3 ВСР: «Битися», «Бити», «Бути битим», найчисельнішим з яких є ВСР «Бити». В межах даного ряду простежується перевага на рівні кількісного наповнення та семантики в українській мові. До ВСР «Бити» в українській мові увійшли ФО з додатковими семами на позначення слабкої сили удару (як *(мов, ніби і т. ін.) муха крилом зачепила*), інтенсивності побиття (*[i] зубів не позбирати, не лишити (не залишити) живого місця*), манери наносити удар (з плеча), побиття певним предметом (*давати / дати цїпка; почесати березовим віником*), побиття по певній частині тіла (*дати по кумполу, підлатати ніс*), виду удару (*дати киселю (киселя), давати / дати циглів (цигля)*). В англійській мові основна маса ФО несе додаткову сему інтенсивності побиття (*beat (blast, kick, knock) hell out of one, knock (lay) (one) a cold*). В межах ВСР «Бути битим» набули прояву подібні з попереднім рядом характеристики: більша кількісна представленість (11 ФО проти 2 ФО) та багатша семантика (*дістати цигля, спіймати ляпаса, схопити запотилчника; catch (get) hell*) в українській мові. У ВСР «Битися» на рівні кількісного наповнення проявилися розбіжності: він виявився більш представленим в англійській мові (17 ФО проти 7 ФО). На рівні семантики набули прояву спільні риси: ВСР об'єднав ФО на позначення фізичної сутички або бійки (*братися / взятися за барки (за чуби, за петельки), вхопитися за пояски; pull caps (wigs), fight like Kilkenney cats*) та каузації бійки (*викликати на кулаки; knock a chip from (off) (one's) shoulder*).

ФСГ «Тримати» за рівнем кількісного наповнення в обох мовах посідає друге місце, але при зіставленні її представленості в аналізованих мовах виявляється кількісна перевага в англійській мові (27 ФО в порівнянні з 14 ФО). Якісний склад ФСГ в обох мовах співпадає: 2 ВСР в кожній мові

(«Міцно триматися когось / чогось», «Обіймати»). До ВСР «Міцно триматися когось / чогось», який лідує за квантитативними характеристиками в аналізованих мовах, ввійшли ФО на позначення міцної хватки (*мертвою (смертельною, залізною) хваткою; вцепитися [руками й] зубами; як собака за обгризену кістку; grip of steel; have a lock on (one, something); grip (one) like a vice*). Особливості семантики простежуються у наявності ФО на позначення неможливості вирвати щось у когось або відірвати щось в українській мові (*з шкірою не відірвати (не відірвеш); як у Сірка із зубів з сл. не вирвати*) та щільного прилягання в англійській мові (*fit like a T (glove), fit like a wax*). ВСР «Обіймати» характеризується семантичною тотожністю (*душити (задушити, стискати, стискувати, стиснути) в обіймах; fold (one) in one's arms*).

ФСГ «Кинутися» також складається з двох ВСР: «Накинутися на когось / щось» та «Впіймати зненацька» в обох мовах. При чому, в англійській мові спостерігається рівномірний розподіл ФО групи за рядами, а в українській мові – значна асиметрія на користь першого ряду. ВСР «Накинутися на когось / щось» об'єднав ФО на позначення стрімкого та жадібного нападу на щось або когось (*як (мов, ніби і т. ін.) Мартин (дурний) до мила; jump at something like a cock at a gooseberry*). ВСР «Впіймати зненацька» демонструє значну кількісну перевагу в англійській мові (*накрити / накривати мокрим рядом; catch (one) by surprise, catch (one) flat-footed*).

ФСГ «Зіштовхнутися», що набула представленості лише в англійській мові, розпадається на 3 ВСР: ВСР «Вдаритися», до якого ввійшли ФО на позначення фізичного удару об'єкту об інший об'єкт (*bump into; pitch (plow) into*); ВСР «Зіткнутися», який об'єднав ФО на позначення зіткнення кораблів (*fall aboard; fall (run) foul of*); ВСР «Випадково зустріти», який згрупував ФО на позначення випадкової зустрічі об'єктів (*come across to; run (across) into one*).

В межах аналізованої ФТГ також виявлено ще одне семантичне угруповання ФО, представлене лише в англійській мові, – ВСР «Торкатися». Семантика ФО даного ряду пов'язана з різними видами дотику: *lay (put) a finger on (one)* 'зачепити когось, доторкнутися до когось' [3, с. 590]; *play footsie with one* 'to flirt with someone by secretly touching the feet with one's own' [6, 2011].

Висновки. Спираючись на аналіз словникових дефініцій нами виявлено корпус ФО на позначення тактильного контакту в англійській та українській мовах. За наявністю інтегральних та диференційних сем розроблено ідеографічну класифікацію ФО ФТГ «Тактильний контакт», в межах якої набули прояву аломорфні риси мікросистеми як на кількісному, так і на якісному рівні. При значній кількісній обмеженості групи в англійській мові, вона характеризується розгалуженістю структури, в результаті чого в українській мові утворилися лакуни не тільки на рівні ВСР, а і ФСГ (4 ФСГ, 11 ВСР в англійській мові; 3 ФСГ, 7 ВСР в українській мові). Вкрай значними розбіжностями в плані семантичного та кількісного наповнення в межах групи вирізняється ВСР «Бити». В перспективі нами планується аналіз інших ФТГ, з метою побудови цілісної ідеографічної класифікації ФО з просторовою семантикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грозян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема «Поведінка людини» як фрагмент мовної картини світу: ідеографічний аспект / Н.Ф. Грозян // Ученные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – № 3. – С. 155–160.
2. Зыкова И.В. Роль концептосферы культуры в формировании фразеологизмов как культурно-языковых знаков : дисс... доктора филологических наук : 10.02.19 / И. В. Зыкова // Институт языкознания Российской академии наук. – Москва, 2014. – 510 с.
3. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Л.Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
4. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с.
5. Ammer, Ch. The American Heritage Dictionary of Idioms [Text] / Ch. Ammer. – USA: American Heritage, 1992. – 1191 p.
6. Словник української мови: в 11 тт. [Електронний ресурс] / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

Н.Ю. Тодорова. Фразеотематическая группа «Тактильный контакт» в английском и украинском языках. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрена фразеотематическая группа «Тактильный контакт» в английском и украинском языках. Разработана идеографическая классификация фразеологических единиц в ее составе. Проведен сопоставительный анализ количественного и качественного наполнения фразеосемантических групп и вариантно-синонимичных рядов фразеотематической группы «Тактильный контакт». Выявлены изоморфные и аломорфные черты указанной фразеотематической группы в целом.

Ключевые слова: тактильный контакт, фразеологическая единица, фразеосемантическая группа, идеографическая классификация.

Nataliia Y. Todorova. Phraseosemantic Group “Tactile Contact” in the English and Ukrainian Languages. – Article.

Summary. The article deals with the phraseothematic group “Tactile Contact” in the English and Ukrainian languages. The ideographical classification of the phraseological units within it was elaborated based on the defined differential semes. The contrastive analysis of the quantitative data of the phraseosemantic groups within the phraseothematic group was carried out. Isomorphic and allomorphic treats within the phraseothematic group “Tactile Contact” were found out.

Key words: tactile contact, phraseological unit, phraseosemantic group, ideographical classification.

УДК 811.112.234

И.А. Черняева,

кандидат филологических наук, доцент,

Международный гуманитарный университет,

г. Одесса, Украина

ПРИЧИНЫ ФОНЕТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ И ПОЯВЛЕНИЕ ПЕРВИЧНОГО УМЛАУТА В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ДРЕВНИХ ТЕКСТОВ)

Аннотация. В статье рассматривается первичный умлаут, реализованный в корне слов в виде $a > e$ под влиянием последующего гласного /i/. Обширный статистический анализ вокалических структур на материале древних немецких текстов позволил определить тенденцию в виде гармонии широких гласных, что и послужило причиной данного изменения.

Ключевые слова: древневерхненемецкие тексты, *i*-умлаут, реализация корневого и закорневого гласных, статистика двувокальных сочетаний, причины фонетических изменений.

Постановка проблемы. Исследования особенностей развития языка, реализаций и функционирования ее единиц, а также действие факторов, которые вызывают их изменение, относятся к фундаментальным положениям исторического языкознания. Такие изменения происходят на всех уровнях языка, прежде всего это относится к изменениям фонетических единиц, их структуры и места в консонантизме и вокализме того или иного языка.

Всестороннее изучение звуковых единиц предполагает рассмотрение их в динамике, то есть исследование путей и тенденций изменений, и прежде всего определение закономерностей и причин их развития. Наиболее актуальными среди этих проблем современного языкознания, как считал А.С.Мельничук, является вопросы о причинах и условиях языковых изменений и пути языкового развития [2]. В ходе развития изменяется фонологическая система каждого языка. Изменения происходят в пределах морфемы и слова в целом, они существенно влияют на соответствующие

формальные реализации единиц языка [1]. За последние десятилетия возросло число научных исследований языковых единиц в диахронии. Это работы Т. В. Гамкрелидзе, В. К. Журавлева, Г. А. Зализняка, Э. А. Макаева, А. С. Мельничука, M. Reis, R. Bergmann, P. Pauli.

Изучение взаимодействия двух частей слова – корневой и суффиксальной является очень важным для понимания путей развития составляющих немецкого слова, фонетических и морфемных связей в нем.

В этом плане здесь рассматривается древнейшее фонетическое явление немецкого языка, засвидетельствованное в первых письменных памятниках, получившее в германистике название первичный умлаут (Primärumlaut). Данное изменение реализовано в корне слова и имеет вид $a > e$, развившееся под влиянием последующего в слове гласного /i/. Позиционная обусловленность рассматриваемого фонетического явления не раскрывает основные причины, вызвавшие подобное изменение. О природе умлаута существует ряд теорий, однако ни одна из них не имеет каких-либо преимуществ. Несмотря на многие теории, объяснявшие появление первичного умлаута в немецком языке, проблема остается открытой по настоящее время [7]. Так, разновременная фиксация изменений умлаута на письме и раннее исчезновение согласного j дали лингвистам повод считать умлаут до-древнегерманским процессом: вначале это были аллофоны, затем они фонологизировались и поэтому не нашли отображения на письме [6]. Учение об умлауте относится к главной проблеме вокализма, существующей со времени зарождения германистики, относительно которой за истекшие 150 лет нет единого мнения о том, как, когда и где он появился [3, с. 177]. Э.Г. Антонсен в цитированной статье остановился на фонологической теории, разрабатываемой американскими германистами. Считается, что в прагерманском было только противопоставление по огубленности и по уровню языка, в то же время система гласных сама по себе была асимметричной (в системе кратких гласных отсутствовал звук /o/). Это и было, как отмечает Э.Г. Антонсен, толчком к последующим фонетическим изменениям, в частности: i-умлаут гласного /e/, a-умлаут перед /i/ и /u/, i-умлаут других гласных [3, с. 180]. Они следуют процессу редукции в неударных слогах. В итоге, пишет ученый, стремление корневой гласной к приближенной артикуляции последующего гласного свидетельствует о общей фонетической тенденции в прагерманском, которая связана с местом закрепления ударения на корне слова.

Изложение основного материала исследования. В общем фонологическая теория исследует систему гласных и его исторические изменения и рассматривает «возникновение аллофонов, которые в результате ослабления последующих слогов, становятся самостоятельными фонемами» [4, с. 55]. В то же время, как отмечают авторы упомянутой работы, несмотря на то, что теория способствовала пониманию многих фонетических процессов, она не дает этим явлениям объяснения причины.

Наиболее давней является теория палатализации (E. Sievers, E. Kranzmayer), согласно которой межвокальный согласный палатализовался и оказал влияние на предшествующий гласный, изменяя его. Этот гласный изменился в умлаутный, известный в немецком и других германских языках.

В нашей статье предпринята попытка анализа реализаций и функционирования вокалической структуры (ВС) на материале древних немецких текстов, которая включает в себя корневую и закорневую (суффиксальную) гласные. Обширный статистический анализ ВС позволил определить особенности реализации системы древних гласных и их функционирование, позволившие высказать свою гипотезу относительно происходящего изменения в виде первичного умлаута. **Целью** нашего исследования является определение причин изменения в корне типа $a > e$, рассмотренных на материале древневерхнегерманских (двн.) текстов [5, здесь же отражены сокращения текстов]. Для достижения этой цели проводился **статистический анализ** вокалической структуры, основанный на реализациях в словоформах сочетаний гласных в структуре «корень + суффикс». В **задачи** исследования входит изучение функционирования гласных фонем в пределах ВС в двн. текстах, отношения их между собою в текстовом материале и место в системе вокализма. Решение постав-

ленных задач позволил высказать свое мнение относительно причин фонетического изменения, известного в двн. языке как первичный умлаут.

Ближе всего к нашему пониманию установки фонологической теории, однако, умлаутные изменения происходят не в результате появления новых фонем, а вследствие влияния **тенденций**, присущих фонологической системе языка. Исходным моментом в таком понимании является наличие в системе языка тех признаков, или **диахронических констант**, которые определяют направление ее эволюции, в том числе изменения фонем как языковых единиц и аллофонов, характеризующих структуру слова. Следовательно, динамика слова определяется состоянием фонологической системы языка, которая в свою очередь зависит от особенностей развития языка в целом. Считаем, что функционирование системы может быть достаточно полно изучено на реализациях ВС в текстах языка, включающих связь этих структур с семантикой и морфемикой слова и частоту их употребления.

Перейдем к анализу ВС, в структуре которой представлен интересующий нас корневой гласный /a-/. Гласный /a-/ встречается в составе ВС со всеми гласными и отдельными дифтонгами, рассмотренными на материале двн. текстов (см. табл. 1). Данная структура занимает второе место в ранге наиболее частотных ВС и равна 22,15%. Если рассмотреть внутри данной ВС с начальным /a-/ все другие подструктуры с различными гласными в заударной части словоформ, то статистически выделяются первые наиболее частотные вокалические образования: ВС /a-e/, ВС /a-a/ и ВС /a-o/. Их частоты соответственно равны: 0,3725, 0,2302 и 0,1580, в целом они покрывают текст в 76,07% случаях. Рассматриваемым ВС статистически противопоставляются структуры ВС /a-i/, ВС /a-u/ и ВС /a-D/, их частоты соответственно равны: 0,1355, 0,0722 и 0,0316. Анализ обеих групп ВС с позиции реализуемых в структурах гласных позволяет отметить, что к наиболее частотным относятся те ВС, в которых /a-/ сочетается только с широкими гласными /-a, -e, -o/. Им противопоставляются в количественном отношении структуры корневого /a-/ с гласными узкими /-i/ и /-u/. Очевидно, что первая группа ВС имеет в себе сочетания однородных звуков и тем самым образует в словоформах **гармонию широких гласных**. Поскольку данные ВС являются в двн. текстах наиболее частотными по отношению сочетаний корневого /a-/ с узкими гласными, то указанное свойство необходимо рассматривать как типичное для вокализма двн. языка. В то же время структуры с заударными гласными /-i/, /-u/ образуют отклонение от указанной выше закономерности и, следовательно, вступают в противоречие с действием двн. вокалической системы. Критерием противопоставления двух типов гласных, как видно из предыдущего, является реализация в словоформах двух различных количественных парадигм, отражающих функционирование гласных в двн. период развития языка. Остановимся подробнее на некоторых употреблениях ВС с корневым /a-/ в двн. текстах.

Наиболее частотной является структура ВС /a-e/ (37,25%), которая реализуется в различных лексико-грамматических типах слов. В качестве примеров можно привести следующие употребления: Heliand: *mahle, thane, huuande, habde, lande, harmes*; Ludwigschl.: *taterlos, habet, sageda, gihalde*; Tatian: *faret, fraget, arme, mannes, tage, fatera*. Анализ показывает, что в ВС второй гласный входит в различные грамматические форманты, в частности: флексию (-e, -es), суффикс (-e, -de).

Следующими по частоте встречаемости в текстах являются ВС /a-a/ и ВС /a-o/, процентные отношения которых составляют соответственно 23,02% и 15,80%. Например: Ludwigschl.: *czala, alla, santa, saman, lango, sparoti, manon, garo*; Tatian: *uuanta, namon, gihaloten*. В приведенных словоформах закорневой гласный /-a/ и /-o/ имеет, как правило, значение суффикса.

Таблица 1.

Частота реализации корневой гласной /a-/ в вокалических структурах /-V'-V-/ в двн. текстах

Двн. тексты	Г	Л	А С	Н	Ы	Е	Всего
	/-a/	/-o/	/-u/	/-e/	/-i/	/-D/	
Muspil.	17	6	8	13	3	3	50
Hildebr.	17	4	4	16	5	2	48
Otfrid	14	12	5	18	9	-	58
Isidor	5	5	-	21	3	1	35
Tatian	15	5	8	14	12	-	54
Heliand	13	8	3	10	17	3	54
Georgsl.	2	10	-	29	6	-	47
Notker	7	7	1	25	3	2	45
Ludwigsl.	12	13	3	19	2	3	52
Всего	102	70	32	165	60	14	443

Выводы. Подытоживая рассмотрение трех наиболее частотных ВС, необходимо отметить реализацию в них гомогенных гласных, относящихся к типу широких. Гласный /a-/ относится к семантике корня, последующий гласный выполняет слово- или формообразующую роль. Среди грамматических значений необходимо назвать: мн. число имени существительного, его падежные окончания (род., дат. пад.), суффикс прошедшего времени слабого глагола, суффикс наречия. Несмотря на многообразие значений рассмотренные гласные в ВС образуют фонетическое единство в слове, заключающееся в реализации **широких гласных**.

Как уже было отмечено выше, отклонение от указанного фонетического признака слова образуют ВС /a-i/ и ВС /a-u/, являющиеся наименее частотными структурами в словах с корневым /a-/. Приведем некоторые примеры: Heliand: *dadi, salige*; Ludwigsl.: *quadhun, abur*; Tatian: *uagin, quadun, gisahun, gifahun, uuarun*; Georgsl.: *marista, manig, uuari, saligker, marista*; Otfrid: *salida, dati, gidrahti, smahu, uuaru*.

Наименьшую частоту реализации имеет ВС /a-i/, т. е. словоформа с корневым /a/ и суффиксальным /i/, как, например, в словах двн. *gasti, hanti*. Как уже отмечалось, подобное сочетание широкого /a/ с узкими /i/ и /u/ является нетипичным для двн. текстов и отличается от проявляющейся в этот же период немецкого языка гармонии гласных, когда в слове реализовались прежде всего широкие гласные. «Снятие» противоречия в двн. языке происходило путем смещения артикуляции /a/ в сторону гласного /i/, то есть изменением степени подъема языка. В итоге корневой /a/ перед последующим /i/ изменился в /e/, что дало формы двн. *gesti, hendi*.

Вышеприведенный анализ реализаций ВС /a-/ в двн. текстах позволил определить диахроническую константу, характеризующую направление изменения данной фонетической структуры. Основным ее признаком является **гармония широких гласных**. Отсюда следует, что словоформы, в которых реализовались структуры, отличительные от указанной тенденции, в частности ВС /a-i/ и ВС /a-u/, где в сочетаниях представлены **узкие** гласные, испытывали «давление» фонетической системы. Следовательно, толчком к изменениям вида /a > e/, известному в германистике как i-умлаут (Primärumlaut), послужило существование в двн. языке тенденции к гармонии широких гласных. Появление закрытого гласного, который обозначается в литературе

через /e/, привело к реализации гомогенных гласных в словах с /e - i/. Оба гласных являются артикуляторно очень близкими. В целом i-умлаут необходимо рассматривать как результат изменения внутриязыковых **системных** отношений, он представляет собой чисто фонетический процесс, который не привел к изменению семантики или грамматического значения в соответствующих словоформах.

Полученные результаты позволяют в **перспективе** посмотреть с этих позиций развитие i-умлаута в виде вторичного (Sekundärumlaut), который продолжал действовать в свн. период развития языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зубкова Л.Г. О цельносистемном подходе к фонологической типологии // Загальна та експериментальна фонетика : зб. наук. праць і матеріалів / Відп. ред. Л.Г.Скалозуб. – К.: Видавничий дім “Соборна Україна”, 2001. – С. 186–187.
2. Мельничук А.С. Язык как развивающаяся система // Вторая всесоюзная конф. по теоретич. вопросам языкознания “Диалектика развития языка” : тез. докл. – М.: Ин-т языкознания АН СССР, 1980. – С. 4–18.
3. Antonsen E.H. Zum Umlaut im Deutschen // Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (PBB/T/). – Tübingen, 1964. – 86: S. 177–196.
4. Braune W. Althochdeutsche Grammatik. 14. Auflage, bearb. von H.Eggers. – Tübingen Verlag Max Niemeyer, 1987. – 358 S.
5. Frühe deutsche Literatur und lateinische Literatur in Deutschland 800-1150: In 24 Bänden / Hrsg. von W.Haug und B.K.Vollmann. – Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1991. – Bd.1. – 929 S. (Texte: Muspil. – Muspilli, Otfrid, Isidor, Tatian, Heliand, Hildebr. – Hildebrandslied, Georgsl. – Georgslied, Notker, Ludwigsli. – Ludwigslied).
6. Penzl H. Umlaut und Sekundärumlaut im Althochdeutschen // Vorschläge für eine strukturelle Grammatik des Deutschen (Hg. Steger H.). – Darmstadt: Wiss. Buchgesellsch. (= Wege der Forschung, Bd. 146), 1970. – S. 545–574.
7. Russ Ch. V. J. Die Entwicklung des Umlauts im Deutschen im Spiegel verschiedener linguistischer Theorien // Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (PBB/T/)- Tübingen, 1977. – 99. S. 213–240.

I.A. Черняева. Причини фонетичних змін та виникнення первинного умлауту в німецькій мові (на матеріалі давніх текстів). – Стаття.

Анотація. У статті розглядається первинний умлаут, реалізований у корені слова у вигляді зміни *a > e* під впливом наступного голосного /i/. Глибокий статистичний аналіз вокалічних структур на матеріалі давніх німецьких текстів дозволив визначити тенденцію у вигляді гармонії широких голосних, що і спричинило зазначену фонетичну зміну.

Ключові слова: давньоверхньонімецькі тексти, i-умлаут, реалізація кореневого і закореневого голосних, статистика двовокальних сполучень, причини фонетичних змін.

Irina A. Cherniaieva. The causes of phonetic changes and the origin of primary umlaut in German (on sources of ancient texts). – Article.

Summary. The article considered the primary umlaut, which was realized in the root of the words as *a > e* under the influence of the following vowel /i/. The extensive statistical analysis of the vowel structure on sources of ancient German texts allowed to determine the tendency in the form of the harmony of the wide vowels and it was the reason of this change.

Key words: ancient German texts, i-umlaut, realization of vowel in and out of the the root, statistics of two-vowels combinations, reasons of the phonetic changes.

*Ю.В. Шарапановская,
преподаватель,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина*

ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО»

***Аннотация.** Статья посвящена проблематике формирования профессионально-ориентированной языковой компетенции юристов-международников. Обоснована проблематика формирования профессионально-ориентированной языковой компетенции, специфика овладения иностранным языком при подготовке будущих юристов-международников.*

***Ключевые слова:** профессионально-ориентированная языковая компетенция, иностранный язык, коммуникативная деятельность, юрист-международник.*

Актуальность. Сегодня актуальным является исследование проблемы повышения профессиональной компетенции будущих специалистов в социально-экономических условиях рынка, расширения границ Европейского Союза и стремление Украины к евроинтеграции, распространения международных контактов, в результате которых происходит обмен информацией. Вследствие вышперечисленного, иностранный язык стал способом общения специалистов в разных областях. Важным условием успешной карьеры является знание иностранного языка. Следовательно, обучение иностранному языку как способу коммуникации в процессе будущей профессиональной деятельности является приоритетной задачей преподавателя. Таким образом, формирование иностранной коммуникативной профессионально-ориентированной компетентности будущих юристов-международников является необходимой в процессе использования иностранного языка и является актуальной проблемой современной профессиональной высшей школы.

Цель статьи – определение необходимых составляющих и специфики овладения языком, которые обеспечивают преподавание иностранного языка в контексте современных требований к подготовке высококвалифицированного специалиста юриста-международника [6, с. 61].

Изложение основного материала. Целевое или профессионально ориентированное изучение иностранных языков строится не только на основе обще употребляемой лексики, но и в значительной мере на лексике, которая свойственна определенной профессиональной группе. Условиями для профессионально ориентированного обучения иностранному языку у студентов специальности «Международное право» является необходимость ознакомления их с общей и юридической лексикой, чтение аутентичных текстов, формирование у них навыков самостоятельной работы с созданием индивидуального словаря, овладение навыками устного профессионального общения на примерах самых распространенных ситуаций повседневного общения, а также на примерах профессионального общения в судах, консульствах, конференциях [3]. Профессионально-ориентированная юридическая лексика – это знание профессиональных лексических единиц и умение их применять в разных ситуациях профессионального общения.

Таким образом, задача формирования у студентов юристов-международников профессионально-ориентированной лексической осведомленности на современном этапе заключается в следующем:

- умело и быстро применять лексическое мышления студента в различных обстоятельствах;
- в формировании навыков использования синонимической совокупности иностранного языка;

- в развитии языковой способности хорошо и быстро реагировать, сопоставлять различные мысли, всесторонне взвешивать их, делая определенные выводы;
- в углублении умения предсказания закономерностей развития и окончания явлений и процессов в природе и обществе во время чтения юридических текстов на иностранном языке, включая английский, или при восприятии их на слух;
- в углублении навыков самостоятельной работы с текстом по специальности, совершенствовании умения к самообучению;
- в развитии коммуникативных способностей.

На начальном этапе изучения иностранного языка осуществляется формирование навыков и умений общения в устной и письменной формах в пределах сфер и ситуаций, определенных программой в соответствии с особенностями студентов и их интересами, на основе использования принятых для этого коммуникативных навыков [5, с.10]. Доминирующими являются репродуктивные виды деятельности, выполнение творческих упражнений и заданий, направленных на развитие креативного мышления.

Следующий этап предусматривает систематическую и последовательную работу по аутентичным учебным материалам. Овладение иностранным языком рассматривается как определенный уровень формирования навыков и умений использовать язык для устного и письменного общения, как механизм познания истории, культуры, особенностей политической, правовой сфер жизни других народов.

Как показывает опыт, одним из самых эффективных способов овладения юридической лексикой студентами специальности «Международное право» оказался понятийно-жанровый подход, который направляется на ознакомление с общими особенностями функционирования юридической терминологии в разных типах юридических текстов, в зависимости от функционально-стилистической разновидности текста и жанра.

Студентам необходимо овладеть совокупностью всех языковых навыков, применяемых в профессиональной области коммуникации, гарантируя понимание между людьми [2]. Сочетая такие подходы и применяя межпредметные связи, можно достичь значительно лучших результатов, выработать у будущего специалиста глубокое понимание профессиональной лексики.

Учитывая основные требования к организации работы с целью развития профессиональных качеств будущих юристов-международников в процессе изучения иностранного языка, можно использовать такие коммуникативные упражнения:

1. Упражнения на коррекцию диалогических барьеров на основе моделирования типичных коммуникативных ситуаций, которые полностью ориентированы на выработку навыков устной и письменной речи на материале юриспруденции.

2. Упражнения, направленные на развитие навыков дискуссионного обсуждения с использованием приемов активного слушания в процессе ведения диалога на иностранном языке. Умение вести переговоры и дискуссии предполагает большое количество лингвистических, интеллектуальных и социальных умений и навыков. Использование на занятиях по иностранному языку материалов дискуссионного обсуждения позволяет целенаправленно работать над развитием таких профессиональных качеств будущих юристов-международников: аналитическая предрасположенность, прогнозируемость, самокритичность, эмоциональная стабильность.

3. Упражнения для раскрытия социально-культурного компонента при изучении иностранного языка. Изучение иностранного языка будущими юристами-международниками должно быть совмещено с изучением овладения культурой страны изучаемого языка, особенностями быта, традиций, делового этикета и менталитета носителей языка.

Иноязычная профессиональная коммуникативная деятельность выступает средством передачи форм культуры профессиональной роли и профессионального опыта. Как вид познавательной деятельности, коммуникативная деятельность может идентифицироваться с коммуникативной

компетентностью, что позволяет создавать дидактические условия, стимулирующие развитие определенных видов способностей средствами иностранного языка [4, с. 265].

Таким образом, коммуникативная деятельность юриста-международника – это сложный продукт отражения профессиональной реальности в процессе умственной деятельности, которая вызывает необходимость расширения структуры профессиональной компетентности будущих юристов-международников в ходе профессиональной подготовки. Важно в процессе подготовки юристов-международников стимулировать развитие личностных качеств, которые являются основой и составной частью профессиональных качеств будущих специалистов.

Выводы. Исходя из вышеизложенного, можно сделать следующие выводы, что профессионально ориентированное обучение иностранному языку позволяет организовать активное взаимодействие всех участников процесса общения, при котором происходит познавательный обмен аутентичной, профессионально значимой информацией на иностранном языке, приобретение умений профессионального общения. Особенностью профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов специальности «Международное право» является максимальный учет специфики профессиональной сферы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лабашева Н.А. Проектирование профессионально-ориентированного обучения иностранному речевому общению студентов юридических вузов: дис. ... канд. пед. наук. – Краснодар, 2002. – 215 с.
2. Мищич П. Как провести деловую беседу / П. Мищич. – М.: Экономика, 1997. – 167 с.
3. Розенбаум Е.Н. Основы обучения диалогической речи на языковом факультете педагогических вузов. М.: Просвещение 1975. – 268 с.
4. Храмова А.Б. Формирование коммуникативной компетентности студентов – будущих юристов // Храмова А.Б. – Вестник СамГУ. – 2008. – № 1(60). – С. 251–266.
5. Le français dans le monde. Revue internationale et professeurs de français. – Paris: № 303. Mars-Avril, 1999. – P. 8–10.
6. Pendans M. Les activités d'apprentissage en classe de langue / Pendans M. – Paris: Hachette, 1998. – 61 с.

Ю.В. Шарапановська. Проблематика формування професійно-орієнтованої мовної компетентності у студентів спеціальності «Міжнародне право». – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена проблематиці формування професійно-орієнтованої мовної компетентності юристів-міжнародників. Обґрунтована проблематика формування професійно-орієнтованої мовної компетентності, специфіка оволодіння іноземною мовою при підготовці майбутніх юристів-міжнародників.

Ключові слова: професійно-орієнтована мовна компетентність, іноземна мова, комунікативна діяльність, юрист-міжнародник.

Yuliia V. Sharapanovska. The Issue of Formation of Professionally-Oriented Language Competence in Students of Specialty 'International Law'. – Article.

Summary. The article is devoted to the problems of formation of professionally-oriented language competence of international lawyers. It was substantiated the issues of formation of professionally-oriented language competence, the specificity of mastering the foreign language during the preparation of future international lawyers.

Key words: professionally-oriented language competence, foreign language, communicative activities, international lawyer.

*Н.Н. Шкворченко,
кандидат филологических наук, доцент,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина*

РЕЧЕВОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДЕЛОВОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. В процессе речевого взаимодействия используются разнообразные формы воздействия – убеждение, принуждение, внушение, лесть, эмоциональные призывы и т.д. Виды взаимодействий подразделяются на положительные и отрицательные, т.е. на способствующие или препятствующие совместной деятельности.

Ключевые слова: речевое воздействие, деловой дискурс, речевое поведение, деловой этикет, речевые тактики.

Человеком в отношении человека используется огромное количество разнообразных форм, видов и способов речевого воздействия – убеждение, принуждение, внушение, лесть, а также методов и приемов, техник и технологий речевого воздействия. Целесообразность и продуктивность его зависит от выбора адекватной стратегии, тактики и точной их инструментовки в абсолютно конкретных обстоятельствах. Особо принципиальное значение приобретает знание законов и владение практическими методами организации речевого воздействия в области делового дискурса [2].

Современная риторика рассматривает следующие ситуации взаимодействия коммуникантов:

- непосредственное, при разговоре лицом к лицу;
- опосредованное, при выступлении в электронных и печатных СМИ.

Воздействуя друг на друга в процессе коммуникации, коммуникаторы реализуют свои цели, задачи и желания [3]. В процессе организации диалогов и полилогов применяются различные тактики речевого поведения собеседников, проявляются их роли и позиции в разговоре [4]. При этом разрабатываются техники манипулирования собеседником, такие, например, как:

– запугивание:

- *We'd be happy to offer you a discount of 5 per cent on your next booking.*
- *Actually I had a rather higher figure in mind. My company can get 5 per cent from your main competitor any time. I would consider guaranteeing you my bookings for those trips if you were to offer a more substantial discount.*

– увещевание:

- *Good, well I think we should be able to help you. As you probably know, we're one of the largest producers of titanium dioxide in Europe. We're also the most geographically diverse, with plants in the UK, Holland and Spain, as well as Italy. We recently purchased a small producer in Ohio so we shall soon be in position to service the US market too.*

- *As you know, many of our methods of training are very specific to us, and are a feature of the Clark-Maxwell approach. Therefore we propose that the trainers in the new company should, at least initially, all be from the British company.*

– введение в заблуждение:

- *We'd recently acquired two factories in Spain and Portugal, and these, together with our existing plans, give us a good base for further market expansion. We're interested in talking to suppliers who have the capacity to support and service us in these areas.*

- *Many of our clients are multinational, they're used to doing business with us under the name Clark-Maxwell. Therefore we propose that the new company in France should also have the name Clark-Maxwell.*

- приманивание:

- *We'd be happy to start with looking at your situation and your needs.*

- *We think that you are the right kind of company to discuss these needs with.*

- лесть:

- *Indeed, we'd also be very interested in visiting your factory at an early stage of the proceedings, if possible.*

- *We're really interested in getting some advice on special promotional offers.*

- эмоциональные призывы:

- *I propose that we offer the job to Edward Smyth – he's been with us for 15 years now and knows the company very well.*

- *You can't be serious! This job needs someone with ideas and creativity.*

Именно такого рода техники, применяемые в деловом общении, и приемы противостояния им являются необходимыми знаниями для каждого делового человека, которому в силу своей профессиональной деятельности приходится участвовать в устной коммуникации.

Система факторов, влияющих на формирование межличностных отношений, включает в себя следующие характеристики, или особенности личности: гендерные, возрастные, национальные, религиозные, профессиональные, социальные, семантические, психические и т.п. [1]

По поводу структуры взаимодействия как одного из аспектов общения существует несколько подходов.

1. Подход в рамках теории социального действия М. Вебера, решавшей задачу поиска доминирующих факторов мотивации действий во взаимодействии, где их система складывается из актов, схема которых следующая: деятель; другой; нормы; ценности; ситуация.

2. Подход, описывающий структуру взаимодействия через ступени его развития, которая расчленяла действия не на акты, а на стадии, где последовательно осуществляются следующие действия: пространственный контакт; психический контакт; социальный контакт; взаимодействие; социальное отношение.

3. Подход, представленный транзактным анализом, предлагающим регулирование действий с учетом характера ситуаций и взаимодействия, где каждый участник взаимодействия занимает одну из трех позиций с характерной для нее стратегией взаимодействия: родитель; взрослый; ребенок [2].

Таким образом, о продуктивности взаимодействия можно говорить тогда, когда транзакции носят комплементарный, взаимодополняющий характер; участники общения адекватно понимают ситуацию; адекватно действуют в рамках ситуации. Стили взаимодействия включают: официальные события, случайные встречи, формальные контакты; или ритуалы, полуритуалы и игры [5].

Стили действий специфичны в зависимости от ситуации и разделяются на следующие три основных:

1) ритуальный, определяющийся культурой:

- *How do you do? I'm Margareta Sandstorm. I'm responsible for sales over here in the Stockholm area.*

- *How do you do, Mrs. Sandstorm? It's nice to meet you.*

- *Nice to meet you too.*

2) манипулятивный, предполагающий психологическое воздействие:

- *Frankly, I don't think there's any point in us continuing with this discussion. There are lots of other people out there offering exactly the same service as you and at much better prices. Either you give me ten per cent, or I taking my business elsewhere. Am I making myself clear?*

3) гуманистический, имеющий развивающий характер:

– *Are there any questions you want to ask us?*

– *Well, this is a new post. We're not quite sure which department it will be in.*

– *The thing is, I see my career developing more towards marketing.*

Виды взаимодействий в соответствии с разными подходами подразделяются чаще всего по знаку на положительные и отрицательные, т.е. на способствующие или препятствующие совместной деятельности. Типология взаимодействия в контексте делового общения была предложена Р. Бейлсом, который свел все образцы взаимодействий в категории и выделил четыре области, в которых фиксировались проявления групповой деятельности:

1) позитивных эмоций (солидарность, снятие напряжения, согласие):

– *Could I have a quick word with you? There was something that I wanted to ask you about. I don't want to say anything about this officially yet – this is just between you and me – but...*

– *But you think it's time you moved on and you're applying for another job.*

– *Well, yes. How did you know? Anyway, could I ask you a favour? Can I give your name as a referee?*

– *Is everything all right?*

– *Fine, thanks! Actually, to be honest, I'm a bit worried about the aptitude test tomorrow.*

– *You don't need to worry. I'm sure it'll go well. I mean, the first part is just recognising shapes.*

2) решения проблем (предложение, мнение, ориентация);

3) постановки проблем (просьба об информации, просьба высказать мнение, просьба об указании)

– *Come in, Miss Barbero. I've got a little job for you this week. I see from you file that you've organised various events in the past – sales conferences, exhibitions, things like that?*

– *Yes, I have.*

– *Good. So I'd like you to make the arrangements for the conference of the machine manufacturers.*

4) негативных эмоций (несогласие, создание напряженности, демонстрация антагонизма)

– *It's your holiday dates. You know everyone wants the first two weeks in August, and everyone else has young children. I really can't let you have those two weeks, two years in a row. Wouldn't you like to go in June instead?*

– *No way. I can't. We've already booked our holiday.*

– *Look, I don't know what you're getting at here, but if there've been complaints about my work then I'd like to know what they are and who's making them.*

Для выявления механизма взаимодействия следует определить, каким образом намерения, мотивы и установки участников сочетаются между собой и как они проявляются при принятии ими решений, что в конечном итоге сводится к вопросу о принципах формирования образа партнера по общению и взаимодействию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике / И.В. Арнольд. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Введенская Л. А., Павлова Л. А. Деловая риторика / Л.А. Введенская, Л.А. Павлова. – М., 2004. – 512с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
4. Душкина М.Р. Психология влияния: деловое общение / М.Р. Душкина. – Санкт- Петербург: Питер, 2004. – 224 с.
5. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения / Н.И. Формановская. – М.: Высшая школа, 1989. – 234 с.

Н.М. Шкворченко. Мовленнєва взаємодія в англомовному діловому дискурсі. – Стаття.

Анотація: У процесі мовленнєвої взаємодії використовуються різноманітні форми впливу – переконання, примус, навіювання, лестощі, емоційні заклики і т.д. Види взаємодії поділяються на позитивні і негативні, тобто на ті, що або сприяють або перешкоджають спільній діяльності.

Ключові слова: мовленнєвий вплив, діловий дискурс, мовленнєва поведінка, діловий етикет, мовленнєві тактики.

Natalia N. Shkvorchenko. Speech Influence in English Business Discourse. – Article.

Summary: In the process of verbal interaction various forms of influence are used – persuasion, compulsion, suggestion, flattery, emotional appeals etc. The kinds of such interactions are divided into positive and negative ones, i.e. to facilitate or hinder the co-operation.

Key words: speech influence, business discourse, verbal behavior, business etiquette, speech tactics.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

А.Ф. Крижановський ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК: МІЖ ЗАКОННИМИ ІНТЕРЕСАМИ І СУБ'ЄКТИВНИМ ПРАВОМ	4
В.В. Андрієнко ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАЧЕННЯМ ЗМІСТУ ДОГОВОРУ ФОРФЕЙТИНГУ	9
Н.Б. Арабаджи ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ЯК ПРАВОВИЙ КАПІТАЛ	12
Д.А. Бялковський ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ З РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ, СВОБОД І ІНТЕРЕСІВ ОСІБ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	14
М.Ф. Головченко СКЛАДОВІ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ	19
Н.М. Денисяк АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	21
Т.И. Димитрієва МИГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ: ОСНОВНІ НАУЧНІ ПОДХОДИ	23
Л.В. Діденко ВИДИ ТА ЗМІСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	26
Н.І. Долматова ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ТА ПОКАРАНЬ В ЛИТОВСЬКИХ СТАТУТАХ	29
В.Ю. Дронов ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ	31
А.О. Згама ЕНДАВМЕНТ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	34
В.І. Ігнатенко ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	36

Ю.П Ільїна	
НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИНЦИПІВ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ	40
Victoria L. Kachuriner	
ENVIRONMENTAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION	43
О.С. Кізлова	
ЗАСТАВА У ПЕРШИХ ДЖЕРЕЛАХ ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ІХ - ХІV СТОЛІТТЯХ.....	45
Н.Н. Ковалёва	
ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В РФ	49
А.М. Коротя	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО У ДОСТАТУТНИЙ ПЕРІОД (ДО 1529 р.).....	52
В.В. Лысенко	
ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО И БИЗНЕС: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ.....	55
И.А. Макаренко	
К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ СЛЕДСТВЕННЫХ СИТУАЦИЙ	60
Д.Г. Манько	
ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ.....	63
А. Пахлеванзаде	
СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ	67
О.О. Пучков	
ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	73
Л.Б. Ситдикова	
К ВОПРОСУ О НЕОБХОДИМОСТИ ВВЕДЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СОБСТВЕННИКОВ ЖИЛЫХ ПОМЕЩЕНИЙ	78
А.В. Соломяна	
АДВОКАТУРА У СИСТЕМІ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ.....	81

Я.О. Тицька	
РОБОТОДАВЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ...	84
Г.Л. Шведова	
ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ	87

РОЗДІЛ 2.

ФІЛОСОФІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Dr Rafał Bieniada	
CONNECTING OR DISCONNECTING EUROPE? OPENING SCIENTIFIC ARGUMENT AND EXPLORING HYPOTHESIZED NEW REGIONALISM CYCLE: REGIONALIZATION-COMPETITION-POLITICAL POLARIZATION-DESTABILIZATION	92
С.В. Бобрышов	
ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН И ПРОДУКТ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНОЙ СРЕДЫ ВУЗА	101
Н. Вареник	
ФІЛОСОФІЯ МІФУ	107
А.М. Васильєва	
ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ЕСКАПІЗМУ У ТВОРАХ «ДВІЙНИК» Ф. ДОСТОЄВСЬКОГО ТА «ЗАПИСКИ БОЖЕВІЛЬНОГО» М. ГОГОЛЯ	110
А.О. Васюріна	
ЗАСТІЛЬНА БЕСІДА В СИСТЕМІ “РОЗВАЖАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ” РИМУ	117
Н.С. Войтенко, Б.І. Шатохін	
СТИМУЛЮВАННЯ ТА МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З МАТЕМАТИКИ	121
Я.А. Волкова	
ТУРЦІЯ КАК РОДСТВЕННОЕ ГОСУДАРСТВО: ФОРМИРОВАНИЕ СВЯЗЕЙ С РОДСТВЕННЫМ НАСЕЛЕНИЕМ В ПОСТБИПОЛЯРНЫЙ ПЕРИОД	124
В.І. Головченко	
МІЖНАРОДНО-ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ УКРАЇНСЬКО- ГРУЗИНСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА	130
О.В. Горбань	
ДО ПОНЯТТЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	137

Т. Гранат	
ЯЗИЧНИЦТВО І ХРИСТІЯНСТВО ЯК ОСНОВА МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	143
Г.Д. Гриценко	
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ О ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ КАК ФАКТОР ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСТВА	145
Е.В. Дымова	
ПОЛИТИЧЕСКАЯ ВЛАСТЬ КАК ПОЛНОМОЧИЯ ДЛЯ ОБРЕТЕНИЯ МИРА И НОВОГО ВЕКТОРА: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ	149
О.М. Каменева	
ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗМІ ЯК КАНАЛУ КОМУНІКАЦІЇ В ПЕРІОД ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ	153
М.Д. Корноухов	
ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩЕГОСЯ-МУЗЫКАНТА В ПРОЦЕССЕ ЕГО ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ПОДГОТОВКИ	157
М.А. Красуля	
РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	160
Крыжановский Н.Ф.	
РОЗА ЗНАЕТ, ЧТО ОНА НЕ СОРНЯК	163
И.Я. Левяш	
ПРОБЛЕМА ПОСТИЖЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ: ОТ ПОСТДИСЦИПЛИНАРНОЙ К ГЕОСОФСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ	166
Т.Ф. Маслова	
ОСНОВЫ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА: АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	172
І.П. Мозговий	
СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ РАННІХ ХРИСТІЯН	175
Є. Мороз	
ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ З НАБУТТЯ СЕНСУ ЖИТТЯ	179
К. Нури	
«ОДЕССКИЙ ЯЗЫК» КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ	182
Т.С. Орлова	
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИДЕОЛОГИЯ КАК ФУНКЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ: ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ	185

А. Осипова, Т.А. Крыжановская	
МИРОВОЗЗРЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА: ЦЕЛОСТНОСТЬ ИЛИ РАСКОЛОТОСТЬ?	188
Irina V. Plaksina	
EXPERIMENTAL CHECK OF ONTOLOGICAL MODEL OF STEP-BY-STEP BECOMING OF SCHOLARS' SUBJECTNESS	192
Н.А. Понікаровська	
ДО ПИТАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ КАТЕГОРІЇ ЗАЛОЖНИХ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	194
О.В. Пурцхванидзе	
КАК ВОЗМОЖНО СОЗНАНИЕ В РЕАЛЬНОСТИ МЕДИА?	200
О.В. Смоляр	
ТЕМАТИЧНЕ ВИРІШЕННЯ КОМПОЗИЦІЙ МОНУМЕНТАЛЬНО-ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА В ДИЗАЙНІ ІНТЕР'ЄРІВ ГОТЕЛІВ КИСВА 1950-х – 1980-х РОКІВ	203
Б.Х. Хамукова	
ВОЗМОЖНО ЛИ СОЗИДАНИЕ ПОСЛЕ РАЗРУШЕНИЯ? (К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ НА ФОРМИРУЮЩУЮСЯ ЛИЧНОСТЬ)	209
Т. Хмельницька	
ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РІДНОЇ МОВИ УКРАЇНЦЯМИ В КАНАДІ	212
Шендрикова С.П., Шалаева Н.В.	
ЗАРОЖДЕНИЕ ТЕАТРАЛЬНОЙ ЖИЗНИ В ЦЕНТРЕ ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИИ (20-70-е гг. XIX в.)	215
Г.Х. Яворська	
БАЗОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ	220

РОЗДІЛ 3. ЛІНГВІСТИКА І ВИКЛАДАННЯ МОВ

Н.В. Бардіна	
ЯПОНСЬКІ УЯВЛЕННЯ ПРО СУТНІСТЬ МОВИ ТА ФІЛОСОФІЯ М. ГАЙДЕГГЕРА	228
Н.Л. Бруслинец	
ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ОШИБКИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ	232

В.В. Громовенко	
СКОРОЧЕННЯ ЯК СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	235
Д.А. Данилец	
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ТЕРМИНОЛОГИИ МЕДИЦИНСКОЙ ЭСТЕТОЛОГИИ (НЕМЕЦКОГО, ПОЛЬСКОГО И ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКОВ).....	238
А.Ф. Доля	
СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ ОПТИЧНИХ ЯВИЩ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	243
А.И. Изотов	
ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОЙ ЛИТУРГИИ, ИЛИ ВСПОМИНАЯ «ТРОЯЗЫЧНУЮ ЕРЕСЬ».....	246
Ю. Кольцова	
ОПРЕДЕЛЕННЫЕ ГЕНДЕРНЫЕ И ЭТНИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПЕЧАТНОЙ РЕКЛАМЫ.....	250
О.А. Коренькова	
ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ..	254
Л.О. Гречуха, В.В. Кузубна	
ТЕКСТ КУЛІНАРНОГО РЕЦЕПТА ЯК ЛІНГВОВІЗУАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН.....	257
А.Н. Леонтьев	
АНАЛИЗ СТИХОТВОРЕНИЯ Т.ГАРДИ «ДРОЗД В СУМЕРКАХ» В ПЕРЕВОДЕ Г.КРУЖКОВА.....	261
С.А. Любимова	
ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ, ЯКІ ПОЗНАЧАЮТЬ ЛАКУНАРНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ	264
О.А. Мартынюк	
О НЕКОТОРЫХ НОВЫХ ТЕНДЕНЦИЯХ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	268
Т.О. Масловська	
КОНТРАСТНІСТЬ У ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА.....	272
Л.И. Морошану	
«КРАТКОЕ ИСТОРИКО-КРИТИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ ИТАЛИАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ УЧИТЕЛЕМ ИТАЛИАНСКОГО ЯЗЫКА БЕНЕДИКТОМ ЛОРОВИЧЕМ» КАК ПАМЯТНИК ФИЛОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	275

А.М. Нетребенко, Н.О. Чернята ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УЧБОВИХ ЗАКЛАДАХ І-ІІ РІВНЯ АКРЕДИТАЦІЇ.....	279
И.В. Ступак РЕАЛИЗАЦИЯ КРАТКИХ ГЛАСНЫХ ПЕРЕД [r] В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (на материале подготовленной речи).....	283
В.Г. Таранець УКРИ – ПРЕДКИ УКРАЇНЦІВ	285
І.І. Телев’як “ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС” – НОВИЙ КРОК У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ..	289
Н.Ю. Тодорова ФРАЗЕОТЕМАТИЧНА ГРУПА «ТАКТИЛЬНИЙ КОНТАКТ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	293
И.А. Черняева ПРИЧИНЫ ФОНЕТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ И ПОЯВЛЕНИЕ ПЕРВИЧНОГО УМЛАУТА В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ДРЕВНИХ ТЕКСТОВ).....	296
Ю.В. Шарапановская ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ОРИЕНТИРОВАННОЙ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО».....	301
Н.Н. Шкворченко РЕЧЕВОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДЕЛОВОМ ДИСКУРСЕ	304

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 25

Підписано до друку 05.05.2016 р.
Формат 60x84/ Ум.-друк. арк. 36,7.
Тираж 100 прим. Зам. № 1605-04.

Відруковано з готового оригінал-макету у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Вул. Зоопаркова, 25, м. Одеса, 65009, Україна

Тел. +38(048)7777-591.

e-mail: maritimebooks@yandex.ru

www.law-books.od.ua